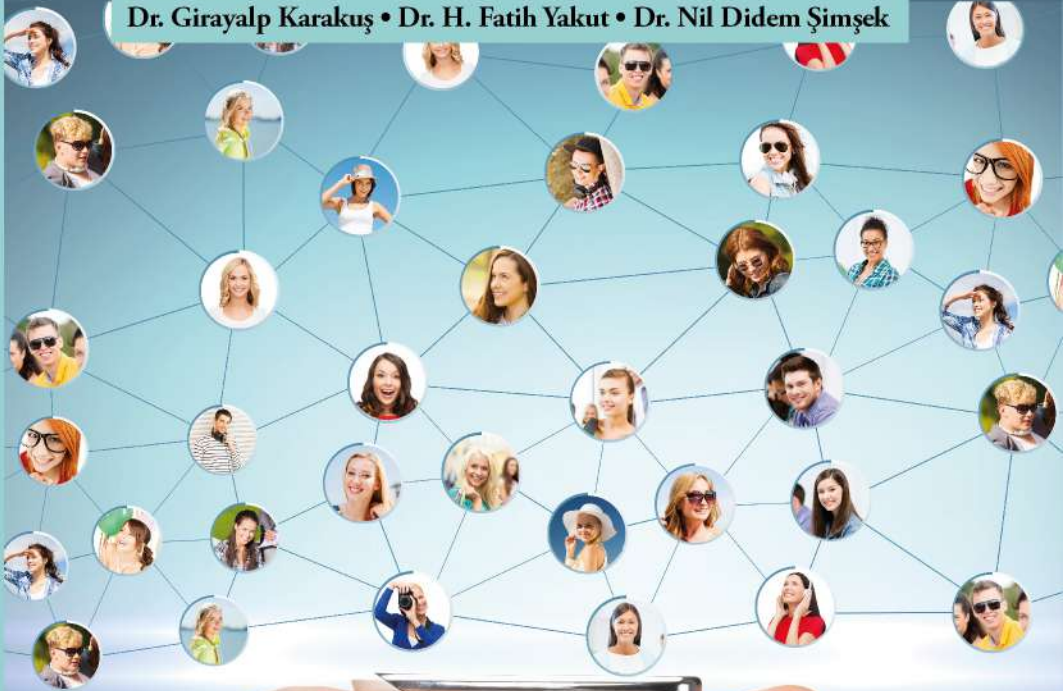

Sosyal Bilimlere *Çok Yönlü Yaklaşımlar:* **Tarih, Turizm, Eğitim, Ekonomi, Siyaset ve İletişim**

Editors/Editörler

Dr. Girayalp Karakuş • Dr. H. Fatih Yakut • Dr. Nil Didem Şimşek

ÖZGÜR
YAYINLARI

Sosyal Bilimlere Çok Yönlü
Yaklaşımlar: Tarih, Turizm, Eğitim,
Ekonomi, Siyaset ve İletişim

*Versatile Approaches to Social Sciences: History,
Tourism, Education, Economy, Politics and
Communication*

Editors/Editörler

Dr. Girayalp Karakuş

Dr. H. Fatih Yakut

Dr. Nil Didem Şimşek

Published by

Özgür Yayın-Dağıtım Co. Ltd.

Certificate Number: 45503

📍 15 Temmuz Mah. 148136. Sk. No: 9 Şehitkamil/Gaziantep

☎ +90.850 260 09 97

📞 +90.532 289 82 15

🌐 www.ozgurayinlari.com

✉ info@ozgurayinlari.com

Sosyal Bilimlere Çok Yönlü Yaklaşımlar: Tarih, Turizm, Eğitim, Ekonomi, Siyaset ve İletişim

Editors/Editörler: Dr. Girayalp Karakuş • Dr. H. Fatih Yakut • Dr. Nil Didem Şimşek

Language: Turkish

Publication Date: 2023

Cover design by Mehmet Çakır

Cover design and image licensed under CC BY-NC 4.0

Print and digital versions typeset by Çizgi Medya Co. Ltd.

ISBN (PDF): 978-975-447-612-5

DOI: <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub98>

This work is licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0). To view a copy of this license, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>
This license allows for copying any part of the work for personal use, not commercial use, providing author attribution is clearly stated.

Suggested citation:

Karakuş, G., Yakut, F., Şimşek, N. D., (2023). *Sosyal Bilimlere Çok Yönlü Yaklaşımlar: Tarih, Turizm, Eğitim, Ekonomi, Siyaset ve İletişim*. Özgür Publications. DOI: <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub98>.

License: CC-BY-NC 4.0

The full text of this book has been peer-reviewed to ensure high academic standards. For full review policies, see <https://www.ozgurayinlari.com/>

Ön Söz

Sosyal bilimlerde interdisipliner çalışmalar yaygınlaşmaya başladı. Bilimsel anlamda sevindirici olan bu etkileşim araştırmacılara yeni ufuklar kazandırmaktadır. Elbette her disiplinin çalışma sınırları bellidir ancak interdisipliner çalışmalar aynı zamanda bir iş bölümü gerçekleştirdiği için alana ciddi katkılar sağlamaktadır. Artık dünya genelinde tek tip bir sosyal bilimciden ziyade çoklu anlayışa sahip bilim insanlarının çalışmaları öncelenmektedir. Farklı disiplinlerin harmonisi araştırmacıların kişisel gelişimi açısından da önem arz ediyor denilebilir.

Örneğin; Osmanlı tarihini araştıran tarihçilerin birlikte çalışması güzeldir ancak tarihçilerin yanında sosyolog, felsefeci, siyaset bilimci ve uluslararası ilişkiler uzmanlarının katkısı ile çalışmadan maksimum verim alınabilir. Bu nedenle interdisipliner çalışma sadece bilimsel indeksi olan eserlerde değil aynı zamanda eğitimde de uygulanabilir. Sosyal bilimlerde çoklu interdisipliner derslerin üniversitelerde verilmesi gelecek nesillerimizin analitik düşünce yapısına sahip olmasını sağlayabilir. Örneğin; Tarih lisans programında siyaset bilimi ve sosyoloji dersleri verilmesinden başlanabilir.

Hazırlanan bu çalışmada ayrı disiplinlerin birleşiminden önemli bir çalışma elde edilmeye çalışıldı. Bu eserin bir araya getirilmesinde emeği geçen herkese teşekkürü bir borç bilirim. Umarım interdisipliner çalışmak isteyen bilim insanlarına yardımcı olabilecek çok yönlü bir eser olur.

Preface

Interdisciplinary studies in social sciences have become widespread. This interaction, which is pleasing in scientific terms, brings new horizons to researchers. Of course, the working boundaries of each discipline are clear, but interdisciplinary studies also make serious contributions to the field as they realize a division of labor. Nowadays, the work of scientists with multiple understanding is prioritized rather than a single type of social scientist worldwide. It can be said that the harmony of different disciplines is also important for the personal development of researchers.

For example, it is good for historians researching Ottoman history to work together, but maximum efficiency can be achieved with the contribution of sociologists, philosophers, political scientists and international relations experts. Therefore, interdisciplinary work can be applied not only in scientific indexed works but also in education. Offering multiple interdisciplinary courses in social sciences at universities can ensure that our future generations have an analytical mindset. For example, political science and sociology courses could be offered in the History undergraduate program.

In this study, an important work was tried to be obtained from the combination of different disciplines. I owe a debt of gratitude to everyone who contributed to bringing this work together. I hope it will be a multifaceted work that can help scholars who want to work interdisciplinary.

İçindekiler

Ön Söz	3
Bölüm 1	
<hr/>	
Hâkimiyet-i Milliye ve Cumhuriyet (1919-1920) <i>Girayalp Karakuş</i>	1
Bölüm 2	
<hr/>	
Kadro Dergisinden Yönetim Anlayışı Üzerine Notlar <i>H.Fatih Yakut</i>	15
Bölüm 3	
<hr/>	
Bibliyoterapi Tekniğiyle Zenginleştirilmiş Türkçe Dersleri <i>Nil Didem Şimşek</i>	39
Bölüm 4	
<hr/>	
Semiotic Analysis: Examining the Image of Women in Advertising Within the Context of Gender Inequality <i>Hidaye Aydan Bilgiliier</i> <i>Baha Ahmet Yılmaz</i>	53

Bölüm 5

- Bilişsel Öğrenme Kuramları ve Fen Bilgisi Eğitimine Yansımaları/Eğitim Uygulamaları** 77
Uluban Kurt

Bölüm 6

- 1965 Genel Seçimlerinde Kadın Milletvekilleri ve Meclis'teki Faaliyetleri** 89
Nuran Kulavuz

Bölüm 7

- Halkla İlişkilerde Duygusal Zeka** 129
Ali Kerem İngeç

Bölüm 8

- Stratejik Yönetim Uygulamalarının ve Rekabetçi Örgüt Kültürünün Firma ve Çalışan Performansına Etkisine Dair Nitel Bir Araştırma** 147
Banu Aşçı
Hilal Çelik

Bölüm 9

- Sosyoekonomik Boyutuyla Türkiye'de Depremler Üzerine Bir İnceleme: Kahramanmaraş Depremi Örneği** 177
Gökçen Aydınbaş

Bölüm 10

- Doktor İstifaları ve Yurt Dışı Göçü (2020-2022) Medya Yansımaları** 213
İzzettin Beştaş

Bölüm 11

- Eğitim Yönetimi Sürecinde Öğretmenlerin Stres Algısı Üzerine Bir Çalışma** 273
Demet Deniz Konuksever

Bölüm 12

Çok Tanrılı Dinlerden Tek Tanrılı Dinlere Simgesel Olarak Ekmek 287

Şule Duru Öğün

Fügen Durlu Özkaya

Nilgün H Budak

Bölüm 13

Isparta Gastronomi Kültüründe Etkili Faktörler Belirlenmesi 315

Nilgün H Budak

Fügen Durlu Özkaya

Bölüm 14

Tarihi Isparta Evlerinin Mutfak Mimarisindeki Değişimler 327

Fügen Durlu Özkaya

Dilara Erem

Bölüm 15

Covid 19 Sürecinde Algılanan Stresin Çalışanların Motivasyonu ve İş Bağlılığı Üzerine Yaptığı Etkiler ve Örgütsel Değişimler 337

Türkan Esen

Hilal Çelik

Bölüm 16

Kentlerin Deprem Direnci: 6 Şubat 2023 Tarihli Depremler Bağlamında Belediyelerin Faaliyetleri 353

Meryem Arslan

Bölüm 17

El Hac Mustafa Hami Paşa'nın, Sıhhatnüma-yı Kebir Adlı Eserinde Sağlıklı Yaşlanma ve Yaşlılıkta Sağlığın Korunmasına Yönelik Önerileri 379

Ayten Can

Seher Büyükbaş

Hâkimiyet-i Milliye ve Cumhuriyet (1919-1920)

Girayalp Karakuş¹

Giriş

Batı'da düşünürlerin hemen hemen her şeyi tartıştığı felsefe ortamında Batı felsefesinin karakteristik özellikleri ortaya çıktı. Ludwig Feuerbach Doğu ve Batı medeniyetini şu cümlelerle izah eder: “*Doğu bilgeliliği birlik uğruna farklılıkların değerini düşürürken, spekülatif Batı felsefesi farklılıklar nedeniyle birliği unuttur.*”² Farklılıktan birliğe giden düşünce yapısında her iki medeniyetin doğru bir sentezde buluşamadığı gerçeği var. Avrupa’da feodalitenin çöküşü, kilisenin siyasal nüfuzunu kaybetmesi ve birbiriyle çatışan Batılı krallar ve prensler otoritesi altında bölünmüş insanları ülke ve millet kavramı etrafında toplayan yani yeni bir kuruluş, siyasal bütünleşme, yeni ve değişik bir örgütlenme ortaya çıkmıştır. Bugünün milli devletlerin kuruluşu 15-16. yüzyıllar içinde ortaya çıkmaya başlamıştır.³ Devlet kavramıyla ortaya çıkan “egemen devlet” kavramı devletin temel unsurlarından sayılmıştır. Egemenlik kavramı tam anlamıyla tanımlanmayan bir kavram olması nedeniyle günümüzde de tartışılan konu olmuştur. Batı felsefecileri bu konu üzerinde kafa yormuş, farklı düşüncelerini dile getirmişlerdir. Egemen devlet düşüncesinin tartışılmasında insanın doğası

-
- 1 Dr.Öğr. Üyesi, Amasya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, ORCID ID: 0000-0001-6240-5490
 - 2 Ludwig Feuerbach, *Geleceğin Felsefesinin İlkeleri*, Çev:Hasan İlhan, Sayfa Yayınları, İstanbul, 2001, s. 5.
 - 3 Münci Kapani, *Politik Bilimine Giriş*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2014, s.43.

iyi mi kötü mü? sorusu ile başlanmıştır. Bu soruya Hobbes, insanın doğal halinin şiddete meyilli ve kötü olduğu şeklinde cevap vermiştir. Yani devlet otoritesinin egemen olmadığında insanların birbirlerini boğazlar hale geleceğini söyler. J J Rousseau ise insanın tabiatın bir ürünü olduğu iddiasına karşı çıkar. İnsanın doğal hâlinin ahlaklı olmasa da iyi olduğunu, medeniyetin insanın içindeki iyiliği çürüttüğünü söyler. John Locke sözleşme ile devlet, bireyin ve toplumun özgürlüğünü egemenliği altında güvence altına almayı sağlayabilir demiştir. Jean Bodin’de egemenlik en üstün güçtür. Ülke içindeki tüm güçler egemenlikten kaynaklanır ve egemenliğe tabidir demiştir. Bodin’in öngörüsü monarşilerin işine yarayan görüşleri kapsar. Bodin zaten kralın danışmanı ve hukukçusudur.⁴ Mutlakiyet sisteminin geçerli olduğu dönem içinde kralın sistemi meşrulaştırması gerekiyordu. Bodin ise bu ihtiyacı karşılamıştır. Bodin için ideal yönetim biçimi monarşidir. Onun için egemenlik tekdir bölünemezdir. Hobbes, Locke ve Rousseau “doğal durum” ve “toplum sözleşmesi” gibi yeni kavramlarla devletin egemenliğinin nasıl olması gerektiği üzerinde durmuşlardır. Kendi anlayışları çerçevesinde yeni bir toplum modelinin nasıl olması gerektiğini ortaya koymaya çalışmışlardır. Locke, Hobbes ve Rousseau, devletin nasıl ortaya çıktığından bahsetmez. Devletin siyasal bir topluluk olduğu ve devletin egemenliği kullanma biçimi üzerinde teoriler ortaya koymuşlardır. Devletin egemenliği düşüncesi bireyin hak ve özgürlükleri bakımından önem taşır. Devlet, otorite, egemenlik aynı anlamları kapsayan iç içe kavramlardır.

1648 Vestfalya anlaşmasıyla beraber ortaya çıkan daha sonra Batı düşünürlerinin gündemine giren “egemenlik” kavramı Batı’da gelişen Batı merkezli bir kavramdır. Daha sonraki süreçlerde egemenlik kavramı ulus-devlet anayasalarının temel ilkesi olmuştur. Bu bağlamda Atatürk dönemi Hâkimiyet-i Milliye anlayışının nasıl geliştiği üzerinde durulacaktır. Milli Mücadele döneminde “Milli Egemenlik” kavramının tam istiklale ulaşmada önemli işlevi olmuştur. Egemenlik iki anlamda kullanılmaktadır. Bunlardan birincisi, devletin dış güçlere karşı bağımsızlıkçı duruşudur. İkincisi, ulusun egemenliğidir. Egemen bir güç olarak devlet bu gücü nasıl kullanacaktır? Günümüzde ulusal egemenlik ve demokrasi kavramları iç içe geçmiştir. Cumhuriyet dönemi, Atatürk’ün kendi uygulamalarına bakıldığında Hâkimiyet-i Milliye yani egemenlik kavramı dışa karşı bağımsızlık, içe karşı da devlet egemenliğinin yetkileri anlamındadır. Mustafa Kemal, İstiklal Savaşı sırasında “mazlum milletler”, “emperyalizmle mücadele” kavramlarını kullanmış ilaveten “İstiklal-i Tam” kavramını kullanarak Milli Hâkimiyet

4 Hamit Emrah Barış, *Milli Egemenliğin Kaynağı ve Kullanımı: Güncelden Küresele*, Küreselleşme Sürecinde Milli Egemenlik ve Demokrasi Sempozyumu, TBMM Kültür ve Sanat Yayınları, Ankara, 15 Nisan 2010, s.200-207.

kavramını tam olarak ifade etmiş oldu. Mustafa Kemal dönem şartları içerisinde “Vahdeti Kuvva”, “Tevhidi Kuvva” yani günümüzdeki anlamına göre “Kuvvetler Birliği” içerisinde milli hâkimiyeti tatbik etmiştir. Bunun ilk nedeni, birinci meclisin “Salahiyet-i Fevkaladeye” yani olağanüstü yetkilere sahip bir meclis olduğundan dolayı olduğu söylenebilir. Böylece yasama, yürütme ve yargı yetkileri mecliste toplanmıştır.⁵ Cumhuriyet güçlü bir milli irade kavramı üzerinde yükselmiştir. Yeni kurulan meclis, milletin tek temsilcisi sıfatıyla kuvvetler birliği ilkesini benimsemiştir. Yani meclis hükümeti sistemini benimsemiştir. Bunun nedeni ülkenin olağanüstü şartlardan geçtiği bir dönem olmasındandır. Meclis Başkanı aynı zamanda hükümet ve devlet başkanı idi. Ayrıca devlet başkanlığı gibi bir makam da yoktu. Hükümeti teşkil eden üyeler bizzat meclis tarafından kendi aralarından seçiliyordu.⁶ 23 Nisan 1920 Ankara’da toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisi fiilen “kurucu meclis” idi. Bu meclis aynı zamanda İstiklal mücadelesini sevk ve idare eden bir meclisti.⁷ Meclisin Büyük sıfatıyla anılmasını sebebi meclisin olağanüstü yetkilere sahip olmasındandır. Meclise “büyük niteliği” bir karar ya da kanunla verilmiş değildir. Üyelerin içlerinden doğan, kendiliğinden ortaya çıkmış bir ektir.⁸ Meclisin 1921 yılında çıkardığı ilk anayasa olan Teşkilat-ı Esasiye’de yer alan “Hâkimiyet bilâ kaydü şart milletindir” ifadesiyle milli egemenlik anlayışı ilkesi anayasanın bir hükmü haline getirilerek hukuki bir hüviyete kavuşmuştur.

Hâkimiyet-i Millîye Kavramının Doğuşu

Bağımsız ulusal devlet ve cumhuriyet düşüncesi Mustafa Kemal ve arkadaşlarının düşüncelerinde belirgindi. Mustafa Kemal ve arkadaşları Türkiye’de milliyetçi akımların en güçlü sesi olmaya karar verdikten sonra Türk unsuruna dayanan ulusal devlet kurma düşüncesini hayata geçirmeye çalışmıştır. Böylelikle milli birlik ve egemenlik hareketini başlatmış oldular. Milli sınırlara çekilerek yeni bir Türk devlet kurmak kaçınılmaz olmuştu. Devlet biçimi Cumhuriyet idi. Cumhuriyetçilik düşüncesi I. Meşrutiyet öncesinde gelişen bir düşünceydi. Ali Fuat Cebesoy anılarında şöyle diyecekti: *“Mustafa Kemal şöyle düşünüyordu: Meşrutiyet, köhneleşmiş ve tutarlılığını kaybetmiş olan Osmanlı İmparatorluğunun gövdesi üzerinde değil aksine Türk çoğunluğun yaşadığı kısım üzerinde oturtulmalı. Düşmanlarının yani büyük*

5 Taha Akyol, *Atatürk Döneminde Milli Egemenlik Anlayışı*, Küreselleşme Sürecinde Milli Egemenlik ve Demokrasi Sempozyumu. TBMM Kültür Yayınları, Ankara, 15 Nisan 2010, s. 93-100.

6 Tahsin Bekir Balta, *Türkiye’de Yasama Yürütme Münasebetleri İncelemeler*, SBF Yayınları, Ankara, 1960, s. 2.

7 Hamza Eroğlu, *Türk İnkılap Tarihi*, Savaş Kitap Yayınevi, Ankara, 2010, s.114.

8 Eroğlu, *a.g.e.*, s.114.

*devletlerin yapacağı bir tasfiye yerine ihtilal idaresi kendi başına bir Türk devleti kurmalıdır. Memleketin kaybedilmek üzere olan küçük parçasını feda etmeyeceğimizi diye en büyük parçasını hesapsızlık ve bilgisizlik yüzünden feda eden idarecilerimiz bir de mevki ve şöhret peşindeki hırsızlar yüzünden bu hale geldiğimiz açıktır.*⁹ 23 Nisan 1920 Ankara'da TBMM'nin toplanmasıyla cumhuriyetin fiilen kurulduğu gündür. Ankara'daki meclis ve hükümet "Milli Hâkimiyet" ilkesinin yürürlüğe girdiğini ilan ederek "Milli iradeyi temsil" anlayışıyla ülke yönetimini üstlenmiş oluyordu.¹⁰ Atatürk'ün kendisinin kaleme aldığı meclisin açılış konuşmasında şunları ifade etmiştir: "*Millîtimizin içte ve dışta tam bağımsızlığını ele alıp yönetmeye başladığımız bütün dünyaya ilan ederek Büyük Millet Meclisini açıyorum.*"¹¹

Mustafa Kemal ve arkadaşları "*Müdafaa-i Hukuk Rubu*" ile hareket etmek ve bu ruhu canlı tutmaktan başka bir çare olmadığını farkındaydı. Milli bağımsızlığı korumak ve kollamak amacıyla kurulan cemiyetlerden "*Müdafaa-i Hukuk*" ve diğer cemiyetlerin hemen hemen hepsinin ortak amaçları gayri müslim azınlıkların tecavüzlerine karşı milli hakların müdafaası idi.¹² Ulusun egemenliği kavramı Milli mücadelenin en önemli ve anlamlı kavramı olarak temsil edilmiştir. Cumhuriyet güçlü milli irade kavramı üzerinden Milli Mücadeleyle yükselmiştir. Atatürk'ün Sivas'ta çıkardığı "Mili İrade" gazetesi ve Ankara'ya geldiğinde çıkarmaya başladığı "*Hâkimiyet-i Milliye*" gazetesi onun milli egemenliğe dayalı bir devlet düşüncesinde olduğunu göstermektedir. Mustafa Kemal Paşa'nın 24 Nisan 1920'de meclis açılışından sonra yaptığı konuşmasında şunları ifade etmiştir: "*Bugün Türkiye'de kuvve-i teşriye mevcut değildir. Yani, yasama kuvveti mevcut değildir. Neden? İstanbul meclisi işgal edilmiş ve dağıtılmıştır. Kuvve-i İcraiye, yürütme kuvveti hür değildir. Kurtarmaya çalıştığımız hilafet ve saltanat da esaret altındadır. Hükümette esaret altındadır. Peki, Kuvve-i adliye yani yargı kuvvetinin istiklalinden bahsedilemez. Çünkü, istiklalini kaybetmiş bir devletin yargı kuvvetine, kuvve-i adliyeye sahip olduğu söylenemez.*"¹³

Hâkimiyet-i Milliye anlayışı içinde başlatılan Kurtuluş Savaşı Müdafaa-i Hukuk örgütlerinin aktif çalışması, askeri bürokratlar, sivil halk ve aydın

9 Ali Fuat Cebesoy, *Sımf Arkadaşım Atatürk*, 2.baskı İnkılap ve Aka Kitap Evi, Ankara, 1981, s.108.

10 Hıfzı Veldet Veli Dedeoğlu, *Türkiye Cumhuriyeti'nin Anayasa Kuruluşu*, AÜHF Yayınları, Ankara, 1974, s.657.

11 Ayrıntılı bilgi için Bkz. Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi 1919-1923*, C.I, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1994.

12 Tevfik Bıykoğlu, *Atatürk Anadolu'da 1919-1921*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1959, s.8.

13 *Atatürk'ün Bütün Eserleri*, C.8, s.391.

kesimin bilgi, yetenek ve tecrübe gücüyle organizeli bir çalışma yürütülerek kazanılmıştır. Öyle ki Mondros Mütarekesinden Birinci Meclisin açılmasına kadar olan dönem “Kongre iktidarlar” dönemi olarak nitelendirilmektedir.¹⁴ Kongre iktidarları dönemi içinde Mustafa Kemal’in liderliği Erzurum Kongresinde başlamıştır. Anadolu’da Milli Mücadele hareketi düzenli orduya geçme düşüncesi gerçekleştirilene kadar Kuvayı Milliye teşkilatlanmasıyla devam etmiştir. Gönüllülük esasına dayalı bu teşkilat ilk kez 1877-1878 Osmanlı Rus savaşında ortaya çıkmıştır. Kuvayı Milliye, 1897 Osmanlı-Yunan Savaşı ve 1912 Balkan Savaşlarında gerilla hizmeti yapmıştır. Kurtuluş Savaşı’nın ilk dönemlerinde Batı Anadolu’da teşkilatlanmış, Güneydoğu’da Fransızlara karşı Kuvayı Milliye birlikleri kurulmuştur. İlk Kuvayı Milliye Güney Cephesi Dörtöy’de 19 Aralık 1918’de faaliyete geçmiştir. Bu teşkilat Trakya bölgesinde Yunanlılara karşı daha erken bir tarihte kurulmuştu.¹⁵ Kuvayı Milliye birliklerinin kurulmasında ve yaygınlaştırılmasında Albay Bekir Sami (Günsav), Albay Şefik Aker, Albay Kazım Özalp ve Yüzbaşı Tahir Beyin büyük katkıları ve çabaları olmuştur.¹⁶

İstanbul’daki Meclis-i Mebusan içindeki bağımsızlıkçı grup 28 Ocak 1920’de Erzurum ve Sivas Kongrelerinde kabul edilen barış şartlarını ön gören Misak-ı Milliye’yi kabul etti. Buna göre Arapların çoğunlukta yaşadığı Osmanlı topraklarını ve Mondros’tan önce İtilaf devletlerin işgali altında bulunan toprakların verilmesi kabul ediliyordu. Türkler artık bu bölgelerle ilişkilerini kesiyorlardı. Buna karşılık Türk ve Kürtlerin çoğunlukta yaşadığı Osmanlı toprakları bir bütün oluşturarak hiçbir surette bölünmeyecekti.¹⁷ Böylece Türkiye’nin sınırları belirlenmiş oluyordu. Misakı Milli kararlarının ardından İstanbul’un işgal edildiğini görüyoruz. Bir devletin başkenti işgal ediliyor ve buna karşı bir güç ve bu güce dayalı olarak Milli Kurtuluş Savaşı veriliyor. Bu mücadele emperyalizme karşı olarak görülebilir. 16 Şubat 1920’de İstanbul’un işgal edilmesiyle Milli Mücadele hız kazanmıştır. Mustafa Kemal İslam dünyasına hitaben İngiliz karşıtı bir bildiri yayınlamış ve Anadolu’daki bazı İngilizlerin tutuklanması emrini vermiştir.¹⁸ Yunanistan’ın İzmir’i işgal etmesi ise Kurtuluş Savaşı’na ayrı bir ivme kazandırmıştır. Yunanistan’ın İzmir’i işgal etmesi kendi gücünün çok üstünde bir işgal hareketiydi. Böyle bir işgal için yeterli kapasitesi yoktu.

14 Bülent Tanör, *Türkiye’de Kongre İktidarları (1918-1920)*, Yapıt Yayın, Ankara, 1985, s. 4.

15 Murat Köylü, *Türk İnkılabı 1878-1922 İmparatorluktan Cumhuriyete*, Kripto Yayıncılık, Ankara, 2015, s.253-257.

16 Köylü, *a.g.e.*, s.253-257.

17 Willam Hale, *Türk Dış Politikası*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2003, s.39.

18 Hayati Aktaş, “İngiltere İle İlişkiler”, (Ed) Haydar Çakmak, *Türk Dış Politikası 1919-2012*, Barış Platin Kitap, Ankara, 2012, s.83.

Ancak Tarihi belgeler gösteriyor ki İngiltere'nin bu işgal olayında parmağı vardı. İngiliz Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey, Atina'daki İngiliz elçisi Sir Francis Ellnot'a telgraf çekerek Yunanistan'ın müttefiklerin yanında savaşa katılması halinde "Yunanistan'a Batı Anadolu kıyılarında çok önemli toprak ödünü vereceği" önerisinde bulunması için talimat yollamıştı. Yunanistan İngilizlerin girişimi ve önerisiyle Batı Anadolu kıyıları ve İzmir karşılığında Ağustos 1914'de Dünya Savaşı'na girmiş ve karşılığında 1919'da İzmir'i işgal etmiştir. İzmir'de Reddi İlhak protestoları başlamış. Trakya, Doğu ve Güneydoğu'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti teşkilatları işgale karşı hazırlıklar başlatmıştı.

Mütareke sonrası Osmanlı ordusundan Dünya Savaşı'nda çeşitli cephelerde savaşmış üst düzey komutanlar İstanbul da bir araya gelerek (1918 ortalarında) direniş kadroları oluşturma gayreti içine girmişti. Bu toplantılara katılanlar arasında: "Mustafa Kemal, Fevzi Çakmak, Kazım Karabekir, Mersinli Cemal Paşa, Ali Fuat Paşa, Ali Rıza Paşa, Salih Paşa, Miralay İsmet İnönü, Refet Bele, Kazım Özalp, Rauf Orbay" vardı.¹⁹ 24 Mayıs 1919'da Rauf Orbay Bandırma üzerinden Anadolu'ya geçmek üzere hareket ettiğini Ali Fuat Paşa'ya bildirir. Rauf Bey'in yanında gelenler arasında İzmit eski mutasarrıfı Süreyya (Yiğit), Yüzbaşı Osman, General Osman Tufan, Hintli zabıt Abdurrahman (Balkan Harbi'ne gönüllü katılmıştı) vardı. Böylece Milli Mücadelenin lider kadrosu Anadolu'ya gelmeye başlamıştı. Kazım Karabekir bu durumu şöyle ifade eder: "Gelenler içinde ümit ettiğim dala birçok arkadaşı yoktu. Halbuki bu vaziyet bizi bir Anadolu hükümeti kurmaya sevk ediyor."²⁰

Savaş sonrası yurtdışına çıkan İttihatçı liderler, Milli Mücadele lideri Mustafa Kemal Paşa ile irtibat hâlindeydi. Bu konuyla ilgili mektuplaşmaları Hüseyin Cahit Yalçın'ın "Tanin'de" 1944'den Nisan 1945'e kadar yayınlanmıştır. Özellikle Talat Paşa ile mektupları stratejik önemdedir. Mustafa Kemal Paşa Misak-ı Milli sınırları içinde formüle ettiği hedefini de mektup da anlatır. Bağımsızlık Hareketi için üç yol önermektedir. 1- Mustafa Kemal, öngörülen barış şartları tam olarak gerçekleşmezse bile katlanabilecek barış şartları ileri sürülürse bu barış şartlarını kabul etmek ve gelecekteki çalışmalar ile hedefe küçük adımlarla yaklaşma yolunu seçecektir. 2- Şartlar katlanamayacak kadar ağır ise Meclis-i Mebusan ve padişaha kabul ettirebilirse "Sulhu Muallak da" bırakıp hemen harekete geçilecektir. 3- Eğer Meclis-i Mebusan ve padişaha kabul ettiremezse bu harekete geçiş "isyan" hâlini alacaktır.²¹ Mustafa Kemal

19 Kazım Karabekir, *Paşaların Hesaplaşması*, Emre Yayıncılık, İstanbul, 2005, s.130.

20 Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, Türkiye Yayınları, İstanbul, 1969, s.29.

21 İlhan Tekeli-Selim İlkin, "Kurtuluş Savaşında Talat Paşa ve Mustafa Kemal'in Mektuplaşmaları", *Bellekten*, C.XLIV, Nisan 1980, s.174, s. 301-345.

Paşa Milli Mücadele'nin lideri olarak İstiklal savaşını başarıya ulaştırmak için Sovyet Birliği kozunu Batı emperyalizmine karşı kullanmıştır. Batı'yı rahatsız edecek diplomatik girişimlerde bulunmuştur. Nitekim başarılı olduğu söylenebilir. Misak-ı Milli sınırlarını ilk tanıyan ülke Sovyetler birliği olmuş, Sovyetler Boğazlar konusunda tam destek vermiş, Milli Mücadele'de silah ve para yardımı yapmıştır.

Milli Mücadele'den Türkiye Büyük Millet Meclisi İktidarına- Milli İradenin Gelişim Süreci

Bir ülke istikrarlı ve birlikte yaşama arzusu içindeyse uluslararası ilişkilerde güçlü olduğu kabul edilir. Egemenlik en üstün güçtür ama doğal yasalara tabidir. Bir devletin veya bireyin doğal yasalara uyup uymadığının denetlenmesi gerekir. Yani hukuk devleti içinde egemenlik sınırsız bir güç değildir. Mustafa Kemal Paşa'nın milli iradeye özellikle meclisin kuruluşundan itibaren önem verdiği görülmektedir. 3-4 Nisan 1920'de Yunus Nadi'yle yaptığı bir konuşma buna en güzel örnek denilebilir. Yunus Nadi bu konuşmayı 1955'de küçük bir kitapçık olarak yayınlamıştır. Yunus Nadi, Mustafa Kemal Paşa'ya *"Paşam ne diye meclis meclis diye tutturdun? Meclis senin ayağına dolaşacaktır. Bir iki arkadaşımızla beraber yani bir komite gibi karar alın uygulayın"* diyor. Atatürk ise buna şöyle cevap veriyor: *"Hayır çocuk! Önce meclis sonra ordu. Milletın çocuğunu askere alacaksınız, sapını, samanını, servetini alacaksınız bunun için kanun gerekir."*²² Egemenliğin iç boyutunda devletin halkına hesap verebilirliği söz konusudur. Mustafa Kemal Paşa bunun farkındadır. Mustafa Kemal Paşa, Milli hâkimiyete dayalı bağımsız bir yeni Türk devleti kurmayı amaçlamıştır. Bu düşüncesini gerçekleştirmek için kademe kademe hedefe ulaşması gerekiyordu. Amasya genelgesinde: *"Milletin istiklalini yine milletın azmi ve kararı kurtaracaktır."* diyecek ve milli hâkimiyeti kurmaya çalışacaktır.

Erzurum Kongresinde 9 kişiden oluşan Heyet-i Temsiliye seçilmiştir. Bu sayı Sivas'ta biraz daha katılımla 15 kişiye çıkarılmıştır ki böylelikle enteresan bir yapı oluşturulmuştur. Bilindiği gibi Mustafa Kemal askeri vazifeden istifa ettikten sonra bütün yazışmalarında Heyet-i Temsiliye sıfatını ve unvanını kullanmıştır.²³ Sonuç itibarıyla Milletın temsilcisi olmayı çok önemseydiği görülmektedir.

22 Hikmet Özdemir, *Milli Egemenliğin Kaynağı Kullanımı: Güncelden Küresele*, Küreselleşme Sürecinde Milli Egemenlik ve Demokrasi Sempozyumu, TBMM Kültür ve Sanat Yayınları, Ankara, 15 Nisan 2010, s.214-219.

23 Cihat Göktepe, *Milli Egemenliğin Kaynağı Kullanımı: Güncelden Küresele*, Küreselleşme Sürecinde Milli Egemenlik ve Demokrasi Sempozyumu, TBMM Kültür ve Sanat Yayınları, Ankara, 15 Nisan 2010, s. 209.

Milli mücadelenin başlangıcından itibaren egemenliğin millete ait olduğu açıkça vurgulanmıştır. Cumhuriyetin ilanıyla Milli devlet, Milli Egemenlik ve bağımsızlık hedeflerine ulaşılmış oluyordu. Cumhuriyetin ilanı ve ulus devlet inşa edilmesine yönelik inkılaplar yapılmaya çalışılmış, ulusal kalkınmacılık, modernleşmenin referansı olmuştur. TBMM, Türk milletinin temsilcisi olarak yeni devletin temellerini atmış ve iktidarı İstanbul'dan Ankara'ya taşımıştır.²⁴ TBMM açıldıktan sonra inisiyatifin İstanbul'dan Ankara'ya geçtiği görüldü. 1918-1922 arasında Osmanlı adını taşıyan bir devletin var olup olmadığı tartışılabilir. Mütareke dönemi bir iktidar boşluğudur. İstanbul'un oluşturduğu siyasal iktidarın coğrafya bakımından ülkenin neresine kadar etkili olduğunu kestirmek zordur.²⁵ Tarık Zafer Tunaya'ya göre, TBMM'de Osmanlı'dan ayrı bir devlet rejiminin açıkça ifadesinden kaçınılmıştır. İstanbul ile Ankara arasındaki ikilik ancak Saltanatın kaldırılmasıyla ortadan kalkmıştır.²⁶ Türkiye Devleti tanımlaması ancak 20 Ocak 1921'de "Teşkilat-ı Esasiye Kanun" da yer alacaktır.²⁷ Meclis yapılan konuşmalarda ve 1921 Anayasasında egemenliğin kayıtsız şartsız milletin olduğu söylenmiştir. İstanbul-Ankara rekabetinde önemli bir karar alınır. Bu karara göre, TBMM gayri meşrudur demek ve karşı çıkmak "vatana ihanet" ile eşdeğer tutulmaya başlanır. Bunun dışında 29 Nisan 1920 çıkarılan kanunla İstanbul'un yapmış olduğu bütün antlaşmaların geçersiz olduğuna dair meclisten karar çıkarılır. İstanbul-Ankara mücadelesinde özellikle Damat Ferit Paşa hükümeti dönemi problemli olarak görülür. Mustafa Kemal'in milli ordusuna karşı savaşmak için kurulan Hilafet Ordusunun teşkilatlanmasının sorumluluğu Damat Ferit Paşa'ya aittir. Bu konuda Damat Ferit Paşa'nın cevabı da ilginçtir: "*Mustafa Kemal Paşa'yı müfettişliğe tayin edişimiz İngilizlerin tavsiyesi üzerine oldu. Bu sefer, Kuvay-ı Milliyeyi de bu faaliyetten men ediniz diye bizi sıkıştıran yine onlardır. Biz de ne yapacağımızı şaşırдық.*"²⁸

24 Nisan 1920'de Mustafa Kemal Paşa meclisin açılışında verdiği önergede şunları ifade etmiştir: "*Mecliste beliren milli iradenin vatanın kaderine doğrudan doğruya el koymasını kabul etmek temel ilkedir. TBMM'nin üstünde bir güç yoktur. Bu meclis yasama, yürütme yetkilerini kendinde toplamıştır. Meclisten seçilecek bir heyet hükümet işlerini yürütür. Meclis Başkanı*

24 Zeki Çevik, *Milli Mücadelede Müdafaa-i Hukuk'tan Halk Fırkasına Geçiş (1918-1923)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, s.350

25 Tarık Zafer Tunaya, *Mütareke Döneminin Özellikleri (1918-1922)*, İstanbul Üniversite Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, s.387

26 Tarık Zafer Tunaya, "İkinci Meşrutiyet Rejimi ve Atatürk", *İdare Hukuku İlimler Dergisi*, S:3 Aralık 1981, s.104

27 Bülent Tanör, *Yerel Kongre İktidarları*, Afa Yayın, İstanbul, 1992, s.40-41

28 Murat Bardakçı, *Şabbaba*, Everest Yayınları, İstanbul, 2015, s.179.

*aynı zamanda bu heyetin başkanıdır.*²⁹ Mustafa Kemal Paşa bu ifadelerde meclisin nasıl kurulacağını belirtmiştir. Kuvvetler Birliği ilkesine dayalı bu önergede Mustafa Kemal şu esasa göre mantık yürüttüğünü ifade eder: *“Tarihi tecrübelerle, anayasa hukuku ilkelerine (ilmi verilere göre) ve halen içinde bulunulan şartlara göre ülkenin milli gücünü merkezi bir teşkilatta birleştirmek bir zarurettir. Türkiye’nin siyasi tarihinde taklit hükümet rejimleri vardır. Teklif, bu olaylardan alınan derslere göre yapılmaktadır. Karar meclis Umum-i heyetininindir. Fakat dağılma ve yıkılma tehlikesi vardır. Devlet işleri mercisiz kalmıştır. Bu fevkalade durum süratle hareket edilmesini gerektirmektedir.*³⁰ Mustafa Kemal Paşa’nın Fransız Devrimi’nden ve devrimin ideologu J.J Rousseau’nun düşüncelerinden etkilendiği söylenebilir. J.J Rousseau’nun kuvvetler birliği düşüncesini eserlerinde savunmuş bu konuda teoriler ortaya koyduğu bilinmektedir.

Atatürk’ün Kuvvetler ayrılığı fikrine şiddetle karşı olduğunu görüyoruz. Kuvvetler birliği düşüncesinin uygulanmasını dönemin şartları içerisinde değerlendirmek gerekebilir. Kuvvetler ayrılığı ilkesi ancak 1961 Anayasa metninde yerini alacaktır.

Cumhuriyetin Kurucu İktidarının Millî Egemenlik Çerçevesinde Sosyo-Ekonomik Politikaları

Türkiye Cumhuriyeti devletinin temel aldığı politikalar ilerleme, kalkınma, modernleşme kavramları çerçevesinde belirlenmiştir. Toplumsal yapı ve düzenin kuruluşu için bir takım toplumsal görevlerin yerine getirilişi önemliydi. Türkiye’nin toplumsal yapısının özellikleri şunlardı: a-Otoriteye bağlılık, b- Toprağa bağlılık, c- Dinsel bağlılık. Bu özelliklerin bireylere yansması içe dönüklük, kuşkuculuk, güvensizlik, bencilik biçiminde tezahür etti.³¹ Türk kültüründe dörtlü bir bileşke vardır: Bunlar; özgün Türk kültürü (Orta Asya), İslam Kültürü (Arap, İran), Anadolu’da karşılaşılan eski yerleşik halkın kültürü ve Batı (Avrupa) kültürüdür.³² Türkiye’de Kemalist dönemde egemen olan tarihi görüşe göre; Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı Devleti’nin bünyesinden çıkmış olmakla beraber kökten bir kopuş olmuştur. Bu kopuş, Türkiye Cumhuriyeti’nin temelinde yatan Millî Kurtuluş Savaşı’ndan ve

29 Çevik Aynı Eser, *a.g.e.*, s.355 Bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, C. I, s.332

30 Çevik, *a.g.e* s.355-356. Bkz. Tarık Zafer Tunaya, “Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Kuruluşu ve Siyasi Karakteri”, *İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C: 23, S:3-4,1957, s.214-216.

31 Birsen Gökçe, *Türkiye’nin Toplumsal Yapısı ve Toplumsal Kurumlar*, Savaş Basın Yayıncılık, Ankara,1996, s.272.

32 Şerafettin Turan, *Türk Kültür Tarihi*, Bilgi Yayın Evi, Ankara,1990, s.42.

Türk Devriminden kaynaklanmaktadır.³³ Mustafa Kemal Paşa'nın ifadesiyle: "Yeni Türkiye'nin eski Türkiye ile hiçbir alakası yoktur. Osmanlı Hükümeti tarihe geçmiştir. Şimdi yeni Türkiye doğmuştur."³⁴ Şunu da gözden uzak tutmamak gerekir ki, Ankara hükümeti ve Kurtuluş Savaşı'nın komutan kadrosunun çoğu Osmanlı bürokrasisinden gelen kişilerden oluşuyordu.

Osmanlı döneminden Kurtuluş Savaşı'nın sonuna kadar ki süreçte Türkiye'nin üreten genç nüfusunun büyük bir bölümü yok olmuştur. Sosyal ve ekonomik yapı tamamen bozulmuştu. Yokluk ve hastalıkla birlikte azalan nüfus ciddi sorunları beraberinde getirmiştir. Ülke nüfusunun etnik yapısı hızla değişmişti. 1906'da Türkiye'de 1.5 milyon Rum vardı. Türkiye'nin Nüfusu 15 milyondur. 1912'de başlayan dış göç 1923'e gelindiğinde bir milyona ulaştı. Türkiye'de Rum nüfusu 400.000 bin olarak kaldı. 1906 nüfus sayımında Ermeni nüfusu 1 milyondur, tehcirde Ermeni nüfusu 100.000 binin altına indi.³⁵ Mustafa Kemal Paşa, TBMM açılışında (1 Mart 1924) şunları ifade etti: "Nüfusumuzun muhafaza ve tezyidi gayesini ehemmiyetle nazarı dikkate vazederim."³⁶ Aynı zamanda nüfus azlığı ülkenin ciddi bir güvenlik sorununu da gündeme getirmişti. Cumhuriyet döneminde üzerinde durulan acil konuların başında nüfusun artırılması ve hastalıklarla mücadele geliyordu. Özellikle yaygınlaşan sıtma hastalığı, erken çocuk ölümleri ve gıda sorunu kurucu iktidarı zorladı. Türkiye sınırları içinde 1923-1924 yıllarında sıtma epidemisi yaşanmış, 1924'de şiddetlenen bir görüntü vermişti. 1926 yılında hazırlanan sıtma ile mücadele tasarısında bu konuya değinildi. "Etibbanın Sıhhiye Enstitülerinde Staj Mecburiyeti Hakkında Kanun" çıkarılmış Bu konuda 1927 yılından sonra Tıp fakültesinden mezun olan doktorlara bir yıllık staj mecburiyetini yerine getirdikten sonra üç ayrı staj yapma zorunluluğu getirilmiştir.³⁷ Cumhuriyetin ilk yıllarında başlayan sıtma hastalığına karşı verilen mücadele yasalarla etkin hâle getirilmişti. Hıfz-ı Sıhha Umum Müdürlüğüne bağlı içtimai hastalıklarla savaş şubesi de bu mücadele içinde önemli çalışmalar yapmıştır.

Himaye-i Efdal Cemiyeti Türkiye'de ilk olarak çocuk hakları ve korunması hakkını gündeme getirmiş, yönetmelik ve kanunların çıkarılmasında etkin

33 T.Timur, "Osmanlı Mirası", *Geçiş Sürecinde Türkiye*, Derleme: İrvın C. Schink-E. Ahmet Tonak, Bilge Yayınları, İstanbul, 2003 s. 24.

34 *Mustafa Kamal Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, C.3 Türk İnkılap Tarihi Yayınları, Ankara, 1972, s. 50.

35 Çağlar Keyder, "Türkiye'de Demokrasinin Ekonomik Politikası", *Geçiş Sürecinde Türkiye*, Derleme, İrvın C. Schink- E .Ahmet Tonak, Bilge Yayınları, İstanbul, 2003 s.69.

36 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Türk İnkılap Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1945, s.316.

37 İlhan Tekeli-Selim İlkin, *Cumhuriyet Harcı*, 2. Kitap, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010, s.125-135.

olmuştur.³⁸ Kazım Karabekir yoksul ve bakımsız çocukların devlet himayesine alınmasında öncülük yapmıştır.³⁹

Türkiye Cumhuriyeti Bağımsızlık Savaşı sonrası tarım ve sanayi alanında da iş gücü kaybıyla karşı karşıya kalmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında devletin sanayileşmesi yönündeki çabalarında yetişmiş eleman sıkıntısı yaşandı. Sanayi de çalışmaya yönlendiren köylü-işçiler fabrikalarda çalışmayı benimsemediği için endüstri işçisine dönüşmeyi kabullenmemişlerdi.⁴⁰ Cumhuriyetin kurucuları uzman ve işçi ihtiyacını ilk yıllardan itibaren dışarıdan getirdikleri insanlar vasıtasıyla halletmeye çalıştı. Bu dönemde Macar uzmanlar mimarlık, mühendislik, teknisyenlik ve kimya alanında kullanıldı. Dünyaca tanınmış Macar bilim insanı Antal Rethly, 1925-1927 yılları arasında Türk hükümetinin daveti üzerine Türkiye'ye geldi ve Türk meteoroloji alanının gelişmesine katkı sağlamıştır.⁴¹ Bu dönemde Cumhuriyet yöneticileri devletçiliği bir ideoloji olarak görmekten ziyade dönemin şartlarının gereği olarak ele almıştır. Örneğin; bayındırlık programının uygulanmasında özel girişimcilik benimsenmiş olmasına rağmen kalkınma hamlesi devlet öncülüğünde yapılmıştır. Ayrıca müteahhitliğin gelişmesinde tek işveren devletti. Sivas-Erzurum demiryolunun yerli müteahhitler tarafından yapılması yerli müteahhitlerin öz güveninin artmasına vesile olmuştur. Sanayinin ve teknik üretim tesislerin olmadığı bir ülkede liberal sisteme geçmek sorunlar geliştirebilirdi dolayısıyla cumhuriyet kurucularının izlediği siyasetin akılcı olduğu söylenebilir. Cumhuriyet kurucuları birçok geri kalmış ülkenin izlediği yoldan farklı bir yol izlemiştir.⁴²

Sonuç

Cumhuriyet kurucularının yeni devletin kuruluşundan itibaren toplumda ulus bilincini oluşturmak temel ilkesi olmuştur. Seçme seçilme hakkı, zorunlu temel eğitim, askerlik, anayasal eşitlik ulus bilincini oluşturmanın ön koşuluymdu. Cumhuriyet kurucuları, devlet ve vatandaş bağlantısını güçlendirmek istemiştir. Egemenlik kavramı tam anlamıyla tanımlanamayan bir kavram olması nedeniyle tartışmalı bir konudur. Bu tartışma 15-16. yüzyılda Batılı düşünürler tarafından ortaya atıldı. Egemen güç denilince ilk

38 Veysi Akın, *Bir Devrin Cemiyet Adamı Dr. Fuat Umay (1885-1963)*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2000, s.101.

39 Kazım Karabekir, *Çocuk Davamız*, C: I, Emre Yayınları, İstanbul, 1995, s.9.

40 Yüksel Akkaya, "Cumhuriyetin Kuruluş Yıllarında Düzen ve Kalkınma Kısacasında Emek", *Cumhuriyet Tarihinin Tartışmalı Konuları*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2013, s. 246.

41 Melek Çolak, "Atatürk Dönemi Türkiye'sinde Bir Macar Meteorolog: Antal Rethly", *CTAD*, Sayı:9, 2009, s.114.

42 Korkut Boratav, *Kemalist İktisat Politikaları ve Devletçilik*, Emperyalizm, Sosyalizm ve Türkiye, Yordam Kitap, İstanbul, 2010, s.353.

olarak devlet akla gelir. Eski iktidarlar gücünü dini kaynaktan alırken, modern dünyada bu destek halktan alınır. Burada da sorunlu bir süreç kendini gösterir. Halkın iradesi seçimler yapılırken algı operasyonlarıyla manipüle edilebilir. Teknolojinin gelişmesiyle bu manipülasyonlar profesyonelleşmiş ekipler tarafından yapılmaktadır. Burada asıl kullanılması gereken olgu egemenlik ile hukuk devletinin bir arada kullanılmasıdır. Çünkü hukuk devletinin olmadığı ülkelerde milli egemenliğin kullanılması mümkün değildir. Tam bir milli egemenliğin sağlanması siyasi ve ekonomik kurumsallaşmaların sağlanması ile mümkün olabilir. Günümüzde demokratik kurumsallaşmalarını sağlamış ülkeler gelişmiş ülkeler iken, hukuk devletinin olmadığı otoriter ülkelerde yoksulluk çok daha fazladır. Özellikle otoriteryanizm ile yönetilen ülkelerde bürokratik seçkinler milli egemenliği tehdit etmektedir. Oysa halkın iradesi gerçekten demokratik ülkelerde her türlü güçten üstündür denilebilir.

Atatürk dönemi politikalarına bakıldığında egemenlik kavramı dışa karşı bağımsız, içe karşı da devlet egemenliğinin kullanılması şeklinde cereyan etti. Atatürk, Milli Hâkimiyet ve devlet egemenliğini “Tevhid-i Kuvva” yani “Kuvvetler Birliği” anlamında kullanır. Bunun nedeni ise Birinci Meclisin olağanüstü yetkilere sahip bir meclis olmasından kaynaklanır dolayısıyla yasama, yürütme ve yargı yetkileri mecliste toplanır. Cumhuriyetin kurucuları, 23 Nisan 1920’de Ankara’da meclisin açılmasıyla “Milli Hâkimiyetin” halka ait olduğunu da tescil ettiler. Cumhuriyet güçlü bir milli iradeyle başarıya ulaşmıştır. Kurucu önderler Milli Mücadelenin başlangıcından sonuna kadar milli iradenin hâkim olacağını bireysel açıklamalarında ve toplu kararlarında vurgulamışlardır. İktidarın İstanbul’dan Ankara’ya taşınması ve meclisin açılması ile yeni devletin temelleri atılmıştır.

Kaynakça

- Akın, Veysi, *Bir Devrin Cemiyet Adamı Dr. Fuat Umay (1885-1963)*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2000.
- Akkaya, Yüksel, “Cumhuriyetin Kuruluş Yıllarında Düzen ve Kalkınma Kısacasında Emek”, *Cumhuriyet Tarihinin Tartışmalı Konuları*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2013.
- Aktaş, Hayati, “İngiltere İle İlişkiler”, (Ed) Haydar Çakmak, *Türk Dış Politikası 1919-2012*, Barış Platin Kitap, Ankara, 2012.
- Akyol, Taha, *Atatürk Döneminde Milli Egemenlik Anlayışı*, Küreselleşme Sürecinde Milli Egemenlik ve Demokrasi Sempozyumu. TBMM Kültür Yayınları, Ankara, 15 Nisan 2010.
- Atatürk'ün Bütün Eserleri*, C.8, s.391.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Türk İnkılap Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1945.
- Balta, Tahsin Bekir, *Türkiye'de Yasama Yürütme Münessetleri İncelemeler*, SBF Yayınları, Ankara, 1960.
- Bardakçı, Murat, *Şabbaba*, Everest Yayınları, İstanbul, 2015.
- Barış, Hamit Emrah, *Milli Egemenliğin Kaynağı ve Kullanımı: Güncelden Küreselleşme*, Küreselleşme Sürecinde Milli Egemenlik ve Demokrasi Sempozyumu, TBMM Kültür ve Sanat Yayınları, Ankara, 15 Nisan 2010.
- Bıykoğlu, Tevfik, *Atatürk Anadolu'da 1919-1921*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1959.
- Boratav, Korkut, *Kemalist İktisat Politikaları ve Devletçilik*, Emperyalizm, Sosyalizm ve Türkiye, Yordam Kitap, İstanbul, 2010.
- Cebesoy, Ali Fuat, *Smf Arkadaşım Atatürk*, 2.baskı İnkılap ve Aka Kitap Evi, Ankara, 1981.
- Çevik, Zeki, *Milli Mücadelede Müdafaa-i Hukuk'tan Halk Furkasına Geçiş (1918-1923)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- Çoker, Fahri, *Türk Parlamento Tarihi 1919-1923*, C.I, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1994.
- Çolak, Melek, “Atatürk Dönemi Türkiye'sinde Bir Macar Meteorolog: Antal Rethly”, *CTAD*, Sayı:9, 2009, s.114.
- Dedeoğlu, Hıfzı Veldet, *Veli Türkiye Cumhuriyeti'nin Anayasa Kuruluşu*, AÜHF Yayınları, Ankara, 1974.
- Eroğlu, Hamza, *Türk İnkılap Tarihi*, Savaş Kitap Yayınevi, Ankara, 2010.
- Feuerbach, Ludwig, *Geleceğin Felsefesinin İlkeleri*, Çev:Hasan İlhan, Sayfa Yayınları, İstanbul, 2001.
- Gökçe, Birsen, *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Toplumsal Kurumlar*, Savaş Basın Yayıncılık, Ankara, 1996.

- Göktepe, Cihat, *Milli Egemenliğin Kaynağı Kullanımı: Güncelden Küresele*, Küreselleşme Sürecinde Milli Egemenlik ve Demokrasi Sempozyumu, TBMM Kültür ve Sanat Yayınları, Ankara, 15 Nisan 2010.
- Hale, Willam, *Türk Dış Politikası*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul,2003.
- Kapani, Münci, *Politik Bilimine Giriş*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2014.
- Karabekir, Kazım, *Çocuk Davamız*, C: I, Emre Yayınları, İstanbul,1995.
- Karabekir, Kazım, *İstiklal Harbimiz*, Türkiye Yayınları, İstanbul, 1969.
- Karabekir, Kazım, *Paşaların Hesaplaşması*, Emre Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- Keyder, Çağlar, “Türkiye’de Demokrasinin Ekonomik Politigi”, *Geçiş Sürecinde Türkiye*, Derleme, İrvın C. Schink- E .Ahmet Tonak, Bilge Yayınları, İstanbul,2003.
- Köylü, Murat, *Türk İnkılabı 1878-1922 İmparatorluktan Cumhuriyete*, Kripto Yayıncılık, Ankara,2015.
- Mustafa Kamal Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, C.3 Türk İnkılap Tarihi Yayınları, Ankara,1972.
- Özdemir, Hikmet, *Milli Egemenliğin Kaynağı Kullanımı: Güncelden Küresele*, Küreselleşme Sürecinde Milli Egemenlik ve Demokrasi Sempozyumu, TBMM Kültür ve Sanat Yayınları, Ankara, 15 Nisan 2010.
- Taner Timur, “Osmanlı Mirası”, *Geçiş Sürecinde Türkiye*, Derleme: İrvın C. Schink-E. Ahmet Tonak, Bilge Yayınları, İstanbul, 2003.
- Tanör, Bülent, *Türkiye’de Kongre İktidarları(1918-1920)*, Yapıt Yayın, Ankara,1985.
- Tanör, Bülent, *Yerel Kongre İktidarları*, Afa Yayın, İstanbul,1992.
- TBMM Zabıt Ceridesi*,C. I s.332
- Tekeli, İlhan - İlkin, Selim, “Kurtuluş Savaşında Talat Paşa ve Mustafa Kemal’in Mektuplaşmaları”, *Belleten*, C.XLIV, Nisan 1980, s.301-345.
- Tekeli, İlhan - İlkin, Selim, *Cumhuriyet Harcı*, 2. Kitap, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları,2010.
- Tunaya, Tarık Zafer, “İkinci Meşrutiyet Rejimi ve Atatürk”, *İdare Hukuku İlimler Dergisi*, Sayı,3 Aralık 1981, s.104
- Tunaya, Tarık Zafer, “Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Kuruluşu ve Siyasi Karakteri”, *İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C: 23, S,3-4,1957, s.214-216.
- Tunaya, Tarık Zafer, *Mütareke Döneminin Özellikleri (1918-1922)*, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Turan, Şerafettin, *Türk Kültür Tarihi*, Bilgi Yayın Evi, Ankara,1990.

Kadro Dergisinden Yönetim Anlayışı Üzerine Notlar

Kapitalist sistemini tenkit edenleri sermayedar ve sermaye düşmanı gibi addetmek büyük bir haksızlıktır. Sermayeyi ve sermayedarlığı kabul etmek başka şeydir; sermayedar rejimini kabul etmek başka şeydir (Tanpınar 1933:44).

H.Fatih Yakut¹

GİRİŞ

Kadro Dergisi 1932 Ocak ayında “Siyasi ve entelektüel” türde yayın olarak hayata başlamıştır. Derginin yayınlandığı 1932 – 1934 yılları arasında, yönetim anlayışının düşünsel dünyasında, bir tarafta batı dünyasında, 1929 ekonomik krizi ile tartışılan serbest piyasa düşüncesi, diğer taraftan ise Marksist diyalektik anlayışta, “maddi dünyanın bilinçli şekillendirilmesi ile insan davranışlarının kendiliğinden şekilleneceği” düşüncesinin olduğu bir dönemdir. Dönemdeki bir başka gelişme ise ikinci dünya savaşına giden süreç içinde, yerel ve radikal bir akım olarak Nasyonal Sosyalizm’in yükselme döneminde olmasıdır.

Yönetim bilimlerinde ise klasik yönetim düşüncesi, dünya ekonomik bunalımının etkileri ile ağır biçimde eleştirilmekte ve Klasik Yönetim akımından kaynaklanan eksikler, tartışılmakta ve değişik görüşler ile daha “insani” model arayışları sürmektedir. Daha sonra bu görüşler Neo-Klasik akım olarak tanımlanacaktır.

1 Kocaeli üniversitesi, Gazanfer Bilge Meslek Yüksekokulu, İşletme Yönetimi Bölümü, ORCID:0000-0002-2672-7190, E-Mail: fatih.yakut@kocaeli.edu.tr

Derginin yayınlandığı süre içinde, sanayileşmiş batı dünyasında, 1929 yılında “New York Menkul Kıymetler Borsası’nda” çöküşle, sembolik olarak başladığı kabul edilen “Dünya Ekonomik Bunalımı” sürecinin etkilerinin tüm dünyada olduğu gibi yeni cumhuriyette de ağır biçimde hissedildiği bir dönem olmasındır.

Yine aynı dönemde 19.yy sömürge güçlerinin yeni sloganı olan, “uygarlaştırma” misyonu iddiası ile yabancı topraklar üzerinde egemenliklerini meşrulaştırmaya devam etmeleri söz konusudur (Tiné - Mann 2004: 16). Sömürgeciler ve onların yerel işbirlikçileri de her zaman olduğu gibi, bu dönemde işbaşındadır.

Derginin yayın hayatına başladığı dönem cumhuriyetin kuruluşunun dokuzuncu yılıdır. Bu dönem öncesinde, zafer kazanmış genç cumhuriyet ekonomik, sosyal ve güvenlik problemleri ile boğuşmaktadır. Ülkede çok kısa bir zaman içinde olağan üstü bir değişim söz konusudur.

20.01.1921 yılında “Teşkilatı Esasiye Kanunu” (1921 anayasası) kabul edilmiş, 09.10.1922 tarihinde İzmir’in kurtuluşu ile askeri zafer kazanılmış, 28.11.1922 yılında Lozan Barış Konferansı başlamıştır (anlaşmanın ülkemizdeki yürürlüğe girişi 06.08.1924). Toplumsal hayatta önemli değişikliklere yol açan 1924 ile 1934 tarihleri arasında “İnkılap Kanunları” olarak adlandırılan bir dizi kanun kabul edilmiştir. Ülke aynı zamanda, 1920 ile 1938 yılları arasında bir dizi ayaklanma ile de başa çıkmak zorunda kalmıştır.

17.02.1923 tarihinde yapılan “İzmir İktisat Kongresi” ile ekonomik yapının nasıl olacağına ilişkin arayışlar sözkonusudur. Kongrede, iktisadi gelişme özel girişim ve piyasa koşulları esas alınmak sureti ile gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. Devlet ise özel girişimin gücünün yetmediği ve faaliyet göstermediği alanlarda devreye girecektir. Bu “karma ekonomik” yapı olarak tanımlanan bir yapıdır. Büyük Buhran dönemi ile birlikte “devlet eli ile sanayileşme” ön plana çıkarak “korumacı ve devletçi” bir iktisat politikası izlenmeye başlamıştır. Bu süreç 1930’lu yılların sonuna kadar devam etmiştir (Eroğlu 2007: 65-69).

Dergi “Tahrir-i Sükûn 04.03.1925 (Huzurun sağlanması)” yasının basın üzerine kurduğu kontrolün hafifletildiği bir dönemde, 23.01.1932 tarihinde yayın hayatına başlamış ve 1934 yılı başında 36. sayısı ile yayın hayatına son vermiştir(Ertan 2003: 19).

Derginin yayınlama amacı olarak, “gerçekleştirilen inkılapların ideolojik temellerinin oluşturulmasına katkı sağlamak” olarak özetlenebilir. Bir dergi etrafında birleşen bir hareket, düşünce dünyasında sosyalizm ile kapitalizm

arasında üçüncü bir yol arayışı olarak da tanımlanmaktadır (Yanardağ 1988: 15). Derginin ilk sayısında amaç şu şekilde açıklanmaktadır.

“İhtilal ile birlikte bir inkılap sürecine girilmiştir. Ancak bu kendine özgü inkılabın fikri temelleri olmakla birlikte bu temeller derlenip tedvin edilmeli (düzenlenmeli), birleştirilerek, terkib edilmeli (tamamlanmalı) ve ideolojik fikriyat sistemi haline gelmelidir.

“Hülasa; Cihanın bin bir çeşit hadisata gebe olan bugünkü esrarengiz gidişi içinde, mukadderatını (yazgısını, kaderini), kendi inkılabının mukadderatına bağlayan inkılap, neslimizin muhtaç olduğu inkılap şevkini her zaman uyanık tutmak ve inkılabımızın bir başka idrakimizi durdurur gibi görünen coşkun ve mürekkep (birleşmiş, birleşik) cereyanına daima hâkim kalabilmek için, onun prensiplerini bududu muayyen (belirli, kararlaştırılmış) kriteriyumlar (ölçüler) şeklinde bilmeye, benimsemeye ve benimsetmeye mecburuz. Kadro bunun için çıkıyor”.

Derginin ilk sayısında Kurucuları, (Müessis) imtiyaz sahibi Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Dr. Vedat Nedim Tör (Neşriyat Müdürü), Şevket Süreyya Aydemir, Burhan Asaf Belge, İsmail Hüsrev Tökin olarak yer almaktadır.

1932 – 1934 yılları arasında 36 sayı yayınlayan derginin 35. ve 36. sayısı birlikte basılarak 1934 Aralık sayısından sonra yayın hayatına son vermiştir. Yayınlandığı dönemde etkili bir yayın organı olan dergi, ideolojik bakışı sebebi ile sık sık eleştirilerinde hedefi olmuştur. Dönemin önde gelen bazı devlet adamları ve kurumların dergiye tavır alması, yazarların düşüncelerinin gerçekleşme şansının olmadığına inanmaları ve iktidarın liderleri arasında anlaşmazlığa yol açmama gibi düşüncelerle dergi yayın hayatına son vermiştir (Ertan 2003: 32).

Dergi yayınlandığı dönemde “sol” bir yayın organı olarak tanımlanmıştır (Yanardağ 1988: 17). Kuruculardan Yakup Kadri Karaosmanoğlu dışında tümü “Komünist düşünce” içinde, belli dönemlerde yer almışlar hatta önemli siyasi görevler üstlenmişlerdir. Ancak dergide yayınladıkları makaleler ve değişik zamanlarda yayınlanan söyleşileri dikkate alındığında kurucuların zaman içinde milliyetçi, Kemalist ve sol sentezi içinde yeni bir yol arayışı içinde olduklarını söylemek mümkündür.

Kadrocuların zamanın ideolojik yapısı üzerinde etkili olduğu söylenemez. Ancak aydın çevre içinde etkili oldukları ve ortaya koydukları düşüncelerle başka düşünce hareketlerini etkilemiştir. Bu etkiyi zamanımızdaki Ulusal ve Milliyetçi sol ideoloji üzerinde günümüzde de görmek mümkündür (Karlı 2015: 156).

Derginin kurucularının tamamı, toplumda tanınırlığı olan şahsiyetlerdir. Belli dönemlerde, önemli kurumlarda devlet hizmetinde bulunmuşlardır. Bunun dışında yazar ve siyasetçi kimlikleri de vardır.

Dönemde dünyada ve Türkiye’de olağan üstü değişimlerin yaşandığı dönemde yayın yapan Kadro Dergisi, yönetim organizasyon alanı ile ilgili olarak, hem yayıncıları, hem de belli bir siyasi düşüncenin bakış açısını sunması bakımından incelenmeye müsait bir zemin oluşturmaktadır. Çalışma yönetim konularından planlama, insan kaynakları ve organizasyon üzerine yoğunlaşmıştır.

PLANLAMA

Dergide planlama konusu, değişik makalelerde sıkça işlenen konular arasında yer almaktadır. Genel bir değerlendirme yapıldığında, “**merkezi planlama**” fikrinin benimsendiği anlaşılmaktadır.

Sosyalist bir düşünce olan merkezi planlama ile Serbest piyasadaki planlama kavramı arasında farklılıklar söz konusudur. Burada temel fark, serbest piyasa düşüncesinde “ayrı ekonomik birimlerin kendi eylemleri ve amaçları için planlama yapması ve devletin yol gösterici olarak plan hazırlaması” düşüncesi ile hareket edilir iken, sosyalist anlayışta tüm üretim yapısının “merkezi planlanması ve emredici planların olması” düşüncesi vardır. Ayrıca sosyalist düşüncede plan, sadece toplumsal ihtiyaçların giderilmesi için değil, aynı zamanda toplumun dönüştürülmesinde kullanılan bir araç olarak görülmektedir (Çelebican 1974: 589).

Sovyetler Birliği örneğinden hareketle, sosyalist planlamanın özelliklerini şu şekilde özetlemek mümkündür (Çelebican 1974: 594-600). Kooperatifler aracılığı ile toplumsal mülkiyet, planın tüm kesimler için emredici nitelik taşıması, merkezi planlama ve genel kapsamlılık.

Dergide yazarların sol düşünceye yakın olmalarının yanı sıra, ilgili yazarların, yaşanan dünya ekonomik bunalımı, özel sektörün gelişmemiş olması, ülkedeki alt yapı eksiliği, eğitim yetersizliği ve ekonomik duruma sık sık atıfta buldukları ve merkezi planlama kavramına önem verdikleri gözlemlenmektedir.

Derginin yazarlarından Şevket Süreyya Aydemir’in, planlama hakkındaki düşünceleri konu ile ilgili diğer yazarların görüşlerini de yansıtması bakımından dikkat çekicidir. Yazar teknolojinin başıboş gelişiminin, üretimde orantısızlıklar (üretim azlığı yâda fazlalığı), işsizlik, sosyal huzursuzluk ve daha tahmin edilemeyen sorunlar yarattığını ileri sürerek planlama kavramını tanımlamakta ve gerekliliğini şu şekilde tarif etmektedir (Aydemir 1932: 5-12).

“Plan bir direktif, yani cemiyetin gidişine hariçten ve şeraite (doğal akışa) rağmen bir müdahale ediş midir? Yoksa bir önceden görüş yani cemiyet kuvvetlerinin inkişaf (gelişme, gelişim) merhalelerinin evelden müşahede ve tespiti midir?”

“Plan mefhumunu, bir muvazene (denge), bir nispet (bağlantı) ve nispetlerin önceden görünüşü. Bu sebeple plan doğal akışa bir müdahale değil, kuvvetler dengesinde bağlantıların dengeli gelişmelerinin önceden tespiti ve belli zorunluluklara tabi (bağlı olmak) oluşudur.”

“Plan mefhumu artık devrin en karakteristik mefhumudur. Yarının cemiyet nizamı, sosyal mahiyeti ne olursa olsun ancak planlı bir cemiyet nizamı olur.”

Yazar ilgili makalesinde, sadece iktisadi bir planlamadan söz etmemektedir. Bir bütün olarak sosyal yapının planlanması gerektiğini de ileri sürmektedir. Bu düşünde sosyalist planlama düşüncesindeki *“tüm toplumsal eylemlerin planlanması”* anlayışına uygun düşmektedir. Yazar Kapitalizmin sanayileşmiş yapılarının, teknolojik üstünlük ile hem kendi toplumlarını hem de, geri kalmış ülkeleri tahakkümü altına aldığı ileri sürecek, bu durumla başa çıkabilmek için milli gücün bir araya getirilmesinde geniş ölçekli planlamanın doğru hareket tarzı olduğunu ileri sürmektedir.

Planlanma konusunda yazarların sıkça atıfta bulunduğu bir başka konu da insan kaynakları planlamasında yaşanan sorunlardır. Eğitim müesseseleri ile üretimde arzu edilen emeğin vasıfları arasındaki uyumsuzluk, Tarım toplumu zihniyeti ile sanayileşmek isteyen bir toplumda olması gereken düşünce yapısı arasındaki farklılık ve statükonun sürdürülme isteği temel sorunlar olarak gösterilmektedir.

Yazarlarda planlamanın aynı zamanda, kapitalist sisteme ve sömürüye bir direnme yolu olduğu düşüncesini de gözlemek mümkündür. Devirde, küresel çapta kaynak hâkimiyetini ve üretim üstünlüğünü elinde bulunduran batı ile komünist bir yapı arasında sıkışan Türkiye bağımsızlığını sağlamaya ve kendine has bir milli iktisadi yapı kurmaya çalışmaktadır. Derginin birinci sayısında V.Nedim bunu şu şekilde ifade ediyor (Tör 1932: 9).

“İktisadi Dumlupınar (Dumlupınar meydan muharebesi) plan ve sistem ister. Taklit edebileceğimiz örnek yoktur. Büyük işin bütün hal ve çarelerini kendimiz yaratmak mecburiyetindeyiz.

Planlı faaliyete her milletten daha muhtacıız. Bir tarafta anarşik iktisadi yapılar olan karteller, tröstler gibi yapılar şuursuz yapılar, (kontrol edilemeyen yapılar anlamında kullanıyor) öteki tarafta tetkikat ile oluşturulmuş (gereksinime göre önceden planlanmış) yapılar ile kooperatifler.

V.Nedim makalesinde, bireysel girişimlerin ülke içinde zayıf olduğundan bahsederek, dünya ile rekabet edemeyeceklerini ileri sürmektedir. Rekabetin ancak organize ve planlanmış yapılar ile mümkün olacağı düşüncesine sahiptir (Tör 1932: 13).

“İleri teknikli ziraat, rasyonel sanayi, modern ticaret kendiliğinden olmaz “şuurlu ve sistemli bir faaliyetle yapılır” işte bu yapma azminin ifadesi de “Plan’dır”. En iyi organize memleketler mübadele işine girişebilecekler. Vê artık fertler değil, teşkilatlar karşılaşacaktır.”

Yazar makalesinde, “müstakil bir millet iktisiyadı” olarak tanımladığı bir yapının sadece Türkiye için değil, örnek olması bakımından uluslararası önemi olduğundan bahsetmektedir. Çünkü ülke mazlum milletler için bir örnek oluşturmaktadır. Bir özgüven içinde Türkiye’nin bunu başarabilmek için her şeye sahip olduğunu ancak bütün bu varlıkların plansızlık yüzünden amaca sevk edilemediğinden bahsetmektedir.

Derginin yayınlandığı dönemde, 1929 Dünya Ekonomik Bunalımının etkilerinin devam ettiği bir dönem olması sebebi ile serbest piyasa ekonomisinin olduğu batılı ülkelerde de merkezi planlamaya olan ilginin artması sözkonsudur. Derginin yazarları arasında yaşanan Dünya Ekonomik Bunalımının, aslında ülke için bir fırsat olduğunu düşünenler de vardır. “*Buhran (Kriz) öyle anlaşılıyor ki, bir taraftan tasfiye edici bir taraftan kurucu bir hadisedir*” (Belge1932: 28). Yine “plan” bir çözüm olarak önerilmektedir. Çünkü plansız kapitalist sistemde “kriz” doğal olarak mevcuttur.

Derginin yazarlarından olan İ.Hüsrev Törkin, planlamanın aslında toplumsal bir düzenleme olduğuna işaret etmektedir (Törkin 1932: 36-38). Yazara göre plan, üretim araçları ile toplumsal ilişkiler arasındaki çelişkilerin ortadan kaldırılması için bir araçtır. Bu şekilde düzenlenmiş bir işbirliği ortaya çıkmakta ve millet menfaatine tezatlar ortadan kaldırılmaktadır.

“Plan tanzim olunmuş işbirliğidir. Planlaşmak zaruretinin nasıl her defasında muayyen (belli) bir cemiyet hareketinin muhassulası (meydana getiren) yani mevcut cemiyet münasebetleri ile istihsal kuvvetleri arasındaki tezatın tasfiyesi temayülünden doğan bir hadise olarak görürüz.

Planı hem millî bünye içinde ileride doğabilecek veya mevcut tezatları, milletin yüksek menfaatleri namına tasfiye ve hem de bütün millete şamil iş birliği yani bir iş iştiraki temin etmek davası olarak anlamalıyız”.

Özel teşebbüs kabul görmekle birlikte, bu teşebbüslerin dahi, planlama içinde geniş bir biçimde yer alması gerektiği sıkça ifade edilmektedir. Bunun önemli sebeplerinden birisi de kaynak yetersizliğidir. Girişimcinin servetinin

de ülke servetinin bir parçası olması nedeni ile planlamaya dâhil edilmesi düşüncesi vardır.

Hatta özelleştirebilen belli alanların devletleştirilmesi de önerilmektedir. Örneğin “*Şeker sanayii, Kömür sanayii, Çimento sanayii, Sigortacılık, Değirmencilik ve Buğday toptancılığı DEVTETLEŞTİRİLMELİDİR*” ilanı gibi ilanların, slogan biçiminde, geniş puntolarda yer aldığını görmek mümkündür (Kadro 1932: 37). Stratejik alanların devlet kontrolü altında olması düşüncesini değişik yazılarda görmek mümkündür. Bilhassa hammadde kaynakları ile cam, kâğıt ve demir – çelik üretimi gibi temel üretim alanlarında devletin üretim yapma düşüncesi yazılarda sıklıkla görülmektedir.

İNSAN KAYNAKLARI

Dergide insan kaynakları sıkça işlenen bir konudur. Konu üzerine beyan eden düşüncelerin genellikle durum tespiti ve insan kaynaklarının geliştirilmesi üzerine düşünce ve öneriler üzerine yoğunlaştığını söylemek mümkündür. Konu ile ilgili yayınlarda insan kaynaklarına yönelik olarak, eğitim ve planlama ön plana çıkmaktadır. Dergideki konu ile ilgili düşüncelerin temel oluşturması bakımından cumhuriyetin kuruluşundan itibaren insan kaynakları ile ilgili durum tespiti yapılması yararlı olacaktır.

Cumhuriyetin kuruluşundan sonra 1927 yılında yapılan ilk nüfus sayımına göre nüfus 13.648.270 kişidir. Okuma bilen kişi sayısı nüfusun % 11’i olarak tespit edilmiştir (Not: okuma-yazma olarak ifade edilmiyor çünkü okuyanların bir kısmı yazma bilmiyor). Aynı tarihte 18 yükseköğrenim kurumunda 451 hoca ve 3.819 öğrenci vardır. Devlet hizmet işleri dışında dışı çalışanların sayısı, sektörlere göre dağılımı ise 4.368.000 ziraat, 299.000 sanayi, 257.000 ticaret, serbest meslek ve muhtelif 174.944 kişi olarak yer almıştır (TUIK 2014).

Yeni kurulan cumhuriyetin ekonomisi tarıma dayalı bir ekonomidir. Ancak cumhuriyet kadroları sanayileşme için çok heveslidir. Bunun için gerekli olan unsurlardan birisi de nitelikli insan kaynaklarıdır. 1923 – 1929 yılları arasında sanayinin gelişme hızı % 10 civarında hesaplanmaktadır (Boratav 2005: 50). 1929’da cari fiyatlarla milli hasılanın, % 9,9’unu oluşturan sanayi kesiminin payı 1939’da %18,3’e çıkmıştır. 1930 – 1939 yılları arasında makine, teçhizat yatırımlarının yıllık artış oranı % 10 civarındadır (Boratav 2005: 71).

Genç cumhuriyet, ülkede gelişmeyi gerçekleştirmek için gereksinim duyduğu nicelik ve nitelikteki insan gücünü sağlamak ve geliştirmek için yoğun bir çaba içinde olmuştur. Sadece üretim için gerekli olan personelin yetiştirilmesi değil toplumsal bir değişim için eğitim seferberliğinin amaçlandığını söylemek mümkündür.

Cumhuriyetin kurulmasından önce, 15.07.1921 tarihinde Maarif Kongresi toplanmıştır. Savaşın sürdüğü bir dönemde, konunun önemi dolayısı ile Mustafa Kemal Paşa cepheden gelerek kongreye katılmış ve bir konuşma yapmıştır. Cumhuriyetin kurulmasından sonra da eğitim öncelikli konulardan birisi olmaya devam etmiştir.

Cumhuriyetin kurulmasından sonra eğitim konusunda yoğun bir çaba içine girilmiştir. Yurt dışından uzmanlar getirilerek raporlar hazırlamak, örnek işletmeler kurarak uygulamalı eğitim vermek, yurt dışına öğrenci göndermek, okuma yazma seferberliği başlatmak, var olan eğitim kurumlarını geliştirmek ve ıslah etmek, yeni eğitim kurumları oluşturmak ve üretim yapan kurumları aynı zamanda eğitim faaliyeti yapılan yerler haline getirmek gibi değişik yöntemler bir arada kullanılmıştır.

Cumhuriyetin kurulmasından sonra değişik ülkelerden yabancı uzmanlar getirilerek, ülkedeki eğitim konusunda görüş ve öneriler alınmış ve eğitim sisteminin oluşturulmasında verdikleri raporlardan yararlanılmıştır (Altunya 2020: 43-43). 1924-1934 yılları arasında Eğitim, Mesleki Eğitim, Tarım Eğitimi, Beden eğitimi ve Okul Mimarisi gibi alanlarda 60 yabancı uzman görev yapmıştır. (Şahin 1996: 71-76). Kadro Dergisi'nin dergisinin yayın hayatı içinde 9 yabancı uzman görev yapmaktaydı.

Örnek işletmeler yolu ile eğitime Gazi Orman Çiftliği güzel bir örnektir. Ekonomisi tarıma dayalı bir ekonomide model oluşturmak maksadı ile Ankara'da tarıma elverişli olmayan bir arazi üzerine kurulan bu çiftlik, hem örnek oluşturmak ve modern ziraat metotlarını öğretmek gibi amaçlar da taşıyordu. Bu bakımdan söz konusu kurum, Köy Enstitüleri, Halk evleri gibi uygulamalı eğitim yapan kurumlarla beraber değerlendirilmelidir (Keskinok 2000: 43).

İnsan kaynaklarının temini ve yetiştirilmesi maksadı ile kullanılan bir başka yöntem ise yurt dışına öğrenci gönderilmesidir. Kıt kaynaklara rağmen 1924 yılında 20 öğrenci yurt dışına gönderilmiştir. Bu sayı ilerleyen yıllarda sürekli artmıştır. 1929 yılına kadar yaklaşık 700 öğrenci yurt dışına tahsile gönderilmiştir. 1929 yılında yurt dışına tahsile gidecek öğrenci uygulamasına bir düzen vermek maksadı ile 1416 sayılı "Ecnebi Memleketlere Gönderilecek Talebe hakkında Kanun" çıkarılmıştır (Ulu 2014: 499-500). Burada ilgi çekici bir başka nokta öğrencilerin sadece Fen alanlarında değil, moda, güzel sanatlar, musiki ve bu alanlara ilişkin öğretmenlik gibi alanlarda da çok sayıda öğrencinin eğitime gönderilmesidir. Bu sadece sanayi alanında değil kültürel alanlara da gelişim isteğinin bir göstergesidir.

Kültürel alanlardaki gelişim isteğinin bir başka örneği Halk Evlerinin kuruluşudur. 1932 yılında kurulan Halk Evlerinin temel amacı sosyal ve kültürel kalkınmanın geniş halk kitlelerine yayılmasıdır (Arıkan 1999: 261). Kurumun dil ve edebiyat, tarih, güzel sanatlar ve temsil, spor, sosyal yardım, halk dersaneleri ve kurslar, kütüphane ve yayın, köycülük, müze ve sergiler olmak üzere dokuz ayrı alanda faaliyet gösterecek şekilde organize edilmiştir (Arıkan 1999: 272).

Dergide yayınlanan makalelerde insan kaynaklarına yönelik olarak, değişik tespitler ve tavsiyeler mevcuttur. Konu ile ilgili yazılarda, tarihsel süreç içinde gelişim süreci akamete uğratılmış, sömürü altında olan bir millet tasvirinin yapıldığı sıkça gözlemlenmektedir. Bu durumun nedenlerine ilişkin olarak iç sebeplerde, yönetim zafiyetleri, statükoculuk, milleti anlamama, eğitimsizlik ve değişimlere uyum sağlayamama gibi nedenler ileri sürülmektedir. Dış nedenler olarak da gelişen teknoloji, uluslararası mücadele, sömürü, emperyalizm ve kapitalizmin etkilerinden, değişik makalelerde bahsedilmektedir.

Değişik makalelerde geçen diğer bir tespit ise “kendine özgülüktür”. Türk inkılabının kendine özgü olduğu bu sebeple mazlum milletler için örnek olduğu çok sayıda yazıda geçmektedir (sömürü altında olanlar, dergide bu “müstemleke ve yarı müstemleke olarak geçmektedir). Derginin yazarları sıkça Osmanlı Devleti’nin son zamanlarını Yarı Müstemleke olarak tanımlamaktadırlar. Sömürü altında olan insanların gelişemeyeceği ve başkalarına hizmet etmeye mecbur olduğu fikrini sıkça görmek mümkündür.

Derginin yazarları sıkça “kendine güvenin” öneminden bahsedilmektedir. Tarihsel süreç içindeki başarılar, özellikle kurtuluş savaşına atıflarla ve batı dünyasına olan “özenç” eleştirilmektedir. Derginin yazarlarından Burhan Asaf Batı’nın insanlık üzerindeki sömürüsünü ve çökmekte olan insanlık değerleri ile medeniyetinin insanlık için örnek olamayacağından bahisle “kendi milletimizi yaratmak” için batıdan nasıl istifade edileceğini şu şekilde anlatmaktadır (Belge 1933: 22).

Bizim bu zındıklaşmış alemden edeceğimiz tek istifade vardır:

Bu cihan ve tarih ölçüsündeki soysuzlaşmanın sebeplerini anlamak ve yeni dünyamızı kurmak, bu ibret levhasından lazım gelen dersi almak ve yeni dünyamızı kurmak. Türk memleketinin ve Türk milletinin yapısında, ne dış ne iç tezat istiyoruz. Onların yaptığını tekrar edecek değiliz. Davamız, kendimizi, kendi kültürümüzle yaratmaktır. Onların yaptığı bizim için bir örnek değil bir ibret olacaktır.

Dergide insan kaynakları ile ilgili bir tespitlerden birisi de makine-insan ilişkisi üzerinedir. Değişik yazarlar değişik makalelerinde konuyu incelemişlerdir. Burada öne çıkan husus Makineleşmenin aslında yeni bir toplumsal yapıyı da beraberinde getirdiği tespittir. Batıda yaşanan makineleşmenin başka ülkelerde hem kendi halkının hem de başka ülkelerin istismarına yol açtığı ve sınıflı bir toplum yapısı ortaya çıkardığı tespiti sıklıkla işlenmektedir.

Makineleşme ile insan emeğinde “ihtisaslama” ve nitelikli iş gücü eksikliği sıkça işlenen konulardandır. Derginin yazarları ağırlıklı olarak makineleşmeyi sömürüden kurtulma yollarından birisi olarak da görmektedir. Ancak makineleşme ile ortaya çıkan sınıflı toplum yapısı, eleştirilmekte ve ülkede istenmemektedir. Örneğin derginin yazarlarından Şevket Süreyya Batının makine ile sağladığı üstünlüğü yitireceğinden bahsederek, bu durumu “Makinelerin Muhacereti (Göçü)” olarak adlandırmaktadır. Yazar sanayileşmenin Batı’da başladığını ancak zaman içinde doğu milletlerinin, konunun önemini anladığını ve makineleşmek için yoğun bir çaba içinde olduklarını söylemektedir. Yazarın görüşlerinin günümüzde doğru çıktığını söylemek mümkündür. Yazar aynı makalede Türkiye’de yaşanan sanayileşme hareketinin diğer ülkelerden farklı olarak yalnızca “makineleşmek” olarak tanımlanamayacağını ileri sürerek, bu durumu batıdan ve farklı, yeni bir sosyal düzenin kurulması olarak tanımlamaktadır.

“Bu yeni nizamı âlemin doğuşunda Türkiye kemiyet (nicelik) ve hacmi itibarı ile değil, fakat temsil ettiği hareketin içtimai mahiyeti itibarı ile çok mühim ve çok müstesna bir mevki tutar. Çünkü Türkiye’de sanayinin kuruluşu hareketi, yalnız bir teknik meselesi değil, aynı zamanda ve küll (tamamı ile) halinde bir içtimai davadır. Şekli ve istikameti kendine has bir yeni cemiyet şeklinin doğması ve kurulması halidir (Aydemir 1933: 36).”

Yeni bir “millet meydana” getirmek fikri dergide geniş bir yer almaktadır. Yeni bir millet ile ilgili kasıt “yüksek bir medeniyete sahip bir milletin, geri kalmışlığından kurtulma” çabası olarak tarif edilebilir. Dergide misafir yazar olarak yazısı bulunan Tahir Hayreddin, bu durumu şu şekilde anlatıyor (Hayrettin 1933: 56).

Millet bir maddedir. Bir hacmi demek ki bir kemiyeti (nicelik); bir enerjisi, demek ki keyfiyeti (nitelik) vardır. San’at, felsefe ve her nevi fikir müesseseleri, içtimai (sosyal) vasfını taşıyan bütün hadiseler, milli bünyedeki enerjinin harcanması manzaralarıdır. Fikir, san’at ve teknik işlerinde muasır cemiyetler ayarında olmayan Türk milletinin keyfiyetçe ileri ve üstün olgunluk kazanması cihan karşısındaki milletleşme hareketinin zaruri neticesidir.

Genç Cumhuriyetin, gelişmek ve sanayileşmek için gerekli olan insan gücünün sağlanması ve geliştirilmesi ile ilgili sıkıntılar mevcuttur. Öncelikli olarak sanayileşmek isteyen bir ülkenin gereksinim duyduğu nitelikli insan kaynağı mevcut değildir. Bu bakımdan insan kaynaklarının yetiştirilmesi hayati öneme sahiptir.

Bununla ilgili olarak M.Şevki bir makalesinde yapılması gerekenleri şu şekilde özetlemektedir (Şevki 1934: 29-34). Yazar öncelikle Batı Ülkelerinde sanayi elemanı yetişmesinin, sanayinin gelişmesi ile birlikte (tedrici) safha safha gerçekleştiğini anlatarak, cumhuriyetin buna vakti olmadığından bahsetmektedir. Yazarın sanayideki eleman yetersizliğinin giderilmesinde, öncelikle sanayinin kurulup “Türk elemanlar” tahsis edilmesi ve bu insanların çalışarak öğrenmesi önerisi vardır. Bu arada az sayıdaki yerli ve yabancı uzman bu kimselere destek olacak ve işi öğretecektir. Yazar bu metodun daha öncede kullanıldığından ve başarı elde edildiğinden söz etmektedir.

M.Şevki Makalesinde daha sonra alınması gereken tedbirleri şu şekilde sıralamaktadır. *Şu anda ve gelecekte neye ihtiyacımız olduğunı bilmeliyiz. Bu sebeple bir insan kaynakları envanteri çıkarılmalı ve yapmak istediğimiz işler için yarın gerekli olanları bilmeliyiz. Uzman işçileri (mütebassis amele) iş yerinde ve sanat okullarında yetiştirmeliyiz. Bunlardan kabiliyetlileri usta olarak yetiştirmek için sanat okullarında eğitmek için yeni sanayi dallarına göre lazım gelen şubeleri açmalıyız. Mübendis yetiştirmede “nazari bilgiden daha çok pratik bilgiye önem vermeliyiz. Sanayiye eleman yetiştirecek okullarımız bir birleri ve sanayi kuruluşları ile uyumlu olmalıdır. Eksi ve uzman bulunmayan alanlarda yurt dışına öğrenci gönderecek düzenlemeleri yapmalıyız.*

Diğer yandan, derginin yazarlarında ortak bir görüş olarak dile getirilen ve odaklanması gereken bir husus da, insan kaynaklarında “zihinsel değişim” gerekliliğidir. Ülke ve millet harp yorgunu ve ekonomik bakımdan kötü bir durumdadır. Ancak bu durumdan çıkışın kritik unsuru yine insan kaynaklarıdır. Cumhuriyetin yöneticileri bu durumun farkındadırlar. Ülkede, bir yandan eğitim diğer yandan sanayileşme yolunda seferberlik hali mevcuttur. Bu konuda temel dayanak noktası da milletin kendisidir. Derginin yazarlarından Şevket Süreyya Aydemir bir makalesinde bu durumu şöyle ifade ediyor (Aydemir 1932. 4-10).

Bu mücadelede bizim, bereketinde hudut tasavvur olunamayan ve henüz el değmemiş yatan bir kuvvet hazinemiz vardır Milli İş kabiliyeti. Yeni Türkiye'nin inşası ve yeni Türk cemiyetinin kuruluşu demek Türk milletinin kanında yaşayan ve henüz el değmemiş yatan bu kuvvet sermayesinin. Bu kuruculuk ve yapıcılık kudretinin, milli bir iş disiplini altında hesap ve tanzim edilişi demektir. Türk toprağının tabiatında uyuyan ve henüz işlenmemiş bulunan verim kudretine,

diğer taraftan Türk insanının kanında yatan ve henüz işlenmemiş bulunan iş kabiliyetine hayat ve cereyan vermek işi, bu günkü inkılap neslinin eseri ve mucizesi olacaktır.

Ancak harp yorgunu bir durağan bir milletin harekete geçirilmesi kolay değildir. Yönetim kurulan yeni düzeni ve inkılapları millete anlatma gayreti içindedir. 1927 nüfus sayımına göre ülke nüfusunun %75'i köylerde yaşamakta ve ekonomi ise ziraata dayanmaktadır (Kaştan 2006: 67). Bu durumda milleti harekete geçirmek için yoğun bir çaba mevcuttur. Burada, Milli gücün temel kaynağı olan milletin harekete hızla geçirilmesi gerekmektedir. Çünkü durgun bir toplumsal yapı aslında, durumunu muhafaza etmekte olan değil, geriye giden bir toplumu ifade etmektedir.

“Durgun bir cemiyet kendi hareketsizliği ve heyecansızlığı içine çekilip, kendi kendine eriyen, eski kıymet hükümleri, çürüyen, fakat yeni kıymet hükümleri vermeyen, ne sanatkâr, ne mütefekkir, ne de kahraman yetiştirmeyen, kısır ve nekes bir cemiyettir. Durgun bir cemiyette, bütün cemiyet kuvvetlerin otoritesi perişan ve fert ise bezgindir. Bir şeye karşı mücadele etmenin, bir şeye inanmanın ve yeni bir şey yapmanın heyecanı bir durgun cemiyette yoktur. Heyecan bir şuur hadisesidir ve ancak teşkilatlı bir cemaat içinde doğar ve tekâmül eder (Aydemir 1932:5).”

Dergide Toplumsal durağanlık ve gelişmeye olan isteksizlik sıkça eleştirilmekte ve emeğin sadece günlük işlerde olmasının zaman içinde ülke ve milleti tehlikeye düşüreceği, emeği değersiz kılacağı düşüncesi değişik yazarlarca paylaşılmaktadır. Bu durumu bir makalesinde Burhan Asaf Belge şu şekilde anlatmaktadır (Belge 1932: 5).

“Statik her şey, şüpheli ilan edilmiştir. İstismar mevzuu olan milletler neden bedbaht olduklarını anlamışlardır. Anlamışlardır ki ötekilerinin on dakikalık alın terlerini kendilerinin on saatlik alın teri ile değişe değişe, bir lokma ekmeğin için kan terleriyle üste ödemişlerdir.”

Bu duruma dikkat çeken statik milletlerin ilerleyemeyeceğini ve başka milletlerin tahakkümü altına gireceğini söyleyen, Vedat Nedim Bu durumu şu şekilde açıklıyor (Nedim 1933: 14-16).

“Kendi menfaatini bile idrakte acz gösteren fert, hiç şüphesiz ki, devletin vesayeti (aracılık yapma, araya girme) altına alınmaya muhtaç bir ferttir. Bu gün bilgisizlik ve teşkilatsızlık içinde bocalayan ferdin mülkiyet ve hürriyeti, tamamı ile fiktif (düşsel, yalan ve uydurma) ve faydasız bir mevhum haline gelmiştir.”

Yazar bağımsızlığı olamayan ve kendi kararlarını veremeyen insanların olduğu bir toplumun gelişmesinin mümkün olmayacağı fikrinden hareket etmektedir. Bir toplumun bağımsız olabilmesi için de ferdin zihinsel

olarak da bağımsız düşünülmesinin sağlanmasının gerekli olduğunu ileri sürmektedir.

İnsan kaynakları konusundaki plansızlık derginin yazarları arasında sıkça bahsedilen konulardan birisidir. Bu durumun ülkenin gücünün temel kaynağı olan, insan gücünün israfına yol açtığı düşüncesi vardır. Bunun önlenmesi için, insan kaynaklarının, tespiti, gelişimi ve kullanımı ile ilgili olarak geniş çaplı bir plana ihtiyaç olduğu düşüncesi hâkimdir. Dergideki makalesinde Tayyar Hayretti bu durumu şu şekilde ifade ediyor (Hayrettin 1933: 56).

“Plansız ferdin akıbeti uçuruma yuvarlanmaktadır; fakat plansız cemiyetin akıbeti uçuruma da sığmaz. Bir cemiyet nizamı kurmak işi, bir geçim, bir ders, bir bina, hatta harp işi değildir. Bütün bu işler, ana hareketin çocuklarıdır. Ana hareketin planlaşması ise, ana ölçüde ve anaç olmak tabiidir (doğal, olağan).”

Yazarlarından insan kaynakları planlamanın nasıl yapılacağına ilişkin görüş ve öneriler de dergide değişik makalelerde yer almaktadır. Planlamadaki eksikliklerden birisi olarak piyasa ile eğitim kurumları arasındaki kopukluk önemli bir sorun olarak görülmektedir. Derginin yazarlarından Hüsrev Törkin konu ile ilgili olarak yapılması gerekenleri şu şekilde özetlemektedir (Törkin 1933: 56-59).

“Ülkenin ihtiyacı olan teknik eleman ihtiyacı için sanat okulları, üniversiteler ve sanayinin iş birliğinin gerektiği düşünülmekte. Bunun için öncelikle ihtiyacın belirlenmesi ve yetiştirilecek kimselerde sahip olunması gereken bilgi ve yeteneğin ne olduğu konusu ortaya konmalıdır. Eğitimden arzu edilecek sonuçlar için sanayileşmiş ülkelerden ve bu kimseleri istihdam edecek kurumlardan bilgi toplanmalı ve bu yolla eğitim şekillendirilmesinde istifade edilmelidir. Eksik olan alanlarda dışarıdan teknik eleman sağlanabilir. Bu elemanlardan sadece iş değil Türk çocuklarının yetiştirilmesi için de istifade etmek gerekir. Ama önce kendi çocuklarımıza güvenmeliyiz.

Bir toplumun gücünün ana kaynağı nitelik ve niceliği ile insan kaynağıdır. Ancak bu kaynağın özellikle niteliksel yönü son derece önemlidir. Kendi insanına güvenmek ile ilgili olarak derginin yazarları, değişik makalelerde bu konuya dikkat çekmektedirler. Derginin yazarlarından Şevket Süreyya var olan emeğin, yalnızca kaba bir güç olarak bir şey ifade etmeyeceğini ve bu emeğin kıymetlendirilmesi gerektiğini ifade etmektedir (Aydemir 1932: 10)

Kıymetsiz say (emek) geri tekniğin ve geri teknik müstemele rejiminin ifadesidir. Türkiye’de, snai inkişafın gayesi “say” in (Emeğin) kıymetlendirmesi olacaktır.

Yazar makalesinde, sanayileşmenin etkilerinden birisi olarak emeğin (say) kıymetinin azalması olarak görmektedir. Bundan kurtuluş ise ileri tekniğe ait

müesseseleri (sadece sanayi tesisleri değil, diğer idari kurumlar ile ve eğitim kurumları kastediliyor) kurmak ve geri tekniğin zihniyetinden kurtulmak olarak özetlemektedir. Yazara göre emeğin kıymetlendirilmesinde **üç kritik unsur**, ileri teknik öğrenmek, nitelikli insan gücü ve planlı gelişmedir.

Türk insanının bireysel kabiliyeti konusunda yazarlar arasında fikir birliği söz konusudur. Ancak bu kabiliyetin bir milli güç haline gelmesinde sorunlar vardır. Derginin yazarlarından Vedat nedim bir makalesinde bu durumu şu şekilde ifade ediyor (Tör 1933: 57).

Dünyanın en muğlak en anlaşılmas makinesi olan insan ilminde bilgili insanlar yetiştirebilen Türk, ondan çok mahdud ve basit olan makine, inşaat ve diğer tekmil fen işlerinde de ünlü fenciler yetiştirebilir. Elverir ki ondan ne istendiğini sarahatle (açıkça) meydana konsun, ona göre teşkilat yapılsın ve meydana geldiği zamanda “sen bu memleketin adamısın yahut sen bu memlekette yetişmişsin” diye arka plana atılmasın.

Yazar makalesinde yabancı hayranlığını da eleştirmektedir. Geçmişte bunun büyük bir hata olduğundan bahsetmekte ve Türk insanının geri kalmasında bir sebep olarak görmektedir. Geçmişte teknik işlerin büyük bir kısmında yabancı çalıştırılmasını eleştirmektedir. Yaşanılan dönemde ise bunun bazı izlerinin olduğunu, birçok kurumda kabiliyetli Türk insanların yerine, önemli işlerde yabancı çalıştırma isteğinin engellenmesini istemektedir. Yazara göre önemli işler aynı zamanda insanı geliştiren işlerdir ve ülke insanı bu işleri layığı ile yapabilir.

Kapitalist ve komünist düzendeki sınıflı toplum düşüncesi dergide üzerine yoğun olarak eleştiri yapılan konulardan birisidir. Sınıflı toplum düşüncesinin millette eşitliği bozduğu ve huzursuzluklara yol açması bakımından tehlikeli görülmektedir. Sınıflı toplumun, bireyin ve toplumun enerjisini boşa harcadığı düşünülmektedir.

Türk iktisat cihazının, yalnız teknik bakımdan değil, aynı zamanda içtimai bakımdan da rasyonel olması, yani milleti sınıflara parçalayarak fırka mücadeleleri, ücret kavgaları, grevler, işsizlik v.s. gibi bir takım rizikolara milli enerjinin israfına meyden vermeyecek bir mahiyette taazzuvu (organize olması) iktisat siyasetimizin ana umdesini (ilke) teşkil etmelidir (Tör 1933: 14).

Dergideki insan kaynakları ile ilgili düşüncelerin, kendi insanına güvenmek, insan kaynaklarının planlanması ve eğitim eksikliği gibi konulara yoğunlaştığı söylenebilir. Dikkat çekici bir başka nokta ise kültürel alanda gelişimin de çok önemsenmesidir. Teknik alandaki insan kaynağının yetiştirilmesinde ve geliştirilmesinde, kültürel alandaki gelişim ile birlikte olacağı gerçeği söz konusudur.

ORGANİZASYON

Derginin yazarlarında merkezi organizasyon düşüncesi hâkimdir. Merkezi organizasyon yapısı belli bir otorite tarafından kontrol edilen, sıkı bir hiyerarşinin olduğu bir yapıyı ifade etmektedir. Merkezi Organizasyonlarda kararlar, hiyerarşide üst düzey tarafından alınmaktadır. Bu bakımdan organizasyonun alt uzantıları, merkez tarafından alınan kararlar, konulan kurallar ve sınırlar içinde hareket eder. Merkezi yapılarda planlama ve kontrol faaliyeti merkezde toplanmıştır. Bu yapı içinde inisiyatif son derece sınırlıdır.

Merkezi yapının başlıca avantajları; Kaynak kontrolünün sağlanmasının kolay olması, disiplin sağlanması, koordinasyon faaliyetini kolaylaştırması ve yetki ve sorumluluğun üst yönetime ait olmasıdır. Ancak merkezi organizasyon yapılarının esnekliği düşük, bireylerde yaratıcılığı engelleyen, hızlı hareket etmesi güç ve başarısı yöneticilerin yeteneğine bağlı yapılar olması gibi dezavantajları vardır.

Merkezi bir yapının derginin yazarları tarafından savunulması, zamanın şartları ile ilgilidir. Derginin yazarlarından Şevket Süreyya'nın düşünceleri bu durumu yansıtmaları bakımından güzel bir örnektir. Yazar, harp sonu şartlarını, kaynak yetersizliğini, geri tekniği, yetişmiş insan gücü azlığı, dış müdahale ve gelişmeleri ve dünya ekonomik bunalımının etkilerini anlatarak hızla hareket edebilmek için devletçi bir modeli önermektedir. Çünkü zaten yeterince zaman kaybedilmiştir (Aydemir 1932: 6-12).

Dergide merkezi organizasyonun gerekliliği konusunda öne çıkan düşüncelerden birisi de “toplumsal menfaatin birey menfaatinden üstün olduğu” konusudur. Burada “ferdiyetçiliğin” reddi söz konusu değildir. Ancak “ferdiyetçiliğin” esas olduğu bir yapının millet menfaatine aykırı olacağı düşüncesi vardır. Konu hakkında Ahmet Hamdi'nin makalesi, dergi yazarlarının düşüncelerinin açıklar mahiyettedir.

“Ferdietçilik, bir millet organını fertlerin kendi akliselimlerine menfaatlerine bırakarak kurmanın mümkün olduğunu iddia eden ve devlet diye kurucu ve idare edici bir kurveti reddeden sistem demektir (Tanpınar 1933:s.46).

Yazar makalesinde ferdiyetçi bir cemiyetin, az sayıda insanın menfaatine çalışan bir sistem olacağından bahsetmektedir. Ancak sosyalizm gibi ferdin tamamen hiç sayıldığı bir sisteme de karşıdır. Bu bakımdan Türk Devletçiliğinin farklı olduğunu ve sadece toplumsal menfaatin ön planda olduğu fert hakları ve görevleri ile devletin vazife ve müdahale alanlarının tanımlandığı bir sistem olması gerektiği üzerinde durmaktadır.

Dergide organizasyonel (teşkilatlanma) sorunlara sıkça değinilmektedir. Konu ile ilgili olarak bahsi geçen sorunlar şunlardır. Teşkilatsızlık, kaynakları

boşa harcamakta, ferdin emeğini boşa çıkarmakta, zaman kaybına neden olmakta, planlama yapmayı imkansız kılmakta ve kontrolsüz bir ortam yaratmaktadır.

1929 Dünya Ekonomik Krizi, Türkiye’yi de etkilemiştir. Henüz harbin etkilerinin hissedildiği bir dönemde milli ekonominin korunabilmesi için, devlet himayeci, müdahaleci ve düzenleyici olarak rol üstlenmiştir. Adına “Devletçilik” denilen bu yapı, ilk kez 1930 yılında tartışılmaya başlansa da 1932 yılında parti kongresine ilke olarak benimsenmiştir. Merkezi bir yapı anlamına gelen devletçiliğin o devre ait belli şartların bir sonucu olduğunu söylemek mümkündür (Akkor 2018: 135).

Derginin yazarlarından Şevket Süreyya, Bu merkezileşme düşüncesinin sınırlarını şu şekilde tarif etmektedir. *Devletçilik bir milli ve içtimai nizamdır ki bu nizamda milli hayatın bütün sahaları ve milli bünyenin iskeleti, milletin umumi ve yüksek menfaatlerini perakende menfaatlerin ve temayüllerin üstünde tutan teşkilatlı bir milli ahenk içinde tanzim olunur* (Aydemir 1934: 10).

Ülkede serbest ticaret rejiminin esas olduğu ileri sürülen bir dönem olmasına rağmen, derginin yazarlarında Merkezi düşünce tarzı olan Devletçilik düşüncesi sıkça dile getirilmektedir. Derginin yazarlarından Vedat Nedim günün şartlarını ileri sürerek devletin ekonomik faaliyetlere müdahale etmesi gerektiğini şu şekilde ifade etmektedir (Tör 1932: 17).

“Belli başlı mahsullerimizin istihsalinden sürüm safhasına kadar teknik ve iktisadi bütün dertleri ile meşgul bulunan, bu emtiamızın gerek milli gerekse beynelmilel vaziyetini adım adım takip eden, kısaca istihsal ve sürüm hayatımızdaki bu günkü başboşluğa mukabil her mahsule ait bütün rekabet unsurlarını tetkik ve murakabe altında tutan mercilerimiz olacaktır. Bu sayede ne olduğunu ve nereye gideceğimizi bileceğiz. Askeri sahada milli varlığımızı müdafaa etmek için böyle yaptık ve böyle yapıyoruz iktisadi sahada da aynı yoldan gitmek zarurettir.”

“Maddenin mahiyetine ve işin icabına göre teşkilat şekillerinin değişmesine rağmen davanın liberal tedbirlerle değil, devletçi bir teşkilat içinde halledilmesi zarureti, hakikatını daima muhafaza eden ve hiçbir vakit değişmeyen ana prensiptir” (Tör 1933: 18).

Zamanında yaşanan “Demokrasi ve Devletçilik” tartışmaları dergide de yansımaları bulmaktadır. Dönemde “Merkezi” düşünce ile “Ferdietçi” düşüncelerin sınırlarının ne olacağına ilişkin tartışmada, dergi yazarlarının merkezi düşünceden yana tavır aldıklarını söylemek mümkündür. Demokrasi kavramının tanımlanmasında da taraflar arasında bir anlaşma olduğu söylenemez. Konuyu rejim çerçevesinde ele alan Burhan Asaf, dergide sosyalist bir çerçevede şu şekilde eleştirmektedir;

Demokrasi, haddi zatında ve kendi manası içinde mevcut bir şey değildir. Demokrasi kapitalizm'in siyasi ve idari kılıfından ibarettir. Hasta olan demokrasi değil, kapitalizmdir. Demokrasinin hasta gözükmesinin sebebi daha derinde yani bünyede olan illetin kendisine arazını taşımamasından ibarettir. Cemiyetin seyri üzerinde başlıca müessir, iktisadi olan yani infrastucturel (alt-yapıya ait) sebeplerdir (Belge 1932: 28-29).

Ülkede merkezi yapılanmanın yanında iktisadi temelde yarı özerkliğe sahip bölgeler oluşturulması fikri de tartışılmaktadır. Ülkenin iktisadi kriterler göz önünde bulundurularak, küçük bölgelere ayrılması *rayonlaşma* olarak adlandırılmaktadır. İktisadi rayon, belli bir iktisadi faaliyeti yoğunluğuna göre bölge tayinin yapılması anlamına gelmektedir. Rayonlaştırma yapılırken aynı zamanda, diğer birbirine bağlı iktisadi yapılar ve işbirliği olanakları dikkate alınarak yapılır (Aydemir 1933: 6). Rayonlaşma bir başka tanımı ile belli bölgelerin, belli iktisadi alanlarda uzmanlaşması anlamına gelmektedir.

Rayonlaşma düşüncesinde üç ana unsurun karşılıklı etkileşimi söz konusudur. Arazi, emek ve iktisadi yoğunlaşma bölümlerinin gelişimini dikkate alarak bölgesel iktisadın şekillendirilmesi, Üretim yönetimini bölgedeki insanların yapması ve genel yönetim sisteminin buna göre sahalara ve alt sistemlere bölünmesi (Nuriev 2004: 16).

Şevket Süreyya, Rayonlaşmanın ülkeye yarar sağlayacağı düşüncesindedir. Bu rayonlaşma sadece iktisadi yoğunlaşmaları dikkate alarak değil, enerji, ulaşım sanayi planları ile iktisadi değişimi planlarına göre yapılmasını önermektedir. İktisadi rayonlaşmanın yapılırken ülkenin gelişmişlik düzeyine göre tabi ve tarihi şartlarında dikkate alınması gerektiğini ileri sürmektedir (Aydemir 1933: 10).

Söz konusu merkezi düşünce sadece devlet içinde değil, tüm ekonomik ve sosyal alanlarda da kendini göstermektedir. Elbette devirde merkezîleşme düşüncesine muhalifler de vardır. Örneğin bağımsız bir kooperatif olan Aydın İncir Müstahsilleri Kooperatifi'nin zor duruma düşmesi sebebi ile devletleştirilmesi isteğine yörenin tacirleri, bu durumun "ticaretin serbest olması sebebi ile Teşkilatı Esasiye Kanununa" aykırı olduğunu ileri sürmesine derginin yazarlarından Vedat Nedim şu şekilde cevap vermektedir (Tör 1934: 10).

"Serbest Pazar şartları altında müstahsilin ihtiyari kooperatifleşme imkânı yoktur. Küçük mutavassıt, simsar ve mürabahacıdan tutunda büyük ihracatçıya kadar birlik ticaret cephesinin yayılım ateşi karşısında kalan ihtiyari kooperatifleşme teşebbüsleri ergeç yıkılmaya mahkûmdur."

Dönemin ekonomik kriz koşullarında, köylünün toprak ağası yâda tacirlere borçlanarak toprağını kaybettiğini ve hızla amele haline geldiği düşünülmekte ve köylünün devlet koruması altına alınması gerektiğini ifade edilmektedir (1927 nüfus sayımına göre 13 milyon 648 bin toplam nüfusun, 10 milyon 342 bini köylerde yaşamaktadır).

Söz konusu koruma için ise sihirli sözcük “kooperatifleşmedir”. Kooperatifleşme hareketi sadece tarım alanında değil farklı üretim alanlarında da bir örgütlenme modeli haline gelmiştir. Devlet kooperatifleşme yolu ile bir yandan ferdi koruma altına alırken, diğer yandan üretim üzerindeki kontrolünü arttırmaktadır.

Kooperatifler, esas olarak yapısı itibari ile demokratik örgütlerdir. Yeni kurulan cumhuriyette ise kooperatifler, devlet memurlarının öncülüğünde kurulan, devlet desteğinde ve kontrolünde yapılar şeklindedir.

Kurtuluş savaşı sırasında 1920 yılında kooperatiflerle ilgili olarak bir kanun hazırlanmış, ancak yasalaşamamıştır. 1924 yılında, alım satım işleri ile uğraşmak ve faizcilerin ortadan kaldırılması maksadı ile “İtbari Zirai Birlikleri Kanunu” çıkarılmıştır. Ancak bu kanunun istenilen sonucu vermemesi sebebi ile 1929 yılında “Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu” yürürlüğe girmiştir. Bu kanun ile birlikte, hızlı bir biçimde kooperatifçilikte gelişme sağlanmıştır. Yapılan bu düzenlemeler zamanın şartlarına uyum sağlamak bakımından 1935’de yeniden ele alınmış ve “ Tarım Satış Kooperatifleri Kanunu” ve “Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu” ile yeniden düzenlenmiştir. Bu düzenlemelere kooperatifler devlet korumasına alınmakta ve görevlendirilen bankalar aracılığı ile finansal olarak desteklenmektedir. Bu kanunlarla birlikte aynı alanlarda çalışan kooperatiflerin bir çatı altında toplanması için “Birlikler” altında toplanmıştır. Bu bireylerden, kooperatiflere ve birliklere doğru giden bir merkezleşme olarak görülebilir.

Derginin yazarlarında, üreticinin kendiliğinden bir araya gelerek oluşturdukları kooperatiflerin, sadece “*cüz’ü*” miktarda üreticiye kazanç sağladığı ve koruma altına aldığı ancak, bu kuruluşların “*milli mikyasta sermaye terakümüne*” imkân vermediğini ve müstahsilin kendisinin kurduğu kooperatiflerde, ferdi menfaat arayışı hâkim olduğu düşüncesi vardır (Tör 1934: 16-21).

Bu görüşlere göre temel alanlarda “devlet kooperatifleri” olmalıdır. Derginin yazarlarından Vedat Nedim, devlet kooperatiflerinin gerekliliğini şu şekilde savunmaktadır.

“Devlet kooperatifinde istihsal (üretim) işinin milli mikyasta ve en elverişli bir teknikle tanzim edilmesinden doğan yüksek nemalar, bu işe biri tanzim ve himaye

kudretini, diğeri sayiini (emek) ve mülkiyetinin koyan iki ortak yani devlet ile müstahsil arasında taksim olunur (Tör 1932: 16).

Dönemdeki merkezi yapı düşüncesinin temelinde etkili olan çok sayıda faktörden söz etmek mümkündür. Dünyada ekonomik bir kriz yaşanmaktadır. Uluslararası gelişmelerde giderek artan gerginlikler söz konusudur. Ülkede güvenlik kaygıları giderek artmaktadır. Bu bakımdan stratejik kabul edilen ürünlerin merkezi kontrolü gerekmektedir. Yeni kurulan ülkede kaynaklar son derece sınırlıdır. Özel teşebbüse de ait olsa sahip olunan kaynaklarda temelde ülkeye aittir. Özel teşebbüsler gelişebilmeleri bakımından devlet yardımına yoğun biçimde muhtaçtır. Temel sanayi faaliyetinde devlet öncü konumdadır. Özellikle özel sektörün ihtiyacı olan hammaddeleri büyük bir bölümü devlet işletmelerince gerçekleştirilmektedir. Birçok üründe devlet tekeli söz konusudur. Bütün bu sebeplere ilaveten devlet yönetimi merkezi bir anlayışın hakim olduğu yönetim düşüncesine sahiptir.

SONUÇ

Tarih, insan ve toplumları anlamamıza yardım eder. Bugünkü yaşadığımız gerçeklik aslında geçmişte oluşmaya başlamıştır. Bu bakımdan tarih, günümüzü değerlendirmekte önemli bir araçtır. Tarihin bir başka Tarihsel süreç, aynı zamanda bir toplum için deneyim deposudur. Nasıl ki birey davranışlarında tecrübeler hayatı içinde, önemli bir yer teşkil ederse, tarih de toplumsal yaşamda benzer bir etki yaratır. Bir toplum için ortak geçmiş olan tarih aynı zamanda toplumsal birliğin sağlanmasında önemli bir unsurdur. Toplumlar yaşadıkları dönemdeki ve gelecekteki sorunlarını çözmekte tarihsel deneyimlerinden istifade edebilirler.

Kadro Dergisi de toplumsal tarihimizin bir parçasıdır. Dergi yeni kurulmuş olan cumhuriyetimizin ilk dönemlerinde yayınlanmıştır. Dergi yazarlarının içinde buldukları düşünce yapısı ve yaşanan gerçeklerden hareketle içinde buldukları zamanı kendi ideolojik düşünceleri bakımından okumaları ve düşünce geliştirmeleri söz konusudur.

Derginin yayında olduğu dönemde, savunduğu görüşlere muhalif olan geniş bir kitlede mevcuttur. Ancak, aynı zamanda aynı toplumda yaşayan farklı kimseler yaşanan bir olayı farklı şekillerde değerlendirebilirler. Söz konusu değerlendirmelerde tutarlılık ve elde edilen sonuç kişiden kişiye değişse ve farklı değerlendirmeler, bir tartışma konusu olsa bile diğer yandan bir fikir zenginliğini ifade eder. Bu bakımdan derginin dönemdeki fikir hayatına katkısı olmuştur.

Yönetim ve organizasyon konuları dergide sürekli yer alan konulardandır. Elbette ki yazarların ideolojik düşünceleri ve zamanın gerçekleri konu

hakkındaki düşüncelerini etkilemiştir. Ancak “yeni yollar arayışının” temel olduğu bir bakış açılarının olduğunu söylemek mümkündür. Dergideki yazılarda ülkede yaşananların kendine özgü olduğu ve kendine özgü çözümler üretme düşüncesi geniş şekilde yer almaktadır. Bu her zaman her yerde geçerli bir yönetim anlayışı ile organizasyon biçimi olamayacağı düşüncesine, kısaca durumsallık yaklaşımına uygun bir bakış açısı olarak tanımlanabilir. Yazarların tamamı hayatlarının belli bir döneminde önemli devlet görevlerinde de bulunmuştur. Bu bakımdan idari tecrübelerinin yazılarına da yansması söz konusudur. Yazarların tamamı aynı zamanda siyasi kimliğe sahip kimselerdir. Bu bakımdan yönetim düşünceleri üzerinde ideojik düşüncelerinin de etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Çoğu yazar tarafından derginin toplum üzerinde etkisi olmadığı görüşü yaygın olarak ifade edilse de dergi, döneminde aydınlar ve devleti yönetenlerin takip ettiği bir yayın organıdır. Etkisi olmalı ki, belli çevreleri rahatsız etmiş ve kapatılması için yoğun baskı yapılmıştır.

Tarihsel olaylarla ilgili fark bakış açıları tartışma konusu olabilir. Ancak unutulmamalıdır ki farklı fikirlerin düşünsel dünyamız için bir zenginlik kaynağı olması, bunun ötesinde yeni düşüncelerin yaratılması için kaynak oluşturması da mümkündür. Bu bakımdan dergi, fikir hayatımıza katkı sağlamış, özgün bir bakış açısı sunarak, tarihteki yerini almıştır.

KAYNAKÇA

- Akkor, N. (2018). “1929 Dünya Ekonomik Krizi ve Türkiye’de Devletçilik Politikasına Geçiş”, *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Haziran, s.135
- Altunya, N. (2020). “John Dewey’in Türk Eğitim Sistemine Etkileri”, *John Dewey Demokrasi ve Eğitim Kitabının 100. Yılı*, Ankara üniversitesi Yayınları, No:690, Ankara, s.43-48.
- Arıkan, Z. (1999). “Halk Evlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi”, *Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı 23, s. 261.
- Aydemir, Ş.S. (1932). “İnkılap Heyecanı”, *Kadro Dergisi*, Sayı.2, s.5.
- Aydemir, Ş.S. (1932). “Planlama Mevhumu Hakkında” *Kadro dergisi*, Sayı.5, s. 5 – 12.
- Aydemir, Ş.S. (1932). “Geri Teknik ve Say’ın Sefaleti”, *Kadro dergisi*, Sayı.6, s.10.
- Aydemir, Ş.S. (1932) “İş Hasreti ve 500.000.000 Liralık Türk Bütçesi”, *Kadro Dergisi*, Sayı.9, s.4-10.
- Aydemir, Ş.S. (1932). “İç Pazar ve İktisatta Bütünlük”, *Kadro Dergisi*, Sayı 10, s. 6-12.
- Aydemir, Ş.S. (1933) “Makinelerin Göçü”, *Kadro Dergisi*, sayı 14, s.6.
- Aydemir, Ş.S. (1933). “Türkiye’nin iktisadi Mıntikalara Bölünmesi, Rayonlaştırma”. *Kadro Dergisi*, sayı 15, s. 6
- Aydemir, Ş.S. (1933). “Türkiye’nin iktisadi Mıntikalara Bölünmesi, Rayonlaştırma”. *Kadro Dergisi*, sayı 15, s.10.
- Aydemir, Ş.S. (1934). “Programlı Devletçilik”, *Kadro Dergisi*, Sayı 34, s. 10.
- Belge, B.A. (1932). “Emtia Kredileri ve Türkün Alınları”, *Kadro Dergisi*, Sayı.5, s.25.
- Belge, B.A. (1932) “Cihan Buhramı Bitti mi?”, *Kadro Dergisi*, Sayı 10, s.28.
- Belge, B.A. (1932). “Rejimler Nasıl, Niçin Değişiyor”, *Kadro dergisi*, Sayı 12, s. 28-29.
- Belge, B.A. (1933). “Fotomontaj”, *Kadro Dergisi*, Sayı 23, s.22.
- Boratay, K. (2005) *Türkiye İktisat Tarihi 1908 – 2020*, İmge Yayınevi, 9. Baskı, İstanbul, s.50.
- Çelebican, G. (1974). “Sosyalist Planlama Kavramı”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 31, Sayı 1. , s. 589.
- Eroğlu N. (2007), “Atatürk Dönemi İktisat Politikaları (1923-1938)”, *Marmara İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 23, Sayı 2, s.65-69.
- Ertan, T.F. (2003). “Kadro Dergisi Neden Kapatıldı”, *Atatürk Dergisi*, Cilt 3, sayı 4, s.19.
- Hayrettin, T.(1933). “Ayarlı Millet ve Plan” *Kadro Dergisi*, Sayı 18, s.56.

- İstatistik Göstergeler 1927-2013, Türkiye İstatistik Kurumu, Aralık 2014.
- Karlı, İ. (2015). “Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluş Döneminde Kadro Dergisi’nin İdeolojik Tasarımı”, Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, Cilt: 3 - Sayı: 4, s.156.
- Keskinok, H.Ç. (2000). “Atatürk Orman Çiftliği: Kuruluşu Sorunları ve Gelişme Seçenekleri için Öneriler”, Mimarlık Dergisi, Sayı 292, s.43.
- Kaştan, Y. (2006). “Cumhuriyet Döneminde Nüfus Hareketlerinin Fonksiyonu”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 1, s.67.
- Nuriev, A. (2004). “Regional Siyaset ve İdareetme”, Devlet İdaracılık Akademiyası Geostrateji Araştırmalar Merkezi Yayını, Bakü, s. 16.
- Şahin, M (1996). Türkiye’de Öğretmen yetiştirme Uygulamalarında Yabancı Uzmanların Yeri, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk ilkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, s. 71-76.
- Şevki, M. (1934). “Sanayi Kuruluşlarında Elaman Meselesi, Kadro Dergisi, Sayı 31, s 29 – 34.
- Tanpınar A.H, (1933). “Kapitalizm (Emperyalizm) ile Millet İktisat Rejimi ve Ferdietçilik ile Devletçiliğin Manaları”, Kadro Dergisi, Sayı 18, 1933, s.44.
- Tanpınar A.H, (1933). “Türk devletçiliği ve Himayeci ferdietçilik”, Kadro Dergisi, Sayı 22, s.46.
- Tiné.F.H. and Mann, M. (2004). Colonialism as civilizing mission: Cultural ideology in British India, Cambridge: Anthem Press., s.16.
- Tör, V.N. (1932). “Müstemleke İktisadiyatından, Millet İktisadiyatına”, Kadro Dergisi, Sayı 1, s.9.
- Tör, V.N. (1932). “Fındıkta Devlet Kooperatifi, Devletle Müstahsilin işbirliğine Doğru”, Kadro Dergisi, Sayı 9, s.16.
- Tör, V.N. (1933). “Mefhum Teşkilatı Değil Madde Teşkilatı”, Kadro Dergisi, sayı 8, s.17.
- Tör, V.N. (1933). “Türk İktisadiyatının Erkâm Harbiye Dairesi Âlî İktisat Meclisi”, Kadro Dergisi, Sayı 14, s.14.
- Tör, V.N. (1933). “Gene Fındıkta Devlet Kooperatifi”, Kadro dergisi, sayı 16, s.18.
- Tör, V.N. (1933). “Fende İstiklal”, Kadro Dergisi, Sayı 17, s.57.
- Tör, V.N. (1933), “Devletçi Bir Ziraat Siyasetinin Ana Prensipleri”, Kadro Dergisi, Sayı 20, s.14 -16.
- Tör, V.N. (1933). “Pamuk Sanayi Pamuk Ziraatında İnkılap İstiyor”. Kadro Dergisi, sayı 31, s. 16-21.
- Tör, V.N. (1934). “Devlet İncir Kooperatifine Doğru”, Kadro Dergisi, Sayı 34, s. 10.

- Törkin, İ.H.(1932) “Plan Mefhumu Hakkında”, Kadro dergisi, Sayı 7, s. 36-38.
- Törkin, İ.H. (1933). “Fende İstiklal”, Kadro dergisi, Sayı 17, s. 56-59.
- Ulu, C. (2014). “1416 Sayılı Ecnebi Memleketlere Gönderilecek Talebe Hakkında Kanun” ve Cumhuriyetin İlk Yıllarındaki Uygulamaları, Tarih Okulu Dergisi, Sayı 17, s. 499- 500.
- Yanardağ, M.(1988). Türk Siyasal Yaşamında Kadro Hareketi, Yalçın Yayınları, 1. Basım, 1988, İstanbul, s.15.
- <https://ticaret.gov.tr/kooperatifcilik/kooperatifler-hakkinda-bilgiler/tarihce>, (Erişim 07.08.2021)

Bibliyoterapi Tekniğiyle Zenginleştirilmiş Türkçe Dersleri

Nil Didem řimřek¹

GİRİş

Ruh sağlığındaki artışla birlikte, erken çocukluk dönemindeki küçük çocukların sonrasında her sınıf seviyesindeki öğrencilerin ruh sağlıklarının desteklenmesi önemli bir hal almıştır. Özellikle ğrencilerin sınav stresiyle birlikte yaşadıkları kayđı son sınıf seviyelerine doğru daha da artmaktadır. 12 yıllık zorunlu eğitimin ilk dört yılında okuldan ve ebeveynlerden gelen “alış” baskısı özellikle 7. sınıfta LGS sınavı için 11. sınıfta ise niversite sınavına hazırlık talimatlarıyla yoğunlaşarak devam etmektedir. Zamanla bu içsel baskının yarattığı kayđı ve stres, psikolojik hastalıklara doğru yol alan bir rota çizmektedir. Bundan dolaydır ki zihni iyileştirmek için eğitimbilerin kullanabileceği yöntemlerden biri olan bibliyoterapi, çocukların duygularını dindirmek için faydalı bir yol olarak görülmüştür (Gubert, 1993).

Kitaplar, bireyi bulunduğu andan ve mekndan bambaşka bir zaman ve atmosfere götürme gücüne sahip olan (Sevinç, 2019) bir etkileşim sürecini (Müldür, 2021, s. 59) başlatır. Bu etkileşimsel süreçte okuma eylemi, bütünleştirici ve özümleyici bir işleyiş (Müldür, 2021, s. 65) ortaya koyar. İnsan kendini ne zaman yalnız hissetse kitaplara sarılır ve kendinden bir parçayı okuduklarında bulmak ister. Bu yüzdendir ki kitaplarda ilgi çeken

1 Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, ORCID: 0000-0002-3494-1971

ve beğenilen satırların altları çizilir. Dertlere çare aranırken benzer dertleri yaşamış bir ana karakterin bulunması paha biçilmez nimettir (Sevinç, 2019). Kitaplar için genelde en güvenli sığınak benzetmesi yapılır. Bu açıdan bakıldığında, okumanın ruh sağlığı üzerindeki derin etkisinin vurgulanması son derece önemlidir. Okuma yoluyla ruh sağlığını iyileştirme yöntemi olarak da adlandırılan bibliyoterapi, duygusal ve davranışsal bozuklukların edebiyat, şiir veya diğer sanatsal malzemelerle tedavi edilmesinin yanı sıra kurgusal olmayan kendi kendine yardım kitaplarının kullanılmasını içeren bir tedavi yöntemidir (Sevinç, 2019)

Bu kitap bölümünün amacı, bibliyoterapi tekniğinin Türkçe derslerinde kullanımını sorgulamak ve bu teknik aracılığıyla derslerin zenginleştirilmesini sağlamaktır. Çalışmanın odak noktası Türkçe derslerinde bibliyoterapinin kullanılması olacaktır.

Alanyazında Bibliyoterapi

Okuma yoluyla sağaltım (Bulut, 2010) olarak tanımlanan bibliyoterapi, kişinin sorunlarını tanıyıp çözmesine yardımcı olan (Öner, 2007) rehberli okumadır (Schrank & Engels, 981). Bibliyoterapinin köklerini oluşturan şeyin tarihi, dünyanın ilk kütüphanelerinden bazılarının ortaya çıktığı antik Yunanistan'a kadar uzanır. Özellikle bir bilim olarak psikolojik ve duygusal konuları ele almak için kitapların yaygın kullanımı yaklaşık bir asır öncesine dayanmaktadır (Myracle, 1995).

Okumanın birçok alandaki güçlü etkileri eskiden beri bilinmesine rağmen, kitapların bireyin düşünce veya davranışını değiştirmek için kullanılmasına ilişkin özel bir terim ancak 1900'lerin başında türetilmiştir. 1916 yılında Samuel Crothers adlı bir araştırmacı, bir gazete makalesinde yardıma ihtiyacı olan hastaların sorunlarını anlamak için kitap yazma tekniğinden söz etmiş ve bu tekniği bibliyoterapi olarak adlandırmıştır (Crothers, 1916'dan akt. Myracle, 1995). Okuyucu uygun bir kitapla karşılaştığında kendisine benzeyen bir karakterle özdeşleşebilir ve belirli bir sorunu olan tek kişinin kendisi olmadığını fark etmeye başlar. Karakter bir problem üzerinde çalışırken, okuyucu da mücadeleye duygusal olarak dâhil olur ve sonunda kendi durumu hakkında fikir sahibi olur. Bunu yapmak, bilinçaltını bilinç düzeyine yükseltir ve böylece kaygıların ve diğer duygusal sorunların kökenleriyle yüzleşilir ve sorunlar çözülebilir hâle gelir.

Başlangıçta Birinci Dünya Savaşı gazilerine sağlanan kütüphane hizmetleri şeklindeki bibliyoterapi uygulaması, kullanıldığı hastanelerle sınırlıydı. 1940'ta çeşitli ortamlarda uygulanan bibliyoterapi, 1946'da ilk kez çocuklara uygulanmıştır (Yılmaz, 2014). Bibliyoterapi, çocukları duygusal veya zihinsel

problemlerle, sosyal ve psikolojik değişimlerle başa çıkmalarına yardımcı olmak için romanlar, Őiirler, kısa öyküler, biyografiler gibi özenle seçilmiş tematik kitaplardan veya her türlü okuma materyalinden yararlanılması olarak tanımlanmaktadır (Lucas ve Soares, 2013). Maich ve Kean (2004), bibliyoterapinin okullarda ortaya çıkan, çocukların duygularını anlamalarına yardımcı olan alternatif bir süreç olduğunu ifade eder. Bibliyoterapinin kullanımı, öğrencilerin  önemli aşamadan geçmesinden oluşur: Özdeşim (yansıtma), katarsis (arınma) ve iğor (bütünleşme). Özdeşim ya da yansıtma evresinde birey, sorunlarına uygun metinlerle buluşturularak öyküde kendisine benzer sorunları yaşayan kahramanla özdeşim kurabilmektedir. Bu evre gerçekleştiğinde ğretmen bireyi cesaretlendirerek duygularını açığa çıkarmaya çalışır ve onu katarsis (arınma) evresine hazırlar. Bu evreden sonra iğornn kazanılması ve bütünleşme evresi gelmektedir. Böylece bireyin kendi yaşadıklarına ve sorunlarına ilişkin bir iğor kazanması sağlanır (Türkben, 2022).

Bibliyoterapinin genel amacı, çocukların sosyal becerilerini geliştirmelerine ve duygularını anlamalarına yardımcı olmaktır (Khalik, 2017). Bibliyoterapi, çocukları kitap karakterleriyle bağlantı kurmaya teşvik ederek hayatın zorluklarını öğretmek için kullanılabilir ve çocukların psikolojik olarak daha kolay büyümeleri için edebiyatı kullanan yansıtıcı bir araçtır (Prater vd., 2006). Öyle ki Yuan vd. (2018) panik atak, depresyon, kayđı bozukluğu gibi psikolojik sorunların düşük akademik performans, motivasyon eksikliğine ve kişilerarası ilişkilerde zorluklara yol açabileceğini söylemişler ve bibliyoterapi uygulamalarının derslerde kullanılabilir motivasyon hedefli çalışmalar olabileceğini vurgulamışlardır.

Bibliyoterapi uygulamaları ağırlıklı olarak okuma yoluyla gerçekleştirilir. Uygulama sırasında yapılan okuma eylemi, dikkat ve yoğunlaşma gerektiren önemli bir deneyimdir. Okuma eylemi ile kişilik gelişimi arasındaki ilişkiyi inceleyen ve okuma becerisinin önemine ışık tutan bu çalışmalarda (Edwards, 1972; Knight, 1953) okumanın tüm kişiliği kapsayıcı etkileri olabileceği ileri sürülmüştür. Kitap okumak, kişilik gelişiminde hayati bir rol oynadığı gibi karakter oluşumunda ve zekânın etkinleşmesinde de yardımcı olur.

Bibliyoterapi ve ocuk Edebiyatı

Okuma eyleminin kişinin ruh sağlığı üzerindeki olumlu etkisi bilinmektedir. Bu konuda hem ulusal hem de uluslararası alanyazında önemli araştırmalar (Billington, Davis & Farrington, 2013; Boyes vd., 2018; Türkben, 2022; lper, 2009) mevcuttur. Özellikle küçük yaşlarda zihne alınan herhangi bir Şey silinmez ve bir zaman sonra değiştirilemez hâle gelir

ve bu nedenle çocukların ilk duyduğu masalların erdemli düşüncelerin ilk modelleri olması çok önemlidir (Platon, MÖ 374'den akt. Myracel, 1995). Bunu yapmanın en iyi yolu kitaplardır. Çağlar boyunca düşünce aktarımının aracı olan edebiyat, çocukların düşüncelerine rehberlik eder, karakterlerini güçlendirir, davranışlarını şekillendirir ve son zamanlarda onların sorunlarını çözecek güçlü araçlar olarak görülür (Bulut, 2010; Demir, 2022; Pardeck, 2013; Regan & Page, 2008; Sevinç, 2019). Bu nedendir ki bibliyoterapinin tanımında “her yaşta iyileşmeyi teşvik etmek için kitapların kullanılması”dır ifadesi geçmektedir.

Bibliyoterapiyi kullanırken en önemli adım, öğrencilerle uygun kitapları eşleştirmek ya da ders kitaplarındaki okuma parçalarını bibliyoterapiye uygun bir şekilde okumak ve incelemektir. Öğrenci, kendisi ile bir kitap karakteri arasındaki benzerlikleri ya da içinde bulunduğu sosyal ortamla karakterin sosyal ortamı arasındaki benzerlikleri ya da farklılıkları görebilmelidir. Bu aşamada öğretmenin önemli rolü, öğrencinin bu benzerlikleri görmesine yardımcı olmaktır.

Bir çocuğa çocuk kitabı okumakla başlayan süreçte çocuk, belirli karakterlerin kendisiyle benzer sorunlarla karşı karşıya kaldığını gördüğünde, normalde tartışmaktan çekineceği sorunlar hakkında bir konuşma başlatabilir. Böylece çocuk içinde birikmiş olabilecek duygusal baskıyı serbest bırakır. Süreç, çocukların farkında oldukları bir sorunu belirleme, telafi etme ve kontrollü bir şekilde yeniden yaşama fırsatına sahip olmalarını sağlar. Öğrenciler, yalnız olmadıklarını keşfetmek için okudukları kitaplardaki tanımlanmış karakterlerle bağlantı kurarken aynı zamanda öğretmenler de öğrencileri kendi deneyimlerinden kaynaklanan olaylarla bağlantı kurmaya teşvik etmelidir (Morawski, 1997).

Çocuklar, terapiye benzer bir yaklaşımla öyküleri aracı kılarak veya metaforları kullanarak kendilerini dolaylı olarak ifade edebilirler (Carlson, 2001). Çocuk için hem rahat hem anlamlı bir ortam olan öyküler, bibliyoterapi için çok önemli malzemelerdir. Öğrenci öyküdeki karakterle özdeşleştiğinde, öğretmen tartışma ortamı yaratarak sözlü ya da yazılı anlatım yoluyla öğrencinin kendisini ifade etmesine yardım ederek katarsis yaşamasını sağlar. Katarsis aşaması gerçekleştiğinde, öğretmen öğrencinin problemle ilgili içgörü kazanmasına rehberlik eder (Afolayan, 1992; Pardeck, 1995).

Birçok araştırma, bibliyoterapinin faydalarını belirtmek için çocuk kitaplarından yararlanmayı önermişlerdir (Cartledge & Kiarie, 2001; Ho & Funk, 2018; Parker, 2005). Öğretmenler, sınıfta yaşanan mevcut duygulara yoğunlaşmak için çocuk kitaplarını kullanırken ders başarısını da yakalamışlardır (Ho & Funk, 2018). Bu kitaplar aracılığıyla öğrenciler

bir karakterin deneyimleriyle ilişki kurup kendi mücadelelerinde de yalnız olmadıklarını fark etmektedirler. Parker (2005, s. 3), günlük yaşamdaki sorunları ele almak için çocuk edebiyatının mevcut müfredatla iç içe geçirildiğinde etkili bir araç olduğunu belirtmektedir.

Araştırmacılar, okul ortamında veya dışında, sosyal duygusal sorunu olan bir çocuk için belki de başka bir müdahalenin olmadığı durumlarda bibliyoterapinin etkili bir müdahale olabileceğini bildirmektedirler (Maich & Kean, 2004, s. 5). Görülebileceği gibi çalışmalar, ana dili öğretimi içinde bibliyoterapi kullanmanın sosyal duygusal ihtiyacı olan öğrenciler için yararlı olabileceğini ve diğerleri için bir önlem olabileceğini kanıtlamıştır. Örneğin; mesellerin, mitlerin, fablların, efsanelerin ve benzerlerinin duygu durumunu iyileştirmek ve değiştirmek için en etkili araçlar olduğuna inanılmaktadır (Jack & Ronan, 2008, s.161).

Öğrenciler günde en az altı saat okulda bulunmaktadır ve bu saatlerin birçoğu bir ders öğretmeniyle geçmektedir. Bu durumda öğretmenler, öğrencilerin sosyal ve psikolojik durumlarını desteklemek için bibliyoterapi gibi stratejileri ana dili öğretimine uyarlayabilirler. Ancak bibliyoterapiyi ana dili dersleri müfredatına dâhil etmeden önce, öğretmenler bu stratejik sürecin ve atılacak adımların farkında olmalıdır. Catalono'ya (2008) göre, bibliyoterapiden yararlanmadan önce, öğretmenlerin sınıf içinde öğretmenleriyle iyi bir ilişki içinde olmaları gerekir. Böylece çocuk sınıf ortamında kendini güvende hisseder ve bibliyoterapi sürecinden kârlı çıkar (Chappell & Szente, 2019). Öğretmenler sadece çocuk kitaplarıyla değil ders kitaplarında yer alan okuma parçalarını kullanarak da bibliyoterapi uygulayabilirler. Bunun için dönem başlamadan evvel öğretmenin ilgili kişilerle (rehber ve danışman öğretmenler ile ebeveynler) bu planlamayı doğru yapmış olması gerekir. Sınıfının psikolojik ve sosyolojik açıklarını iyi tespit edebilen bir öğretmen planlama sürecini kolaylıkla yapabilecek ve sonuç almayı hızlandırabilecektir.

Bibliyoterapinin birkaç bileşeni olmasına rağmen, bibliyoterapinin uygulanması sırasında teorik ve pratik bilginin kullanılmasının önemli olduğuna dikkat edilmelidir (Morawski, 1997). Örneğin öğretmenler, amaçlarına veya amaçlanan sonuçlara ulaşmak için belirli okuma materyalleri konusunda rehber ve psikolojik danışmanlara ve kütüphanecilere danışabilir. Ek ihtiyaçlar için ebeveynlerle iletişime geçebilirler. Ancak derslerde bibliyoterapi tekniği kullanımı için bu kadar derinlemesine bir iletişime gerek yoktur. Bibliyoterapi sadece bir iyileştirme uygulaması için kullanılacaksa bir ekip çalışması gerektirir ve planlama konusunda titiz davranmak gerekir. Ancak öğretmenler, danışmanlar ve kütüphaneciler birlikte çalıştıklarında,

bibliyoterapi öğrencilerin ruh sağlığını daha iyiye doğru dönüştürme yeteneğine sahiptir.

Bundan sonraki başlıkta bibliyoterapinin Türkçe derslerinde nasıl kullanılabileceğini değinilecektir.

Bibliyoterapi Tekniğinin Türkçe Derslerinde Kullanımı

Bibliyoterapi tekniğinin okuma eylemiyle olan ilişkisini Türkçe dersi bağlamında değerlendirdiğimizde kişinin topluma katılımını kolaylaştırmak, potansiyelini geliştirmek, bilgisini artırmak ve amaçlarını daha kolay belirlemek amacıyla yazılı metinleri anlaması, kullanması, metinler üzerinde düşünmesi ve metinlerle uğraşması (Benzer, 2019) çok önemlidir.

Catalono (2008, s. 18), öğretmenlerin bibliyoterapiyi farkındalık ve eleştirel düşünme becerilerini artırmak için kullanabileceklerini belirtmektedir. Bibliyoterapiyi ana dili derslerine dâhil etmek öğrencilerin kendi duygularını, çocukluk travması yaşayan akranlarını anlamasına ve akranlarıyla duygudaşlık kurmasına olanak tanır (Catalono, 2018). Benzer şekilde Newman'ın çalışmasında öğretmenler, bibliyoterapinin ayrıca okuduğunu anlama, metin analizi, iletişim becerileri ve dinleme becerilerini desteklemedeki etkililiğine dikkat çekmişlerdir (Newman, 2015).

Öğretmenler öğrencilerin dersleriyle, çevresiyle, ailesiyle ve kendisiyle ilgili yaşadığı belirli bir soruna odaklanarak bibliyoterapi stratejilerinden ve Türkçe derslerindeki okuma materyallerinden yararlanabilirler. Bu nedenledir ki öğrencilerin özellikle okuma etkinliklerinde karakter ile bağlantılar ve benzerlikler kurabilmeleri çok önemlidir. Öğretmen hedefi doğrultusunda materyallerini belirler ve görevlerini bu hedef doğrultusunda uygular. Bu aşamalardan sonra öğretmen bibliyoterapiyi uygulamaya hazır olacaktır. Ancak öğretmen, bu uygulamanın Türkçe dersindeki etkinliğini değerlendirmek için zaman ayırmalıdır. Öğretmenler ve öğrenciler bibliyoterapinin aşamalarına aşına olduktan sonra Türkçe derslerinin içeriğine uygun olarak dersleri şekillendirebilirler. Örneğin; öğretmenlerin seçebileceği etkileşimli sesli okumada, işbirlikçi sorgulayarak okumada ya da sessiz okuma bağlamında bibliyoterapiden faydalanılabilir.

Erken çocukluk eğitiminde en sık kullanılan stratejilerden olan etkileşimli sesli okuma sürecinde öğrenciler kendileri ve hikâye arasındaki bağlantıları çabuk kurabilirler. Metni tanıtarak başlayan öğretmen, sonrasında metni okuyarak ve metni tartışarak etkileşimli bir sesli okuma gerçekleştirmelidir. Etkileşimli bir sesli okuma sırasındaki tartışma ve derinlemesine düşünme sürecinin faydalarını deneyimlemek kritik bir öneme sahiptir. Aynı şekilde araştırmalar, diyalog şeklinde yapılan bibliyoterapi uygulamalarının çok

nemli bir özelliğe sahip olduğunu göstermektedir çünkü okumanın yansıtma süreci iyileştirmenin bel kemiği olarak kabul edilmektedir (Doğanay, 2019; Lucas & Soares, 2013; Rovin, 1967). Diyalog şeklinde yapılan sağaltım etkinliklerinin konuşma becerisi açısından çok önemli olduğu gözden kaçmamalıdır. Türkçe derslerinin içeriği bu açıdan oldukça önemlidir. Dört beceri alanı için uygulanabilecek bibliyoterapi çalışmalarında özellikle okumaya ve konuşmaya yönelik dinamikler doğru işletildiğinde iletişim, farkındalık, eleştirel düşünme, problem çözme ve karar verme becerileri de gelişecektir.

Aşağıda Sridhar ve Vaughn'nin (2000) alışmasından ilham alınarak hazırlanmış Türkçe dersine yönelik bir bibliyoterapi çalışması bulunmaktadır. Çalışmada kullanılan öykü kitabı (*Aklından Düşünceler Geçen ocuk*), Yeşil ve Beyreli'nin (2022) alışmalarında da önerilmiştir.

Tablo 1'de yer alan Türkçe dersinde bibliyoterapi uygulama programı 7 adımda gösterilmektedir:

Tablo 1. Bibliyoterapi Uygulamalı Türkçe Dersi

<p>1. Adım: Hazırlanma</p>	<p>Öğretmen, öğrenciye yardım etmek için sınıfında bibliyoterapi kullanmak istiyor. Bu yüzden uygulama öncesinde rehberlik öğretmeni ve öğrencilerle yaptığı genel bir görüşmeden sonra çıkan sonuçları düşünerek bir okuma parçası seçiyor. Öğretmen, <i>Christine Nöstlinger'in "Aklından Düşünceler Geçen Çocuk"</i> kitabını kullanmaya karar verir (Yeşil ve Beyreli, 2022, s. 111). Çünkü öğrenciler, Rosalinde gibi sorunlar yaşamaktadır. Aile içinde sürekli öğrencilere karışanlar vardır.</p> <p>"Rosalinde'nin yaşadığı sorunlar daha önce benimle paylaştığınız aile problemlerinize çok benzemektedir. Bu kitabın size yardımcı olacağına eminim." der.</p> <p>Öğretmen bu kitabı aşağıdaki özelliklere göre seçer:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kitaptaki ana karakter davranış olarak öğrenciye benzemelidir. • Kitap öğrenciye uygun okuma ve gelişim düzeyinde olmalıdır (Pardeck, 1995). <p>Bibliyoterapinin uygulandığı grup homojen değilse, öğrencilerin karşılaştığı zorluklar düşünülerek çeşitli kitaplar kullanılabilir (Sridhar ve Vaughn, 2000).</p>
<p>2. Adım Okuma Öncesi</p>	<p>Öğretmen kitabı okumadan önce sınıfa kitabın genel teması ve Rosalinde hakkında konuşur. Yetişkinlerin söyledikleriyle yaptıkları arasındaki çelişkileri, çocuklarla mizahi bir şekilde tartışır. Sonra öğretmen, öğrencilerin konuşmalarına yardımcı olacak sorular sorar. Öğrenciler bu şekilde Rosalinde'yi sınıfta hissederler.</p> <p>Bunu üç adımda yapar:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Öğrencilere kitabın konusu ve önemli olayları hakkında bilgi verir. • Öğrencileri deneyimlerini kitaptaki durumlarla karşılaştırmaya teşvik eder. • Öğrencilerin kitabın içeriği hakkında tahminlerde bulunmalarına yardımcı olur.
<p>3. Adım Okuma Sırası</p>	<p>Okurken veya hemen sonrasında öğretmen aşağıdakilere benzer sorular sorar:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Sizce Rosalinde matematik dersinden neden kaçmaktadır? • Sizce Rosalinde neleri unutmaktadır? • Sizce Rosalinde'nin aklından geçen düşünceler nelerdir? <p>Şu an yanlarında Rosalinde olsaydı ona sormak istedikleri, onunla konuşmak istedikleri konular hakkında öğretmen onları yönlendirir. Öğretmen, bu tür sorular sorarak öğrencilerin önemli ve önemsiz bilgileri ayırt etmelerine yardımcı olur. Öğretmen öğrencilerin paragrafları özetlemelerine yardımcı olur. Bu aşamada öğrencilerin ana karakterle özdeşleşmesini kolaylaştıracak sorular da sorar:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Siz de Rosalinde gibi hayaller kurar mısınız? • Bu kurduğunuz hayallerle ilgili ebeveynlerinizin düşünceleri nelerdir? • Sizin de Rosalinde gibi kaçmak istediğiniz dersler oluyor mu? • Sizin de Rosalinde gibi unutma huyunuz var mı? • Gelecekte sahip olmayı istediğiniz meslekle ilgili hayalleriniz var mı? <p>Bu ve buna benzer sorularla öğrenciler problem çözme ve problem çözerken işbirliği yapmayı öğrenirler.</p>

<p>4. Adım Okuma Sonrası</p>	<p>Öğretmen, öyküyü okuduktan sonra öğrencilerin kitapta açıklanan belirli durumlarda alternatif davranışlar belirlemesine yardımcı olmak için bir tartışma başlatır. Bu tartışma iki aşamada gerçekleşir. Bunu Rosalinde'nin öğrenciler tarafından benimsenmesi için yapar.</p> <p>Öğretmen sınıfı böler. Sınıf, üç dört öğrenciden oluşan gruplara ayrılır ve her grup öyküyü tartışır ve birbirlerine yardımcı olabilecek fikirler bulurlar. Daha sonra gruplar sırayla, birbirlerinin nasıl hissettiklerini anlatırlar ve bu hislerle ilgili fikirlerini paylaşırlar. Ayrıca grubun farklı üyeleri fikirlerini sunar.</p> <p>Bu aşamada, öğrenciler problem çözme stratejilerini kullanabilirler. Öğretmen, öğrencileri tartışma başlatmaya davet edebilir ve öğrencilerin ifadelerine karşılık tepkiler verebilir.</p> <p>Öğrenciler bu aşamada şunları yapabilir:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Başka bir öğrencinin fikirlerini detaylandırır veya yorumlarlar. • Başka sorular önerebilirler. <p>Böyle bir tartışmada öğretmen, öğrencilerin cevaplarını, ifadelerini ve sorularını yeniden ifade ederek veya detaylandırarak öğrencileri destekleyebilir (Rosenshine & Meister, 1994).</p> <p>Öğretmen okunanları pekiştirmek ve öğrencilerin kendilerini ifade etmelerini sağlamak için etkinlikler yaparak onlara yardımcı olur. Böylece olayları ve karakterleri daha derin bir düzeye taşıyarak tartışır.</p> <p>Tüm aşamalarda öğretmen, öğrenciler tarafından paylaşılan kişisel anlatıları değerlendirir ve takip eder. Bu durum öğrencilerin katılımını artıracaktır.</p> <p>Bu aşamada öğretmen, öyküyle ilgili çeşitli sorular sorar (okuduğunu anlamaya yardımcıdır). Böylece öğrenci kendini gözlemler.</p> <p>Buraya kadar devam eden 4 adım bir çeşit planlı takip faaliyetidir. Öğrencilere bu süreçte rehberlik eden bu adımlara takip stratejileri denir. Öğretmenler, bir kitap okunduktan sonra yaratıcı yazma, sanat etkinlikleri, tartışma ve rol yapma gibi etkinlikler için bu takip etkinliklerini kullanabilirler (Pardeck & Pardeck, 1993). Takipte elde edilen veriler yaratıcı yazma, sanat etkinlikleri, tartışma ve rol yapma için önemli adımlardır.</p>
<p>5. Adım Yaratıcı Yazarlık</p>	<p>Yaratıcı yazarlık çalışmaları için kitap okunduktan sonra öğretmen öğrencilerle aşağıdaki etkinlikleri yapabilir (Pardeck, 1995):</p> <ul style="list-style-type: none"> • Öykünün odak noktası olan karakterden farklı bir karakterin bakış açısını kullanarak kitabın yeni bir özeti yazılabilir. • Öyküdeki ana karakter için bir günlük oluşturulabilir. • Öyküdeki bir karakterin yerine geçilip diğer bir karaktere mektup yazılabilir. • Öyküye farklı bir son oluşturulabilir.

6. Adım Sanat Etkinlikleri (Pardeck, 1995)	Öğretmen sanat stratejilerini kullanarak öğrencilerine aşağıdakileri yaptırmak isteyebilir. Böylece okumayı takip edebilir: <ul style="list-style-type: none"> • Öğrencilerin öyküde verilmeyen detayları görmesini sağlamaya çalışır. • Öykü olaylarını gösteren bir harita yapmaları istenir. • Öyküdeki bir sahneyi canlandırmalarını isteyebilir. • Kitaptaki önemli olayların resimlerini çizmek, önemli gördükleri kelimelerin altını çizmek, önemli gördüğü olayların yanına işaret koymak...
7. Adım Tartışma ve Rol Yapma	Tartışma, öğrencilerin öyküdeki karakterler arasındaki etkileşimleri işlemlerini kolaylaştırmak ve okuduğunu anlamayı artırmak için kullanılabilir. <ul style="list-style-type: none"> • Kitaptaki bir karakterin karşı karşıya olduğu bir durumla, kararlar ya da sonuçla ilgili bir yuvarlak masa tartışması yapılabilir. • Öyküye yönelik canlandırma yapılabilir. • Öğrencinin özdeşleştiği bir karakterin güçlü ve zayıf yönleri tartışılabilir. • Öyküdeki karakterlerin alternatif davranışları üzerinde tartışılabilir.

Tablo 1’de yer alan bu adımlar ve takip stratejileri uygulanırken öğrencilerin sınıf düzeyleri ve tercihleri akılda tutulmalıdır. Öğretmen, etkinlikleri bu seviye ve tercihlere uyacak şekilde tasarlayabilir.

İlgi çekici ve alternatif materyaller olumlu sosyal etkileşimler sağlayarak öğrencileri derse teşvik etmek için güvenli bir ortam sağlamaktadır (Chappell ve Szente, 2019). Bu nedenle öğretmenler, ana dili öğretiminde bibliyoterapinin kullanımına girişebilirler. Bibliyoterapi ana dili derslerinde özellikle okuma müfredatıyla iç içe geçtiğinde psikolojik ve fiziksel güçlük çeken öğrencilere yardım etmekle kalmaz, aynı zamanda bir önlem olarak da kullanılabilir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Araştırmalar, bibliyoterapinin derslerde kullanmanın öğrencilerin ruh sağlığını önemli ölçüde destekleyebileceğini göstermektedir. Bibliyoterapinin kullanımı boyunca, okuldaki ek destek birim ve sistemlerinden yararlanmanın unutulmaması önemlidir. Belki de bibliyoterapinin kullanılmasıyla birlikte çocuklar ve gençler arasında ruh sağlığında azalma sağlanacaktır çünkü kitap okurken kendimizi kaybettiğimiz anlarda aslında kendimizi buluruz (Brock, 2021). Bu sistemin doğru işleyebilmesi için sınıflarında bibliyoterapiyi uygulayan ya da uygulayacak olan öğretmenlere önerilerde bulunmak gerekebilir:

- Öğretmen, bibliyoterapi konularını seçerken takdir yetkisi bir yana okul rehber öğretmeni ve ebeveynlerden fikir almalıdır. Ders planında bibliyoterapiye yer verecekse buna göre bir çerçeve çizmelidir.

- Öğretmenler; okula, öğrencilere ve ebeveynlere rahatsızlık verecek konulardan kaşınmalıdır.
- Bir kitap seçerken, öğretmenlerin kullanılan kitaplara tamamen aşına olmaları çok önemlidir. Kitabın içeriği her aşama için hayati önem taşımaktadır.
- Bibliyoterapi kullanan öğretmenler, bibliyoterapi sürecinin bazı öğrencileri diğerlerinden daha fazla duygusal olarak etkileyeceğini unutmamalıdır.
- Uygun şekilde kullanıldığında bibliyoterapi sorunların çözümüne yardımcı olmak bir yana aynı zamanda okuduğunu anlamayı geliştiren yaratıcı bir yaklaşım olarak görülebilir.

KAYNAKLAR

- Afolayan, J. A. (1992). Documentary perspective of bibliotherapy in education. *Reading Horizons*, 33, 137-148.
- Benzer, A. (2019). Türkçe ders kitaplarının PISA okuma yeterlik düzeyleri ile imtihanı. *Okuma Yazma Eğitimi Araştırmaları*, 7(2), 96-109.
- Billington, J., Davis, P., & Farrington, G. (2013). Reading as participatory art: An alternative mental health therapy. *Journal of Arts and Communities*, 5(1), 25-40.
- Boyes, M. E., Tebbutt, B., Preece, K. A., & Badcock, N. A. (2018). Relationships between reading ability and child mental health: Moderating effects of self-esteem. *Australian Psychologist*, 53(2), 125-133.
- Brock, B. (2021). Utilizing Bibliotherapy Within Language Arts Instruction Can Increase and Contribute to Students' Mental Health and Overall Well-Being. *Learning to Teach Language Arts, Mathematics, Science, and Social Studies Through Research and Practice*, 10(1), 14-19.
- Bulut, S. (2010). Yetişkinlerle yapılan psikolojik danışmada bibliyoterapi (okuma yoluyla sağaltım) yönteminin kullanılması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(33), 46-56.
- Carlson, R. (2001). Therapeutic use of story in therapy with children [Electronic version]. *Guidance & Counseling*, 16(3), 92-99.
- Cartledge, G., & Kiarie, M. (2001). Learning social skills through literature for children and adolescents. *Teaching Exceptional Children*, 34(2), 40-47.
- Catalano, A. (2008). Making a place for bibliotherapy on the shelves of a curriculum materials center: The case for helping pre-service teachers use developmental bibliotherapy in the classroom. *Education Libraries: Children's Resources*, 31(3), 17-22.
- Chappell, J., Szente, J. (2019). International teacher perspectives on quality in ECE: A case study. *International Journal of the Whole Child*, 4(2), 27-42.
- Demir, G. (2022). Tarihsel süreçte bibliyoterapi ve kütüphanelerin bu süreçteki yeri. *Bilgi Yönetimi*, 5(2), 302-321.
- Doğanay, M. (2019). 5, 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin bibliyoterapi açısından incelenmesi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İnönü Üniversitesi.
- Edwards, B. S. (1972). The therapeutic value of reading. *Elementary English*, 49(2), 213-218.
- Gubert, B. K. (1993). Sadie Peterson Delaney: Pioneer Bibliotherapist. *American Libraries*, 24(2), 124-30.
- Ho, J., & Funk, S. (2018). Promoting young children's social and emotional health. *Young Children*, 73(1), 73-79.

- Jack, S. J., & Ronan, K. R. (2008). Bibliotherapy: Practice and research. *School Psychology International*, 29(2), 161-182.
- Khalik, A. A. (2017). The effectiveness of bibliotherapy as an intervention on improving aggressive behavior of fifth graders children with emotional and behavioral disorders. *International Journal of Psycho-educational Issues*, 6(2), 30-35.
- Knight, E. E. (1953). Personality development through reading. *The Reading Teacher*, 7(1), 21-29.
- Lucas, C., & Soares, L. (2013). Bibliotherapy: A tool to promote children's psychological well-being. *Journal of Poetry Therapy*, 26(3), 137-147.
- Maich, K., & Kean, S. (2004). Read two books and write me in the morning: Bibliotherapy for social emotional intervention in the inclusive classroom. *Teaching Exceptional Children Plus*, 1(2), 1-13.
- Morawski, C. M. (1997). A role for bibliotherapy in teacher education. *Reading Horizons: A Journal of Literacy and Language Arts*, 37(3), 243-259.
- Müldür, M. (2021). Okuma Eğitiminin Temel Kavramları. S. Karagül ve E. Şen (Ed.). *Türkçe Eğitiminin Temel Kavramları* (ss. 51-77). Ankara: Eğiten Kitap.
- Myracle, L. (1995). Molding the minds of the young: The history of bibliotherapy as applied to children and adolescents. *The Allam Review* 22(2).
- Newman, K. (2015). *Bibliotherapy as an intervention for aggressive elementary children* (Publication No. 5779), EDS thesis, Brigham Young University.
- Öner, U. (2007). Bibliyoterapi. *Çankaya Üniversitesi Fen – Edebiyat Fakültesi Journal of Arts and Sciences*, 7, 133-150.
- Pardeck, J. T., & Pardeck, J. A. (1993). *Bibliotherapy: A clinical approach for helping children*. New York: Gordon and Breach Science Publishers.
- Pardeck, J. T. (1995). Bibliotherapy: An innovative approach for helping children. *Early Child Development and Care*, 110, 83-88.
- Pardeck, J. T. (2013). *Using books in clinical social work practice: A guide to bibliotherapy*. Routledge.
- Parker, Karen L. (2005). Reading for character: Principles of bibliotherapy applied to children's literature. *Faculty Publications and Presentations*, 27, 183-190.
- Prater, M.A., Johnstun, M., Dyches, T., & Johnstun M. (2006). Using children's books as bibliotherapy for at-risk students: A guide for teachers. *Preventing School Failure*, 50(4), 5-13.
- Regan, K., & Page, P. (2008). "Character" building: Using literature to connect with youth. *Reclaiming Children and Youth: The Journal of Strength-Based Interventions*, 16(4), 37-43.

- Rosenshine, B., & Meister, C. (1994). Reciprocal teaching: A review of the research. *Review of Educational Research*, 64, 479-530.
- Rovin, R. (1967). Identification patterns of high school students with literary characters: A study in bibliotherapy. *The School Counselor*, 14(3), 144-148.
- Schrank, F. A., & Engels, D. W. (1981). Bibliotherapy as a counseling adjunct: Research findings. *The Personnel and Guidance Journal*, 60(3), 143-147.
- Sevinç, G. (2019). Ruh sağlığını okuma yoluyla iyileştirme: Bibliyoterapi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 11(4), 483-495.
- Sridhar, D., & Vaughn, S. (2000). Bibliotherapy for all enhancing reading comprehension, self-concept, and behavior. *Teaching Exceptional Children*, 33(2), 74-82.
- Türkben, T. (2022). Türkçe eğitiminde bibliyoterapi yönteminin kullanımına ilişkin öğretmen adaylarının görüşleri. *Bayterek Uluslararası Akademik Araştırmalar Dergisi*, 5(2), 199-221.
- Ülper, H. (2009). *Okuma ve anlamlandırma becerilerinin kazandırılması*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Yeşil, E., & Beyreli, F. (2022). *Kuramdan uygulamaya Türkçe eğitiminde bibliyoterapi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Yılmaz, M. (2014). Bilgi ile iyileşme: Bibliyoterapi. *Türk Kütüphaneciliği*, 28(2), 169-181.
- Yuan, S., Zhou, X., Zhang, Y., Zhang, H., Pu, J., Yang, L., Liu, L., Jiang, X., & Xie, P. (2018). Comparative efficacy and acceptability of bibliotherapy for depression and anxiety disorders in children and adolescents: A meta-analysis of randomized clinical trials. *Neuropsychiatric Disease and Treatment*, 14, 353-365. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/29416337/>

Semiotic Analysis: Examining the Image of Women in Advertising Within the Context of Gender Inequality

Hidaye Aydan Bilgili¹

Baha Ahmet Yılmaz²

INTRODUCTION

Commercial radio channels, newspapers, magazines and television are available in most countries of the world today, and advertisements are a natural part of people's lives. Different media tools are used by both local and national companies to reach potential existing customers and consumers. Most people around the world today are exposed to massive amounts of television advertising. (Furnham, 1999; 407). This, combined with the fact that television commercials control the beliefs and behaviors of society, makes it interesting to examine how advertisements are designed. In addition, since gender is one of the largest segmentation variables, there is a great interest in gender-related research among marketing researchers.

1 Assoc. Prof. Dr. Ege University, Faculty of Communication, Department of Public Relations and Publicity, Izmir – TURKEY, hidaye.aydan.bilgili@ege.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5337-9243>.

2 PhD Candidate, Ege University, Institute of Social Sciences, Department of Communication Research, bahaahmetx2@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-5404-850X.

The fact that consumers cannot escape from the media patterns of consumers in advertising is also a constant point of today. In the mass media industry, clichés are more commonly regarded as codes whose role is to provide audiences with a common and rapid understanding of available information. However, the use of gender stereotypes in advertisements by mass media has also caused many problems. To begin with, individuals are not based on their personalities or abilities; judged by their gender. The same is true for ethnic, class and racial distinctions. From this perspective, advertisements are seen as the perpetrator of inequality and social prejudice.

1. LITERATURE REVIEW

Also called gender; the situation of assigning social roles to people based on biological gender differences, sharing duties on beliefs, culture, image and all kinds of expectations of individuals in the society; it is an element that dynamites all layers of society (Gürhan, 2010; 64).

According to Berktaş (2006; 73), at this point, the separation on the basis of gender is taken as a basis and with this basis; The establishment of other discriminatory policies in the political, economic and cultural fields does not only lead to a situation that pushes women back. At the same time, the increase in the language of violence and the understanding of power caused by gender, the mentality created by the fact that women are seen as a commodity, and the occurrence of harassment and rape are also possible consequences of this environment created by gender inequality. In addition, such inequitable actions and policies; it does not create a grievance only for women. These policies also cause men who do not support such behaviors in the society to be oppressed, criticized and offended by their environment.

According to Schaefer's (2007; 46) study, the concepts of gender and gender should be well known in order to understand gender inequality, which affects all areas of life sharply. As mentioned before, the concept of gender is a term that originates from the biological structure of people. Although this term causes some limitations biologically, there is no scientific thesis that will cause such differences to affect social life and to impose rules on social life in practice. Despite this, the created male and female inequality, which has been handed down from generation to generation, has created a gender inequality that has continued until today.

In Öztürk's (2011; 93) study, first of all, the concept of gender includes a wide range of concepts such as the strength of the man against the powerlessness of the woman, the man's concern for the external affairs of the woman against the housework, and the professions that "fit" for women

deriving from these traditional understandings, professions and sectors that “fit” for men in the sample range; is the distribution of all kinds of actions in society according to men and women. Therefore, the separation of “female” and “male”, which exists in the biological distinction, occurs in the social sphere and even this occurs on the basis of “femininity” and “masculinity”. Gender inequality is exactly at this point; On the contrary, the understanding that all kinds of actions in social life can be done freely by men and women arises from the division of these actions between men and women. So much so that defining some actions only to women and some and most actions only to men will mean the division of society on a biological basis and will create gender inequality. According to the study, another concept that gender inequality will create is the concept of inequality of opportunity. Equality of opportunity, which is the ideal form of this concept, is used to explain that the relevant groups compete on equal terms in reaching and obtaining certain opportunities.

Korkmaz and Korkut’s (2012; 56) work focuses on the social roles that emerge with the concept of gender. According to the study, the concept of social role, which is the visible reflection of gender inequality in society, is exactly the aforementioned “exclusive” situations for women and “exclusive” situations for men. Society with its simplest examples; while equipping women with roles such as those who take care of child care and domestic affairs, who should not work generally, who have relatively few managerial and leadership qualities; on the other hand, it equips men with roles such as meeting the financial needs of the house, leading the family, and the perception of priority in placing in the highest positions.

At this very point, another concept related to the concept of “gender” emerges: power. According to Giddens (2012; 104) and Ardatürk (2022: 55-56), the concept of power has always been interpreted with a masculine perception since history. Because politicians, administrators, senior officials, who are in the guiding position of the society, come to the fore. It was thought that the individual should be strong in order to perform these duties, especially the individual, and because of the masculine perception of power, these people were mostly chosen among me when we look at the historical field, both in politics, religious beliefs and cultures, it is often said that the woman is the follower of the man, comes after the man, and it is usually the man’s leadership. Unfortunately, this perception continues today, although not legally, although it has undergone form changes in practice.

Berktaş (2014; 67) objectified the concept of power especially on primitive life. According to him, the primitive family structure that emerged

with the beginning of human history; Gender-based inequalities come to the fore at the beginning of the issues whose effects are still seen in the social sense. Because, while men in primitive life deal with non-shelter jobs such as hunting, women's domestic work such as cooking and taking care of children has caused women not to be included in the public sphere or to lag behind men since prehistoric times.

On the other hand, Kolay (2015; 59), similar to Berktaş's work, attributes this to the traditionalized and taken for granted lifestyle parallel to the primitive life. According to the author, this understanding, which has persisted from the past to the present and has been taken for granted, varies from economy to politics; The fact that it has penetrated many fields from art to education and that this influence leads to greater inequalities every day should be explained by gender-based stereotypes in the social sense. Because at this point, the obstacles that especially women face in the social field are related to the roles that are imposed on them in a human way. To give an example, roles designed such as that women cannot be managers in business life, cannot hold on to most occupational groups, or that men cannot take care of children or cook, have led to the formation of a social gender concept.

In Clark's (2016; 28) work, this process is summarized as "biological causality". Because, according to him, gender is used to show that the distinction made on the basis of only the biological basis jumps into the social sphere and that this leap creates gender inequality at a level that will create social roles. The penetration of the distinction that arises due to biological differences and which should remain within the biological limits, and the transformation of this influence into a discriminatory understanding that creates inequalities naturally leads to the reaction of the masses, especially women.

Gaag (2018; 32), on the other hand, looks at this phenomenon from a different point of view. The author emphasizes the deep roots of gender inequality. So much so that although many factors that affect human life on the earth have changed throughout history and even disappeared; at a time when justice, equality, freedoms and human rights are the pillars of states; It is certainly significant that gender inequality continues so strongly. Because both in the family institution, in public institutions and in private enterprises; women continue to face many problems and are victims despite many regulations. It is necessary to emphasize again and again that the main driving force of this situation is that; are traditional perceptions that have no basis.

Sumbas (2018; 174) explains how gender inequality has become so immortal through a traditional paradox. For example, it should not be surprising that perceptions that emerged in the more modern era live in a world where even the priority of “son” can continue. Because the babies of individuals who cannot break with this tradition are born on these perceptions and grow up within this perception cluster as soon as they are born. In this environment, boys can act more freely than women, and as they grow older, they see a mother who is constantly taking care of the housework and a father who “heads up” the family. When they start their education life, they are both included in the curriculum with a patriarchal design and are kneaded in the teaching of educators, most of whom have been trained in the same tradition. The individual who spends the two most important periods in the upbringing of the individual, the family period and the education period, is now an actor of this perception, and by designing his next life with this perception, he writes a serlevha of this unequal order.

Gender stereotypes refer to shared beliefs or concepts that a particular culture supports about the behavior of men and women in such a society. Over the years, the mass media has succeeded in legitimizing gender stereotypes. In addition, the media has also succeeded in increasing the receptivity of the gender stereotype messages of the target audience (Leech and Onwuegbuzie, 2008; 593). Therefore, the use of advertisements has been particularly effective in helping the media achieve this goal. In addition, advertising, along with other mass media, has created the illusion in the minds of consumers that women are generally less dominant than men (Lynn et al., 2002; 44). This is more of a cultural assumption. In addition, although male gender roles seem to be culturally more valuable, female gender roles are either devalued or ignored.

Milner and Higgs (2004; 92) argue that how men and women are portrayed in advertisements plays a role in determining society’s attitudes towards gender. Gunter (1995; 16) argues that gender stereotypes on television affect young people who learn attitudes and behaviors appropriate to gender. Therefore, as companies and organizations use television advertisements to reach men, women and children, a wide field of study has emerged regarding how gender stereotypes are portrayed in television advertisements.

Historically, the use of women as an object rather than a subject in advertisements began in the 1960s. The television industry, which developed very rapidly in this period, caused academic research on the subject to start mostly in the 1970s. So much so that Silverstein (1974) expresses a concern

about how society's observation of appropriate gender roles is affected by the gender roles portrayed in television and advertisements. On the other hand, Hawkins and Coney (1976; 423) suggest that differing cultural perceptions of what is seen as an appropriate role for a woman can lead to national differences in how women are portrayed in advertisements.

In the following years, it would be more accurate to examine this subject, which has a very rich literature, with some parameters. From this point of view, it can be said that researchers examine the image of women from very different perspectives.

According to Roberts (2005; 45), who defines the presentation of women with a derogatory perspective in advertising as "violence", it is the context of gender that is used excessively while promoting women in advertisements. According to him, while women are objectified and seen as weak, helpless and "attached" in advertisements; Men are portrayed as strong and "having power over women". Through this image, advertisers send the subliminal message that women like and want violent men.

According to Katele (2011; 38), sexual exploitation of women has increased as a new marketing strategy in recent years. Women are seen as attractive bodies in these advertisements. This emotional violence can also be evidenced by discrimination based on skin color by advertisers. White women are always preferred when choosing models for an advertising spot. It's very rare to see an ad featuring a black model, and even if that happens, the person is being promoted as being rude and naive. More moral violence against women is seen in advertisements that show only a few parts of the female body, such as the legs or mouth. This is a clear dehumanization of women. Because the reduction of women to body parts for men's consumption can significantly damage a woman's self-esteem.

Lin and Yeh (2009; 61) emphasize the superiority of white women at this point. According to the data of the researchers' study, light-skinned models are included in 64.8%, medium and black-skinned models only 35.2% in clothing product advertisements. This shows that advertising designers prefer white women and find them more beautiful. In perfume products, black models are found in only 20% of the advertisements, while the rest (80%) is for white ones. Likewise, 65.5% of the advertisements for make-up products are drawn on white models and 34.5% on dark models. As a result, with this obvious discrimination, advertisers tend to manipulate the consumer's unconscious and force him to adopt the idea that white skin is the first condition of beauty.

2. METHOD: SEMIOTIC ANALYSIS

In this study, the way the woman image is used in advertisements will be examined from a semiotic perspective. Leech and Onwuegbuzie (2008) define semiotics as a science that studies the relationships between signs, including speech and text, and their specific intended meanings. At its core, semiotics is the study of “signs” and anything that stands for or represents something else. The term semiotics is derived from the Greek words *semeio* (sign interpreter) and *tikos*.

The birth of semiotics took place in the 20th century. However, various opinions have been put forward on the meanings of the signs since Antiquity. Many philosophers, scientists and physicians have produced ideas on the concept of sign from the Ancient Age to the present. They examined signs and symptoms in various fields, especially linguistic signs.

It has been expressed in ancient times by various philosophers that human communication takes place through signs. Stoic philosophers took steps to create a doctrine of signs by talking about the contrasts between the signifier and the signified (Rifat, 2009: 13). The sophist philosopher Prodicus argued that appropriately chosen words are essential for effective communication. By stating that words have universal and objective meanings, Plato revealed that linguistic sign is without reason. According to Plato, whatever name is given to something is correct; it is also correct when the given name is changed and given another name (Dervişcemaloğlu, 2014: 22).

The aim of semiotic theory is not to connect sign systems to a single meaning. The purpose of this theory is, “Who created the meaningful whole?” Nor is it to seek the answer to the question. Semiotic theory aims to present semantic layers such as a meaningful whole, a literary or scientific discourse, an image, an architectural structure, a theatrical performance, a music by systematizing them through a metalanguage. Semiotics investigates not the meanings, but the way of articulation of meaning and tries to reveal the processes of meaning production (Rifat, 1986: 34).

The first thing that comes to mind when the indicator is mentioned is the tool. For example, the thermometer is an indicator and gives information about the temperature. In order to understand the information transmitted by a heat meter correctly, it is necessary to know according to which heat unit it is made and to learn to read the numbers. Using a thermometer to measure the temperature of the water is a healthier and safer way than dipping your hand into boiling water. In this case, an indicator can be defined as a tool that saves a measurement from being made directly and

replaces the act of measuring. It is necessary to be able to learn the methods of science beforehand.

There are other kinds of intermediaries that substitute for something else and produce knowledge as if it were that thing, even though it was not. For example, traffic signs or a movie poster. However, in order to understand these notices, it is necessary to learn the language of traffic signs. Although it is not that thing, every tool that communicates by evoking that thing is a sign. Semiotics is a science that examines all mediators and signs for communication purposes, investigates their relations with each other, and tries to determine their types. It has a wide area covering all cultural phenomena from fashion, writing, mathematical formulas to architecture, painting to film.

Semiotics examines not only linguistic signs, but everything that is representative and forms a meaningful whole. It explores all these indicators as a special type of indicator and the meaning of the indicators, focusing on the effects of the indicators. The sign is at the center of the basic interest of semiotics. Researching signs and their working styles is the starting point of semiotics. Codes or systems in which signs are organized is one of the study areas of semiotics. Therefore, since the existence and form of the culture itself depends on the use of these codes and signs (Fiske, 1990: 62), semiotics directly includes cultural codes. Semiotics directs its attention primarily to the text. For this reason, communication has been seen as the process of producing meaning in messages. Making sense is an active process (Fiske, 1990: 69). In this process, the reader reveals his own creativity. According to Barthes, there are two levels of signification. The first level is the literal meaning that Saussure also emphasizes. Denotation refers to the common sensory, known meaning of the sign. The second level of signification is connotation. Connotation describes the interaction that occurs when the sign meets the emotions or excitements and cultural values of its users.

3. ADVERTISING RESEARCH

Women have been portrayed in numerous roles in advertising over the years, from wife and mother to businesswoman. At this point, the first memorable years are the 1960s. Because, as stated before, in this period, while the advertising industry was in its golden age; Women are objectified. For example, the Folger's Coffee commercials published in the 1960s are exactly like that.

Figure 1: Folger's Coffee Advertisement

(Source: <https://vintagenewsdaily.com/>)

The photo above shows the print screen of an advertisement by Folger's. In this advertisement, she portrays women who are incapable of making a good cup of coffee for their husbands. All of Folger's advertisements in the 1960s were likewise narrated. The strategy behind these ads, which portray women as useless wives who can't do even the simplest job properly, is that these women eventually buy Folger's coffee to keep their husbands happy. Even though this technique worked at that time, looking back at the advertisement, the woman is scolded and humiliated.

While the ads have evolved from wives in the kitchen to a woman who actually works for herself, most ads from the 50s and 60s have the same message underneath. This is because the woman couldn't do anything right, and as a result of doing this, they got help from a product like a Xerox machine or Folger's Coffee. Worse still, this mainstream continued throughout the 20th century.

When it comes to the 2000s, the same messages continue with different intensities.

Figure 3: Dolce and Gabbana Advertisement

(Source: <https://pinterest.com/>)

Looking at Photo 3, it shows a woman being restrained by a man while other men stare. This, unlike the advertisements of the 50-60s, makes women feel humiliated again. The role of the woman in this advertisement seems to exist for the pleasure of men. The expression on the woman's face is almost expressionless and distant from the scene, as if she was trying to escape the thought of the situation. This particular ad campaign was banned a few weeks after its launch due to backlash from women.

Looking at the general definition of the concept of gender; It is seen that it is an expression that serves to explain the biological, physiological and genetic characteristics of an individual. According to this definition, the distinction made between individuals; expressed as men and women. In the concept of "gender", it is seen that various roles of women and men in society are mentioned, and women are described with "feminine" and men with "masculine" concepts. (Şimşek, 2006).

Figure 4: Pantene Brand Shampoo Advertisement

(<https://www.toxel.com/inspiration/2010/07/05/clever-and-creative-shampoo-advertising/>)

Looking at the image in Figure 4, the image of a full, lively and shiny woman's hair coming out of the tip of a brush is created. In this way, the image is given that the shampoo in the advertisement has a perfect effect on women's hair. The idea that hair has an artistic beauty is emphasized, just like the painting that comes out of an artist's brush strokes.

Figure 5. Psssst Brand Advertising Poster from 1975

(<https://www.dailymail.co.uk/femail/article-2295267/How-happy-chubby-girl-Sexist-ads-Mad-Men-era-target-women-lost-sleek-appeal.html>)

When we look at the image in Figure 5, it is seen that a psychological situation is being processed. According to the advertisement text, it was stated that when the hair looks dirty and stringy, it feels depressed. In fact, a photograph of a woman with a paper bag on her head was used to show that this depressiveness is at an advanced level. It is emphasized in the text that the hair feels very ugly in this state. In fact, while a person should be able to love himself in every way, here is shampoo by making a perception manipulation; It has been shown as the most basic tool of female beauty.

It should be emphasized that various images are used in advertisements. These images make abstract expressions such as the concept of gender visible visually. In this way, the messages that are not visible in the advertisements are hidden within themselves and this meaning is requested to be found by the consumer mass. Everyone who sees the image can deduce different meanings from it. These images mean various meanings according to everyone's point of view (Şimşek, 2006).

Figure 6: Halo Girl Shampoo Advertising

(https://www.zazzle.com/1958_peter_lawford_halo_shampoo_ad_poster-228362127962879950)

When we look at the image in Figure 6, it is obvious that there is a sexist approach. The image of a man is seen watching a woman with very shiny and lively hair. Here, in the advertisement text of the shampoo brand, there is the expression that he has that look in his hair again. In other words, the opinion that women using this shampoo will attract the attention of men is given as a subtext. The emphasis that a woman should feel valuable not with the hair she has but with the hair seen from the eyes of the man again appears as a manipulation.

In the concept of gender, on the other hand, the socially determined roles and responsibilities of women and men in social life are explained. Biological differences between men and women are not taken into account much here. In this concept, it is observed how individuals, as men and women, see and perceive each other, and what kind of behavior they expect from each other. Today, in advertisements published by mass media, visual images of men and women are heavily emphasized. There are various messages to be given here. In this way, the desired message is conveyed to the target audience by mentioning sexual roles, ideal beauty definitions and criteria in the scenarios included in the advertisements. In addition, in this context, the characteristics of women and men and that gender are seen (Dumanlı, 2011; 68).

In the advertisements that are promoted and broadcast on television screens and social media channels, different gains are aimed, not the benefit of that product. For example, the attraction and prestige that using a product will add to people is handled more as a theme. The messages given by such concepts attract more attention. This situation is frequently encountered in advertisements and promotions in these channels, both visually and audibly. In advertisements; According to the country of publication, the value judgments of that society, the roles attributed to genders, and stereotypical behavior patterns are mentioned. The images of men and women conveyed by the culture from the past to the present are processed in advertisements (Dumanlı, 2011; 69).

Figure 7: Hair Food Shampoo Advertising

(<https://almaklein.carbonmade.com/projects/5454190>)

When we look at this image, it is seen that the text of the ad contains the phrase “Your hair is hungry”. Here, again, a basic human need has been attributed to the hair and a content presentation has been made from here. Emphasizing that it consists of completely natural ingredients, the message is given that it will be healthier and more beneficial for hunger. Here is a poster designed for this purpose, aiming to increase purchasing by taking advantage of the appetite of the people who see the advertisement.

Figure 8: Alcoa Aluminum Flip-Open Lid Ketchup Bottle Ad.

(<https://vintagraph.com/products/easy-open-bottle-cap?variant=32206576189486>)

The image above is from an advertisement for a flip-top ketchup bottle published in 1953. The text in the image reads, “So you’re saying a woman can open it?” is writing. This ad contains indicators of multiple gender inequalities. First of all, the 1950s was a period when women were not seen as belonging to the public sphere and were held responsible for housework. From this point of view, the kitchen skills of women, which are considered as one of the housework services, are targeted in the sub-text of the image related to the advertisement. In other words, there is a sign confirming the existence of women in the private sphere. In addition, it was emphasized that they did not have the physical strength required to even open a ketchup bottle, and sales were targeted based on the assumption that the woman would be powerless even if it did not reflect the truth. The idea of a cover design that can be opened so easily that even a woman can be opened was emphasized. This clearly presents a perfect example of gender inequality, as it has prejudices regarding women’s physical qualities and their place in society, as well as humiliating them.

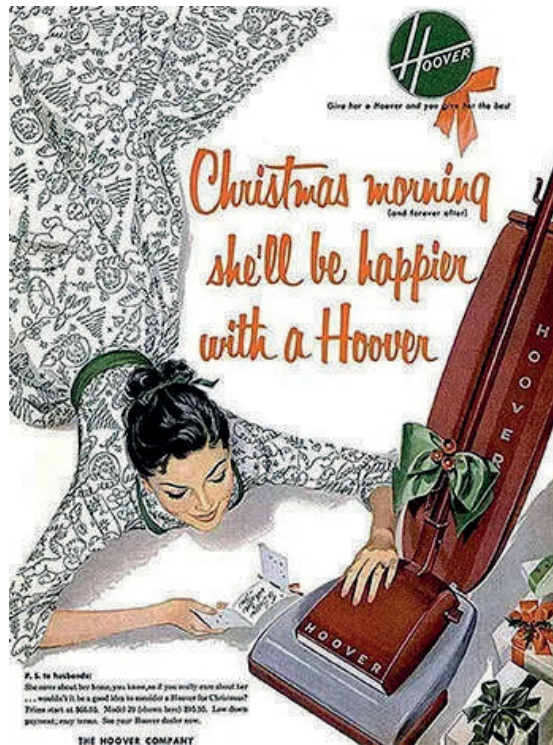

Figure 9: Hoover Brand Vacuum Cleaner Advertisement

(<https://visualpast.wordpress.com/2014/08/27/sexism-in-the-1950s/>)

In another advertisement image from the same year, this time a woman lying on the floor is seen reading the instruction manual of the Hoover vacuum cleaner, which was given to her as a Christmas present. The ad text reads, “Christmas morning (woman) will be happier with a Hoover.” is written. The advertisement again targets women who are seen as responsible for domestic labor (private sphere). The image pointing to us that only women are responsible here is the absence of an indicator that the same product will make a man happy. Therefore, it is understood that the emphasis on gender inequality in the advertisements that point to it is not always clearly included in the text or the advertisement image, and the absence of a male figure or mention supports the idea of gender inequality.

Figure 10: Drummond Sweater Advertisement

(<https://thesocietypages.org/socimages/2009/05/13/vintage-drummond-sweaters-ad-women-are-such-a-drag/>)

In the above image of Samsung's notebook computer ad, published in the Netherlands in 2010, a naked woman is depicted as an SF model notebook with the advertised cover open 90 degrees. The ad copy reads, "True beauty is curved." is written. Advertising gives messages based on gender perceptions in both visual and written signs. First of all, the female body is presented by identifying with an inanimate object. Then, a text in which this presentation is described with a body with curves, which is described as the "true beauty" of the woman, was added to the image. Therefore, the female body was condemned to a certain criterion on the scale of beauty, and this beauty was commodified through an inanimate object with a market value. At this point, the identification of the female body with an inanimate object with a limited value unit, apart from the perceptions of beauty related to gender, also imposes a humiliating quality on the female body.

Figure 12: Protein World Brand Protein Supplement Product Advertisement

(<https://www.businessinsider.com/protein-world-are-you-beach-body-ready-ad-launches-in-new-york-city-2015-6>)

In the image of Protein World's billboard poster advertisement in 2015, a photo of a young woman with thin and curved lines was used in the advertisement text, "Are you ready for a beach body?" has been written. In the image, an "exemplary" physical appearance is imposed on the women who are clearly the target audience. This physical appearance has been idealized as a "beach body" and reflects a disabled understanding that a certain physical

standard must be met even for swimming, which is essentially a sportive activity. Aside from not noticing the logical error presented here, the female body has been objectified by being categorized into “beach suitable and unsuitable” bodies under this flawed understanding, and even the sport of swimming has been made a cause for concern for women. In this respect, does the advertisement reflect a perception of gender or a social problem? In this respect, it is controversial whether it creates the perception of gender. As a result, advertising has assumed a sexist role in terms of both text and visual indicators.

Figure 13: A Career Site Called PeoplePerHour Advertisement.

(<https://www.standard.co.uk/news/uk/girl-boss-advertising-standards-authority-peopleperhour-a4329896.html>)

The text in the billboard advertisement image of the company named PeoplePerHour, which serves as a career site in 2020, reads, “You (Women) deal with female bosses, we’ll take care of SEO.” is written. The sexist element in this ad is not in the ad image this time, but in the expressions in the text. First of all, a commanding style towards women was used, and their responsibilities in the role of a female boss were categorized in a condescending manner in an advertisement targeting women. While it

is clear that the qualities of being a boss do not differ based on gender, the expression woman-boss is presented with a derogatory subtext. Since an advertisement that will be designed for all bosses regardless of gender will not lead to sexism in the context of the service offered, it is understood that women are especially chosen as the target audience of this advertisement.

CONCLUSION

Gender inequality or in other words gender discrimination refers to unfair rights that lead to unequal treatment in life between men and women based on different gender roles. Gender inequality is a threatening problem in society that causes unfair treatment between different genders. These differences are distinguished from biological and anatomical factors, especially different reproductive roles in life. This misconception actually stems from a misunderstanding of each gender's position in life.

Gender inequality has a deep rooted ground in every period of human life today. So much so that this situation is not only on the basis of lifestyle and traditions; at the same time, it takes place with a human-made cultural grafting. In terms of cultural activities, this inequality appears especially in advertising and media activities. As seen in this study, it is emphasized that in advertisements, especially women are portrayed as the main responsible for housework, that women are weaker beings than men and that women are at a lower level in human terms. In this case, it enables the generations that grew up with advertisements to defend the same inequality and internalize this situation.

REFERENCES

- Ardatürk, A. Ş. (2022). Discussion of the impact of communication tools and equipment design on lives and reality. *The Journal of Kesit Academy*, 8 (32), 51-69.
- Berktaş, F. (2006). *Tarihin Cinsiyeti*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Berktaş, F. (2014). *Feminist Teoride Açılımlar*. Ecevit, Y. – Kalkiner, N. (Ed.). *Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları*. 4. Baskı. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Dervişcemaloğlu, B. (2014) Göstergebilim, <http://www.egedebyiat.org/docs/493.pdf>, s.3.
- Fiske, J. (1990). *Introduction to Communication Studies*, Londra: Routledge.
- Furnham, A. (1999). Personality and creativity. *Perceptual and Motor Skills*, 88(2), 407-408.
- Giddens, A. (2012), *Sosyoloji*, Edit. Cemal Güzel, 1.Baskı, İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Gunter, H. (1995). Jurassic management: Chaos and management development in educational institutions. *Journal of Educational Administration*, 33(4), 5-20.
- Gürhan, N. (2010). Toplumsal Cinsiyet ve Din. *E-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, 4, 58-80.
- Hawkins, D.I. ve Coney, K.A. (1976). Advertising and Differentiated Sex Roles in Contemporary American Society. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 4, 418-28.
- Korkmaz, D. and Korkut, A. (2012). Türkiye’de Kadının İşgücüne Katılımının Belirleyicileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17 (2), 41-65.
- Leech, N. L., & Onwuegbuzie, A. J. (2008). Qualitative data analysis: A compendium of techniques and a framework for selection for school psychology research and beyond. *School Psychology Quarterly*, 23(4), 587-604.
- Lin, C. L. and Yeh, J. T. (2009). Comparing society’s awareness of women: Mediaportrayed idealized images and physical attractiveness. *Journal of Business Ethics*, 90(1), 61.
- Milner, L.M., & Higgs, B. (2004). Gender Sex-Role Portrayals in International Television Advertising Over Time: The Australian Experience, *Journal of Current Issues and Research in Advertising*, 26(2), 81-96.
- Öztürk, E. (2011). *Feminist Teori ve Tarihsel Süreçte Türk Kadını*, İstanbul, Rağbet Yayınları.
- Rıfat, M. (1986). *Genel Göstergebilim Sorunları*. İstanbul: Sözce Yayınları.
- Rıfat, M. (2009). *Göstergebilimin ABC’si*. İstanbul: Say Yayınları.

- Schaefer, R. T. (2007). *Sociology*, New York: McGraw- Hill Company.
- Silverstein, R. (1974). The portrayal of women in television advertising. *Federal Communication Bar Journal*, 27, 71-93.
- Sumbas, A. (2018). Toplumsal Cinsiyet Eşitlik Politikası Olarak Ebeveyn İzni. *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, 8 (2), 167-194. DOI: 10.32957/hacettepehdf.480992
- Şimşek, S. (2006), *Geleneksel İmgeler ve Reklam*, NKM Yayınları.
- Van der Gaag, J. (2018). *From Child Development to Human Development*. (Ed.) Young M. E. Washington DC: Dünya Bankası Yayınları.

Bilişsel Öğrenme Kuramları ve Fen Bilgisi Eğitimine Yansımaları/Eğitim Uygulamaları

Uluban Kurt¹

Bilişsel kuramlara göre öğrenme zihinsel bir süreç olarak görülmekte ve bireyin aktif katılımını gerektirmektedir. Bilişsel öğrenme kuramları, davranışçı öğrenme kuramlarının aksine öğrenmeyi gözlemlenebilir olaylarla değil gözlemlenemeyen zihinsel süreçlerle açıklamaktadır (Altun ve Çolak, 2014).

Bilişsel kuramlardan birisi olan **Gestalt kuram** yapısalcılığa (structuralism) ve davranışçılığa bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Gestalt kuramının çıkış noktası olarak görülen phi fenomeni, algıların ve zihinsel süreçlerin çevreyi anlamlandırmada ne denli önemli olduğunu göstererek bilişsel kuramların öne çıkmasına zemin oluşturmuştur. Phi fenomeni, görünürde hiçbir hareket olmamasına rağmen zaman içinde nesnenin konumunun değişiyormuş gibi algılanması olarak açıklanır ve zihinsel süreçlere önemli bir dayanak oluşturur (Koşan, 2020). Yapısalcılığın aksine Gestalt kuramı, karmaşık olguların basit parçalara ayrılarak incelenemeyeceği öne sürer. Gestalt psikologlarına göre bütün tek başına anlamlıdır. Bütünü ayrı parçalara indirgeyerek incelemek bütünün anlamını yitirmesine ve yanlış sonuçlara ulaşılmasına neden olur (Schunk, 2014). Gestalt kuramın en önemli savunucuları Wertheimer, Köhler, Koffka ve Lewin'dir. Bu psikologlar Locke'ın atomcu görüşünü reddetmişlerdir (Phillips ve Soltis, 2019). Zihnin karşılaştığı olguları bütünsel

1 Dr., Milli Eğitim Bakanlığı, ORCID ID: 0000-0002-0683-6875

algıladığını savunan Gestalt psikologları, öğrenmeyi de bu doğrultuda bir algılama süreci olarak açıklamışlardır. Yani birey bütünü parçalara ayırarak değil bütünlük içinde algılar. Örneğin; bir senfoni orkestrasını dinlerken ortaya çıkarılan müziği bir bütün olarak değerlendirip her bir müzisyenin orkestraya katkısını ayrı ayrı analiz etmeyiz. Dolayısıyla bütün parçaların toplamından bağımsız ve daha büyük bir olgu olarak karşımıza çıkar (Senemoğlu, 2020). Bu yüzden de Gestaltçılar, zihnin kimyasını, yapı ve süreçlerini en küçük birimlere kadar ayırıp elementçi bir yaklaşımla analiz edilmesi gerektiğini savunan yapısalcılara karşı çıkmışlardır. Bunun dışında Gestalt teorisi, koşullanma teorilerinin öne sürdüğü fikirlerin çoğuna da meydan okuyan en eski bilişsel psikolojik bakış açısıdır (Schunk, 2014). Davranışçı kuramların davranışları, uyarıcı-tepki bağı gibi çok basit bir çerçevede açıklamasına karşı çıkmışlardır. Davranışları açıklarken uyarıcı-tepki bağı (U-T) yerine uyarıcı-örgütlenme-tepki formülünü (U-Ö-T) önermişlerdir. Bu formüle göre dışsal uyarıcılara karşı refleks şeklinde tepkiler oluşturmak yerine bu uyarıcıların beyin süzgecinden geçirilip anlamlandırılması ve beyinde gerçekleşen algısal örgütlemeler neticesinde algıya dayalı tepki oluşturulması söz konusudur (Senemoğlu, 2020).

Görüldüğü gibi öğrenmeyi açıklama noktasında çok önemli bir yer tutan algı, Gestalt kuramcılara göre bir örgütlemedir. Gestaltçılar algılama konusunda yaptıkları çalışmalar neticesinde algısal örgütlenme yasalarını ortaya koymuşlardır. Algısal örgütlenme yasaları öğrenmeyi açıklamada yol gösterici olarak kabul edilmiştir. Algısal örgütlenme ile ilgili bu yasaları şekil-zemin ilişkisi, yakınlık, benzerlik, tamamlama ve süreklilik olarak sıralayabiliriz (Altun ve Çolak, 2014). Bu yasaların hepsi aslında bu kuramda çok önemli olan genel bir yasayı açıklamaktadır. Bu yasa ise Pragnanz yasasıdır. Bu yasaya göre insanlar belirsiz veya karmaşık olayları en basit, anlamlı ve tam olacak şekilde algılama eğilimindedirler (Koyuncu, 2020). Pragnanz yasasının yanı sıra bazen de bir objeyle ilgili çevresel uyarıcılar değişiklik gösterse bile objenin anlamı değişmemekte ve obje her defasında aynı algılanmaktadır. Gestaltçılar bunu da algısal değişmezlik olarak açıklamışlardır (Senemoğlu, 2020).

Şekil- zemin ilişkisi yasasına göre insan beyni şekil ve zemin arasında bir ayırım yapabilme yetisine sahiptir. Örneğin bir manzara resmindeki ağaçlar zemin, önde oturan kız ise şekildir (Altun ve Çolak, 2014). Dolayısıyla şekil dikkati üzerine toplarken zemin, şeklin gerisinde algı alanına girmeyen yerde kalır. Bazen de şekil ve zemin öyle birbirine geçer ki neyin zemin neyin şekil olduğu tam olarak ayırt edilemez. Bu noktada da dikkat ve algılarımız devreye girer (Senemoğlu, 2020). Yakınlık yasasına göre insan beyni birbirine zaman ve mekân açısından yakın olan nesnelere

birbirine aitmiş gibi gruplar (Öztan-Ulusoy, 2020). Örneğin; bir ortama girdiğimizde birbirine yakın duran insanları bir grupmuş gibi algılayabiliriz (Altun ve Çolak, 2014). Benzerlik yasasına göre insan beyni nesnelere şekil, renk, doku, cinsiyet vb. birçok özellik bakımından birlikte gruplayarak algılayabilir (Senemoğlu, 2020). Örneğin; bir topluma girdiğimizde kızlar ve erkekler ya da kısa ve uzun boylular gibi gruplamalar yapmamız benzerlik yasasıyla ilgilidir (Altun ve Çolak, 2014). Tamamlama yasasına göre organizma tamamlanmamış etkinlikleri, şekilleri, sesleri tamamlayarak algılama eğilimindedir. Bu sayede iyi, tam, simetrik bütünlere, şekillere, biçimlere kısacası iyi Gestalta ulaşmış olur (Senemoğlu, 2020). Örneğin; yüklemi olmayan yarım bırakılmış cümleleri tam olarak algılama eğiliminde olmamız tamamlama yasasıyla ilgilidir (Altun ve Çolak, 2014). Süreklilik yasasına göre aynı yönde giden noktalar, çizgiler gibi birimler birlikte gruplandırılarak algılanır. Örneğin; özellikle örüntü problemlerini çözerken kuralına göre hangi sembolün geleceğini algılama eğilimimiz süreklilik yasasıyla ilgilidir (Altun ve Çolak, 2014). Bu bahsedilen yasalar algıda örgütlenme süreçlerini parça parça olarak açıklamaktadır. Oysaki Gestalt kuramcıları algısal örgütlemeyi açıklayan bu yasaların hepsini uzlaştıran çok daha genel bir yasa oluşturarak bunu Pragnanz kavramı ile açıklamışlardır (Koyuncu, 2020). Pragnanz yasası, yaşantı kazanmayı açıklarken de önemli bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Çevreden gelen dışsal uyarıcılar duyu organlarıyla algılanıp duysal uyarılar olarak beyne iletilir. Beyin kendisine gelen bu duysal uyarımları Pragnanz yasasına göre anlamlandırıp anlamlı ve tam olacak şekilde yeniden organize eder. Bunun sonucunda da yaşantı kazanılmış olur. Yaşantı oluşurken beyinde meydana gelen etkinlikler bellek süreci olarak isimlendirilir. Yaşantılar bellek sürecine dönüşürken bellekte kalan izi bellek izi adı verilir. Oluşan bu bellek izi gelecekteki yaşantının oluşmasına da etki edip onunla birlikte yeni bir bütüne dönüşerek tam ve anlamlı hale gelecektir. Beynin çeşitli etkinlikleri sonucunda yaşantı kazanılması çevrenin davranışlar üzerinde belirleyici olup olmadığını sorgulamaya yol açmıştır. Koffka bu noktada çevreyi iki farklı şekilde ele almıştır. Bunlardan ilki coğrafi çevre (fiziksel çevre) diğeri ise davranışsal çevre (öznel çevre) olarak karşımıza çıkmaktadır. Koffka, coğrafi çevrenin doğrudan yaşantı kazanmaya etki etmediğini ve bu durumda davranışın belirleyicisinin coğrafi çevre olamayacağını ileri sürer. Bunun yerine aynı çevrede yaşayan bireylerin çevreyi anlamlandırmada farklılıklar göstermesini referans alarak bireylerin inanç, değer ve tutumlarıyla çevreden gelen duysal uyarımları anlamlandırdığını savunup davranışsal çevreyi belirleyici olarak göstermiştir (Senemoğlu, 2020).

Gestalt kuramında önemli olan bir diğer olgu da Köhler'in organizmanın problem çözümünde başvurduğunu düşündüğü içgörüsül (kavrama yoluyla) öğrenmedir. Buna göre organizma bir problem durumuyla karşılaştığında Thorndike'in ifade ettiği gibi ilk olarak bilinçsizce aktif olarak deneme yanılma yapmaz. Çünkü Köhler'e göre Thorndike, hayvanları kazanamama durumuna maruz bırakmıştı ve hayvanların hapsedildiği düzeneklerde zeki olup olmamalarının önemi kalmamıştı. Bu yüzden de Thorndike'in hayvanları bilinçsiz deneme yanılmalar yapıp iç görü geliştirememişlerdi (Phillips ve Soltis, 2019). Köhler bunun aksine yapılan deneme yanılmaların öncelikle zihinsel deneme yanılma şeklinde gerçekleşip uzun bir ön çözüm dönemine dayandığını savunur. Bu zihinsel deneme yanılmalar sonrasında uygun çözüm bulunduğunda organizma aniden davranışsal olarak harekete geçer. Problem çözülürse bilişsel denge sağlanmış olur ve çözüm yolu benzer başka problemlerde de kullanılır (transfer), problem çözülemezse zihinsel deneme yanılmalar devam eder. Bunun yanı sıra ön çözüm dönemi zeki olanlar için daha kısa sürer (Senemoğlu, 2020).

Problem çözümünde Köhler içgörüsül öğrenmeyi öne çıkarırken Wertheimer üretici düşünceden bahsetmiştir. Buna göre iki tip çözüm vardır. İlki A türü çözümler olup Gestalt ilkelerine dayanan orijinal ve içgörüseldir, ikincisi ise B türü çözümler olup katı ve ezber dayalıdır (Özta-Ulusoy, 2020). Wertheimer'a göre A türü çözümler B türü çözümlere göre daha derin, transfer edilebilir uzun süre hatırlanabilir. İçgörü kazanarak problemi çözüp başarı elde eden öğrenci içsel olarak pekiştirilmiş olur ve bu sayede dışsal pekiştirece de gerek kalmaz. Bu yüzden Gestaltçılar dışsal pekiştireçten çok içsel pekiştirece önem verirler (Senemoğlu, 2020).

Şekil 1. Gestalt Kuramı (<https://egitimsozlugu.com/gestalt-kurami-nedir/> adresinden alınmıştır).

Gestalt kuramının fen bilgisi eğitimine yansımalarından bahsedecek olursak bu kuramın en temel amacı anlamlı bütüne ulaşmak olduğu için öğrenme konularının anlamlı bütünlük içinde sunulmasının çok önemli olduğu söylenebilir. Yani fen bilimleri dersine ait yeni bir konuya başlarken konunun amacı, çerçevesi, bütününi gösteren kavram haritaları, bilgi şemaları konunun bütününi en sade haliyle yansıtacağı için anlamlı öğrenmeler oluşmasına katkı sağlayacaktır (Altun ve Çolak, 2014). Koffka'nın belirttiği gibi davranışı belirleyen daha çok davranışsal çevredir. Dolayısıyla öğrencilerin inançları, hisleri, değerleri ve tutumları çevresini anlamlandırmada büyük önem taşıyacaktır (Senemoğlu, 2020). Bu durumda fen bilimleri öğretmenlerinin öğrencilerini iyi tanması ve öğrencilerinin ilgi alanlarından hareketle eğitim durumlarını etkinlik temelli düzenlemesi gereklidir. Öğrenilen bilgiler etkinlikte kullanılma fırsatı bulmadıkça zihni yoran bir yük haline gelir. Bunların gözetilmediği bir öğrenme ortamı da öğrenciyi okula hatta sırasına hapseder (Phillips ve Soltis, 2019). Bu kapsamda öğrenme sürecinde öğretmenlerin kullanacakları eğitimsel videolar, power point sunuları gibi öğretim materyalleri hazırlanırken algısal örgütlenme yasalarından yararlanılmalıdır (Koyuncu, 2020). Fen bilimleri dersi belirtilen durumlar açısından ortaokulda her sınıf düzeyinde öğrenim gören öğrencilerin aktif kılınmasını sağlayacak bir yapıdadır.

5. sınıf fen bilimleri dersine ilişkin kazanımlardan bir kısmı aşağıdaki gibidir:

- “F.5.1.1.2. Güneş’in büyüklüğünü Dünya’nın büyüklüğüyle karşılaştıracak şekilde model hazırlar.”
- “F.5.1.4.1. Güneş, Dünya ve Ay’ın birbirlerine göre hareketlerini temsil eden bir model hazırlar.”
- “F.5.3.1.1. Kuvvetin büyüklüğünü dinamometre ile ölçer.”
- “F.5.3.1.2. Basit araç gereçler kullanarak bir dinamometre modeli tasarlar.”
- “F.5.3.2.2. Sürtünme kuvvetinin çeşitli ortamlarda harekete etkisini deneyerek keşfeder.”
- “F.5.4.2.1. Yaptığı deneyler sonucunda saf maddelerin erime, donma, kaynama noktalarını belirler.”
- “F.5.4.3.2. Sıcaklığı farklı olan sıvıların karıştırılması sonucu ısı alışverişi olduğuna yönelik deneyler yaparak sonuçlarını yorumlar.”
- “F.5.4.4.1. Isı etkisiyle maddelerin genişip büzüleceğine yönelik deneyler yaparak deneylerin sonuçlarını tartışır.”

- “F.5.5.2.1. Işığın düzgün ve pürüzlü yüzeylerdeki yansımalarını gözlemleyerek çizimle gösterir.”
- “F.5.7.1.2. Çizdiği elektrik devresinin şemasını kurar.”

6. sınıf fen bilimleri dersine ilişkin kazanımlardan bir kısmı aşağıdaki gibidir:

- “F.6.1.2.3. Güneş ve Ay tutulmasını temsil eden bir model oluşturur.”
- “F.6.2.2.1. Sindirim sistemini oluşturan yapı ve organların görevlerini modeller kullanarak açıklar.”
- “F.6.3.1.2. Bir cisme etki eden birden fazla kuvveti deneyerek gözlemler.”
- “F.6.4.1.2. Hâl değişimine bağlı olarak maddenin tanecikleri arasındaki boşluk ve taneciklerin hareketliliğinin değiştiğini deney yaparak karşılaştırır.”
- “F.6.4.2.2. Tasarladığı deneyler sonucunda çeşitli maddelerin yoğunluklarını hesaplar.”
- “F.6.4.3.3. Alternatif ısı yalıtım malzemeleri geliştirir.”

7. sınıf fen bilimleri dersine ilişkin kazanımlardan bir kısmı aşağıdaki gibidir:

- “F.7.1.1.6. Basit bir teleskop modeli hazırlayarak sunar.”
- “F.7.3.3.1. Kinetik ve potansiyel enerji türlerinin birbirine dönüşümünden hareketle enerjinin korunduğu sonucunu çıkarır.”
- “F.7.4.1.4. Çeşitli molekül modelleri oluşturarak sunar.”
- “F.7.4.3.2. Günlük yaşamda karşılaştığı çözücü ve çözünenleri kullanarak çözelti hazırlar.”
- “F.7.4.3.3. Çözünme hızına etki eden faktörleri deney yaparak belirler.”

8. sınıf fen bilimleri dersine ilişkin kazanımlardan bir kısmı aşağıdaki gibidir:

- “F.8.2.1.2. DNA'nın yapısını model üzerinde gösterir.”
- “F.8.3.1.1. Katı basıncını etkileyen değişkenleri deneyerek keşfeder.”
- “F.8.4.2.1. Fiziksel ve kimyasal değişim arasındaki farkları, çeşitli olayları gözlemleyerek açıklar.”
- “F.8.4.4.5. Asit ve bazların çeşitli maddeler üzerindeki etkilerini gözlemler.”

- “F.8.5.1.2. Basit makinelerden yararlanarak günlük yaşamda iş kolaylığı sağlayacak bir düzenek tasarlar.”

Yukarıda belirtilen 5, 6, 7 ve 8. sınıf fen bilimleri dersine ilişkin kazanımlardan bir bölümü incelendiğinde süreç içerisinde öğrencilerin sürekli aktif olması gerektiği görülmektedir. Öğrenciler bu kapsamda eğitim öğretim ortamında bilişsel, duyuşsal ve davranışsal açıdan etkin olacaklardır.

Ünitelerin bilinenden bilinmeyene, basitten karmaşığa doğru sıralanması algılamayı kolaylaştıracağı için öğrenmeyi de kolaylaştıracaktır (Öztan-Ulusoy, 2020). Dolayısıyla ön örgütlemeler sonraki oluşacak örgütlemelerin temelidir. Bu yüzden öğretmenler yeni öğrenilecek bilgileri önceki öğrenilenleri referans alarak öğrenmeye yön vermelidir (Koyuncu, 2020). Öğrencinin içgörüsnel problem çözmesi ve üretici düşünmesi oldukça uzun sürer. Bu yüzden öğretmenlerin süreçte sabır gösterip yeterli süreyi tanıması ve öğrencilerin çözüme içgörüsnel olarak ulaşması için gerekli olan öğelerin ve materyallerin eğitim ortamında bulunmasına özen gösterilmesi gerekmektedir. Öğrenme ortamında problemin çözümü için gereken materyalleri görünür bir şekilde inceleyen öğrenci içgörü geliştirip çözüme başarıyla ulaştığında içsel pekiştireç de almış olur. Bu sayede bir sonraki problemin çözümüne de motive olmuş olur (Altun ve Çolak, 2014). Bunun dışında yeni ilişkilerin keşfedilmesine dönük anlamlı tekrarların yapılması bellekteki izlerin daha iyi örgütlenmesini sağlayarak öğrenmelerinin tam ve transfer edilebilir hale gelmesine yardımcı olacaktır (Senemoğlu, 2020). Transferin etkili olabilmesi için öğretmenlerin alışılmamış problemlere ve uygulamalara yer vermeleri gereklidir. Ayrıca öğrencinin merak duygusunu doğal yolla harekete geçirecek bilişsel dengesizlikler yaratmak ve tamamlanmayan durumlar oluşturmak öğrenciyi öğrenmek için harekete geçirecektir. Öğretmenlerin doğal merakı harekete geçirici uygulamalara yer vermesi de öğrenme adına önemli bir çıktıdır (Öztan-Ulusoy, 2020). Fen bilimleri dersi konuları açısından bu durum ele alındığında Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) müfredatında 5. sınıf düzeyinden 8. sınıf düzeyine kadar konular basitten karmaşığa ve birbirleri ile ilişkili olarak programa dahil edilmiştir. Bu durum öğrencinin önceki bilgileri ile ilişkilendirerek yeni durumları daha iyi analiz etmesine ve nihai amaç olan öğrenmenin gerçekleşmesine olanak sağlamaktadır. Örnek verilecek olursa 5. sınıf fen bilimleri dersi müfredatında yer alan “Güneş, Dünya ve Ay” ve “Madde ve Değişim” üniteleri 6. sınıfta “Güneş Sistemi ve Tutulmalar” ve “Madde ve Isı”, 7. sınıfta “Güneş Sistemi ve Ötesi” ve “Saf Madde ve Karışımlar”, 8. sınıfta “Mevsimler ve İklim” ve “Madde ve Endüstri” olarak öğrenciye öğretilmektedir. Belirtilen bu durum göz önünde bulundurularak farklı sınıf düzeylerinde konular basitten karmaşığa ve bilinenden bilinmeyene doğru aktarılmaktadır.

Schunk (2014) öğrenme teorileri kitabında Gestalt teorisinde yer alan kavramların çoğunun algılarımızla ilişkili olduğunu ancak Gestalt ilkelerinin çok genel ve açıklayıcı olmadığını bildirmiştir. Bu yüzden de bilgi işlem süreçlerinin açıklanmasına da ihtiyaç vardır. Bu kapsamda öğrenmeyi bilişsel açıdan inceleyen kuramlardan bir diğeri de Miller'ın alana kazandırdığı Atkinson ve Shiffrin'nin geliştirdiği “Bilgiyi İşleme Kuramı’dır” (Yeşilyurt, 2020). Bilgiyi işleme kuramı genel olarak yeni bilginin dışarıdan nasıl alındığını, alınan yeni bilginin nasıl işlendiğini, bilginin uzun süreli olarak nasıl depolandığını, depolanan bilginin nasıl geriye getirilip hatırlandığını açıklamaya çalışır (Öztan-Ulusoy, 2020). Bu modele göre öğrenmeye etki eden iki temel unsur vardır. Bu unsurlar; bilginin depolandığı bellekler ve bu belleklere bilginin işlenmesini, saklanması ve hatırlanmasını sağlayan bilişsel süreçlerdir (Schunk, 2014).

Bu kurama göre bilgiyi depolamada görevli olan üç temel bellek deposu vardır. Bunlar duyuşsal bellek, kısa süreli bellek ve uzun süreli bellektir. Çevremizdeki ışık, ses, tat, koku gibi duyu organları vasıtasıyla alınan çeşitli uyarıcılar bilişsel işleme sisteminin ilk bölümü olan duyuşsal belleğe ulaşır. Bu belleğin kapasitesi sınırsız olup saklama süresi 0,5-4 saniye arasında değişir. Duyuşsal bellekteki uyarılar bu süre içerisinde bilişsel işleme sisteminin ikinci aşaması olan kısa süreli belleğe geçemezse kaybolur ve geri getirilemez. Duyuşsal bellekteki bilgilerin kısa süreli belleğe aktarılabilmesinde bilişsel süreçlerden dikkat ve seçici algı süreçleri görev alır. Kısa süreli belleğin kapasitesi sınırlıdır fakat bilgi miktarları gruplanarak veya anlamlı bir şekilde işlenerek kapasitesi artırılabilir. Kısa süreli belleğin bilgiyi saklama süresi 15-20 saniye arasında değişir. Kısa süreli bellekteki bilgiler bu süre içerisinde bilişsel sistemin üçüncü aşaması olan uzun süreli belleğe aktarılamazsa unutulur ve geri getirilemez. Kısa süreli bellekteki bilgilerin uzun süreli belleğe aktarılabilmesinde bilişsel süreçlerden tekrar ve kodlama süreçleri görev alır. Uzun süreli belleğin kapasitesi ve bilgiyi saklama süresi sınırsızdır. Uzun süreli belleğe aktarılan bir bilgi sonradan hatırlanması gerektiğinde bilişsel süreçlerden geri getirme süreci işletilerek hatırlanır. Ayrıca uzun süreli belleğin üç kısımdan oluştuğu kabul edilir. Bu bellekler anısal, anlamsal ve işlemsel bellek olarak isimlendirilir. Anısal bellekte geçmişte yaşadığımız olayları saklarız; anlamsal bellekte kavram, kuram, ilke gibi gerçeklikleri saklarız; işlemsel bellekte ise bir işlemin yapılışına ilişkin bilgileri saklarız. Görüldüğü gibi bilişsel işlem sisteminde üç bellek ve bu bellekler arasında bilginin işlenmesini, saklanması ve hatırlanmasını sağlayan bilişsel süreçler yer almaktadır. Bilgi işlem sisteminde rol alan bilişsel süreçler dikkat, algılama, tekrar, kodlama ve geri getirmedir (Altun ve Çolak, 2014). Öğrenme dikkat etme süreci ile başlar. Duyuşsal kayıt kapasitemiz, çevremizdeki tüm uyarıcıları

Bilgiyi işleme kuramının fen bilimleri dersi eğitimine yansımalarından söz edecek olursak bu kuramda öğrenme dikkat ve seçici algı ile başlar. Dolayısıyla öğrencilerin dikkatinin konu üzerine çekilmesi çok önemlidir. Bu anlamda fen bilimleri öğretmenlerinin dersi ilginç hale getirecek hikâyelere, videolara, animasyonlara yer vermesi, konunun ne işe yarayacağını açıklamayı, jest ve mimiklere yer verip ses tonunu monotonluktan kurtarabilmesi gibi uyarıcılara yer vermeleri önemlidir. Uzun süreli belleğe bilgileri transfer edebilmenin en etkili yolu Piaget'in de kuramında belirttiği gibi yeni öğrenilen bilgilerin önceki öğrenilenler ile ilişkilendirilerek bilgi şemalarının genişletilmesidir, yani kodlamadır. Dolayısıyla öğretmenler, öğrencilerin derste yeni öğrendikleri bilgileri önceki öğrendikleriyle ilişkilendirmelerine yardımcı olmalıdır. Bu doğrultuda ödevler verilip ilişki kurabilecekleri etkinlikler planlanabilir. Ayrıca bilgiyi şema, tablo, grafik, matris gibi farklı sunumlarla öğrencilerin örgütlenme stratejileri kazanmalarına rehberlik edilmelidir. Uzun süreli bellekteki bilgi zamanla bozulabilir veya karıştırılabilir (ket vurma). Bunların önüne geçmek için öğrencilere aralıklı tekrarlar yaptırılmalıdır (Senemoğlu, 2020). Ders işlenirken önemli yerlere fazla vurgu yapılarak öğrencinin önemli bilgiyi ayırt etmesi sağlanmalıdır. Yeni öğrenilen terimler, tanımlar veya olgular varsa bunların öğrenciler tarafından tekrara dayalı ezberlemeler şeklinde değil bellek destekli stratejiler kullanılarak öğrenilmesine rehber olunmalıdır (Ekici, 2020). Öğrenene öğrendiği şeyler üzerine derinlemesine düşünmesi için zaman vermek ve uygun yönlendirmelerle bazı şeyleri kendilerinin keşfetmesini sağlamak da önemlidir (Pritchard, 2015).

Kaynakça

- Altun S., & Çolak, E. (2020). Öğrenme kuramları. S. Fer (Ed.), *Öğrenme öğretme kuram ve yaklaşımları* içinde (2. baskı, ss. 18-65). Anı Yayıncılık.
- Ekici, G. (2020). Bilgiyi işleme kuramı. G. Ekici (Ed.), *Öğrenme - öğretme kuramları ve uygulamadaki yansımaları* içinde (2. baskı, ss. 196-256). Vize Tek Yayıncılık.
- Koşan, Y. (2020). Gestalt kuramı. İ. Seçer & S. Ulaş (Ed.), *Öğrenmede klasik ve güncel yaklaşımlar* içinde (2. Baskı, ss. 163-187). Vize Tek Yayıncılık.
- Koyuncu, B. (2020). Gestalt kuramı. G. Ekici (Ed.), *Öğrenme - öğretme kuramları ve uygulamadaki yansımaları* içinde (2. baskı, ss. 168-194). Vize Tek Yayıncılık.
- Öztan-Ulusoy, Y. (2020). Bilgiyi işleme kuramı. B. Oral (Ed.), *Öğrenme öğretme kuram ve yaklaşımları* içinde (6. baskı, ss. 179-208). Pegem Akademi.
- Öztan-Ulusoy, Y. (2020). Gestalt kuramı. B. Oral (Ed.), *Öğrenme öğretme kuram ve yaklaşımları* içinde (6. baskı, ss. 153-177). Pegem Akademi.
- Philips, D.C., & Soltis J.F. (2019). *Öğrenme: Perspektifler* (S. Durmuş, Çev.). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Pritchard, A. (2015). *Öğrenme yolları, Sınıfta öğrenme teorileri ve öğrenme stilleri* (M. Çevikbaş ve S. Çevikbaş, Çev. Ed.). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Schunk, D.H. (2014). *Öğrenme Teorileri: Eğitimsel Bir Bakışla* (M. Şahin, Çev. Ed.). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Senemoğlu, N. (2020). *Gelişim, öğrenme ve öğretim: Kuramdan uygulamaya* (27. baskı). Anı Yayıncılık.
- Yeşilyurt, E. (2020). Bilgiyi işleme kuramı. İ. Seçer & S. Ulaş (Ed.), *Öğrenmede klasik ve güncel yaklaşımlar* içinde (2. Baskı, ss. 190-243). Vize Tek Yayıncılık.

İNTERNET KAYNAKLARI

- <https://pdrbirimi.com/bilgiyi-isleme-kurami/>
<https://egitimsozlugu.com/gestalt-kurami-nedir/>

1965 Genel Seçimlerinde Kadın Milletvekilleri ve Meclis'teki Faaliyetleri

Nuran Kulavuz¹

Giriş

Osmanlı Devleti'nde kadına yönelik ilk Batı tarzı adımlar Tanzimat'ın ilanı ile (1839-1876) başlamıştır (Taşcıoğlu, 1958). Sosyal ve siyasi alandan soyutlanmış olan kadın, batılılaşma ve modernleşme çabalarıyla beraber her ne kadar kısıtlı olsa da toplumsal alanda yer almıştır. Meşrutiyet dönemleriyle beraber kadına yönelik hareketlenmelerde hız kazanmış, I. Dünya Savaşı yıllarında bazı iş sahalarında etkin rol oynamıştır (Kurnaz, 1991). Savaş sonrasında ise kadın, Milli Mücadele sürecinde cephede, cephe gerisinde çaba sarf etmiş, bununla birlikte basın-yayın hayatında, dernek ve cemiyetlerin kurulmasında askerinin ve devletinin yanında olduğunu ortaya koymuştur (Tuncer, 1989:168). Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte kadının sosyal ve siyasal alandaki istekleri fazlasıyla artmış, birçok ünlü kadın yazarın faaliyetleriyle birlikte Mustafa Kemal Paşa'nın (Caporal, 1999) önderliğinde, 1934 tarihli ve 2599 yasa ile kadınlara ilk defa temsil yetkisi verilmiştir (Tekeli, 1982). 1935 genel seçimlerinde (Şahin, 2022:78) ise 18 kadın milletvekili Meclis'e girmiştir (Kaplan, 1996:276). 1939 ve 1943 genel seçimlerinde 16'şar kadın milletvekili Meclis'te yer almıştır (Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011, Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara 2012:4 <http://www.tuik.gov.tr/>).

1 Doç. Dr., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi., Orcid ID: 0000-0003-1639-6516

II. Dünya Savaşı'nın ortaya çıkmış olması ve Türkiye'nin bu savaşta yer alıp almayacağı çok kritik süreçleri de beraberinde getirmiştir (Keskin, 2014). Bu dönemde iktisadi ve sosyal olarak savaşın getirdiği olumsuzluklardan etkilenmiş, Türk-Sovyet ilişkilerindeki gerginlik, Türkiye'nin Batı bloğunda yer almasına sebep olmuştur. Ayrıca Türkiye'nin Batı bloğunda yer alması onun Tek Partili yönetimden, Çok Partili yönetime geçmesini de zorunlu hale getirmiştir (Akşin, 2008:182). 1945 dönemi sonlarına doğru Cumhuriyet Halk Partisi içerisinde başlayan muhalefet, parti içindeki ayrılıklara sebep olmuş; ilk olarak 5 Eylül 1945'te Milli Kalkınma Partisi ve 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti kurulmuştur (Keskin, 2014:116). 1946'da CHP II. Olağanüstü Kurultayını Ankara'da toplamış ve Çok Partili Hayat'a uyum sağlayacak değişikliklerin yapılması kararını almıştır. 21 Temmuz 1946'da Türkiye'de ilk defa tek dereceli çoğunluk sistemine geçilmiş, oylar açık kullanılmış tasnif gizli yapılmıştır. Bu seçimlere katılan muhalefet seçimin güvensizlik ve baskıyla yapıldığını ve gerçek rakamları yansıtmadığını ifade etmiştir (Akşin, 2008:183). Bu seçimlerde CHP 'den %1,9 temsil oranıyla 9 kadın milletvekili Meclis'e girmiştir (Mumcu, 1996:170).

1950 genel seçimlerinde %0,6 temsil oranıyla DP'den 2, CHP'den 1 olmak üzere 3 kadın milletvekili Meclis'e girerken bu kadın milletvekillerinden biri de ünlü şair ve hatip, Halide Edip Adıvar'dır (İzmir), DP seçilmiş olmasına rağmen, Bağımsız vekil olarak Meclis'te bulunmuştur (Tarhan, 2020:392: TÜİK:5). Meclis'te sık sık söz alarak gündem konularıyla ilgili fikirlerini açık bir şekilde beyan etmiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Cilt:1, Birleşim:5, Ankara, 02.06.1950, TBMM Basımevi, s.97-100). 1954 genel seçimlerinde ise DP içerisinde %0,7 temsil oranıyla 4 kadın milletvekili Meclis'e girmiştir. 1957 seçimlerin ise DP tekrar seçilmiş ve CHP'den, 1 DP'den, 7 olmak üzere 8 kadın milletvekili %1,3 temsil oranı ile Meclis'e girmiştir (Ahmad, 2007).

1957 yılı sonraki süreçte DP Türkiye'deki ekonomik sorunlara çözüm bulamamış, sorunlar artarak devam etmiş, askerinin ve muhalefetin tepkilerine yol açmıştır. Sosyal olarak üniversitelerde başlayan ayaklanmalar ile birlikte tutuklanmalarında gelmesi ve CHP'nin iktidar ile olan çatışmaları 1960 süreciyle birlikte DP'nin sonunu getirirken Adnan Menderes, Celal Bayar, başta olmak üzere birçok devlet adamının tutuklanmasına ve sonrasında Adnan Menderes, Fatih Rüştü Zorlu, Hasan Polatkan'ın idamına neden olmuştur (Yalçın, 2016:570).

1. 1961 ANAYASASI VE SEÇİMLERİ (15 Ekim 1961)

1960 İhtilali'nden sonra Kurucu Meclis yeni bir Anayasa yapmış ve seçim sisteminde değişikliğe giderek nispi temsil d'Hont sistemini getirmiştir (Kılavuz, 2020:144). Bu Anayasaya göre Meclis çift kanatlı düşünülmüş, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu şeklinde ikiye ayrılmıştır (Bülbül, 2012:225). Anayasanın diğer bir özelliği ise sosyal ve temel hakları benimser niteliği dışında, kuvvetler ayrılığını ve çoğulcu demokrasiyi de temelinde benimsemesi olmuştur.

1961 genel seçimleri ise yeni Anayasaya göre oluşturulmakla birlikte halk her seçim için ayrı ayrı oy kullanmıştır. Yapılan bu seçimlerde, ilk kez seçime katılacak milletvekili sayısı 450 olarak sabitlenmiştir. Seçimlerde Anayasaya göre milletvekili seçilme yaşı; 30 olurken seçmen yaşı 21 olmuş milletvekilliği süresi ise 4 yıl olarak belirlenmiştir (Aydoğan, 2020:427). Yapılan milletvekili seçimlerinde ise Anayasada belirtildiği üzere serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm olarak belirlenmiştir. 1961 genel seçim sonuçlarına göre ise tek bir partinin hükümeti kurmak için gerekli çoğunluğu sağlayamadığı için Türkiye'de ilk defa koalisyon hükümetleri dönemi başlamıştır. Seçime katılan siyasi partiler CHP, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi, Adalet Partisi ve Yeni Türkiye Partisi'dir. Seçim sonuçlarına göre; CHP (% 36,7), AP (% 34,7), YTP (% 13,9) ve CKMP (% 13,7) gibi bir oranla Meclis'e girmişlerdir (TÜİK:5-12). Partilerin Meclis'te kazandıkları milletvekili sayısı ise CHP (173), AP (158), YTP (65) ve CKMP (54)'tür. Bu seçimde 2 DP'den 1 CKMP'den olmak üzere %0,7 temsil ile oranıyla 3 kadın milletvekili Meclis'e girmiştir (TÜİK:2).

2. 1965 SEÇİMLERİ (10 Ekim 1965) VE MECLİS'TEKİ KADIN MİLLETVEKİLLERİNİN FAALİYETLERİ

1961 genel seçimlerinde nispi temsilin d'Hont sistemi uygulanmış, 1965 seçimlerinde ise 306 sayılı seçim kanunundaki değişiklikle birlikte nispi temsilin (artık oy) Milli bakiye sistemi kullanılmıştır (Kılavuz, 2020:170;Savut, 2020:35). Bu yöntem ile her bir oy Meclis'te temsil edilmiş aynı zamanda küçük partilerinde Meclis'e girmeleri sağlanmıştır (Özbudun, 1995:8;Servet, 1967:87). Bu seçimlerde toplam milletvekili sayısı 450 ve erkek temsil oranı ise %98,2 dir. Kadın milletvekili sayısı 8, temsil oranı ise %1,8'dir (Servet, 1967:88). Bu seçimlerde AP'den 3, CHP'den 3, YTP'den 1 ve TİP' ten 1 kadın milletvekili Meclis'e girmiştir (Aydın, 2015:170).

2.1. ADALET PARTİSİ KADIN MİLLETVEKİLLERİ

I. Melahat GEDİK (AYDIN)

a. Hayatı:

Melahat Gedik (Millet Meclisi Üyelerine Mahsus Hâl Tercümesi Kağıdı Örneği, Sicil No:64)(Erişim Tarihi:07.01.2023), 1915'te İstanbul'da doğmuştur. Babası Mehmet Galip, annesi, Hamide Rabia Hanım'dır. Eşi ise Namık Gedik'tir. Namık Gedik 1960 darbesi sonrasında tutuklanmıştır (Gök, 1983:17). Melahat Gedik İstanbul Üniversitesi'nde Hukuk Fakültesinde öğrenimini tamamlamıştır. Fransızca ve orta düzeyde Rumca bilmektedir. Denizli'de hâkim muavini olarak işe başlamış, sonrasında ise serbest avukat olarak devam etmiştir. 1961 seçimleri sonucu 12. dönem Aydın milletvekilliği yapmıştır (TBMM, 2009:177). 1965-1969'da ise Samsun'dan seçilmiştir. TBMM kayıt ve tutanaklarında Gedik'le ilgili söylev, önerge gibi herhangi bir kayda rastlanmamıştır. 1970 döneminde Adalet Parti'sinden ayrılarak o dönem yeni kurulan Demokrat Parti'ye geçmiştir (Belen, 2018:57). Gedik, Meclis'te görev yaptığı süre zarfında, seçim gezileri vasıtasıyla çıktığı kürsülerde hemen hemen hiç konuşmamıştır. Bundan dolayı kendisi için Hürriyet Gazetesindeki bir başlıkta "*Hiç Konuşmayan Açlayan Hatip*" denmiştir (Hürriyet Gazetesi, 10.10.1961, s.1). Gedik'in içine kapanıklığının sebebi olarak ise kocası Namık Gedik'in beklenmedik bir şekilde ölmesiyle ilgili olduğu yolunda kanaatler mevcuttur (Milliyet Gazetesi, 12.10.1961, s.1,5). Gedik'in 2 çocuğu vardır. İstanbul'da vefat etmiştir.

II. Zehra Neriman AĞAOĞLU (MANİSA)

a. Hayatı:

Neriman Ağaoğlu (MMÜHT, No:314.)(Erişim Tarihi:08.01.2023), İstanbul'da 1912 yılında doğmuştur. Babası Ali Münir, annesi Zehra Hanımdır. Erenköy Kız Lisesi'nde okumuş ve Fransa'da bir sene hukuk tahsili yapmıştır. Fransızca'yı iyi bilmektedir. Eşi ise Samet Ağaoğlu'dur. IX. X. ve XI. dönem DP Manisa milletvekili olarak görev yapmıştır. Bu süreç içerisinde devlet bakanı, başbakan yardımcısı, çalışma ve sanayi bakanı olarak çeşitli görevlerde bulunmuştur (Güngör, 2022:84). Neriman Ağaoğlu ise I.(12.) ve II.(13.) dönem Manisa milletvekili olarak Meclis'e girmiştir. Meclis'te Dilekçe, Turizm ve Tanıtma komisyonları üyeliğinde bulunmuştur. Türk Kadınlar Birliği idare heyeti üyesidir. Muhtelif hayır cemiyetlerinde çalışmıştır. Daha sonraki yıllarda AP'den istifa ederek 8 Aralık 1970'de

yeni kurulan DP'nin kurucuları arasında yer almıştır. Üç çocuğu vardır. İstanbul'da vefat etmiştir (TBMM Albümü-2010:812).

b. Ağaoglu'nun I.(12.) ve II. (13.) Dönem Faaliyetleri:

Ağaoglu, 1961 I. dönem Meclis'te Başbakan İsmet İnönü tarafından oluşturulan Bakanlar kurulu toplantısında hükümet programına dair görüşmeler yapılırken söz hakkı alarak “...beni huzurunuzda çıkararak ayrı bir sebep vardır yüksek malumunuzdur ki sağlam bir iktisadi düzene dayanmayan demokratik rejimlerin selametle işlenmesi mümkün olamaz, millet ekonomisinin sıhhatte kalabilmesi için partiler arasında anlaşma kaynaşma ve kardeşlik duygularının ön plana çıkarılarak beraberlik içerisinde hareket edilmesi gerektiğini” ifade etmiştir (MMTD, D:1, C:24, s.169-170). Ayrıca aynı konuşmasının devamında geçmişin yaralarını sarmak meselesine hükümetin hiç değinmediğini oysaki geçmişle barışmanın memlekete siyasi ve iktisadi huzur getireceğini ifade ettikten sonra konuyu cezaların infazı mevzusuna getirmiştir (Tuğluoğlu, 2020, s. 339).

İhtilal süresinde meydana gelen siyasi tutuklanmaların (MMTD, D:1, C:24, s.169-170), verilen cezaların yeniden gözden geçirilmesi ve cezaevlerinin buradaki uygulamalarının iyileştirilmesi gerektiğini dile getirmiştir (MMTD, D:1, C:27, s.412-414). Ağaoglu, 20.05.1965 tarihli konuşmasında Tedbirler Kanunu'nun² kaldırılması hakkında söz hakkı almış ve “...bu kanunun çıktığı andan itibaren tatbik edilme sürecinde kanun ruhuna uygun davranılmadığı, kanunun kendi içerisinde çelişkilerinin olduğu bu sebeple de işlevselliğini yitirdiğini ve yürürlükten kaldırılması gerektiğini ifade etmiştir”(MMTD, D:1, C:40, s.70-71). Ağaoglu'nun bu konuşması farklı algılamalara sebebiyet verse de bu kanunla ilgili AP, kanunun kaldırılması için kanun teklifi vermiş ancak 1969'da bu kanun yürürlükten kaldırılabilmiştir.

Ağaoglu, 1965 seçimi sonrasında Manisa'dan aynı partiden Meclis'e girmiştir. Bu dönem çok aktif olduğu görülmemekle birlikte 21.02. 1968 tarihli Meclis oturumunda Milli Eğitim Bakanlığı'nın 1968 yılı bütçesi ile

2 Tedbirler Kanunu: Kamuoyunda Tedbirler Kanunu olarak bilinir fakat, “Anayasa Nizamını, Milli Güvenlik ve Huzuru Bozan Bazı Fiiller Hakkındaki” yasa teklifi olarak zabıtlarda geçmektedir. 3 Mart 1962 tarihinde Millet Meclis'inin Genel kurulunda görüşülmeye başlanmıştır. 27 Mayıs'a karşı oluşturulmuş bir kanundur. (Kanun No:38 Anayasa Nizamının Milli Güvenlik ve Huzuru Bozan Bazı Fiiller Hakkında Kanun, Kanunun Kabulü:05.03.1962/ Resmi Gazete Tarihi:07.03.1962)(bkz. Fatih Tuğluoğlu, ‘27 Mayıs’ı Restore Etme Projesi: Tedbirler Kanunu(1962)’ Yakın Dönem Araştırmaları Dergisi, Sayı:35, 2019, s.13-20.) (Anayasa Nizamını, Milli Güvenlik ve Huzuru Bozan Fiiller Hakkında 38 Sayılı Kanunu Yürürlükten Kaldırılması Hakkında Kanun, Kanun No:1182, Kabul Tarihi 15.5.1969, Resmi Gazete 30 Mayıs 1969, Sayı: 13210)

ilgili görüşmelerde söz hakkı alarak ortaokul kitaplarında DP'yi kast ederek "...ilk, orta ve lise kitaplarında sayfa sayfa bir devri baştan sona kadar hakaret dolu sözlerle kötileyen ibarelerin olduğunu ve seçimle iktidara gelmiş kişiler hakkında yalan bilgiler veren bahislerin bu kitaplardan ne zaman çıkarılacağı konusunda bakana soru sormuş ve cevap talep etmiştir. Ancak bu sorunun cevabı Ağaoğlu'ya değil de daha sonra aynı soruyu soran Nilüfer Gürsoy'a bakan tarafından cevap verilmiştir (MMTD, D:2 C:25 s.556).

III. Nilüfer GÜRSOY (BURSA)

a. Hayatı

Nilüfer Gürsoy (MMÜHT, No:508)(Erişim Tarihi:08.01.2023) 1921'de Bursa'da doğmuştur. Babası Mahmut Celal Bayar, annesi Reşide Bayar'dır. İlkokulu Ankara'da tamamlamış; orta ve lise eğitimini ise Ankara TED kolejinde eğitim gördükten sonra, AÜDTC Fakültesi klasik Latince ve eski Yunanca bölümünden mezun olmuştur. Eğitim hayatı çok başarılı geçmiştir. Aynı fakültede asistanlık ve doktora yapmıştır. Birçok dili iyi bilmektedir (eski Yunanca, Latince, Fransızca, İngilizce). Tercüme tarzında eserleri bulunmaktadır (Plutarkhos'un Paralel Hayatlarından Lysan dros, P'Importune Verite, Raymond Marcellin). Üç çocuk annesidir. Celal Bayar'ın 1960 darbesi ile tutuklanması sonrasında Gürsoy, siyasete atılmıştır. 1965 seçimlerinde AP'den Bursa milletvekili olarak Meclis'te yer almıştır. Ancak 31.03.1969'da ise AP'den istifa ederek DP'ye geçmiştir (Güngör, 2022:86). Kendisi hayatta olup, Celal Bayar Vakfı'nda başkanlık görevini yürütmektedir (TBMM Albümü, 2010:849).

b. Gürsoy'un II.(13.) Dönem Faaliyetleri:

Nilüfer Gürsoy, 60 arkadaşıyla birlikte Bursa'da "Bursa Üniversitesi" adıyla bir Üniversite kurulmasına dair kanun teklifinde bulunmuş ve Meclis'e sunmuştur. Bu teklif Meclis tarafından görüşmeye alınmamıştır (MMTD, D:2 C:5 s.382).

Gürsoy'un Meclis'te üzerinde durduğu en önemli konulardan biriside özellikle okul kitaplarındaki 27 Mayıs İhtilâli'ne dair konuların gerçeği yansıtmadığını, halk tarafından seçilen ve bir dönem ülkeyi yöneten insanlar hakkında kötileyici ve iftiraya varan müfredatın kaldırılması hakkında 10.04.1968 ve 29.06.1968 tarihlerinde iki kez soru önergesi vermiştir. Soru önergesi ise şu şekildedir:

İlk, orta ve lisenin muhtelif kitaplarında bulunan ve okutulmakta olan «27 Mayıs» bahsini: a) Demokrasi kuralları ile

b) Tarih anlayışı ile nasıl bağdaştırmaktasınız? 2. Bu bahsi ders program ve kitaplarından ne zaman kaldıracaksınız?

Bu önergelere dönemin Milli Eğitim Bakanı İbrahim Ertem'in 10.01.1969'daki cevabı şu şekildedir:

Demokrasi esaslarını benimseme yolunda büyük çabalar harcamış ve demokratik devletler safında yer almış olan Türkiye'mizde, bu hareketlerin ne yolda geliştiğini ve milletimizin bugünkü merhaleye nasıl eriştiğini kavrayabilmek için yakın tarihimizin zamanımıza kadar olan safhalarının ayrı ayrı müfredat programlarında yer alması Atatürk zamanından beri takip edilen bir usul olmuş, bu sebeple okullarımıza İnkılâp Tarihi dersleri konmuştur. 27 Mayıs olayı da tarihi akışın bir devamı olarak bu konuya eklenmiştir. Birçok demokratik ülkelerde, tarih öğretiminde öğrencilere, içinde yaşadıkları zamanın olayları da propaganda mahiyeti verilmeksizin objektif tarzda nakledilmektedir. Tarih ve Yurttaşlık kitaplarında, 27 Mayıs olayları tarafsız şekilde işlenmemiş olduklarından, bu bahisler ekli genelge ruhu içinde 1961 Anayasasına uygun olarak yeniden yazılmışlardır. 1969-1970 ders yılından itibaren bütün tarih ve yurttaşlık kitaplarında objektiflik sağlanacak, millî birliği bozacak ifadeler kitaplardan çıkarılmış olacaktır (MMTD D:2 C:31 s.664).

Gürsoy, Milli Eğitim Bakanı'nın vermiş olduğu cevabı yeterli bulmadığı gibi Bakanlığın bu soru üzerine yayınladığı önergeyi hedef alarak konuyla ilgili eleştirel bir konuşma yapmış, bu konuşma şu şekildedir:

Yazınıza ekli genelgede «Millî bütünlüğümüzü zedeleyici» unsurlardan bahsetmektedir. Ders kitaplarındaki 27 Mayıs konusu işte bunun ta kendisidir. Demokrasi esaslarını benimsetme bakımından hiçbir fonksiyonu olmayan ters bir örnektir. Oysa eğitimin belli başlı bir kaidesi daima iyi, güzel ve doğruyu aşılmasıdır. İçinde hakikate uymayan ve er geç, antidemokratik bir kanuna rağmen aksinin de iddia edileceği ve ispat edileceği hususlar bulunan bu bahis: 1. Ne tarihle çünkü tarih objektif olanlara dayanır. 2. Ne demokrasi ile demokrasilerde eğitimle siyasetin ve propagandanın sınırları kesin olarak ayrılmıştır. 3. Nihayet ne de ahlâk kaideleri ile o kabili ile telifin, çünkü eğitimin gayesi bölücülük değil, birleştirici olmaktır. Yazınızda: «Tarih ve Yurttaşlık kitaplarında 27 Mayıs olayları, tarafsız şekilde işlenmemiş olduklarından bu bahislere ekli genelge ruhu içinde 1961 Anayasasına uygun olarak yeniden yazılmalıdır» denilmektedir. Buradaki tezata icazet etmek yerinde

olur: Taraf tutularak yazıldığı kabul edildiği halde, aynı tutum yeni basılmış ders kitaplarında devam ettirilmiştir. Hatta daha da arttırılmış denilebilir. Mesela yeni baskılara Anayasanın dibace kısmı ilâve edilmiştir ki bu tamamıyla politik bir belgedir ve hukuki değeri âmme efkârı ve hukukçular arasında tartışma konusudur.

Bu halde de: «1961 Anayasasına uygun olarak: yeniden yazılmışlardır» sözü eğitim açısından hiçbir kuralına dayanmayan, gayesinin dışında kalmış mesnetsiz bir sözdür. Nihayet «1969-1970 ders yılından itibaren bütün tarih ve yurttaşlık kitaplarında objektiflik sağlanacak milli birliği bozacak ifadeler kitaplardan çıkarılmış olacaktır» demektesiniz ki; Bu da bir ervelki cümle ile tezat teşkil etmektedir ve kendi mantık silsilesi içinde bile izahı güçtür. Objektifliğin sağlanamadığı ve milli birliği bozacak hususların bulunduğu açıkça itiraf ediliyor. Şu halde sormakta haklıyız 1. Bunların telâfisi için niçin gecikilmekte ki » 2. Objektiflik ne şekilde sağlanacaktır?Biz Tedbirler Kanunu kalkmadıkça ve 27 Mayıs olayları objektif ölçüler içinde ele alınmadıkça bu bahsin ders kitaplarına tarih namı altında veya başka bir nam altında giremeyeceğini, bunun demokrasi ve eğitim kurallarına uymadığını iddia ediyoruz. Millî Eğitim Bakanı'ndan da görüşünü kesin olarak ve bu sefer-dokuz ayda değil –İçtüzüğü'nün 152'nci maddesine uygun olarak açıklamasını bekliyoruz demiştir (MMTD, D:2 C:35 s.372).

Gürsoy'un bu sorularına mevcut hükümetin açıklamaları ile bulgularının tezatlığının ortaya koyulması ve bu konuyu adil ve demokratik bir şekilde çözümlenmesini beklediğini ifade ettikten sonra Bakan Ertem'in cevabı bu şekildedir:

Anayasamızın başlangıç kısmında, demokratik hukuk devleti, «İnsan hak ve hürriyetlerini, millî dayanışmayı, sosyal adaleti, ferdin ve toplumun huzur ve refahını gerçekleştirmeyi ve teminat altına almayı mümkün kılacak» bir kuruluş olarak ifade edilmekte; 10'uncu maddesinde de «Devlet, kişinin hak ve hürriyetlerini, fert huzurunu, sosyal adalet ve hukuk devleti ilkeleriyle bağdaşamayacak surette sınırlayan siyasi, iktisadi ve sosyal bütün engelleri kaldırır; insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlar» denilmektedir (MMTD, D:2 C:35 s.374-375).

Konuyla alakalı uzun bir açıklama yapan Millî Eğitim Bakanı Ertem, sözlerine devam ederek: Türk vatandaşının demokratik düzen içindeki sorumlulukları, devrimlerimiz ve yakın tarihimize ait olan olayları

incelerken, öğretmenlerimizin genç kuşaklara her konuda olduğu gibi milli eğitim ülkümüzü gerçekleştirecek şekilde bilgi vermelerini, aşırı telkin ve yorumlara sebebiyet verecek şahsi düşüncelerden uzak durmaları gerektiğini, bu bakımdan ders içi ve ders dışı bütün eğitim ve öğretim çalışmalarında dikkatle ele alınması gerektiğini vurgulamıştır. Eski günlerin atmosferi içinde yazılan ve okutulma süreleri bitmemiş olan okul kitaplarındaki bazı konuların milli birlik ve beraberlik içinde daha iyi hizmet edecek şekilde işlenmesi gerektiğinin öneminden ve değerinden bahsetmiştir. Gürsoy'un üzerinde durduğu bu mevzu Tedbirler Kanununun 30 Mayıs 1969'da kaldırılmasıyla nispeten ders kitaplarında yeni düzenlemelere gidilmiştir.

2.2. CUMHURİYET HALK PARTİ'Sİ KADIN MİLLETVEKİLLERİ

I. Türkan SEÇKİN (EDİRNE)

a. Hayatı:

Türkan Seçkin (MMÜHT No:531)(Erişim Tarihi:10.01.2023), 1926'da (Tekirdağ) Malkara'da doğmuştur. Babası Sadık Bey, annesi Hürmüz Hanım'dır.Öğrenimini Beyoğlu Kız Lisesinde ve Bolu Öğretmenler Okulunda tamamlamıştır. Çalışma hayatına İlkokul öğretmenliği ile başlamıştır. Almanca bilmektedir. (Özel anaokulu, özel derslane ve kız öğrenci yurdunda işletmeci olarak çalışmıştır) (Sümer, 1999:88).

II.(13.) dönem Edirne milletvekili olarak CHP'den Meclis'e girmiştir. Süreç içerisinde Gümrük ve Tekel, Milli Eğitim Komisyonları üyeliği yapmıştır. Öğretmenler Derneği ile okul aile birliğinde Çocuk Esirgeme Kurumu yönetim kurullarında çalışmıştır. Edirne CHP İl Kadın Kolu Başkanlığı yapmıştır. Tedbirler Kanununun Kaldırılması (Milliyet Gazetesi, 13.05.1969, s.1.) sürecinde parti içi muhalefete düşmüş, CHP'den istifa etmiş ve bağımsız milletvekilli olarak görevine devam etmiştir (Tanık, 2021:181). İki çocuk annesidir. Edirne'de vefat etmiştir (TBMM Albümü, 2010:345).

b. Seçkin'in II. (13.) Dönem Faaliyetleri:

Seçkin, Meclis'te bulunduğu süreç içerisinde etkin bir biçimde gündem ve dışı konularda aktif rol oynamıştır. Edirne milletvekili olması sebebiyle Edirne'ye yapılması gereken yatırımları, bir üniversitenin kurulmasını ve bayındırlık işlerinin daha hızlı ve etkili bir biçimde gerçekleştirilmesi konusunda faaliyette bulunmuştur.

Seçkin'in Edirne'nin ışıklandırılması işinin hangi tarihte başlayıp hangi tarihte bitirileceğinin ve devamında Edirne kazaları olan “Lalapaşa, Havsa, Uzunköprü, Meriç, İpsala, Keşan, Enez'in ışıklanmasından nasıl ve ne zaman faydalanacağını bildirmesi (MMTD, D:2 C:1 s.652) hususunda” bir sorusu üzerine, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı İbrahim Deriner şu şekilde cevap vermiştir:

AID (Türkiye Cumhuriyeti ile Milletlerarası Kalkınma Dairesi) kredisi ile yapılacak projelere dâhil olduğunu ve bu programın 1968 yılı içerisinde ikmal edileceğinden ve Edirne kazalarından transformatör merkezinden çekilecek hatlar ve indirici trafolarla 1968'de cereyan sağlanacağını ifade etmiştir (MMTD, D:2 C:5 s. 820).

Seçkin, “Edirne’de bir üniversite, yüksekokul veya bir Teknik okul açılmasının düşünülüp düşünülmediğine” dair Milli Eğitim Bakanı İlhami Ertem’e bir soru yöneltmiştir (MMTD, D:2 C:9, s.500). Bakanın cevabı olumlu yönde olmuş muhtelif yerlere üniversite, yüksekokul ve teknik okul açmak yönünde olduklarını ifade etmiştir (MMTD, D:2 C:18 s.218).

Seçkin, “Alpullu Şeker Fabrikası'nın kapasitesinin pancar ekilen sahalara dair -Şeker Şirketi Umum Müdürlüğünden- almış olduğu bilgiler ışığında fabrikanın, son on yıldaki işlediği, ortalama pancar miktarının 200.000 civarında olduğunu belirtmiştir. Dünyanın birçok yerinde şeker fabrikaları için 100 ila 120 günlük bir kampanya devresinin rantabl yarattığı ve çevremizdeki fabrikanın 2000 ton günlük kapasitede olması gerektiğini...” vurgulamış, hükümet kapasitesini 4000 tona çıkardığına göre bugünde pancar ekim sahasının ortalama iki misli artırılması icap eder demiştir. Bu açıklamasından sonra Sanayi Bakanı Mehmet Turgut'a şu şekilde sorularını yöneltmiştir (MMTD, D:2 C:23 s.621):

a) Trakya'da pancar ekim sahasını artırmayı düşünüyor musunuz? b) Aksi halde, fabrika şeker maliyeti, kampanya kısalığı yüzünden artmayacak mıdır? c) Geçimini fabrikada çalışarak sağlayan muvakkat işçi, işsiz kalmayacak mıdır? 2. a) Fabrika günlük kapasitesinin 4 000 tona çıkarılmak suretiyle kampanya süresinin bir hayli kısalmasını sağlayan tevsi; a) Türkiye'nin şeker ihtiyacı gözönüne alınarak mı yapılmıştır? b) Bu sebeple vâki olacak şeker maliyeti artışı, (bu bölgedeki) kısmi işsizlik yaratılmasına karşı ne gibi tedbirler düşünülmektedir? 3. 30-40 milyona mal olduğunu haber aldığımız bu tevsiin, millî ekonomiye, Devlet bütçesine zarar olmaması için) Trakya'dan fabrika kapasitesi kadar pancar temin edilmesi zaruri görülmekte midir? b) Trakya'da ekilmekte olan tarım ürünleri arasında (rahatlıkla 180 Krş. fiyat bulan rakip

ürün ayçiçeği varken) pancar ekim saha ve veriminin artırılması için ne gibi tedbirler düşünülmektedir? ç) Pancar ekim verimini artırmak pancar fiyatını artırmak, pancar paralarını zamanında (pancar tesliminde) vermek suretiyle olacağından pancar fiyatını artırmayı (saman 18 - 20 kuruş fiyat bulurken) düşünüyor musunuz? Kaç kuruş artırmayı düşünüyorsunuz? Sanayi Bakanı Mehmet Turgut'un cevabı:

Bakan Turgut, son yıllarda dünyada şeker fiyatlarının devamlı olarak düştüğünü, yurtiçi istihlakinden fazla olan şeker istihsalinin ihraç edilmesi sonucu şeker stoklarının büyük ölçüde arttığını dile getirmiş, İkinci beş yıllık plan döneminde ise, yıllık istihsal 600bin ton şeker olarak sabit tutulmuş olduğunu, pancar ekim programının da buna göre tespit edildiğini ifade etmiştir. Sonrasında Bakan, madde madde sorulan sorulara şu şekilde cevap vermiştir:

1.a) Fabrikanın ihtiyaç duyduğu pancar miktarının sağlanmasında; sahanın tevsinden ziyade, dönüme pancar verimini artırmak suretiyle temini esas alınmıştır. b) Fabrikanın normal kampanya süresine yetecek miktarda pancar temin edileceğinden şeker maliyetinin artması düşünülemez. Sağlanacak normal kampanya süresi içinde işsizlik söz konusu olmayacaktır. Cevap 2. a) En eski fabrikalarımızdan birisi olan Alpullu fabrikası'nın modernizasyonu zarureti karşısında, memleketin yakın gelecekteki şeker istihlakı de hesaba katılmış ve aynı masraflar içerisinde tevsiat işi de gerçekleştirilmiştir. b) Birinci sorunun (b) bendinde de arz edildiği gibi, şeker maliyetinin artışı söz konusu değildir. Bir iktisadi devlet teşekkülü olan şirkette kârluluk ve verimlilik esastır. Cevap 3. a) Trakya'da, Fabrika kapasitesine yetecek miktarda pancarın temini mümkündür. Lüzumlu pancarın saha tevsinden ziyade gübreleme, sulama ve bakım gibi teknik konulara verilen önem sayesinde döneme pancar veriminde sağlanan artışla temini esas alınmıştır. b) Ayçiçeği daha ziyade dörtlü saha münavebesinin diğer yıllarına ait bölümlerine girdiği ve düzenli bir yetiştirmeye tabi tutulduğu takdirde çiftçiye pancardan sonra ikinci bir gelir kaynağı olarak mütalâa edebilir. Şimdiye kadar olduğu gibi bundan böyle de ayçiçeğinin pancarla rekabeti mevzu bahis değildir. c) Şeker pancarı ile samanın, aralarındaki büyük verim farkları dolayısıyla fiyat mukayesesi yapılması doğru değildir. Şeker şirketi, dönüme pancar verimini artırmak ve maliyeti düşürücü tedbirleri almak suretiyle, çiftçi gelirinin yükselmesini sağlamayı ana gaye edinmiştir (MMTD D:2 C:26 s.776-777).

Sanayi Bakanının bu açıklaması hem Seçkin'in sorularının cevaplandırılması hem de Meclis'i bilgilendirmesi açısından önem arz etmiştir.

Seçkin, 18.03.1968 tarihli oturumda Bulgaristan'dan³ Türkiye'ye getirilecek Türklerle ilişkin sınırlı göç konusunda hükümete şu soru önermesini vermiştir (MMTD, D:2 C:27 s.295):

1. Bulgaristan'la yapılacak göç anlaşmaları müzakereleri sırasında çok sayıda Türk'ün, Türkiye'ye getirilmesi düşünülmüş müdür? 2. Müzakereler sırasında Türkiye'deki kardeşlerin taahhüdü altında Bulgaristan'daki Türklerden evli kardeşlerin getirilmesi için çalışmalar, teklifler olmuş mudur? 3. Türkiye'deki kardeşlerin talebine göre evli kardeşlerden hiç değilse bir kısmının taahhüde bağlanarak getirilmesi düşünülmüyor mu? 4. Anlaşma yürürlüğe girinceye kadar bu yolda acele tedbir alınması ve bu hususların da anlaşma metnine ilâvesi düşünülmekte midir?

Seçkin'in 18.03.1968 tarihli sorusu üzerine Başbakan Süleyman Demirel ve Dış İşleri Bakanı İ. Sabri Çağlayangil'den cevap gelmiştir. İlk olarak Demirel şu cevabı vermiştir:

Bulgaristan ile yapılan göç anlaşması müzakerelerinden önce, birbirinden ayrılan aile fertlerini bir araya getirmek amacıyla, mümkün olduğu kadar çok Türk'ün, yurda göç edebilmesinin düşünüldüğünü, yapılan tetkiklerin verdiği sonuçlara göre bu hususta en uygunu seçilmiştir. Bu kategoriler ilerde ele alınabilecektir. Anlaşma dışında, göç konusu, Köy İşleri Bakanlığınca 2510 sayılı İskân Kanunu hükümleri çerçevesinde idare edildiğinden, geçim taahhüdünde bulunmak suretiyle Türkiye'ye göç etme kapısı açıktır diyerek, Seçkin'in sorduğu sorunun 4. maddesi hakkında konunun incelenmekte olduğunu ifade etmiştir. (MMTD, D:2 C:28 s.61-62).

Seçkin'in bu sorusuna muhatap olan Dış İşleri Bakanı Çağlayangil de uzun bir açıklama yaptıktan sonra: *Göçlerin tatbikat mevkiine konusu, bir usule bağlanmış olduğundan, anlaşmanın yürürlüğe girmesine kadar geçecek müddet bu hazırlıkların icrasını mümkün kılacak ve bilfiil göç ameliyesi, yürürlükten sonra başlayacaktır demıştır (MMTD, D:2 C:28 s:62).*

3 Millet Meclisi, Dönem: 2 Toplantı:4 S.Sayısı: 822. Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan Halk Cumhuriyeti arasında yakın akrabaları 1952 yılına kadar Türkiye'ye göç etmiş olan Türk asıllı Bulgar vatandaşlarının Bulgaristan Halk Cumhuriyetinden Türkiye Cumhuriyetine göç etmeleri hakkında Anlaşmanın onaylanmasının uygun bulunduğu dair kanun tasarısı ve Dışişleri ve Plân komisyonları raporları (1/522), 02.05.1968 Tarihli 71-731/3748 Sayılı kanun.

Seçkin, “Türk-Yunan sınırında Meriç nehrinin yatağının değiştirilerek Yunanlıların aleyhimize toprak kazandıklarına, bu konuda gerekli tedbirlerin alınmasına dair” gündem dışı bir demeç sunmuştur (MMTD, D:2 C:29 s. 310). Seçkin, demeçte 13 Ekim 1968 tarihli Milliyet Gazetesinde “Yunan sınırlarında buldozerlerle savaş” başlığı altında bir yazıya denk geldiğinden ve yazıda Türk-Yunan sınırında Türkiye aleyhine Meriç nehrinin yatağının değiştirilmekte olduğunu, Kurultay’daki görevleri nedeniyle ilgilenemediğini daha sonra 27 Ekim 1968 tarihinde köylülerle iletişime geçerek bir inceleme yaptığını dile getirmiştir (Milliyet Gazetesi, 13.10.1968, s.1). İnceleme sonucunda ise Yunan Hükümeti tarafından, Meriç nehri kıyılarında sistemli bir şekilde yapılan mahmuzlar yüzünden nehrin akışının Türk topraklarına kaydırılmış olduğunu, bunun sonucu olarak Türk topraklarında yangınlar meydana getirerek nehrin yatağını değiştirmiş ve toprakların bir kısmının kaybolduğunu, buna mukabil, Yunan topraklarının aleyhimize genişlediğini görmüş olduğunu ifade etmiştir (MMTD, D:2 C: 29 s.310).

Seçkin, yine aynı konuyla ilgili Trakya Bölgesinde Türk -Yunan sınırlarının korunması ve Yunanlıların Selviada mıntıkasında usulsüz, anlaşmalara aykırı inşaatlar yaparak hudut ihtilafı yarattıklarını bu sorunla ilgili hükümet tarafından neler yapıldığını sormuştur (MMTD, D:2 C:35 s.556). Konuyla ilgili olarak dönemin Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Refet Sezgin “... teknik konularla ilgili verilmiş talimatları Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü tarafından ele alındığını ve takip edilen bir konu olduğunu, milli menfaatler çerçevesinde halledilmeye tevessül edildiğini” ifade etmiştir (MMTD, D:2 C:35 s.556).

Seçkin, Meclis'te bulunduğu süreç içerisinde Eğitim, Bütçe görüşmeleri, Kanun Teklifleri, Edirne içerisindeki mali ve sosyal birçok sorun hakkında söz almış, kanun tekliflerinde bulunmuş ve aktif bir şekilde çalışmalarına devam etmiştir (Tanık, 2021:190).

II. Hayriye Ayşe Nermin NEFTÇİ (MUŞ)

a. Hayatı:

Nermin Neftçi, 1924'te İstanbul'da doğmuştur (MMÜHT No:639) (Erişim Tarihi: 10.01.2023). Babası Recep Efendi, annesi Emine Müzeyyen Hanım'dır. Öğrenimine Ankara Kız Lisesi ile başlamış yükseköğrenimini ise Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'yle devam etmiştir. İstanbul Barosu'na bağlı serbest avukat olarak çalışmıştır. İngilizce ve Fransızca bilmektedir. 1950 yılında CHP'ye katılmış ve İstanbul Parti Teşkilatında Kadın Kolu Başkanlığı, İlçe Yönetim Kurulu Üyeliği ve Ocak Sekreterliği gibi birçok görevde yer aldıktan daha sonra II.(13.) dönem Muş milletvekilliğiyle

CHP'den Meclis'e girmiştir. III.(14.) dönem Muş milletvekilliğini CHP'den ayrılarak Cumhuriyetçi Güven Parti'sinde devam etmiştir (TBMM, 2009:880). 38. Hükümette (Irmak Hükümeti) ilk kadın Kültür Bakanı olarak görev yapmıştır. İki çocuğu vardır. Bodrum'da vefat etmiştir (TBMM Albümü,2010:291).

b. Neftçi'nin II.(13.) Dönem Faaliyetleri:

Neftçi, 7 Mart 1966 Muş'un Varto ilçesinde meydana gelen depremde kendisinin Varto'da olduğunu ve hükümetin gerekli tedbirleri zamanında aldığıını belirtmiştir. Ancak 19 Ağustos'ta tekrar meydana gelen depremde hem çadırlarda ki (hırsızlık, açlık, sağlık vb.) sorunlar üzerine hem de hükümetin aldığı tedbirler ve ödeneklerin yetersiz kaldığını, bu tedbirlerin ve ödeneklerin artırılması gerektiğini sert bir şekilde ifade etmiştir⁴(MMTD, D:2 C:8 s.234).

Neftçi'nin, Muş'un Varto ilçesinde vukua gelen zelzele dolayısıyla işsiz kalanların iş sahalarında çalışmalarını temin etmek için bir kontenjan tanınmasının, düşünülüp düşünülmediğine dair soru önergesi vermiş ve bu önergede:

“...Varto ilçesinde vukua gelen zelzele felâketi dolayısıyla, birçok vatandaşın geçim vasıtası olan hayvanları ölmüştür. Muş ilinde eskiden beri mevcut olan işsizlikte nazarı itibara alındığında, felâket bölgesi insanlarına memleket içi - memleket dışı iş sahalarında çalışmalarını temin amacıyla İş ve İşçi Bulma Kurumu vasıtasıyla ve Bakanlığımızca bir kontenjan tanınması hususu düşünülmekte midir? (MMTD, D:2 C:8 s.369)”

Şeklindeki sorusuna Çalışma Bakanı Naili Erdem şu cevabı vermiştir:

Muş- Varto ilçesinde 1966 ayı içinde vuku bulan depremden zarar görenlerden Muş Valiliğince yapılan tespitten sonra 973 kişinin % 15 nispetinde ayvâm kontenjana dâhil olmak suretiyle yurtdışına sevk edilmeleri uygun görülmüştür. 2. Ayrılan % 15 kontenjan dâhilinde öncelik tanınan 973 kişinin çizelgeleri valilikten istenmesi üzerine, 73 kişilik liste alınmış ve bunların sevk hazırlıkları için İş ve İşçi Bulma Kurumu Muş ve İstanbul

4 Varto ilçesi ve çevresi 1946 ile 1966 yılları arasında geçen 20 yıllık süreç oldukça yüksek bir sismik aktivite olarak rastlanmaktadır. 1946, 1950, 1956, 1957, 1959 ve 1966 yılları hasara sebep olan altı deprem gerçekleşmiştir. 7 Mart ve 19 Ağustos 1966 depremlerinde 2.500'e yakın insan hayatını kaybetmiştir. Bkz. Ersoy Zengin, ‘‘Cumhuriyet Döneminde Muş(Varto) da Yaşanan Depremler(1946-1966)’’ Turkish Studies-Historical Analysis, 15(2), s.740,Yayın Tarihi:25 Haziran 2020(<https://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.43147>).

Yurt Dışı Hizmetler şubelerine gerekli talimat verilmiştir. 3. 1965 yılında tabii afetten zarar görenlerin şerkini müteakip 1966 yılında hasar görenlere ise, hemen kontenjan ayrılması mümkün olamamıştır. 4. Ancak, depremden zarar gören yurttaşlarımızın durumu acil yardımı icabet ettirdiği düşünülerek, bunların da yukarıda izah edildiği veçhile, 1965 yılında hasar gördükleri tespit edilenlerle birlikte, Muş - Varto ilçesinde depremden zarar görenlere de derhal kontenjan ayrılması için adı geçen kurum İstanbul Yurt Dışı Hizmetler Şubesine gerekli talimat verilmiştir (MMTD D:2 C:9 s.340).

Bu cevaptan sonra Neftçi, Muş ilindeki sağlık sosyalizasyon hizmetlerinin yürütülebilmesi için gerekli olan sağlık personelinin temini hususunda Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanına şu soru önergesini sunmuştur:

Son aylarda iki şiddetli zelzele geçiren Varto ilçesinin bağlı olduğu Muş ili merkez hastanesinde binlerce liralık röntgen cihazı aylardan beri monte edilmeden beklemektedir. Yaralanan ve ölenlerin bulunduğu bu diyarda bir dâbiliye hekim, bir röntgen mütebassısı yoktur. Muş ilindeki sağlık sosyalizasyon hizmetlerinin yürütülebilmesi için acele gönderilmesi gereken 15 ebe, 8 pratisyen hekim, bir dâbilyeci hekim ve bir röntgen mütebassısı hususunda bakanlığımızca ne düşünülmektedir? (MMTD, D:2 C:8 s.369)

Bu soru önergesine Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı Edip Somoncuoğlu ise şu cevabı vermiştir:

1. Muş vilâyeti Devlet Hastanesine tahsis edilen 200 M. A. İh Sámens marka yeni röntgen cihazının montajının mukavelesi mucibince İstanbul'da Rıza Derviş Müessesesi tarafından yapılması lâzım geldiğinden cihazın biran evvel kurulmasının temini hususu evvelce bu firmaya duyurulmuş ve 23.07.1966 tarih, 8167 sayılı telgrafla da ayrıca talep edilmiştir. Ancak 56 adet muhtelif takatteki röntgen cihazlarının montajını taahhüt etmiş olan Rıza Derviş Müessesesi, montaj için bir program düzenlemiş ve 8 bölgeye ayrılarak Muş Devlet Hastanesini 6'ncı bölgeye dâhil etmiş bulunmaktadır. Müteahhit firmanın, 5'inci bölge dâhilinde olan Tosya Devlet Hastanesi röntgen cihazını monte ettikten sonra 6'ncı bölgeye geçip Muş Devlet Hastanesindeki röntgen cihazını yeni binaya en geç 20 Ağustos 1966 tarihine kadar monte edebileceği, yaptırılan incelemeden anlaşılmıştır. Esasen eski binada evvelce monte edilmiş faal bir röntgen cihazı da mevcut olup, hastane hizmetlerini bu cihaz karşılamaktadır. 2. Sağlık hizmetlerinin

sosyalleştirilmiş olduğu Muş ilinde 20 sağlık ocağı plânlanmış olup halen 19 sağlık ocağının faaliyette bulunduğu; bu ocaklarda ise asgari 20 pratisyen hekim ile 60 ebenin bulunması gerekirken 224 sayılı Kanun uyarınca mukaveleli halen 14 pratisyen hekim çalışmakta ve 8 tabibin de bakanlıkça tayinleri yapılmak üzere olup, ayrıca 54 ebe istihdam edildiği, standart kadroya göre sağlık ve yardımcı sağlık personeli noksanlığı yapılan müracaatlar nispetin de peyderpey tamamlanmaktadır demiştir (MMTD D:2 C:9 s.340).

Somuncuoğlu'nun bu cevabı hem Neftçi tarafından hem de Meclis tarafından dikkatle dinlenilmiştir Bakanlığın her bir soruya büyük bir titizlikle cevap vermesi, deprem bölgesindeki eksikliklerin rakamsal olarak tespit edilip bunların çözümlerinin de planlanmış olması, iktidarın mevcut sorunlar üzerindeki çözümsel yaklaşımlarını net bir şekilde ortaya koymaktadır. Muhalefetin tespit ettiği sorunların iktidar tarafından daha öncesinden çözüme gidilmesi, iktidarın görevini yerine getirdiğini de göstermektedir.

Neftçi, depremden dolayı yıkılan okul binasının yerine tekrar bir okul binası tedarik edilmesi hakkında yazılı soru önergesi vermiştir. Milli Eğitim Bakanı Orhan Dengiz'in cevabı, yıkılan okulların yerlerine yenilerinin yaptırılması ve diğerlerinin de onarılması için gereken keşif yaptırılarak 738 633,66 liraya ihtiyaç olduğu tespit edilmiş; 1966 yılı okul yapım ödeneğinin tamamı illere dağıtılmış olduğundan, bu ödeneğin gönderilmesine imkân bulunamamasından bahsetmiştir(MMTD, D:2 C:8 s.369). Bakan, 1966 yılı programının gerçekleşmesi için de aktarma suretiyle ödenek sağlanmaya çalışıldığı; bu takdirde gerekli yardımın yapılacağı 23 Mayıs 1966 gün ve 22557 sayılı yazı ile valiliğe bildirildiğini ifade etmiştir(MMTD D:2 C:9 s.338-339).

Neftçi, Mahalli seçimlerle kısmi Senato seçimlerinin birlikte yapılmasının sakıncaları hakkında gündem dışı demeç sunmuş ve vermiş olduğu demeçte, gayrı-resmi birtakım beyanlar ve gazete haberlerinden öğrendiği bilgiler doğrultusunda, hükümet Senato seçimlerini 15 Ekim'de yapmak için bir kanun tasarısı getirmiş ve 17 Eylül'de yapılması gereken Mahalli seçimleri de, Senato seçimleri ile birleştirilerek 15 Ekim'de yapılacağı ileri sürülmüştür. Neftçi, bu bilgiler doğrultusunda bu uygulamanın birçok aksaklığa neden olacağından ve böyle bir durumda oluşacak zorluklara dair açıklama yapmış ve doğacak sorunların gidişatından bahsetmiştir(MMTD, D:2 C:16 s. 578-579). Bu demece karşılık bakanlıktan herhangi bir cevap gelmemiştir.

Meclis tutanaklarına bakıldığında Neftçi'nin II. dönem Muş'taki ve genel olarak birçok konudaki çalışmalarını, yazılı soru önergeleri, 1966 yılı

bütçe görüşmeleri, ikinci beş yıllık ekonomik kalkınma planlarındaki kanun tasarıları münasebetleri gibi önemli çalışmalarının olduğu görülmektedir (Erdoğan, 2015:12).

III. ZARİFE KOÇAK (BİTLİS)

a. Hayatı:

Zarife Koçak(MMÜHT, No:502)(Erişim Tarihi:10.01.2023) Kayseri İncesu'da 1914'te doğmuştur. Babası Bekir Sami Efendi, annesi Zehra Hanım'dır. Koçak, Sivas Kız Öğretmen Okulunda eğitim görmüştür. Mesleği Öğretmenliktir. Sadece orta düzey İngilizce bilmektedir. CHP içerisinde çeşitli kademelerde görev almıştır(CHP Kadın kolları iller teşkilatının kurulmasında çalışmıştır. 1962 yılında Parti Meclisine ve Parti Merkez İdari Kuruluna seçilmiştir). Ayrıca Yardım Severler Derneği ile Türk Kadınlar Birliği'nde çalışmıştır. II.(13.) dönem Bitlis milletvekilliği olarak Meclis'e girmiştir. Daha sonra bu partiden istifa ederek Güven Parti'sine katılmıştır. Bir çocuk annesidir. Kayseri'de vefat etmiştir(TBMM Albümü, 2010:847:TBMM, 2009:258).

b. Koçak'ın II.(13.) Dönem Faaliyetleri

Bitlis milletvekili Zarife Koçak'ın Bitlis'te muhtaç asker ailelerine, aylıklarının bugüne kadar ödenmemesinin sebebine dair bir soru önergesi vermiştir. Soru önergesi ise şu şekildedir:

1. Bitlis asker aileleri aylardan beri hakları olan aylıkları alamamaktadırlar. Mahallinden defalarla Bakanlığa başvurulduğu halde müspet menfi bir sonuç alınmamıştır. En son 8. 18. 1965 gün ve 423/4 sayılı yazı ile tekrar Bakanlığa başvurulmuştur. Hemen hepsi fakir ve muhtaç olan, oğulları veya eşleri vatan vazifesi yapan asker ailelerinin hakları ne zaman ödenecektir? 2. Bugüne kadar ödenmemesi sebepleri nelerdir? Bundan sonra da bu gecikmeler olacak mıdır ? (MMTD, D:2 C:1 s.415).

İç İşleri Bakanı Dr. Faruk Sükan cevabında, Bitlis'teki muhtaç asker ailelerine verilmesi gereken aylıkların, asker ailelerinden getirilmesi istenilen evrakların eksikliği ve bakanlıklarla ilgili gerekli kurumlardaki gecikmelerden dolayı birçok aksaklık meydana geldiğini ve bu nedenle Bitlis belediyesi gecikmeleri önlemek amacıyla evrakların neler olacağını tekrar bildirmiş ve asker ailelerine aylıklarının en kısa sürede temin edileceğini ifade etmiştir(MMTD, D:2 C:2 s.234).

Koçak, Bitlis'in tek sağlık müessesesi olan hastanenin geliştirilmesi ve ihtiyaçlarının temini hususunda ne düşünüldüğüne dair yazılı soru önergesi vermiştir. Önergede ise şu konulara değinmiştir:

...Mabrumiyet bölgesinde olan ve senenin altı ayında kaza ve köyleriyle irtibatı büyük bir mesele olan Bitlis ilimizde 70 yataklı bir hastane vardır: Gördüğüm bu hastane halen çalışan personelin gayretlerine, fedakârlıklarına rağmen bölgeye tam hizmet edememektedir. Hastane; personel, bina ve tıbbi malzeme bakımından ihtiyacı karşılamamaktadır. Kış günlerinde civar illerle dahi irtibatı her zaman sağlanamayan bu ilimizin tek sağlık müessesesinin faydalı hale getirilmesi için : 1. Hastane binasının genişletilmesi, yatak adedinin artırılması düşünülmekte midir? 2. Halen hastane röntgen, kulak - burun - boğaz ve bakteriyoloji servisleri mütebassis olmadığı için çalışmamaktadır. Hastanede laboratuvar yoktur. İhtiyaç civar illerden temin edilmektedir. Bu hastaneye eksik olan doktorların ne zaman tayin edilebileceğinin ve bir laboratuvar tesisi için neler düşünüldüğünün açıklanması. 8. Kiralık ev bulmanın dahi bazen imkânsız olduğu bu ilimizde hastane personelinin işlerini daha rahat yapabilmeleri bakımından bu personelin konut ihtiyacını karşılamak için ne düşünülmektedir?(MMTD, D:2 C:1 s.415)

Sağlık ve Sosyal Bakanı Edip Somunoğlu verdiği cevapta; 1963 verileri ile mevcut senenin verileri karşılaştırılarak birçok konuda iyileştirilmelerin gerçekleştirildiğini ve 1967 programında da eksikliklerin giderileceğine karar verilmiştir. Lojman konusunda ise hükümetin lojman için ancak bu ihtiyacın giderilmesi amacıyla 1967 programına alınacağına dair cevap vermiştir(MMTD, D:2 C:2 s.60).

Koçak, 1965-1966 ders yılı başında, yurdumuzda ilkokul çağına giren kız ve erkek çocuk sayısına, bu yıl meslekten yetişmiş kaç öğretmenin hizmet verdiğine dair soru önergesi vermiştir. Soru önergesine göre İlköğretim çağına giren çocukların büyük bir kısmının okul dışı okumakta olduğunu, yetişkinlerin eğitim ve öğretim faaliyetleri için hemen hemen hiçbir şey yapılmadığını dile getirmiş devamında ise Türkiye'deki okuma oranının övülecek bir düzeyde olmadığını aksine herkesin eğitim-öğretimden yoksun kişilere karşı sorumlu olduğunu ifade etmiştir. Koçak'ın sorduğu konu başlıkları ise şu şekildedir:

1.1965 - 1966 ders yılı başında, yurdumuzda ilkokul çağına giren kız ve erkek çocuk sayısı nedir? 2.Bu yıl meslekten yetişmiş kaç öğretmen hizmete girmiştir; kaç okul yapılmıştır?

3. İlkokula kaydolan çocuk sayısı nedir, bunların kaç kız kaç erkek? 4. İlkokul son sınıfta olup, bu sene okul bitirecek olan çocukların kız, erkek olarak ayrı ayrı sayısı nedir? 5. Okula devam etmeyen çocukların velileri hakkında ne işlem yapılmaktadır? 6. Öğretmenlik bir meslek olduğuna göre, bilhassa ilkokullara öğretmen yetiştiren meslek okullarının verdiği mezunların sayısı, ihtiyaca yetecek durumda mıdır? 7. Kadın öğretmenin sayısı her yıl artmakta veya eksilmekte midir? 8. İlkokul öğretmenliğinden ayrılarak başka dairelerde görev yapanların sayısı çoğalmakta mıdır? Sebepleri nelerdir? Önleyici ne gibi tedbirler düşünülmektedir? 9. Okul çağını geçmiş yetişkinlerin okuyup - yazma öğrenmeleri için alınan tedbirler nelerdir, bu tedbirlerle kısa zamanda okuma-yazma oranının artacağına Bakanlık inanıyor mu? 10. Yurdumuzda okuma - yazma oranını mevcut imkânlar ve bugünkü çalışmalarla yüzde yüze çıkarmak, ne kadar zamanda mümkün olacaktır?(MMTD D:2 C:6 s.14).

Millî Eğitim Bakanı Orhan Dengiz'in Koçak'ın 18 Nisan 1966 tarihli yazılı soru önergesine karşılık cevabı şu şekildedir:

1.1965 - 1966 öğretim yılında öğrenim çağına giren (7 - 12 yaş) çocuklarımızın, Devlet İstatistik Enstitüsünden alınan tahmini sayısı 2. 161 000'i kız, 2. 457 000'i erkek olmak üzere 4 618 000 dir. Bu yıl, meslekten yetişen 8 263 öğretmen hizmete girmiş ve 184 şehir, 1. 686 köy okulu yapılmıştır.

2.İllerden alınan bilgiye göre, bu yıl, 315. 271'i kız ve 428 186'sı erkek olmak üzere 743 457 öğrenci okula kaydedilmiştir.

3.Bu yıl ilkokulların son sınıflarında, 350. 723 ü erkek, 197 756'sı kız olmak üzere 548 479 öğrenci vardır. Geçen yılların sınıf geçme oranlarına göre, bunlardan tahmini olarak 171. 000'i kız, 319. 00' i erkek olmak üzere 490. 000 öğrenci mezun olacaktır.

4.Çocuklarını okula göndermeyen velilere, 222 sayılı Kanununun 55'inci maddesi gereğince çocuklarını üç, gün zarfında okula göndermeleri için ibtar edilmekte, hiçbir özür beyan etmeden çocuğunu göndermemekte ısrar edenlere, aynı kanununun 56'ncı maddesi uyarınca bir liradan 100 liraya kadar para cezası verilmektedir. Para cezasını ödemediği halde çocuğunu yine okula göndermeyen veli, savcılığa bildirilmekte, 31 gün zarfında ilgili sullh ceza mahkemelerince kabili temyiz olmamak üzere 10 günden 30 güne kadar haff hapis cezasına çarptırılmaktadır.

5. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı döneminde, okul ve öğrenci artışına paralel olarak öğretmen yetiştirme işi de bir plâna bağlanmıştır. Bu cümleden olarak 1965 - 1966 öğretim yılında öğretmen okullarından mezun olacak öğrenci sayısı 8. 207; 1966 - 1967 de 9. 060; 1967 - 1968 de 14. 3.10, 1968 - 1969 da 11. 241; 1969 - 1970 de 12. 359; 1970 - 1971 de 15. 507 ve 1971 - 1972 de 11. 000 dir. Böylece İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı dönemi sonunda mesleğe 81. 684 öğretmen daha katılmak suretiyle ihtiyaç karşılanmış olacaktır.

6. 1964 - 1965 öğretim yılında kadın öğretmen sayısı 18. 117 iken 1965 - 1966 öğretim yılında bu miktar 20. 443'e yükselmiştir. Bu duruma göre kadın öğretmen sayısında her yıl artış görülmektedir.

7. Son yıllarda ilköğretim öğretmenlerinden diğer dallara geçenlerin sayısı çok azalmıştır. 1965 yılında ayrılan öğretmen sayısı 4 kişidir. Buna mukabil askerliğini yedek subay öğretmen olarak yapanlardan meslekte kalanlar çoğalmaktadır. Burada öğretmenlere eğitim ödeneği verilmesinin, idarecilere ek görev tazminatı ödenmesinin ve Personel Kanunu ile öğretmenlik mesleğine lâyık olduğu değerlerin tanınması ümidinin önemli rolü olmuştur (MMTD D:2 C:7 s. 403-404).

Koçak, sosyal konularda hükümetin yakın takipçisi olmuş, ülkenin geneline ilgilendiren konularla birlikte seçildiği bölgenin sorunlarıyla da yakından ilgilenmiştir. Bu konuların dışında Bitlis'te tütüncülük faaliyetlerinin geliştirilmesi ve alınması gereken tedbirler, Bitlis'teki konut problemleriyle alakalı ve 1967 bütçe münasebetleriyle ilgili birçok konuda yazılı ve sözlü soru önergesi vermiştir.

2.3. YENİ TÜRKİYE PARTİSİ KADIN MİLLETVEKİLİ

I. Fatma SEVİNÇ DÜŞÜNSEL (KARS)

a. Hayatı:

Fatma Sevinç (MMÜHT, No:584) (Erişim Tarihi: 12.01.2023), 1926'da İstanbul'da doğmuştur. Babası Feridun Fikri, annesi Fatma Jülide Hanım'dır. Hukuk Fakültesi mezunudur. 1949'da serbest avukatlık yapmaya başlamıştır. İngilizce bilmektedir. Çalışma hayatına, Türkiye İş Bankası A. Ş. ve Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü'nün sözleşmeli avukatlığı ile başlamıştır. Kars'tan YTP kadın milletvekilli olarak Meclis'e girmiştir. Bir dönem milletvekilliği yapmış bu görevinden sonra Ankara 21. Noterliğinde çalışma hayatına devam etmiştir. Ankara'da vefat etmiştir (TBMM Albümü, 2010:868).

b. Düşünsel'in II.(13.) Dönem Faaliyetleri:

Düşünsel, Meclis'te bulunduğu süre içerisinde Kars ilinin sorunlarıyla ilgili yakından ilgilenmiş, şehrin kalkınmasına yönelik birçok faaliyette bulunmuştur. Bununla ilgili ilk soru önergesini Kars il ve ilçe yollarından hangilerinin, 1967 yılında, onarılmasının düşünüldüğüne dair Bayındırlık ve Orman Bakanı Orhan Alp'e bir soru önergesi sunmuştur:

1. Kars il ve ilçeler arasındaki yolların onarım ve asfaltlanması hususunda 1966 yılında ne gibi tedbirler alınmıştır? Bunlar hangi ilçe yollarına ait olup, kaç kilometreye bağlı olmaktadır? 2. Geri kalan yollardan hangilerinin 1967 yılında onarım ve asfaltlanması düşünülmektedir?(MMTD, D:2 C:18 s.541)

Bayındırlık ve Orman Bakanı Orhan Alp ise bu önergeye şu şekilde cevap vermiştir:

1. Kars ilinde 1966 yılında; Karakurt - Zaraphane, Payamlı - Kağızman ayrımı, Kağızman - Iğdır, Sarıkamış - Kars, Horasan - Kara-kurt, Kurtkale - Çıldır - Çala - Arpaçay, Kars - Ani harabeleri, Başgedizler - Subatan, Ardahan - Şavşat yolları üzerinde 1966 programı çerçevesinde faaliyet gösterilmiş ve muhtelif kilometrelerde alt yapı, sanat yapıları, alt temel, temel ve stabilize malzeme serilmesi çalışmaları yapılmış, Kars ve Iğdır geçişlerinin parke kaplanmaları ikmal edilmiştir. 1966 yılında Kars ilinde asfalt çalışması yapılmamıştır. 2. Birinci maddede arz olunan yollar üzerinde 1967 yılında da çalışmalara devam olunacak ve bu yıl bunlardan Karakurt - Horasan yolu asfaltlanacaktır demiştir(MMTD, D:2 C:19 s.144).

Düşünsel, kadınlarımızın topyekûn okuryazar hale gelebilmesini temin etmek üzere bir eğitim seferberliğine başlanılmasının düşünüülüp düşünülmendiğine dair soru önergesi vermiş, bu önergeye karşılık Milli Eğitim Bakanı İlhami Ertem ile Köy İşleri Bakanı Turgut Toker şu şekilde cevap vermişlerdir: (MMTD, D:2 C:18 s.540).

Milli Eğitim Bakanı İlhami Ertem'in cevabı:

1.Mecburi öğrenim çağındaki bütün vatandaşların ilköğretime kavuşturulması için bir plân hazırlanmıştır. Gerekli ödenek sağlanabildiği takdirde 1972 yılında ilköğretim çağındaki çocukların % 100'ünün okur - yazar hale geleceği öngörülmektedir. Okur - yazar olmayan kadınlarımızın çoğunluğu, özellikle nüfusu küçük iskân kesimlerinde yaşamaktadır. Bu vatandaşlarımıza kız teknik öğretim hizmetlerini götürmek ve bu suretle bir yandan

becerikliliğini kazandırırken, bir yandan da okuma - yazma öğrenmelerine imkân sağlamak en kısa zamanda çözümünü gerekli bir konu olarak ele alınmış bulunmaktadır. Bu maksatla mezun olduklarında köy ve ilçelerde görevlendirilmek üzere kız enstitüleri bünyesinde <<Anadolu ve gezici kadın kursu öğretmenliği>> meslek dallarının geliştirilmesiyle ilgili bir proje çalışmasına başlanmıştır. Bakanlık olarak % 75'i okuma - yazmadan nasibini almamış kadınlarımızın temel eğitimlerini gerçekleştirmek ve bu arada okuma - yazma sorununu çözmek için önemle üzerinde durulmaktadır. Ancak, bu konu sadece okuma - yazma çözümü olarak mütalâa edilmeyip hayat boyunca Türk kadınına mutlu kılacak, yaşama seviyesini yükseltecek daha şümulü bir eğitim programının uygulanması zorunlu görülmektedir. Böylece kız teknik öğretim kurumumuz elindeki bütçesi nispetinde 258 ilçe kursu, 250 akşam kız sanat okulu, 130 kız sanat ortaokulu 2 enstitüsü, 5 olgunlaşma enstitüsü ve çeşitli kademedeki öğretmen yetiştiren okullar ile aynı yaş ve kültür seviyesindeki genç kız ve kadınları eğitmektedir. Türkiye nüfusunun % 50'sini teşkil eden ve eğitimden yoksun kadınlarımızın çoğunluğu özellikle nüfusu az iskân birimlerinde oturmaktadır.

1956 nüfus sayımına göre 11. 090 113 kadın vatandaşımız nüfusu 10. 000'den aşağı olan köy ve kasabalarda yaşamaktadır. 2. Devlet hesabına ve belli bir plâna göre ayarlanıp bu okullardan mezun olan öğrenciler gezici köy kadınları kursu öğretmenleri gibi okuma - yazma, aile bilgisi, biçki - dikiş dersleri vererek bu hususta köy kadınlarına rehberlik yapmaları düşünülmektedir. Böylece 2. 3. ve 5. Yıllık Plân gerçekleşmesiyle bu projeye göre 10 yıl içinde 3. 000 öğretmenin bu göreve atanmasına imkân sağlanmış olacaktır. Bu gayeye hizmet için de, Anaokulu ve gezici kadın kursu öğretmenliği konusu üzerinde proje çalışmasına başlanmıştır. Adı geçen projenin gerçekleşmesinde özellikle göz önüne alınacak esaslar da şunlardır: a) Geri kalan bölgelere, b) Doğu ve Güney - Doğu illerine öncelik tanınacaktır. Ayrıca 127'si kız enstitülerine bağlı 123'ü bağımsız olarak açılan yine kız ve kadınlarımıza ev ve aile yönetimi, çocuk gelişimi sahalarında bilgi ve beceri kazandıran akşam kız sanat okullarının yeniden düzenlenmekte bulunan programlarına okuma - yazma öğretimi, gezici kursların programlarında yetişkinlerin eğitim ve öğretimleri ile ilgili hususların müstakil bir ders olarak yer alması öngörülmüştür. 3. Kız ilkokullarının açılması hususları üzerinde çalışmalar devam etmektedir(MMTD, D:2 C:21 s.803).

Bakanın bu açıklamasından sonra konuyla ilgili Köy İşleri Bakanı Toker'de şu cevabı vermiştir:

... (A) Kadınlarımıza yönelmiş eğitim çalışmaları, Anayasamızdaki hak ve görevlerle, 430 sayılı Tevhidi Tedrisat Kanununun hükümleri açısından «Türkiye'de uygulanacak eğitimin bütünlük arz etmesi» prensibine göre kadın - erkek tefrik etmeden okuma - yazma faaliyetlerine bakanlığımız da katılmaktadır. Bakanlığımızca yürütülmekte olan Halk Eğitimi çalışmaları içinde kadınlarımızın okur - yazar hale gelmeleri için; 1) 648 köyümüzde faaliyette bulunan ve köy kadınlarımıza; biçki - dikiş, nakış, ev idaresi ve çocuk bakımı öğreten gezici köy kadın kurslarının müfredat programlarına 1966 - 1967 öğretim yılından itibaren okuma - yazma ve temel bilgilerin öğretilmesi hususuna yer verilmiştir. 2) Bakanlığımızca ödenek imkânlarına göre her yıl genellikle köylerde açılan ortalama 2. 300 halk dershanesinde kadın vatandaşlarımızın da okuma - yazma eğitimleri yapılmaktadır. 3) Halk eğitimi merkezlerimizin her türlü eğitim çalışmaları arasında gönüllü kuruluşlarla müştereken uyguladıkları eğitim faaliyetlerinde ve halkevlere gibi kuruluşlarla yaptıkları çalışmalarda kadınlarımıza da okuma - yazma öğretilmektedir. 4) Sınai müesseselerde ve maden ocaklarında meslekî kurslar açılmasına dair 3457 sayılı Kanunun uygulanması yönünden işyerlerindeki okuma - yazma öğretiminden keza, kadın vatandaşlarımızda yararlanmaktadır.

(B) Eğitim Plânları: Geri kalmış bölgelerimize; yatırım, eğitim araçları donatımı ve diğer hizmet giderlerinde öncelik tanınmaktadır. İki yıllık program uygulaması sonunda bu illerin ihtiyaçları tamamlanmış olacaktır. Ayrıca sosyalizasyon bölgelerinde okuma - yazma öğretiminin etkili ve kısa yoldan halledilmesi amacıyla, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ile birlikte özel bir alfabe hazırlanmış ve bu yıldan itibaren uygulanmasına geçilmiştir. Yine kadın vatandaşlarımızın da yararlanacağı; fonksiyonel eğitim, öğretim projesi bakanlığımızca hazırlanmıştır. Yukarıda işaret olunan çalışmalar dışında sırf kadınlarımızın okur - yazar hale getirilmesini sağlamak üzere bir eğitim plânı mevcut değildir. Ancak; 1967 İcra Plânında yer alan yaygın eğitim faaliyetlerini en etkili kılacak program çalışmaları mevcut olup bu program Millî Eğitim Bakanlığıyla müştereken uygulanacaktır. Düşünülen tedbirler: 1. Yukarıda bahsi geçen ve 1967 İcra Plânında yer alan yaygın eğitim faaliyetinin, Millî Eğitim Bakanlığı ile işbirliği halinde, demokratik esaslara dayalı bir eğitim seferberliği içinde uygulamasını

sağlayıcı mevzuatın hazırlanması, 2. Halk dershanelerine devamı hareketlendirmek ve canlılık yaratmak bakımından, ilkokul seviyesinde temel bilgi veren dershaneleri (mezunlarının ilkokul mezunu sayılması, kamu ilişkilerinden avantaj kazandırılması gibi sorumluluk ve yükümlülükleri de bulunan bir kanun çıkarılması), 3. Yüksek öğrenim ve öğretmen okulu mezunlarına staj dönemlerinde köylerde okuma - yazma öğretimi görevinin yüklenmeleri gibi hususlar bir tedbir olarak düşünülmektedir.

Köylerdeki faaliyetler: 1967 programıyla, 548 köyde köy kadınları gezici kursu ve 1318 köyde köy el sanatları açılması öngörülmüş ve kurs çalışmalarına geçilmiştir. Önümüzdeki Kasım ayından itibaren köylerde 2500 civarında halk dershanesi açılacaktır. Kadınlarımızın aile ekonomisi açısından eğitimleriyle görevli 36 ilde 52 ev ekonomistimiz çalışmalarına devam etmektedir. Daha yaygın faaliyette bulunmaları için bu alanda çalışacak olan ev ekonomistlerimizin sayılarının artması ve bakanlığımızın Kuruluş Kanununun⁵ çıkarması gerekmektedir. Şeklinde açıklamada bulunmuştur(MMTD, D:2 C:21 s.804).

Düşünsel, 19.02.1966 tarihli bir başka soru önergesinde “1. Kars’ın merkez, ilçe ve köylerine 1966 yılında kaç okul yapılmıştır?, 2. Kars’ın merkez, ilçe ve köylerinden hangilerine 1967 yılında, kaç okul yapılması düşünülmektedir ?” şeklinde soru yöneltmiştir(MMTD, D:2 C:18 s.541). Milli Eğitim Bakanı İbrahim Ertem soru önergesine 27 Haziran 1967 tarihli şu şekilde cevap vermiştir:

1. Kars ilinde 1966 yılında; Şehirlerde: 2 okulda 7 derslik, Köylerde: a) 16 okulsuz köyde 35 derslik, b) Geçici binada öğretim yapılan 2 köyde 5 derslik, c) Okul binası harar olan 26 köyde 82 derslik yapılmıştır. 2. Vâlilikten alınan 1967 okul yapım ve donatım programına göre: Şehirlerde: 2 okulda 10 derslik, Köylerde: a) 25 okulsuz köye 50 derslik, b) Okul binası harap olan 14 köye 43 derslik ; e) Geçici binada öğretim yapılan 14 köye 33 derslik yaptırılacaktır. Not: Tasarruf temin edildiği takdirde şehirlerde 6 okulda 30 derslik, köylerde 11 okulda 33 derslik daha yaptırılacağı programda kayıtlıdır. 3. Devlet Plânlama Teşkilâtına sunulan 1968 yatırım teklifine göre şehirlerde 52, köylerde 118 derslik yapımı için 9. 680 000 liralık ödenek ayrılması öngörülmektedir(MMTD, D:2 C:20 s.377).

5 Sağlık Eğitim Enstitüleri Kuruluş Kanunu, No:555, Kabul Tarihi:31.03.1965,Yayımlandığı R.Gazete:Tarih: 10.4.1965 Sayı: 11965, Yayımlandığı Düstur: Tertip:5 Cilt:4 Sayfa: 954)

Düşünsel'in, Meclis içerisindeki çalışma faaliyetlerine baktığımızda, 1966 ve 1967 bütçe münasebetleri, Kars'taki il, ilçe ve köylerdeki yol çalışmaları, Kars'ta okuma-yazma oranının belirlenmesi ve gerekli önlemlerin alınması, Okul yapımının ve Kadın okur-yazarlığın artırılmasına dair Meclis'te yazılı ve sözlü önergeler vermiştir.

2.4. TÜRKİYE İŞÇİ PARTİSİ KADIN MİLLETVEKİLİ

I. Behice Boran Hatko (URFA)

a. Hayatı:

Behice Boran(MMÜHT, No:686)(Erişim Tarihi:12.01.2023), 1926'da İstanbul'da doğmuştur (Atılgan, 2007). Babası Sadık Efendi, annesi ise Mahire Hanım'dır. Öğrenimine Arnavutköy Amerikan Kız Koleji ile başlamış ve İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümüyle devam etmiştir. 1934-1939 yılları arasında Michigan Üniversitesinde (ABD) sosyoloji okumuştur. Birçok eseri bulunmaktadır(Toplumsal Yapı Araştırmaları(doçentlik tezi), İş Bölümü ve Kadının Sosyal Mevkii, Türkiye ve Sosyalizm Sorunları, vb.)Bir müddet sosyoloji öğretmenliği yapmıştır. 1939 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Sosyoloji Bölümüne doçent olarak atanmıştır. Aynı dönemde Yurt ve Dünya ve Adımlar dergilerinin yayın faaliyetlerine katılmıştır. 1948 yılında kadrosunun kaldırılması nedeniyle fakültedeki görevinden ayrılmak zorunda kalmıştır. Kurucusu ve Başkanı olduğu Barışseverler Cemiyetinin Kore'ye asker gönderilmesini kınayan bir bildiri yayımlaması üzerine 15 ay hapis cezası almıştır. 1962'de Türkiye İşçi Partisi'ne girmiş ve 1965 genel seçimlerinde Urfa milletvekili seçilmiştir. 1970 yılında parti kurultayında TİP'in genel başkanı seçilmiştir. 12 Mart 1971 sürecinde tutuklanmış ve TİP kapatılmıştır. 1974 Af yasası ile serbest bırakılmış ve 1975 yılında tekrar kurulan TİP'in genel başkanı seçilmiştir. 12 Eylül 1980'den sonra partisi tekrar kapatılmıştır. Bunun üzerine hayatına Belçika'da devam etme kararı almıştır. İki çocuğu vardır. Berlin'de vefat etmiştir(TBMM Albümü,2010:890).

b. Boran'ın II.(13.) Dönem Faaliyetleri:

Boran'ın, II.(13.) dönem Meclis tutanak kayıtlarına bakıldığında kanun tasarısı ve teklifleri, Meclis araştırması, gensoru ve genel görüşme önergeleri vb. birçok konu üzerinde söz aldığı görülmektedir.

Boran, Kıbrıs'ta olupbittiye getirilmek istenen Enosis ve oradaki Türklerin himayesiz bırakılmasına dair bir demec sunmuş, demecinde son günlerde alevlenen Kıbrıs meselesi dolayısıyla basında çıkan yazılar doğrultusunda

endişelenildiğini ve bu yazılar doğrultusunda Türkiye'ye bir üs verme fikrinin ortaya atıldığını, İngiliz hükümetinin güya üslerini Türkiye'ye vermeyi teklif ettiğini, Amerika'nın ise bu teklifi desteklediğini, Yunanistan'ın askeri cuntasının bu fikre sıcak baktığını ifade etmiştir (MMTD, D:2 C:21 s.351). Boran, devamında ise böyle bir oluşumun Türkiye için felaket olacağını ifade etmiş ve sözlerine şu şekilde devam etmiştir:

... Kıbrıs Türkleri o takdirde Yunanistan'ın tebaası haline gelecek ve bizim orada üslere sahip olmamız onlar için bir teminat teşkil edemeyecektir. Çünkü Türklere yapılacak muamele Yunanistan'ın bir iç işleri muamelesi haline geleceği için biz hiçbir suretle müdahale edemeyeceğiz. Nasıl ki, şimdi Batı - Trakya'daki Türklere yapılan muamelelere karşı hiçbir şey yapamıyoruz. İkincisi, bu bize askeri ve malî bir yük olacak, Amerika'ya bütçünün tabi, onun yardımına "bağlı bir hale geleceğiz. Üçüncüsü, askeri üslerin tasfiye edildiği ve tasfiye edilmesinin istendiği bir dünyada biz bir işgal kuvveti, bir başka memleketlerde askeri üslere sahip bir devlet haline geleceğiz, son zamanlarda desteklerini kazanmak için bu kadar uğraştığımız 3'üncü dünya devletlerini bütçünün kendimizden uzaklaştıracağız. Hele Orta - Doğu devletleri Türkiye'nin bu adada bir üsse sahip olmasına karşı tamamen direneceklerdir.

Bu Kıbrıs meselesinin bu şekilde birden bire yeniden ortaya çıkmasının arkasındaki sebep, hiç şüphesiz Amerika'nın Yunanistan'daki Askerî Cunta Hükümetini desteklemek istemesidir. Bu hükümet iç zorluklarla karşı karşıyadır, onun Yunan milleti nezdinde ki itibarını artırmak. Yunan milletine kabul ettirmek için Amerika böyle bir çözümü zorlamaktadır. Ama hiç şüphe yok ki, Türkiye'nin böyle bir çözüm de hiçbir menfaati yoktur. Aksine, böyle bir çözüm Türkiye'nin tamamen menfaatlerine aykırıdır. Böyle bir çözüm şeklini Türk Hükümetinin asla kabul edemeyeceğini ümit etmek isteriz. Yine bu oluşumlar gösteriyor ki, TİP bağımsız, federatif, üslerden arınmış, tarafsızlaştırılmış, federatif bir Kıbrıs Cumhuriyeti üzerinde ısrar etmekte ne kadar haklıymış. Vakit geçte olsa, bu durumda Makarios Enosis'e karşı direndiğine göre, Türkiye için son bir fırsattır. Bu anlattığımız, tarif ettiğimiz anlamda bağımsızlık tezini benimseyip bunu müdafaa etmek, tekrar tekrar burada ki, müzakerelerde belirttiğimiz gibi, böyle bir bağımsızlık tezi hem Türkiye'nin millî menfaatlerine uygundur, hem Kıbrıs Türk Cemaatinin menfaatlerine uygundur, hem de 3'üncü dünya devletlerinin desteğini kazanacak bir formüldür. Aynı zamanda sosyalist bloğun da desteğini kazanacak bir tezdur. Binaenaleyh,

böyle millî menfaatlere bu derece uygun bir tezi kabul ettirmek için dünyada destek bulmamız mümkündür. Ümit etmek isteriz ki, geç de olsa, Hükümet bu tezi benimsesin ve her halükârda küçük tavizli Enosis'den başka bir şey olmayan İngiliz teklifini kesinlikle reddetsin... (MMTD, D:2 C:21 s.352).

Boran'ın bu demecine karşılık, İsmail Yılanhoğlu(CKMP Kastamonu milletvekili) söz alarak:

Hatip konuşurken «Amerika'ya büsbütün tabi» cümlesini kullandılar ve siz de buna müdahale etmediniz. Bir milletvekili Türkiye'yi Amerika'ya tabi gibi gösterebilir mi? Hükümet buna lütfen cevap versin ve hatip de taviz etsin şeklinde karşı çıkmış “ Biz Amerika'ya tabi bir millet değiliz. Tabi olan varsa onun da karşısındayız.”(MMTD, D:2 C:21 s.352)

sözlerini Boran'a cevap olarak vermiştir. Bu konuyla ilgili Dış işleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil, şu açıklamayı yapmıştır:

...Günlerdir Kıbrıs üzerinde zaman zaman resmî makamlarca tezkibedilen havadisler ifşa edilmekte ve nihai bir çözüm yoluna yaklaşıldığı, hatta mutabakata varıldığı gibi birtakım spekülâtif haberler ortaya atılmaktadır. Hükümet Kıbrıs konusunda ne cereyan etmişse bunu basına verdiği açıklamalarda muntazaman umumi eskâra duyurmuştur. Bugün dahi tarafımdan bütün gazetelerin muhabirlerine bu konudaki Hükümet görüşü yaptığımız bir basın toplantısında açıklanmıştır. Hükümetin, birtakım üsleri alarak Enosis'e rıza göstereceği, bunun şu veya bu devletin arzusunun uygun bir çözüm yolu olduğunu, Hükümetin, şu büyük devletin arzuları dâhilinde bu meseleyi çözüme yoluna girdiği gibi iddialar yersizdir. Bugüne kadar ki taaccüb edilen zannederim ki, yüksek şahsiyetli politika yüksek meclisinizin malûmudur.

Kıbrıs'ta her hangi bir çözüm yoluna varmak ümidi ve ihtimali belirlediği zaman elbette ki, Hükümet bu konuyu yüce meclise getirmeden evvel kendisinin kabul edebileceği, eskârı umumiyenin kabul edebileceği kendi ilân ettiği prensiplerin çevresinde kalan ve arzularını kapsayan bir formül olup olmadığını tetkik edecek, yine yüce meclisin huzuruna gelecektir. Birtakım faraziyelerle, Hükümete şu veya bu şekilde bühtanda bulunmak için Kıbrıs konusunu vesile ittihaz etmek, ne millî menfaatlerinize uygundur, ne de bir siyasi partinin, billhassa böyle bir nazik bir devrede, istifade etmeye çalışması muhal görülecek bir yol değildir. Şurasını katıyetle

belirteyim ki, Hükümet yüce Meclis'e defaatle ilân edilen ve esasî dört prensipte toplanan umumi siyasetinden bir zerre dahi inhiraf etmiş değildir. 1. Ada, tek taraflı olarak bir devlete ilhak edilemez. 2. Ada da bir cemaat diğerine tahakküm edemez. 3. Yürürlükte olduğunu kabul ettiğimiz, bu işin muarızları tarafından dahi kabul edilen muahedeler tek taraflı olarak değiştirilemez. 4. Lozan Muahedesiyle bu çerçevede tesis edilen muvazene Kıbrıs'a bir çözüm yolu aranırken ihlâl edilemez. Daima biz şununla suçlandık: Kıbrıs için görüşünüz nedir? Ve ben huzurunuzda hep izah ettim. Bu prensipler dâhilinde Türkiye'nin, Türk cemaatinin menfaatlerini koruyan muhtelif alternatifler vardır. Biz bunların birini rijit ve kesin olarak cebimize koyup ve deklâre edip fonu istihsal etmek için gitmek istemiyoruz. Barışçı bir çözüm yolu aramak, karşı tarafların da kabul ve rıza göstereceği bir nokta da buluşmak, birleşmek demektir. O halde bu ana prensipler, çerçevesinde mevcut alternatiflerden memleketimizin menfaatlerine uygun, cemaatimizin haklarını koruyucu bulduğumuz bir şıkkı kabul edebiliriz. Bu hakikat ortada iken ve henüz ortada bir çözüm yolu üzerinde bir ittifak değil, emare yokken Hükümeti uydulukla itham etmek veya gazetelerin spekülâtif haberlerini böyle bir ittihâmı öne sürmek için vesile saymak ciddi bir hareket sayılmaz... (MMTD D:2 C:21 s.353-354).

Kıbrıs konusuyla ilgili iktidarın politikaları mühalefet tarafından zaman zaman çok sert eleştirilse de bu konuyla ilgili hükümetten çok, devletin politikasının nasıl olacağına üzerinde tartışmalar yaşanmıştır.

Boran, Hacettepe Üniversitesi'nin kurulması hakkında kanun tasarısı, Meclis'te görüşülmeye başlandığı andan itibaren konuya dâhil olmuş tasarının ⁶ ikinci maddesinde bazı endişelerinin olduğunu dile getirmiş

6 MADDE 1. — Merkezi Ankara'da olmak üzere «Hacettepe Üniversitesi» adı ile tüzel kişiliği haiz özerk bir üniversite kurulmuştur. MADDE 2. — Hacettepe Üniversitesine bağlı ve tüzel kişiliği haiz «Fen ve Sosyal Bilimler Fakültesi», «Tıp Fakültesi» ve «Sağlık Bilimleri Fakültesi» kurulmuştur. Hacettepe üniversitesi içinde fakülteler, yüksek okul veya okullar ile enstitüler açılmasına, bunların birleştirilmesine veya kaldırılmasına Senato karar verir. Hacettepe Üniversitesi ile buna bağlı fakültelerin, yüksek okul, okul ve enstitülerin işleyiş, akademik düzen, yönetim ve denetimini ilgilendiren hususlar Senatóca bazarlanacak yönetmeliklerle belirtilir. Bu madde uyarınca açılacak fakülte, enstitü, okul ve kurumlarından yeni ödenek ve kadro alınmasını gerektirenler için genel usullere uyulur. MADDE 3. — Hacettepe üniversitesi Senatosu, Rektörün başkanlığında öğretim görevi başında bulunan önceki rektörden, fakülte dekanlarından, her fakülte profesörler kurullarının kendi üyeleri arasından üç yıl için seçeceği ikişer profesörden ve rektörlüğe bağlı her yüksek okulun müdüründen kurulur. MADDE 4. — Hacettepe Üniversitesi Rektörü, Üniversite Senatosu tarafından, Senato üyeleri arasından beş yıl için seçilir. Dönem süresi biten rektör üç defadan fazla olmamak üzere birer yıl süre ile yeniden seçilebilir. Rektör, Senato üyelerinden bir veya ikisini rektör yardımcısı olarak seçer. Rektör, işi başında bulunmadığı zaman rektör yardımcularından veya dekanlardan birini vekil tayin eder. Rektör üniversite tüzel kişiliğinin temsilcisidir. Rektör, üniversite ve ona bağlı fakültelerle diğer kurumların yürütme ve ita amiri olup ta-

ve üniversitenin kuruluşuna katılan, üç fakülte olduğunu ve üniversite senatosunun kendi kararına bağlı olarak yüksek okul ve okullar kurma hakkı tanındığını ifade etmiştir. Boran konuşmasının devamında ise konuyla ilgili düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

hakkuk memurlarını tayin eder. Rektör yardımcılara, fakülte dekanlarına, okul ve enstitü müdürleri ile Üniversite Genel Sekreterine uygun göreceği ölçüde ita amirliği yetkisi verebilir. Memur ve hizmetlilerin atanma, terfi ve nakilleri Rektör veya görevlendireceği rektör yardımcılara, dekanlar ve üniversite Genel Sekreteri tarafından yapılır. MADDE 5. — Hacettepe Üniversitesine bağlı fakültelerin dekanları, Fakülte Profesörler Kurulu üyeleri ile bu fakültelere bağlı yüksek okul müdürlerinin bir arada yapacakları toplantıda dört yıl için seçilir. Dönem süresi biten dekanlar üç defadan fazla olmamak üzere birer yıl süre ile yeniden seçilebilirler. MADDE 6. — Hacettepe Üniversitesi fakülte ve diğer kurumlarına atanmış öğretim üye ve yardımcıları,, üniversitenin diğer fakülte ve kurumlarındaki kadrolara atanmamış olsalar bile, buralarda da gerekli öğretim, eğitim ve araştırma hizmetleri ile görevlendirilebilirler. Fakülte kadrolarına atanmış öğretim üyeleri yönetmeliklerde belirtilecek esaslara göre yüksek okul, okul veya enstitü kurullarına katılırlar. MADDE 7. — Hacettepe üniversitesinin inşaat, makina ve tesisatı ile ilgili işlerde 1050 sayılı Muhasebei Umumiye Kanununun 135 nci maddesi ile 2490 sayılı Kanun hükümleri uygulanmaz. Bu işlerde uygulanacak esaslar Senatoca hazırlanacak bir yönetmelikle belirlenir. MADDE 8. — Asli görevleri Hacettepe Üniversitesi ve buna bağlı fakülte, yüksek okul ve diğer kurumlarda olan öğretim üyeleri ve öğretim yardımcıları, Senatoca işbirliğine karar verilen kurumlar dışında başka müesseselerde ek görevle çalışamazlar ve serbest meslek icra edemezler. Bu madde gereğince Hacettepe üniversitesi ile işbirliği yapılmasına karar verilen kurumlardan alınan ücretler, öğretim üyelerinin ve öğretim yardımcılarının bu üniversiteden alacakları üniversite tazminatlarına hâlel getirmez, Hacettepe üniversitesi kadrolarına ek görevle tayin edilen ve haricte resmî veya özel bir işi bulunmayan üniversite mensubu öğretim üyelerinin asli görevleri dolayısıyla almakta oldukları üniversite tazminatlarına hâlel gelmez, Bu üniversitede asli görevi bulunan öğretim üyeleri ve yardımcılarına 7244 sayılı Kanunun 3 ncu maddesi hükmü uygulanmaz. MADDE 9. — Bu kanun hükümlerinin kapsamadığı hususlarda 115 sayılı Kanunla değiştirilmiş 4936 sayılı Üniversiteler Kanunu ile ek ve tadillerine uyulur. MADDE 10. — Başka kanunların işbu kanun hükümleri ile çelişmesi halinde bu kanun hükümlerine uyulur. MADDE 11. — Hacettepe Üniversitesi kuruluş kadroları bağlı(1) ve (2) sayılı cetvellerde gösterilmiş ve 26.9.1963 tarih, 337 sayılı ve 16.2.1965 tarih, 534 sayılı kanunlarla almam bağlı (3) sayılı cetvelde yazılı kadrolar kaldırılmıştır. MADDE 12. — Ankara Üniversitesi Hacettepe3 Tıp ve Sağlık Bilimleri Fakültesince yapılan sözleşmelerden doğan haklar ve borçlar, bu fakülteye ait bütümlük menkul ve gayrimenkul mallarla alacaklar ve döner sermayeler «Hacettepe Üniversitesi» ne intikal etmiştir. GEÇİCİ MADDE 1. — Bu kanuna bağlı (4) sayılı cetvelde gösterilen kadrolar, 1967 mali yılında kullanılmaz. - GEÇİCİ MADDE 2. — Ankara Üniversitesi Hacettepe Tıp ve Sağlık Bilimleri Fakültesi ile bu fakülteye bağlı kurumlarda görevli öğretim üyeleri ve öğretim yardımcıları ile memur ve hizmetlilerden aylıkları, kadro ve üniversite kurumunun adı değişmişlerin yeniden tayinlerine lüzum olmayıp, aylıkları ve ücretleri verilmeye devam olur. Aylıkları, kadro unvanları ve üniversite kurumunun adı uymayanların atanmaları, bu kanunun yayımı tarihinden geçerli olmak üzere yapılır ve bunlardan izinli olanlar için göreve başlama kaydı aranmaz. GEÇİCİ MADDE 3. — Ankara üniversitesi Hacettepe Tıp ve Sağlık Bilimleri Fakültesine ait ihalelerle ilgili yükümlülükler ile yatırımlar için verilmiş emanet yetkileri 1967 mali yılı için Hacettepe Üniversitesine intikal etmiştir." GEÇİCİ MADDE 4. — Hacettepe üniversitesinin ilk rektörü, geçici 2'nci madde gereğince Hacettepe Üniversitesine geçmiş olan Hacettepe Tıp ve Sağlık Bilimleri Fakültesi ve bu fakülteye bağlı yüksek okullar öğretim üyelerinin bu kanunun yayımından itibaren iki hafta içinde bir arada yapacakları bir toplantıda seçilir. GEÇİCİ MADDE 5. — Bu kanunun yayımı tarihinden itibaren iki aylık süre içinde, Hacettepe Üniversitesi Senatosu, Ankara üniversitesi Senatosunda, bu kanunun yayımından önce üye olup asli görevleri Hacettepe Tıp ve Sağlık Bilimleri Fakültesi ile buna bağlı kurumlarda bulunan profesörlerden kurulur. GEÇİCİ MADDE 6. — Bu üniversitenin her çeşit sarfiyatı Hacettepe Üniversitesi 1967 yılı Bütçe Kanunu çıkıncaya kadar Ankara Üniversitesi Hacettepe Tıp ve Sağlık Bilimleri Fakültesi 1967 yılı bütçe tertiplerinden bu kanun hükümleri gereğince yapılır. Hacettepe Üniversitesi 1967 yılı Bütçe Kanununun yayımı tarihine kadar bu kanunun 1' nci maddesi uygulanmaz. MADDE 13. — Bu kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer. MADDE 14. — Bu kanunu Bakanlar Kurulu yürütür. Kanun No:1001, Hacettepe Üniversitesi kurulması hakkındaki 892 sayılı ek kanun, bu kanunun kabul tarihi:05.02.1968, Resmi Gazetede İlanı ve No:10.02.1968 No:12823, Kanunlar Dergisi Cilt:51.

...Şimdi Hükümet tasarısına baktığımız zaman - ki, o tadil edilmiş Plân Komisyonunda - kuruluşa katılan her üç fakülte altında istisnasız hep yüksek okullar açılması derpiş edilmiştir, her üçünde de hiç istisnasız. Şimdi bu tadil edilmiş maddede bu kadar sarıh olarak yüksek okullar açılacağı söylenmiyor. Bu senatonun takdirine bırakılıyor. Ama ola ki, üniversite senatosu da faraza Hükümetin bu tasarısını benimser ve her fakülteye bağlı olarak sadece yüksek okullar açar, açtığı takdirde ne olur? Şu olur; Hacettepe Üniversitesi'nin senatosu diğer üniversitelerimizin senatosundan farklı olarak demokratik karakterinden bir hayli kaybetmiş olur. Çünkü üniversitenin senatosunun nasıl teşekkül edeceğine dair maddeye baktığımız zaman görüyoruz ki, senato rektör ve eski rektör ve dekanlardan ve her fakülteden seçilecek temsilcilerden teşekkül edecektir. Bir de yüksek okulların müdürlerinden teşekkül edecektir. Müdürler ise, tayinle gelen zatlardır. Ben kanun maddelerinde müdürleri kimin tayin edeceği hususunda bir sarahat görmedim, senato mu? rektörlük mü?, Eğitim Bakanlığı mu?; bir sarahat yok. Senatonun yüksek okulların ve fakültelerin yönetimine dair yönetmelikler hazırlayacağı söyleniyor, ama müdürlerin tayinine ait sarahat yok, fakat her halde tayin ile olacaklardır. O zaman tayinle gelmiş insanlardan müteşekkül bir senato ortaya çıkmış olacaktır.

Hâlbuki Üniversiteler Kanunu'nun, üniversitelerin senatosunun teşekkülüne müteallik 10.maddesine baktığımız zaman görürüz ki, o maddede, yalnız fakülteler kendi içlerinden seçimle temsilci göndererek kalmazlar ama diğer üniversiteler de yüksek okullar da yine o yüksek okulların profesör ve doçentleri arasından seçilmiş temsilciler tarafından senatoda temsil edilir, aradaki fark büyüktür. Üniversiteler Kanunu'nun 10. maddesine göre senato tamamen oraya dâhil olan teşekküllerden ve yüksek okullardan seçimle gelmiş temsilcilerden teşekkül eder. Hâlbuki Hacettepe'nin senatosu tayin edilmiş yüksek okulların müdürlerinden meydana gelebilecektir. Yine konuşmamın başında belirttiğim gibi, şayet hükümet tasarısına uymak suretiyle Hacettepe Üniversitesi senatosu her fakülteye bağlı olarak münhasıran yüksek okul açılmasını derpiş ederse, bu sefer senato büyük çoğunluğuyla tayin edilmiş kişilerden meydana gelecektir. Yani üniversite demokratik esaslar üzerine oturmuş olmayacaktır. Tayin edilmiş kimseler vasıtasıyla üst idare kademelerinde olanlar tarafından emirle tepeden idare edilir vaziyette olacaktır. Onun için bu maddenin değiştirilmesi yahut bu maddeye belki, girmez, fakat senatonun teşekkülüne ait olan madde

geldiği zaman yüksek okul müdürlerinin senatoda yüksek okulları temsil keyfiyeti değiştirilmeli ve yüksek okullarda da o okulların doçent ve profesörleri arasından seçilecek temsilciler o okulları senatoda temsil etmelidir(MMTD, D:2 C:18 s.604-605).

Yapılan görüşmeler sonucu 2. madde ile ilgili Meclis'te birçok milletvekilleri lehine ve aleyhine söz alındıktan sonra oylamaya geçilmiş ve hükümetin sunduğu şekilde bu madde kabul edilmiştir(MMTD, D:2 C:18 s.606).

Boran, Meclis'te bulunduğu süreç içerisinde birçok konuda söz almış, soru önergesi vermiş konuların uzun uzun tartışılmasına sebep olmuştur. Bunlardan bazıları ise:

-Türk parasının değerini koruma hakkında 1567 sayılı kanuna 6258 sayılı kanun ile ilave edilen(ek madde 2)'nin değiştirilmesi hakkında(MMTD, D:2 C:4),

-Gecekonduların ıslahı, imarı, tasfiyesi ve önlenmesi hakkında verilen kanun teklifi münasebetiyle ilgili açıklamaları(MMTD, D:2 C:5)

-ABD-Türkiye ilişkilerinin ayrıntısıyla yeniden gözden geçirilmesi kapsamında 89. madde gereğince gensoru açılması talebi hakkında(MMTD, D:2 C:7),

-1966-1967 yılı Bütçe kanunu tasarısı ile Dış İşleri bütçesi münasebetleriyle ilgili(MMTD, D:2 C:3 C:13),

-İkinci Beş Yıllık Kanun tasarısı münasebetleriyle ilgili görüşmeler hakkında(MMTD D:2 C:20),

-Bazı suç ve cezaların affı için kanun tasarısı münasebetiyle görüşmeler hakkında(MMTD D:2 C:2),

-İş Kanunu münasebetiyle görüşmeler hakkında(MMTD D:2 C:15),

-1968-1969 Milli Savunma Bakanlığı bütçe görüşmeleri münasebetleriyle ilgili(MMTD D:2 C:25 C:33),

-Ereğli-Demir Çelik fabrikaları Türk Anonim Şirketi kâr hisseleri hakkında kanun münasebetleriyle ilgili(MMTD D:2 C:16).

Çalışmada ele alınan konular genel olarak 1965 seçimlerinde Meclis'e giren kadın milletvekillerinin Meclis'te yaptıkları çalışmalar, seçildikleri illerdeki faaliyetleri ve memleketin genelini ilgilendiren mevzulardır. TİP'in tek kadın milletvekili olan Boran, Meclis gündemine gelmiş hemen hemen bütün mevzularda söz almış, bütün muhalefetin sözcülüğünü tek başına ifa etmiş en önemli simalardan biridir.

Sonuç

Türkiye’de kadınların siyasi olarak söz hakkı almaları 1935 seçimleriyle beraber gerçekleşse de, bundan önceki dönemlerde de kadın siyasi ve sosyal olarak son derece etkin olmuştur. M. Kemal Atatürk’ün çabası ile birlikte kadınlar ilk olarak Belediye seçimlerine katılmış ve gerçek manada seçme ve seçilme haklarına ise 1935 seçimiyle elde etmişlerdir. Bu seçim sonucunda %4,5 temsil oranıyla 18 kadın milletvekili Meclis’e girmiştir. 1939 yılı yapılan seçimlerde %3,7 temsil oranıyla birlikte 16 kadın milletvekili Meclis’e girmiştir. 1943’te yapılan seçimlerde ise %3,5 temsil oranıyla yine 16 kadın milletvekilinin Meclis’e girdiğini görmekteyiz. 1943 seçimlerinden sonra yapılan seçimlerde genel olarak kadın parlamenter sayısında artma ve azalmalar meydana gelmektedir. Bu tarihten sonraki seçim ve kadın parlamenterler ise şu şekildedir: 1946 seçimlerinde %1,9 temsil oranı ile 9 kadın milletvekili, 1950 seçimlerinden sonra %0,6 temsil oranıyla birlikte 3 kadın milletvekili, 1954 seçimlerinden sonra % 0,7 temsil oranıyla birlikte 4 kadın milletvekili, 1957 seçimlerinden sonra %1,3 temsil oranıyla birlikte 8 kadın milletvekili Meclis’e girmiştir.

1960 darbesi sonucu meydana gelen buhran, sosyal ve siyasi olarak kötü sonuçları da beraberinde getirmiştir. DP liderinin yargılanıp idamına, birçok milletvekili kadın ve erkeğin tutuklanmasına, ülkede sıkıyönetim ilan edilmesine ve daha birçok uygulamaların yaşanılmasına sebep olmuştur. Darbe sonrası oluşturulan Milli Birlik Komitesi ve Kurucu Meclis ülke idaresini ellerine alıp, darbeyi halka meşrulaştırmak amacıyla da birçok uygulamada bulunmuştur. 1961 Anayasasının ilanı bu uygulamanın örnekleri arasındadır. 1961 Anayasası sonrası seçimlere gidilmiş ve ilk defa nispi temsil d’Hondt sistemi getirilmiştir (25 Mayıs 1961 tarihli ve 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu’nda kabul edilmiştir). 15 Ekim 1961 tarihinde yapılan genel seçimlerde uygulanmış ve milletvekili sayısı sabitlendirilerek 450 olarak belirlenmiştir. Bu seçim sonucunda 450 sabit milletvekili içerisinde %0,7 temsil oranıyla 3 kadın milletvekili ancak Meclis’e girmiştir.

1965’te yapılan genel seçimlerde ise (306 sayılı seçim kanununda değişiklik yapılmıştır) nispi temsil, milli bakiye sistemi benimsenmiş ve bu sisteme göre her parti artık oylarla birlikte Meclis’te temsil edilme hakkına sahip olmuştur. 1965 genel seçimlerinde yeni belirlenen milli bakiye (Kılavuz, 2020) sistemi ile birlikte Meclis’e AP, CHP, CKMP, MP, YTP ve son olarak TİP girmiştir. AP 1965 seçimi sonucunda %53 oy oranı ve 240 milletvekili sayısı ile Meclis’teki en yüksek milletvekili sayısına sahip olmuştur. Bu oy oranı AP’yi tek başına iktidara taşımıştır.

1965 seçimlerinde ilk defa sol kesim TİP adıyla birlikte Meclis'te bulunmuştur. Bu seçimler sonucunda %1,8 temsil oranıyla birlikte 3 AP'den, 3 CHP'den, 1 YTP'den ve 1'de TİP'den olmak üzere 8 kadın milletvekili Meclis'e girmiştir. Meclis'te seçtikleri şehirlerde birçoğu aktif olarak çalışmış yazılı-sözlü soru önergeleri, kanun teklifleri, bütçe görüşmeleri ve birçok konuda hem buldukları şehir, hem de ulusal farklı konular üzerinde sorunları veya çözüm önerilerini dile getirmişlerdir.

AP kadın milletvekilleri olan Nilüfer Gürsoy, Melahat Gedik, Neriman Ağaoglu Millet Meclisinde genel siyasi konular üzerinde etkin, seçtikleri bölgenin siyasi, sosyal ve iktisadi konuları ile ilgili yazılı ve sözlü önerge verdikleri görülmektedir.

CHP kadın milletvekilleri olan Nermin Neftçi, Türkan Seçkin, Zarife Koçak'ın Meclis'de oldukça fazla yazılı, sözlü önergeleri, kanun tasarıları ve demeçleri bulunmakla beraber, seçtikleri bölgelerin sosyal, siyasal ve iktisadi konularıyla da ilgili çalışmaları olmuştur. Meclis gündemine gelen konular üzerinde ciddi manada muhalefet görevini yerine getirmişlerdir.

YTP kadın milletvekillerinden olan Sevinç Düşünsel de Meclis'te kendi seçim bölgesi olan Kars'ta, yol yapım çalışmaları, okul yapımı, okur-yazar oranının artırılması için alınması gereken tedbirler konusunda önerilerde bulunmuştur.

TİP kadın milletvekili Behice Boran'ın birçok konu üzerinde ihtilafli ve önemli konuşmalarının olduğunu tespit edilmiştir. Özellikle kendi seçildiği bölge dışında da çok aktiftir. Meclis'teki konular üzerinde hükümet programını da eleştirmiş, hükümetin sorunlara getirdiği çözümlerin yeterli olmadığını dile getirmiş ve sorunlara karşı daha dikkatli önlemler alınmasını ve dış politika konularında daha etkili bir siyasettin izlenmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Her bir ferdin doğuştan getirdiği yaşam hakkının; siyasi, otoriter, baskıcı, ötekileştirici vb. güçler tarafından yok sayılmadığı, eşitlikçi, paylaşımcı, etnik köken, cinsiyet, renk, statü ayrımı yapılmaksızın insani değerler üzerinden her bir bireyin yaşam hakkının kullanabildiği demokrasinin yerleşebilmesi için kadınların, hayatın bütün alanlarında yer alması elzemdir.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Dönem:9 (Cilt:1, Birleşim:5, Oturum:1, 02.06.1950) Ankara, 1950.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerdesi, Millet Meclis'i Dönem: 1(12.) (Cilt:24, Birleşim:23, Oturum:1 02.01.1964)Ankara, 1964.
- TBMM Zabıt Ceridesi Dönem:1 (Cilt:27, Birleşim:58, Oturum:1, 21.02.1964) Ankara, 1964.
- TBMM Zabıt Ceridesi, Millet Meclis'i Dönem:1 (Cilt:40, Birleşim:110, Oturum:2, 20.05.1965) Ankara,1965
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Dönem:2.(13.) (Cilt:1, Birleşim: 27 Oturum:1, 24.12.1965) Ankara, 1965.
- TBMM Zabıt Ceridesi Dönem:2 (Cilt:1, Birleşim: 16, Oturum:1, 30.11.1965) Ankara,1965.
- TBMM Zabıt Ceridesi Dönem:2 (Cilt:1, Birleşim: 27, Oturum:1, 24.12.1965) Ankara,1965.
- TBMM Zabıt Cerdesi Dönem:2 (Cilt:2, Birleşim:28, Oturum:2, 27.12.1965) Ankara, 1965.
- TBMM Zabıt Ceridesi Dönem:2 (Cilt:3, Birleşim:48, Oturum:2, 17.02.1966) Ankara,1966.
- TBMM Zabıt Ceridesi Dönem:2 (Cilt:4, Birleşim:58, Oturum:2, 27.02.1966) Ankara, 1966.
- TBMM Zabıt Ceridesi Dönem:2 (Cilt:5, Birleşim:72, Oturum:1, 24.03.1966) Ankara,1966.
- TBMM Zabıt Ceridesi Dönem:2 (Cilt:5, Birleşim:78, Oturum:1, 13.04.1966) Ankara,1966.
- TBMM Zabıt Cerdesi Dönem:2 (Cilt:6, Birleşim:82, Oturum:2, 24.06.1966) Ankara,1966.
- TBMM Zabıt Ceridesi Dönem:2 (Cilt7, Birleşim:104, Oturum:1, 07.01.1966) Ankara,1966.
- TBMM Zabıt Ceridesi Dönem:2 (Cilt:7, Birleşim:110, Oturum:1, 13.07.1966) Ankara,1966.
- TBMM Zabıt Ceridesi Dönem:2 (Cilt:8, Birleşim:115, Oturum:1, 20.07.1966) Ankara,1966.
- TBMM Zabıt Ceridesi Dönem:2 (Cilt:9, Birleşim:13, Oturum:1, 2.12.1966) Ankara,1966.
- TBMM Zabıt Ceridesi Dönem:2 (Cilt:9, Birleşim:17, Oturum:1, 12.12.1966) Ankara,1966.

- TBMM Zabıt Ceridesi Dönem:2 (Cilt:13,Birleşim: 56, Oturum:3, 17.02.1967)
Ankara,1967.
- TBMM Zabıt Ceridesi Dönem:2 (Cilt:15, Birleşim:72, Oturum:1, 13.03.1967)
Ankara,1967.
- TBMM Zabıt Ceridesi Dönem:2 (Cilt:16,Birleşim:98, Oturum:1, 08.05.1967)
Ankara,1967.
- TBMM Zabıt Ceridesi Dönem:2 (Cilt:18, Birleşim:119, Oturum:1,15.06.1967)
Ankara,1967.
- TBMM Zabıt Ceridesi Dönem:2 (Cilt:18, Birleşim.118, Oturum:1, 14.06.1967)
Ankara,1967.
- TBMM Zabıt Ceridesi Dönem:2 (Cilt:19, Birleşim:122, Oturum:1,21.06.1967)
Ankara,1967.
- TBMM Zabıt Ceridesi Dönem:2 (Cilt:20, Bileşim:132, Oturum: 2, 03.07.1967)
Ankara,1967.
- TBMM Zabıt Ceridesi Dönem:2 (Cilt:20, Birleşim:132, Oturum:2,
03.07.1967)Ankara,1967.
- TBMM Zabıt Ceridesi Dönem:2 (Cilt:21, Birleşim:144, Oturum:1,
20.07.1967)Ankara,1967.
- TBMM Zabıt Ceridesi Dönem:2 (Cilt:21, Birleşim:150, Oturum:1,
28.07.1967)Ankara,1967.
- TBMM Zabıt Ceridesi Dönem:2 (Cilt:23, Birleşim:32, Oturum:1, 26.01.1968)
Ankara,1968.
- TBMM Zabıt Ceridesi Dönem:2 (Cilt:25, Birleşim:46, Oturum:1, 20.02.1968)
Ankara,1968.
- TBMM Zabıt Ceridesi Dönem:2 (Cilt:26, Birleşim:55, Oturum:1, 29.08.1968)
Ankara,1968.
- TBMM Zabıt Ceridesi Dönem:2 (Cilt:27, Birleşim:62, Oturum:1, 22.03.1968)
Ankara,1968.
- TBMM Zabıt Ceridesi Dönem:2 (Cilt:28, Birleşim:74, Oturum:1, 10.06.1968)
Ankara,1968.
- TBMM Zabıt Ceridesi Dönem:2 (Cilt:29, Birleşim:12, Oturum:1, 02.12.1968)
Ankara,1968.
- TBMM Zabıt Ceridesi Dönem:2 (Cilt:31, Birleşim:40, Oturum:1, 30.01.1969)
Ankara,1969.
- TBMM Zabıt Ceridesi Dönem:2 (Cilt:33, Birleşim:54, Oturum:1, 17.02.1969)
Ankara,1969.
- TBMM Zabıt Ceridesi Dönem:2 (Cilt: 35, Birleşim,78, Oturum:1, 10.04.1969)
Ankara,1969.

TBMM Zabıt Ceridesi Dönem:2 (Cilt:35, Birleşim:71, Oturum:1, 31.03.1969)
Ankara,1969.

TBMM Arşivi, Melahat Gedik,Tercüme-i Hâli Sicil:64.

TBMM Arşivi, Neriman Ağaoğlu,Tercüme-i Hâli Sicil:314.

TBMM Arşivi, Nilüfer Gürsoy,Tercüme-i Hâli Sicil:508.

TBMM Arşivi, Türkan Seçkin,Tercüme-i Hâli Sicil:531,

TBMM Arşivi, Nermin Neftçi, Tercüme-i Hâli Sicil :639.

TBMM Arşivi, Zarife Koçak,Tercüme-i Hâli Sicil:502.

TBMM Arşivi, Fatma Sevinç Düşünsel, Tercüme-i Hâli Sicil:584.

TBMM Arşivi, Behice Boran Hatko, Tercüme-i Hâli Sicil:686.

Gazeteler

Milliyet Gazetesi, 12.10.1961

Milliyet,13.10.1968

Milliyet,13.05.1969

Hürriyet Gazetesi,10.10.1961

Resmi Gazete ve Kanunlar

1961 Anayasasının Kabul Tarihi: Kanun No: 334, Resmi Gazete İlanı:
20.07.1961, Sayı 10859

Anayasa Nizamının Milli Güvenlik ve Huzuru Bozan Bazı Filler Hakkında
Kanun, Kanun No:38, Kanunun Kabulü:05.03.1962/ Resmi Gazete
Tarihi:07.03.1962

Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan Halk Cumhuriyeti arasında yakın akrabaları
1952 yılına kadar Türkiye'ye göç etmiş olan Türk asıllı Bulgar vatandaşlarının
Bulgaristan Halk Cumhuriyetinden Türkiye Cumhuriyetine göç etmeleri hakkında
Anlaşmanın onaylanmasının uygun bulunduğu dair kanun tasarısı ve Dışişleri ve Plân komisyonları raporları (1/522),
02.05.1968 Tarihli 71-731/3748 Sayılı kanun.

Sağlık Eğitim Enstitüleri Kuruluş Kanunu, No:555, Kabul Tarihi:31.03.1965,-
Yayımlandığı R.Gazete:Tarih: 10.4.1965 Sayı: 11965, Yayımlandığı
Düster: Tertip:5 Cilt:4.

Hacettepe Üniversitesi kurulması hakkındaki 892 sayılı ek kanun, Kanun
No:1001, kanunun kabul tarihi:05.02.1968, Resmi Gazetede İlanı ve
No:10.02.1968 No:12823, Kanunlar Dergisi Cilt:51

Elektronik Adresler

<http://www.tuik.gov.tr/>.

<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv>

<https://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.43147>

<http://www.tesav.org.tr/>.

<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/>.

Araştırma Eserleri ve Makaleler

- Ahmad, F. (2007). *Demokrasi Sürecindeki Türkiye (1945–1980)*. İstanbul: Hil Yayınları.
- Akşin, S. (2008). *Çağdaş Türkiye Tarihi (1908-1980)*. İstanbul: Cem Yayınevi 4.Cilt. 10.Baskı.
- Arslan, A. (2007). 1963'ten Günümüze, Yerel Seçim Sonuçları Temelinde Türkiye'nin Siyasi Yapısı. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, Cilt:4, Sayı:1*.
- Atılgan, G. (2007). *Behice Boran; Öğretim Üyesi, Siyasetçi, Kuramcı*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Aydın, A. (2015). Türkiye'de Kadın Temsili Sonrunsalına Kadın Bakanlar Bağlamında Bir Bakış. *Yasama Dergisi, Sayı:31*.
- Aydoğan, P. (2020). *Demokrasiye Geri Dönüş: Türk Parlamento Tarihinde XII. Dönem (1961-1965)*. Ankara: TBMM Basımevi, 1. Baskı .
- Belen, N. (2018). Aydın Örneğinde Türkiye'de Kadın Temsili ve Milletvekilleri Üzerine Bir Değerlendirme (1935-2018). *Yeni Fikir Dergisi*.
- Bülbül, B. Y. (2012). Çift Meclis Sistemi ve Türkiye. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. XIV, Sayı:1* .
- Caporal, B. (1999). *Kemalizimde ve Kemazlın Sonrasında Türk Kadını I (1919-1970)*. İstanbul: Cumhuriyet Yayınevi.
- Erdogan, N. (2015). Muş'un İlk Kadın Milletvekili, Nermin Neftçi (192-2003). *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C:3 Sayı:1* .
- Fedayi, C. (2019). Adalet Partisi'nin Birinci Dönemi (1961-1971). *Muhafazakâr Düşünce Dergisi* .
- Findley, C. V. (Ekim 2012). *Carter V. Findley, Modern Türkiye Tarihi (İslam, Milliyetçilik ve Modernlik 1789-2007)*, Çev: Güneş Ayas. İstanbul: Timaş Yayınları 2.Baskı.
- Gök, H. V. (1983). Demokrat Parti Döneminin Önemli Bir Siması Namık Gedik ve Siyasi Faaliyetleri (1950-1960). *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları*
- Güngör, E. (2022, 10 22). Adalet Partisi'nin Kadın Milletvekilleri ve Türkiye Büyük Millet Meclis'indeki Faaliyetleri (1961-1980). *Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları (Disiplinlerarası) Yüksek Lisans Programı* . Aydın, Türkiye.
- Kaplan, L. (1996). Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Kadın Milletvekilleri. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt: XII, Sayı:34*.
- Kaynar, M. K. (2017). *Türkiye'nin 1960'lı Yılları* . İstanbul : İletişim Yayınları A. Ş., 1. Baskı .

- Keskin, Y. Z. (2014). Demokrat Parti İktidarı ve Günümüze Yansımaları. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:5 .
- Kılavuz, N. (2020). *Türk Siyasî Hayatında 1965 Seçimleri*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Kurnaz, Ş. (1991). *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını(1839-1923)*. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.
- Kurumu, T. İ. *Türkiye İstatistik Kurumu*. Türkiye İstatistik Kurumu, Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011, Yayın No: 3685: <https://www.tuik.gov.tr/>.
- Küçükcan, B. (1997). 1961 Anayasası ve 1961-1965 Koalisyon Hükümetleri Dönemi. *Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmış) Doktora Tezi*.
- Mumcu, A. (1996). *Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi*. Ankara: İnkılâp Kitabevi 21.baskı.
- Önal, T. (2017). 27 Mayıs İhtilalı'nın Geride Bıraktıkları ve İnönü Hükümetlerinin Önemli İç Siyasi Gelişmeleri(1961-1965). *Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*.
- Özbudun, E. (1995). Seçim Sistemleri ve Türkiye . *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*.
- Özkul, F. (2023). 191 Anayasası'nın Türk Anayasalcılığındaki Yeri ve Önemi. *Hasan Kalyoncu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Sayı:25 .
- Savut, E. (2020). Geçmişte Bugüne Türkiye Siyasetinde Seçim İttifakları: Tercih mi? Zorunluluk mu? *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:39 .
- Servet, A. (1967). *Türkiye'de Parlamento Seçimleri* . İstanbul : İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası.
- Sümer, G. Ç. (1999). Türkiye'de Kadın Milletvekilleri 1935-1991. *İnönü Üniversitesi Lisansüstü Kamu Yönetimi Alanında Oluşturulmuş Bilim Uzmanlığı Tezi* .
- Şahin, Z. (2022). Türkiye'de Seçimlerin Cinsiyeti: Cumhuriyetin İlk Yıllarından Günümüze Milletvekili Genel Seçimleri ve Kadın Temsili(1935-2018). *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:29 .
- Tanık, İ. H. (2021, Ankara). Edirne Millietvekili Türkan Seçkin'in Yasama Faaliyetleri. *Başlangıçtan Günümüze Türk Tarihinde Kadın* .
- Tarhan, B. (2020). Üç Devirde bir Muhalif: Halide Edip Adıvar'ın Perspektifinden Türkiye'de Siyasî İktidarlar ve Muhalefet Sorunu. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* .
- Taşcıoğlu, M. (1958). *Türk Osmanlı Cemiyetinde Kadının Sosyal Durumu ve Kadın Kıyafetleri*. Ankara: Kadının Sosyal Hayatını Tetkik Kurumu.

- Taştan, M. (1993). Türkiye Büyük Millet Meclisinde Kadın Milletvekilleri. *Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Atatürk İlkeleri ve İnkılapları Tarihi Yüksek Lisans Tezi (Yayınlanmış)* .
- TBMM. (2009). *Türk Parlamento Tarihinde Kadın Parlemanterler 1935-2009*. Ankara: TBMM Basım yayınevi.
- Tekeli, Ş. (1982). *Kadınlar ve Siyasal-Toplumsal Hayat*. İstanbul: Birikim Yayınları Yerli Araştırmalar Dizisi.
- TESAV. (1993, Aralık 30). *Toplumsal, Ekonomik, Siyasal Araştırmalar Vakfı*. TESAV.
- Tuğluoğlu, F. (2020). 22 Şubat 1962 Darbe Girişimine Giden Süreçte Siyasi Af ve Toplumsal Huzur Tartışmaları. *Cumhuriyet Tarihi Arştırmaları Dergisi, Sayı:31* .
- Tuna, I. (2020). 27 Mayıs'ın Gölgesinde Demokrasiye Dönüş: 15 Ekim 1961 Genel Seçimleri. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, XX/40*.
- Tuncer, H. (1989). Türk Kadınının Geçirdiği Evrimin Tarihçesi ve Bugünkü Durumu. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*.
- Tunç, B. (2020). Türk 1961 Anayasasının Yeri ve Önemi”Türk Anayasa Tarihinde 1961 Anayasası'nın Yeri ve Önemi. *Karadeniz Araştırmaları, C: XVII*.
- Uzun, T. (2010). *İttihat ve Terakki'den Günümüze Siyasal Partiler*. Ankara: Orion Kitapevi.
- Yalçın, D. (2016). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*. Ankara: T.C. Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi.
- Zengin, E.(2020) ‘Cumhuriyet Döneminde Muş(Varto)da Yaşanan Deprem-ler(1946-1966)’ *Turkish Studies-HistoricalAnalysis*,15(2).

Halkla İlişkilerde Duygusal Zeka

Ali Kerem İngeç¹

GİRİŞ

Tarih boyunca doğal, beşeri veya metafizik konularda birçok sorun, problem ve fırsatlarla karşı karşıya kalan insanoğlu için zeki olmak her zaman en önemli niteliklerden biri olmuştur. İnsanlar, evleneceği kişinin, doğacak çocuğunun, arkadaşlarının, çalışanlarının vb. zeki olmasını isterler çünkü zeki olmak, problemleri kolayca aşmanın ve fırsatları doğru değerlendirmenin, yani başarının ön şartıdır. 1920'li yıllara kadar başarının anahtarı olan zekanın çeşitli boyutları olabileceğine dair pek az emare vardır. 1920'de Thorndike'nin sosyal zeka kavramını literatüre kazandırması zeka kavramına ilişkin bazı sorgulamaları tetiklemiş ve nihayetinde zekanın birçok farklı boyutu olduğuna dair akademik metinler ortaya koyulmuştur. Bu çalışmalardan en fazla etki bırakanlar ise duygusal zeka (EQ olarak gösterilir) kavramına yoğunlaşanlar olmuştur. Duygusal zeka kavramının sistematik ve tutarlı bir biçimde ortaya koyulması, bugüne kadar zeka olarak kabul edilen yetinin entelektüel zekaya (IQ olarak gösterilir) tekabül ettiğini ancak zekanın, entelektüel zekayla ahenkli ve eş zamanlı işleyen duygusal boyutunun olduğunu göstermiştir.

Kısaca entelektüel zeka nesnel bilgileri kavrama, analitik ve soyut düşünme ile ilgili bir kavramdır. Duygusal zeka ise duyguların farkına

1 Dr., Marmara Üniversitesi, İletişim Fakültesi Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, ORCID: 0000-0002-9830-084X

varma, duyguları anlama, kullanma, yönetme, sosyal ilişkiler kurma ve empati becerisiyle ilgili bir kavramdır. Bu bağlamda duygusal zeka, günlük hayatın, iş yaşamının, okul hayatının kısaca diğer bireylerle muhatap olunan tüm sosyal yaşantının sağlıklı bir biçimde sürdürülebilmesi için kritik bir işleve sahiptir. Keza spesifik bir çalışma alanında (örneğin mühendislik) verilen bir görevin yerinde getirilmesinde veya okulda verilen bir proje ödevinin tamamlanmasında entelektüel zeka baskın rol oynasa da bu görevin veya ödevin alındığı ortamdaki tüm ilişkiler duygusal zekanın kontrolünde gerçekleşir. O halde salt entelektüel zeka veya salt duygusal zeka ile hayatı idame ettirmek mümkün değildir. Keza salt entelektüel zekaya veya salt duygusal zekaya sahip bir insanın varlığından da söz edilemez. Duygusal zeka ve entelektüel zeka, zekanın aynı anda ve ahenkle işleyen iki farklı boyutudur. Bu iki zeka boyutundan hangisinin daha baskın olduğu kişiden kişiye değişmektedir.

Doğal olarak kurumlar da bünyelerine katacakları veya işbirliği yapacakları bireylerin veya genellikle entelektüel zekası yüksek insanlar olmalarını ister. Keza bu, iş başarmanın önemli bir koşuludur. Çeşitli kurumların istihdam ve işbirliği şartları incelendiğinde aranan kriterlerin entelektüel zeka göstergeleri olduğu kısa sürede anlaşılmaktadır. Ancak araştırmalar, kurumlarda huzurun ve güvenin tesis edilmesi ve başarıya ulaşılması için duygusal zekanın entelektüel zekadan daha önemli olduğunu göstermektedir. Bu çalışmada kurumlar açısından ve kurumlardaki halkla ilişkiler etkinlikleri açısından duygusal zekanın konumu ve önemi irdelenecektir. Temel iddia halkla ilişkiler faaliyetlerinin görece duygusal zeka ile gerçekleştirildikleridir. Bu bağlamda öncelikle duygusal zekanın mahiyeti ve entelektüel zeka karşısındaki görünümü açıklanacak daha sonra kurumlar açısından duygusal zekanın ne anlama geldiği tartışılacak ve son olarak duygusal zeka halkla ilişkiler bağlamında değerlendirilecektir.

DUYGUSAL ZEKANIN MAHİYETİ

Duygusal zeka kavramını mercek altına almadan önce “duygu” (emotion) ve zeka kavramına ilişkin kısa bir tanım sunmak yerinde olacaktır. Duygu (emotion) mutluluk, üzüntü, tiksinti ve diğer içsel hisler de dahil olmak üzere herhangi bir kısa vadeli değerlendirici, hissi, yönelimsel, psikolojik durumdur (Colman, 2015, s. 2017). Duygular, uygun koşullar altında tebarüz ederler (Anık, 2022, s. 122). Zeka ise “insanın algılama becerisi, anlama yetisi, çözümlenme yeteneğini tanımlamakta; sırta vakıf olma kapasitesi ve potansiyeline, gizemleri açığa çıkarma merakına, sorun çözme ihtirasına istinat etmektedir” (Anık, 2015, s. 31).

Duygusal zeka (emotional intelligence) kavramı, 1920 yılında ilk kez Edward L. Thorndike tarafından kullanılan “sosyal zeka” (social intelligence) kavramından mülhemdir. Thorndike’a göre sosyal zeka, “erkekleri, kadınları, erkek ve kız çocukları anlama ve yönetme yani insan ilişkilerinde akıllıca hareket etme yeteneğidir” (Thorndike, 1920, s. 228). Uzunca bir süre ilgi göremeyen sosyal zeka kavramı Howard E. Gardner tarafından ortaya koyulan çoklu zeka teorisinde yer alan yedi zeka türünden biri olarak tebarüz etmiştir. Gardner’a göre sosyal zeka, bir kişinin, kişilerarası ve içsel (intrapersonal) zekalarından müteşekkildir. İçsel zeka, kişinin kendisiyle başa çıkmasıyla ilgilidir ve “karmaşık ve oldukça farklı duygu kümelerini sembolize etme” yeteneğidir (Wong ve Law, 2002, s. 245-246). Öte yandan kişilerarası zeka “diğer insanlar arasındaki farklılıkları ve özellikle onların ruh halleri, mizaçları, motivasyonları ve niyetlerindeki zıtlıkları fark etme kapasite üzerine kuruludur” (Gardner, 1993, s. 23).

Duyusal zeka kavramını literatüre kazandıranlar ise Yale Üniversitesi’nden Peter Salovey ve New Hampshire Üniversitesi’nden John D. Mayer’dir. “Emotional Intelligence” isimli makalelerinde Salovey ve Mayer duygusal zekayı, “kişinin kendisinin ve başkalarının hislerini ve duygularını gözlemleme, bunlar arasında ayırım yapma ve bu bilgileri kişinin düşünce ve eylemlerini yönlendirmek için kullanma becerisini içeren sosyal zekanın bir alt kümesi” olarak tanımlamışlardır (Salovey ve Mayer, 1990, s. 189). Alandaki gelişmeler üzerine duygusal zeka kavramına yönelen Daniel Goleman; Salovey, Mayer ve Gardner’in sosyal zeka ve duygusal zeka tanımlarının anahtar unsurlarını 5 başlıkta toplamıştır (1995, s. 73-74):

1. **Özbilinç:** Kendini tanıma şeklinde de ifade edilen özbilinç, “bir duyguyu oluşurken fark edebilme” yeteneğini ifade eder ve duygusal zekanın temelidir. Duyguları fark edememek, duyguların esiri olmak anlamına geleceğinden sadece duygularını tanıyan kişilerin kararlarını yönetebilme ihtimalinden söz edilebilir.
2. **Duyguları idare edebilmek:** Duyguları fark etmek, tanıma olarak ifade edilen özbilinç, duyguları idare edebilmenin ön koşuludur. Duygularını idare edebilme konusunda başarısız kişiler stres ve huzursuzluğa teslim olurken, başarılı kişiler genelde hayatın iplerini ellerinde bulundurur, herhangi bir aksilikle yüzleşmek zorunda kalmazlar, kalsalar dahi üstesinden gelebilirler.
3. **Kendini harekete geçirmek:** Kendini harekete geçirmek duyguları belli bir amaca kanalize etmek anlamına gelmektedir. Aynı zamanda insanın kendini gerekli durumlarda durdurması, olumsuz sonuçlar

doğuracak davranışlardan kaçınmasını da içerir. Bu hususta başarılı olan insanlar daha üretken ve etkili olabilmektedir.

4. **Başkalarının duygularını anlamak:** Başkalarının duygularını anlamak empati yeteneğidir ve özbilinç üzerine bina edilir. İnsan ilişkileri için temel beceri empatidir. Empati yeteneği gelişkin kişiler karşısındakinin ne hissettiğini, neye ihtiyacı olduğunu, ne amaçladığını vs. anlayabilen kişilerdir ve bu onları günlük hayatın bir çok alanında özellikle çalışma yaşamında başarılı kılar.
5. **İlişkileri yürütebilmek:** İlişkileri yürütebilme olasılığı başkalarının duygularını idare etme becerisine bağlıdır. Bu beceri, popülerliği, liderliği, kişilerarası etkililiği vs. sağlar. Bu becerinin gelişmiş olması insani ilişkilerde başarılı olmanın en önemli şartıdır.

Özbilince sahip olan, duygularını idare edebilen, kendini belirli bir amaç doğrultusunda harekete geçirebilen, başkalarının duygularını anlayabilen ve böylece sağlıklı ilişkiler yürütebilen bir kimsenin duygusal zekasının gelişmiş, duygusal zeka katsayısının (EQ= Emotional Quotient) yüksek olduğu sonucu buradan çıkarılabilir.

Salovey, Mayer ve Gardner'in çalışmalarından ilhamla Daniel Goleman; duygusal zeka kavramını şu şekilde tarif etmiştir: Duygusal zeka, özdenetim, azim, sebat ve kendi kendini harekete geçirmeyi kapsamaktadır. Duygusal zeka ile duyarlılıklar, kişilik ve ahlaki güdüler arasında sık bir bağlantı vardır. Öyle ki dürtülerinin hakimiyeti altına giren kişiler, ahlaki olarak kusurludur. Dürtü kontrolü, irade ve kişiliğin temelidir. Fedakarlığın özü de empati, yani başkalarının duygularını anlama yeteneğidir (Goleman, 1995, s. 22-23). Goleman duygusal zeka konusunda yaptığı çalışmalarla alanın önemli isimlerinden biri haline gelmiş ve ileriki bölümlerde değinileceği üzere özellikle çalışma hayatında duygusal zekanın konumuna ilişkin çalışmaları temel kaynaklar arasına girmiştir.

Duygusal zekaya ilişkin birikimi besleyen diğer tanımlar ise şöyledir: Bar-On ve Parker (2000) duygusal zekayı, kişinin farklı yaşam durumlarını başarılı bir şekilde yönetmesine izin veren bilişsel olmayan beceri ve yeterlilikler olarak tanımlamışlardır. Colman'a göre (2015, s. 2018) duygusal zeka "kişinin kendisinin ve diğer insanların duygularını izleme, farklı duygular arasında ayırım yapma ve onları uygun şekilde etiketleme ve düşünce ve davranışa rehberlik etmek için duygusal bilgileri kullanma becerisidir". Duygusal zeka, kişilerarası beceriler ve uyum sağlama yeteneği gibi çeşitli diğer faktörleri içerir. Nelson ve Low'un (2011, s. 23) tarifine göre ise duygusal zeka, kişisel başarı, kariyer başarısı, liderlik ve yaşam doyumu üzerinde

etkili olan en önemli değişkendir ve kişisel tatmini, başarıyı ve kariyer etkinliğini geliştirmek için öğrenilebilen, uygulanabilen ve modellenen belirli beceriler, davranışlar ve tutumlardan oluşur. Cooper ve Sawaf'a göre duygusal zeka, insan enerjisinin, bilgisinin, bağlantısının ve etkisinin kaynağı olarak duyguların gücünü ve keskinliğini algılama, anlama ve etkili bir şekilde uygulama yeteneğidir (1997, s. xiii).

Özetle duygusal zeka; duyguları algılama, ayırt etme, kontrol etme ve değerlendirme yeteneğini ifade eder.

DUYGUSAL ZEKA ve ENTELEKTÜEL ZEKA

“The EQ Edge” isimli eserlerinde duygusal zekayı tüm boyutlarıyla ele alan, Stein ve Book, IQ ve EQ arasındaki farklılığı da kapsamlı bir biçimde açıklamışlardır. Stein ve Book'a göre en basit tabirle IQ, bir bireyin entelektüel, analitik, mantıksal ve rasyonel yeteneklerinin bir ölçüsüdür. Bu nedenle sözel, uzamsal, görsel ve matematiksel becerilerle ilgilidir. Yeni şeyleri ne kadar kolay öğrendiğimizi ölçer; görevlere ve alıştırmalara odaklanmak, nesnel bilgileri saklamak ve geri çağırmak, bir muhakeme sürecine girmek, analitik olduğu kadar soyut da düşünmek entelektüel zekanın kapsam alanındadır (2006, s. 14). Bir başka ifadeyle IQ konsantre olma, planlama, materyali organize etme, kelimeleri kullanma ve gerçekleri anlama, özümseme ve yorumlama becerisini ifade eder. Özünde IQ, bireyin kişisel bilgi bankasının -kişinin hafızası, kelime dağarcığı ve görsel-motor koordinasyonu- bir ölçüsüdür (2006, s. 17-18). Bu yüzden bir sınavdan yüksek puan almanın genellikle yüksek bir IQ puanıyla doğrudan ilişkisi olduğu kabul edilir.

Günlük dilde “sokak zekası” (Street smarts) veya “sağduyu” olarak adlandırdığımız duygusal zeka ise alışılmadık yetenektir. Duygusal zeka, siyasi ve sosyal çevreyi okuma ve onları düzenleme, başkalarının ne istediğini ve neye ihtiyaç duyduğunu anlama, güçlü ve zayıf yönlerinin neler olduğunu sezgisel olarak kavrama, stresten etkilenmeme, ilgi çekici olmayla ilgilidir. Kısaca başkalarının, yanında olmasını isteyeceği türden bir insan olabilme, yani aranan olabilme yeteneğidir (2006, s. 14). Bir başka deyişle, duygusal zeka, durumsal olarak devreye sokulabilecek kısa vadeli, taktiksel, “dinamik” becerilerden oluşur. Böylece, duygusal zekanın bireysel yapı taşları - ve genel yapısı - eğitim ve deneyim yoluyla geliştirilebilir (2006, s. 21).

EQ'nun yüksek olması durumunda, duygular olduğu gibi tam olarak deneyimlenebilir ve bireyler kendilerini gerçek anlamda tanıyabilir. EQ böylece bireylere şefkat, empati, uyum sağlama ve özdenetim kazandırır. Buna bağlı olarak EQ iş, aile, sosyal, romantik ve hatta manevi ortamlarda kritik bir avantaj sağlar: Duygusal farkındalık, bireyin iç dünyasını odak noktasına

getirir. Ne yiyeceğimiz, kiminle evleneceğimiz, hangi işe gireceğimiz ve kendi ihtiyaçlarımızla başkalarının ihtiyaçları arasında karşılıklı olarak sağlıklı bir dengeyi nasıl kuracağımız konusunda iyi seçimler yapmamızı sağlar. Ancak görünenin aksine entelektüel zeka ve duygusal zekâ birbirlerine karşıt değil, birbirinden ayrı yetilerdir. Tüm bireylerde IQ ve EQ aynı anda bulunur ancak bağımsız olgulardır (Goleman, 1995, s.74). Bir diğer ifadeyle IQ ve EQ bir bütünün iki yarısıdır. IQ ve EQ sinerjik kaynaklardır: biri olmadan diğeri eksik ve etkisizdir. Sözelimi EQ olmadan IQ size bir sınavdan A alabilir ama hayatta ilerlemenizi sağlayamaz (Segal, 2015, s. 20-21). Bu nedenle, IQ'nun EQ'ya veya EQ'nun IQ'ya üstünlüğünü konu alan tüm tartışmalar ve argümanlar yersiz ve anlamsızdır.

Öte yandan Goleman, California Üniversitesi'nden Psikolog Jack Block'un "Benliğin Dayanırlılığı" ismini verdiği, temel sosyal ve duygusal yeterlilikleri içeren bir ölçekle yaptığı araştırma aracılığıyla, EQ ve IQ'nun erkekler ve kadınlar arasındaki farklı görünümüne dikkat çekmiştir (1995, s.75-76). Buna göre duygusal zekadan arındırılmış şekilde yüksek IQ'ya sahip olan erkekler entelektüel ilgi ve yetenek açısından zengindir. Bu tip erkekler azimli, hırslı, sorumluluk sahibi, üretken ve istikrarlıdırlar. Ek olarak eleştirel bakış açısına sahip olan yüksek IQ'lu erkekler, duygularını bastıran, titiz, kibirli, tepeden bakan, duygusal ilişkilerde mesafeli, içe dönük, soğuk ve çevresine kayıtsız özellikler gösterir. Yüksek EQ'ya sahip erkekler ise dışa dönük, konuşkan, çekingen olmayan, sosyal açıdan dengeli ve derin düşünmeye meyil etmeyen kimselerdir. İlâveten, yüksek duygusal zekaya sahip erkeklerin, insanlarla ve fikirlerle bağ kurabilme, etik değerlere sahip olma, diğer insanlarla sevecen, samimi, sıcak ilişkiler kurabilme, başkalarıyla, sosyal dünyayla ve kendileriyle barışık olabilme, duygularını dışa vurabilme kabiliyetleri gelişkindir.

Diğer taraftan, saf yüksek IQ'ya sahip olan kadınlar, tahmin edileceği üzere entelektüel birikime sahiptirler. Düşüncelerini açıkça ifade etmekten kaçınmazlar ve entelektüel ve estetik meselelere odaklıdırlar. "Bu tip kadınlar aynı zamanda kendi kendilerini tahlil edebilen, kaygıya, derin düşünmeye, suçluluk duymaya yatkın, ayrıca öfkelerini açıkça belli etmekten kaçınan (dolaylı yoldan bunu yapan) kişilerdir." Buna karşılık EQ'su yüksek kadınlar, duygularını ortaya koyabilen, kendilerini açıkça ifade edebilen, pozitif başı açısına sahip, hayata anlam veren, dışa dönük, neşeli, stresle baş edebilen; nadiren kaygılanan veya derin düşüncelere dalan ve suçluluk, pişmanlık gibi duyguları hisseden bireylerdir.

Her iki cinsiyet için yalın entelektüel zeka veya yalın duygusal zeka göz önünde bulundurularak saptanan bu özellikler tek başlarına var olmazlar.

Çünkü duygusal zeka ve entelektüel zeka tüm insanlarda aynı anda bulunur. Her iki zeka boyutu, insana farklı özellikler karşımı sağlar. Son olarak, entelektüel zekanın büyük oranda kalıtsal olduğuna ve kişinin yaşı ilerledikçe gerilediğine; duygusal zekanın ise geliştirilebilir olduğuna ve deneyimlerle ilerlediğine ilişkin genel bir kanı vardır.

KURUMLARIN VE YÖNETİCİLERİN DUYGUSAL ZEKASI

Stein ve Book'un örnek soruşturması, kurumlarda ve yöneticilerde duygusal zekanın önemine ilişkin bazı ipuçları vermektedir (2006, s.13):

“Kariyeriniz üzerinde en büyük olumlu etkiye sahip olan bir akıl hocasının adını yazın. Şimdi o kişinin onu bu kadar olumlu etkileyen altı özelliğini listeleyin. Bu listeye bakıldığında, kaç tanesi “yüksek zeka, uzman stratejist, finans sihirbazı ve yaratıcı hukukçu” gibi IQ kategorisine giren özelliklerdendir? Kaç tanesi “bana saygılı davranıyor, benimle ve kariyerimle ilgileniyor, dürüstlük gösteriyor, dürüst, derinden dinliyor ve geri bildirimleri iyi veriyor?” gibi EQ kategorisine giren özelliklerdendir? Bu sorulara verdiğiniz cevaplar, EQ'nun en az IQ kadar - hatta daha fazla - önemli olduğunu gösteriyor mu?”

Esasen bu soruşturmanın cevabını, çeşitli araştırmaların sonuçlarında mündemiçtir. Araştırmalara göre, belirli bir işteki başarının yüzde 1 ila 20'sinin (ortalama yüzde 6'dır) IQ tarafından sağlandığı anlaşılmaktadır. Diğer yandan, EQ, hangi alanda çalışıldığına bağlı olarak, iş başarısının doğrudan yüzde 27 ila 45'inden sorumludur (Stein ve Book, 2006, s.18). O halde, kurumların duygusal zeka açısından genel durumunu iki kümenin etkilediğini söylenebilir: Birincisi çalışanlar ve ikincisi yöneticiler. Öncelikle duygusal zekası yüksek yöneticilerin istihdamı daha sonra yöneticilerin duygusal zekası yüksek çalışanlar istihdam etmesi veya mevcut çalışanların duygusal zekasını geliştirmesi kurumu hem iş açısından başarılı kılacak hem de huzurlu ve dengeli bir kurumsal işleyiş sağlayacak bir rota olarak gözükmektedir.

Kurumlarda duygusal zekanın mahiyeti ve önemi üzerine çalışan en önemli teorisyenlerden birisi Daniel Goleman'dır. Goleman, “Working with Emotional Intelligence” adlı eserinde duygusal zekayı iş yaşamı bağlamında kapsamlı bir biçimde değerlendirmiştir. Öncelikle, çalışanların duygusal zekası üzerinde duran Goleman, işverenlerin başlangıç seviyesindeki çalışanlarda hangi nitelikleri aradığına ilişkin ulusal bir ankete dayanarak, işin kendisiyle alakalı belirli bazı teknik becerilerin yanı sıra artık iş başında öğrenme yeteneğinin daha önemli olduğu sonucuna varmış ve işverenlerin aradığı nitelikleri şu şekilde sıralamıştır (Goleman, 2001, s. 13):

- Dinleme ve sözlü iletişim
- Aksiliklere ve engellere uyum sağlama ve yaratıcı yanıtlar verme
- Kişisel yönetim, güven, hedeflere yönelik çalışma motivasyon, kariyerini geliştirme isteği ve başarılarından gurur duyma
- Grup ve kişilerarası etkililik, işbirliği ve ekip çalışması, anlaşmazlıkları müzakere etme becerileri
- Organizasyonda etkililik, katkı sağlamayı istemek, liderlik potansiyeli

Ankete göre, kariyerinin başlarındaki çalışanlardan istenen özelliklerden sadece bir tanesi okuma, yazma ve yeterli matematikte bilgisini içeren akademik bir özelliktir. Ek olarak Goleman, yüksek lisans eğitimi almış çalışanlarda en çok aranan üç yeteneğin iletişim becerisi, kişilerarası beceriler ve inisiyatif alma olduğunu; üniversite başvurularında da empati, farklı açıdan bakma, uyum ve işbirliği niteliklerinin arandığını belirtmektedir (Goleman, 2001, s. 14).

Diğer tüm yetenekleri idare edebilmek ve “meta-yetenekler” (meta-ability) oluşturmak için şart olan duygusal zekanın bazı unsurları vardır. Bu unsurların, daha çok yönetici ve lider kadrosunu ilgilendirdiği anlaşılmaktadır (Goleman, 2001, s. 260):

- Öz farkındalık (self-awareness)
- Öz denetim (self-regulation)
- Motivasyon
- Empati
- Sosyal Beceriler

Bu yeteneklerin her biri, birbirlerini destekler niteliktedir. Örneğin, kurum içerisindeki ilişkilerini optimize etmek (sosyal beceri) için liderlik tarzını değiştirmeye çalışan bir yöneticinin, öz farkındalığını da geliştirmesi gerekebilir. Yahut kendi duygularını kontrol etme becerisini geliştirmek (öz denetim) isteyen bir yöneticinin buna ihtiyaç duyması için ilk önce diğerlerinin duygularını anlamış olması (empati) gerekebilir.

Kurumlarda, yöneticilerin ve liderlerin duygusal zekasına ilişkin bir diğer kapsamlı çalışma, David R. Caruso ve Peter Salovey’in “The Emotionally Intelligent Manager” isimli eserlerdir. Caruso ve Salovey’e göre, bireyler her zaman duygularını bastırmalar, sadece belli şekiller ve ortamlarda ve belli durum ve zamanlarda ortaya çıkarmaları telkin edilmiştir. Bu, iş yaşamı için geçerlidir. Özellikle iş yaşamında duyguları ifade etmenin profesyonelliğe aykırı

olduğu kanaati oldukça yaygındır. Bireyler her zaman en büyük hatalarının aşırı duygusallıktan, duygularına hakim olamamaktan kaynaklandığına inandırılmışlardır. Ancak bu bakış açısının oldukça hatalı olduğu gün yüzüne çıkmıştır. Keza beynin duygu merkezi, düşünme ve akıl yürütme merkezinden ayrı bir yerde değildir. Dolayısıyla duygusallık, entelektüel zeki olmamanın bir göstergesi olamaz (Caruso ve Salovey, 2004, s. ix). Bu sebeple, duygu yönetimi kurumların sağlıklı işleyişi açısından hayatidir. Bunun en etkili yolu ise duygusal zekası yüksek yönetici kadrosu kurmaktır.

Duygusal zekası yüksek yöneticiye ilişkin temel göstergeler, iyi bir karar alıcı olması, sorunlar karşısında iyi bir eylem planı sunabilmesi, değişimi yönetme ve başarı için duyguların kesinlikle gerekli olduğuna inanmasıdır. Bu bağlamda duygusal zekası yüksek yöneticinin, dört temel duygusal beceresi vardır (Caruso ve Salovey, 2004, s. x):

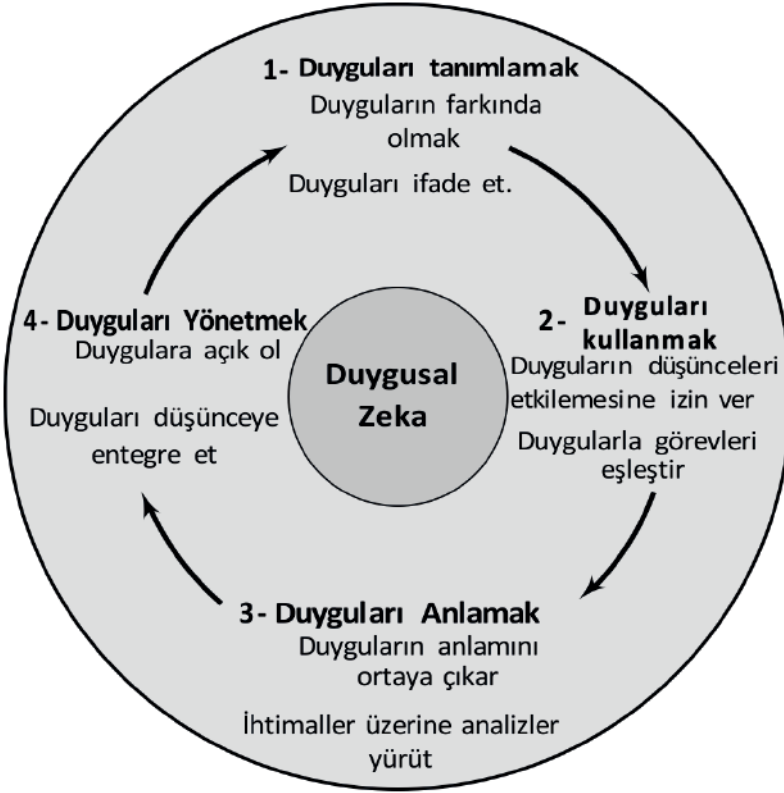
1. İnsanları Okumak (Duyguları Tanımlamak): Duygular önemli veriler içerir. Duygular, iç dünyamız, sosyal dünyamız ya da doğal çevrede olup biten önemli olaylar hakkında bize verilen sinyallerdir. Etkili iletişim kurabilmek için başkalarındaki duyguları doğru bir şekilde tanımlamak, duyguları başkalarına doğru bir şekilde aktarabilmek ve ifade edebilmek duygusal zekası yüksek yöneticinin ön şartlarından biridir.

2. Havaya Girmek (Duyguları Kullanmak): Nasıl hissettiğimiz, nasıl düşündüğümüzü ve ne hakkında düşündüğümüzü etkiler. Duygular, dikkatimizi önemli olaylara yönlendirir; bizi belirli bir eylem için hazırlarlar ve sorunları çözerken düşünce süreçlerimizi yönlendirmeye yardımcı olurlar.

3. Duygusal Geleceği Tahmin Edin (Duyguları Anlamak): Duygular rastgele olaylar değildir. Altta yatan sebepleri vardır; bir dizi kurala göre değişirler ve anlaşılırlar. Duygu dağarcığımız ve duygusal analizleri yürütme yeteneğimiz, duygular hakkında bilgimizin yansıtıcılarıdır.

4. Hissederek Yapın (Duyguları Yönetmek): Duygular bilgi içerdiğinden ve düşünmeyi etkilediğinden, duygusal zekası yüksek yöneticinin, duyguları akıl yürütme, problem çözme, yargılama ve davranışlarımıza akıllıca dahil etmesi gerekir. Bu, hoş karşılanırsa da karşılanmasa da duygulara açık kalmak ve duyguları stratejiler seçmek elzemdir.

Buradaki her bir yetenek diğerlerinden müstakil bir biçimde düşünülebilir, ancak aynı zamanda her biri diğerinin üzerine inşa edilmektedir. Bu beceriler arasındaki karşılıklı ilişkiler, önemli sorunları çözmek için bütünleşik bir şekilde kullanılması izin vermektedir. Böylece Caruso ve Salovey, duygusal zekası yüksek yöneticiye ilişkin şu şekilde bir model ortaya koymaktadır (2004, s. xi):

Şekil 1: Caruso ve Salovey'in Duygusal Zeka Modeli

Kurumlarda yöneticilere ilişkin bu duygusal zeka modelinin ilk evresi, duyguların farkındalığı, tanınması ve tanımlanmasıdır. Modelin ikinci kısmı, bu duyguların düşünmeyi etkileme potansiyeliyle ilgilidir. Modelin çizdiği süreç, duyguları, onlara neyin sebep olduğunu ve nasıl değiştiklerini anlamaya yönlendirmektedir. Dördüncü ve son adım olarak model, duygular veri içerdiğinden onlara açık kalmanın ve onları düşünceyle bütünleştirmenin gerekliliğini göstermektedir.

Duygusal zeka konusunda iki modelin altını çizdiği önemli husus, kurum genelinde ve bir yönetici olarak duygu odaklı olmamanın bir zaaf olmadığı aksine birçok kazanım sağladığıdır. Duygulara odaklanmak, sorunları, problemleri ve çatışmaları çözüme kavuşturmanın başat faktörü; iyi ilişkiler tesis etmemin ön koşuludur. Belirli bir yöneticinin veya grup olarak yönetim kadrosunun kurumun işleyişini engelleyecek sorunları çözme sorumluluğu göz önüne alındığında duygusal zekası yüksek yöneticilerden oluşmuş bir yönetim kadrosu, kurumun varlığını sürdürmesi için mecburiyettir.

Bu noktada tüm göstergeler yönetsel fonksiyonu itibariyle halkla ilişkiler yöneticisini göstermektedir. Keza iyi ilişkiler geliştirmek, sağlıklı iletişim kurmak, karşılıklı anlayış, hoşgörü, duyarlılık gibi meselelere odaklı olan halkla ilişkiler, bireylerin duygusal açıdan yönetilmesini sağlayacak yegane yönetim unsurudur. Duygusal zekaya ve halkla ilişkilere ilişkin tüm tanımlar ve kavramsal yapı bu iki unsurun uyumluluğuna ve örtüştüğüne ilişkin yeterli kanıt sunmaktadır.

DUYGUSAL ZEKA BAĞLAMINDA HALKLA İLİŞKİLER

Kurumlar belirli bazı hedefler için teşkil edilmiş yapılar olarak nitelenebilir ve kurumların bu hedeflere ulaşmaları için koordinasyona ihtiyaçları vardır. Kurumların varlıklarını sürdürebilmeleri ve başarıları için koordinasyon içerisinde olmaları gereken unsurlar temel olarak iç ve dış çevreleridir. İç ve dış çevreyle koordinasyonu sağlama sorumluluğu ise halkla ilişkilere aittir (Ertekin, 1986, s. 18). Dolayısıyla halkla ilişkiler kurumlar için büyük bir ihtiyaçtır. İç ve dış hedef kitleleriyle kurduğu iyi ilişkiler aracılığıyla bir gelecek inşa etme niyetindeki kurumlar, halkla ilişkilere gereken önemi vermek zorundadır. Nitekim halkla ilişkiler çevrenin ihtiyaçları ile kurumun ihtiyaçlarını buluşturur böylece, örgüt çevre etkileşimini onay ve iş birliği çerçevesine oturtur (Anık, 1997, s. 114). Yani kurumun kamu ile tüm iletişim, ilişki ve etkileşimleri halkla ilişkilerin sorumluluğundadır (Soncu, 2018, s. 187).

“İnsanların ekonomik, sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulan ve toplumsal yapının bir parçası olan örgütler varlıklarını devam ettirmek için ilgili kitleyle olan ilişkilerini düzenli ve sistemli bir düzene oturtmak olduğu günümüzde, bu düzenliliği sağlayan bir faaliyet olarak halkla ilişkiler popüler olmaktan çok zorunluluk haline gelmiştir.” (Güz, 2000:96)

Kurumlarda halkla ilişkilerin anlamı, yönetimin bilme-tanıma eksikliğini gidermek, iç ve dış çevreyle sorumluluğu paylaşmak ve kurumun duygu ve düşüncelerini beyan etmektir. Toplumun farklı kesimlerinin isteklerinin yönetim tarafından öğrenilmesi ve bu isteklerin değerlendirildikten sonra yönetsel eylem ve işleme dönüştürülmesi gibi bir süreci içermesi, halkla ilişkiler uygulamalarının bir yönetim süreci haline gelmesini zorunlu kılmıştır (Kazancı, 1997, s. 26). Buna göre halkla ilişkiler, kamusal ya da özel kurumun yönetimine ait bir görevdir ve bu yönetimin faaliyet alanına giren gruplarla ya da kişilerle sürekli ve yararlı ilişkiler geliştirilmesini sağlar (Orric, 1967, s. 4). Yani halkla ilişkiler, örgütsel iletişimin yanı sıra yönetsel bir işlev yükümlenmektedir. Hem iç, hem de dış halkla ilişkiler uygulamalarında

hedef kitleyi tanıma, verileri elde etme, analiz etme, üst yönetimle paylaşma, karar alma ve örgütsel işlem ortaya koyma süreçlerinin tamamında halkla ilişkiler aktif rol oynamaktadır.

Çağdaş toplumlarda yönetsel etkinlikler giderek teknik bir nitelik kazanarak karmaşılaşmaktadır. Yönetsel karar verme, bireyden uzaklaşmaya ve yöneticiler ile kamu arasında iletişim kopukluğu ortaya çıkmaktadır. Bu tür bir ortamda yönetsel bir işlev olarak halkla ilişkiler kurumlar ve kamu arasında iki yönlü iletişime dayalı bir köprü olma sorumluluğunu üstlenmiştir (Uysal-Sezer, 1995, s. 151). Toplumsal unsurların istek ve ihtiyaçlarının yönetim tarafından bilinmesi ve çevreden edinilecek bilgilerin yönetim tarafından değerlendirilmesi sonrasında eyleme dönüştürülmesi gereği, halkla ilişkileri yönetsel etkinliği pekiştirmiştir (Kazancı, 1978, s. 9). Kendisi bir yönetsel fonksiyon olmakla beraber, halkla ilişkiler, üst yönetimin etkililiğini ve işlerliğini geliştirici bir unsur olarak var olmuştur. Buna göre halkla ilişkilerin gün geçtikçe kapsamı genişleyen görevi; yöneticilere kurumun içsel ve dışsal gelişimine yönelik, kamuoyuyla ilişkilerini düzenleyici önerilerde bulunmak, yönetimin karşılaştığı ya da karşılaşılabileceği sorunlarla ilgili araştırmalar yapmak, yönetim ve kamuoyu arasında aracılık görevini üstlenerek, herhangi bir şekilde kurumun ilişkilerini etkileyebilecek durumları araştırarak yönetime rapor etmek, planlamalarda ve yönetsel fonksiyonlarda eylemde bulunmaktır (Bakan, 2002, s. 70). Yönetsel bir etkinlik olarak hem iç ve dış kamuya söz hakkı vermekte ve hem de yönetimin izlediği rotaya yol işaretleri koymaktadır.

O halde halkla ilişkiler, yönetim-halk ilişkisini optimize etmeye yönelik, iletişim temelli bir yönetim çabası olarak nitelenebilir. Ancak yönetimin eylem ve işlemlerini halka onaylatma çabası değil, eylem ve işlemleri yönetilenle etkileşerek gerçekleştirmek ve böylece kendiliğinden oluşan bir onay ve sonucunda sinerji elde etmektir. Esas hedef yöneticilerin kendi davranışlarını ve yönetsel eylemelerini istenilen sonucu verecek şekilde değiştirmek ve bu konuda yol göstermektir (Kazancı, 1997, s. 59).

Demek ki halkla ilişkiler yöneten ve yönetilen arasında ilişki kurma ve yönetme üzerine yapılanmıştır. Yönetim ile iç ve dış kamu arasında karşılıklı güven, anlayış ve işbirliğine dayanan ilişkiler kurulması ve ilişkilerin dengeli ve sağlıklı bir biçimde yürütülmesi halkla ilişkilerin temel görevidir.

Diğer yandan halkla ilişkiler, birbirini tamamlayan üç performanstan oluşmaktadır (Küçük Kurt, 1988, s. 162): (1) Kar maksimizasyonu ve üretkenlik yerine, kar optimizasyonu ve verimliliğe odaklı bir **iş performansı**. (2) Kamu yararını gözetme bağlamında **etik performans**. (3) Kurum ile iç ve dış kamunun niyetlerinin anlaşılması bağlamında **iletişim performansı**.

Buraya kadar halkla ilişkiler kavramına, halkla ilişkilerin kapsamına, görev, işlev ve sorumluklarına ilişkin ortaya koyulan tanım ve tarifler halkla ilişkilerin bir yönetim gayreti olduğunu ve özel bir alanla ilgili değil, tüm kurumlarda ve alanlarda insanların duygularına ilişkin bir faaliyetleri kapsadığını göstermektedir. Yani halkla ilişkiler sadece otomotiv sektöründe çalışanlarla veya sadece üniversite öğrencileriyle ilişki kurmakla sınırlanmaz. Tüm iş kollarında, toplumun tüm kesimine yönelik olarak gerçekleştirilebilir. Bu da halkla ilişkilerin entelektüel zeka ile değil duygusal zeka ile işletilebilen bir faaliyet alanı olduğunu gösterir. Nitekim karşılıklı anlayış, işbirliği, güven, hoşgörü gibi halkla ilişkilerin hedeflediği olgular IQ ile değil EQ ile ilgilidir. Halkla ilişkilerin neden duygusal zeka ile yürütüldüğüne geçmeden önce onun ne türden bir yönetim performansı olduğunu ortaya koymak gerekir çünkü bu konu da halkla ilişkilerin duygusal zeka ile yürütüldüğüne dair ispatlar sunmaktadır.

Türkçeye yönetim olarak tercüme edilen “administration” ve “management” kavramları esasen farklı anlamlara sahiptir. Bu anlam farklılığı açıklığa kavuşturulduğunda halkla ilişkilerin neden bir “administration” değil de “management” pratiği olduğu da açığa çıkacaktır. “Administration”, Latince “administrare” kelimesinden türemiştir. Günümüzde, teknik veya bilimsel bilgiyle ve kurullarla problem çözme ve insanları yönetme pratiği olarak kabul edilir. “Management” ise Fransızca “manège” kelimesinden türemiştir hane halkı veya haneye ait olan anlamına gelmektedir. Günümüzde “management” bakan-besleyen-büyüten, yetiştiren, iyileştiren, iletişimi ön planda, dinleyen, demokratik vb. özelliklere sahip yönetme pratiğine işaret eder (Stivers, 2003). Bu bağlamda “administration” eril, “management” ise dişil anlayışın hakim olduğu yönetim şekilleridir. Buna göre halkla ilişkiler “management”in anlam alanına dahil olan bir yönetsel çabadır ve ancak “management” anlayışıyla yönetilen kurumlarda var olabilir (İnceç, 2021, s. 332). “Administration” anlamındaki yönetim anlayışı, teknik ve bilimsel bilgiyi şart koştuğu için yukarıda kapsamı açıklanan entelektüel zekanın görece ön planda olduğu bir yönetim biçimine işaret eder. “Management” ise ev halkı anlamı, dinleyen, bakan, büyüten, iyileştiren, iletişim kuran olması sebebiyle daha çok duygularla ortaya koyulan, dolayısıyla duygusal zekaya ihtiyaç duyulan yönetim anlayışıdır. Halkla ilişkilerin “management” anlamında bir yönetime dahilinde olması, halkla ilişkileri duygusal zekanın ön planda olduğu bir yönetim performansı olduğu anlamına gelmektedir.

Halka ilişkilerin duygular ve duygusal zeka ile yürütülmesi gereğinin halkla ilişkilerin hoşgörü, güven, karşılıklı anlayış, işbirliği, saygı, sevgi kavramları hedeflemesi ve bu çerçevede yürütülmesinden kaynaklandığı ifade edilmişti. Yeterli kanıtı sunmuş olsa da literatürdeki bazı köşe taşları

halkla ilişkilerin duygular temelinde inşa edildiğini somut bir biçimde göstermektedir. En önemli köşe taşı Elton Mayo ve meslektaşlarının gerçekleştirdiği Hawthorne deneylerinin sonuçlarıdır. Çalışanların hangi fiziksel şartlarda daha verimli çalışacağını saptanmaya çalışıldığı deneylerin sonuçları, fiziksel şartlardan çok çalışanların sosyal ve psikolojik ihtiyaç ve isteklerinin onların iş performansını artıracaklarını ortaya koymuştu. Buna göre çalışanlar çok kaliteli iş elbiseleri, çok uygun sıcaklık ve ışık seviyeleri, maaş gibi fiziki şartlar yerine, doğum gününde izin, esnek çalışma saatleri, özgür karar alma gibi sosyal ve psikolojik yönden onları rahatlatıcı uygulamalar talep etmektedir. Keza bu duygusal talepler, kurum içi halkla ilişkileri var etmiştir. Bu da halkla ilişkilerin entelektüel zeka yerine duygusal zeka ile işletilebileceğini kanıtlar niteliktedir.

Diğer yandan Psikolog Frederick Herzberg'in ortaya koyduğu iki faktörlü doyum teorisi; ücret, iş güvenliği, kaliteli denetim, fiziksel çalışma koşulları gibi unsurların çalışanlar üzerinde bir doyuma yol açmayacağını; başarı, tanınma, terfi fırsatı, sorumluluk, gelişme gibi psikolojik unsurların çalışanların üzerinde ek bir tatmin ve motivasyon etkisi olacağını ortaya koymuştu. Duygularla alakalı olan bu unsurlar halkla ilişkilerin esasen duyguların yönetimiyle ilgili olduğunu ortaya koymaktadır.

SONUÇ

Zeka dendiğinde birçoklarının aklına herhangi bir ayrıma gidilmeksizin IQ olarak katsayısı gösterilen entelektüel zeka gelmektedir. Esasen uzunca bir süre zeka denildiğinde kastedilen şey entelektüel zeka olmuştur. Ancak özellikle 20. yüzyılda yapılan çalışmalar, zekanın farklı boyutlarının da var olabileceğini göstermiştir. Thordike'nin sosyal zeka olarak kavramsallaştırdığı zeka boyutu, sosyal ilişkilere ve duygulara dayalı bir zeka var olduğuna ilişkin önemli bir eserdir. Daha sonra yapılan çalışmalarla kalbin zekası (intelligence of heart) olarak da adlandırılan duygusal zekayı ortaya koyulmuştur. Oldukça ilgi gören duygusal zeka kavramının, zamanla hatırı sayılır bir akademik birikimi olmuştur. Duygusal zeka katsayısı EQ ile gösterilmektedir ve büyük oranda duyguların farklı edilmesi, kontrol edilmesi ve yönlendirilmesiyle ilgili bir kavramdır.

Zekanın duygusal boyutunun fark edilmesi ve bilinirliğinin artması bir çok alanda hakim bakış açılarının sorgulanmasına ve köklü değişimlere sebep olmuştur. Bu anlardan biri de kurumlar/iş yaşamıdır. Uzunca bir dönem boyunca kurumlarda ve iş yaşamında entelektüel zekanın hakim olması sebebiyle tüm çalışanların ve yöneticilerin entelektüel zekası yüksek insanlardan seçilmesi gerektiği düşünülmüştür. Bu sebeple istihdam kriterlerinde,

entelektüel zekanın göstergeleri arasında sayılabilecek iyi bir üniversitenin iyi bir bölümünden diploma, ek eğitim sertifikaları, yabancı dil yeterlilikleri vb. istenmiştir. Duygusal zeka kavramı zamanla kendini ispatladıktan sonra tüm bu yetkinliklerin yanı sıra kişilerin duygusal zekalarının yüksek olduğuna ilişkin göstergeler aranmaya başlamıştır. Örneğin, bir işyerinde uzun süre çalışılmış olması insan ilişkilerinin iyi olduğuna delalet etmektedir ve bu bir gösterge sayılır. Diğer yandan iş alımlarında kişilik envanteri gibi testler yapılmaya başlanmıştır.

Bu gelişmeler, mümkünse tüm çalışanların ama özellikle yöneticilerin entelektüel yeterliliklerinin yanı sıra yüksek duygusal zekaya sahip kişiler olması gerekliliğini göstermiştir. Çünkü kişiler ve gruplar arası ilişkiler ve iletişim, iş yaşamında büyük bir alan işgal etmektedir ve bu ilişki ve iletişim yönetimi çok büyük oradan duygusal zeka ile ilgilidir. Duygusal zekanın göstergelerinden olan duyguları fark etme ve tanıma, başkalarının duygularını anlama, duyguları yönetme gibi becerilerden yoksun bir yönetici, kuruma olumlu bir etki yapamayacağı gibi düzensizliğe ve huzursuzluğa sebep olabilir.

Kurumun, hem kurum içi hem dışı çevresiyle iyi ilişkiler kurma karşılıklı anlayışı tesis etme görevi halkla ilişkilere aittir. Halkla ilişkilerin kendisi hem mantığı hem görev tanımı itibarıyla büyük oranda duygu yönetimiyle ilgilidir. O halde temel yeterliliklerinin yanı sıra bir üst yönetimin bir parçası olan halkla ilişkiler yöneticisi mutlaka duygusal zekası yüksek bireylerden olmalıdır. Keza kurumlarda ve iş yaşamında duygusal zekaya ilişkin birer teori ortaya koyan Goleman ile Caruso ve Salovey duygusal zeka göstergeleri olarak, kendi duygularını tanıma, başkalarının duygularını tanıma, duyguları kullanma, empati, motivasyon, duyguları yönetme, sosyal beceriler ve duyguları anlamayı ortaya koymuştur. Hawthorne araştırmalar ve Herzberg'in iki faktörlü iş doyumu teorisi, çalışanların duygusal faktörlerle tatmin olduğunu ve halkla ilişkilerin hedefi olan karşılıklı güven, anlayış, saygı, işbirliği, hoşgörü gibi unsurların duygusal faktörlerle tesis edebileceğini göstermektedir. İlaveten duyguların iyi bir biçimde yönetiminin dış çevreyle de ilişkiler dengeye oturtacağı malumdur. Keza kaliteli ve ucuz ürün üretme uğruna doğaya onarılmaz zarar veren bir firmanın, müşterilerine promosyon ürün dağıtarak iyi ilişkiler kuramayacağı açıktır. Bunun yerine doğaya verdiği zararı minimize etme ve kalıcı fayda sağlama bir seçenek olabilir. Demek ki iç ve dış çevreyle sağlıklı ilişkiler kurmak ve bu ilişkileri dengeli bir biçimde yürütmek ancak duyguların yönetimiyle mümkündür. Bu doğrudan halkla ilişkilerin görev ve yetki alanındadır ve açık bir biçimde halkla ilişkiler yöneticisinin duygusal zekası yüksek olmalıdır.

KAYNAKÇA

- Anık, C. (1997). *Çoğulcu sistemde işçi sendikası*. Ankara: Hizmet-İş Sendikası Yayınları.
- Anık, C. (2015). *Meşruiyetin sosyal psikolojisi*. İstanbul: Kaknüs Yayınları
- Anık, C. (2022) *Modernitenin meşruiyeti ve emek*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Bakan, Ö. (2002). Halkla ilişkiler eğitiminde teori-pratik dengesi bakımından Türkiye için bir model önerisi. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 2 (2), 64-72.
- Bar-On, R., & Parker, J. D. A. (Ed.). (2000). *The handbook of emotional intelligence: Theory, development, assessment, and application at home, school, and in the workplace*. Jossey-Bass.
- Caruso, D. R., ve Salovey, P. (2004). *The emotionally intelligent manager*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Colman, A. M. (2015). *Oxford dictionary of psychology*. Oxford: Oxford University Press.
- Cooper, R. K., ve Sawaf, A. (1997). *Executive EQ*. New York: Grosset/Putnam.
- Gardner, E. (1993). *Multiple intelligence*. New York: BasicBooks.
- Goleman, D. (1995). *Duyguzak zeka neden IQ'dan önemlidir*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Goleman, D. (2001). *Working with emotional intelligence*. London: Pharmacia.
- Güz, H. (2000). Performans alanlarına göre halkla ilişkiler amaçları: bilgilendirme ile ilgili amaçların diğer amaçlara etkisi. *Selçuk İletişim* , 1 (3) , 96-102.
- İngeç, A. K. (2021). Halkla ilişkiler için bir paradigma önerisi . *Akademik hassasiyetler* , 8 (17) , 321-341 .
- Kazancı, M. (1978). *Halkla ilişkiler açısında yönetim ve yönetilenler*. Ankara: AÜSBF Yayınları.
- Kazancı, M. (1997). *Kamuda ve özel sektörde halkla ilişkiler*. Ankara: Turhan Yayınları.
- Küçük Kurt, M. (1989). Halkla ilişkiler açısından halk kavramı. *Kurgu* , 5 (1) , 232-243 .
- Nelson, B. D., ve Low G. R. (2011). *Emotional intelligence*. Boston: Prentice Hall.
- Orric, J. B. (1967). *Halkla ilişkiler ders notları*. Ankara: AÜSBF Yayınları.
- Salovey, P., ve Mayer, J. D. (1989-1990). Emotional intelligence. *Imagination, Cognition and Personality*, 9(3), 185-211. <https://doi.org/10.2190/DUGG-P24E-52WK-6CDG>
- Segal, J. (2015). *Raising your emotional intelligence*. New York: Holt PaperBacks.
- Soncu, A. G. (2018). Halkla ilişkiler açısından hermeneutik yöntem. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*. 46, 186-206.

- Stein, S. J., ve Book, H. E. (2006). *The EQ edge*. Canada: Jossey-Bass
- Stivers, C. (2003). Administration versus management: a reading from beyond the boundaries. *Administration and society*, 35, 210-230.
- Thorndike, E.L. (1920). Intelligence and its uses. *Harper's magazine*, 140, 227-235.
- Uysal-Sezer, B. (1995). Halkla ilişkiler: katılımdan tanıtıma. *Kamu yönetimi disiplini sempozyumu*. Ankara.
- Wong, C. S., ve Law, K. S. (2002). The effects of leader and follower emotional intelligence on performance and attitude: An exploratory study. *The Leadership Quarterly*, 13(3), 243-274. [https://doi.org/10.1016/S1048-9843\(02\)00099-1](https://doi.org/10.1016/S1048-9843(02)00099-1)

Stratejik Yönetim Uygulamalarının ve Rekabetçi Örgüt Kültürünün Firma ve Çalışan Performansına Etkisine Dair Nitel Bir Araştırma

Banu Aşçı¹

Hilal Çelik²

STRATEJİK YÖNETİM

1.Stratejik Yönetim Kavramı ve önemi

Stratejik yönetim kavramı, işletmelerde ve işletme yönetiminde 1980'li yıllarda kullanılmaya başlanmıştır. Bu dönemde somut olarak stratejik yönetim kavramına yönelik ortak bir fikir oluşmamış olsa da, esas itibariyle işletmenin çevresi ile ilişkilerini bir düzene sokan ve çetin rekabet koşullarında işletmelere üstünlük sağladığı bir gerçektir. Stratejik yönetimde, belirlenen hedefler ve belirlenen kararlar doğrultusunda yarına yönelik bir amaç ve vizyon vardır. Bu yüzden stratejik yönetim, yarını karşıladığı gibi gelecekte olası durumları da öngörerek değerlendirmeler yapar ve ona göre organizasyonel bir hedefe odaklanır (Güçlü, 2003).

Stratejik yönetim, bir işletmenin günlük işlerinin yönetiminden ziyade, uzun vadede yaşamını sürdürmesi, rekabet edebilmesi ve ayrıca kar ve ya

1 Beykent Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi

2 Dr. Öğretim Üyesi Hilal Çelik, Beykent Üniversitesi, İktisadi ve İdari bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü

fayda amacı güden işlemleri sağlayacak bir yöntemdir. Böylece stratejik yönetim işletmelerin uzun vadede hedefledi faydalara yoğunlaşır. Modern anlamda stratejik yönetimi “İşletmelerde Stratejik Yönetim” adlı kitabının yazarları Hayri Ülgen ve S. Sadri Mirza şöyle tanımlamaktadır: *“İşletmenin uzun dönemde yaşamını devam ettirebilmek, ona sürdürülebilir rekabet üstünlüğü ve dolayısı ile ortalama kar üzerinde getiri sağlayabilmek amacıyla, eldeki üretim kaynaklarının (doğal kaynaklar, insan kaynakları, sermaye, altyapı, hammadde, v.s.) etkili ve verimli olarak kullanılmasıdır.”* (Ülgen ve Mirza 2013)

Stratejik yönetimi ayrıca bütüncül tanımlardan ziyade kısa tanımlar şeklinde de ifade edilebilmektedir (Aktaş 2015): Bir analiz etme sanatıdır. Amaçlara bağlı bir unsurdur. İşletmenin çevresiyle ilişkilerini organize eder. Tekrarlanan işlerden farklı olarak belirsizlikleri ve uzun süreyi kapsar. İşletmenin bütün kaynaklarının uyum içinde yönetimini sağlar. Karmaşık ve dinamik bir ortamda faaliyet sahalarını belirler ve çalışanların motivasyonunu artırır. Günümüzde artan çetin rekabet ile birlikte işletmeleri veya örgütlerin stratejik olarak düşünmek ve hareket etmeleri zorunlu bir durum olmaktadır. Böyle bir zorunluluk hali, doğal olarak stratejik yönetim kavramının günümüzde işletmeler açısından önemini de ortaya çıkarmaktadır.

Stratejik yönetim, tarihsel süreç içerisinde önemi değişen koşullara göre ortaya çıkmaktadır. İşletmenin hem iç hem de dış çevre koşulları farklılaşmıştır. Bu farklılaşan koşullara karşı işletmenin adapte olabilmesi için kendilerini devamlı olarak yenilemesi ve geliştirmesi ve eksik yönleri var ise iyileştirmesi gerekmektedir. İşletme çevresindeki değişimleri önceden tahmin etmek, bu tahminleri işletmeye zararlarını öngörmek, işletmenin değişen koşullara yönelik uyarlanması gerekiyorsa bunları yapabilmek stratejik yönetim sayesinde olabilmektedir. Öte yandan, günümüz dünyasında sık sık rastlanan krizlere karşı her an hazırlıklı olmak, özellikle stratejik yönetime her zaman olduğundan daha fazla ihtiyacı göstermektedir. Çünkü yönetsel anlamda stratejisi olmayan bir örgütün çetin rekabet koşullarında ayakta kalabilmesi zordur. Bir işletmenin başarılı olması büyük oranda etkin bir stratejik yönetim anlayışından geçmektedir. Stratejik yönetim işletmelere çok sayıda fayda sağlamaktadır. Bunlar arasında en temel ve öne çıkanlar ise şu şekilde sıralanabilmektedir (Birinci, 2021):

- *“Değişen durumları önceden sezebilme gücü,*
- *Geleceğe ilişkin düşüncelerin ortaya çıkmasını sağlar.*
- *Amaçların belirlenmesine ve kararların sistematik olarak alınmasına imkân verir.*
- *Temel problemlerinin araştırılmasında yöneticilere yardımcı olur.*

- *Örgütün performansı ve süreçleri üzerine odaklanır;*
- *İletişimin gelişmesi, kaynakların doğru tahsisi, bütçe gibi kısa süreli planlamaların gelişmesine katkı sağlar.*
- *Çalışanları değişime hazırlamak suretiyle kolay uyum sağlayacak bir örgüt kültürü oluşur.*
- *Yöneticiye, uzun vadeli düşünme ve görebilme ufku kazandırır; koordinasyon sağlar*
- *Çevresel fırsatlardan yararlanmak, tehditlerden korunabilmek için yapılması gerekenlerin doğru bir zamanda ve doğru bir biçimde yapılmasını sağlar.*
- *Örgütün amaç ve hedeflerine bir bütün olarak yönelmesi, paydaşların katılımının sağlanması, verimlilik ve etkililik arasındaki farkları ortaya koyabilme imkânı verir.”*

REKABETÇİ ÖRGÜT KÜLTÜRÜ

2.Rekabetçi Örgüt Kültürü Kavramı ve Boyutları

Ekonomilerde meydana gelen değişimler, rekabet kavramının kapsamını genişletmekte ve kapsam olarak yeniden bir değerlendirmeyi gerektirmiştir. Teknolojik gelişmeler ve küreselleşme olgusu ilerlemeci bir yön olarak rekabetin yoğun bir şekilde yaşanmasına neden olmuştur. Bu bakımdan işletmeler açısından kültürel birleşimler önemli bir yer teşkil etmiştir. Çünkü kültürel birleşimler işletmenin rekabet edilebilirliğine ve performansına ciddi katkı sunmuştur. Dolayısıyla rekabetçi kültür unsurları şeklinde ortaya çıkan öğrenme odaklılık, pazar odaklılık ve girişim odaklılık ayrı ayrı işletmenin işleyişine ve rekabet avantajı sağlamasına imkan vermektedir Bu doğrultuda bu başlık altında rekabet kültürü unsurları sayılan öğrenme odaklılık, pazar odaklılık ve girişim odaklılık incelenmiştir (Bay ve Paylı, 2018).

2.1. Pazar Odaklılık

Pazar odaklılık unsuru, tüketicilerin taleplerinin ve gereksinimlerini mümkün mertebe inceleyerek anlamayı sağlamakta, tüketicilerin memnun olmaları için azami derecede dizayn edilmiş bir örgütsel eylemler bütünüdür. Günümüz dünyasının günden güne global bir özellik taşıması, rekabetin sınırlarının ortadan kalkmasına netice vermektedir. Bu durum bütün coğrafyalarda pazarlara girişi kolaylaştırdığı gibi işletmelerin kendi pazarlarına da başka rakiplerin girmesini kolaylaştırmıştır. Teknolojinin gelişimi ile pazarda rekabet avantajı sağlamak da mümkün olabilmektedir.

Kendi pazarlarına odaklanan işletmeler rekabetçi ortamdan dolayı yeni açılımlara yönelerek öncelikle kendi pazarlarını koruma amacı taşımışlardır. Bu konuda hızlı hareket etmeleri ve rakiplerine fark atabilmek için fırsatçı olmaları önem kazanmıştır (Ekber ve Ahmadov, 2017).

İşletmeler, müşterilerinden aldıkları geri bildirimler ve pazardaki diğer firmaların pazardaki davranışlarını analiz ederek ihtiyaçlarına göre strateji oluşturmakta ve pazardaki çetin rekabette yerlerini koruma çabası içerisindeyler. Müşteri beklenti ve taleplerinin her geçen değiştiği ve değişkenlik göstermeye başlaması, işletmelerin de bu yönde müşterilerinin gereksinimlerini karşılamaya itmektedir. Ürün ve hizmetlerin piyasada kalma süreleri kısalmakta, müşterileri beklentilerini karşılayan piyasada çok sayıda seçenek var olmaktadır. Benzer özellik gösteren ürün ve hizmet sunan işletmelerin pazardan bilgi elde edip bunu kısa sürede eyleme geçirmeleri de bunun paralelinde olmaktadır. Örneğin, teknolojik ürün piyasasında bulunan bir telefon 2000'li yılların başında tahmini iki yılı bulurken, günümüzde bu süre daha da kısalmış aylarla ifade edilir olmuştur. Aynı firmanın bile çok sayıda aynı özellik taşıyan ürün pazara girebilmekte, diğer rakip firmalarında benzer şekilde ürünlerinin pazarda yer aldığı tespit edilmektedir. Bu durum işletmelerin pazarda kalabilmelerini zorlaştırmakta, işletmelerin karar alıcılarının pazardan hızlı bir şekilde bilgi alarak karar almalarını gerektirmektedir. Bilhassa da pazardaki çetin rekabetin zorlayıcı yönü ve makro ekonomik şartların değişkenliği daha diğer firmalarının fark etmeden işletme yöneticilerini karar almaya itmektedir. Bunu başaran firmalar daha pazar odaklı kazanım ve avantaj sağlamaktadır. Öyle ki, işletme yönetiminin başarılı olmasının temelinde, işletmenin rekabet avantajı sağlamasına bağlıdır. Müşteri beklentileri ve pazar koşullarının sürekli değişimi, hedef müşteri kitlesine yönelik en yeni strateji ve politikaları üretmeyi gerektirmektedir. İşletmenin gerektiğinde pazar bilgisini üst seviyelere çıkarması ve bu bilginin değişkenlerin iyi analiz edilmesi güçlü bir Pazar odaklılık sayesinde gerçekleşebilmektedir. Daha rasyonel kararlar alabilmek ve rakip firmalara karşı rekabet avantajı sağlayabilmenin yolu da buradan geçmektedir (Özer, 2006).

2.2. Öğrenme Odaklılık

Günümüzde her alanda bir değişimin ve yeniliğin olduğunu düşündüğümüzde, hızla değişen dünya şartlarının varlığı işletmelerin büyük bir pazarda küçülmeleri gibi bir sorunu ortaya çıkarmaktadır. Eskiden kendi coğrafik bölgesinde büyük bir işletme olarak kabul edilen bir örgüt, pazarların sınırlarının ortadan kalkması ile küçük bir işletme halini almıştır. Bu yüzden işletmeler, küreselleşme olgusunun da hızlandığı bu zamanda değişen çevreye

uyum sağlayabilmek için öğrenme odaklı bir politika geliştirmek zorunda ve bunu asıl stratejiler arasına almalıdırlar. İşletmelerin pazardaki varlıklarının sürdürülebilir olmasını sağlayan da işletmenin çalışanlarıdır. Çünkü çalışanların pazardan elde edilen bilgileri kullanabilmeleri için bir eğitim sürecinde geçmeleri ve bu yönde eğitime açık olmaları önem kazanmaktadır. Çalışanların işletmeler için önem kazanması öğrenme odaklılık kavramının başta çalışanlar olmak üzere tüm işletmedeki bireylerin odak noktası haline gelmiştir. Öğrenme odaklılık, işletmelere esneklik kabiliyeti sağlayarak elde edilen bilginin oluşumuna, kullanılmasına ve bu bilginin yayılması gibi örgütsel değerler şeklinde ifade edilebilmektedir. Örgütsel değerler, sahip olunması gereken bilgilerin nasıl analiz edilmesi gerektiği ve bu analizlerin ne şekilde yorumlanacağını etkilemektedir. Öğrenme odaklılık, işletmenin eski geçmişine yönelik yeniden bir okumayı ve mekanizmayı geliştirmektedir. Öğrenme odaklılık, işletmeye ait inanç ve değerlerin işletmenin işleyişine ne kadar etki edebilmeyi, elde edilen bilginin işletme amaç ve hedefleri doğrultusunda arzulanan seviyeye ulaşmayı sorgulamakta ve teşvik edici bir yön olmaktadır. Ayrıca öğrenme odaklılık, şeffaf düşünce ve işletme içerisinde bilgi alış verişinin özgür bir şekilde dolaşımına katkı sunmaktadır. Böylece işletmenin bütün unsurlarının işletme işleyişi hakkında bilgi edinmesi sağlanmakta, kararlara katılımına da zemin hazırlanmaktadır. Bu bakımdan öğrenme odaklılık, işletme içinde bilgi paylaşımı da dahil olmak üzere, işletme ile ilgili bütün süreçlerde verimliliği artırmakta ve işletme performansının artmasına katkı sunmaktadır. Öğrenme odaklılık bu nedenle günümüz işletmeleri için hayati bir öneme sahip olmaktadır (İnan ve Ayazlar, 2019, s. 273).

2.3. Girişim Odaklılık

Girişim odaklılıkta işletme performansı esas alınmaktadır. Aynı şekilde işletmenin yüksek karlılığı ve üst pazar kurma hedefi girişim odaklılığın kapsamına girmektedir. Çünkü işletmeler kendilerine yüksek hedefler koymakta, kendi sektörlerindeki rakiplerine üstünlük sağlamak istemektedirler. Böyle işletmeler yüksek kar elde etmekte ve daha hızlı büyümektedirler. Bunun yanında girişim odaklılık işletme düzeyinde bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yönleri ile stratejik yönetim ve stratejik karar verme süreçleri ile ilişkisinin olduğunu söyleyebiliriz. Girişim odaklılık, işletmenin varlığının devamı ve performansı üzerinde ciddi bir etkiye sahiptir. Girişim odaklı işletmeler, daha aktif, risk almayı seven ve yenilikçi özellik taşımaktadırlar. Özellikle yenilikçi yönü olmayan işletmeler hakkında girişim odaklılıktan bahsetmekte mümkün değildir. Çünkü girişim odaklılık, işletmelere esneklik, uyumluluk ve dış dünyada gelişen olaylara karşı hızlı eyleme geçebilmektedir. Girişim odaklılıkta öne çıkan yenilikçi ve aktiflik hali işletmelere dış dünya ile daha kolay iletişim kurmayı

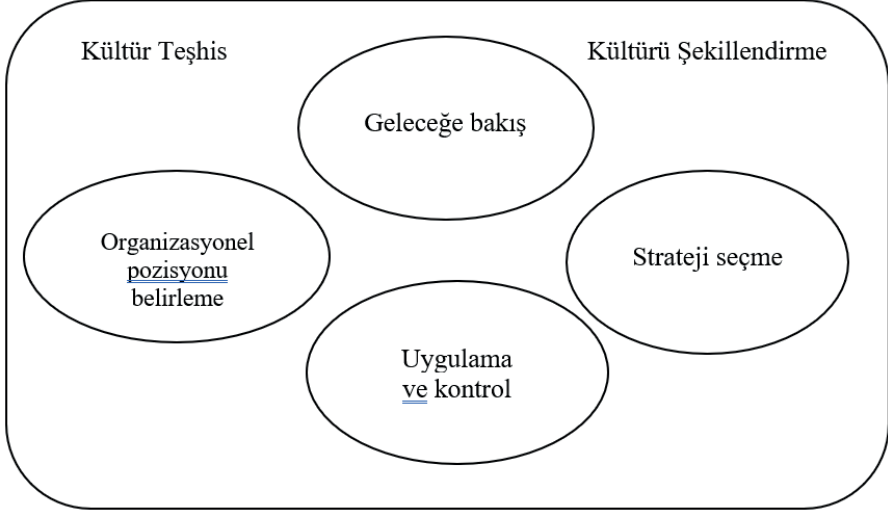
sağlamaktadır. Böylece işletmelerin fırsat ve risklere karşı ölçülü ve yerinde tepki vermeleri durumu ortaya çıkmaktadır (Görker, 2017)

3.Stratejik Yönetim Uygulamaları ve Rekabetçi Örgüt Kültürü İlişkisi

Stratejik yönetim uygulamaları, işletmeler açısından bütün yönetsel işlevlerin en temel taşı niteliğinde karşımıza çıkmaktadır. İşletmelerin içerisinde bulunduğu rekabetçi ortamda da stratejik yönetim uygulamaları her şeyden daha önemli bir hale gelmektedir. İşletmelerin kendi pazarlarında örgütsel kimliklerini koruyarak, strateji üretmeleri rekabetçi örgüt kültüründe işletmeler açısından kültürel uyum ve örgütsel uyum şeklinde bir konuyu gündeme getirmektedir. İşletmelerin stratejik yönetim uygulamaları noktasında kurdukları ağlar, örgüt kültürünün bir yansıması şeklinde olabilmektedir. Bu ağlar büyüdüğünde işletmenin değer yaratma kapasitesi artmaktadır. İşletmelerin içerisinde buldukları ağlardaki konumları örgütsel düzeyde dış dünyadan aldıkları taktiksel örgüt kültürlerinden işletmeyi korumaktadır. Örneğin günümüzde sosyal ağlar üzerinden işletmelerin belirli stratejik yönetim uygulamalarına yönelmeleri mümkündür. İşletmeler ortak müşteri kitlesine sahip oldukları için müşteri beklenti ve ihtiyaçlarını karşılamada işletmelerin alacağı pozisyonunda aynı olabileceği düşüncesi, işletmeyi doğrudan veya dolaylı yoldan benzer stratejiyi uygulamaya itmektedir. Halbuki, güçlü bir örgüt kültürüne sahip işletmeler bu anlamda kendine has strateji üretebilmekte, bu yönde kendi öz stratejilerini uygulayabilmektedir. Güçlü örgüt kültürü, işletmeye pazarında güçlenmesini, saygınlık kazanmasını, çıkarlarını korumasını, sosyal sermayesini en iyi düzeyde kullanabilmesini sağlamaktadır. Aynı şekilde işletme içerisinde kurulan örgütsel ağlar, örgütün kendi içerisinde değişimine olumlu veya olumsuz katkı sunmaktadır. Şöyle ki, kurumsal bir yapı halinde ortaya çıkan işletmeler örgütsel ağları sayesinde pazarlarında avantajlı bir konum elde edebilmektedirler. Bu durum işletmenin stratejik kararlarına etki edebilmektedir. Stratejik karar değişikliğinde ise, işletmede yapısal boşluk oluştuğunda işletmenin olumsuz yönde etkilenmesi önlenmiş olmaktadır (Soylu ve İleri, 2010).

Stratejik yönetim uygulamaları, rekabetçi örgüt kültürü ortamında etkileri olan unsurlardır. İşletmenin örgütsel yapısına birçok faktörün etki ettiği de bir gerçektir. Bunlar arasında işletmenin konumlandığı çevredeki sosyal faktörler başlıca faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal faktörler, stratejik yönetim uygulamaları açısından işletmenin uzun vadede stratejik amaçlarını gerçekleştirmesine yardımcı olmaktadır. Dolayısıyla stratejik yönetim, rekabetçi örgüt kültüründe işletme süreçlerinde kaynakların verimli

bir şekilde kullanımına olanak sağlamaktadır. Rekabetçi örgüt kültürü de bu yönde bir gelişimi beraberinde getirmektedir. Bu sayede işletmelerde kabullenilmiş yönetim teorilerinin ortaya çıkardığı prensiplerin temeli olan neticelere dönüşümü sağlanmakta ve örgütsel performansın artırımı söz konusu olmaktadır.

Sekil 1: Örgüt Kültürünün Stratejik Yönetimle Uyumlu Hale Getirilmesi

Kaynak: *Fmlay, P. (2000). Strategic Management: An Introduction to Business and Corporate Strategy. Financial Times-Prentice Hall.*

İşletmeler, stratejilerini belirlerken çeşitli faktörleri göz önünde bulundurmaktadır. Şekil 1'de işletmelerin stratejik yönetimlerinin örgüt kültürü ile uyumlaştırılması gösterilmektedir. Örgüt kültürü, stratejik yönetim uygulaması ile uyumlu hale getirilirken dış çevrenin taleplerinin değişmesi sonucu kültür teşhisinin doğru yapılması da önem kazanmaktadır. Rekabetçi örgüt kültürünün stratejik yönetim ile ilişkisi de bu şekilde ortaya çıkmaktadır. Çünkü işletmelerin ister iç çevrelerinde olsun isterse dış çevrelerinde olsun ortaya çıkan talepler zaman içerisinde değişime uğramaktadır. Etkin çözümler elde edilmesi açısından, doğru stratejinin belirlenip geleceğe dönük uygulanması dinamik çevrenin zorunlu kıldığı bir ihtiyaçtan ziyade, işletmenin yapması gereken bir durumdur. Örgüt kültürü, örgütün kuruluşundan itibaren ortaya çıkmaktadır. Örgütün kuruluş seyri içerisinde örgüt kültürü çeşitli evrelerden geçerek, iç ve dış çevre değişim ve dönüşümlerinden etkilenmektedir. İşletmenin stratejisi de bu yönde değişime uğramakta, stratejik olarak örgütün yönetimi de örgüt kültürüyle paralel bir şekilde hareket etmektedir (Ekşi, 2009).

Stratejik yönetim anlayışında tarihsel süreç boyunca ortaya çıkan ilerlemeler ve dönüşümler, temel olarak işletmelerin iç ve dış çevrelerinde meydana gelen farklılaşmalardan kaynaklanmaktadır. İşletmelerde çetin rekabet koşullarına ve büyük bir hızla değişen şartlara uyum sağlayabilmek için kendi organizasyonları içerisinde bir dönüşüm ve gelişimi yapmaktadırlar. Çevrelerinde meydana gelen değişim ve dönüşümleri dikkate almak, bunların işletmeye olası etkilerini hesaplanması ve işletmeye uyarlanması doğru bir şekilde yapabilmek önemlidir. Özellikle kendilerini stratejik olarak konumlandıran işletmeler, stratejik yönetim anlayışlarını bu çerçevede ele almaktadır. Stratejik yönetim uygulamaları ile de işletme kendisini yenileyebilmekte, çevresel etkilere karşı uyumunu hızlıca yapabilmekte, rakip firmaların hamlelerini anında tespit edebilmekte ve kendisine yönelik olası tehditleri azaltabilmektedir. Rekabetçi örgüt kültürü sayesinde işletmeler, hedef pazarlarındaki müşterilerinden aldıkları geri bildirimler ve pazardaki diğer firmaların pazardaki davranışlarını iyi analiz ederek, ihtiyaçlarına göre strateji oluşturmakta ve pazardaki çetin rekabette yerlerini koruma çabası içerisine girmektedir. Stratejisini yeniliklere, öğrenmeye ve pazara kapalı bir şekilde oluşturan işletmeler geleceğe yönelik öngörülerinde tam bir hedefe ulaşamadığı gibi yönünü tayin etmekte zorlanabilmektedir (Dursun, 2013).

Örgüt kültürünün oluşumunda çeşitli faktörler öne çıkmaktadır. Daha önce değinildiği üzere; örgütlerin yöneticilerinin felsefesi ve ideolojisi, örgütün değerleri ve inançları örgüt kültürünün oluşmasında etkilidir. Bu yönde işletmenin stratejik yönetimi de şekillenmektedir. Örgüt çalışanları da örgütsel ortamda örgüt kültürünün oluşturduğu ortama göre değerlere ve inançlara sahip olmaktadır. Örgüte katılan her birey, mevcut örgüt kültürünü benimserken, ek olarak örgütte yeni bir değer ve inancın oluşmasına ön ayak olabilmektedir. İşletmenin rekabet ortamında olumlu yöndeki örgüt kültürünün gelişmesine yapılan katkılar doğal olarak işletmede stratejik yönetim bakımından da bir uygulamayı beraberinde getirmektedir. Bununla birlikte örgüt kültürü oluşturulduktan sonra rekabetçi örgüt kültürüne geçiş olması gerekmektedir. Çünkü örgüt kültürünün kalıcılığı ve stratejik olarak işletmenin kalıcı bir örgüt kültürü ortamına kavuşması önemlidir. Stratejik yönetim uygulamalarının geliştirilmesi ve pekiştirilmesinde de rekabetçi örgüt kültürü büyük önem taşımaktadır (Güçlü 2003).

Günümüzde stratejik yönetim uygulamaları ve rekabetçi örgüt kültürü arasındaki ilişki iç içe girmektedir. Rekabetçi örgüt kültüründe öne çıkan pazar odaklılık, öğrenme odaklılık ve girişim odaklılık doğrudan veya dolaylı olarak işletmenin stratejisine yön vermektedir. Globalleşme ve teknolojik ilerlemenin itici gücü nedeniyle işletmelerin buldukları pazarlarda yoğun bir rekabet yaşanmaktadır. Rekabetçi örgüt kültürünün her bir unsuru,

işletmenin performansına olumlu yönde etki etmektedir. Söz konusu rekabetçi örgüt kültürü unsurları, işletmelere rakiplerine karşı rekabet avantajı sağlamaktadır. Bu bakımdan önemli bir rol üstlenmektedirler. Çünkü rekabetçi örgüt kültürü işletmenin amaçları, stratejileri ve politikaları açısından etkili bir özelliğe sahiptir. Ayrıca rekabetçi örgüt kültürü, işletmenin stratejik yönetiminde seçilecek stratejilerin uygulanmasını basitleştiren veya zorlaştıran araç olabilmektedir. İşletmeler, stratejik bir plan yaparken inançlar, değerler, varsayımlar ve bunlara bağlı olarak sonuçları dikkate alarak, alternatiflerin değerlendirilmesini sürekli olarak rekabetçi örgüt kültürü unsurlarına dayanarak yapabilmektedir. Çünkü işletmelerin çevrelerinin yapısı ve örgütün paylaştığı değerler bu yönde şekillenmektedir. Stratejilerde yapılacak değişiklikler, kimi zaman da örgüt kültürünün değişmesini gerektirebilmektedir. İşletmenin misyon ve stratejisinde yapılacak bir değişiklik örgütsel etkinlik bağlamında örgüt kültürünün değişimine neden olmaktadır. Doğal olarak işletmenin stratejik yönetim uygulaması ile rekabetçi örgüt kültürü arasında bir uyum olmak zorundadır. Bu, yönetim kabiliyetini güçlendirmektedir. Çünkü organizasyonlar ister kar amacı taşıсын isterse kar amacı taşımasın organizasyonel bütünlük açısından her yönden uyum içerisinde olmalıdır (Bay ve Paylı, 2018).

Bu bağlamda rekabetçi örgüt kültürü, işletmenin stratejilerinin belirlenmesinde önemli bir unsurdur. Şöyle ki, rekabetçi örgüt kültürü ve stratejik yönetim uygulamaları bir arada değerlendirildiğinde karşımıza şu sonuçlar çıkmaktadır (Birinci, 2021);

- İşletme çevresinde meydana gelen olayları önceden öngörebilmektedir.
- Geleceğe dair fikirlerin ortaya çıkmasına ön ayak olabilmektedir.
- İşletmenin performansı ve süreçlerine odaklanabilme sağlanmaktadır.
- İşletme çalışanlarının değişime hazırlanması sağlanabilmektedir.
- Çevresel tehditler azaltılmakta ve fırsatlarda yararlanabilme olanağı ortaya çıkmaktadır.

3.2. Stratejik Yönetim Uygulamalarının Rekabetçi Örgüt Kültürüne Etkisi

İş yaşamı sürekli bir değişim içerisindedir. Siyasal, sosyal, ekonomik ve teknolojik gelişmeler iş yaşamının değişimine yöne vermektedir. Küreselleşme ile birlikte ekonomiler sınırlarını genişletmiş, stratejilerde bu yönde oluşturulmuştur. Ayrıca büyük bir hızla değişen üretim teknolojileri, mal ve hizmetlerde olduğu gibi üretimde yenilikleri yapmayı gerektirmektedir. Mal ve hizmetler serbestçe dünyanın her yerinde alıcı bulabilmekte, sınırları

olmayan pazarlarda müşteri beklentileri ve talepleri değişim içerisinde olmaktadır. Son derece dinamik ve bir o kadar da rekabetin olduğu pazarlarda işletmelerin ayakta kalabilmesi de zorlaşmaktadır. İşletmeler, uzmanlaşmış insan kaynağından ve dış kaynaklardan yararlanma yollarına yönelebilmektedir. Öte yandan, işletmelerin çevrelerinde meydana gelen gelişmeler işletmeler açısından belirsizlikleri de beraberinde getirmektedir. Bu nedenle bütün organizasyonlar ve işletmeler, buldukları çevreye uyum sağlamak zorundadır. Yaşamlarını devamlı hale getirmek için kendilerine uygun işlevleri yerine getirmekte ve yaşamın devamı için olmazsa olmaz kural bu işlevlerin en etkin bir şekilde kullanılması öne çıkmaktadır. Çünkü işletmeler değişen çevre koşullarında sürekli bir etkileşim halinde olmakta ve rakipleri ile rekabet etmektedirler. İşletmelerin yaşamlarını devam etmesi içinde rakiplerine karşı rekabet üstünlüğü sağlaması gerekmektedir. Buldukları pazarlarda meydana gelen değişikliklere adapte olamayan ve işletme içerisinde ihtiyaç duyulan örgütsel değişim ve dönüşümleri sağlamayan işletmelerin pazardaki rakiplerine karşı avantaj sağlaması zorlaşmaktadır. Örgütsel yapılarda daha karmaşık bir hale gelmekte, geçmişte işletme çevresinde kabul gören anlayışlar yerini yeni ve modern anlayışlara terk etmek zorunda kalmaktadır. Stratejik yönetim uygulamaları da rekabetçi örgüt kültürüne bu yönde etki etmektedir. Sürekli değişen bir işletme çevresi ve bu yönde rekabetçi örgüt kültürü unsurlarının değişimi kaçınılmaz olmaktadır. İşletme çevresinin devamlı olarak değişim içerisinde olması, piyasada belirsizlik durumlarının doğması, ekonomik şartlar, artan rekabet, teknolojik gelişmeler ve piyasa şartlarının değişkenlik göstermesi gibi koşullar organizasyonların stratejilerine etki etmektedir. Zamanında stratejilerin uygulanması, rekabetçi örgüt kültürü unsurlarının da etkili bir şekilde pazarda temel bulması ile alakalıdır. Stratejik yönetim uygulamalarının bütünüyle rekabetçi örgüt kültürü unsurlarına yön vermesi yalnızca işletmenin pazarda rekabetin artması neticesinde yeniliklere ve değişimlere uyum sağlaması ile mümkündür (Namazov, 2017).

Bunun yanında unutulmaması gereken konulardan biriside; işletmelerin ölümsüz birer örgüt olmadığıdır. İşletme stratejileri de işletmenin varlığı ölçüsünde ortaya çıkmaktadır. İşletmelerin ömrü, ona yön veren kişilerin uygun stratejilerine ve işletmenin yaşamını sürdürebilecek kabiliyeti kazandırmasına bağlı olmaktadır. İşletme kaynaklarının etkili ve verimli bir şekilde kullanılabilmesi stratejik yönetim kabiliyetine bağlı olmaktadır. Stratejik yönetimin bütün organizasyonlar için ileriye dönük hedeflerin belirlenmesi ve bu hedeflere ulaşılabilmesi için yapılması gerekli işlemlerin tespit edilmesine imkan sağlayan bir yönetim yaklaşımı olduğu düşünüldüğünde, rekabetçi örgüt kültürüne de etkisinin büyük olduğu

görülmektedir. İşletmeler stratejilerini uygularken pazara göre bir pozisyon almaktadır. Stratejik yönetimde öne çıkan bir olgu; örgütlerin hem kendi konumları hem de çevresindeki rakiplerinin konumlarından kaynaklı durumları analiz etmesidir. Bu bakımdan stratejik yönetim ile örgütler, hem kendi bünyelerindeki hem de örgütün genel olarak uzak çevresindeki gelişmelere karşı duyarlı hale gelmektedir. İşletmeler, ister kısa vadede olsun isterse de kısa vadede olsun yaşamlarını devam ettirmek zorundadırlar. Rakiplerine karşı rekabet avantajı elde etmek için işletmelerin bilgi toplanması, elde edilen bilgilerin analizi, analiz sonucunda bir karara varılarak uygulama aşamasına geçilmesi, süreklilik göstermek zorundadır. Çünkü günümüz pazar anlayışında değişen ve devamlı dönüşen bir çevre vardır. Bilgi ve iletişim teknolojisi sınır tanımamaktadır. Ayrıca ticari alanda olduğu gibi her alanda sınır ve sınırlamalar ortadan kalkmaktadır (Şahin, 2010, s. 26). Organizasyonlar için sürekli pazarı analiz edecek bir süreç gerekmektedir. Bu yüzden rekabetçi örgüt kültürü unsurları önem kazanmaktadır. Dahası, işletmeler devamlı olarak pazarlarından bilgi almak istediklerinden öğrenme odaklı bir anlayışı benimsemek zorundadırlar. Bu noktada işletme her ne yönde stratejik yönetim bakımından bir uygulamaya devreye koyduğunda, bunun rekabetçi örgüt kültürü açısından bir etkisi olmaktadır. Örneğin, işletme yeni bir ürün için pazar yoklaması yapacağı zaman, öğrenme odaklı bir eğilim gösterecektir. Pazarda tutunmak istediğinde yada pazarda bir eğilimin kendi lehine olmasını istediği zaman yine başvuracağı eğilim rekabetçi örgüt kültürü unsurları üzerinden gerçekleşecektir (Eren, Aren ve Alpan, 2000).

Stratejik yönetim uygulamalarının rekabetçi örgüt kültürüne nasıl bir etki ettiği yönündeki çalışmalardan şu netice karşımıza çıkmaktadır; stratejik yönetim uygulamaları ile rekabetçi örgüt kültürü arasında sıkı bir ilişki söz konusu olmakta ve stratejik yönetim uygulamaları rekabetçi örgüt kültürüne ciddi oranda etki etmektedir. İlk önce, stratejik yönetim uygulamaları rekabetçi örgüt kültürüne temelde bir etkiye sahiptir. Örgüt kültüründe öne çıkan unsurlar olan; davranış, tutum ve ortak değerler ile stratejik yönetimin unsurları olan vizyon ve misyon benzer ortak özelliklere sahip olmaktadır. Misyon ve vizyon örgüt bünyesinde kişilerin paylaştığı ortak değerler ve tutumları ifade ettiği üzere, bir organizasyon için örgüt kültüründen söz edebilmek için değerler, tutum ve davranışların olması gerekmektedir. Bunların her birisinin örgütün bireylerince paylaşılması arzulanmaktadır. Çünkü örgüt bireylerinin örgüt kültürüne sahip olmaları ve bu kültüre yönelik olumlu eğilimleri işletmenin pazardaki varlığını güçlendirmektedir. Bu bakımdan rekabetçi örgüt kültürü unsurları ortaya çıkmakta ve stratejik yönetim açısından örgütün bireylerine işletmenin

konumlandığı pazarda nasıl bir eylemde bulunmasına yardımcı olmaktadır (Turunç, 2015). Bu bağlamda stratejik yönetim uygulamalarının rekabetçi örgüt kültürüne etkisine yönelik olarak çeşitli yaklaşımlar ortaya çıkmaktadır. Bu yaklaşımlardan birisi, uygulanacak stratejinin rekabetçi örgüt kültürünü izlemesi gerekmektedir. Birbirleri arasında bir uyum olması ise, kaçınılmaz bir durumdur. Başka bir deyişle, stratejik yönetim belirleyici ise, rekabetçi örgüt kültürü unsuru bu belirleyicilik içerisinde etken bir rolde önümüze çıkmaktadır. Diğer bir yaklaşımda, stratejik yönetimin rekabetçi örgüt kültürünü izlemesi gerekliliğidir. Her ne kadar stratejik yönetim rekabetçi örgüt kültürüne ve unsurlarına etki edebilme kabiliyetine sahipse, benzer şekilde rekabetçi örgüt kültürü ve unsurları karşı mukabele esasına göre stratejik yönetime etki edebilme kabiliyetine sahiptir. Herhangi bir işletme stratejilerini oluşturduğunda, ihtiyaç halinde strateji ile rekabetçi örgüt kültürü arasında uyum aranmaktadır. Strateji birincil planda yer alıyorsa, rekabetçi örgüt kültürü ise edildendir ve arka planda yer almaktadır. Dolayısıyla stratejik yönetim birincil planda durarak yönlendirici pozisyonda yer almakta, rekabetçi örgüt kültürü ve unsurları da yönlendirilen konumdadır. Günümüz işletmecilik anlayışında işletmelerin güçlü bir rekabet avantajı sağlamasının altında yatan neden buradadır(Çubukçu, 2018).Öte yandan işletmeler kendi çevrelerinde ortaya çıkan belirsiz durumlara karşı, stratejilerini rekabetçi örgüt kültürüne göre ayarlamak zorundadır. İşletmeler güçlü bir rekabet avantajı sağlayabilmek için pazarlarındaki bilgilere en etkili yöntemleri kullanarak sahip olmak zorundadır. Bir strateji üretilmeden önce yada strateji üretildikten sonra karar anlarında örgüt bünyesinde yer alan bireylerin fikirlerinin alınması önemlidir. İşletmeler günümüzde ulus ötesi organizasyonlar olarak ortaya çıkmaktadır. İlk olarak kendi çevrelerinde varlık mücadelesi vermektedirler. Klasik anlamda kendi çevrelerinde güçlü olan bir işletme günümüz rekabet koşullarında küçük çaplı bir organizasyon olabilmektedir. Ayrıca organizasyon bakımından daha büyük çaplı bir işletme kendi pazarının dışında başka pazarda da varlık göstermek isteyebilmektedir. Bu bakımdan işletmenin kendi çevresinde aldığı pozisyon, o işletmeyi kendi çevresinde güçlü mesafeli bir role taşıırken, yani kendi çevresinde etkin rolde bulunan piyasa kurucu olurken, kendi pazarının dışında başka pazarlarda varlık gösterme mücadelesi dar mesafeli alanda role sahip bir işletme olarak karşımıza çıkarmaktadır. Burada işletmenin stratejik yönetimi öne çıkarmakta, bunun yansımaları da rekabetçi örgüt kültüründe karşılık bulmaktadır. İşletmeler ister kendi çevrelerinde olsun isterse yeni çevrelerinde varlık gösterebilir belirsizlikler olmaktadır. Bu belirsizlik boyutu, riskleri ortaya çıkarmaktadır. Yeni bir çevrede var olmaya çalışma durumu, kalıcı yenilik ve ARGE çalışmaları ile bu farklılığı ortadan kaldırmaktadır. Böylelikle

çetin rekabetin olduğu piyasa şartlarında örgütler belirsiz durumlardan kurtulabilmekte ve dış çevreden kaynaklı tehditleri azaltabilmektedir. Stratejik yönetim açısından da bu kabul edilebilir bir durumdur. Stratejik yönetim uygulamalarının rekabetçi örgüt kültürüne etkisi test edilmek istendiğinde stratejik yönetim rekabetçi örgüt kültürüne göre daha erildir, yani daha ön planda olan bir unsurdur. Toplumsal düzeyde eril toplumlarda güç ve başarının baskın olduğu görülmektedir. Burada şu olgu ortaya çıkmaktadır; stratejik yönetim atılgan bir özellik örgütü ileriye taşımaktadır. Rekabetçi örgüt kültürü ise piyasadan aldığı bilgiyi stratejik yönetimin başarı için bulmaktadır. İşletmenin pazarındaki müşterilerin tutum ve davranışları, rakiplerin pazardaki konumlanmaları ve diğer tüm verileri toplama araçları rekabetçi örgüt kültürünün kapsamına girmektedir. Bu bakımdan da stratejik yönetim uygulamalarının başarısında rekabetçi örgüt kültürünün katkısı olumlu yada olumsuz olabilmektedir. Stratejik yönetim uygulamalarının büyük orandaki başarısı rekabetçi örgüt kültürünün bu yöndeki katkılarına dayandırılmaktadır (Dursun, 2013).

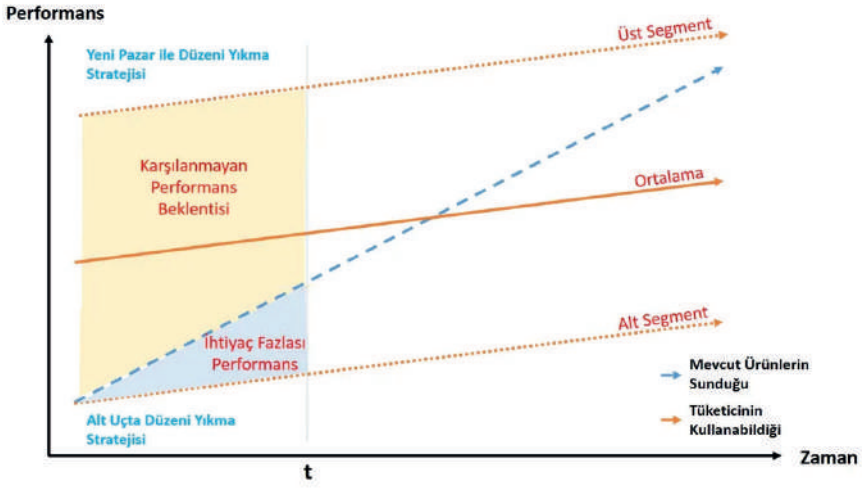
3.3. Stratejik Yönetim Uygulamalarının Çalışan Performansına Etkisi

Stratejik yönetim uygulamaları, örgütlerin her biriminde etkili olan uygulamalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Stratejik yönetim, işletmenin ilerici gücüdür. İşletmeye yön vermesi nedeniyle, başarılı bir şekilde uygulanan stratejiler işletmenin kısa, orta ve uzun vadede yüksek karlılık elde etmesini netice vermektedir. Günümüz rekabet koşullarında işletmelerin stratejik yönetimden ziyade, çalışanlarına yönelik tutumları da önemsenmektedir. Üretilen stratejinin çalışanlar üzerinde nasıl bir etkide bulunduğu ise önemli bir konu başlığı olmayı hak etmektedir. Çünkü iyi bir stratejik yönetim en çok çalışanlar üzerinde görülmektedir. Üretilen bir stratejiyi uygulamaya sokan ise bireydir. Bu birey büyük olasılıkla yönetici sınıfında yer alan ya örgütün sahibi veya ortakları yada örgütün profesyonel kadrosunu oluşturan yöneticilerdir.

Yapılan çalışmalarda stratejik yönetimin çalışan performansına etki ettiği görülmüştür (Bağcı ve Kaymakçı, 2021; Görkemli ve Küçükbiyık, 2021). İşletme bünyesindeki çalışanlar arasında çeşitli kültürel farklılıklar olabilmektedir. Doğal olarak kültür çeşitliliğinden kaynaklı ortaya çıkması muhtemel uyumsuzluklar, çatışma hali ve iletişim sorunları yönetimi ilgilendiren konulardır. Yönetimin bu anlamda sorumluluk alması ve gerekli yükümlülükleri yerine getirmesi önemli bir vazifedir. İşletme yönetimi ve çalışanlar arasında kurulan ilişkinin düzeyi olumlu yada olumsuz yönde işletme faaliyetlerine etki etmektedir. İlişkinin niteliği ve kapsamı ne kadar

iyi ise, o yönde de işletme yönetimi ve çalışanlar arasında güçlü ve kaliteli bağ oluşmaktadır. Bu, işletmenin verimliliğine ve ortaya çıkması muhtemel çatışmaları önleyici bir roledir. Bu yüzden, çalışanların motive edilmesinde, onların işletme süreçlerinde verimli olmasında ve güvenli bir çalışma ortamının oluşmasında yönetimin davranış ve tutumları önemli bir etkidir. Oluşturulan stratejik yönetim uygulamaları da bu yönde geliştirilmektedir. İş hayatında çalışan ve işletme yönetimi arasında kurulan ilişkilerin güçlü iyi olması, çalışanların yönetime güven duymasını sağlamaktadır. Yöneticilerin çalışanlara yönelik sorumluluk ve yükümlülüklerini yerine getirmesi, işletmede iyimser bir hava oluşturmaya yardımcı olmaktadır. İş hayatının ast-üst ilişkisi üzerine kurulduğu düşünüldüğünde, yönetim kademesinde bulunan kişilerin alt kademedekilere sadece yönetici tutumu ve davranışı göstermesi sosyal bir olaydır. Ancak bu durumun eksi yönleri olabilmektedir. Çalışanlar yalnızca kendilerini yöneten birilerinin olmasından ziyade çalışanların gereksinim ve beklentilerini zamanında karşılayacak bir yöneticinin olmasını da istemektedir. İşletmenin uygulamaya sokmak istediği stratejik yönetim anlayışı da bu doğrultuda oluşturulmayı gerektirmektedir. Çalışanın mal veya hizmet üreten bir unsur olmadığı, çalışanın artık bir iç müşteri görülmesi yöneticilerin dikkate alması gereken bir faktördür. İşletmenin karlılığı, devamlılığı, başarılı ve pozitif bir çevrenin oluşması yönetim-çalışan arasında ortaya çıkan ilişkiye bağlıdır. Burada en büyük sorumluluk ise yöneticilere düşmektedir. Çünkü çalışanın karar verici pozisyonunda olmadığı gerçeği ile çalışana verilen sorumluluğun düşük olması bunu ispatlamaktadır. Bu bakımdan işletme içerisinde uyum ve kaliteli bir işbirliğinin oluşması, çalışanlar arasında da pozitif ilişkilerin artırılmasında öncelikli görev yöneticilere düşmektedir. Yönetiminin sert davranış ve tutum içerisinde olması çalışanlar üzerinde negatif etki edebileceği gibi işletmeye de uzun vadede sakıncalı durumları ortaya çıkarabilecektir (Arslan ve Orhaner, 2018). İşletmelerin zor rekabet şartlarında avantaj sağlamak ve rakiplerine oranla güçlü olmaları çalışanlarının memnuniyetine bağlıdır. Çalışan tatmini ve performansı, işletmeler açısından pazardaki konumlarını korumaları için bir fırsattır. Müşteriler ile geliştirilen iyi ilişkiler çalışanların performansı ölçüsünde gerçekleşmektedir. Ayrıca iç müşteriler olan çalışanların müşteriler ile geliştirdikleri iletişim sayesinde yeni ürün ve hizmetlerin pazara sunulmasının taklit edilmesi de zordur. Şöyle ki, sunulan hizmetin kalitesine yönelik taklit ancak o doğrultuda bir çaba harcanması durumunda söz konusudur. Kaliteli hizmetin taklit edilememesi ise, müşterilerin işletmeye bakışına olumlu etki etmektedir. Kaliteli ürün ve hizmet doğal olarak müşterilerin işletmeye sadık kalması ile sonuçlanmaktadır. Bu, işletmenin müşteriler tarafından başka müşterilere tanıtımında rol oynamaktadır. Çünkü

memnun edilmiş bir müşterinin başka müşteriyi işletmeye getirme olasılığı çok yüksektir. Tersine durumda ise, işletmenin ürün ve hizmetlerinden dolayı ortaya çıkan memnuniyetsizlik müşterilerin şikâyeti durumunu doğurmaktadır, ilerleyen zamanlarda potansiyel müşteri sayılabilecek kişileri işletme aleyhine bir imajı oluşturacaktır. Burada çalışanların pozisyonu önem kazanmaktadır. Pazarda son sözün müşteriye ait olduğu gerçeği ve çalışanlarında yeri geldiğinde müşteri olduğu gerçeği, işletmelerin stratejik yönetim açısından farklı davranış ve tutum içerisinde olması durumunu ortaya çıkarmaktadır. Çalışanların performansının artırılması merkezli bir stratejik yönetim uygulaması ancak çalışanlar üzerinden hayata geçebilmektedir (Tayfun ve Kırkibir, 2020).

Şekil 2: Performans-Zaman Grafiği

Kaynak: https://ugurcemyildiz.com/duzen-yikici-strateji-disruptive-innovation/?doing_wp_cr om=1664276055.3845520019531250000000

İşletme çalışanlarının belli bir sorunla karşılaşması ve bu yönde bir çözüm aramaları noktasında bir arayış içerisinde olmaları iletişim sayesinde olmaktadır. Stratejik yönetim uygulayıcı bu yönde çalışanları ile iletişimini güçlü kurmak zorundadır. İletişim sayesinde ortaya çıkan bir probleme yönelik eski tecrübelerden yararlanma imkânı sağlanır, bugün ve yarın arasında bir bağ kurulmaya çalışılmaktadır. Çünkü herhangi bir sorun karşısında o günün şartlarına göre çözüm bulunamayan bir olaya karşı geçmişten gelen bir tecrübe karşılık verebilmektedir. Dolayısıyla iletişimin aracılık yönü ortaya çıkmaktadır. İletişim, yöneticinin asları kontrol etmek için kullandığı bir yöntem olmamalıdır. İletişim daha çok ast-üst arasında pozitif bilgi alış-verişi

için kullanılmalıdır. Astların, yani çalışanların sürekli kendilerini denetliyor hissine kapılmaları çalışma şevkleri ve memnuniyetleri azalacaktır. Sürekli bir gözleme tabi tutulan, bireysel olarak hareket edemeyen ve yaptığı işte rahatlık hissi duymayan çalışanların zaman içerisinde memnuniyetleri düşmektedir. Öte yandan, çalışanların kendi çalışma arkadaşları ile kurdukları iletişim de çok önemlidir. İş ortamında çalışanların birbirleri ile iyi ilişkiler kurmaları, iş tatminine etki etmektedir. Çalışanlar arasında sınırların olması, onları kendi dünyalarına hapseder ve dışlanmışlık hissi uyandırmaktadır. Netice olarak işe yönelik motivasyon düşmekte ve zamanla işten soğuma ile işten ayrılma gibi davranışlar bağ gösterebilmektedir (Bir, 2012).

Stratejik yönetim açısından çalışanın performansı, işletmenin pazardaki müşterilerine olumlu yada olumsuz yönde yansımaktadır. Buna bağlı olarak işletmelerin öncelikli ele alması gereken konulardan birisinin çalışanlarını memnun etmek olduğunu söylemek abartı sayılmayacaktır. İşletme ile bütünleşmiş bir çalışanın işletmeye katkısının olduğu ve mutlu olduğu bir gerçektir. Bunun tersi durumda ise, işletme ile bütünleşmemiş ve kendisini mutlu hissedemeyen bir çalışanın davranış ve tutumlarının işletmenin müşterilerine yansması negatif bir etki doğurmaktadır. Bu durum da stratejik yönetim bakımından sakıncalıdır. Çalışanların pozitif yönde performans göstermesi, işletmeler açısından önemsenmeyen bir olgu olduğu açıktır. Günümüz kurumsallaşmış işletmeleri, stratejik yönetimlerinde çalışanlarının beklenti ve taleplerine bütünüyle karşılık vermek için yapmaları gereken en önemli amaçlarından birisinin çalışanları olduğunun farkına varmışlardır. Çalışanlar, günümüzde işletmeler için hayati önemdedir. Ürün veya hizmet kalitesinin geliştirilmesi, piyasaya sunulacak yeni bir ürünün dizaynı, maliyetleri düşürülmesi ve işletme karlılığının artırılması gibi daha birçok konuda işletmeye yarar sağlamaktadırlar. İşletmenin yaşamını sürdürmesi için kar etmesi gerekir, bunu hayata geçirecek kesimde çalışanlardır. Çalışanlarının memnun eden işletmelerin karlılıklarının artacağı, işletmelerin sadık ve kalıcı müşteri bulacağı bir gerçektir. Öte yandan, işletmelerin çalışanlarına yönelik beklentilerini karşılaması, çalışanlarının karar aşamalarında varlıklarının kabul edilmesi, işletme yönetimi ve çalışanlar arasındaki sağlıklı ilişki kısa, orta ve uzun vadede işletme büyük katkı sunmaktadır (Yücel ve Sayiner, 2018).

Stratejik yönetim uygulamaları, çalışanların performanslarını etkilemektedir. İyi oluşturulmuş bir stratejik yönetim uygulaması çalışanların işletmenin amaç ve hedeflerine ulaşmasına yardımcı olmaktadır. Oluşturulan stratejide çalışanların beklentileri karşılandığı takdirde, işletme stratejisinin sahada aktif bir şekilde temel bulması da mümkün değildir. Çünkü herhangi bir işletmenin oluşturulan stratejisinde stratejinin sahada aktif olarak temel

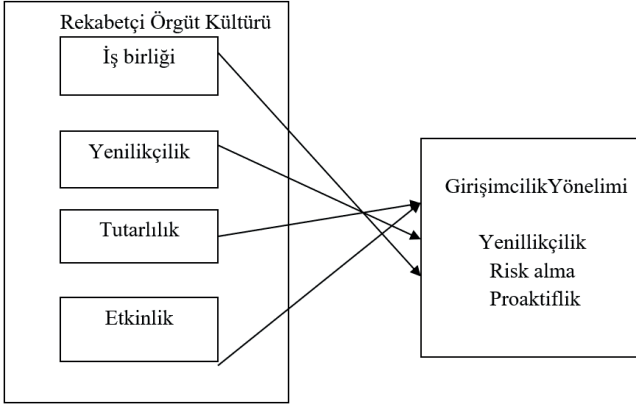
bulmasındaki ilk yükleniciler yöneticiler olurken, sonrasında çalışanlar olmaktadır. İşletmenin her bir çalışanın ister bireysel olsun isterse örgütsel olsun stratejiyi benimsemesi önemlidir. Çalışanların davranış ve tutumları ile örtüşen ve etkileyici bir strateji, çalışanları güdüleyici bir etkiye sahip olmaktadır. Çalışanı memnun eden, çalışanın strateji oluşturulurken hem kademesinde bulunması oluşturulan stratejiyi çabuk benimsemesi bakımından önemlidir. Dolayısıyla stratejik yönetim uygulaması, çalışanın performansını artırıcı yönde ise, mutlak bir stratejik yönetim uygulaması olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışan memnuniyet duygusunu ortaya çıkaran, çalışanın oluşturulan strateji ile özdeşleşmesine olanak sunan, çalışanlar arasında bir birlikteliği teşvik eden ve örgüt içerisinde pozitif bir etki yaratan stratejik yönetim uygulaması, çalışanların performansına pozitif yönde etki edecektir. Stratejik yönetim uygulamaları ile çalışan performans ve çalışan memnuniyeti arasında, büyük oranda olumlu bir etkileşim olduğunda çalışan performansında yüksek düzeyde pozitif bir role sahip olduğu sonucuna ulaşılmaktadır (Bağcı ve Erdem, 2021).

3.4. Rekabetçi Örgüt Kültürü ile Firma Performansı Arasındaki İlişki

İşletmeler, birer örgüt olarak kendi kültürlerini oluşturmaktadırlar. İşletmeler açısından örgüt kültürü, değerler ve normları ile bir bütün olarak ortaya çıkmaktadır. İşletmenin piyasada çalışma şekli, faaliyetlerini gerçekleştirme durumu ve çalışanlarının davranış ile tutumlarının her biri örgüt kültürünün bir parçası sayılırken, rekabetçi örgüt kültürü olarak da bunların her bir işletmenin varlık sebebidir. Rekabetçi örgüt kültüründe işletme aktif ve eylemsel bir yapıdadır. İşletme kendi çevresinde gelişen olaylara karşı duyarlı olmakta ve uyguladıkları stratejiler bakımından firmanın pazardaki durumu şekillenmektedir.

Aşağıda Şekil 3'te rekabetçi örgüt kültürü ve firma performansı arasında bir bağ oluşturulmaya çalışılmıştır. Rekabetçi örgüt kültürünün unsurları olan girişim odaklılık, öğrenme odaklılık ve pazar odaklılık kapsamında işletme açısından bazı kavramlar ortaya çıkmaktadır. Ortaya çıkan her bir kavram bir yandan da işletmenin performansına etki edici bir nitelik taşımaktadır. İşletmenin pazarında tutunması öğrenme odaklılık ve Pazar odaklılığın bir ürün olabilmektedir. Burada öne çıkan en önemli olgu, işletmenin dolaylı yoldan müşterileri ile işbirliği içerisinde olmasıdır. Başka bir deyişle, işletme müşterilerine onun beklenti ve taleplerinden haberdar olduğu duygusu uyandırmakta, işletme olarak müşterilerine yönelik eylemlerinin olduğu göstermeye çalışmaktadır. Çünkü müşteri beklenti ve taleplerinin karşılanmadı bir pazarda işletmenin varlık bulması mümkünde değildir.

Müşteri beklenti ve talepleri her geçen gün artmakta ve müşterilerini ürün ve hizmet tercihindeki kriterleri de değiştirmektedir. Dolayısıyla işletmenin devamlı olarak öğrenme odaklı bir strateji geliştirmesi kaçınılmazdır. Öte yandan işletme pazardan elde ettiği yeni bilgilerle müşteri beklentileri ve ihtiyaçları doğrultusunda hareket etmek zorundadır. Her geçen günü değişen ve dönüşen teknolojiler ürün ve hizmetlerin kısa süre içerisinde atıl olması gibi durumu ortaya çıkarabilmektedir. İşletmelerde kendi sektörlerindeki yeni gelişmelere açık olmalı ve yenilikçi bir yapı içerisinde olmalıdırlar.

Şekil 3: Rekabetçi Örgüt Kültürü ve Firma Performansı

Kaynak: Yeşil, S., Doğan, İ. ve Doğan, Ö. (2016). Örgüt kültürünün girişimcilik yönelimi ile örgütsel performans üzerindeki etkisi: Kabramanmaraş ili tekstil sektörü örneği. Journal of Management and Economics Research 14(1) (2016) 150-172, s. 157.

Diğer yandan işletmenin eylem planında tutarlılık göz önünde bulundurulmalıdır. İşletme sunduğu ürün ve hizmetlerinde tutarlı bir eğilim içerisinde olmalıdır. Pazarda ortaya çıkan ihtiyaç doğrultusunda çalışmalar yapıp, ürün ve hizmetin piyasaya sunulduğunda farklılık göstermesi işletmenin tutarlı bir politika izlemediğini ve tutarlı bir örgüt kültürüne sahip olmadığını göstermektedir. Etkin bir şekilde pazarda çaba göstermesi, pazardaki varlığını hem müşterilere hem de rakip firmalara göstermesi işletmenin ortaya koyacağı etkin bir çaba sayesinde olmaktadır (İbrahimoğlu ve Uğurlu, 2013).

Rekabetçi örgüt kültürü, işletme performansını artırıcı yüksek neticeler sağlamaktadır. Rekabetçi örgüt kültürü sayesinde çeşitli faktörler yardımıyla yenilikçiler, risk almalar ve işletmenin proaktif olmasının yolu açılmaktadır. Bu kapsamda rekabetçi örgüt kültürü işletmelere çeşitli avantajlar sunmaktadır. Bunlar (İbrahimoğlu ve Uğurlu, 2013);

- Yeni bir iş girişimini başlatma,
- Yenilik,
- Kendine yenileme,
- Proaktif davranma,
- Rekabetçi görünme
- Otonom.

Rekabetçi örgüt kültüründen kaynaklı olarak işletmelerin çeşitli olan bu avantajları hayata geçirebilmeleri ise ortaya çıkan yeni fikir ve stratejileri pazarında ne kadar etkili kullanabilmesine bağlıdır. İşletmenin büyüklüğü yada pazardaki konumuna bakılmaksızın eylemsel bazda işletmenin rekabetçi örgütü kültürü pozitif bir eğilim taşıyorsa gerekli ölçüt ortaya çıkmış demektir.

Rekabetçi örgüt kültürü işletmelere kendilerini yenilemeyi gerekli kılmaktadır. İşletmenin pazardaki durumu, yeni ve daha önceleri kimse tarafından sınanmamış fikirlerin hayata geçirilmesiyle güçlenmektedir. Ayrıca mevcut fikirlere ek olarak ortaya konulan yeni fikirler işletmenin üretkenliğine işletmenin her biriminde ortaya çıkmaktadır. Örneğin, yeni bir ürün pazara sunmak isteyen işletme pazarlama birimi ile kendi pazarında yada başka pazarlarda bilgiler elde etmektedir. Elde edilen bilgiler ile yeni bir ürün veya hizmetin nasıl olacağı hakkında ilgili bütün birimlere bilgi geçilmektedir. Böylece işletme içerisinde bir hareketlilik oluşmaktadır. Bu, işletmenin verimliliğini artırmakta ve işletmenin faal olmasını sağlamaktadır. Aksi takdirde, yeni fikirlerin üretilmediği ve herhangi bir ürün ve hizmetin oluşumu için eylemin olmadığı işletmelerde, zaman içerisinde hantal bir görünüm ortaya çıkmaktadır. Bunun neticesinde işletmenin performansında düşüş olduğu gibi, işletmenin ayakta durabilmesi güçleşmektedir (Mert ve Yılmaz, 2018; İbrahimoglu ve Ugurlu, 2013).

3.5. Stratejik Yönetim Uygulamalarının Firma Performansına Etkisi

Stratejik yönetim uygulamaları işletmelerin amaçları ile hedeflerine ulaşmasında önemli uygulamalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Şöyle ki, örgütün fonksiyonel düzeyde mutlak ve net olarak anlatılması, işletme bütünlüğün tamamlanması ve değerlendirilmesi, stratejik yönetim uygulamaları sayesinde olmaktadır. Stratejik yönetim uygulamaları, her yönden işletmenin başarısına katkı sunmaktadır. Bütün işletme birimlerinde yönetim, pazarlama, finansman/muhasebe, üretim faaliyetleri, araştırma-

geliştirme ve bilgi-işlem sistemlerinin hepsinin arasında yeri geldiğinde bir bağlantı unsuru olarak ortaya çıkmaktadır. İşletme içerisinde yer alan her bir birimin başlangıçtan başlayarak son aşamasına kadar stratejik yönetim ile bağı oluşmaktadır. Bu yüzden işletmenin stratejik yönetiminde ortaya çıkan bir aksaklıkta, işletmenin performansında ciddi düşüklükler yaşanabilmektedir.

İşletmeler, amaçları ve hedefleri doğrultusunda işletme içerisinde ve dış dünyada meydana gelen gelişmelerden etkilenen yapılardır. Meydana gelen gelişmelerden kaynaklı olarak, işletmelerin organizasyonlarını tehditler ile risklere karşı uygunlaştırması önem kazanmaktadır. Stratejik kararların geleceğe dönük olması belirsizlikleri doğurmaktadır. Doğal yapısı gereği, stratejilerin kısmen karmaşık olması da dikkate alınmalıdır. Bunda en önemli faktörler ise, yukarıda da ifade edildiği üzere yüksek belirsizlik durumu, örgüt içerisinde bütünleştirilmiş bir yaklaşımın tümüyle tutturulamaması ve stratejilerin uygulanması ile beraberinden çok sayıda değişikliğin olmasıdır. İşletmenin karar alıcıları her açıdan mutlak ve uygun bir strateji geliştirmiş olabilirler, ancak burada öne çıkan olgu oluşturulan stratejinin ne tür sonuçlar doğurduğudur. İşletmeyi ileriye doğru mu taşımakta ve yoksa herhangi bir etkisi görülmemektedir, sorularıdır. Stratejik yönetim uygulaması mutlak surette ileriye dönüktür ve değişimi gerektirmektedir.

Stratejik yönetim uygulamaları oluşturulurken, bunu işletme performansına nasıl bir etki oluşturacağı belli kararlara bağlı olmaktadır. Bu kararları yapısal ve alt yapısal kararlar şeklinde ayırabiliriz. Şekil 4'te şekilsel olarak bunlar alt başlıklar halinde belirtilmiştir.

Yapısal Kararlar	Alt Yapısal Kararlar
<ul style="list-style-type: none"> • Kapasite • Verimlilik • Üretkenlik 	<ul style="list-style-type: none"> • Kalite • İnsan kaynakları • Organizasyon kültürü • Tedarikçi ve müşteri ilişkileri • Teknoloji

Şekil 4: Stratejik Yönetim Uygulamalarında kararlar

Kaynak: Sağır, M. (2010). Stratejik yönetim sürecinde ürün stratejilerinin kullanımı ve önemi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (24), 311-321, s. 318-319.

Rekabet ortamında işletmelerin başarılı olması stratejik yönetim uygulamalarının başarısına bağlıdır. Stratejik yönetim uygulamalarının başarısı ise işletmeler açısından önemli sayılan yapısal ve alt yapısal kararlara göre değişmektedir. İşletmeler eğer rakiplerinden farklılaşmak istiyorlarsa, ürün ve hizmetlerini pazara sunarken kapasite, verimlilik ve üretkenlik olan yapısal kararlara dikkat etmek zorundadır. Aynı şekilde alt yapısal kararların da etkilerinin olduğu unutulmaması gereken bir olgudur. Yaşanılan rekabet ortamında söz konusu her kararda işletmenin uyumlaştırılması gerekmektedir. Rekabetin düşük seviyede olduğu ve teknolojik gelişmelerin yavaş tecrübe edildiği anlarda, işletmelerin bazıları açısından yeni bir ürün geliştirilmesi ve ürünlerin sayısında bir artışın sağlanmak istenmesi, işletmenin stratejik yönetim uygulamasının bir sonucu olmakta, bu durum da işletmenin performansına etki edici bir durumdur. Neticede rekabetle birlikte teknolojik gelişmelerin hızlı ve yoğun bir şekilde yaşandığı günümüzde işletmeler stratejilerini işletmenin performansının nasıl olacağı yönünde şekillendirmelidir. Aksi takdirde işletme açısından riskli durumların ortaya çıkması kaçınılmazdır.

STRATEJİK YÖNETİM UYGULAMALARININ VE REKABETÇİ ÖRGÜT KÜLTÜRÜNÜN FİRMA VE ÇALIŞAN PERFORMANSINA ETKİSİYLE İLGİLİ YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR

Yapılan literatür araştırmasında aşağıdaki çalışmalar göze çarpmaktadır.

Dursun (2013) yaptığı çalışmada örgüt kültürü ve strateji arasında bir ilişkinin olduğunu tespit etmiştir. Bu anlamda örgüt kültürü ve stratejik yönetim açısından bir ilişkinin varlığı rekabetçi örgüt kültürü açısından bir değerlendirmeyi ortaya çıkarmış ve stratejik yönetim ile rekabetçi örgüt arasında bir bağın olabileceği anlaşılmıştır (Dursun, 2013).

Bağcı ve Kaymakçı (2021) değişim olgusunun varlığını göstererek, kurum ve kuruluşların değişime uyum sağlaması gerektiğini göstermeye çalışmaktadırlar. Stratejik yönetimin işletmeler açısından önemi yaptıkları çalışmada ortaya çıkmıştır. Bu yönde işletmelerin stratejik yönetimlerinin kurumların gelişmesi, rekabet edebilirliği ve performansları üzerinde olumlu etkileri bilimsel olarak ortaya konulmuştur. Bu bakımdan rekabetçi örgüt kültürü de stratejik yönetime yardımcı bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır (Bağcı ve Kaymakçı, 2021).

Çakır (2020) çalışmasında örgütler için iletişim faktörünün önemli bir unsur olduğunu ortaya koymuştur. Stratejik yönetim uygulamaları açısından örgütün çevresi ile devamlı iletişim halinde olması önemlidir. İletişim

rekabetçi örgüt kültürü açısından da önemli bir unsur olmaktadır. Çünkü işletmeler pazarı ile devamlı iletişim halinde olmak zorundadır (Çakır, 2020).

Namazov (2017) çalışmasında stratejik yönetim uygulamalarının işletmenin amaç, hedef, misyon, vizyon ve stratejilerine uygun olarak tasarlanmasını, örgütü uzun vadede ayakta tutmada büyük önemi olduğu göstermiştir. Stratejik yönetim uygulamalarının rekabetçi örgüt kültürü açısından da bir değer taşıdığını gösterdiği çalışmada, işletmelerin daha rekabet edebilir olduğunu saptamıştır (Namazov, 2017).

Çelik ve Aytar (2019) çalışmalarında stratejik yönetim uygulamalarını yöneticilerin stratejik karar almasında yardımcı bir unsur olduğu göstermişlerdir. İşletmeler çetin rekabet ortamında karmaşık müşteri taleplerini karşılamak için rekabetçi örgüt kültürü unsurlarını dikkate almak zorundadır. Bu durum işletmelerin rekabette avantajlı duruma sokmaktadır (Çelik ve Aytar, 2019).

Aktaş (2015) çalışmasında günümüzde baş döndürücü bir hızla değişen teknolojik ve iletişim sahasında alabildiğine artan rekabet sürecinde ve büyük şirketlerinin başını çektiği küreselleşme faaliyetlerinin yaşandığı dünyamızda, işletmelerin klasik usullerle idamesinin giderek zorlaştığını ortaya koymuştur. İşletmelerin stratejik yönetim uygulamaları ve rekabetçi örgüt kültürü ilişkisi çerçevesinde daha rekabetçi olabileceği çalışmada ortaya çıkmıştır (Aktaş, 2015).

Çubukçu (2018) çalışmasında stratejik yönetim uygulamaları ile ilgili yaptığı literatür taramasında farklı sektörlerde ortaya çıkan verileri baz alarak yaptığı değerlendirmelerde stratejik yönetimin işletmelerin kaçınılmaz var olması gereken unsuru olarak ortaya koymuştur. Gerek işletmenin karlılığı gerekse de işletmenin verimliliği stratejik yönetim uygulamalarında ortaya çıkan faktörler önemslenmektedir (Çubukçu, 2018).

Aytar (2019) stratejik bilinç ile stratejik yönetim uygulamaları arasında bir bağ kurarak stratejik yönetimin önemini ortaya koymuştur. Çalışmasında elde ettiği bulgular sayesinde rekabetçi örgüt kültürü açısından da yapı taşları belirgin olmaktadır. Stratejik yönetim uygulamaları işletmeleri rekabette öne geçirmekte ve rekabetçi örgüt kültürü unsurları ile stratejik yönetim uygulamaları uyum bir hal alabilmektedir (Aytar, 2019).

Çetinkaya ve Gülbahar (2019) stratejik yönetim ve inovasyon ilişkisi çalışmasında stratejik yönetim uygulamalarının yenilikçi yönü üzerinde bulguları elde etmişlerdir. Stratejik yönetim uygulamalarında öne çıkan bir unsur olarak, yenilikçi yaklaşım esas itibarıyla rekabetçi örgüt kültürüne

yönelik bir bakış açısını ortaya çıkarmaktadır. Bu bakımdan çalışmanın verileri değerli olmaktadır (Çetinkaya ve Gülbahar, 2019).

Demirtaş (2013) yaptığı çalışmada farklı bir bakış açısı ile havacılık sektöründe stratejik yönetim uygulamalarını incelemiştir. Ortaya çıkan verilere göre, havacılık sektöründe stratejik yönetim uygulamalarının etkin bir şekilde uygulamaya konulması ile sektördeki işletmelerin birbirleri arasında etkin bir rekabeti elde edebileceği ortaya konulmuştur. Örgüt dışında meydana gelen olaylara daha duyarlı hale gelen işletmelerin uzun vadede karlılıkların olduğu kaçınılmaz olarak ortaya konulmuştur (Demirtaş, 2013).

İbrahimoglu ve Uğurlu (2013) örgüt kültürünün girişimcilik noktasında ne gibi sonuçları olabileceğinin incelemesini ortaya koydukları çalışmalarında, örgüt kültürünün işletmenin karlılığına etki ettiğini saptamışlardır. İşletmeler, değişen ve dönüşen işletmecilik anlayışında rekabetçi örgüt kültürünün önemini kavramış ve bu yönde çaba içerisinde olmaktadır. Stratejik yönetim uygulamaları ise, zaten hali hazırda rekabetçi örgüt kültürü unsurlarından etkilenmektedir (İbrahimoglu ve Uğurlu, 2013).

Karakaya, Ay ve Gürel (2014) stratejik yönetim uygulamaları ve rekabetçi örgüt kültürü arasında bir yönetim tarzı oluştuğunda, işletmenin rekabet avantajı sağladığını göstermişlerdir. Çalışmalarında ortaya çıkan verilerden yola çıkarak işletmelerin belirgin ve etkin bir stratejik yönetim uygulamasıyla, rekabet avantajı elde edebileceklerini ortaya koymuşlardır (Karakaya, Ay ve Gürel, 2014).

Aydın ve Bekmezci (2020) stratejik yönetim uygulamalarında yenilikçi uygulamaların işletmeleri rekabetçi ortamda işletmeyi bir adım öne çıkardığını göstermektedir. Yaptıkları çalışmalarında rekabetçi örgüt kültürünün de bu anlamda yeni bir yaklaşım içerisinde stratejik yönetim uygulamalarına yardımcı olduğu kanaati oluşmaktadır. Yenilik ve yenilikçi uygulamalar hem stratejik yönetim uygulamaları hem de rekabetçi örgüt kültürü açısından da pozitif sonuçlar doğurmaktadır (Aydın ve Bekmezci, 2020).

Acar (2022) Stratejik yönetimi, çevresel belirsizlikler, krizler, rekabet üstünlükleri ve işletmenin gelişimine engel olabilecek ve buna benzer durumlar karşısında işletmelerin uzun ömürlü olma, rekabet avantajı sağlama ve çalışan sürekliliği gibi önemli katkıların olması gerektiğinin ifade etmektedir. Yapılan bu çalışmada stratejik yönetimin rekabetçi piyasa şartlarında rekabetçi örgüt açısından da yararlı sonuçlar doğuracağı gösterilmiştir. (Acar, 2022).

Bozağaç ve Aktaş (2022) yaptıkları çalışmalarında örgütlerin sıkı stratejik yönetim ile rekabetçi örgüt kültürü unsurları sayesinde piyasada var olmalarının güçleneceğini ifade etmektedirler. Uygun stratejiler ile tüketici

beklentileri ve talepleri karşılandığında işletmelerin kendi pazarlarında güçlü olmaları muhtemeldir. Aynı şekilde tüketici şikayet ve memnuniyetleri ancak rekabetçi örgüt kültürü unsurları sayesinde olabilmektedir (Bozağaç ve Aktaş, 2022).

SONUÇ

Bu çalışmada stratejik yönetim uygulamaları ile rekabetçi örgüt kültürü arasında bir ilişki ortaya konulmaya çalışılmaktadır. İlk önce yapılan literatür çalışması sayesinde daha önce bu yönde yapılan çalışmalar incelenmiş, bu konunun işletmeler açısından ne kadar önemli olduğu anlaşılmaya çalışılmıştır. Yapılan çalışmalarda stratejik yönetim uygulamalarının rekabetçi örgütü kültürü üzerinde etki gösterdiğini göstermektedir. Yapılan literatür taramasında stratejik yönetim uygulamalarının işletmeler açısından yararlı sonuçları olduğu anlaşılmaktadır. Rekabetçi örgüt kültürü noktasında ise, stratejik yönetim uygulamaları daha kalıcı ve verimli neticeleri işletmeler açısından ortaya çıkarabilmektedir.

Stratejik yönetim uygulamaları işletmelerde ve işletme yönetiminde 1980'li yıllarda kullanılmaya başlanmıştır. Bu dönemde somut olarak stratejik yönetim kavramına yönelik ortak bir fikir oluşmamış olsa da, esas itibariyle işletmenin çevresi ile ilişkilerini bir düzene sokan ve çetin rekabet koşullarında işletmelere üstünlük sağladığı bir gerçektir. Stratejik yönetimde, belirlenen hedefler ve belirlenen kararlar doğrultusunda yarına yönelik bir amaç ve vizyon vardır. Bu yüzden stratejik yönetim, yarını karşıladığı gibi gelecekte olası durumları da öngörerek değerlendirmeler yapar ve ona göre organizasyonel bir hedefe odaklanır.

Günümüzde artan çetin rekabet ile birlikte işletmeleri veya örgütlerin stratejik olarak düşünmek ve hareket etmeleri zorunlu bir durum olmaktadır. Böyle bir zorunluluk hali, doğal olarak stratejik yönetim kavramının günümüzde işletmeler açısından önemini de ortaya çıkarmaktadır. Ekonomilerde meydana gelen değişimler, rekabet kavramının kapsamını genişletmekte ve kapsam olarak yeniden bir değerlendirmeyi gerektirmiştir. Teknolojik gelişmeler ve küreselleşme olgusu ilerlemeci bir yön olarak rekabetin yoğun bir şekilde yaşanmasına neden olmuştur. Bu bakımdan işletmeler açısından kültürel birleşimler önemli bir yer teşkil etmiştir. Çünkü kültürel birleşimler işletmenin rekabet edilebilirliğine ve performansına ciddi katkı sunmuştur. Dolayısıyla rekabetçi örgüt kültürü unsurları şeklinde ortaya çıkan öğrenme odaklılık, pazar odaklılık ve girişim odaklılık ayrı ayrı işletmenin işleyişine ve rekabet avantajı sağlamasına imkan vermektedir. İşletmeler, müşterilerinden aldıkları geri bildirimler ve pazardaki diğer

firmaların pazardaki davranışlarını analiz ederek ihtiyaçlarına göre strateji oluşturmakta ve pazardaki çetin rekabette yerlerini koruma çabası içerisindeyler. Bu süreçte pazar payını korumak ve pazar payını artırmak oluşturulan stratejinin öne çıkan temel unsurudur.

Günümüz iş yaşamında her alanda bir değişimin ve yeniliğin olduğunu düşündüğümüzde, hızla değişen dünya şartlarının varlığı işletmelerin büyük bir pazarda küçülmeleri gibi bir sorunu ortaya çıkarmaktadır. Eskiden kendi coğrafik bölgesinde büyük bir işletme olarak kabul edilen bir örgüt, pazarların sınırlarının ortadan kalkması ile küçük bir işletme halini almıştır. Bu yüzden işletmeler, küreselleşme olgusunun da hızlandığı bu zamanda değişen çevreye uyum sağlayabilmek için öğrenme odaklı bir politika geliştirmek zorunda ve bunu asıl stratejiler arasına almalıdırlar. Stratejik yönetim uygulamaları, işletmeler açısından bütün yönetsel işlevlerin en temel taşı niteliğinde karşımıza çıkmaktadır. İşletmelerin içerisinde bulunduğu rekabetçi ortamda da stratejik yönetim uygulamaları her şeyden daha önemli bir hale gelmektedir. İşletmelerin kendi pazarlarında örgütsel kimliklerini koruyarak, strateji üretmeleri rekabetçi örgüt kültüründe işletmeler açısından kültürel uyum ve örgütsel uyum şeklinde bir konuyu gündeme getirmektedir. İşletmelerin stratejik yönetim uygulamaları noktasında kurdukları ağlar, örgüt kültürünün bir yansıması şeklinde olabilmektedir. Bu ağlar büyüdüğünde işletmenin değer yaratma kapasitesi artmaktadır. İşletmelerin içerisinde buldukları ağlardaki konumları örgütsel düzeyde dış dünyadan aldıkları taklitsel örgüt kültürlerinden işletmeyi korumaktadır.

Stratejik yönetim uygulamaları, rekabetçi örgüt kültürü ortamında etkileri olan unsurlardır. İşletmenin örgütsel yapısına bir çok faktörün etki ettiği de bir gerçektir. Bunlar arasında işletmenin konumlandığı çevredeki sosyal faktörler başlıca faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Stratejik yönetim uygulamaları ve rekabetçi örgüt kültürü arasındaki ilişki içi içe girmektedir. Rekabetçi örgüt kültüründe öne çıkan pazar odaklılık, öğrenme odaklılık ve girişim odaklılık doğrudan veya dolaylı olarak işletmenin stratejisine yön vermektedir. Globalleşme ve teknolojik ilerlemenin itici gücü nedeniyle işletmelerin buldukları pazarlarda yoğun bir rekabet yaşanmaktadır. İş yaşamı sürekli bir değişim içerisindeydir. Siyasal, sosyal, ekonomik ve teknolojik gelişmeler iş yaşamının değişimine yöne vermektedir. Küreselleşme ile birlikte ekonomiler sınırlarını genişletmiş, stratejilerde bu yönde oluşturulmuştur. Ayrıca büyük bir hızla değişen üretim teknolojileri, mal ve hizmetlerde olduğu gibi üretimde yenilikleri yapmayı gerektirmektedir. Mal ve hizmetler serbestçe dünyanın her yerinde alıcı bulabilmekte, sınırları olmayan pazarlarda müşterileri beklentileri ve talepleri değişim içerisinde olmaktadır. Son derece dinamik ve bir o kadar da rekabetin olduğu pazarlarda işletmelerin ayakta

kalabilmesi de zorlaşmaktadır. İşletmeler, uzmanlaşmış insan kaynağından ve dış kaynaklardan yararlanma yollarına yönelebilmektedir.

Stratejik yönetim uygulamalarının rekabetçi örgüt kültürüne nasıl bir etki ettiği yönündeki çalışmalardan şu netice karşımıza çıkmaktadır; stratejik yönetim uygulamaları ile rekabetçi örgüt kültürü arasında sıkı bir ilişki söz konusu olmakta ve stratejik yönetim uygulamaları rekabetçi örgüt kültürüne ciddi oranda etki etmektedir. Stratejik yönetim uygulamaları, örgütlerin her biriminde etkili olan uygulamalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Stratejik yönetim, işletmenin ilerici gücüdür. İşletmeye yön vermesi nedeniyle, başarılı bir şekilde uygulanan stratejiler işletmenin kısa, orta ve uzun vadede yüksek karlılık elde etmesini netice vermektedir. Günümüz rekabet koşullarında işletmelerin stratejik yönetimden ziyade, çalışanlarına yönelik tutumları da önemsenmektedir. Üretilen stratejinin çalışanlar üzerinde nasıl bir etkide bulunduğu ise önemli bir konu başlığı olmayı hak etmektedir. Çünkü iyi bir stratejik yönetim en çok çalışanlar üzerinde görülmektedir. Üretilen bir stratejiyi uygulamaya sokan ise bireydir. Bu birey büyük olasılıkla yönetici sınıfında yer alan ya örgütün sahibi veya ortakları yada örgütün profesyonel kadrosunu oluşturan yöneticilerdir. Yapılan çalışmalarda stratejik yönetimin çalışan performansına etki ettiği görülmüştür.

İşletmeler, birer örgüt olarak kendi kültürlerini oluşturmaktadırlar. İşletmeler açısından örgüt kültürü, değerler ve normları ile bir bütün olarak ortaya çıkmaktadır. İşletmenin piyasada çalışma şekli, faaliyetlerini gerçekleştirme durumu ve çalışanlarının davranış ile tutumlarının her biri örgüt kültürünün bir parçası sayılırken, rekabetçi örgüt kültürü olarak da bunların her bir işletmenin varlık sebebidir. Rekabetçi örgüt kültüründe işletme aktif ve eylemsel bir yapıdadır. İşletme kendi çevresinde gelişen olaylara karşı duyarlı olmakta ve uyguladıkları stratejiler bakımından firmanın pazardaki durumu şekillenmektedir.

Stratejik yönetim uygulamaları işletmelerin amaçları ile hedeflerine ulaşmasında önemli uygulamalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Şöyle ki, örgütün fonksiyonel düzeyde mutlak ve net olarak anlatılması, işletme bütünlüğün tamamlanması ve değerlendirilmesi, stratejik yönetim uygulamaları sayesinde olmaktadır. Stratejik yönetim uygulamaları, her yönden işletmenin başarısına katkı sunmaktadır. Bütün işletme birimlerinde yönetim, pazarlama, finansman/muhasebe, üretim faaliyetleri, araştırma-geliştirme ve bilgi-işlem sistemlerinin hepsinin arasında yeri geldiğinde bir bağlantı unsuru olarak ortaya çıkmaktadır. İşletme içerisinde yer alan her bir birimin başlangıçtan başlayarak son aşamasına kadar stratejik yönetim ile bağı olmaktadır. Bu yüzden işletmenin stratejik yönetiminde ortaya çıkan bir

aksaklıkta, işletmenin performansında ciddi düşüklükler yaşanabilmektedir. Bu doğrultuda stratejik yönetim kapsamında işletmeler açısından bir takım öneriler ortaya çıkmaktadır;

1. İşletmeler değişen ve dönüşen teknolojik gelişmelere paralel olarak stratejik yönetim uygulamalarına ağırlık vermelidirler.
2. Stratejik yönetim uygulamaları aktif olarak sahada uygulanmadan önce rekabetçi örgütü kültürü unsurları üzerinden işletmelerin pazarlarında meydana gelen gelişmeleri iyi derecede analiz etmeleri gerekmektedir.
3. Rekabetçi örgüt kültürü unsurları ile stratejik yönetim uygulamalarının etkin bir şekilde bir arada yürütülmesi sayesinde işletmeler açısından ciddi maliyet tasarrufu sağlanabilecektir.
4. Stratejik yönetim uygulamaları ve rekabetçi örgüt kültürünün etkileşimi ile işletmelerin üst yönetimlerinin kendi belirledikleri kısa, orta ve uzun vadedeki hedeflere ulaşmaları kolaylaşacaktır.
5. Müşterilerin beklentileri ile işletmelerin sunabildikleri arasında ortaya çıkan farklılıklarda, etkin bir stratejik yönetim ve rekabetçi örgüt kültürü unsuru olan öğrenme odaklılık ile bu farklılıklar hemen aşılabilecektir.
6. Stratejik yönetim uygulamaları ve rekabetçi örgütü kültürü uyumu sayesinde işletmelerin piyasadan en iyi şekilde bilgi alması, ürünleri ve hizmetlerini doğru bir şekilde piyasaya sunması olanaklı olmaktadır. Bu noktada işletmeler etkin çaba içerisinde olmalıdır.
7. Stratejik yönetim uygulamaları ve rekabetçi örgüt kültürü sayesinde ürün ve hizmetlerin doğru zamanda ve doğru müşteriye ulaşması sağlanmaktadır. İşletmeler, bu noktada stratejik yönetim uygulaması ile rekabetçi örgüt kültürünü iç içe yaşatması gerekir.

KAYNAKÇA

- Acar, S., (2022). Stratejik Yönetim Çerçevesinde Türkiye'deki Hayat Sigortası Şirketleri: Vizyon İfadelerine Yönelik Bir Analiz, Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 13/1 (2022) 311-324.
- Aytar, O., (2019). KOBİ Yöneticilerinin Stratejik Bilinç ve Stratejik Yönetim Algıları Üzerine Bir İçerik Analizi, MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8/4 (2019) 3483-3499.
- Aydın, A. Ö. ve Bekmezci, M., (2020). Stratejik yönetim anlayışında yenilik ve yenilik yönetiminin örgütler için rekabet üstünlüğü sağlamadaki etkisine yönelik değerlendirme, Türkiye Mesleki ve Sosyal Bilimler Dergisi, 3 (2020) 86-106.
- Arslan, Ü. ve Orhaner, E., (2018). Kamu hastanelerinde performans yönetimi: hastane yöneticilerinin verimlilik karne uygulaması ile ilgili algılarının değerlendirilmesi. Türkiye Sağlık Bilimleri ve Araştırmaları Dergisi, 1/2 (2018), 30-42.
- Aktaş, K., (2015). Uluslararası İşletmelerde Stratejik Yönetim, Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3/1 (2015) 1-19.
- Bay, M. ve Paylı, M., (2018). Örgüt kültürü ve stratejik planlama süreci; karaman belediyesinde bir uygulama, Journal of International Social Research, 11/60 (2018) 839-859.
- Bağcı, E. ve Kaymakci, T., (2021). Stratejik Yönetim Uygulamalarının çalışan Memnuniyeti üzerinden örgüt Performansına Etkileri: İstanbul'da Lise ve Orta Okul Eğitimi Veren özel Kurumlar üzerine Bir Araştırma, Third Sector Social Economic Review, 56/4 (2021) 2335-2354.
- Birinci, M., (2021). Stratejik yönetim ve sosyal hizmet örgütleri açısından önemi, Toplum ve Sosyal Hizmet, 32/1 (2021) 251-273.
- Bir, Ç. S., (2012). Konu yönetimi sürecinde iletişim ve halkla ilişkiler. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi | Istanbul University Faculty of Communication Journal 25 (2012) 17-29.
- Bozagaç, F. ve Aktaş, M., (2022). Örgüt kültürünün sıklık/esneklik boyutunda sektörel farklılıklar: İmalat ve hizmet sektörü örneği, Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 24/1 (2022) 21-32.
- Çakır, M., (2020). Örgütlerde iletişim sorunlarının saptanması ve çözümü için kullanılacak teknikler üzerine bir inceleme. İşletme Araştırmaları Dergisi, 12/1 (2020) 973-989.
- Çelik, B. K. ve Aytar, O., (2019). Örgütlerde stratejik yönetim farkındalığı: kırşehir ili örneği, Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 6/8 (2019) 129-146.

- Çetinkaya, F. F. ve Gülbahar, H. O., (2019). Stratejik yönetim ve inovasyon ilişkisi: KOBİ'ler üzerine bir araştırma, Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5/2 (2019) 349-367.
- Çubukçu, M., (2020). Stratejik Yönetim Süreciyle Örgüt Kültürünün Uyumuna Dair Literatürdeki Tartışmalar, Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, 3/1 (2020) 138-151.
- Çubukçu, M., (2018). Stratejik yönetimin gelişim süreci ve stratejik yönetime dair literatürdeki güncel araştırma konularının sınıflandırılması, *Stratejik Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 1/2 (2018) 61-84.
- Dursun, İ. T., (2013). Örgüt kültürü ve strateji ilişkisi: Hofstede'nin boyutları açısından bir değerlendirme. Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 1/4 (2013) 43-56.
- Ekber, Ş. ve Ahmadov, F., (2017). Pazar odaklılık yaklaşımları: bir literatür incelemesi. Uygulamalı Sosyal Bilimler Dergisi, 1/1 (2017) 33-44.
- Ekşi H., (2009). Stratejik yönetim ve örgüt kültürü: İlişkisel bir analiz, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 24 (2009).
- Eren, E., Aren, S. ve Alpkan, L., (2000). İşletmelerde stratejik yönetim faaliyetlerini değerlendirme araştırması, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 1/1 (2000) 96-123.
- Finlay, P., (2000). Strategic Management: An Introduction to Business and Corporate Strategy. Financial Times-Prentice Hall.
- Görkemli, H. ve Küçükbiyık, F. N., (2021). Stratejik yönetim üzerine yazılmış lisansüstü tezlere yönelik bir içerik analizi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 23/4 (2021) 1737-1761.
- Güçlü, N., (2003). Stratejik yönetim, Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 23/2 (2003) 61-85.
- İnan, R. ve Ayazlar, G., (2019). Öğrenme Odaklılık, Yeni Hizmet Gelişimi ve Finansal Performans İlişkisi: Seyahat Acentaları Üzerine Bir İnceleme, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi, 9/18 (2019) 271-290.
- İbrahimoglu, N. ve Uğurlu, Ö., (2013). Kobi'lerde iç girişimcilik ve örgüt kültürü ilişkisi: sektörel bir araştırma. Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 31/1 (2013) 103-126.
- Karakaya, A., Ay F. A. ve Gürel, S., (2014). Stratejik yönetim süreci bağlamında kültür ve yönetim tarzı etkileşimi: Karadeniz bölgesindeki belediyelere yönelik bir araştırma, Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 37/2 (2014) 71-98.
- Mert, G. ve Yılmaz, O., (2018). Örgütsel kültürün kurum imajı ve marka bağlamında örgütsel performansa etkisinin araştırılması.. Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR), 5/23 (2018) 1194-1208.

- Namazov, N., (2017). Azerbaycan'da stratejik yönetim uygulamaları: merkez bankası örneği, İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi (İKTİ-SAD) 2/3 (2017) 47-55.
- Özer, A., (2006). Muhasebe firmalarında pazar odaklılık ve ilişkisel pazarlama, Muhasebe ve Denetime Bakış, 17 (2006) 153-168.
- Ülgen, H. ve Mirza, S. K., (2013). İşletmelerde Stratejik Yönetim(6. Baskı), Beta Yayınları, İstanbul (2013)
- Sağır, M., (2010). Stratejik yönetim sürecinde ürün stratejilerinin kullanımı ve önemi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 24 (2010) 311-321.
- Soylu, Y. ve İleri, H., (2010). Hastanelerde Stratejik Yönetim Uygulamaları SÜ Meram Tıp Fakültesi Örneği. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 13/1-2 (2010) 79-96.
- Tayfun, O. ve Kırkbir, F., (2020). Zorunlu eğitim süresinin iç müşteri görüşlerine etkisi: İstanbul ili örneği, The Journal of International Scientific Researches, 5 (2020) 209-228.
- Yeşil, S., Doğan, İ. ve Doğan, Ö., (2016). Örgüt kültürünün girişimcilik yönelimi ile örgütsel performans üzerindeki etkisi: Kahramanmaraş ili tekstil sektörü örneği. Journal of Management and Economics Research 14/1 (2016) 150-172.
- Yücel, N. ve Sayiner, N., (2018). Hizmet Pazarlamasında İç Müşteri Tatmini; Banka Çalışanları Örneği, Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi 5/1 (2018) 103-127.

Sosyoekonomik Boyutuyla Türkiye’de Depremler Üzerine Bir İnceleme: Kahramanmaraş Depremi Örneği

“Umut varsa gelecek vardır.”

(6 Şubat 2023 tarihinde yaşanan depremin ardından enkazdan çıkan kitabın kapağında yazan bir not)

Gökçen Aydınbaş¹

Giriş

Doğal afetler ölümler, yaralanmalar, evsizliğe yol açmakla birlikte etkilenen ülkeler ve uluslararası toplumu çok yüksek maliyetlere maruz bırakmaktadır. Yaşanan bir afet, kamu harcaması ve kamu gelirleri açısından ülke için ciddi bir maliyet oluşturmaktadır. Jeolojik yapısı ve iklimsel özellikleri sebebiyle Türkiye, başta depremler olmak üzere sel, heyelan, çığ ve benzeri çeşitli doğal afetlerle karşılaşan bir ülkedir. Türkiye’de en yıkıcı ve en sık yaşanan afetlerden olan depremler ve seller, insan kayıplarına ve çok büyük maddi zararlara yol açmaktadır.

Bu çalışmanın amacı sosyoekonomik boyutuyla Türkiye’de depremler üzerine bir inceleme yapmaktır. Özellikle de Türkiye’de 6 Şubat 2023

1 Dr., Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, E-mail: gkcnaydnbs@gmail.com. ORCID: 0000-0001-9435-5387

tarihinde yaşanan Kahramanmaraş merkezli depreme odaklanılarak depremin iktisadi faturasının belirlenmesi doğrultusunda hazırlanması, çalışmanın önemi ve orijinal yönünü yansıtmaktadır. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın sınırlılığı ise ekonometrik analiz içermemesidir. Çalışmada kullanılan veriler; Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM), Türk Girişim ve İş Dünyası Konfederasyonu (TURKONFED), Dünya Bankası resmi sitelerinden temin edilmiştir.

Çalışmada öncelikle afetler, doğal afetler ve deprem hakkında genel bilgilendirmeler yapılarak kavramsal çerçeve oluşturulmuştur. Ardından da doğal afetlerin sosyoekonomik etkileri açıklanmış olup dünyada ve Türkiye’de deprem gerçeği üzerine değerlendirmeler yapılmıştır. Sonrasında ise Türkiye’yi sarsan büyük depremler ve sosyoekonomik etkileri incelenmiştir. Bununla birlikte de 6 Şubat 2023 tarihinde yaşanan Kahramanmaraş merkezli deprem ve sosyoekonomik etkisine odaklanılmıştır. Sonuç kısmında ise konuya ilişkin genel yorumlamalar yapılarak çeşitli politik önerilerde bulunulmuştur.

1. Kavramsal Çerçeve

Doğal afetler, dünyanın genetiği ile yapısında bulunan ve tarihin ilk çağlarından itibaren yaşanan, insanlar ve toplumlar üzerinde yıkıcı etkiler bırakan bir olgu olarak tüm canlıların hayatını tehdit etmektedir. Esasen insanların yaptıkları müdahalelerle yapıyı ve düzeni bilmeksizin iş ve hareketlerde bulunmaları; büyük bir başarısızlık ile hayal kırıklığı hissiyatı yaşatan doğal afetlerin yıkıcılığını artırmaktadır. Dolayısıyla insanlar üzerinde böylesi büyük korkular yaratan doğal afetler ciddi anlamda can ve mal kayıplarına yol açmaktadır.

Afet; doğa, insan veya teknolojik nedenlerle meydana gelen bir olayın, insanların normal faaliyetleri ile hayatın doğal akışını sekteye uğratan, durduran bireysel ve toplumsal olarak bütün sıkıntılı durumları ifade etmektedir (Ergünay, 1996: 263). Doğal afet, can, mal kaybına sebebiyet vererek yol açtığı bu kayıplar bakımından toplumun kendi çabaları ve imkânların yetmediği, ulusal ya da uluslararası yardım gerektiren bir durum, olay olarak tanımlanmaktadır (Kim, 2011: 12; UNDHA, 1992: 21). Doğal afetlerin meydana getirdiği iktisadi etkilere dikkat çeken tanıma göre ise, ulusal veya küresel olarak üretimi, sermaye stokunu ve/veya sermayenin verimliliğini azaltarak gayrisafi yurt içi hasılanın (GSYH), tüketimin ve servetin azalmasına sebebiyet veren olaylara “doğal afet” denmektedir (Pindyck ve Wang, 2011: 1). Birleşmiş Milletler (BM) tarafından yapılan

tanıma göre ise etkilenen bölgeye, bölgeler arası ya da uluslararası yardımı gerektirmesi, binlerce insanın ölmesi, yüz binlerce insanın evsiz kalması, ciddi iktisadi kayıplara yol açması, büyük sigorta kayıplarının bulunması durumu “doğal afet” anlamına gelmektedir (Natcat, 2011: 1). BM’nin bu tanımında doğal afetlerin sosyoekonomik kayıpları dikkate alınmıştır. Nitekim nerede, ne zaman ve hangi şekilde gerçekleşeceği kesin olarak belirlenemeyen afetler; fiziki, ekonomik, sosyal ve psikolojik yıkımlara yol açmaktadır (Akar, 2013).

Sonuç olarak bireyler ve toplumlar için olumsuz bir durum yaratan afetler, seller, heyelanlar, depremler, kasırgalar, aşırı kötü hava koşulları ve olayları, kuraklık ve volkanik patlamalar gibi doğal kaynaklı veya terör, uçak kazası, yangın gibi insan kaynaklı sebeplerle ortaya çıkabilmektedir (Moe ve Pathranarakul, 2006: 396). Doğal kaynaklı afetler ise kendi içlerinde jeolojik ve meteorolojik kökenli olarak ikiye ayrılmaktadır. Doğal afetlerden olan deprem, heyelan volkanik püskürme gibi olgular jeolojik kökenlilere; şiddetli yağış, sel, taşkın, kuvvetli rüzgâr, don olayı, çığ, orman yangınları ise meteorolojik kökenli olarak meydana gelen doğal afetlere örnek verilebilmektedir. Ancak tüm dünyada doğal afetlerin oluşmasında insanoğlunun büyük bir payı olduğu da kabul edilmektedir. Şöyle ki; fiziki bakımdan yol, köprü, baraj, tünel ve benzeri yapılar ile bitki örtüsü bakımından arazilerin yanlış kullanımı, endüstriyel gelişimler neticesinde oluşan hava kirliliği, su kirliliği ve bazı katı atıklar ile doğanın, dünyanın dengesi bozulmuştur. Bozulan denge ise insanoğlunu sosyo-psikolojik olarak olumsuz yönde etkilemekle birlikte ülke ekonomilerine ciddi hasarlar vermektedir. Her ne kadar doğal afetler tümüyle önlenemese bile çeşitli tedbirlerin alınması ile zarar minimize edilebilmektedir (Yatırımkredi, 2023). Türkiye özelinde bakıldığında, en çok mal ve can kaybına neden olan afetler sırasıyla depremler ve sel (su baskınları) olarak bilinmektedir (Karatağ, 2021).

Yer kabuğundaki kırılmalardan ötürü ani bir şekilde meydana gelen titreşimlerin dalgalar halinde yayılmasıyla geçtikleri ortamları ve yer yüzeyini sarsma olayı “deprem” olarak tanımlanmaktadır. Deprem, insanın hareketsiz olarak kabul ettiği ve güvenli bir şekilde ayağını bastığı toprağın dahi oynayacağını, üzerindeki bütün yapıların hasara uğrayabileceğini veya can kaybına uğratabileceği biçimde yıkılabileceğini gösteren bir doğa olayıdır. Bu bağlamda yer sarsıntısı veya zelzele olarak da adlandırılan “deprem”, ani bir şekilde yer kabuğunda ortaya çıkan enerji ile sismik dalgaların yeryüzünü sarsması neticesinde gerçekleşmektedir (İçişleri Bakanlığı, 2015). Depremin nasıl oluştuğuna, yeryuvarı içinde deprem dalgalarının nasıl yayıldığına, ölçü aletleri ile yöntemlerine ve kayıtlarına yönelik değerlendirmeler ile birlikte depreme ilişkin başka konuları da inceleyen bilim dalına “sismoloji”

denmektedir (Afet ve Acil Durum Yönetim Başkanlığı “AFAD”, 2019). Nitekim günümüzde bilim ve teknolojideki gelişmelerle, deprem riski olan bölgeler ilgili alanlardaki uzmanlar tarafından belirlenebilmekte ancak tam olarak gerçekleşeceği zaman tahmin edilememektedir. Bu noktada gerekli önlemlerin alınması ise öncelikle bir şehir, o şehirde yaşayan insanlar ve hatta tüm ülke için kurtarıcı etkiler yaratmaktadır.

Deprem, sel ve su baskını riski, yangın, yapıların eskimesi (öncelikle konut alanları olmak üzere) gibi nedenler, kentsel mekânda dönüşümü gerektirmektedir. Ayrıca afet riski yüksek yerleşimler, ruhsatsız, projersiz ve kontrolsüz inşaat, plansız ve imarsız gelişme, hazine ve orman arazilerinin işgali ve kaçak yapılaşma, sorunlu ulaşım, altyapı eksikliği, sosyal donatı yetersizliği, sağlıksız çevre, kentsel estetikte yoksunluk ve benzeri nedenler de kentsel dönüşümü gerekli kılmaktadır (Sungur, 2004: 234; Çiftçi, 2016). Nitekim kentsel dönüşüm afetler, gecekondu, canlandırılması gereken çeşitli sektörlerin bir sorun olarak algılanarak bu sorunlara bir çözüm niteliğinde meşrulaştırılmaktadır.

2. Doğal Afetlerin Sosyoekonomik Etkileri

Geçmişten günümüze dek afetler sosyoekonomik açıdan bir ülke üzerinde derin izler bırakmaktadır (Şahin ve Kılınç, 2016). Afetler neticesinde can kayıpları yaşanabilmekte, hayatta kalırsa dahi bu durumdan insanların sosyal ve psikolojik yönde etkilenmesi söz konusu olabilmektedir. Afet sonrasında ise kamu harcamalarında meydana gelen artış, iktisadi büyümenin yavaşlaması, gerilemesi ve afetlerle birlikte meydana gelen can kayıplarına bağlı işgücü kayıplarından ötürü ülkeler makroekonomik açıdan etkilenmektedir. Ancak bu etkiler ülkeden ülkeye değişmektedir (Şahin ve Yavuz, 2015: 439). Doğal afet hususunda gelişmiş ülkelerin daha şanslı olduklarını söylemek mümkündür. Gelişmiş ülkelerin sermaye yapısındaki kuvvetlilik ve doğal afetlere müdahale bağlamındaki avantajı, ilgili ülkelerdeki doğal afetlerin kısa zamanda bertaraf edilmesini sağlamaktadır. Gelişme sürecindeki ülkeler ise bu açıdan dezavantajlı oldukları görülmektedir (İncekara, 2020). Gelişme sürecindeki ülkeler için özellikle afetlerin etkilerini sınırlama kapasitelerinin eksikliği büyük bir sorundur. Doğal afet kaynaklı ölümlerin %90’ı gelişme sürecindeki ülkelerde gerçekleşmektedir. En az gelişmiş 49 ülkeden 24’ü hala yüksek afet riski altındadır (İnmez, 2005). Dolayısıyla doğal afetlerin önlenmesi noktasında ilk yapılması gereken strateji, gelişme sürecindeki ülke vatandaşlarının daha bilinçli hâle getirilmesidir. Bir doğal afetin faturası; bütçe açığı, ihracatın aksaması, vergi gelirlerinde azalma, iktisadi daralma, enflasyon ve faiz sarmalına tekrar girilmesi anlamında büyük bir tehdit oluşturmaktadır. Nitekim doğal afetlerden önce alınması gereken tedbirler

her ne kadar maliyetli olsa dahi afetler yaşandıktan sonra oluşacak masrafların çok daha fazla olacağı tahmin edilmektedir. Bu nedenle tedbirlerin afetler meydana gelmeden önce alınması halinde ise öncelikle can ve mal kaybını azaltması ve afetlerin ardından ise oluşan maliyetler bakımından çok daha kârlı bir süreci yaşatması kuvvetle muhtemeldir (Yatırımkredi, 2023).

Doğal afetler; beşeri, fiziksel ve finansal sermaye kayıplarına, iktisadi aktivitelerde azalmaya yol açarak kamu ve özel sektör harcamalarında ve gelirleri üzerinde önemli etkiler bırakmaktadır (Benson ve Clay, 2004: 5). Doğal afetler neticesinde meydana gelen genel etkileri özetlemek gerekirse; can kaybı, sağlık, eğitim, konut faaliyetlerinin gerçekleştirilememesi, işsizlikteki artış, elektrik, su, ulaşım, iletişim ve benzeri temel hizmetlere geçici olarak ulaşılamaması, tarım ve endüstriyel ürünler için hammadde ve yiyecek kıtlığı, kurtarma ve yeniden yapılanma döneminde kamusal faaliyetlerin artışından kaynaklı istihdamın yapısal olarak değişmesi, ihracattaki azalış, ithalattaki artış ve kamu maliyesindeki açık olarak sıralandırılabilir (Eclac, 1991: 17).

Doğal afetlerin sosyoekonomik etkilerinin öncelikle ayrı ayrı ele alınması, ardından da bu etkilerin kategorize edilmesi (doğrudan-dolaylı-ikincil etkiler şeklinde) ve dönem bazlı (kısa-orta-uzun vadeli etkiler şeklinde) değerlendirilmesi önem arz etmektedir.

Beşeri Sermaye: İnsan faaliyetleri, para ve benzeri unsurları kazanmak adına verdikleri emek ekonomi için son derece önemlidir. Doğal afetler sonucunda meydana gelen yaralanmalar, sakatlanmalar, insan kayıpları beşeri sermaye üzerinde olumsuz etki bırakmaktadır. Nitekim doğal afetlerin ilk tesirleri insan yaşamı ve beşeri sermaye kaybı noktasında belirlemekte ve sonradan da etkilenen nüfus üzerinde birtakım sosyal etkiler yaratmaktadır. Öncelikle doğal afetler sağlık sektörü altyapısı üzerinde direkt olarak etki bırakmaktadır. Bu bakımdan afet sonucunda yaşanan ölümler ve yaralanmalar; afet sonrasındaki dönemde ise sosyal, psikolojik ve benzeri etkilerden ötürü sağlık sektöründe olağanüstü baskı ve talepler doğurmaktadır. Şöyle ki; ortaya çıkan bu kapasite yetersizliği, sağlık sektörünün kapasitesini de sınırlamaktadır. Özellikle de acil kurtarma faaliyetlerinden kaynaklı olarak sağlık sektörü artan talebi karşılayabilmede zorlanabilmektedir. Ayrıca acil müdahale aşamasındaki maliyetlerin yanı sıra kamu sağlığının korunması adına tedavi, travma, salgın hastalıklar ve benzeri afetlerin ikincil etkilerini azaltıcı önlemler alınması da kamuya ilave bir maliyet oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra yaşanan afetlerin eğitim sektörü üzerinde de ciddi etkiler yaratacağı aşikârdır. Doğal afetlerin beşeri sermayenin yetişmesi ve gelişmesi, ekonomik ve sosyal kalkınma, bilimsel ve kültürel faaliyetlerin temelini oluşturan eğitim

altyapısına hasar vermesi neticesinde de bu yapının kesintiye uğraması, beşerî sermaye ve bilimsel gelişme için engel teşkil edebilmektedir. Dolayısıyla afetlerden etkilenen eğitim ve sağlık sektörlerinin yeniden yapılanma ve iyileşme süreçlerinde daha fazla kaynak ayrılması, mevcut maliyetleri de artırabilmektedir. Ancak afetlerin etkileri, her ülke için farklılaşabilmektedir. Örneğin afetlerde beşerî sermaye anlamında gelişmişlik düzeyi yüksek ülkeler, düşük ülkelere nazaran daha az etkilenmektedir. Gelişmiş ülkeler; gelirin fazla olması, insanların ev ve benzeri olanaklarının daha iyi olması, kurumlarının etkinliği, insan emeği ile üretimin yerini teknolojinin alması gibi nedenlerle afetlerde beşerî sermayesi gelişmemiş ülkelere kıyasla az kırılgandır. Ayrıca afetleri sıklıkla yaşayan ülkeler kazandıkları tecrübelerden ötürü afetlerde insan, beşerî sermaye kaybı daha az olabilmektedir (Akar, 2013, 45-67; Karatağ, 2021).

Ekonomik Büyüme: Doğal afetler genelde sermaye stoku ve emeği olumsuz etkilediği için GSYH üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır. Bununla birlikte doğal afetler kişi başına düşen milli gelir üzerinde de olumsuz etki bırakmaktadır. Afetler bireyleri her birinin gelir düzeyine bağlı olarak farklı düzeyde etkilemektedir. Doğal afetin etkileri, daha yüksek gelirli ülkelerde azalırken, düşük gelirli hançalkı ve topluluklarda daha fazla gerçekleşmektedir (Yatırımkredi, 2023). Hançalkının sahip olduğu konut, işyeri, tüketim malları ve benzeri gelir getirici varlıklar afet kaynaklı olarak zarar görmekte ya da yok olmaktadır. Bu süreç; refah ve gelirlerde azalma, kayıp yaşayan hançalkı için yaşam boyu sürebilmektedir (Karatağ, 2021). Nitekim doğal afetler kaynaklı ölüm, yaralanma, hastalık ve şiddetin meydana getirdiği olumsuzluktan dolayı hançalkının gelirleri azalmakta ve sağlık harcamaları artmaktadır. Afet sonrasında oluşan kayıpları gidermek adına tüketim artmakta, öncesinde yapılmış sermaye stokları harcanmaktadır. İlgili sermaye stoklarının hasarları azaltmak amacıyla harcanması neticesinde ise bir taraftan kısa ve orta vade refah sağlanırken öte taraftan da uzun vadede refah için gereken üretime ayrılan sermayeyi azaltmaktadır. Bu durumlardan yüksek gelirli ülkelere kıyasla düşük gelirli ülkeler daha fazla olumsuz etkilenmektedir (Akar, 2013: 46).

Ekonomik Kalkınma: Afetler kalkınma programlarını etkilemekte ve bunun neticesinde ülkeler kalkınma programlarını değiştirmek ya da ertelemek zorunda kalmaktadır. Bir başka deyişle ülkelerin yıkıcı bir afete uğraması halinde, planladığı ve oluşturduğu kalkınma politikaları ciddi anlamda hasara uğramakta, kalkınma için ayırdığı kaynağın yaşanan afet ile müdahale ve yeniden yapılanmaya harcanması noktasında kalkınma programları, hedefleri sekteye uğramakta ve uygulanamamaktadır. Kalkınma politikalarının afetlerden ötürü hasar görmesine ya da uygulanamamasına

ilişkin önlemler kapsamında ülkelerin, kentsel dönüşüm planları, kalkınma sigortaları veya yardımları gibi eylem planları, politikaları oluşturmaları gerekmektedir (Akar, 2013: 66).

Enflasyon: Doğal afetin gerçekleştiği bölgede iktisadi aktivitelerin durduğu ve bunun fiyatlara yansıdığı, dolayısıyla da fiyatların genellikle yükselme eğiliminde olduğu görülmektedir. Bu noktada fiyatlarda meydana gelen artışların enflasyonu tetiklediğini belirtmek mümkündür. Temel gıda ve zorunlu gereksinimleri karşılayabilecek maddelerin fiyatlarının aşırı bir şekilde pahalılaştığına ilişkin fahiş fiyat uygulamalarının oluşumu söz konusu olabilmektedir. Bu durum da özellikle enflasyonun üzerinde yukarı yönlü bir baskı oluşturabilmektedir. Yaşanan enflasyonun baskılanması adına ise Merkez Bankası faiz artışına gitmektedir. Yapılan faiz artışı ülkeye yönelik yatırımları düşürmektedir (İncekara, 2020). Nitekim beklenmedik, hesaplanmamış bir afetin gerçekleşmesi, zarar verebilirlik düzeyine göre ülkedeki enflasyonu olumsuz etkilemekte ve satın alma gücünü düşürmektedir (Karatağ, 2021).

Finans ve Sigortalar: Doğal afetler, finansal piyasalarda belirsizliği artırarak beklentileri önemli ölçüde etkilemektedir. Afetlerin yaşanmasıyla finansal piyasalarda artan belirsizlik, kurumların üretken sermayelerine hasar vererek ya da bu sermayeleri yok ederek değerini doğrudan etkilemekte ve onların değer kaybetmesine yol açmaktadır. Bu durum ise kurumlara yönelik gelir akışını sektöre uğratarak ve durdurarak kurumların piyasa değeri ve hisse senetlerini düşürmektedir. Ayrıca yıkıcı bir afet sonrasında sigorta sistemi, hasarları ödeyebilmek adına primleri arttırmaktadır. Sonuç olarak yıkıcı afetlerden dolayı ekonomide bulunan gerek finansal sistem gerekse sigortacılık sistemi daha fazla dalgalanma etkisine maruz kalmakta ve hasara uğramaktadır. Yaşanan afet neticesinde meydana gelen zararları kapatma noktasında ise “afet sigortası” kısa vadede etkili olmakla beraber ülkenin borçlanma miktarının artmasına da neden olmaktadır. Bu nedenle kısa dönemde afet sigortasıyla borçlanma arasında olumlu bir ilişki kurmak mümkündür. Ayrıca kısa dönemde afetin etkilerini azaltan afet sigortası ödemeler dengesini de etkilemektedir. Uzun dönemde bakıldığında ise afet sigortası, borçlanmaya gerek duymamayı sağlamaktadır (Akar, 2013: 70-81).

Kamu Gelirleri, Kamu Harcamaları, Kamu Maliyesi: Afetlerin yaşanması, ülkelerin ekonomisini bozmaktadır. Mali kaynakları negatif etkileyerek afetler, kalkınmayı zarara uğratmaktadır. Afetleri azaltma ve önlemeye ilişkin tedbirler kamu bütçesi tarafından karşılanarak bütçe için ağır bir yük doğurmaktadır. Meydana gelen olumsuz sonuçları azaltmak adına ülkeler, kamu harcamalarına başvurmaktadır. Nitekim afetin yaşandığı an

itibarıyla arama-kurtarma ve hasar gören altyapıların yeniden yapılması esnasında kamu harcamaları artmakta ve bunun yanı sıra daralmadan ötürü vergi tahsilatı azalmaktadır. Hükümet, doğal afetler karşısında kaynaklarını ilk önce acil kurtarma ve yardım amaçlı sosyal güvenlik çalışmalarına harcamaktadır. Bu bağlamda afetlerin mali sonuçları, kamu harcamaları ve gelirinde ortaya çıkan etkilerdir. Doğal afetlerden kamu gelirlerinin negatif etkilenmesinin sebepleri; faaliyetlerde düşüş, ithalat ve ihracat, bütün vergi gelirlerinin azalması olarak belirtilebilmektedir. Ayrıca ülkeler arası yardımlar afetlerin etkilerini bir nebze azaltsa bile oluşan maliyete göre bu yardımlar hafif kalmaktadır. Sonuç olarak afetlerin iktisadi faturasından kamu maliyesi de etkilenmektedir. Ayrıca afetler daha önceden kamu maliyesinde var olan ve devam eden borçları ödeme hususunda da sekteye uğratici bir etki bırakmaktadır. Borcun ödemesi için ayrılan parayı yeniden yapılanma, arama-kurtarma gibi faaliyetlere harcaması neticesinde kamu maliyesi negatif yönde etkilenerek baskılanmaktadır. Bu sebeple doğal afetler kamu maliyesi ve borcun sürdürülebilirliği açısından da ciddi anlamda bir engel teşkil etmektedir (Karatağ, 2021; Yatırımkredi, 2023).

Ödemeler Dengesi: Doğal afetler neticesinde üretimdeki ve gelirdeki azalma ile özel sektör yatırım ve harcamalarını düşürmekte, bu düşüş talebi azaltmaktadır. Azalan talebin yanı sıra ihracatçı ve ithalatçı firmanın afet öncesi ile aynı seviyede faaliyet gösterememesi neticesinde dış ticaret hacmi azalmakta ve ödemeler dengesi açıkları meydana gelmektedir (Yatırımkredi, 2023). Nitekim doğal afetler, beşeri ve fiziki sermaye üzerinde olumsuz etki yaratarak dış ticarete azalmaya sebep olmaktadır. İhracatın azalması ile birlikte yeniden yapılanmayla ilişkili olarak yapı malzemeleri ve benzeri ürünler ithal edilmektedir. Bu durum ödemeler dengesine de etki etmektedir. Bir başka yaklaşımla afetin üzerinde etki bıraktığı insanların tüketiminin azalmasıyla özel tüketim de azalmaktadır. Ayrıca kamu tüketiminin yavaş yavaş ılımlı biçimde azalması ise ödemeler dengesini bozmakta ve cari hesapta kötüleşmeye yol olmaktadır (Akar, 2013: 52). Sonuç olarak doğal afetlerde ticaretin aksaması ve iktisadi şoklar neticesinde zararların karşılanması adına ülke borç alma yoluyla borca girebilmektedir (Karatağ, 2021).

Teknoloji: Doğal afetlerin olumsuz etkilerinin yanında nadir de olsa olumlu etkileri de bulunmaktadır. Afetlerin verdiği tahribat ile ülke sermayesi hızlıca artmaktadır. Afetler genellikle üretim ve ulaşım alanlarına hasar verdiği için zarar gören, yok olan sermaye en yeni teknolojiyle yeniden oluşturularak faaliyetini sürdürebilmektedir. Gerçekleşen afet sonrasında, hanehalkı evlerinin yeniden ve daha sağlam bir şekilde yapılması, enerji tasarrufu sağlayan yalıtım teknolojilerinin kullanımı, firma ve şirketler bakımından yeni teknoloji üretim tesislerinin inşası, kamu kurum ve kuruluşları bakımından yeni ve teknolojik

altyapı, iletişim, ulaşım ve benzeri önemli yapıların daha iyi, uyumlu, dayanıklı şekilde inşa edilmesi bu yeni teknolojilere örnek olarak verilebilmektedir. Böylesi durumlarda, ekonominin yüksek verimlilik ile modernizesi ve yeniden inşası mümkün hale gelmektedir. Bu şekilde teknik değişim hızlanarak afetin pozitif sonucu da ortaya çıkabilmektedir (Akar, 2013: 81).

Turizm: Turizmin afetten ne denli etkileneceği, afetin yaşandığı yere, büyüklüğüne ve benzeri bazı etkenlere bağlı olarak değişebilmektedir. Örneğin yıllarca binlerce insanın bu yerleri görmek amacıyla geldiği, kültürel varlık olan Cami-Kilise ve benzeri yapılar bulunan bölgede gerçekleşecek afet ile bu yapının yıkılması ya da hasara uğraması söz konusu olabilmektedir. Bu durum, söz konusu bölgeyi görmek için gelecek insanları bu fikirlerinden vazgeçirmekte ve o ülke kültürel bir yapı ve varlığını kaybedebilmektedir. Bunun yanı sıra afetin yaşandığı bölge ve ülke, gelen turist sayısı ile birlikte turizm gelirlerini de kaybedecektir (Karatağ, 2021).

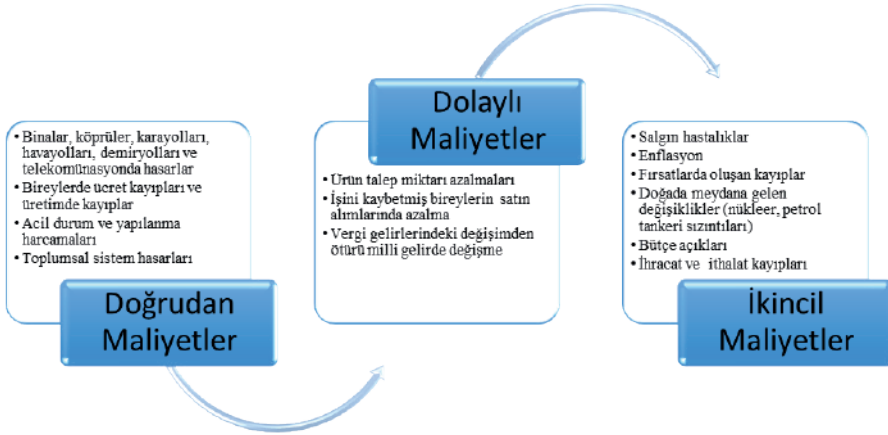
Üretim, İmalat ve Firmalar: Doğal afetlerin yaşanmasının ardından ilgili yerdeki, bölgedeki özel sektör faaliyetlerini kesintiye uğratmakta ve durdurmaktadır. Firmalarda üretim makinaları hasarı, hammadde kayıpları, ulaşım yollarının kaybı, elektrik hatlarının hasarı ve çalışanların yaralanması, hayatlarını kaybetmesi ve benzeri nedenlerden ötürü firmalar üretim yapamamaktadır. Bu durum ise üretim ile oluşan sektörel çıktı miktarının büyük ölçüde azalmasına sebebiyet vermektedir (Akar, 2013: 71). İşletmelerin değerini direkt etkileyen doğal afetler aynı zamanda üretken sermayelerini de kaybetmelerine sebep olmaktadır. Piyasa değeri etkilenen işletmeler şirketlerin gelir akışlarını etkileyerek şirketlerin hisse senedi fiyatlarının düşmesine yol açmaktadır (Yatırımkredi, 2023). Nitekim afetin büyüklüğü ve gerçekleştiği yer imalat sanayisinin bulunduğu bölgelerde meydana gelmesi halinde olumsuz etkisi son derece yüksek olabilmektedir. Bu noktada örnek olarak “1999 Marmara depremi” verilebilmektedir. Deprem nedeniyle yüzlerce firmanın kapanmak zorunda kalması, imalat sanayisindeki üretimi de sekteye uğratmıştır. Bu durum da ithalat ve ihracat dengesinin bozulmasına neden olmuştur (Aktürk ve Albeni, 2002: 8).

Vergiler: Afet bölgesinde meydana gelen kayıplardan dolayı harcamalar artacaktır. Afet harcamaları arttığında, aynı şekilde mali açık, kamu borcu, vergiler ve benzeri unsurlar artmaktadır. Dolayısıyla doğal afetin yaşandığı bölgede, ihtiyaçların giderilmesine ilişkin kamu bütçesinde maliyet kalemi oluşturulmaktadır. Bölgenin iktisadi aktiviteden uzaklaşmasından ötürü vergi gelirlerinde azalma söz konusu olabilmektedir. Afetlerde mali açıkları kapatmak için yeni vergiler, fonlar ve yeni diğer yollara başvurulması olağandır. Ancak bir süre afetin etkilediği bölgede, ülkede afet sonrasında

vergi yükümlülerinin emlak vergisi, kurumlar vergisi ve benzeri vergileri verememesinden ötürü bu açıdan ciddi anlamda eksilme olacak ve bu durum kamu gelirlerini azaltacaktır. Nitekim bu durum, politikacılar ve hükümetleri borç ödeme gücünü arttırmak ve iktisadi anlamda güç kazanmak adına yeni politikalar oluşturmaya yönlendirmektedir. Özellikle temin edilemeyen gelirler, bütçe baskısını artırarak hükümetleri borçlanmaya, döviz rezervlerinin kullanılması ve benzeri politikalara itebilmektedir. Bu nedenle meydana gelen afet sonrasında artan harcamalar ve azalan gelirlerden ötürü açığı kapatmak adına hükümetler vergi artışları yapabilmekte veya faizle borçlanma yoluna gidebilmektedir (Akar, 2013: 78). Bu noktada, afet durumlarında ülke politikasının iyi belirlenmesi önem arz etmektedir (Akar, 2013: 241; Yılmaz, 2020).

Yatırımlar: Gerçekleşen afetten ötürü yatırımcılar yatırımlarını yapmayarak ya da erteleyerek yatırım büyümesini azaltmaktadır. Yatırım yapılmaması sonucunda ise çıktı büyümesinde önemli azalmalar meydana gelmektedir (Akar, 2013: 52).

Doğal afetlerin maliyetlerini doğrudan maliyetler, dolaylı maliyetler ve ikincil maliyetler olmak üzere üç kategoriye ayırmak mümkündür. Şekil 1'de kategorilerine göre doğal afetlerin maliyetlerine yer verilmiştir.

Şekil 1. Kategorilerine Göre Doğal Afetlerin Maliyetleri

Kaynak: Şahin ve Kılınç, 2016, s. 35

Doğrudan maliyetler afetlerin yaşandığı bölgelerde fiziksel sermayenin tahribine neden olmaktadır (Şahin ve Kılınç, 2016). Daha geniş bir ifadeyle doğrudan maliyetler; bütün sabit varlıklarda, sermaye ve stokların mamul, yarı mamul mallarında, ham maddelerinde eşzamanlı oluşan maliyetlerdir.

Ayrıca acil yardım ve müdahale harcamaları da doğrudan maliyetler arasında yer almaktadır (Pelling, Özerdem ve Barakat, 2002: 286). Dolaylı maliyetler ise fiziksel hasarların sonuçlarından kaynaklı meydana gelen kayıplardır. Ancak dolaylı maliyetlerin, doğrudan maliyetler gibi kolay ölçülmesi mümkün olmamaktadır. Dolaylı maliyetleri; üretim faaliyetlerinde kayıplar, kâr, satışlar ve ücretlerde azalmalar, altyapı veya doğrudan fiziksel hasarlardan ötürü firmaların kapanması ve çıktı kayıpları olarak sıralanabilmektedir (Natural Research Council, 1999: 35). Doğrudan ve dolaylı maliyetleri birinci maliyetler olarak da bir bütün olarak ele almak mümkündür. Bu bakımdan afetlerin birincil maliyetleri; altyapı, enerji, iletişim, sanayi, ulaşım ve benzeri sistemlerdeki etkiler olarak sıralanabilmektedir. İkincil maliyetler ise uzun dönemde ülke ekonomisinde ortaya çıkan makroekonomik etkilerdir. İkincil maliyetler; ekonomide iktisadi büyümenin yanı sıra milli gelire, enflasyon oranlarına, istihdama, üretime, tüketime, yeniden yapılanma amacıyla ham madde alımına, kamu harcamaları ve gelirlerine, borç dengesindeki bozulmalara, bütçe açığına, ödemeler dengesine etki etmektedir (Güvel, 2008: 2; Akar, 2013; Altun, 2018).

Özetlemek gerekirse, doğal afetler genellikle hızlı bir şekilde gelişerek büyük can ve mal kayıplarına neden olmaktadır. Doğal afetlerin yol açtığı yıkımların onarımı ise ancak uzun dönemde mümkün olabilmektedir (Koç, Çavuş ve Sarış, 2005: 20; Altun, 2018). Şekil 2’de evrelerine göre doğal afetlerin ekonomik etkileri ele alınmıştır.

Anlık

- Stok kayıpları
- Makine ve teçhizat kayıpları
- Üretim ve hizmet kayıpları

Kısa Vade

- Ekonomik faaliyetlerin bozulmaları
- Enflasyon
- Sermayede genişleme

Orta Vade

- Negatif talep şokları
- Pozitif yatırım dalgalanmaları (iyileşme pozitif)
- Makroekonomik değişkenlere etkiler
- Hükümet bütçesinde oluşan baskı
- Eşitsizlik ve yoksulluk artışı

Uzun Vade

- Tahribat
- Borç servisi
- Yapısal değişim

Şekil 2. Evrelerine Göre Doğal Afetlerin Ekonomik Etkileri

Kaynak: Akar, 2013, s. 51

Büyük doğal afetler kısa vadede gerçekleşen can ve mal kaybına, yaralanmalara, altyapı, iletişim ve ulaşımda bozulmalara yol açmaktadır. Ayrıca kısa vadede doğal afetlerin negatif ekonomik etkileri; enflasyon, istihdam ve büyüme üzerinde ortaya çıkmaktadır. Orta vadede ise iş gücü ve kira kaybı, bölgesel ve gelir eşitsizliğinde ve yoksullukta artış gibi etkiler yaratmaktadır. Doğal afetlerin önemli bir etkisi olarak “yapısal değişim” olgusu karşımıza çıkmaktadır. Nitekim afet sonrası uzun vadede “yaratıcı yıkım” olarak ifade eden ve büyümeyi olumlu etkileyen bir süreç de yaşanabilmektedir. Bu durumda, doğal afetler neticesinde yaratıcı tahribatlar (afetlerin düzeltme etkisi) oluşabilmektedir. Yaratıcı tahribatlar; yeni teknoloji teşviki, verimlilik ve büyümede artışlardır (Yatırımkredi, 2023).

Özetle doğal afet olaylarının temel göstergeler üzerinde yarattığı etkiler; çıktıda, yatırım düzeyinde ciddi bir azalma, tüketimin daha ılımlı bir şekilde düşmesi ve ödemeler dengesinin cari hesabında kötüleşme olarak belirtilebilmektedir (Auffret, 2003: 28). Nitekim doğal afetlerin yarattığı çevresel ve toplumsal maliyetlerin parasal terimler ile değer biçilmesi zor olsa da oldukça büyük olacağı aşikârdır (İnmez, 2015).

Doğal afet gerçekleştiği bölgenin, öncelikle kentsel dönüşüm olmak üzere yeniden imarı, yatırımlarla birlikte daha çok istihdam sağlayabilmektedir. Doğal afetin yaşanmasından önce hantal bir yapıya sahip bölge, afet sonrası yapılacak yatırımlardaki artıştan ötürü daha fazla hareketlilik kazanabilmektedir. Başta ihracat olmak üzere bölgenin iktisadi aktivitesinin daha fazla artırılması yaşanan iktisadi kayıpların önüne geçilebilmesini sağlamaktadır (İncekara, 2020)

3. Dünyada ve Türkiye’de Deprem Gerçeği

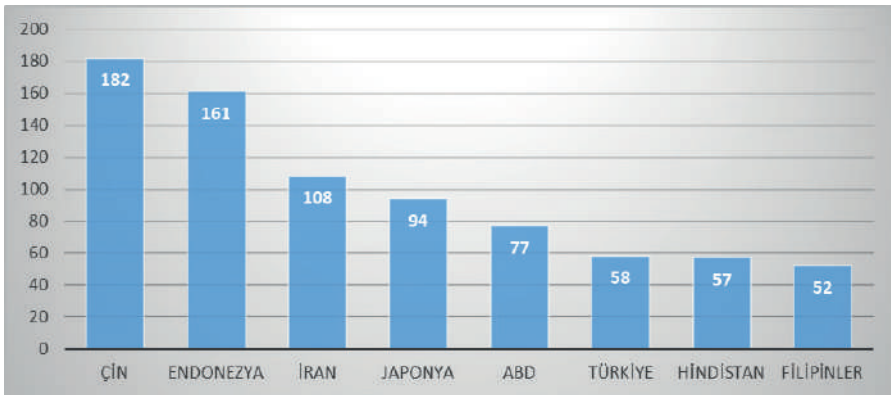
Günümüz dünyası, hızlı bir şekilde büyüyen iktisadi faaliyetler, artan nüfusu, çevre tahribatları ve sürekli sallanan yer kabuğu ile karşı karşıyadır. Özellikle depremlerin teknoloji, sanayi yoğun ve nüfus olarak kalabalık bölgelerde yaşanması, oldukça fazla beşeri sermaye kayıplarına yol açmakla birlikte ülke ekonomilerine ciddi hasarlar vermektedir. Bu durumdan dünya ekonomisinin de zarar göreceği aşikârdır (Kılıçaslan ve Of, 2021). Dünyada yıllık ortalama deprem sayısı Tablo 1’de incelenmiştir.

Tablo 1. Dünyada Yıllık Ortalama Deprem Sayısı

Tanım	Büyüklik	Yıllık Ortalama
Çok Çok Şiddetli	8 > =	1
Çok Şiddetli	7 - 7.9	18
Şiddetli	6 - 6.9	120
Orta Şiddetli	5 - 5.9	800
Hafif	4 - 4.9	6.200
Çok Hafif	3 - 3.9	49.000
Çok Çok Hafif	< 3.0	2-3: günde yaklaşık 1.000 1-2: günde yaklaşık 8.000

Kaynak: Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü (KRDAE)

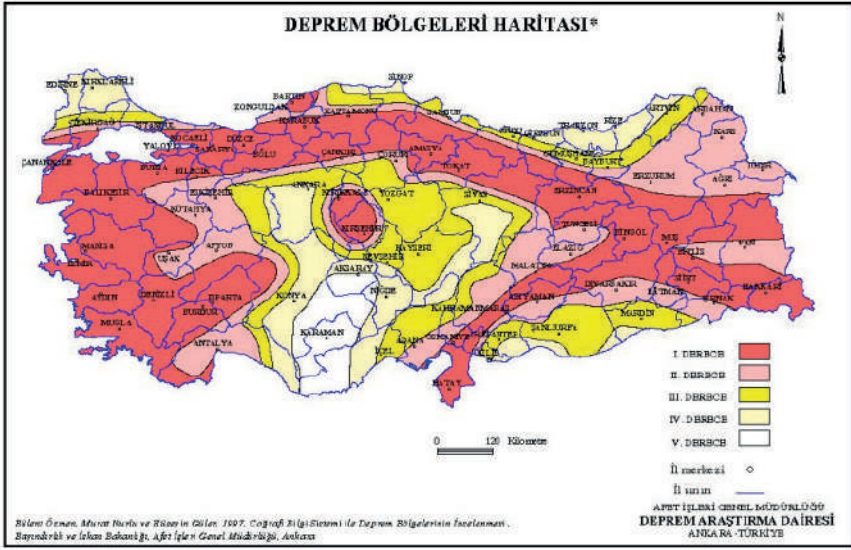
Şekil 3’te 1990-2022 yıl aralığında dünyada en çok depremin yaşandığı ülkelere yer verilmiştir.

Şekil 3. Dünyada En Çok Depremin Yaşandığı Ülkeler (1990-2022)

Kaynak: National Oceanic and Atmospheric Administration (NOAA)

Şekil 3’ten de görüldüğü üzere Türkiye özellikle aktif fay hatları bulunan ve genel olarak büyük deprem tehlikesine maruz kalan ülkelere yer verilmiştir. Türkiye, topraklarının %93’ü, nüfusunun ise %98’i belirli derecelerde deprem etkisi altında olan bir ülkedir. Türkiye, aktif deprem kuşakları olarak bilinen “Akdeniz, Alp, Himalaya” deprem kuşağında yer almaktadır. Türkiye’nin yüz ölçümünün %42’si birinci derece deprem kuşağı üzerindedir. Nitekim Türkiye’de her yıl büyüklüğü 5.0 ile 6.0 arasında değişiklik gösteren depremler yaşanmaktadır (AFAD, 2014: 14; Şahin ve Kılınç, 2016).

Şekil 4. Türkiye'nin Deprem Haritası

Kaynak: Özmen vd., 1997, Coğrafi bilgi sistemleri ile deprem bölgelerinin incelenmesi, Afet İşleri Genel Müdürlüğü, Ankara

Türkiye'nin deprem haritası Şekil 4'te görülmektedir. Türkiye'de başlıca deprem kuşakları ise şu şekilde sıralanmaktadır (Özmen vd., 1997):

Kuzey Anadolu Deprem Kuşağı: Türkiye'nin kuzeyindeki (Marmara Bölgesi Saros Körfezinden başlayıp Doğu Anadolu Bölgesi Aras Vadisi'nde son bulan) bu kuşak 1500 km uzunluktadır. Nitekim bu kuşak, Çanakkale'den Erzincan'a kadar uzanan aktif fay hatlarından biridir.

Güneydoğu Anadolu Deprem Kuşağı: Bu kuşakta bulunan iller Kahramanmaraş, Adıyaman, Hatay, Malatya, Van, Bitlis ve Elazığ'dır. Bu kuşak, Antakya'dan Hakkâri'ye yay şeklinde uzanmaktadır.

Batı Anadolu Deprem Kuşağı: Aktif deprem kuşağı olarak Ege Bölgesi'ndeki çöküntü ovaları ile Akşehir, Burdur, Isparta'yı kapsamaktadır.

Türkiye'de deprem kuşakları derecelerine göre beşe ayrılmıştır. I. derece deprem bölgeleri; "Kuzey Anadolu, Güneydoğu Anadolu, Ege bölgesi ve Göller yöresini" kaplamaktadır. Bu bölgeler tehlikenin en fazla olduğu ve Türkiye'nin büyük çoğunluğunu kapsamaktadır. II. derece deprem bölgesi; birinci derecedeki bölgelerin etrafını kapsamaktadır. III. ve IV. derece deprem bölgesi; "Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin güneyi, Karadeniz sahil şeridi, Trakya ve İç Anadolu Bölgesi çevresini" kapsamaktadır. V. derece deprem

bölgesi ise deprem riskinin düşük olduğu bölgelerdir (İçişleri Bakanlığı, 2015; Şahin ve Kılınc, 2016).

3.1. Türkiye’yi Sarsan Büyük Depremler ve Sosyoekonomik Etkileri

Geçmişten günümüze Türkiye’de depremden kaynaklı çok fazla can ve mal kaybı yaşanmaktadır. Bunun yanı sıra ülke, deprem nedeniyle ortaya çıkan başta psikolojik sorunlar, sağlık, eğitim, çevre, ticaret, sanayi, tarım, altyapı hasarları, tarihsel ve kültürel mirasının yok olması gibi tehlikelerle karşılaşmaktadır. Oluşan bu sorunların tümü, ülke ekonomisi için büyük bir mali yük teşkil etmektedir (Yavaş, 2005: 26). Tablo 2’de Türkiye’nin depremselliği ve faturası detaylıca incelenmiştir.

Tablo 2. Türkiye’nin Depremselliği ve Faturası

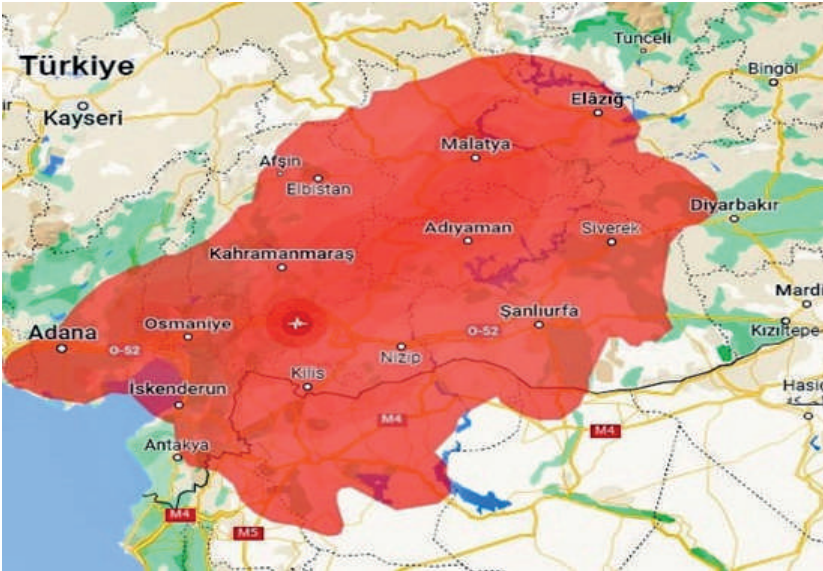
Tarih	Bölge	Toplam Ölüm	Toplam Etkilenen	Ekonomik Kayıp Amerikan Doları (\$)
30.10.1983	Kars	1346	834.137	25.000
13.03.1992	Erzincan	653	348.850	750.000
01.10.1995	Dinar, Evciler	94	160.240	205.800
14.08.1996	Çorum-Amasya		26.006	30.000
28.06.1998	Adana, Ceyhan, Hatay	145	1.589.600	550.000
17.08.1999	Bolu, Bursa, Eskişehir, Gölçük, Kocaeli, İstanbul, İzmit, Sakarya, Tekirdağ, Yalova, Zonguldak	17.127	1.358.953	20.000.000
12.11.1999	Bolu, Düzce, Kaynasli	845	224.948	1.000.000
03.02.2002	Bolvadin (Afyon)	42	252.327	95.000
01.05.2003	Bingöl, Çeltiksuyu, Gökdere, Gözeler Sancak,	177	290.520	135.000
19.05.2011	Simav (Kütahya)		10.121	244.000
23.10.2011	Bitlis, Hakkari, Van	604	32.938	1.500.000

Kaynak: International Disaster Database (EM-DAT)

Tablo 2’de, 1980-2014 yılları arasında yaşanan depremlerden etkilenen ve kaybedilen insan gücü ile iktisadi kayıpları birlikte ele almıştır. 17 Ağustos 1999 tarihinde Düzce, Kocaeli, Bolu, Bursa, İstanbul, Sakarya, Yalova’da yaşanan büyük felaket “Marmara depremi” olarak adlandırılmaktadır.

Türkiye'nin bir sanayi bölgesi olan Marmara Bölgesi'nde gerçekleşen bu deprem, ülke genelinde büyük sıkıntılar yaratmıştır. Marmara depreminin GSYH üzerindeki etkisi %-4,5 ile %0,8 arasında yer aldığı belirtilmektedir. Dolayısıyla Marmara depreminin GSYH üzerinde negatif bir etki yarattığı görülmektedir. Türkiye'de yaşanan büyük Marmara depreminde sermaye stoku kayıpları kamu harcamalarını artırmıştır. Bu kamu harcamalarının finansmanı ise dolaylı vergiler ile sağlanmıştır. Dolaylı vergiler yaşanan afetin ekonomi üzerindeki etkisini büyütürken yurt içi fiyatlarda sapmaya yol açmıştır. Ayrıca bölgenin sanayi bölgesi olması, depremden 30 binden fazla işletmenin zarar görmesi ve üretimi kesintiye uğratması, depremin etkilerinden kurtulmak maksatlı bütçe içi kaynaklara başvurulması, deprem bölgesinden vergi geliri elde edilememesi, devlet bankalarından temin edilen kredilerin özel sektör tarafından ödenememesi neticesinde devletin bunu karşılama zorunluluğu, toplam mali maliyetin 5,570 milyar \$ olmasına sebep olmuştur (Yılmaz, 2020; Yatırımkredi, 2023).

Türkiye'de 1999 yılında yaşanan Gölcük depremi 7.8 şiddetinde iken, aynı yıl gerçekleşen Düzce Depremi ise 7.5 şiddetinde olmuştur. 2011 yılında yaşanan Van depremi ise 7.2 şiddetindedir. Bu büyük depremlerin ardından 2020 yılında Elazığ'da 6.8 şiddetinde bir deprem yaşanmış ve bu depremde 41 kişi hayatını kaybetmiştir. Aynı yıl yaşanan 6.6 şiddetindeki İzmir depreminde ise 117 insan ölmüştür (KRDAE, 2023).

Şekil 5. Kahramanmaraş Merkezli Büyük Deprem (6 Şubat 2023)

Kaynak: Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Jeoloji Araştırmaları Kurumu, <https://www.usgs.gov/>

Şekil 5’te 6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş merkezli (7,7 ve 7,6 şiddetinde gerçekleşen) asrın felaketi olarak nitelendirilen büyük bir depremin etki alanı görülmektedir (ABD Jeoloji Araştırmaları Kurumu, 2023). Bu depremden etkilenen 10 il; “Kahramanmaraş, Malatya, Gaziantep, Hatay, Adana, Kilis, Adıyaman, Diyarbakır, Şanlıurfa, Osmaniye”dir. Nitekim Türkiye’de Kahramanmaraş/Pazarcık’ta “7.7”, Kahramanmaraş/Elbistan’da “7.6”, Gaziantep/Nurdağı’nda “6.6” ve Gaziantep/İslahiye’de “6.5” şiddetinde depremlerin eş zamanlı yaşanması ve etki alanı bakımından da 10 ili kapsamı, can ve mal kaybını da fazlasıyla yükseltmiştir.

Sonuç olarak deprem gerçeği Türkiye için kabul edilmesi gereken bir unsurdur. Bu noktada depremlerin çok şiddetli yaşandığı bölgelere yerleşim yapılmaması, depremin gücünü artırıcı zeminlere inşa yapılmaması, deprem riskli bölgelerde inşa yapımında deprem etkisine dayanıklı yapılanmaya gidilmesi ve çok katlı yapılara izin verilmemesi son derece elzemdir (Doğanay, 1997: 359-360; Özdemir vd., 2002: 111; Şahin ve Kılıç, 2016).

3.2. Türkiye’nin Güneydoğusunda Yaşanan Deprem Felaketi ve Sosyoekonomik Etkisi

Türkiye’de 6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş merkezli (7,7 ve 7,6 şiddetinde gerçekleşen) asrın felaketi son derece büyük bir deprem olarak tarihteki yerini almıştır. Bu depremden etkilenen 10 il; “Kahramanmaraş, Hatay, Gaziantep, Malatya, Adana, Adıyaman, Diyarbakır, Şanlıurfa, Osmaniye, Kilis”dir.

Türkiye’nin 10 ilinde geniş çaplı yıkıma sebebiyet veren deprem sonrasında uluslararası yardıma ihtiyaç duyulduğu ilan edilmiştir. AFAD’ın Türkiye Afet Müdahale Planı’ndaki en üst düzey olan ve “Uluslararası desteğe ihtiyaç duyulduğu” anlamına gelen “4’üncü seviyede” alarm verilmesiyle Türkiye için dünya genelinde yardımlar yapılmaya başlanmıştır. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) ise Türkiye’yi sarsan deprem nedeniyle “3. seviye acil durum” ilan etmiştir. En yüksek acil durum olarak değerlendirilen bu durum DSÖ’nün kurum çapındaki varlıklarının seferber edilmesi anlamına gelmektedir.

Tablo 3. Türkiye'ye Deprem Bölgesine Yurt Dışından Gelen Arama Kurtarma Ekipleri

Deprem Bölgesi'ndeki İller	Gelen Yabancı Personel Sayısı
Kahramanmaraş	1.628
Hatay	2.398
Adıyaman	1.513
Gaziantep	692
Malatya	283
Osmaniye	122
Toplam	6.636

Kaynak: Resmi açıklamalara göre yazar tarafından derlenmiştir: (10.02.2023)

Tablo 3'te Türkiye'de deprem bölgesine yurt dışından gelen arama kurtarma ekiplerine ilişkin bilgiler yer almaktadır. Türkiye'de deprem bölgesine Azerbaycan, Rusya, Katar, Yunanistan, Fransa, Hollanda, İtalya, İngiltere, İsrail, Özbekistan, Hindistan, Meksika, Japonya, ABD, Almanya, İspanya, Çin, Irak, Pakistan, Tayvan, Güney Kore, Polonya olmak üzere birçok ülkeden arama kurtarma ekipleri ve yardımlar gelmiştir.

Şekil 6. Deprem Bölgesinde En Çok İhtiyaç Duyulan Meslekler

Şekil 6’da deprem bölgesinde en çok ihtiyaç duyulan mesleklere yer verilmiştir. Türkiye’de yaşanan deprem bölgesinde çok sayıda AFAD Arama Kurtarma Ekibi, Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) personeli, Ulusal Medikal Kurtarma Ekibi (UMKE), Jandarma Arama Kurtarma Ekibi (JAK) görev almıştır. Ayrıca Türkiye’nin çeşitli bölgelerinden madenciler ve belediyeler personelleri de bölgede arama kurtarma çalışmalarına katılmıştır. Bunların ardından ses mühendisleri de deprem bölgesindeki ekibe katılmıştır. Ayrıca gazeteciler, arama kurtarma çalışmaları ve şehirlere ilişkin bilgi almak ve bunları medyaya yansıtmak; aşçılar ise depremden etkilenen insanların yiyecek ihtiyaçlarını karşılamak üzere bölgeye gitmiştir. Nitekim Türkiye genelinde devlete bağlı olan AFAD ile kurucusu Türk şarkıcı Haluk Levent olan AHBAP gibi sivil toplum kuruluşları depremden etkilenen insanlar için ciddi miktarda yardım toplamıştır. Bu süreç boyunca tüm ülkeden yiyecek, içecek ve giyecek ürünleri gönderilmiştir. Bu şekilde depremden etkilenen insanların ihtiyaçları karşılanmaya çalışılmıştır. Ayrıca bölgede sahra hastaneleri kurulmuştur. Bölge insanlarına çadırlarda geçici olarak barınma imkânı sunulmuştur. Bölgedeki insanların bir kısmı ise ülkenin diğer bölgelerine tahliye edilmiştir. Depremden etkilenen bu insanlar diğer illerde otellerde, öğretnenevleri, polisevleri ve yurtlara yerleştirilmiştir. Bu süreçler depremin hemen sonrasında yapılmıştır. Orta ve uzun vadede ise yıkılan ve hasarlı binaların ve şehirde zarar gören tüm sistemlerin yeniden yapılması sürecine geçilmek için çalışmalar yapılacaktır.

Tablo 4. Depremden Etkilenen İllerin Nüfus Yapısı

İl	Hanehalkı Sayısı	Nüfus	Toplam Nüfustaki Payı	Nüfus Yoğunluğu
10 İl Toplamı	3.304.737	13.421.699	15,7%	151
Adana	632.875	2.274.106	2,7%	163
Şanlıurfa	411.421	2.170.110	2,5%	114
Gaziantep	522.947	2.154.051	2,5%	312
Diyarbakır	394.867	1.804.880	2,1%	119
Hatay	449.151	1.686.043	2,0%	287
Kahramanmaraş	311.458	1.177.436	1,4%	82
Malatya	230.499	812.580	1,0%	69
Adıyaman	155.300	635.169	0,7%	90
Osmaniye	156.199	559.405	0,7%	177
Kilis	40.020	147.919	0,2%	102

Tablo 4'te 10 ildeki nüfus yapısına ilişkin bilgiler verilmiştir. Afet bölgesi ilan edilen illerde toplam olarak 13,3 milyon insan (ki bu nüfus Türkiye'deki toplam nüfusun %15,7'sine tekabül etmekte) yaşamaktadır. Türkiye geneli nüfus yoğunluğu 110 iken, bu oran afet bölgesinde 151'dir (TURKONFED, 2023).

Tablo 5. Depremden Etkilenen İllerin Gayrisafi Yurt İçi Hâsıla (GSYH) ve İhracat Değerleri

İl	Toplam GSYH payı (2021)	İhracat Payları (2022)	İhracat, Milyar Dolar (2022)
10 İl Toplamı	9,3%	8,72%	19,76
Adana	2,0%	0,04%	0,10
Şanlıurfa	0,8%	0,11%	0,26
Gaziantep	2,0%	4,64%	10,52
Diyarbakır	0,9%	0,13%	0,29
Hatay	1,4%	1,57%	3,56
Kahramanmaraş	0,9%	0,65%	1,46
Malatya	0,5%	0,20%	0,46
Adıyaman	0,3%	0,04%	0,10
Osmaniye	0,4%	0,16%	0,37
Kilis	0,1%	0,04%	0,10

Kaynak: TUIK; TİM

Tablo 5'te deprem bölgesi 10 ilin gayrisafi yurt içi hâsıla (GSYH) ve ihracat değerlerine yer verilmiştir. Depremin tahribata uğrattığı 10 il, Türkiye ekonomisinin 10'da birini oluşturmaktadır. Ayrıca yaşanan bu depremde inşaat, sanayi, imalat, finans, sigorta, tarım ve benzeri pek çok sektör hasara uğramıştır. Örneğin bu şehirlerde binalar, oteller, fabrikalar, işletmeler, karayolları, havayolları ve tarım alanlarının (zeytin arazisinin yarılması gibi) hasara uğradığı görülmüştür. Tablo 6'da deprem bölgesi 10 ilde milli gelirin sektörel dağılımına yer verilmiştir.

Tablo 6. Depremden Etkilenen İllerde Milli Gelirin Sektörel Dağılımı

İl	Tarım, Ormancılık ve Balıkçılık	Sanayi	İmalat	Hizmet	İnşaat	Finans ve Sigorta
10 İl Toplamı	14,3%	11,2%	11,3%	7,1%	8,7%	4,4%
Adana	2,5%	2,2%	2,1%	1,9%	1,7%	1,5%
Şanlıurfa	3,0%	0,4%	1,9%	0,5%	0,8%	0,3%
Gaziantep	1,3%	3,6%	4,0%	1,5%	1,7%	0,8%
Diyarbakır	2,2%	0,4%	0,2%	0,5%	1,2%	0,4%
Hatay	1,3%	1,8%	1,9%	1,4%	1,0%	0,5%
Kahramanmaraş	1,4%	1,4%	4,0%	0,4%	0,8%	0,3%
Malatya	0,9%	0,5%	0,5%	0,3%	0,7%	0,3%
Adıyaman	0,8%	0,3%	0,2%	0,2%	0,3%	0,2%
Osmaniye	0,6%	0,7%	0,7%	0,2%	0,3%	0,1%
Kilis	0,2%	0,1%	0,1%	0,1%	0,1%	0,0%

Kaynak: TÜİK, 2021

Bu bölgede ağırlıklı olarak yer alan sektörler çelik, çimento, enerji, tekstil, hazır giyim, gıda ve tarıma dayalı sanayilerdir. Kahramanmaraş ili, ülkede en fazla enerji üretimi yapan illerin başında gelmektedir. Ayrıca tekstil yatırımlarının %11’i, ipliğin %36’sı Kahramanmaraş’ta üretilmektedir. Tekstil sektöründe Kahramanmaraş’tan 134 ülkeye ihracat gerçekleştirilmektedir. Gaziantep, ülkenin Ortadoğu pazarına açılan ihracat üssü olarak bilmektedir. Bu ilde ihraç edilen ürünler arasında ağaç ve orman ürünleri, demir-çelik mamulleri, değirmencilik ürünleri, iplikler, kumaşlar, makine halıları, nebati yağlar, pastacılık ürünleri, plastik ve mamulleri bulunmaktadır. Adana pamuk ambarı olmakla birlikte ülke narenciye üretiminin 3’te 1’ini karşılamaktadır. Çukurova’nın kalbinde bulunan Adana ili, 1,4 milyon ton narenciye üretimiyle Türkiye üretiminin %28’ini karşılayarak söz konusu alanda Türkiye’de birincidir. Ayrıca Adana, tek başına Türkiye’deki karpuz üretiminin %25’ini karşılamaktadır. Hatay ise turunçgil üretiminin %21’i, pamuğun %12’si, havucun %11’i ve zeytinin de %8’ini karşılamaktadır. Hatay Türkiye narenciye ihracatının da yaklaşık olarak %25’lik kısmını üstlenmektedir. Hatay İskenderun’da ise ülkenin en büyük demir çelik fabrikası bulunmaktadır. Gaziantep, Şanlıurfa, tarım, turizm ve gastronomi şehirleridir. Türkiye fıstığının %50’sini Şanlıurfa

yetiştirmektedir. Ayrıca Şanlıurfa; pamuk ve mercimek üretimi açısından lider, fıstık ve mısır üretiminde 2. sırada, yağlı tohum üretimi, tahıl üretimi açısından ilk sıralarda yer almaktadır. Malatya, ülke, bölge ve Malatya ekonomisinin en önemli ihracat ürününü olan kayısı ile tanınmaktadır. 2022 yılında kuru kayısı ihracatında 400 milyon doların üzerindeki gelir elde ederek ülke, bölge ve Malatya ekonomisine katkıda bulunmuştur. Diyarbakır, Türkiye’de buğday ekimi ve verimliliğinin en çok olduğu illerin başında gelmektedir. Adıyaman, ağırlıklı olarak tarıma dayalı olup son yıllarda özellikle gıda, tekstil ve mermer sektörü yatırımlarında sanayileşme eğilimindedir. Osmaniye, ülkede üretilen fıstığın 4’te 1’lik bölümünü karşılamaktadır. 2022 yılında Osmaniye’de 186 bin 340 ton yer fıstığının 48 bin 328 tonu hasat edilmiştir (Ekonomi, 2023).

Tablo 7. Depremden Etkilenen İllerde Konutlara İlişkin Bilgiler

İl	Toplam Konut Satış Sayıları (2022)	Konutlarda İkamet Eden Hanehalkı Sayısı (2021)	Yapı Kullanma İzin Belgesine Göre Bina Sayısı (2021)	Binaların Ortalama Kat Sayısı
Adana	26.908	632.875	1.331	5,4
Şanlıurfa	26.404	411.421	446	3,7
Gaziantep	38.681	522.947	1.292	5
Diyarbakır	19.331	394.867	509	5,9
Hatay	23.244	449.151	1.369	3,6
Kahramanmaraş	16.636	311.468	996	4,4
Malatya	12.847	230.499	763	5
Adıyaman	8.198	155.300	542	3,5
Osmaniye	7.802	156.199	449	3,3
Kilis	3.673	40.020	118	3,7

Kaynak: TÜİK, Bina ve Konut Nitelikleri Araştırması, 2021-2022

Deprem bölgesi 10 ilde konutlara ilişkin bilgilere Tablo 7’de yer verilmiştir. Bu kapsamda toplam konut satış sayıları (2022), konutlarda ikamet eden hanehalkı sayısı (2021), yapı kullanma izin belgesine göre bina sayısı (2021), binaların ortalama kat sayısı incelenmiştir.

Tablo 8. Depremden Etkilenen İllerde Binaların Kat Sayıları Dağılımı (%)

İl	1 ve 2 Katlı Binalar	3-6 Katlı Binalar	6+ Katlı Binalar
Adana	48,7	18	33,3
Şanlıurfa	51,8	21	26,9
Gaziantep	32,7	31	36,2
Diyarbakır	38,3	12	49
Hatay	46,4	32,6	21
Kahramanmaraş	50	21,7	28,3
Malatya	37,3	27	35,3
Adıyaman	52,6	25	22,5
Osmaniye	60,6	17	22,5
Kilis	51	22	26,3

Kaynak: TUIK, Bina ve Konut Nitelikleri Araştırması, 2021

Tablo 8’de deprem bölgesi 10 ilde binaların kat sayıları dağılımı (%) incelenmiştir. Bu tabloya göre, Adana, Şanlıurfa, Hatay, Kahramanmaraş, Malatya, Adıyaman, Osmaniye ve Kilis’te daha çok 1-2 katlı; Gaziantep ve Diyarbakır’da ise 6+ katlı binaların daha çok olduğu görülmektedir.

Tablo 9. Depremden Etkilenen İllerde TOKİ Binalarının Sayısı

İl	TOKİ Binalarının Sayısı
10 İl Toplamı	133.759
Adana	21.154
Şanlıurfa	17.261
Gaziantep	27.947
Diyarbakır	20.912
Hatay	8.018
Kahramanmaraş	5.545
Malatya	20.605
Adıyaman	7.065
Osmaniye	3.323
Kilis	1.929

Kaynak: Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ)

Tablo 9’da deprem bölgesi 10 ilde TOKİ binalarının sayısı ele alınmıştır. 6 Şubat 2023 tarihinde yaşanan Kahramanmaraş merkezli depremde, birçok insan hayatını kaybetmiştir. Ayrıca bu depremde çok sayıda ev, otel, tarihi eser, işletme, kamu binası, havaalanı, karayolu ya yıkılmış ya da ağır hasar aldığı bilinmektedir. Ancak devlet tarafından yapılan TOKİ binalarının depremden ciddi hasarlar almadığı da görülmüştür.

Tablo 10. Depremden Etkilenen İllerdeki Binaların İnşa Yılına Göre Oranı

İl	1980 Yılı Öncesi	1981-2000 Dönem Aralığı	2001 Yılı Sonrası	Tarihi Bilinmeyen
Adana	13%	34,8%	38,7%	13,50%
Şanlıurfa	5,5%	18,5%	51,3%	14,9%
Gaziantep	6,6%	25,9%	51,6%	15,9%
Diyarbakır	6,5%	26,6%	58,1%	8,8%
Hatay	13,5%	32,6%	50%	3,9%
Kahramanmaraş	11,7%	26,9%	58,1%	3,30%
Malatya	14%	28,1%	48,4%	9,5%
Adıyaman	8,7%	23,60%	52,3%	15,4%
Osmaniye	10,5%	25,7%	46,5%	17,3%
Kilis	11,2%	21,7%	52,3%	14,9%

Kaynak: TUİK, 2021

Tablo 10’da deprem bölgesi 10 ildeki binaların inşa yılına göre oranı incelenmiştir.

Kurumlar ve insanlar; işyeri, konut, taşıt ve benzeri mülklerini deprem ve diğer afetlerden oluşabilecek hasarlara ilişkin belli bedel karşılığında sigorta altına almaktadır (Karatağ, 2021). Bu bağlamda Doğal Afet Sigortası Kurumu (DASK), halk arasında deprem sigortası olarak bilinmektedir (Kılıçaslan ve Of, 2021). Türkiye’nin 2000 yılında kurduğu Zorunlu Deprem Sigortası Fonu (ZDS), Dünya Bankası desteği esasında geliştirilmiş bir sistemdir (Karatağ, 2021). Zorunlu Deprem Sigortası, meskenlere yönelik oluşturulan bir sigorta niteliğindedir (Kılıçaslan ve Of, 2021). Tablo 11’da deprem bölgesi 10 ilde DASK oranları incelenmiştir.

Tablo 11. Depremden Etkilenen İllerde DASK Oranları

İl	Toplam Konut	Yaşayan Poliçe	Sigortalılık Oranı (%)
10 İl Toplam	2.175.000	1.056.418	49%
Adana	479.000	219.889	45,9%
Şanlıurfa	198.000	104.824	52,9%
Gaziantep	339.000	218.678	64,5%
Diyarbakır	231.000	77.935	33,7%
Hatay	315.000	126.413	40,1%
Kahramanmaraş	210.000	113.011	53,8%
Malatya	188.000	97.959	52,1%
Adıyaman	89.000	39.941	44,9%
Osmaniye	101.000	42.839	42,4%
Kilis	25.000	14.929	59,7%

Kaynak: Doğal Afet Sigortası Kurumu (DASK)

Depremden etkilenen 10 ilde DASK oranları ortalama %49 düzeyindedir. Kahramanmaraş'ta 210 bin konutun 113 bin adedi, Hatay'da 315 bin konutun %40,1'i, Osmaniye'de 101 bin konutun %42,4'ü, Gaziantep'te 339 bin konutun %64,5'i, Kilis'te 25 bin konutun %59,7'si, Şanlıurfa'da 198 bin konutun %52,9'u, Adana'da 479 bin konutun %45,9'u, Malatya'da 188 bin konutun %52,1'i, Adıyaman'da 89 bin konutun %44,9'u, Diyarbakır'da 231 bin konutun %33'ü Zorunlu Deprem Sigortası poliçesine sahiptir (Dünya, 2023a).

Tablo 12. Depremden Etkilenen İllere Gelen Turist Sayıları, 2020-2021

İl	2020 Nisan	2021 Nisan	Değişim %	2020 Ocak-Nisan	2021 Ocak-Nisan	Değişim %
Adana	164	3.048	1758,5	17.521	9.867	-43,7
Şanlıurfa	2		-100,0	24	12	-50,0
Gaziantep	20	915	4475,0	7.305	1.888	-74,2
Diyarbakır	1	509	50800,0	1.036	62.549	5937,5
Hatay	618	6.195	902,4	29.294	25.349	-13,5
Kahramanmaraş				2		-100,0
Malatya	54		-100,0	92	1	-98,9
Adıyaman	2		-100,0	3		-100,0
Kilis	2.297	5.206	126,6	21.684	19.587	-9,7

Kaynak: turizmdatabank

Tablo 12, deprem bölgesi 10 ile gelen turist sayıları, 2020-2021 yıl aralığı için incelenmiştir. Depremin ardından turist sayısı ve turizmden elde edilen gelirin de azalması muhtemeldir. Depremden dolayı tarihi eserlerin, binaların hasara uğraması ve/veya yıkılması ve çok fazla insanın ölmesi neticesinde güvenli bölge olarak görülememesi turistlerin bölgeye gelmekten vazgeçmelerine neden olabilmektedir. Nitekim depremden etkilenen ve turizm açısından cazip şehirler de bulunmaktadır. Gaziantep, Türkiye gastronomi turizminin başkenti olarak bilinmektedir. Ayrıca Şanlıurfa da gastronomi turizminde önemli bir şehirdir.

Tablo 13. Depremden Etkilenen İllerde Kişi Başına Elektrik Tüketimi (kWh), 2021

İl	Kişi Başına Elektrik Tüketimi, 2021
Adana	3.531
Şanlıurfa	2.942
Gaziantep	4.281
Diyarbakır	1.76
Hatay	4.442
Kahramanmaraş	5.134
Malatya	2.231
Adıyaman	2.099
Osmaniye	7.633
Kilis	4.05

Kaynak: TÜİK

Tablo 13'te 2021 yılı için deprem bölgesi 10 ilde kişi başına elektrik tüketim (kWh) değerleri incelenmiştir. Enerji Piyasaları İşletme A.Ş. (EPIAŞ) verilerine bakıldığında, Türkiye genelinde depremin yaşandığı günkü ulusal elektrik tüketimi bir önceki haftanın aynı gününe göre %11 azalarak yaklaşık 37,500 MW/saat olduğu görülmektedir (Dünya, 2023b).

Tablo 14. Türkiye’de Özel İletişim Vergisi Tahsilat Tutarları (2000-2022)

Özel İletişim Vergisi (Milyar TL)							
2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
0,416	0,592	0,852	1,048	2,034	3,170	3,578	4,211
Özel İletişim Vergisi (Milyar TL)							
Yıllar							
2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
4,551	4,265	4,121	4,419	4,473	4,545	4,640	4,732
Özel İletişim Vergisi (Milyar TL)							
Yıllar							
2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Toplam
4,976	3,817	3,440	4,014	4,488	6,618	9,298	88,298

Kaynak: Hazine Maliye Bakanlığı-Aylık Bütçe Bülteni (Aralık 2022), Hazine Maliye Bakanlığı-Bütçe Gelirleri (2000-2003 ve 2006-2020), Gelir İdaresi Başkanlığı-KONSOLİDE BÜTÇE GELİRLERİ (2004-2005)

Türkiye’de doğrudan “deprem vergisi” olarak adlandırılan bir vergi bulunmamaktadır. Ülkede “deprem vergisi” ile eşanlamlı olarak bilinen “Özel İletişim Vergisi”, 1999 yılının kasım ayında getirilmiştir. Tablo 14’te 2000-2022 yıl aralığı için tahsil edilen 2000-2022 dönem aralığında tahsil edilen toplam özel iletişim vergisi miktarlarına ilişkin hazırlanmıştır. Tablo 14’den de takip edildiği üzere 2000-2022 dönem aralığı için tahsil edilen toplam özel iletişim vergisi 88 milyar 298 milyon TL olarak görülmektedir.

Kahramanmaraş merkezli depremin yaşandığı süreçte, bilgi ve iletişim teknolojilerinin rolü son derece büyük olmuştur. Dijital dönüşümün etkisi kapsamında deprem yönetimi açısından yenilikçi fikirler geliştirilmiştir. Yaşanan depremin ardından yardım ekipleri ve yöneticiler arası hızlı ve etkili iletişimin önemi daha da fark edilmiştir. Şöyle ki, bu süreçte bilgi iletişim teknolojileri, hızlı ve etkili müdahale edilmesi, kaynak yönetimi, yönetim ve koordinasyonun artırılması noktasında önemli bir araç olarak karşımıza çıkmıştır. Bu noktada, bilgi iletişim teknolojilerinin, sesli, görüntülü ve yazılı iletişim araçlarının depremedelerin ihtiyaçlarının belirlenmesi, acil yardım sağlanması ve kurtarma operasyonlarının koordinasyonunda kullanıldığı dikkat çekilmiştir. Deprem sonrasında bilgi iletişim teknolojileri, uydular, sensörler ve benzeri teknolojiler ile hasar tespiti yapılmaktadır. Ayrıca bu depremde yönetim ve koordinasyon noktasında işbirliği ve koordinasyonun

artırımında sosyal medya, çevrimiçi platformlar ve benzeri teknolojilerin kullanıldığı görülmüştür. Veri analizi ise depremin ardından kurtarma ve yeniden yapılanma evrelerinde ciddi kararların alınması açısından son derece önemlidir. Sonuç olarak bilgi iletişim teknolojilerinin sağladığı imkânlar doğrultusunda haberleşme, hasar tespiti, yönetim ve koordinasyon ile veri yönetimi sayesinde afet yönetimi desteklenebilmektedir. Tablo 15'te Türkiye'de hanehalkı bilişim teknolojilerine ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

Tablo 15. Türkiye'de Hanehalkı Bilişim Teknolojileri

Yıllar	Bireylerde İnternet Kullanımı (%)	İnternete Erişim İmkânı Olan Haneler (%)
2019	75,3	88,3
2020	79	90,7
2021	82,6	92
Türkiye'de En Fazla Kullanılan Sosyal Medya Uygulamaları, 2022 (%)		
Whatsapp		82
Youtube		67,2
Instagram		57,6
Facebook		50,4
Twitter		20,2
Türkiye'de E-Devlet Hizmetleri Kullanan Bireylerin Oranı, 2022 (%)		
		68,7

Kaynak: TÜİK

Tablo 15'e göre 2019 yılından 2021 yılına bireylerde internet kullanımı ve internete erişim olanağı giderek artmaktadır. Ayrıca Türkiye'de en fazla kullanılan sosyal medya uygulamaları sırasıyla; Whatsapp, Youtube, Instagram, Facebook ve Twitter olarak kayda geçmiştir. Türkiye'de E-Devlet hizmetleri kullanan bireylerin oranının ise %68,7 olduğu belirtilmiştir.

Endüstri 4.0 dönüşümleriyle birlikte bilgi ve iletişim teknolojilerinin hızla geliştiği çağımızda yaşanan asrın felaketi olarak nitelendirilen 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş merkezli depremde enkaz altında kalan pek çok insan, kendi videolarını çekerek ve buldukları yeri Whatsapp, Twitter, Instagram ve benzeri sosyal medya platformlarından yer bildirimini yaparak yardım talebinde bulunmuştur. Bu bağlamda internet ve sosyal medya süreçte acil durum ve yardımlaşmada kullanılmıştır. Ayrıca gerek depremezdelelerin yakınları

gerekse tüm Türkiye sosyal medya üzerinden enkaz altındaki kişilerin yer bildirimlerini paylaşarak destek çağrısında bulunmuştur. Harita ve GPS teknolojileri ile depremzedelerin ve yardım ekiplerinin konumları belirlenmiş olup bu doğrultuda koordinasyon sağlanmıştır. Nitekim bu depremde gerek teknolojik yeniliklerin gerekse sosyal ve beşeri sermayenin hayat kurtarma noktasında ne denli elzem olduğu anlaşılmıştır. Sonuç olarak, depremde mobil cihazlar ve uygulamaların, depremzedelerin, yardım ekiplerinin haberleşmesi ve bilgi paylaşımında ne denli hayati nitelikte olduğu görülmüştür.

Deprem ile birlikte Türkiye’de bilişim teknolojilerine ilişkin bazı gelişmeler gündeme gelmiştir. Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) öğrencileri tarafından Kahramanmaraş depremine ilişkin gerek depremzedelerin gerekse de yardımda bulunacak kişilerin yararlanabileceği internet tabanlı bir ara yüz geliştirilmiştir. İstanbul Teknik Üniversitesi Müzik İleri Araştırmalar Merkezi (İTÜ MIAM) tarafından internet bağlantısı gerektirmeyen enkaz dinleme uygulaması geliştirilmiştir. Ayrıca dijital çağda yaşanan bu depremde termal kameralı dronlar enkazlar altındaki pek çok insanın kurtarılmasını sağlamıştır. Ayrıca Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından Kahramanmaraş merkezli depremlerden etkilenen 10 ilde insansız hava aracı (İHA), drone ve Göktürk uydu görüntüleriyle dijital şehir ikizi görüntüleri karşılaştırılarak binalarda ön hasar tespit çalışmaları yürütülmektedir. Deprem sonrasında yapılan bir açıklamada ise, Türkiye’de hastanede yakınları olan kişilerin e-Nabız üzerinden “Hasta Yakını Bilgilendirme” bölümü sayesinde yakınlarının sağlık durumu hakkında bilgi alabileceği belirtilmiştir. Bunun yanı sıra deprem bölgesinden gelen ve kimliği olmayan birçok çocuğun “DerinGÖRÜ” Yüz Tanıma Sistemi ile ailelerine kavuşturulduğu belirtilmiştir (TUBİTAK BİLGEM-Bilişim ve Bilgi Güvenliği İleri Teknolojiler Araştırma Merkezi, 2023). Bir diğer gelişme ise deprem riski sorgulama bağlamında ortaya çıkmıştır. Böylece AFAD’ın e-Devlet sistemi üzerinden yayınladığı “Deprem Riski Sorgulama” ekranından kişiler evlerinin depreme dayanıklılığını öğrenebilmektedir.

Dünya genelinde bakıldığında ise deprem hususunda geliştirilen pek çok farklı teknolojiler mevcuttur. Çin’in önde gelen teknoloji şirketi Xiaomi, potansiyel hayat kurtarıcı biçiminde tanımlanan hem deprem uyarı bilgisini taşıyan hem de depremlerin izlenebildiği bir sisteme sahip bir akıllı telefon teknolojisi geliştirmiştir. Google, altyapısı ve teknolojisiyle dünya çapındaki depremleri algılayarak kullanıcılara uyarı gönderdiği “Android Deprem Uyarı Sistemi” olarak adlandırılan ücretsiz bir sistem geliştirmiştir.

Tablo 16. Depremden Etkilenen İllerde Hasar Tespit Çalışması Yapılan Binalar ile Acil Yıkılması Gereken Ağır Hasarlı ve Yıkık Bina Sayısı

İl	Hasar Tespit Çalışması Yapılan Bina ve Bağımsız Birim Sayısı		Acil Yıkılması Gereken Ağır Hasarlı ve Yıkık Bina ve Bağımsız Birim Sayısı	
	Bina	Bağımsız Birim	Bina	Bağımsız Birim
Adana	13.141	183.448	97	1.715
Şanlıurfa	63.428	327.13	663	3.535
Gaziantep	228.272	842.811	15.008	36.62
Diyarbakır	45.149	373.947	1.11	8.284
Hatay	158.112	465.813	30.112	123.349
Kahramanmaraş	117.801	374.218	22.113	84.059
Malatya	64.883	257.762	16.87	62.547
Adıyaman	63.452	190.693	13.73	44.817
Osmaniye	56.371	158.241	3.794	12.505
Kilis	15.387	55.29	1261	1921

Kaynak: Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (19.02.2023)

Deprem Bölgesi 10 ilde hasar tespit çalışması yapılan binalar ile acil yıkılması gereken ağır hasarlı ve yıkık bina-bağımsız birim sayısı (19 Şubat 2023 itibarıyla) Tablo 16'da gösterilmiştir.

Tablo 17. Kahramanmaraş Merkezli Depremden Etkilenen İnsan Gücüne İlişkin Bilgiler

6 Şubat 2023 Kahramanmaraş Merkezli Depremden Etkilenen İnsan Gücü	
Ölü Sayısı	50.096
Yaralı Sayısı	115.000
Deprem Bölgesinden Tahliye Edilen Kişi Sayısı	528.146

Kaynak: AFAD (26.02.2023)

Tablo 17'de Kahramanmaraş merkezli depremden etkilenen insan gücüne ilişkin bilgilere yer verilmiştir. AFAD'ın açıklamasına göre depremde yaşanan can kaybı 50.096 olarak belirtilmiştir. Ayrıca yaralı sayısı 115.000 iken; deprem bölgesinden tahliye edilen kişi sayısı ise 528.146 olarak açıklanmıştır.

Depremlerin genel maliyetlerini iki kaleme ayırmak mümkündür. Birinci kalem; hasar gören binaların, şehirlerin yeniden inşasının getireceği maliyet iken, ikinci kalem ise depremlerde kaybedilen üretim kapasitesinin getireceği

maliyet olacaktır (Demiralp, 2023). 6 Şubat 2023 tarihinde yaşanan Kahramanmaraş merkezli depremin Türkiye ekonomisine maliyeti Tablo 18’de incelenmiştir.

Tablo 18. Kahramanmaraş Merkezli Depremin Türkiye Ekonomisine Maliyeti

Kahramanmaraş Merkezli Depremin Türkiye Ekonomisine Maliyeti	
Açıklayan Kurum	Depremin Toplam Faturası (Milyar Dolar)
TURKONFED	84
Dünya Bankası	465

Kaynak: TURKONFED; Dünya Bankası

Tablo 18’den de takip edildiği üzere TURKONFED’in hazırladığı rapora göre deprem felaketinin mali hasarının 84,1 milyar dolar civarında olacağı tahmin edilmektedir. Ancak depremin ekonomik boyutuna ilişkin Dünya Bankası tarafından yapılan tahmine göre Türkiye’de milyonlarca konutu depreme dayanıklı olacak biçimde güçlendirmenin ya da yeniden inşa etmenin maliyeti 465 milyar dolara tekabül etmektedir. Yapılan son açıklamaya göre ise Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, depremin maliyetinin 104 milyar dolar olduğunu belirtmiştir (NTV, 2023). Ayrıca Ticaret Bakanlığı (2023) tarafından depremin ihracatta 1,5 milyar dolar aşağı yönlü etki yaptığı belirtilmiştir. Türkiye’nin dış ticaret açığı Şubat 2023’te %52.8 artış ile 12,2 milyar dolar olarak kaydedilmiştir (<https://www.bloomberght.com/deprem-ihracatta-1-5-milyar-dolarlik-asagiyonlu-etki-yapti-2326198>).

Sonuç olarak depremin yol açtığı iktisadi hasar değişmekle birlikte öncelikle yıkılan konutların, okulların, yolların, fabrikaların, barajların ve köprülerin yeniden inşasının ekonomiye ilave bir maliyet yüklemesi beklenmektedir. Sermaye varlıkları ve altyapı kaybı ile birlikte beşeri sermaye kaybı daha elzemdir. Özellikle kısa ve orta vadede eğitim öğretimi aksatan eğitim altyapısının yıkımı, nitelikli işgücü yetiştirilmesine sekte vuracak niteliktedir. Nitekim deprem riski bir ülke olarak Türkiye’de deprem öncesi, süreci ve sonrası için gerekli işlemler ve tedbirlerin alınması, can ve mal kayıplarını en aza indirmekle birlikte iktisadi kaybı da azaltmaktadır. Bu durum da gelişme sürecinde olan Türkiye’nin sosyoekonomik dengesinin üst seviyede tutulmasını mümkün hale getirmektedir (Şahin ve Kılınc, 2016).

Sonuç

Cumhuriyet tarihinden beri Türkiye’de köyden kente göçün artmasıyla birlikte kentteki nüfusa baskının artması, ülkedeki birçok sorunun kaynağını teşkil etmektedir. Bu bağlamda kentteki nüfusun kontrolsüzce artması, konut sektörünün aşırı şekilde büyümesine yol açmıştır. Sürecin bu şekilde devam etmesi halinde ise deprem ve benzeri doğal afetlerin gerek sosyal gerekse ekonomik anlamda ciddi yıkımlara yol açacağı aşikârdır.

Bu çalışmada Türkiye’de yaşanan depremlerin sosyoekonomik etkilerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Özellikle de Türkiye’de 6 Şubat 2023 tarihinde yaşanan Kahramanmaraş merkezli depreme odaklanılarak depremin iktisadi faturasının belirlenmesi doğrultusunda hazırlanması, çalışmanın önemi ve orijinal yönünü yansıtmaktadır. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın sınırlılığı ise ekonometrik analiz içermemesidir. Çalışmanın analizi tablo ve grafikler aracılığıyla yapılmıştır. Çalışmada elde edilen bulgular şu şekildedir:

Türkiye’de 6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş depremi ve bu tarihin öncesinde yaşanan diğer büyük depremlerde çok fazla can ve mal kaybı meydana gelmiştir. Yapılan tahminlere dayanarak gerçekleşen bu depremin gerek sosyal gerekse ekonomik maliyetlerinin bir hayli yüksek olacağını belirtmek mümkündür. Ayrıca yaşanan Kahramanmaraş merkezli deprem sürecinde bilgi iletişim teknolojilerinin gerek yardım kaynaklarının yönetiminde gerekse hasarlı alanların tespitiinde kullanıldığı görülmüştür. Nitekim depremin bıraktığı tahribat, nedenleri ve sonuçları itibarıyla ekonomi ile ilişkilidir. Bu noktada depremin yıkıcılığını, kişi başına gelir düzeyi ile ilişkilendirmek mümkündür. Dolayısıyla deprem bir kalkınma problemi olarak kabul edilmektedir. 2021 yılındaki bir konuşmasında Türk bilim insanı, jeofizik profesörü Övgün Ahmet Ercan depremin yıkıcılığının insan hatası ve ekonomik sorunlardan kaynaklandığını belirtmiştir. Şöyle ki; kişi başına gelir düzeyi düşük, yoksul insanların deprem için önlem almasının mümkün değildir. Nitekim öncelikli olarak kişi başına gelir artırılmalı ve nüfus artış oranı kontrol edilmelidir. Kısacası, depremlerden en çok etkilenen kesim kırlardan kentlere göç eden yoksul kesimdir. Bu bakımdan kentsel dönüşüm gerçek anlamda yapılmalıdır. Türkiye’de köylerin boşaltılması ile kent nüfusunun aşırı derece artması önlenmeli ve tarıma verilen önem artırılmalıdır. Bu noktada, gelir eşitsizliğinin giderilmesi son derece elzemdir. Çünkü gelir eşitsizliğinin artması, düşük gelirli insanların en sağlıksız koşullarda ve en sağlıksız binalarda yaşamasına yol açmaktadır. Neticede bu durum, tüm ülke ve hatta dünya için büyük bir yıkıma sebebiyet vermektedir.

Sonuç olarak 2023 yılında yaşanan bu depremin ardından yaptığı bir konuşmada bilim insanı, ekonomi profesörü Erinç Yeldan tarafından da ifade edildiği gibi yaşanan olumsuz süreçleri ağırlaştıran iki önemli unsur olarak “kadın emeğinin sömürüsü” ve “doğanın tahribatı (emisyonlar, su ve doğanın kirletilmesi)” karşımıza çıkmaktadır. Bu acı durumların tekrar tekrar yaşanmaması için dünya genelinde ancak gelecek nesillerin sürdürülebilirliği ve doğanın korunması açısından büyük bir dayanışma oluşturulması gerekmektedir. Ayrıca bir ülkede konut sektörüne yapılan yatırımlar, beşeri sermayeye yapılan yatırımlardan yüksek olmamalıdır. Depremın ağır etkilerinin bir nebze hafifletilebilmesi ve bahsedilen diğer tüm sorunların önüne geçilebilmesi için özellikle yeşil büyüme, yenilenebilir ve sürdürülebilir enerji kaynaklarından yararlanılması büyük önem arz etmektedir. Şöyle ki, deprem bölgesi olan bu Anadolu şehirlerinin potansiyeli alternatif kaynaklar açısından son derece uygundur. Bunun yanı sıra ülke genelinde Endüstri 4.0 ile gelen yeni teknolojiler kaçırılmamalı ve bu doğrultuda gereken kaynak ayrılmalıdır. Devlet, daha çok insana (beşeri sermayeye), teknolojiye ve kurumlara yatırım yapmalıdır. Örneğin çok büyük depremlerin yaşandığı bir ülke olan Japonya, 2017 yılında geliştirdiği Toplum 5.0 yaklaşımıyla insanı merkeze alan bir toplum hedeflemiştir. Bugün Japonya’nın deprem dirençli şehirler kurması sayesinde ülkede yaşanan depremlerde gerek can gerekse mal kaybı minimize edilmektedir. Bu noktada, Türkiye’de de Toplum 5.0’ın gerektirdiği gibi insanı merkeze alarak şehirlerin yeniden inşa edilmesi son derece elzemdir. Köprüler, binalar, yollarıyla kentler depreme dirençli hale getirilmelidir. Yapılar için depreme dayanıklılık bağlamında ise nesnelerin interneti ve sensörler ile donatılmış akıllı binalar, sistemler hayati niteliktedir. Bununla birlikte depreme dayanıklı sismik izolasyona sahip binaların inşası ve inşa edilen binaların titreşimcik, rezonans ölçümlerinin yapılması da son derece elzemdir. Ayrıca binalar için yer ve yapı denetimi yapılması, bu doğrultuda jeoloji, jeofizik, deprem mühendisleri ve inşaat mühendislerinin birlikte çalıştırılması gerekmektedir. İlkokuldan lise düzeyi sonuna kadar yetişen nesiller, deprem bilinci ve arama kurtarma bağlamında eğitim almalıdır. Tüm mesleklerin depreme hazırlıklı hale getirilmesi gerekmektedir. Bilgi iletişim teknolojileri alanında çalışanlara da özellikle depremin ardından kurtarma çalışmaları bağlamında destekleyici beceriler kazandırılmalıdır. Deprem sonrası afet yönetiminde bilişim eylem planı hazırlanmalıdır. Dolayısıyla bilimin ışığında; politik karar alıcılar, bilim insanları ile birlikte hareket ederek gerekli önlemleri almalıdır.

Kaynakça

- ABD Jeoloji Araştırmaları Kurumu (2023). *Kabramanmaraş Depremi*.<https://www.usgs.gov/> (Erişim tarihi: 19.02.2023)
- AFAD (2014). *Müdahale, İyileştirme ve Sosyoekonomik Açından Van Depremi 2011*. AFAD Yayınları, Ankara.
- AFAD (2019). *Deprem Nedir?* <https://www.afad.gov.tr/deprem-nedir?fbclid=IwAR1HWa-QK73uGByn18imsyCU6J0ILNjYCADu-EP65XbZ8t5yXXpieKWib-4A>. (Erişim tarihi: 19.02.2023)
- Akar, S. (2013). Doğal Afetlerin Kamu Maliyesi ve Makroekonomiye Etkileri: Türkiye Değerlendirmesi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 11(21), 185-206.
- Aktürk, İ. ve Albeni, M. (2002). Doğal Afetlerin Ekonomik Performans Üzerine Etkisi: 1999 Yılında Türkiye’de Meydana Gelen Depremler ve Etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İdari ve İktisadi Bilimler Dergisi*, 7(1), 1-18.
- Altun, F.(2018). Afetlerin Ekonomik ve Sosyal Etkileri: Türkiye Örneği Üzerinden Bir Değerlendirme.*Sosyal Çalışma Dergisi*, 2(1), 1-15.
- Auffret, P. (2003). *High Consumption Volatility: The Impact of Natural Disasters?* The World Bank, Policy Research Working Paper 2962, 2-33.
- Benson, C. ve Clay, E. (2004). *Understanding The Economic And Financial Impacts of Natural Disasters*. The World Bank Disaster Risk Management Series, No. 4., 28406.
- Bloomberght (2023). *Deprem İhracatta 1,5 Milyar Dolarlık Aşağı Yönlü Etki Yaptı*. <https://www.bloomberght.com/deprem-ihracatta-1-5-milyar-dolarlik-asagi-yonlu-etkiyapti-2326198> (Erişim tarihi: 03.03.2023)
- Boğaziçi Üniversitesi Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma Enstitüsü “KRDAE” (2023). <http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/deprem-bilgileri/buyuk-depremler/> (Erişim tarihi: 19.02.2023)
- Çiftçi, S. (2016). *Toplum Temelli Bir Yaklaşım Olarak Sürdürülebilir Kentsel Dönüşüm: Ankara Dikmen Vadisi Örneği*.Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu YönetimiAnabilim Dalı.
- Demiralp, S. (2023). *Depremlerin Türkiye Ekonomisine Maliyeti Ne Olacak?* <https://www.bbc.com/turkce/articles/cz7rre57ky1o?fbclid=IwAR179s-DqvhZ30bIBtZf73XfCXmXNUfW96lznBKAojWGUpkYOpM31T-eSUQ>. (Erişim tarihi: 19.02.2023)
- Doğanay, H. (1997). *Türkiye Beşeri Coğrafyası. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları:2982*. Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi:877, Eğitim Dizisi:10, İstanbul.
- Dünya Gazetesi (2023a). *Depremin Vurduğu 10 İlde Zorunlu Deprem Sigortası Oranı Yüzde 49*.<https://www.dunya.com/sectorler/sigortacilik/depremin-vurdugu-10-ilde-zorunlu-deprem-sigortasi-orani-yuzde-49-haber-685142>. (Erişim tarihi: 19.02.2023)

- Dünya Gazetesi (2023b). *Deprem Felaketinin Ekonomiye Etkisi Ne Olacak? Ekonomistlerden İlk Yorum*. <https://www.dunya.com/ekonomi/deprem-felaketinin-ekonomiye-etkisi-ne-olacak-ekonomistlerden-ilk-yorum-haberi-685240>. (Erişim tarihi: 19.02.2023)
- Eclac (1991). *Manual For Estimating The Socio-Economic Effects of Natural Disasters*. United Nations Economic Commission for Latin America And The Caribbean Programme Planning And Operations Division.
- Ekonomi Gazetesi (2023). *10 İlin Ekonomideki Payı Türkiye’nin 10’da Biri*. <https://www.ekonomim.com/ekonomi/10-ilin-ekonomideki-payi-turkiyenin-10da-biri-haberi-682137>. (Erişim tarihi: 19.02.2023)
- Ergünay, O. (1996). *Afet Yönetimi Nedir? Nasıl Olmalıdır?* TÜBİTAK Deprem Sempozyumu Bildiriler Kitabı (s. 263-272.). Ankara: TÜBİTAK Yay.
- Güvel, E. A. (2008). *Deprem’in Türkiye Ekonomisine Etkileri Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama*. 2. Ulusal İktisat Kongresi, İzmir: 2-17.
- İçişleri Bakanlığı (2015). *Deprem ve Deprem Kuşakları Dereceleri*. <http://www.icisleriafad.gov.tr>. (Erişim tarihi: 19.02.2023)
- İncekara, R. (2020). *Doğal Afetler Ekonomiye Etkiler*. https://www.kobiaktuel.com.tr/dogal-afetler-ekonomiyi-etkiler-makale,2826.html?fbclid=IwAR36_qh_1sxRnuWa7ghCPyHhq6mkiUP2alOX_FHDMO-FAAdMSWok-I8aLYP4. (Erişim tarihi: 19.02.2023)
- İnmez, İ. (2005). *Doğal Afetlerin Ekonomik Etkisi: 17 Ağustos 1999 Marmara Depremi Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat İktisadi Gelişme ve Uluslararası İktisat Anabilim Dalı, Kocaeli.
- Karatağ, M. E. (2021). *Doğal Afetlerin Ekonomik Büyümeye Etkileri: Türkiye 1960-2018 Dönemi*. (Yüksek Lisans Tezi). Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sağlık Yönetimi Anabilim Dalı, Tekirdağ.
- Kılıçaslan, İ. ve Of, M. (2021). Deprem Gerçeği ve Ekonomiye Etkileri ile Sigortacılık Üzerine Bir Araştırma. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 8(76), 2844-2855.
- Kim, C. (2011). The Effects of Natural Disasters on Long-Run Economic Growth. *Michigan Journal of Business*, 4(1), 11-49.
- Koç, T., Çavuş, C. ve Sarış, F. (2005). Çanakkale Kar Fırtınası Afetinin Sosyal ve Ekonomik Etkilerinin Değerlendirilmesi. *Sivil Savunma Dergisi*(181), 5-20.
- Moe, T. L. ve Pathranarakul, P. (2006). An Integrated Approach to Natural Disaster Management: Public Project Management And Its Critical Success Factors. *Disaster Prevention and Management*, 15(3), 396-413.
- Natcat (2011). *Topics Geo Natural Catastrophe Know-How for Risk Management And Research*. Munich Re Group.
- Natural Research Council (1999) *The Impacts of Natural Disasters: A Framework for Loss Estimation*, National Academy Press, Washington DC.

- NTV (2023). *Cumhurbaşkanı Erdoğan: Depremın Maliyeti 104 Milyar Dolar*. <https://www.ntv.com.tr/turkiye/cumhurbaskani-erdogan-depremin-maliyeti-104-milyar-dolar,2uyymmRYtm0eNIQJznwYIw>. (Erişim tarihi: 20.03.2023)
- Özdemir, Ü., Ertürk, M., Güner, İ. ve Koca, M. K. (2002). İlköğretimde Deprem ve Depremın Zararlarından Korunma Yollarının Önemi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 7(7), 109-131.
- Özmen, B., Nurlu, M. ve Güler, H. (1997). Coğrafi Bilgi Sistemi ile Deprem Bölgelerinin İncelenmesi. Bayındırlık ve İskân Bakanlığı Afet İşleri Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Pelling, M., Özdemir, A. ve Barakat, S. (2002). The Macro-Economic Impact of Disasters. *Progress in Development Studies*, 2,4, 283-305.
- Pindyck, R. S. ve Wang, N. (2011). *The Economic and Policy Consequences of Catastrophes*. National Bureau of Economic Research, NBER, Working Papers 15373, 2-36.
- Sungur, Z. (2004). *Doğal Afet Kaynaklı Risk Olgusunun Petrokimya ve Akrilik Kimya Sanayi Sektörlerinde Sosyolojik Açıdan Değerlendirilmesi*. Kocaeli ve Yalova Uygulamaları. (Doktora Tezi). Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkisi Anabilim Dalı, Eskişehir.
- Şahin, İ. ve Kılınc, T. (2016). Türkiye’de 1980-2014 Yılları Arasında Görülen Depremlerin Ekonomik Etkileri. *Sürt Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisadi Yenilik Dergisi*, 4(1), 33-41.
- Şahin, İ. ve Yavuz, Ö. (2015). Econometric Analysis of Natural Disaster. Macro-Economic Impacts: An Analysis on Selected Four OECD Countries. *Journal of Business, Economics and Finance*, 4(3), 430-442.
- TUBİTAK BİLGEM-Bilişim ve Bilgi Güvenliği İleri Teknolojiler Araştırma Merkezi (2023). <https://bilgem.tubitak.gov.tr/tr/haber/tubitak-bilgem-deprem-sahasinda-milletimizin-yaninda>. (Erişim tarihi: 19.02.2023)
- TURKONFED (2023). *2023 Kahramanmaraş Depremi-Afet Ön Değerlendirme Durum Raporu*. <https://turkonfed.org/tr/detay/3937/2023-kahramanmaras-depremi-afet-on-degerlendirme-durum-raporu>. (Erişim tarihi: 19.02.2023)
- UNDHA (1992). *Internationally Agreed Glossary of Basic Terms Related to Disaster Management*. Geneva: United Nations Pup.
- YatırımKredi (2023). *Doğal Afetler Ekonomiyi Nasıl Etkiler?* https://www.yatirimkredi.com/dogal-afetler-ekonomiyi-nasil-etkiler.html?fbclid=IwAR-3GGwV50BauFH_3yGJfQBaQumtJIIV8705bA4rzY30MuRH5OPJvW3P5X0k (Erişim tarihi: 19.02.2023)
- Yavaş, H. (2005). *Doğal Afetler Yönüyle Türkiye’de Belediyelerde Kriz Yönetimi*. Ankara: Orion Yayınevi.
- Yılmaz, S. (2020). *Deprem Ekonomi İçin “Yüksek Risk”*. https://www.analizgazetesi.com.tr/yazarlar/deprem-ekonomi-icin-yuksekk-risk/?fbclid=IwAR2IAzqg67ZwJSHrWd1EUeFIHV70JnjjpYL2_YntV1r8bv0ubC-mO4_j5rJE

Doktor İstifaları ve Yurt Dışı Göçü (2020-2022) Medya Yansımaları

İzzettin Beştaş¹

GİRİŞ

Günümüzde ülkelerin gelişmişlik seviyeleri, sosyal hizmetler ve sosyal güvenlik imkanlarının gelişimiyle ölçülmektedir. Bu alanda ileri seviyede olan ülkeler sağlık hizmetleri, sosyal hizmetler ve sosyal güvenlik ilkeleri çerçevesinde sistemler oluşturmuşlardır. (Şimşek,2022:191) Atatürk liderliğinde 1923 yılında kurulan Türkiye Cumhuriyeti birçok alanda olduğu gibi Batı'yı referans almıştır. Batı eğitim sisteminin bir parçası olan tıp eğitiminde de yine Avrupa örnek alınmıştır. Osmanlı'da 18.yüzyılda başlayan ıslahat hareketleri sonucunda başta askeri alanda olmak üzere birçok alanda Batılı uzman Türkiye'de geçici ya da uzun sürelerle istihdam edilmişti. Tanzimat Döneminde etkisi artan batılılaşma çabaları, Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte zirveye çıkmıştır. İsviçreli Bilim İnsanı Prof. Albert Malche'in öncülüğünde başlatılan üniversite reformu yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Böylece çağdaş anlamda bir üniversite oluşturmayı amaçlayan 2252 sayılı kanun 1933 yılında çıkarıldı. Bu kanunla İstanbul Üniversitesi ve ona bağlı olarak Tıp, Hukuk, Edebiyat, Fen Fakülteleri kurulmuştur. Atatürk'ün üniversite reformu genellikle Alman Üniversite modeline göre yapılmıştır. (Namal ve Karakök, 2011) 1933 yılında Almanya'da Adolph

1 Öğretim Görevlisi, Pamukkale Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Denizli/Türkiye, ibestas@pau.edu.tr, Orcid: 0000-0002-4659-4938

Hitler'in liderliğinde Nazi Partisi iktidara gelince hem çalışma koşulları hem de daha mühimi can güvenlikleri tehlikeye giren çoğu Yahudi asıllı binlerce bilim insanı Almanya'dan kaçtı. Bu bilim insanlarından bir bölümü de Atatürk idaresindeki Türkiye'ye sığındı. Tamamına yakını Üniversite reformuyla İstanbul Üniversitesi ismini alan eski Darü'l Funun'da istihdam edilen bu insanların arasında çok değerli tıp insanları da vardı. İstanbul'a gidenlerden bazıları: Tıp Fakültesine: Friedrich Dessauer, Erich Frank, Josef Igersheimer, Adolf Kantorowicz, Wilhelm Liepman, Rudolf Nissen, Philipp Schwartz, Max Sgalitzer; (Grothusen K. 1933 Yılından Sonra Alman Bilim Adamlarının Türkiye'ye Göçü. BELLETEN. 1981; 45/2(180): 537-550.) <https://dergipark.org.tr/en/pub/ttkbelleten/issue/70722/1138192> (Erişim tarihi: 02.01.2023) atandılar. Bu hekimler Türkiye'de modern tıbbın temellerini attılar. Bugün maalesef çeşitli nedenlerle istifa ederek Türkiye'den giden Türk hekimleri başta Almanya olmak üzere, pek çok dünya ülkesinin kabul etmesinin temel nedeni; hala başlangıçtaki sağlam hekim yetiştirme eğitiminin devam eden pozitif sonuçlarıdır. Almanya hekimlerden denklik istemeden kabul ederken, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri gibi bazı ülkeler belirli bir oryantasyon sürecinden sonra Türkiye'deki pozisyonuna terfi ettiriyor.

ARAŞTIRMA VE BULGULAR

Bu çalışmada, Sağlık Sistemindeki şiddet başta olmak üzere, çalışma koşulları, mobbing, ücret tatminsizliği gibi nedenlerle hekim istifalarıyla ilgili yazılı ve görsel-ışitsel basın haberlerinin ele alınıp irdelenmesi ve bilhassa sağlıkta şiddetin olumsuz sonuçlarının gündeme getirilmesi amaçlanmıştır. Hekimler gibi beyin göçünün üst basamağındaki bir meslek grubunun ülkeden göçüp gitmesinin orta uzun vadede yaratacağı büyük olumsuzluklara dikkat çekilmesi kamuoyu nezdinde konuya olan farkındalığın artırılmasına katkıda bulunabileceği ve ayrıyeten gerekli hukuki yaptırımların devreye sokulması noktasında sağlıkta çağdaş reformların ivedilikle devreye sokulması için yetkililere rehberlik edebileceği de düşünülmektedir. Ayrıca, bu gibi çalışmaların konuyla ilgili diğer benzer çalışmalara katkı sunacağı ümit edilmektedir

Beyin Göçü Nedir?

Beyin göçü nedir sorusuna literatürde pek çok cevap verilmiştir. Kanaatimizce bu cevap tatmin edici olsa gerektir: *Beyin göçü, iyi eğitim görmüş, düşünen, üreten, kalifiye iş gücünün araştırma yapmak veya çalışmak amacıyla en verimli oldukları dönemde bir başka ülkeye gidip geri dönmeme durumu* (Bakırtaş ve Kandemir, 2010) Meseleye Türkiye

açısından bakıldığında, tarihte daha çok içe doğru olumlu beyin göçü yerini, içeriden dışarıya toplu bir yönelişe bırakmış gibi. Gelişmekte olan ülkelerden gelişmiş ülkelere olan nitelikli işgücü göçü geliştirmekte olan ülkeler açısından yüksek maliyetli bir hibe olarak nitelendirilebilir. (Tansel ve Güngör, 2004:1) Hekimlik gibi ortalamanın üstünde bir başarı yüzdesiyle eğitim sürecini geçirmiş ve uzun yıllara varan maliyetli bir tıp eğitiminden sonra, sağlık gibi yaşamsal bir meslek grubunda istihdam edilen insanların, adeta nadide bir armağan gibi hazır bir şekilde dışarıya sunulması bir trajedi değil de nedir? Almanya başta olmak üzere birçok Batılı ülkenin Türkiyeli hekimlere teveccüh göstermesi onlar açısından rasyonel bir tutumdur. Ekonomik ve siyasal istikrarsızlıkların pençesindeki ülkelerinde bir de şiddete maruz kalan binlerce hekimin istifa ederek, yurt dışında mesleklerini sürdürme kararı ne yazık ki, mazur görülmektedir.

Son birkaç yıldır Türkiye açısından beyin göçünün durumuna bakıldığında, nitelikli ve iyi eğitim gören gençlerin ülkeyi terk ederek yurt dışına göç etme potansiyelleri hızlanmış, bilhassa yeni mezunlar arasında görülen işsizlik oranlarındaki artış veya mevcut işlerdeki özlük haklarının düşük olması, başka ülkelere doğru beyin göçü akışını tetiklemiştir. (Yılmaz, 2020:221)

Beyin Göçünün Başlıca Nedenleri

Tarih boyunca niteliksiz göçün yanı sıra araştırmamızın konusu olan nitelikli yani beyin göçü hem içe hem dışa doğru olmuş ve yine olumlu-olumsuz sonuçları beraberinde getirmiştir. Toplu yoğun göçün temel nedeni; genellikler savaşların yarattığı güvenlik sorunları, deprem, sel, kuraklık gibi doğal afetler yahut siyasal baskı politikalarıdır. İstanbul'un fethi ya da Endülüs Emevi devletinin İspanyollarca yıkılması sonucunda İstanbul'dan başta İtalya olmak üzere Avrupa'ya Bizanslı kalifiye insanların göçü dışa yönelik olumsuz beyin göçü iken, İspanya'dan kaçan Seferad Yahudilerinin Anadolu'ya gelişi içe dönük olumlu beyin göçü örnekleridir. Her iki gelişmede de muhacirler geldikleri yeni ülkeye bilgi ve becerilerini aktarmışlardır. Ancak beyin göçü için savaşlar belirleyici olsa da siyasi, sosyal-ekonomik başka etkenleri de göz ardı etmemek lazım gelir. Hekimlik gibi uzunca bir eğitim ve maddi-manevi külfeti olan bir mesleğin mensuplarının *sağlıkta şiddet, elverişsiz çalışma koşulları-mobbing, ve tatmin etmeyen maaşlar* yüzünden istifa ederek yurt dışına gitmeleri sağlık gibi hayati bir alanda büyük bir sorun yaratmaktadır. Başlıca göç teorilerinden birisi olan Merkez-Çevre Teorisi taraftarlarına göre, yurt dışında istihdam imkânı sağlanan işçi göçü, daha ziyade kalifiye ve yarı kalifiye işçileri kapsamaktadır. Nitelikli işçiler yurt dışına gittiğinden kaynak ülkede nitelikli işgücü açığı

doğar. Bu da ekonomik gelişmeyi olumsuz etkiler. Yani, ekonomik gelişmeyi hızlandırmak bir yana geriletir. İşçi göçünün oluşumunu ve gelişimini dünya kapitalist sisteminin bir parçası olarak görmek gerekir. İşçi göçü kapitalist büyükler ile sömürülmeye müsait küçükler arası bir eşitsizlik ilişkisidir. (Gezgin, 1991:37) Türkiye'den Avrupa'ya başta hekimler olmak üzere göç eden sağlık emekçilerinin bu realite sonucu göç etmediğini söylemek imkânı var mıdır?

1.Sağlıkta Şiddet

Şiddet olgusu insana dair pek çok davranış biçimi gibi neredeyse insanla yaşıt bir davranış bozukluğudur. Şiddet dar anlamıyla, **kişilere ve nesnelere yönelik düşmanlık ve öfke duygusunun, yoğun ve yıkıcı bir şekilde ortaya çıkmasıdır. Şiddette güç kullanımı yanı sıra, saldırganlığı yansıtan tüm söz, yaklaşım, tutum ve hareketler, bedensel ya da ruhsal etkilenmeler önemlidir.** [https://hipokampusakademi.com/siddet-nedir-turleri-nelerdir/#:~:text=Bunlar%2C%20fiziksel%20%20C5%9Fiddet%20\(itme%2D,etme%2C%20isim%20takma%2C%20sosyal%20olarak](https://hipokampusakademi.com/siddet-nedir-turleri-nelerdir/#:~:text=Bunlar%2C%20fiziksel%20%20C5%9Fiddet%20(itme%2D,etme%2C%20isim%20takma%2C%20sosyal%20olarak) (Erişim Tarihi: 04.01.2023)

Adeta küresel bir sorun haline gelen şiddet her alanda olduğu gibi sağlık alanında da gündemin ilk sıralarında yer almaktadır. Gün geçmiyor ki, başta acil servisler olmak üzere çeşitli sağlık kurumlarında yeni bir şiddet haberi almadığımız. Doktorlar başta olmak üzere sağlık çalışanlarına çeşitli nedenlerle öldürmeye varan saldırılar hem onlara hem de sağlık hizmeti aksayan hasta ve hasta yakınlarına zarar vermektedir.

1.a. Sağlıkta Şiddetin nedenleri

İnsan doğası gereği dünyada şiddeti sıfırlamak belki mümkün değildir. Ancak şiddete yol açan nedenleri tespit edip etkin çözümler üretmekle marjinal kılınabilir. Sağlıkta şiddetin mağduru konumundaki sağlık çalışanlarının buna maruz kalmalarındaki etmenlerin başında kuşkusuz ilk sırada sağlık sistemindeki aksaklıklar gelmektedir. Sağlık hizmetlerinde verimlilik ve yeterlilik otomatikman muayene, tetkik ve tedavi sürecini hızlandıracak ve yoğunluk ve sürecin uzaması nedeniyle oluşan gerilim azalacağından şiddete yol açan gerilim ve öfke yok olacaktır. Yeterli hekim ve diğer sağlık personeli yanı sıra yetersiz tahlil-tedavi ünitelerinin durumu, vatandaşın öfkesini ilk basamaktaki doktor ve yardımcı sağlık çalışanlarına yöneltiyor. Bunun dışında mevcut iktidarın popülist politikaları sonucu yoksul ve eğitimsiz milyonların oy konsolidasyonu bağlamında hekimler ve diğer sağlık görevlilerinin değersizleştirilmesi.

Doktor dövmek en büyük zenginliğim (!)

Bir sokak röportajında vatandaşın iktidarın sağlık politikasına olan desteğini; *“Benim için hastamın cenazemin şurada öldüğü zaman, kimse kimseye önceden araba bulup da memlekete cenazemiz götüremiyorduk memlekete. Hastanedeki görevliyi bile dövüyorlar yani şu anda. Böyle baskıyı yapıyoruz zaten. Benim hastama bakmıyorsunuz diye. Benim en büyük zenginliğim bu ya zaten yok trilyonumuz, yok öyle bir zenginliğimiz de yok da.”* İronik bir şekilde ifade ederken vaziyetin trajik boyutunu tüm açıklığıyla ortaya koymaktadır. https://www.youtube.com/shorts/ck_mQOvoVNU (Erişim Tarihi: 19.01.2023)

Sağlıkta Şiddet olgusu eski olsa da Türkiye’de gündem olması ve kamuoyunun dikkatini çekmesi, medya iletişim teknolojilerinin ve bilhassa akıllı smart mobil cihazlar sayesinde sosyal medyaların etkin bir biçimde kullanılmasıyla 2010’lardan sonra oldu. Örneğin 2013 tarihli *“Sağlıkta Şiddetin Haritası Çıkarıldı”* başlıklı haberde; *“Türkiye genelinde sağlık çalışanlarına yönelik şiddetin fotoğrafı çekildi. Sağlık-Sen’in gerçekleştirdiği araştırmaya göre, sağlıkta şiddet en fazla Güneydoğu’da, en az Karadeniz ve Doğu Anadolu bölgelerinde görülüyor. Araştırma, her 10 sağlık çalışanından 8’inin psikolojik ya da fiziksel şiddete maruz kaldığını ortaya koyarken, Güneydoğu’daki personelin yüzde 92’si her sabah işe giderken korku yaşıyor. Şiddet olaylarında Güneydoğu’yu, Marmara ve Akdeniz takip ediyor. Olumsuz vakaların en az görüldüğü Karadeniz’de ise sağlık çalışanlarının yüzde 72’si şiddete karşı nasıl davranacaklarına dair eğitim aldıklarını belirtiyor. Bu durum şiddeti azaltan faktör olarak değerlendiriliyor.”* <https://medimagazin.com.tr/guncel/saglikta-siddetin-haritasi-cikarildi-54110> (Erişim Tarihi: 18.01.2023) Bu yüzden medyanın olumlu etkisiyle Sağlıkta Şiddet olgusu hem akademianın hem de kamuoyunun ilgisini çekmiş ve bu konuda çeşitli araştırmalar yapıldığı gözlenmektedir.

Araştırma bulguları incelendiğinde, sağlıkta şiddetin nedenleri arasında ilk sırada hasta ve yakınlarının sabırsız olması tespit edilmiştir. Sağlıkta şiddetin nedenleri arasında ikinci sırada ise, hasta ve yakınlarının yeterince bilgilendirilmemesi, üçüncü sırada ise hasta ve yakınlarının eğitim seviyesinin düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan araştırmada sağlıkta şiddete sebep olan nedenlerden en az etkiye sahip olan nedenler ise, hastaların uzun süre bekletilmesi, sağlık çalışanlarının aleyhinde yapılan haberler, yayınlar ve hastaların ihmal edilmesi tespit edilerek sonuçlar tablolar ile açıklanmıştır. (Özişli; 2022:62-68) <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2248666> (Erişim Tarihi:04.01.2023)

Medya taramasında sağlıkta şiddetin faillerinin şiddet gerekçelerine bakıldığında; hastane ya da hekim tarafından kendilerine yanlış tedavi uygulandığı iddiası ilk sırada yer almaktadır. Diğer nedenler ise, randevu sırası geçtiği halde muayene olma isteği, gereksiz ameliyat edildiği iddiası, tıbbi prosedürlere uymayarak girilmesi yasak alanlara girilmek istenmesi, usulsüz sağlık raporu istenmesi ve bunda diretilmesi, hastanın ameliyat vs. sebeplerle ölümünden hekim ve hastaneyi sorumlu tutarak taşkınlıkta bulunma, Başka bir hastaneye sevk talebinin geri çevrilmesi, hastane masraflarının ödenmek istenmemesi, kadın hastanın dini gerekçelerle erkek sağlık görevlilerince muayene ya da tedavi edilmesi gibi bir çok nedenden ötürü sağlık görevlileri hasta ve hasta yakınlarınca sözlü ya da sonu ölümle sonuçlanabilen fiziki ve silahlı şiddete maruz kalabilmektedir.

1.b. Sağlıkta şiddetin Sonuçları

İşyerinde şiddetten en çok etkilenen sektörlerden birisi sağlık hizmetleri sektörüdür. Yapılan araştırmalarda diğer sektörlerle göre sağlık hizmetleri sektöründe çalışanların 16 kat daha fazla şiddete uğradığı tespit edilmiştir (Elliott, 1997, ss. 38-41; Kingma, 2001, ss. 129- 130). (Aktaran: Hoşgör ve Türkmen, 2021:193) <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1896739> (Erişim Tarihi: 05.01.2023) Sağlık Bakanlığı'nın 2012-2018 yılları arasındaki beyaz kod verilerinden yararlanılarak Torun (2020, ss. 977-984) tarafından yapılan bir araştırmada; en fazla sözel şiddetin meslek grubu 1. GİRİŞ Bitmeyen çile: sağlıkta şiddet (medimagazin haber portalı üzerinden bir araştırma) Hoşgör & Türkmen 194 olarak hekimlerde, kurum olarak devlet hastanelerinde, birim olarak özellikle acil servislerde, dönem olarak yaz aylarında, zaman olarak ise 10:00–14:00 saatleri arasında görüldüğü rapor edilmiştir. Sağlık çalışanları tarafından kaçınılmaz bir mesleki tehlike olarak görülen sağlıkta şiddet, sağlık çalışanlarında duygusal tükenme, duyarsızlaşma, kişisel etkinliğin azalması, iş tatmininin azalması gibi olumsuz sonuçlara yol açabilmektedir. Sağlık personeli kendilerine yönelik şiddet olaylarının büyük bir kısmına karşı adeta kanıksamış bir şekilde herhangi bir şikâyette bulunmayarak, kendiliğinden sönümlemesini tercih etmektedir. Bununla birlikte, şiddet olayları yeterince bildirilmediğinden ötürü, sorunun kapsamını değerlendirmek oldukça zordur. Ne yazık ki birçok sağlık çalışanı şiddete uğramayı işlerinin bir parçası olarak görmektedir. Aslında, şiddete uğrayan sağlık çalışanları kurumlarından ve toplumdaki daha fazla destek beklemektedirler. Sağlık çalışanlarının sisteme olan güvensizliğini izole etmek ve yaşadıkları olayın adli ve psikolojik süreçlerinde yakından destek ve takip çok gerekli bir durumdur. Kurum yöneticileri, bildirilen olayları takip etmeli, faillere karşı önlem almalı ve mağdurlara geri bildirimde bulunmalıdır.

Bununla birlikte, ilgili tüm taraflar için tatmin edici sonuçlar elde etmek için hastalar ve hasta yakınları, hasta hakları ve politikası konusunda eğitilmelidir. (Aktaran: Hoşgör ve Türkmen, 2021:194-195) <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1896739>

Sağlıkta Şiddete Karşı Önlemler

Türkiye’de pek çok konuda olduğu gibi, Sağlıkta şiddet meselesinde de ağır sonuçlar ortaya çıktıktan sonra önleyici tedbirler gündeme gelmiştir. Oysa ön alıcı tedbirlerle bu ağır insani ve maddi fatura oluşmayabilirdi. Başta Acil servislerde olmak üzere sağlık kurumlarında sağlık çalışanlarına yönelik saldırılar can kayıplarına yol açınca bir güvenlik tedbiri olarak yürürlüğe konulan ilk önemli uygulama Beyaz Kod uygulaması oldu. Sağlık kurumlarında meydana gelebilecek şiddeti yönetebilmek için bir takım uyarıcı sistemler geliştirilmiştir. Bu uyarıcı sistemlerden biri olan renkli kodlar tüm dünyada yaygın olarak kullanılmaktadır. Türkiye’de de Hizmet Kalite Standartları kapsamında 2008 yılında mavi kod, 2009 yılında pembe kod, 2013 yılında ise beyaz kod sistemi uygulanmaya başlamıştır. Beyaz kod; sağlık kurum ve kuruluşlarında görevli çalışanlara yönelik şiddetin önlenmesini amaçlayan önemli bir uygulamadır. (Torun,2020:978)

Beyaz Kod uygulaması

Beyaz Kod, 663 sayılı Sağlık Bakanlığı ve Bağlı Kuruluşlarının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname’nin 54’üncü maddesi çerçevesinde sağlık hizmeti sunumu sırasında veya bu görevlerden dolayı personele karşı işlenen suçlar sebebiyle ceza hukuku kapsamında yürütülmekte olan işlemler ve davaların kayıt altına alındığı ve takibinin yapıldığı bir uygulamadır. Beyaz Kod ’un amacı, mezkûr personele hukuki yardım verilmesi sürecini kolaylaştırmak ve ayrıca kök neden analizleri yaparak şiddet ile mücadele kapsamında yol gösterecek istatistikî verilere ulaşmaktır. Beyaz Kod üzerinden şiddet mağduru personel ve uygulamanın kullanılmasında görev alan diğer personel tarafından yapılan işlemlerin ve bu işlemlerde kullanılan bilgilerin güvenliğini sağlamak açısından temel olarak görülen kurallar aşağıda belirtilmiştir. Sağlık Bakanlığı, Beyaz Kod uygulamasının ve görsel altyapısının güvenilir bir şekilde ilgililere sunulmasına dair ihtiyaç duyulan güvenlik önlemlerini yerine getirmiştir. <https://beyazkod.saglik.gov.tr/GizlilikSozlesmesi.html> Erişim tarihi:12.01.2023)

Yapılan araştırmalarda Sağlık çalışanlarının yaklaşık dörtte üçü kısmen de olsa beyaz kod uygulamasını “yeterli” ve dörtte biri ise “yetersiz” bulmuştur. Ayrıca, şiddet mağduru sağlık çalışanlarının dörtte üçü beyaz kodun şiddeti önleme konusunda etkili olduğunu, dörtte biri ise etkili olmadığını

belirtmiştir. Bu oran beyaz kodun gerekliliğini ve önemini belirtmektedir. (Aktaş ve Aydemir, 2018:46)

Türkiye’de şiddeti önlemeye yönelik beyaz kod uygulamasının yanında aynı zamanda bir takım mevzuat düzenlemeleri de yapılmıştır. Bunlar: Hasta ve Çalışan Güvenliğinin Sağlanmasına Dair Yönetmelik, Çalışan Güvenliğinin Sağlanmasına Dair Genelge, Çalışan Hakları ve Güvenliği Uygulamaları Rehberi’dir. (Torun, 2020:978) Beyaz kod ve benzeri uygulamalar sonuç odaklı ortaya çıkan potansiyel şiddeti önlemeye ve başta hekim ve hemşireler olmak üzere sağlık çalışanlarının can güvenliğini korumaya dönük hukuksal güvenlik önlemleri olarak önemli olmakla birlikte, sorunu çözmekten uzak bir yaptırımdır. Kaliteli bir çalışma ortamı ve sürdürülebilir bir sağlık sistemi için ötesi tedbirler gerekmektedir. Bunun için sağlıkta kalıcı bir huzur ortamı için sağlık kurumlarının vatandaşla gerilim yaşamasına neden olan hizmet akışını ve verimini hızlandıran çağdaş bir sağlık reformu elzemdir. Sağlık kurumları hem personel hem de ekipman olarak nitel ve nicel açıdan donatılmadan bu sorunları kabul edilebilir oranlara düşürme imkânı görülmemektedir. Sağlıkta Dönüşüm Programı kapsamında yeni düzenlemeler yapılmasına karşın, sağlık personeline yönelik şiddet maalesef devam etmektedir. Bu durum sağlık personeline yönelik şiddetin sürdürülebilir sağlık reformu ile çözülmesi gerektiğini göstermektedir. (Torun,2020:983)

Sağlıkta şiddetin mekânsal odağı kuşkusuz Acil Servislerdir. Acil serviste ve hatta hastane ortamında çalışan her çalışanın hasta veya hasta yakınları ile iyi iletişim kurma, doğru bilgilendirme, profesyonel davranış ve saldırgan kişilere yaklaşım konusunda eğitilmeleri gereklidir. (Katran ve Akdeniz, 2020: 166) Şiddetin her türlüşü aynı zamanda bir kamu güvenliği riski de taşır. Sağlık çalışanlarının eğitim ve koordinasyonunun yanı sıra şiddet ve şiddetin çözümü ile ilgili halka yönelik seminerler düzenlenmeli, eğitim verilmeli, özellikle muayene sırasında beklenebileceği bilinci yerleştirilmelidir. Medya iletişim organlarında çoğunlukla olumsuz ve özellikle şiddet olayları ile medyada gündeme gelen sağlık çalışanları ile ilgili olumlu haberlerin de gündeme getirilmesi ve şiddete yönelik kamu spotlarının yayınlanması da faydalı olacağı düşünülmektedir. (a.g.e, 166)

Sağlıkta şiddete karşı önlemler konusunda caydırıcı tedbir bağlamında epey bir gecikmeden sonra 2020 yılında ve 2022’deki revizyonla Sağlıkta Şiddet Yasası Türk Ceza Kanunu’nda katalog suçlar arasına girdi. Faillere yönelik daha caydırıcı olmasına karşın, suçun ve şiddetin kaynağı olan sosyal-ekonomik sorunlar ve sağlıkta dönüşüm için gerekli reformlar yapılmadığından maalesef şiddet vakalarında arzu edilen düşüşler sağlanamadı. 2022 yılında toplamda 249 şiddet olayı yaşandı. 2021 yılında

bu rakam 190 idi. Yıl boyunca yaşanan 494 saldırganın neden olduğu 249 şiddet vakasında 422 sağlık çalışanı şiddet kurbanı oldu. 1 doktor ve 1 güvenlik görevlisi ise görevi başında hayatını kaybetti. Şiddet olaylarının 210'una hasta ve hasta yakınları neden olurken, 35'ine kendini bilmez kişiler sebebiyet verdi. 4 olaya ise idareciler neden oldu. 249 şiddet olayının 216'sı hem sözlü hem fiili, 32'si sözlü, 1'i mobbing şeklinde cereyan etti. <https://www.saglikksen.org.tr/haber/12308/saglik-sen-2022-yili-saglikta-siddet-raporu> (Erişim Tarihi: 18.01.2023) Sonuç olarak, Şiddetle ilgili yasal düzenlemeler yapılmalı ve uygulanmalıdır. Şiddetin nedenleri saptanmalı ve nedenlere yönelik stratejiler geliştirilmelidir. Hastaneler kendi iç güvenlik sistemlerini kurmalıdır. Hasta ve yakınlarına göre şiddetin en sık nedeni olarak belirtilen hasta yoğunluğunun azaltılması için hastanede yeterli sayıda ve kalitede eleman görevlendirilmeli, tetkik, konsültasyon ve sevk işlemlerini hızlandıracak müdahalelerle hastaların hastanede kalış süresi kısaltılmalı ve özellikle acil servise gereksiz başvuruların önüne geçilebilmesi konusunda toplum bilinçlendirilmelidir. (Kaya ve Köken, 2021:218)

2.Sağlıkta Mobbing

Mobbing iş yerinde çalışan kişiye karşı aynı iş yerinde bulunan bir veya birden çok kişi tarafından uygulanan psikolojik taciz, şiddet, düşmanca tutum vb. davranışlardır.

(<https://www.besler.av.tr/mobbing-ne-demek/>Erişim Tarihi:13.01.2023)

Mobbing, tüm meslek grupları ve organizasyonlar için önemli bir risk olmasına rağmen, yapılan araştırmalar ışığında en sık sağlık sektöründe görüldüğü bir gerçektir. Hastanede tıbbi olanakların çok yetersiz olması, hasta sayısının yüksek olması nedeniyle çalışma temposunun yoğunluğu, hasta yoğunluğu nedeniyle mesleğin gereklerinin tam yerine getirilememesi, hastalar arasında statü ve ekonomik duruma bağlı ayrımcılık yapılması gibi faktörler de sağlık sektöründe mobbinge neden olmaktadır. (Taşkın, Çiftçi ve Şener; 2016:67)

İş yerinde mobbing konusunda yapılan çalışmalarda mobbing davranışlarına maruz kalmada, cinsiyetin etkisi olup olmadığı hala tartışılmaktadır. Ancak sağlık kurumlarında yaşanan her tür şiddet davranışlarını, kadınların erkeklerden daha fazla yaşadığı, hemşirelerin çoğunun kadın olması nedeniyle bu meslek grubunun mobbinge daha fazla maruz kaldığı tahmin edilmektedir. Diğer taraftan hem erkeklerin hem de kadınların işyerinde psikolojik şiddete maruz kalabildiği, erkeklerin çoğunlukta olduğu işyerlerinde fiziksel şiddetin, kadınların yoğun olduğu

işyerlerinde ise psikolojik şiddetin daha sık görüldüğü, kadınların özellikle kendi cinslerine karşı pasif-saldırgan davranışlar sergilediği belirtilmektedir. <http://www.dilekekici.com/bilgi/saglik-alaninda-mobbing-psikolojik-siddet/> (Erişim Tarihi: 13.01.2023)

Sağlık sektöründe mobbinge yönelik çeşitli sağlık örgütleri ve bu arada Sağlık emekçileri sendikası SES'in oldukça tepkili olduğu gözlenmektedir. <https://ses.org.tr/2020/01/kesk-neoliberalizm-mobbingi-uretiyor-yayginlastiriyor/> (Erişim Tarihi: 16.01.2023)

Sağlık sektöründe çalışanlar üzerinde yapılan çalışmada, psikolojik şiddete maruz kalanların iş doyumları daha düşük. <https://kolayik.com/blog/mobbing-arastirma-ve-istatistikleri/> (Erişim Tarihi: 16.01.2023)

Yine aynı araştırmanın sonuçlarına göre; İş yerinde mobbing mağdurları başta depresyon olmak üzere, intihara kadar giden psikolojik sorunlar yaşamaktadır. <https://kolayik.com/blog/mobbing-arastirma-ve-istatistikleri/> (Erişim Tarihi: 16.01.2023)

Mobbingin yarattığı ciddi fiziksel ve psikolojik sorunlar iş yaşamında büyük maliyet artışlarına da yol açmaktadır. Çalışanların verimi düşerken, onların rehabilitasyonu ve sonu intiharlı ölümlere varan trajik sonuçlar yetmişmiş eleman temininde güçlükler yaşanmasına yol açmaktadır. Mobbing mağdurlarının tedavisi ve ortaya çıkan tazminatlar ayrıca kurumların maliyet faturasını ağırlaştırmaktadır.

3.Çalışma Koşulları

Son yıllarda hekimler başta olmak üzere sağlık çalışanlarının istifalarındaki genel sebep aslında çalışma koşullarının elverişsizliğidir. Mobbing, şiddet, ücretlerdeki yetersizlik, haftalık çalışma süreleri-yoğun nöbetler ve sağlık politikaları sonucunda; Sağlık hizmetlerinin ticarileşmesi ve kadrolaşma politikaları hekimlerin ve sağlık çalışanlarının yalnızlaşmalarına yol açmıştır. Sağlık kurumlarında hekimler ve sağlık çalışanları birçok tehlike ve riskle karşı karşıya kalmakta, çalışma ortamları nedeniyle hastalanmakta ve iş kazası geçirmektedirler. Nitelikli bir sağlık hizmeti üretmenin en temel bileşenlerinden biri, olumlu bir çalışma ortamının sağlanmasıdır. Olumlu iş ortamı için; mesleki bağımsızlık, iş yükünün insancıl düzenlenmesi, takdir edilmek, mesleki sağlık ve güvenliğin sağlanması, fırsat eşitliği, örgütlenme özgürlüğü, çalışma ortamının demokratikleştirilmesi, işin yürütülmesinde temsiliyet sağlanmalıdır. https://www.ttb.org.tr/kutuphane/calisma_kosullari.pdf (Erişim Tarihi: 16.01.2023)

4. Ücretlerin yetersizliği ve Tatminsizliği

- Bireylerin ihtiyaç ve isteklerini karşılayabilmeleri için ekonomik anlamda kazanç elde etmeleri gerekmektedir. <http://journal.acibadem.edu.tr/tr/download/article-file/1701810> (Erişim Tarihi:16.012023) Diğer meslek grupları çalışanları gibi sağlık sektörü çalışanları ve bu arada araştırmamızın merkezindeki hekimlerin büyük bir kısmı ekonomik kazanç konusunda tatminkâr bir ücret almamaktadır. Türk-İş tarafından her ay düzenli olarak yayımlanan Aralık 2022 rakamlarına göre; 4 kişilik ailenin gıda harcaması, “açlık sınırı” **8.130 TL**, yoksulluk sınırı da **26.485 TL** olarak hesaplandı. <https://www.turkis.org.tr/aralik-2022-aclik-ve-yoksulluk-siniri/> (Erişim Tarihi:16.01.2023) Ocak 2023 maaş zammıyla döner sermaye vs. kalemler olmasa uzman doktorların bile yoksulluk sınırının altında bir ücrete mahkûm olduğu görülmektedir. Hemşireler ve diğer sağlık çalışanları da açlık sınırının biraz üzerinde ücret almaktadır. Enflasyondaki artışlar dizginlenemezse yılın ikinci yarısında satın alma gücündeki olumsuz artışın devam edeceği muhakkaktır.
- Ocak 2023 Doktor-Hemşire maaşlarına bakıldığında,
- Uzman doktor ¼: 24 bin 743 TL
- Hemşire (Üniversite mezunu) 5/1: 15 bin 611 TL alacağı görülmektedir.

<https://www.ntv.com.tr/galeri/ntvpara/2023-memur-ve-emekli-maas-zamminda-flas-gelisme-ek-zam-karari-geldi-en-dusuk-memur-ve-emekli-maasi-ne-kadar-oldu-bagkur-ssk,lBCByW7THkWhT5i2-gsN0A/YKjNcASdaEyoh4eEtyek1A> (Erişim Tarihi:16.01.2023)

Türkiye’de ücretlerin yetersizliği sadece Sağlık çalışanlarının değil, aslında tüm kamu-özel sektör çalışanlarının yakındığı can yakıcı bir sorundur. Hal böyle sosyal-ekonomik ve psikolojik birçok değişkenin etkisinde hekimler istifa ederek yurt dışına gitmektedir.

HEKİM İSTİFALARININ MEDYADAKİ YANSIMALARI

Hekim istifaları ilk olarak 2010’larda medyada ilgi çekmeye ve gündem olmaya başladı.

2010 yılında yeniden yürürlüğe giren Tam Gün Yasası nedeniyle yalnızca İstanbul’da, Sağlık Bakanlığı’na bağlı eğitim ve araştırma hastanelerinde görev yapan 129 doktor, hastanesinden istifa ve emeklilik yoluyla ayrıldı. <https://medimagazin.com.tr/hekim/129-doktor-istifa-etti-37854?p=1>

(Erişim Tarihi: 18.01.20223) Başlangıçta Özel muayenehane açmak ya da Özel hastanelerde çalışmak için istifa eden hekimler, 2010lardan sonra daha iyi koşullarda çalışmak ve daha güvenli-huzurlu bir yerde yaşamak için yurt dışına gitmeye başladılar. Türk Tabipleri Birliği'nin verilerine göre, özellikle son 3 yılda yurt dışına taşınmak isteyen doktor sayısında büyük artış var. **2012'de sadece 59 doktor** yurt dışına taşınma amacıyla başvurdu. **2021'in ilk 11 ayında bu sayı 1200'ü aştı.** İngiltere ve Almanya'dan hekimler **BBC Türkçe** 'ye neden yurt dışında çalışmak istediklerini ve göç ettikleri ülkelerdeki çalışma koşullarını anlattı.

BBC Türkçe'nin konuştuğu dört hekim, yurt dışına taşınma kararının bir anda alınmadığını, bunun sıkıntılı bir süreç olduğunu ancak Türkiye'de hekim olarak çalışmanın çok zorlaştığını anlatıyor.

'Almanya'ya gelme kararını bir günde almadık'

Genel cerrah olarak çalışmalarını Almanya'da sürdüren Uğur Gökçelli, "Almanya'ya gelme kararını bir günde almadık" diyor.

Bu yılın ilk 11 ayında 1246 doktor, yurt dışında çalışmak için gerekli olan iyi hal belgesini almak için Türk Tabipleri Birliği'ne başvurdu.

İngiltere'de bir üniversite hastanesinin acil servisinde çalışan pratisyen hekim Duygu Öztürk de "Farklı bir ülkede sıfırdan başlamak kimsenin hayal ettiği bir şey değil. Tekrar kendini ispatlamak zorlu bir süreç. O yüzden kimse hızlı bir şekilde 'Bir de orayı deneyeyim' demiyor" diyor ve ekliyor:

"Çok zorlanıyorsanız eğer yaptığınız işte, bu sefer düşünmeye başlıyorsunuz ve benim gördüğüm de hekim arkadaşlarımın şu an çok zorlandığı."

'Meslektaşlarımdan hemen her gün yurt dışına taşınma ile ilgili soru alıyorum'

Almanya'da psikiyatrist olarak çalışan Duygu Keskin Gökçelli ise Türkiye'deki doktor meslektaşlarından "hemen her gün" yurt dışına taşınma ile ilgili soru aldığını anlatıyor:

"Düzenini orada (Türkiye'de) kurmuş, iş yeri sabit, çocuğu olmuş, aslında zor zamanları aşmış artık keyifli zamanlarını yaşayacak arkadaşlarım bile her şeyi bırakıp Almanca kursuna başlamaya karar veriyorlar."

'Kolay bir süreç değil'

İngiltere'de kardiyojoloji uzmanı olarak çalışan Cemil İzgi de "Bu süreç benim için veya başka biri için kolay bir süreç değil. Motivasyonunuzun çok yüksek olması lazım" diyor.

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-59657943> (Erişim Tarihi: 18.01.2023)

Araştırmanın da ana konusu olan 1920-1922 yılları arasında Hekim İstifalarının medyada yansımaları hakkında Sağlık Bakanlığı, siyasilerin, Türk Tabipleri Birliği ve Sağlık ve Sosyal Hizmet Emekçileri (SES) gibi çeşitli Sağlık Sivil Toplum Örgütleri ve sendikaların basın ve medyadaki haber, açıklama, görüş ve etkinlikleri orijinal görsel ve işitsel malzemenin aslına sadık kalınarak derlendi. *Salgın döneminde sağlık sektöründeki iş yükünün artacağını öngörüsüyle 2020 mart ayı içerisinde bir genelge yayımlayarak kamu ve özel sektörde çalışan hekimlerin istifa etmelerini yasakladı. Sağlık sektörünün sekteye uğramaması adına atılan bu adım, 1 Temmuz 2021'de başlayan normalleşmeye kadar devam etti!!!*

MESUDE ERŞAN

@mesudersan

Kamudan hekim göçü devam ediyor. Tabipleri Birliği (TTB) İkinci Başkanı Doç. Dr. Ali İhsan Ökten, yaklaşık iki yılda 8 binin üzerinde doktorun kamudan istifa ettiğini veya emekliliğini istediğini belirterek “Her geçen gün istifa edenlerin sayısı artıyor. Kamudan bu denli yoğun istifa hiç olmamıştı” dedi.

Kamu sağlık sistemi hekimleri istifaya zorluyor. Türkiye'nin her yerindeki kamu ve üniversite hastanelerinden istifa eden hekimlerin, hatta kapanan kliniklerin haberleri geliyor. Daha birkaç gün önce Isparta Süleyman Demirel Tıp Fakültesi Hastanesi'nin plastik cerrahi kliniğinden 11 doktor istifa etti. Sadece Manisa'da son aylarda 50'den fazla doktor kamu hastanelerinden ayrıldı. Tek bir genel cerrahı kalmayan hastaneler var. Hekim eksikleri, diğer hastanelerden geçici görevlendirmelerle giderilmeye çalışılıyor. Bazı kliniklerde muayene, ameliyat gibi sağlık hizmetlerinin yanı sıra eğitim de aksıyor. Sağlık Bakanlığı'nın istifaları önlemek için şimdiki kadar attığı tek adım, ayrılanları arayarak anket yapmak, neden gittiklerini sormak oldu. İstifa edenlerden daha genç olanlar kendilerini Almanya, İngiltere, İsveç, Kanada, hatta Arap ülkelerine (Dubai) atmaya çalışırken, diğerleri ya özel sektöre kayıyor ya da muayenehanelerini açıyor. Emekli olup artık dinlenmeyi tercih edenler de var.

Hekim kendine gelecek göreviyor

Doç. Dr. Ökten, “Bu koşullarda mutlu hekim bulmak zor” dedi ve şöyle devam etti: “Kamudan istifalar, geçmişten gelen sorunlardan kaynaklanıyor. Sağlık Bakanlığı bu sorunları çözmüyor ve çözmekte de ısrar ediyor. 8 bin istifa eden hekimin yanında, yurt dışında çalışabilmek için bizden iyi

hal belgesi alan genç hekimlerimizin sayısı sadece geçen yıl 1405'e ulaştı. Bugüne kadarki en yüksek sayı bu. Ortam, gelecek adına güven vermiyor. Çözüm üretilmezse bu sayılar artmaya devam edecek. En büyük sorunumuz ekonomik özlük haklarımızın yıllar içinde gasp edilmesi, azalması, çalışma koşullarımızın her geçen gün kötüleşmesi, bunca çalışmaya karşı şikâyet ve şiddetin her geçen gün artması. Beş dakikada bir muayeneye zorlanmamız, Covid-19'un meslek hastalığı sayılmaması, uygulanan sağlık politikalarıyla hekim-hasta arasındaki saygı ve güven ortamının giderek azalması ve hatta artık kopma noktasına gelmesi bizi artık çok zorluyor.”

Cerrahi branşlarda istifalar daha yoğun

Öğretim üyesi kalmamış klinikler bulunduğunu anlatan Ökten, başka kliniklerden eğitimcilerle sistemin sürdürülmeye çalışıldığını söyledi. Ökten, bazı branşlarda istifaların daha yoğun olduğunu söyledi: “TUS'daki tercihler bu konuda ipucu veriyor. Daha yoğun çalışan, fiziksel ve beyin olarak daha az yoran uzmanlıklar tercih ediliyor. Özellikle cerrahi branşlar (kalp ve damar, beyin, kadın doğum gibi) tercih edilmiyor. Nitekim cerrahi branşlardan, çocuk hastalıkları kliniklerinden istifa edenler ve emekli olanlar daha fazla. Şu anda emeklilik maaşı iyi olsa, ben de dahil o kadar çok emeklilik isteyen çıkar ki.” Ökten geride kalan hekimlerin de iş yükünün çok arttığını söyledi: “Gerek istifalarla hekimlerin sayısının azalması gerek kısıktılan sağlık talebi gerekse pandemide ihmal edilen sorunlar nedeniyle kamu hastanelerinde randevu almakta büyük sorun yaşanıyor. Aylar sonraya alınabiliyor. Kalanlar daha çok çalışmak zorunda kalıyor. Bir uzman hekimin maaşı 5 bin lira dolayında. Araştırma ve eğitim hastanesinde eğitim görevlisiyim, doçentim çıplak maaşım 6 bin 80 lira. Hekimlerin büyük çoğunluğu yoksulluk sınırında yaşıyor. Hasta başına en fazla beş dakika ayırabiliyor. Hekim bu koşullarda kalmak istemiyor. Öte yandan özel sektörde çalışan, muayenehanesini açan da mutlu değil. Orada başka sorunlar var. Mutlu doktor bulmak zor.”

Aldığımız eğitimle yaptığımız hekimlik çelişiyor

İstanbul Tabip Odası Başkanı Prof. Dr. Pınar Saip kamudan istifa ve emekliliğe yol açan en önemli faktörleri iş yükü, liyakatsizlik, sağlıkta şiddet, hekimlik yapma koşullarının bulunmaması olarak sıraladı. Sağlık sisteminin hekimler üzerine kurgulandığını söyleyen Saip, bunun iş yoğunluğunu aşırı derecede artırdığını belirtti.

Sağlık hizmetinin basamaklandırılmaması ve kısıktılması nedeniyle bütün hastanelerde yığılmalar bulunduğunu vurgulayan Saip, şunları söyledi: “Hastanelerde aşırı bir yoğunluk var. Beş dakikada bir hatta bazen on dakikada üç hasta bakmak hekimleri mutlu etmiyor. Bu kadar kısa sürede

hekimlik yapılması mümkün değil. Aldığımız eğitimle yaşadığımız pratik arasında çok ciddi farklılıklar var. Hekimin hastaya 20 dakika ayırması, uzun uzun, detaylı hikayesini alması lazım. Kapıda bekleyen hastalar, içerideki hastaya zaman ayırmamıza tahammül edemiyor. Hatta uzun muayene, şiddeti bile artırabiliyor. En önemli sorunumuz, hekimlik yapamamak. Hekimlik yapabilecek bir ortam da yok. Sağlıkta şiddet başlı başına büyük bir sıkıntı. Hekimler, imkân bulduğunda, mecburi hizmet bittiginde veya emeklilik hakkı doğduğunda kamuda çalışmak istemiyor.”

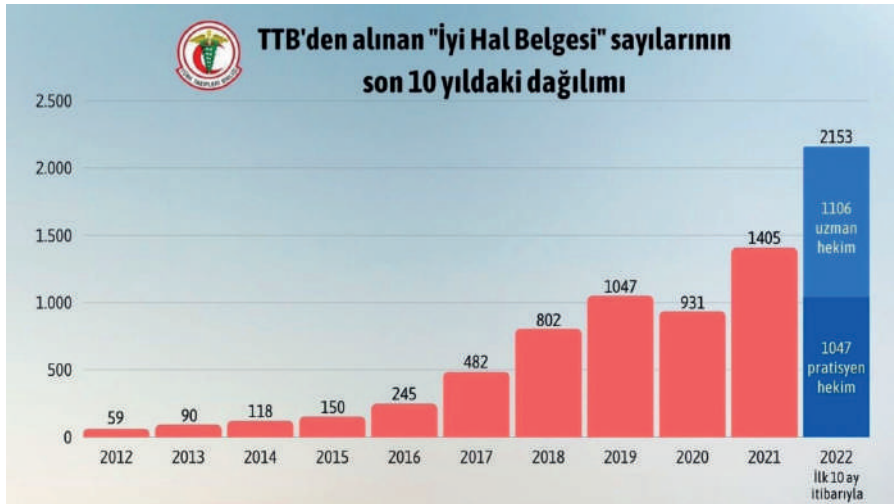
Cebinde istifasıyla dolaşanlar var

Saip de kamudan bu denli kaçıış hiç hatırlamıyor: “Çok fazla sayıda hekim kamudan çıkıyor. Bu kadarı hiç olmamıştı. Tüketici bir ortam var. Hekimlerin mesleğinden bu kadar bunaldığı, geleceğe, sağlık sistemine dair umutsuzluğun bu kadar yoğun yaşandığı bir dönem daha yaşamamıştık. Üstelik giderek artıyor. Bu çok ürkütücü.”

Plastik rekonstrüktif, estetik ve beyin cerrahilerinde özele çok ciddi akış olduğunu anlatan Saip, “Cebinde istifa dilekçesiyle dolaşan arkadaşlarımız olduğunu da biliyoruz.

<https://www.diken.com.tr/doktorlar-kamudan-kaciyor-cebinde-istifa-dilekcesiyle-dolasanlar-var/> (Erişim Tarihi: 28.12.2022)

Türk Tabipleri Birliği 2022'nin ilk 10 ayında yurt dışına gitmek için kendilerinden “İyi Hal Belgesi” isteyen doktor sayısının 2 bin 153 olduğunu açıkladı. 2022 yılında ‘İyi Hal Belgesi’ alanların bin 106’sı uzman hekim, bin 47’si ise pratisyen hekimlerden oluştu. TTB verilerine göre sadece ekim ayında 215 doktor yurt dışına gitmek için belge başvurusunda bulundu.

<https://www.cumhuriyet.com.tr/saglik/doktor-gocu-yilin-ilk-on-ayinda-rekor-kirdi-10-ayda-2-bin-153-doktor-goc-etti-1998708#:~:text=T%C3%BCrk%20Tabipleri%20Birli%C4%9Fi%202022'nin,si%20ise%20pratisyen%20hekimlerden%20olu%C5%9Ftu.> (Erişim Tarihi: 18.01.2023)

2022 rakamlarıyla Türkiye’de “92 bin 159’u devlet ve 18 bin 152’si vakıf üniversitelerinde toplam 110 bin 331 öğrenci” tıp fakültesinde okuyor. <https://www.evrensel.net/yazi/91635/tip-egitiminde-bir-terslik-var> (Erişim Tarihi: 17.01.2023) Özel üniversitelerde okuyanlar bir yana devlet üniversitelerinde okuyanların bile günümüz rakamlarıyla mezuniyet maliyeti 1 milyon TL yani güncel kurdan yaklaşık 50 bin Usd/Abd dolarını buluyor. Üzerine Uzmanlık maliyetini eklediğinde korkunç bir meblağ ortaya çıkmaktadır. Aslında bir hesapla hekimler mezuniyet sonrası 15-20 sene bedava çalışmış olmaktadır. Hal böyle iken, neoliberal politikaların emeği daha da ucuzlaştırdığı geri kalmış ülkelerde hasta sağlık sisteminin getirdiği yoğunluk ve hantallığa bir de fiziksel ve psikolojik şiddet ve mobbing eklenince her yıl binlerce hekim daha müreffeh, daha güven içerisinde yaşamak için adeta yurt dışına kaçmayı tercih etmektedir.

İstifa Eden Doktorlar Anlatıyor: Hayatımızdan vazgeçiyoruz ama...

Türkiye’de özellikle kamuda çalışan doktorların büyük bir kısmı emeklerinin karşılığını alamadığını ve yurt dışına çıkmak istediklerini belirtiyor. Türk Tabipler Birliği’ne (TTB) göre, 2021 yılında binden fazla doktor, yurt dışında çalışabilmek için kendilerinden gerekli “iyi hal” belgesi aldı. Anestezi uzmanı Doktor Tahsin Çınar, içinde bulunduğu koşullardan memnun olmayan sağlık çalışanlarından biri. Çınar, “Doktorluk kesinlikle Türkiye’deki en zor mesleklerden biri. Çünkü ekonomik açıdan bakarsak, asistan doktorlar yoksulluk sınırının altında kazanıyor ve aldıkları maaş, İstanbul’daki bir evin kirasını bile karşılamaya yetmiyor. Bu yüzden biz daha fazla gece mesaisi yaparak hayatta kalmaya çalışıyoruz” diyerek umutsuzluğunu dile getiriyor.

İsveç’e giden Türk doktor ne diyor?

Türkiye’den ayrılıp üç yıl önce İsveç’e giden Türk doktorlardan Burak Açıkgöz ise bu kararından pişman olmadığını şu şekilde dile getirdi.

“Ben İstanbul’da ilk göreve başladığım yerde çok güzel ameliyatlara yapılıyordu, biz iyi işler yapıyorduk. Ben ilk çocuğum doğunca gelecek için biraz endişelenmeye başladığımı fark ettim. Çocuğu olmayanlar bunu pek anlamıyor. Ama ben çocuğum olunca ne yapacağım diye endişelendiğim için en uygun seçenek olarak yurt dışına gitmeyi düşündüm. Benim bu

kararı verdiğimde İsveç'e gitmek daha kolaydı. Öte yandan İsveç'in sunduğu koşullar, açığı maddi ve manevi imkanlar daha iyiydi.”

Türk Tabipler Birliği ne diyor?

Türk Tabipler Birliği Konseyi üyesi Doktor Onur Naci Karahancı, Türk doktorların özellikle Avrupa'ya gitmek istediğine dikkat çekerek şunları söyledi:

Genelde en iyiyi ve en ucuz çalışanı seçen Avrupa ülkelerine yönelik daha fazla resmi bir göç yaşanıyor. Bunun nedenlerine baktığımızda, ilk neden olarak özgürlük, daha iyi yaşam kalitesi beklentisi ortaya çıkıyor. 2021'de göç eden doktor sayısında baktığımızda bunun bin 405 kişi olduğunu görüyoruz. Bu da son 10 yıllık bir süreçte yaşadığımız göçün 27 veya 28 kat daha fazlası. Bu yıl sadece haziran ayında 229 kişi yurt dışına gitti. Dediğim gibi eskiden yeni mezunlar ve pratisyen hekimler gitmeyi tercih ederken, şimdi bu rakamın en çarpıcı verilerinden biri, gidenlerin yarısından fazlasının uzman hekim olması.”

Ekonomik sorunlar yüzünden doktorlar yurt dışına gidiyor

Doktorların yurt dışına itme arzusundaki en önemli neden ekonomik sorunlar gösteriliyor.

İstanbul Üniversitesi'nde görevli ekonomist ve araştırmacı Enes Özkan, enflasyon oranındaki patlamanın en önemli nedenlerinden biri olduğunu şu şekilde dile getirdi: “Enflasyonun aslında beyin göçü ile doğrudan ilişkili olduğunu söyleyebilirim. Elbette enflasyona odaklanmadan önce enflasyonun nedenlerine daha fazla bakmak gerekiyor. Enflasyonu yaratan en önemli faktör Türkiye'nin kötü ekonomi politikası. Aksi takdirde, şu anda dünyada yaşanan genel enflasyon nedeniyle diğer ülkelerden yüksek miktarda beyin göçü olduğunu gözlemlemiyoruz. Ancak Türkiye'de yaşanan enflasyon, dünyada yaşanan enflasyonun çok üzerinde. Bu sorunun bu kadar çoğalmasına neden olan en önemli şey aslında hükümetin kötü ekonomi politikası. Türkiye'de yaşanan enflasyon diğer ülkelerden çok farklı bir süreç izliyor. Türkiye'de enerji fiyatlarındaki önemli bir artış var. Yine Avrupa ya da Amerika'daki gıda fiyatlarındaki artışla kıyaslanamayacak kadar ülkede yüksek bir enflasyon var. Türkiye'de resmi olarak yüzde 80'e yakın bir tüketici enflasyonu var. Ancak, bağımsız araştırma kurumlarının raporlarına göre enflasyon oranı neredeyse yüzde 80.”

Bu arada doktorların hasta yakınlarından gördüğü şiddet ve taciz ile bu kişilerin yeteri kadar ceza almaması, sağlık çalışanların motivasyonlarını kaybetmelerinde önemli faktörler arasında gösteriliyor.

<https://tr.euronews.com/2022/07/06/doktorlar-neden-turkiyeden-ayrilib-yurt-disina-yerlesiyor-saglik-calisanlari-anlatiyor> (Erişim Tarihi: 28.12.2022)

Gizem Coşkunardagcoskunarda@hurriyet.com.tr

Oluşturulma Tarihi: Eylül 19, 2021 07:006dk okuma

Sağlık Bakanlığı kısıtlama kararını kaldırdı, pek çok hekim istifa ve emeklilik için harekete geçti. Bunun birden çok nedeni var ama her ayrılık, kalan doktorların üzerine daha çok iş yükü bindiriyor ve bir kısırdöngü yaratıyor. Üç doktorla görüştük...

Sağlık Bakanlığı koronavirüs salgını sürecinde sağlık çalışanlarının istifa, emeklilik ve izin taleplerine kısıtlama getirmişti. Söz konusu yasağın 1 Temmuz itibariyle kaldırılmasının ardından bazı bölgelerde (Van-Muğla-İstanbul) yoğun hekim istifası ve emekliliği yaşanmaya başladı. Türk Tabipleri Birliği (TTB) Merkez Konsey Üyesi Meltem Günbeği'ne göre başta ekonomik kayıplar, iş yükünün fazlalığı ve yetersiz koşullar hekimler arasında istifalara neden oluyor ve mesleki tatmin her geçen gün azalıyor. Günbeği, her istifanın ardından iş yükünün geride kalan çalışanlara yüklendiğini, yeni istifaların yaşandığını ve bu durumun kısırdöngüye neden olduğunu söylüyor.

1 Temmuz sonrası ortak sebeplerden dolayı istifa eden ve isimlerini vermek istemeyen üç hekimden, onları mesleğini bırakma ya da ara vermeye iten nedenleri dinledik...

“Almanya’da Medikal Masaj Yapıyorum”

(D.K., aile hekimi, İstanbul)

İstanbul Cerrahpaşa Tıp Fakültesi’nde okudum. 4 yıldır da aile hekimi olarak çalışıyordum. Özellikle pandemi döneminde üzerimize binen iş yükü çok yıpratıcı oldu. Buna örnek olarak; çağrı merkezi çalışanı gibi hastaları tek tek telefonla aramamızı söyleyebilirim. O hastaları kapı kapı gezip muayene etme şansım olsa, inanın, gece gündüz demeden çalışırım. Ancak telefonla durum bilgisi almak bir hekimin görevi olmamalı; bir sürü iş yükümüz varken...

Sağlık çalışanlarına şiddet de Türkiye’de kapanmayan yara. Her an ‘başıma bir şey gelir mi’ korkusuyla çalışıyoruz hepimiz. Bir de maaş mevzuğu var.

Bir ülkede sistemi ayakta tutan hukuk, eğitim ve sağlıktır. Hekimlerin düz maaşları var. Üstü, ek ödeme olarak yatıyor, onlar da düşürüldü. Düz

maaşlar ne bir hekimin ne de bir eğitimcinin hak ettiği ücretler... Türkiye’de asistan hekimseniz, başka bir şey yapmaya vaktiniz kalmıyor. TUS (uzmanlık sınavı) dünyada en zor sınavlardan biri. Ona hazırlanmak istiyorsanız ve bir yandan asistanlığa devam edecekseniz, yemek dahi pişirmemeniz gerekiyor. Hayatınızdan vazgeçiyorsunuz.

‘Ülkemi Çok Seviyorum’

İstifa ettikten sonra Almanya’ya geldim. Aile hekimi olarak çalışırken fiziksel ağırları olan çok hasta geliyordu, ben de yardımcı olabilmek için medikal masaj eğitimi almıştım. Kendime burada bir hayat kurdum, yabancı dil öğreniyorum şu an ve bir yandan da masaj hizmeti veriyorum. Dil sınavını geçtikten sonra burada yine hekim olarak hayatıma devam edeceğim. Şu anki standartlarım Türkiye’ye kıyasla elbette daha düşük ama en azından huzurum yerinde. Burada hekim olarak çalışan arkadaşlarım insani şartlarda nöbet tutuyor. Asistan hekimler hem nöbet tutuyor hem de akademik araştırmalar yürütebiliyorlar. Ailem istifa edeceğimi öğrendiğinde önce çok üzüldü. Hekimliği bırakmamı tabii ki istemediler ancak Almanya’da yapacaklarımı anlatınca ikna oldular. Ben ülkemi çok seviyorum, mecburi hizmetimi de Doğu’da yaptım. Daha yıllarca Doğu’da hizmet verebilirim. Mesleğimi de çok seviyorum. İnşallah bir gün Türkiye’de şartlar düzeler, ben de ülkeme geri dönerim.

“Kıskırtılmış Sağlık Talebiyle Hastaneye Geliyorlar”

(İsmi vermek istemeyen bir iç hastalıkları uzmanı, İstanbul)

Akdeniz Üniversitesi Tıp Fakültesi mezunuyum, 19 yıllık iç hastalıkları hekimiyim. Birçok farklı devlet hastanesinde çalıştım. İstifa edeli henüz bir ay olmadı. Hastayla olan iletişim eskiden çok daha sağlıklıydı. Son 5 yılda ciddi anlamda tükenmişlik sendromu yaşıyordum. Çok fazla hasta bakıyorduk ve çok fazla iş yükü vardı. Roller tamamen değişmişti, hekimliği biz değil, hasta yapıyordu. Hasta, hasta olduğu için değil, ‘kıskırtılmış sağlık talebi’ için hastaneye geliyordu. Elbette tetkik istemek her hastanın hakkıdır ama hiçbir şikâyeti yokken internetten okuyup, televizyondan izleyip “Komşum baktırmış, şöyle çıkmış, tomografi çektirmiş, şöyle olmuş” diyerek durduk yerde tomografi çektirmeye gelenler var. Bir yandan da öyle bir yoğunluk var ki hastanede, tomografinin zararlarını anlatacak vaktiniz olmuyor. Zaten anlattığımızda da hasta tarafından bazen sözel direnç, bazen de fiziki şiddetle karşılaşıyoruz. Bu sırada gerçekten hasta olan kişiler mağdur oluyor. Oysa hekim-hasta ilişkisi böyle değildir. Hasta şikâyetiyle hekime gelir, hekim muayenesini yapar ve tetkik ister ve deva bulmaya çalışır. Artık bu ortadan kalktı, hekimler teknisyenlik yapıyor! Bu hem çok onur kırıcı hem de mesleki

tatmininizi yok ediyor. Ben bu konuda hastaları da suçlamıyorum, tamamen yanlış yürütülen sağlık politikalarının sonuçları bunlar... Yine bu sistemde en büyük hata, herkesin her saate randevu alabilmesi. Oysa yaşlı hastaların mutlaka sabahdan gelmesi gerekiyor ki gün içinde tetkik bakabilelim. 75 yaşında amca akşam 16.30'a randevu bulup geliyor. Sonraki gün bir daha tetkik için geliyor, sonra tekrar sonuçlar için geliyor. Yazık bu insanlara...

Günde 100 Hasta...

Gün içinde MHRS üzerinden 54 randevulu hasta bakıyordum, buna hasta olan personel, personel yakınları, diğer hekimlerin yönlendirdiği hastalar ve kontrol hastaları da eklenince sayı 100'ü buluyor, bazen de geçiyor. Doktorlara, hemşirelere yıl içinde eğitimler verilir. Bu eğitimlerde bize hastalardan müşteri diye bahsediliyor. Yürütülen politikada hekimin hastaya ne kadar şifa bulduğu değil, gelen tüm hastaları muayene edip göndermesi önemseniyor. Hekimlerin ek ödemeleri de performans sistemiyle ayarlanıyor, hasta başına ücretlendiriliyor. Bu da ek ödemelerimizde ciddi bir düşüş demek. Aldığımız çıplak maaşlar çok komik rakamlar. Ek ödemeler de emekliliğe yansımıyor. Eğer yıllık izne çıkarsak hasta bakmadığımız için ek ödememizi alamıyoruz. Son dönemlerde tüm bu anlattıklarımın dolaylı neredeyse depresyona girmiştim. Ayaklarım geri geri gidiyordu. Artık bir sivil savunma kuruluşunda çalışıyorum. Göçmenler ve onların sağlık sorunlarıyla ilgileniyorum. Gerçekten ihtiyacı olan hastalara yeniden deva olmaya çalıştığım için huzur doluyum.

“Evet, Olağanüstü Bir Durumda Çalıştık Ama Çalışmak İstememe Hakkım Da Var!”

(İsmini vermek istemeyen psikiyatri uzmanı, Van)

1,5 ay önce istifa dilekçemi verdim. Sözleşmeli olarak çalışıyordum, 7 yıllık psikiyatri uzmanıyım. Mecburi hizmetim bitti. 1,5 yıl boyunca pandemi servisinde nöbet tuttum. Çünkü sadece enfeksiyon ve göğüs hastalıkları doktorları yetişemiyordu. Psikiyatrinin dışında başka bir sürü şey yapıyordum. Evet, olağanüstü bir durumdu, çalıştık ama çalışmak istememe hakkım da var. Van, yaşamak istediğim yer değil, mecburi hizmetimi orada tamamladım. COVID-19 sebebiyle psikiyatride yoğunluk artmıştı, biz de başka alanda görevli olduğumuz için psikiyatri hastalarının tedavisi aksadı, takipsiz kaldılar. Bu süreçte saldırgan davranışlarda bulunan hastalarımız oldu. İstifamı verdikten sonra bayram nöbetlerimi tutmaya devam ettim. Sonra sağlık müdürlüğüne dilekçe takibi için gittim ve Ardahan'da görevlendirme kararının çıktığını öğrendim. Birkaç gün içinde Ardahan'da olmam gerektiğini söylediler, şoke oldum. İstanbul'da kendime yeni bir hayat

planlamış ve evimi boşaltmıştım. Sistemsel bir hata yüzünden görevlendirme kararımı fark etmemişler. 10 günlük de olsa gitmemi, gitmezsem müstafi durumuna düşeceğimi, bir yıl hiçbir yerde çalışamayacağımı söylediler. Ben bu durumu da kabul ettim, “Müstafi olarak da ayırabilirsiniz, gitmeyeceğim” diyerek Van’dan ayrıldım. Ve hâlâ bekliyorum. Bu durum yüzünden kendime yeni bir düzen kuramıyorum. Ya istifa edip bir ay yine çalışmaya devam ediyorsunuz ya da “Göreve gelmiyorum” deyip ayrılıyorsunuz. 10 gün tutanak tutuluyor ve ilişliğimiz kesiliyor. Benim için 10 gün tutanak da tutuldu ancak görev yerim hâlâ Ardahan görünüyor. Ayrılmadım yani.

<https://www.hurriyet.com.tr/kelebek/hurriyet-pazar/istifa-eden-doktorlar-anlatiyor-hayatimizdan-vazgeciyoruz-ama-41897906> (Erişim Tarihi:17.01.2023)

Yakında Doktor Bulamayabiliriz! Birer Birer İstifa Eden Doktorlar Sosyal Medyanın Gündeminde

Deniz Gök Onedio Gündem - Haber Editörü

05.12.2021- 16:45

Çalışma koşulları, iş yükü ve ekonomik sıkıntılara isyan eden doktorlar Twitter'da #HekimlerİstifaEdiyor etiketiyle kampanya başlattı. Doktorların şikayetlerini dile getirdiği etiket altında dünden bu yana 150 bine yakın paylaşım yapıldı. Peki doktorların talepleri neler?

Uzun nöbetler, düşük ücret ve yaşanan şiddet olayları nedeniyle kamudan istifa eden hekimlerin sayısı her geçen gün artıyor.

20 ayda 9 bin istifa

Geçtiğimiz haftalarda istifalara ilişkin bir açıklama yapan Manisa Talip Odası Başkanı Şahut Duran, salgının başından bu yana geçen **20 ayda**, Türkiye genelinde **9 bin** hekimin istifa ettiğini söylemişti.

- Hekimler salgının iyice ağırlaştırdığı **çalışma koşulları**, **aşındırılan özlük hakları**, emek karşılıksız çalışma ve hâlâ devam eden **sağlıkta şiddet** nedeniyle istifa ve göç etmekte, emekli olmayı seçmektedir.
- Son 20 ayda Sağlık Bakanlığı bünyesinde çalışmaktayken istifa eden hekim sayısı **9 bin** kişiyi bulmaktadır, buna henüz asistan olduğu halde istifa edenler de dâhildir. Önceki dönemle karşılaştırınca yüzde 20'lik bir artış söz konusudur.'

DW Türkçe, Türkiye'yi bırakıp Almanya'ya giden doktorlarla konuştu, bu kararlarının nedenlerini sordu. Türk doktorlar, verdikleri yanıtlarda çalışma koşullarına ve güvenlik endişelerinin olmayışına dikkat çekti. 📌

Asistan doktor Rümeyşa Şen'in 36 saatlik nöbetin ardından trafik kazasında hayatını kaybetmesi de doktorların çalışma koşullarını bir kez daha tartışmaya açmıştı.

Genç Asistan Rümeyşa Berin Şen'in Hayatını Kaybetmesinin Ardından Hekimler İşyanda: #36SaatNöbetOlmaz

Prof Dr Güner Sönmez ✓
@DrGunerSonmez

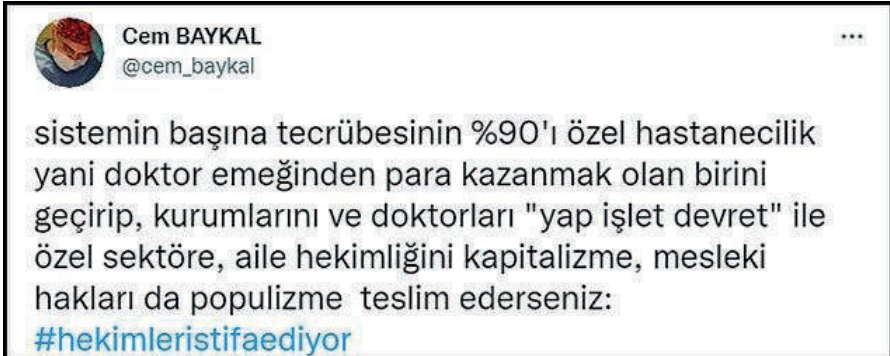
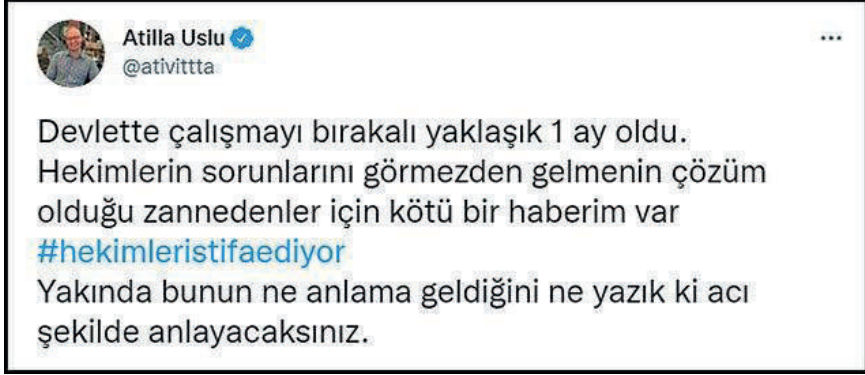
5 dakikada bir hasta bakıp hiç hata yapmaması beklenen, 36 saat nöbetin ardından kusursuz bir ameliyat yapması istenen, yoğunluktan eğitimleri aksayan, malpraktis davaları ile bunaltılan, maaşları ağızlara sakız olan, söz verilip sorunları çözülmeyen [#hekimleristifaediyor](#)

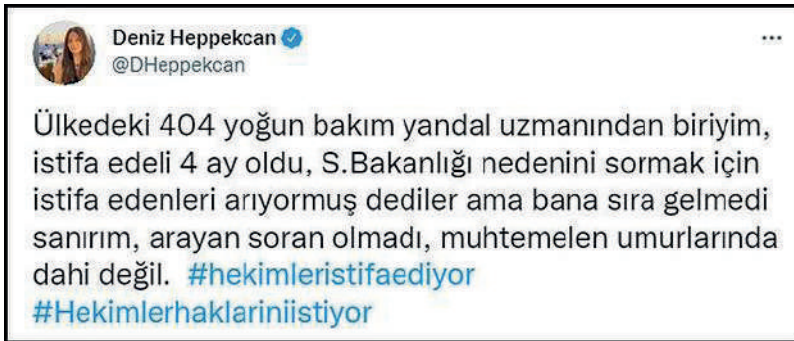
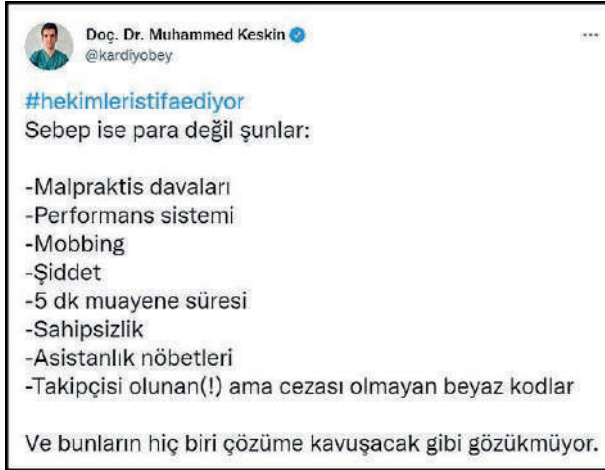
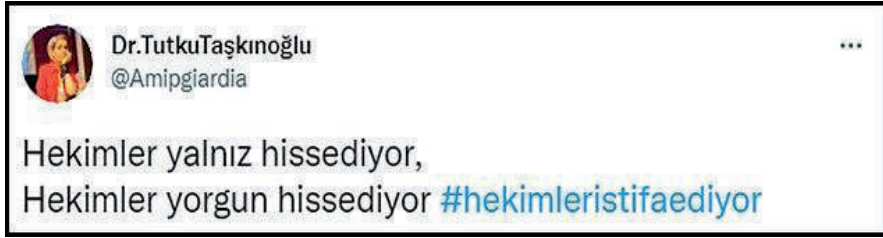

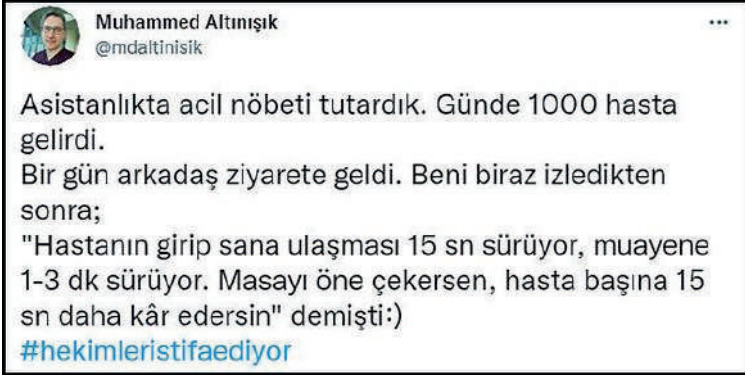
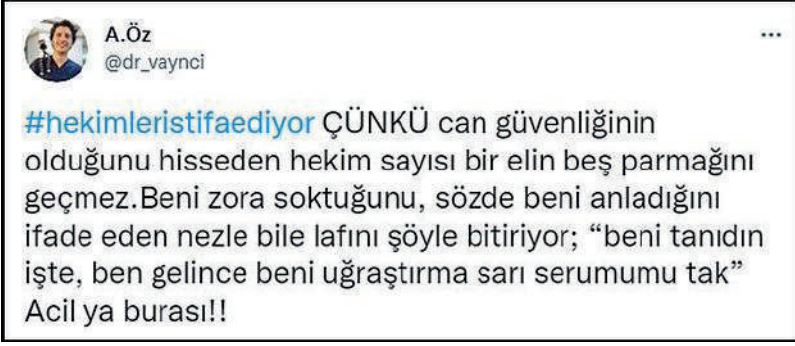
Pınar Ünal-Aydın
@profpinaruyadin

[#hekimleristifaediyor](#) 4 yıl önce istifa ettim. Şu anda yurtdışında sadece akademisyenim.

- esnek çalışma saatim var
- akademik yayın yapmaya enerjim ve vaktim var
- takdir edilip sayılıyorum
- her sabah kahvemi keyif ile içerek güne başlıyorum.

<https://onedio.com/haber/yakinda-doktor-bulamayabiliriz-birer-birer-istifa-eden-doktorlar-sosyal-medyanin-gundeminde-1022867> (Erişim Tarihi: 17.01.2023)

Hekimler Kamu Hastanelerinden Neden İstifa Ediyor?

Kübra KIRIMLI

Ankara

İktidarın hekimlere dayattığı yoksulluk sınırında ücret, ağır çalışma koşulları, karşılanmayan talepler, sağlıkta durmayan şiddet son dönemde kamu hastanelerinde çalışan doktor istifalarını artırdı. Birçok ilde bazı bölümlerde tek bir uzman hekim kalırken Urfa’da Harran Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesinde 1,5 yılda istifalar nedeniyle 9 bölüm kapandı. Son olarak Bursa Uludağ Üniversitesi Sabahattin Gazioglu Çocuk Hematoloji ve Onkoloji Hastanesi Çocuk Onkoloji Kliniğinde çalışan son hekimin de istifası sonucu, klinik hekimsiz kaldı. Kliniğin kapatılacağı iddiaları üzerine açıklama yapmak zorunda kalan Üniversitenin Rektörü Prof. Dr. Ahmet Saim Kılavuz hastanede çalışması için bir yan dal uzmanının görevlendirildiğini ifade etti.

Yaşananlara ilişkin konuştuğumuz Bursa Tabip Odası Başkanı Dr. Levent Tufan Kumaş, açıklanan enflasyon rakamlarını hatırlatarak “Hekimler yoksulluk sınırı altında, şiddetle karşı karşıya çalışıyorlar. Özlük hakları ve çalışma koşullarının ağırlığı hekimleri kamu hastanelerinden uzaklaştırıyor” dedi.

Rektör Sorunu Doğruladı

Bursa Uludağ Üniversitesi Sabahattin Gazioğlu Çocuk Hematoloji ve Onkoloji Hastanesi Çocuk Onkoloji Kliniğinde görevli bir hekimin açık kalp ameliyatı olması, bir hekimin de istifası sonucu klinik hekimsiz kaldı. Kliniğin kapatılacağı ve hastaların çevre illere gitmek zorunda kalacağına iddia edilmesi üzerine çok sayıda hasta yakını sesini yükseltince hastane rektörü de yaşanan sorunu kabul eden açıklama yapmak zorunda kaldı. Rektör Prof. Dr. Ahmet Saim Kılavuz, onkoloji kliniğinde hizmetin durmayacağını, hizmet vermeye devam edileceğini ileri sürerek “Üniversite hastaneleri ve tıp fakülteleri eleman yetiştiriyor. Ancak maalesef vakıf üniversiteleri ve ona bağlı hastaneler bu elemanları transfer ediyorlar” dedi.

“Hekimler Yoksulluk Sınırında Yaşıyor”

Bursa Tabip Odası Başkanı Dr. Levent Tufan Kumaş, kamu hastanelerinde artan hekim istifalarının nedenlerini şu sözlerle anlattı: “Bugün açıklanan enflasyon rakamını gördünüz. Hekimler yoksulluk sınırı altında çalışıyorlar. Özlük hakları ve çalışma koşullarının ağırlığı hekimleri kamu hastanelerinden uzaklaştırıyor. Bir de sağlıkta şiddet meselesi var. Buna ilişkin bir şeyler yaptılar ancak bu bizim talebimizi karşılayan bir şey değil” dedi.

“Rektörün Önerdiği Çözüm Yanlış”

Artan hekim istifalarının Bursa’ya özgü olmadığını birçok ilde benzer sorunların yaşandığını dile getiren Kumaş, Rektör Kılavuz’un açıklamasının doğru olduğunu aynı şeyleri söylediklerini belirterek “Ancak rektörün açıklamasında kendisine katılmadığımız bir nokta var. Kılavuz ‘Biz yetiştiriyoruz vakıf üniversitelerinde çalışıyorlar’ diyor ama bunu engellemeye yönelik bir çözümleri yok. Çözüm önerisi yanlış. Hekim göçünü engellemek, kısıtlamak, hekimin nerede çalışacağına karar vermek sorunu çözmez. Daha çok zarar verir diye düşünüyorum. İşte tam da bu yüzden bazı branşlarda eksiklik var. Ve bu engellerle bu branşlarda hekimleri tutmak imkânsız hale gelir” dedi.

“Riskli Bölümler Artık Tercih Edilmiyor”

Tıpta Uzmanlık Sınavı (TUS) sonuçlarına bakıldığında hekimlerin malpraktis davaları, bazı branşların asistanlık sürecinin zorlu ve yıpratıcı

olması, zorunlu hizmet gibi sebeplerle daha az riskli bölümleri tercih ettiklerinin görüldüğünü hatırlatan Kumaş “Genç hekimler artık pediatri, kadın doğum, kalp damar cerrahi ve genel cerrahi gibi riskli alanları tercih etmiyor. Bunun bir karşılığı olmalı, bu alanlara teşvik edici önlemler alınmalı. Bakın bugün bir kadın doğum uzmanı verdiği onca yıllık emeğini kenara koyup, TUS’a girerek daha az riskli alanda çalışmak arzusuyla biyokimya uzmanı olabiliyor. Bu da sorunu anlatan somut bir örnek” dedi.

“İstifalar Randevu Sistemini De Etkiliyor”

Kamudan istifa eden hekimlerin çalıştıkları alanlarda çok yüksek ücretler kazanmadığına da dikkat çeken Dr. Kumaş, “Kamudaki standart özelde de belirleyici oluyor aslında” dedi. Kamudan istifaların randevu sistemini de etkilediğine değinen Kumaş, “Bir hekim emekli olduğunda ya da istifa ettiğinde o alanda bir boşluk oluşuyor. Orada sağlık hizmeti bekleyen bir hasta topluluğu var. Bu ihtiyaç bu kez diğer hekimlerin üzerine kalıyor. Yük artıyor. Haliyle orada çalışmaya devam eden hekim üzerindeki bu baskı yeni istifalara da sebep oluyor” diye konuştu.

Sağlık Olsun her cuma Evrensel ‘de. (Ankara/Evrensel)

<https://www.evrensel.net/haber/462959/hekimler-kamu-hastanelerinden-neden-istifa-ediyor-hangi-branslardan-uzaklasiyor-dr-levent-tufan-kumas-saglik-olsun> (Erişim Tarihi: 28.12.2022)

Haber Global – Doktorlara Dair Bir Yurt Gerçeği: ‘Bu Sadece Kısa Süreli Bir Kaçış...’ – 04.02.2022

Kamudan ayrılan doktor sayısında bir artış gözlenmekte. Özele geçenler, muayenehane açanlar, Türkiye’den ayrılanlar... Bu ayrılıkların farklı sebepleri ve farklı motivasyonları bulunuyor. Peki sorunun kilit noktası ne ve çözümü nerede? Bazılarına göre kamudan ayrılmak sadece kısa süreli bir kaçış...

Her fırsatta şükranlarımızı sunduğumuz sağlıkçılar, pandemide olağanüstü bir mücadele verdiler ve hala vermekteler... İki yıllık bu süreçte hala şiddete kronik seviyede maruz kalıyorlar; ekonomik beklentilerinin karşılanmadığı görüşündeler ve iş yoğunluğundan da şikayetçiler.

Tüm bunlar sağlıkta kamudan ayrılmayı ve kamudan özele geçişleri etkileyen durumlar. *TTB’ye göre 2018’de 877 olarak belirlenen istifa eden hekim sayısı 2021’de 2514 olarak kayıtlara geçti. Uzman seviyesinde ise 1466 olan sayı 2021’de 2068 olarak tespit edildi.*

Bu ciddi artışın bir sebebi olmalı. Özel Hastaneler ve Sağlık Kuruluşları Derneği Başkanı Op. Dr. Reşat Bahat, bir özel hastanede hizmet veren

Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Uzmanı Doç. Dr. Sevil Bilir Göksüğü ve Türk Diş Hekimleri Birliği Genel Başkanı Ahmet Tarık İşmen yanıtladı.

2008'deki Mevzuata Vurgu

Op. Dr. Reşat Bahat, dünyada hekim kaynağının kısıtlı olduğuna dikkat çekerken 2008'de getirilen mevzuata göre özel hastanelerin yatak artırma, branş artırma ve doktor sayısı artırma şansının olmadığını vurguladı.

“Hekimler muayenehane açabilir. Önlerinde bir engel yok veya yurtdışına gidebilirler...” diyen Bahat mevzuatı anlatarak şöyle devam ediyor:

“Kadrolarımız 14 yıl önce donduruldu. Diyelim ki benim hastanemde 3 tane kadın doğumcu var. 10 tane de ihtiyacım olsa alamıyorum ki. Sadece boş kadromu doldururum. Kadro genişletmek mümkün değil. 14 yıldır durum böyle. Bizim bir dahlimiz yok, fırsatımız olsa olabilirdi onu demek istiyorum.”

Doç. Dr. Sevil Bilir Göksüğü ise faktörleri sıralıyor:

“Bir sürü sebep var... Temel sebeplerden biri çalışma şartları, yoğunluk ve çalışma yükü. Bazı yerlerde 5-10 dakikada bir randevu veriliyor. Acil serviste nöbet tutarken bin hasta bakılan yerler oluyor. Elbette düşük ücretler de etken... Mobbing ve çözüm bulanamayan şiddet olayları da oldukça etkili faktörler.”

Kişisel açıdan kamudan öze geçiş için “Öze geçmek aslında kısa süreli bir kaçış” ifadesini kullanan Göksüğü, “Genel olarak sağlıkçıların beklentileri özel hastanelerde de tam olarak karşılanmıyor. Sadece biraz daha huzurlu çalışılabilir” diyor ve ekliyor:

“Hiç olmazsa günde 100 hasta bakmıyoruz da 30 hasta bakıyoruz. Aslında öze geçiş kısa süreli bir çözüm, bir arayış... Asıl büyük tehlike sağlıkçılarımızın yurtdışına gidiyor olmaları.”

‘2021’de 820 Diş Hekimi Kamudan Ayrıldı’

TDB Genel Başkanı Ahmet Tarık İşmen ise diş hekimleri açısından durumu değerlendirdi. İşmen, “Üniversiteler haricinde devlete bağlı ağız ve diş sağlığı merkezlerinde 12 bin civarı diş hekimimiz var. 2021’de bunlardan 820 tanesi ayrılmış” diyor.

2018 ve 2019’da bu sayının neredeyse yarı yarıya az olduğuna dikkat çeken İşmen, diş hekimliğinde ayrılığın temel sebebinin ise iş yükü olduğunu ifade ediyor. Randevu sistemine dikkat çeken İşmen, “Dünya çapında kamudaki bir diş hekimi 8-12 hasta görür. Bizde bu sayısı 25 civarında” diyor.

İşmen ayrılık sebeplerini ise “Bizdeki durum genel doktorluktaki gibi değil. Mobbing, baskı, şiddet, iş yükünün artması elbette bizde de görülen bir durum ama tabip sınıfındaki gibi reel değil. Bizde daha çok ekonomik kaygılarla kamudan özele geçiliyor” diye konuşuyor.

Son olarak Bahat, “Bir sorun olduğu kesin. Kamu sağlığını sıkıntıya sokan bir durum yok henüz ancak gelecek için bu duruma dikkat etmek lazım. Emredici hükümler değil cezbedici düzenlemeler getirilmeli” ifadelerini kullanıyor.

<https://ohsad.org/haber-global-doktorlara-dair-bir-yurt-gercegi-bu-sadece-kisa-sureli-bir-kacis-04022022/> (Erişim Tarihi:28.12.2022)

Doğu ve Güneydoğu’da Doktorlar İstifa Ediyor

7 Haziran seçimlerinin ardından ülkenin doğusunda başlatılan operasyon ve yaşanan çatışma ortamı sağlık çalışanlarını görev yapamaz duruma getirdi. Son üç ayda dört sağlık çalışanı gerek güvenlik güçlerinin operasyonları gerek PKK’nin saldırıları sonucu hayatını kaybetti. Artan çatışma ortamı pek çok il ve ilçede pek çok doktorun istifa etmesine pek çoğunun rapor almasına ve çok sayıda sağlık çalışanın da tayin dilekçesi vermesine sebep oldu.

İstifalar Bitlis, Hakkari’de yoğunlaşırken tüm il ve ilçelerde sağlık çalışanları tırmanan savaş rejimi nedeniyle görevlerini yapamaz duruma geldi.Bitlis Devlet Hastanesi Başhekimi Dr. Erdal Dilekçi, olayların yaşandığı günden bu yana hastanede görev yapan 30 doktor ile 35 yardımcı sağlık personelinin istifa ettiğini söyledi. Sağlık çalışanlarının istifasının büyük sıkıntıya neden olduğunu ifade eden Dilekçi, şöyle konuştu: “3-4 ay öncesinde her branşta halkımıza sağlık hizmeti veriyorduk. Her branşta 2 ve üzeri doktorumuz vardı. Mecburi hizmetini dolduran doktorlar tayin istedi. Fakat olayların yaşandığı son süreçte, 30 uzman ve pratisyen hekimimiz istifa etti. Yardımcı sağlık personeli konusunda da büyük bir kaybımız oldu. 35 yardımcı sağlık personeli, yani ebe, hemşire, laborant ve sağlık memuru hastanemizden ayrıldı. Tabi bakanlığımız bize özellikle ihtiyacın çok olduğu branşlarda hekim takviyesinde bulundu. Önceden 2-3 hekimle hizmet verdiğimiz bazı branşlarda, şimdi tek hekime düştük.” Üç hekimle hizmet verdikleri kulak-burun-boğaz branşında şu anda işlerin bir doktorla yürütüldüğünü vurgulayan Dilekçi, şöyle devam etti: “Olaylardan önce hastanede 90 pratisyen ve uzman doktorumuz vardı. Şimdi bu sayı göreve yeni başlayanlarla 70 civarındadır. 3 ortopedi hekimimiz varken, bu sayı 2’ye düştü. Acil serviste 2 uzman hekimimiz vardı, bunlar istifa etti. Acil serviste önceden 11 pratisyen hekimimiz vardı, bu sayı 5’e düştü. Son atamalarla acilde 9 hekimle hizmet veriyoruz. Acilde uzman doktorumuz

yok. Olayların yoğun yaşandığı dönemlerde de hasta sayısında düşüş yaşandı. Ancak o dönemlerde gelemeyen hastalardan dolayı şimdi hastanemizde ciddi bir yoğunluk yaşamıyor. Burada en büyük sıkıntımız bir anda eksilen doktor sayımızdır. Doktorlarımız haftada 2 gün ameliyata çıktığında, 3 gün poliklinik hizmeti veriyoruz. O branşta 2 gün hasta mağdur oluyor.”

Hakkâri Kamu Hastaneleri Birliği Genel Sekreterliği yetkilileri, Çözüm Süreci ile huzurun hâkim olduğu kente ilk kez çok sayıda doktor atandığını, ancak son dönemde artan terör olaylarının sağlık çalışanlarını olumsuz etkilediğini bildirdi.

Van-Hakkâri Tabipler Odası Başkanı Ahmet Koç, bölgede son zamanlarda yaşanan çatışmalı ortam nedeniyle sağlık çalışanlarının tedirgin olduğunu anlattı.

Bölgede görev yapan ve mecburi hizmeti biten sağlık çalışanlarının tayin talebinde bulunduğunu belirten Koç, şöyle konuştu: “Mecburi hizmeti bitenler kentten gitmek için atama talebinde bulunuyor. Tayini çıkmayan sağlık çalışanları arasında istifa edenler de var. Doktorların büyük bir kısmı mecburi hizmetten dolayı kente geliyor ve bu hizmet süresini tamamlamadan kentten ayrılmıyor. Bu sürede ancak istifa ederlerse kentten ayrılabilirler. Sağlık çalışanlarımız ilçelerde, köylerde, ulaşım ve hizmet olanaklarının kısıtlı olduğu yerlerde görev yaptıkları için sürenin bitiminden hemen sonra gitmek istiyor. Son olaylar nedeniyle diğer kurumlarda olduğu gibi sağlık çalışanlarında da büyük bir moral bozukluğu yaşanıyor.” Çatışmalar nedeniyle ulaşım sıkıntısının yaşandığı Çukurca ilçesinde Emir Şaban Mahallesi'nin muhtarı İlyas Güzel, “Yolların kapalı olmasından dolayı doktorlarımız maalesef istifa edip gittiler. Çözüm Süreci bittikten sonra durum bu hâle geldi. Bir an önce sürecin yeniden başlamasını, ilçemize doktorların gelmesini istiyoruz. Halkın doktorsuz kalmasını istemiyoruz.” dedi.

Hasta yakını Mehmet Baş da doktorların görevlerini bırakmasına gönüllerinin razı olmadığını vurgulayarak, onların kentte kendilerini güvende hissetmesi gerektiğini ifade etti.

Doktorlara yönelik kentte yanlış bir davranış olmayacağına değinen Baş, “Burada devletimiz var. Bazı doktorların tedirginliğini doğal karşılıyorum ama istifa gerekçesi olarak görmüyorum. Türkiye’de misafirperverlik örneğinin en yoğun olduğu yerlerden biri Hakkâri’dir. Görevlerinin başına dönsünler. Doktorluk için bu kadar emek vermişler.” diye konuştu.

Bingöl İl Sağlık Müdürü Abdullah Demir, ağustos, eylül ve ekim aylarında 112 Acil Komuta Merkezi’ne gelen ihbarlara rağmen, güvenlik gerekçesiyle

196 hastaya müdahale edemediklerini veya hastanelere götüremediklerini söyledi

Demir, yaptığı açıklamada, son dönemlerde yaşanan terör olaylarının 112 acil sağlık ekiplerinin çalışmasında aksamaya neden olduğunu söyledi. Ekiplerin çok sayıda vakaya gidemediğini ifade eden Demir, son aylarda acil hastaya müdahale sayısında ciddi düşüş yaşadıklarını kaydetti.

“112 Acil Komuta Merkezine yapılan ihbarlar sonucu, temmuz ayında 2 bin 547, ağustosta 2 bin 154 ve eylülde bin 714 hastaya müdahale ettik veya hastaneye götürdük. Bu aylarda, 196 hastaya güvenlik gerekçesiyle ulaşamadık” diyen Demir, vaka sayılarına bakıldığında müdahale edilen vaka sayısında aydan aya düşüş meydana geldiğini bildirdi.

kaynak: 13.10. 2015-20.10.2015 tarihleri arasında medimagazin,hekimedya ve haberport sitelerinin haberlerinden derlenerek harılanmıştır.

<https://saglikcalisanisagligi.org/1900-dou-ve-gueneydoua-doktorlar-stifa-ediyor.html> (Erişim Tarihi: 28.12.2022)

Erdoğan ‘Giderlerse Gitsinler’ Demişti: İstifa Eden Doktor Sayısı Açıklandı

Uzun ve yorucu çalışma süreleriyle artan şiddet olayları ile maaşların düşük olması sağlık çalışanlarını istifaya zorluyor. Erdoğan’ın daha önce “Giderlerse gitsinler” dediği doktorların istifa sayısı açıklandı.

AKP’li Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın doktorlar için sarf ettiği “**Açık konuşuyorum, açık konuşmayı severim. Varsın gidiyorlarsa gitsinler.**” sözleri uzun süre tartışılmıştı. Sağlık Bakanı Fahrettin Koca, 1 Ocak 2020’den 2022’ye kadar 13 bin 557 hekimin istifa ettiğini açıkladı.

CHP Balıkesir Milletvekili Fikret Şahin, katıldığı TELE1 yayınında 13 bin 557 hekimin kamudan istifa ettiğini söyledi. Sayıyı Sağlık Bakanı Fahrettin Koca’dan aldığı belirten Şahin, “**Günlük 400 hekim istifa ediyor.**” dedi.

Şahin şu ifadeleri kullandı:

“1 Ocak 2020’den itibaren kaç hekim istifa etti?’ diye sorduk. Sağlık Bakanı Fahrettin Koca da ‘35 aylık süreçte 13 bin 557 hekim istifa etmiş. 35 aya böldüğümüzde her ay 400 hekimin istifa ettiği ortaya çıkıyor. Bu hekimlerimizin kaçının yurt dışına gittiğini de TTB verilerinden görebiliriz. 11 ayda 2 bin 417 hekim yurtdışına gitmek için başvuru yaptı. Her ay 220 hekim yurtdışına kaybediyoruz.’ yanıtını verdi.”

<https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/erdogan-giderlerse-gitsinler-demisti-istifa-eden-doktor-sayisi-aciklandi-2015980> (Erişim Tarihi:28.12.2022)

Sağlık Bakanı Fahrettin Koca Açıkladı! 2022 Yılında Kaç Doktor İstifa Etti?

Ücret, çalışma koşulları ve güvenlik kaygıları nedeniyle kamudan istifa eden doktorların sayısı belli oldu. Sağlık Bakanı Fahrettin Koca, TBMM Plan ve Bütçe Komisyonu'nda 2022 yılında 2 bin 239 uzman hekim ile bin 955 hekimin istifa ettiğini açıkladı.

Sağlık Bakanı Fahrettin Koca, TBMM Plan ve Bütçe Komisyonu'nda 2022 yılında 2 bin 239 uzman hekim ile bin 955 hekimin istifa ettiğini açıkladı. “Başta hekimlerimiz olmak üzere sağlık personelimiz sayısında OECD ülkelerine kıyasla hızlı bir artış göstermemize karşın artan talepler karşısında eksiklerimiz hala bulunuyor. Hemşire ve ebe sayımızı daha yüksek bir hızla artırıyoruz ama OECD'nin gerisindeyiz” diyen Bakan Koca şunları söyledi:

- Sağlık çalışanlarımızın sayısı, 777 bini Bakanlığımız bünyesinde olmak üzere 1 milyon 359 bine ulaştı. Buna rağmen, yeni insan kaynağına ihtiyacımız var.

- Sağlıkta Beyaz Reform kapsamında almayı planladığımız 85 bin yeni çalışma arkadaşımızla, 115 bin ilave personel istihdamı sağlamış olacağız.

- Beyaz reformun hayata geçmesiyle birlikte kamuya dönüşte ani artış olmuştur.

<https://www.internethaber.com/saglik-bakani-fahrettin-koca-acikladi-2022-yilinda-kac-doktor-istifa-etti-2279873h.htm> (Erişim Tarihi:28.12.2022)

Bakan Koca CHP'li vekilin önergesini yanıtladı! 13 bin 557 hekim istifa etti

27 Aralık 2022 Salı

Sağlık Bakanı Fahrettin Koca, 1 Ocak 2020'den 2022'ye kadar 13 bin 557 hekimin istifa ettiğini açıkladı.

CHP Balıkesir Milletvekili Fikret Şahin, TELEM ekranlarında Zeynel Lüle'nin sunduğu Habere Doğru programına konuk oldu. Sağlık sistemi ve hekimlerin istifasına dair çarpıcı bilgiler veren Şahin, 13 bin 557 hekimin kamudan istifa ettiğini söyledi. Sayıyı Sağlık Bakanı Fahrettin Koca'dan aldığını belirten Şahin, “Günlük 400 hekim istifa ediyor.” dedi.

Şahin şu ifadeleri kullandı:

“1 Ocak 2020’den itibaren kaç hekim istifa etti?’ diye sorduk. Sağlık Bakanı Fahrettin Koca da ’35 aylık süreçte 13 bin 557 hekim istifa etmiş. 35 aya böldüğümüzde her ay 400 hekimin istifa ettiği ortaya çıkıyor. Bu hekimlerimizin kaçının yurt dışına gittiğini de TTB verilerinden görebiliriz. 11 ayda 2 bin 417 hekim yurtdışına gitmek için başvuru yaptı. Her ay 220 hekimi yurtdışına kaybediyoruz.’ yanıtını verdi”. <https://tele1.com.tr/bakan-koca-chpli-vekilin-onergesini-yanitladi-13-bin-557-hekim-istifa-etti-761629/> (Erişim Tarihi: 28.12.2022)

Kamu Çökertiliyor, Hekimler İstifa Ediyor: Tüm Toplumunu Sağlığına Sahip Çıkmaya Davet Ediyoruz

23.05.2022

Türkiye’de 1980’ler ile başlayıp AKP döneminde tırmanan ve Sağlıkta Dönüşüm Programı ile vücut bulan sağlıkta piyasalaştırma süreci, bugün sürdürülemez bir noktaya gelmiştir. Türk Tabipleri Birliği olarak ilk günden itibaren mücadele ettiğimiz bu sağlık politikası, hekimliğe ve halkın sağlık hakkına zararlar vermeye, sağlık ortamındaki tahribatı derinleştirmeye devam etmektedir. Harran Üniversitesi Tıp Fakültesi’nde hekim istifaları sonucu bölümlerin kapanması, sürdürülemezliğin ve tahribatın en güncel sonucudur. Sağlık sistemindeki kriz; hastalık üzerine kurgulanmış sağlık sisteminin yarattığı hasta enflasyonu, yoğun ve karşılıksız emek, yoksulluk sınırının altındaki gelirler, liyakatsiz atamalar, sağlıkta şiddet ve tüm bunlara bağlı olarak hekimlerdeki tükenme gibi sorunlarla daha da derinleşmektedir. Bilimin gereklerine göre hareket edilmemesi, anabilim dallarının taleplerinin karşılanmaması, akademisyen görüşlerinin alınmaması ise üniversite hastanelerindeki hekimlerde büyük hayal kırıklıkları yaratmaktadır. Hastane ölçeğinde idarecilerin kayıtsızlığı, sağlık sistemi ölçeğinde de iktidarın oyalamacı taktikleri hekimleri ya yıllarca çalıştıkları kamu hastanelerinden ya da memleketlerinden vazgeçmeye zorlamaktadır. Özellikle üçüncü basamak hastanelerde, yani tıp ve tıpta uzmanlık eğitiminin verildiği kurumlardaki istifaların, ciddi bir hekim yetiştirme sorunu yaratacağı açıktır. Sadece ilgili bölümlerin sağlık hizmeti aksamamakta, aynı zamanda yeni hekimlerin ve yeni uzman hekimlerin hakları ellerinden alınmakta, yeni mağduriyetler yaratılmaktadır. Dahası, halk sağlığı doğrudan olumsuz etkilenmekte, hasta ve hasta yakınları bu yıkım karşısında çaresiz bırakılmaktadır.

Türk Tabipleri Birliği’nin uzun süredir yaptığı tüm uyarılara rağmen kamu bile isteyerek çökertilmektedir. Sağlık hizmetinin sermayenin kâr hırsına teslim edilme niyeti, en üst merciden sarf edilen “Giderlerse

gitsinler” sözünde de suretini bulmuştur. Sözüün esas muhatabı hekimler değil, doğrudan halk sağlığıdır. Oyalama taktikler, gerçeklikten uzak öneriler ile sorunu geçiştirmeye çalışanlara karşı, tıpta nitelikli eğitimin vazgeçilmez olduğunu bir kere daha vurguluyoruz. Tüm yurttaşları da nitelikli sağlık hakkı için sağlıkta yaşanan tahribata dur demeye davet ediyoruz.

Türk Tabipleri Birliği Merkez Konseyi

https://www.ttb.org.tr/haber_goster.php?Guid=7ba2d644-da94-11ec-b138-b664d2f14170 (Erişim Tarihi:29.12.2022)

Beyaz Nöbet”te Yedinci Gün: 4 Şubat’ta TBMM Önünde, 8 Şubat’ta Beyaz G(ö)REV’deyiz!

03.02.2022

Hekimlerin ekonomik ve özlük haklarında düzenleme içeren yasa tasarısının geri çekilmesine ve bir ayı aşkın süredir Meclis gündemine gelmemesine karşı 4 Şubat’a kadar devam edecek “Beyaz Nöbet”, 3 Şubat 2022 günü devam etti.

Beyaz Nöbet’in yedinci gününde Ankara, İstanbul, İzmir, Mardin ve Muğla tabip odalarına Aydın, Çanakkale, Diyarbakır, Edirne, Şanlıurfa ve Tekirdağ tabip odaları da katıldı.

Beyaz Nöbet’e gün içerisinde çok sayıda ziyaret gerçekleşti. Klinik Mikrobiyoloji Uzmanlık Derneği, Ankara ve İstanbul Dış Hekimleri Odaları, Ankara ve İstanbul Veteriner Hekimleri odaları ile Veteriner Hekimler Derneği’nin ziyaretlerinde sağlık emekçilerinin birlik ve dayanışmasının altı çizildi. Engelli Hakları Derneği ve İvme Hareketi’nin ziyaretlerinde TTB’nin eylem sürecinin hem sağlık emekçilerinin hakları hem de halkın sağlık hakkı için taşıdığı önem vurgulandı. TMMOB Yönetim Kurulu üyeleri ile mühendis-mimar odaları yöneticilerinin ziyaretinde TTB ile dayanışmanın süreceği vurgulandı, 8 Şubat’taki Beyaz G(ö)REV’de de yan yana olunacağı ifade edildi. CHP Kadın Kolları Başkanı Aylin Nazlıaka ve beraberindeki heyet ile Ankara il yönetiminin ziyaretinde haklar kazanılana kadar omuz omuza mücadele mesajı verildi. HDP milletvekilleri Filiz Kerestecioğlu ve Oya Ersoy’un ziyaretinde sağlık emekçilerinin hak mücadelesi ile dayanışmanın sürdürüleceği dile getirildi. Gelecek Partisi Başkanlık Kurulu üyesi Selçuk Özdağ ve beraberindeki heyetin ziyaretinde de bu dönemde emek ve demokrasi mücadelesinde yan yana gelmenin önemine dikkat çekildi.

Beyaz Nöbet, “Söz Tabip Odalarının” oturumu ile devam etti. Beyaz Nöbet kapsamında TTB’de olan tabip odalarının temsilcilerinin katıldığı

oturumda ekonomik ve özlük haklarının gasp edilmesinden 36 saatlik nöbetlere, KHK'lerden ceza yönetmeliklerine, niteliksiz tıp eğitiminden 36 saatlik nöbetlere, hekim istifalarından genç hekim göçüne, sağlıkta şiddetten sağlık emekçilerinin güvencesizleştirilmesine kadar bir dizi sorun sahadan deneyimlerle ve verilerle ifade edildi. Sağlıkta Dönüşüm Programı'nın bir yıkım getirdiğinin altı çizilen konuşmalarda, bu dönem sağlık çalışanlarının hakları ve halkın sağlık hakkı için yürütülen bir mücadelenin aynı zamanda sağlıkta bir yeniden inşa anlamına geldiği vurgulandı. Beyaz Nöbet kapsamında sahada yürütülen çalışmaların da aktarıldığı oturumda, "Emek Bizim, Söz Bizim" eylem sürecinin her yeni aşamasında mücadelenin ve dayanışmanın daha da büyüdüğü söylendi. Beyaz Nöbet eylemini sağlık çalışanlarının hakları için yürüttüklerini hatırlatan tabip odaları yöneticileri, yasa tasarısının Meclis'e gelmemesi nedeniyle 4 Şubat günü saat 12.30'da TBMM önünde bir açıklama yapacaklarını, 8 Şubat günü de Beyaz G(ö) REV eylemini yapacaklarını belirtti. Tüm hekimler, tüm sağlık çalışanları ve toplumun tüm kesimleri de eylemlere katılmaya ve desteğe çağrıldı.

https://www.ttb.org.tr/haber_goster.php?Guid=4e8a52c6-851d-11ec-bfc3-c3e948a9785f (Erişim Tarihi: 17.01.2023)

TTB ve Tabip Odalarının Eylemlerinde Altıncı Hafta: Haklarımızda ve Sağlık Mücadelesinde Yan Yana Omuz Omuzayız!

24.11.2021

Türk Tabipleri Birliği (TTB) ve tabip odaları, "Emek bizim, söz bizim" başlıklı eylem sürecinin altıncı haftası kapsamında, sağlık hizmetlerinin toplumsal bir anlayışla yeniden inşası için 24 Kasım 2021 günü birçok ilde işyerlerinde ve tabip odalarında basın açıklamaları düzenledi.

"Beyaz Yürüyüş" heyeti ise yürüyüşün ikinci gününde Kocaeli'nde Derince Eğitim ve Araştırma Hastanesi önündeki basın açıklamasına katılım sağladı. Basın açıklamasında konuşan TTB Merkez Konseyi Başkanı Prof. Dr. Şebnem Korur Fincancı, *sağlık bütçesinde emekçilere ayrılan %70'lik payın sağlıkta çöküş projesi ile birlikte %30'lara düştüğünü*, sağlık çalışanlarının emeklerinin karşılığının verilmediğini belirtti. Halkın nitelikli bir sağlık hizmeti alabilmesi için de mücadele ettiklerinin altını çizen Korur Fincancı, "Bugün Beyaz Yürüyüş'te, cumartesi günü Ankara'daki Beyaz Forum'da ve sonrasında mücadele edeceğiz; ta ki haklarımızı alana kadar, ta ki ceza yönetmeliklerini ortadan kaldırırsak kadar, ta ki biz sağlıklı bir Türkiye yaratana kadar. Gelin birlikte mücadele edelim" diye konuştu.

Basın açıklaması metninin tamamı şöyle:

Taleplerimiz Sizin İçin, Bizim İçin, Hepimiz İçin...

Haklarımızda ve Sağlık Mücadelesinde Yan Yana Omuz Omuzayız! Neoliberal politikaların sağlıkta çöküşü getiren Sağlıkta Dönüşüm Projesi hekimler ve tüm sağlık çalışanlarını olanca acımasızlığı ile tüketerek olumsuzluklarını toplumun kılcal damarlarına dek yaydı. Koruyucu sağlık hizmetlerinin terk edildiği, sağlık hizmetlerinde basamaklandırmanın kaldırıldığı, kısıktırılmış sağlık talebi üzerine kurulan sistem toplumun nitelikli sağlık hizmeti alma hakkını ve hekimlik değerlerini derinden sarstı. COVID-19 pandemisi ülkemizde olduğu gibi tüm dünyada koruyucu sağlık hizmetleri olmadan hastalık ve salgınların önlenemeyeceğini göstermiş, tüm dünyada ekonomik öncelikler temelinde yönetilen salgının bedeli ağır olmuştur. Ülkemizde de iktidarın tercihini toplumdaki kullanmadığı, salgının bilimin gereklerine göre değil ekonominin ihtiyaçlarına göre yönetildiği bir sürece hepimiz tanıklık ettik. Toplum, yerel yönetimleri, emek-meslek örgütlerini, bilim insanlarını, demokratik kitle örgütlerini salgınla mücadele sürecine dahil etmeyen iktidar, güvenlikçi anlayışın ötesine ve pandeminin yıkıcı sonuçlarının önüne geçememiştir. Bu yangın söndürülemediği gibi yurttaşlarımızın, sağlık çalışanlarının ölümleri durdurulamamış ve Türkiye, tüm pandemi dönemi boyunca COVID-19'a bağlı en çok vaka ve ölümün görüldüğü ülkelerden birisi olmuştur. Pandeminin gerektiği gibi yönetilmemesi, sağlık sisteminin iflası ile ertelenmiş sağlık hizmetlerine bağlı pek çok hastalık sonucu çok sayıda insanımızı yitirdiğimiz fazladan ölümlerin acısı da buna eklenmiştir. Tüm bu yaşananlara rağmen Sağlık Bakanlığı 2021 yılı bütçesi genel bütçenin ancak %5,7'ini oluşturmuş, salgında da koruyucu sağlık hizmetleri göz ardı edilmiştir. Bu bütçede halk sağlığı, salgınla etkili mücadele, sağlık çalışanlarının çalışma koşullarında iyileştirme yoktur. Ödeneklerin neredeyse dörtte üçü tedavi edici hizmetlere, bütçenin beşte biri şehir hastanelerinin kira ve hizmet bedellerine ayrılırken; koruyucu sağlık hizmetlerine kamu ve üniversite hastanelerine gerekli maddi kaynak ayrılmamıştır. Bu tutumla iktidar önceki yıllarda olduğu gibi pandemi sürecinde de halk yararını, işçiyi, emekçiyi, işsizi, yoksulu, dar gelirliyi, emekliyi koruyan değil; hastane patronu sermayedarları, iktidar yanlısı şirketlerin çıkarlarını gözeten neoliberal sağlık politikalarını özetle Sağlıkta Çöküş Programı'nı sürdüreceğini göstermektedir. Hastaneleri işletme, hastayı müşteri olarak gören bu sağlık politikaları sonucunda sağlık sistemi çökmüştür. Sağlığa erişim giderek zorlaşmakta, katkı-katılım payları ile ekonomik krizin derinleştiği koşullarda yurttaşın cebinden giderek daha fazla para çıkmaktadır.

“Artık hastane önünde kuyruklar oluşmayacak” diye övünenler aylarca randevu alamayan yurttaşları evlerinde, telefon hatlarının ucunda, bilgisayar ekranlarında sanal kuyruklara yerleştirmiştir. Sanal kuyruklar 5 dakikada

bir randevu verilerek, hekimler bir günde 100'den fazla hasta bakmaya zorlanarak çözülmeyeceği gibi, insanların erişemedikleri sağlığın bedeli daha fazla başvuru, daha uzun kuyruklar ve sonunda sağlıkta daha da katmerlenen şiddet olacaktır. Birçok yerde devlet hastaneleri kapatılırken kamu sağlık hizmeti “şirketleştirilmiş” şehir hastanelerine bırakılmış; özel hastaneler kamunun olanaklarıyla tekeller haline getirilmiştir. Her gün bir yenisi açılan tıp fakültelerinde ve eğitim araştırma hastanelerinde tıp ve uzmanlık eğitimi gittikçe niteliksizleşmektedir. Sağlık Bilimleri Üniversitesinde adrese teslim kadro açmalar, liyakatsiz atamalar, dayatılan performans sistemi, uzun veyorucu çalışma şartları ile hekimler kamuda çalışamaz hale gelmiş, istifa sayıları hızla artmış, kamusal hizmetler iktidar eli ile tüketilmiş, halk özel hastanelere muhtaç bırakılmıştır. Sözün özü yirmi yılda iktidarın sağlık politikası iflas etmiştir! Bu iflasın altında ezilen vatandaş ve sağlık çalışanları yalnız bırakılmıştır. Halk nitelikli sağlığa erişemezken sağlık çalışanları giderek daha zor şartlarda çalışmaya itilmiştir. Uzun zamandır çalışma koşulları, ücretlendirme, özlük hakları konusunda dillendirilen sorunların çözümsüzlüğü; erken emeklilik, istifa, hekim göçü, tükenmişlik, hastalık, intiharlara yol açmıştır. Yaptığımız çalışmalar ve anketlerde hekimler ülkenin dört bir yanından “Mesleğimizi yapamıyoruz”, “Nefes alamıyoruz”, “Geçinemiyoruz” demektedir. Her gün kamudan istifalar artarken, diğer taraftan yılda binden fazla genç hekim çalışmak için yurt dışına gitmektedir. Bugün iktidar toplumun sağlığına yönelik, hekim istifalarına, göçlerine yönelik hiçbir adım atmazken biz, “Bu topraklarda hekimlik yapmak için umut var, birlikte önlüğümüzün beyazına sahip çıkıyoruz, karanlığı aydınlatacağız ve artık söz bizim” diyoruz. Biz “Taleplerimiz sizin için, bizim için, hepimiz için” diyoruz. “Karanlığa Karşı; Önlüğümüzün Beyazına, Özlük Haklarımıza, Halkın Sağlık Hakkına Sahip Çıkıyoruz” diyerek başlattığımız yürüyüşte bugün Kocaeli’nde olan yürüyüş kolumuz 25’inde Bursa’da, 26’sında Eskişehir’de meslektaşlarımızla, sağlık çalışanlarıyla, halkımızla buluşacak. Yürüyüşün sonunda Ankara’da yedi bölgemizden ve tüm illerimizden gelecek hekimler ve sağlık çalışanları ile 27 Kasım’da gerçekleştireceğimiz **BEYAZ FORUM**’da hep birlikte önümüzdeki dönemde daha iyi bir sağlık ortamı için birlikte mücadelenin yolunu açacağız. Sağlıkta özelleştirmeci, piyasacı politikaların durdurulması, sağlık hizmetlerinin toplumcu bir anlayışla yeniden inşa edilmesi, sermayeye değil sağlığa bütçe ayrılması için önerilerimizi, taleplerimizi ve mücadele yöntemlerimizi konuşacağız. Gün dayanışmanın, birbirimize güvenmenin, mesleğimizin taşıdığı güce güvenmenin, yaşam ve sağlık haklarımızı savunmanın ve geliştirmenin günüdür. Emegimiz üzerinden kendini var eden sermayeye, idarecilere dur demenin “**Biz birlikte güçlüyüz**”ü göstermenin günüdür. Emegimiz Sömürülmeden ve Gelecek Kaygısı Olmadan Bilimsel

ve Etik İlkeler İçinde Halk Sağlığını Önceleyen Sağlık Sisteminde Hekimlik Yapmak İstiyoruz.

Emek Bizim Söz Bizim!

Türk Tabipleri Birliği Merkez Konseyi

https://www.ttb.org.tr/haber_goster.php?Guid=f917ea20-4d26-11ec-a3cd-6e38d170ba57 (Erişim Tarihi:29.12.2022)

TTB: Günde 7 Doktor Yurtdışına Gidiyor

Türk Tabipleri Birliği Genel Sekreteri Vedat Bulut, TTB'den günlük ortalama 7 hekimin yurtdışına çıkmak için sicil belgesi aldığını söyledi.23 Mayıs Pazartesi 2022 Saat: 15:26Güncellenme: 24 Mayıs Salı 2022 Saat: 09:32

DUVAR- Son yıllarda binlerce doktor Türkiye'deki kötü çalışma koşulları ve sağlık sektöründe çözülmeyen problemler nedeniyle farklı ülkelere göç etti. Yurtdışında çalışabilmek için Türk Tabipleri Birliği'nden sicil belgesi isteyen hekimlerin sayısı her geçen yıl artıyor. 2021 yılında 1405 hekim yurtdışına çıkmıştı. Bu yıl sayının çok daha fazla olması bekleniyor.

Bianet'in haberine göre, Türk Tabipleri Birliği Genel Sekreteri Vedat Bulut, TTB'den günlük ortalama 7 hekimin yurtdışına çıkmak için sicil belgesi aldığını söyledi:

“Bu sayı 2022 Mart ayında 213 ile rekor kırdı. Nisan ayında bu sayı 214 oldu. Geçtiğimiz yıl 1405 hekim yurtdışına çıkmıştı. Yıl sonunda 2500 olması bekleniyor. Bunların yüzde 55'i uzman hekim. Bu sayılar sadece yurtdışına göç edenler. Özel sektöre geçenleri saymıyoruz. O sayıyı sadece Sağlık Bakanlığı biliyor.”

'Parçalanmış Yüzlerce Doktor Ailesi Var'

Sahil kesimlerinde çok daha fazla hekimin istifa etmeye başladığını söyleyen Bulut, bu durumun nedenini şöyle açıklıyor:

“Rotasyon ile görevlendirilen hekim arkadaşların gidecekleri yerde konaklama imkanları yok. Konaklama ücretleri çok pahalı. İnsanlar belirli bir yaşa geldiklerinde sahil kesimlerine gitmek isterlerdi. Şimdi bir telefon mesajı ile görevlendiriliyor. Eskiden kamu yerleri mevcuttu. Onlar da satıldığı için gecelik 500 TL konaklama ücreti ödeyemiyorlar.”

Hekimlerin içinde bulunduğu birçok zor durum olduğunu aktaran Bulut, şöyle devam etti:

“Hekimler üç aylığına görevlendiriliyor. Bir-iki günlük değil. Aileler parçalanıyor. Eşi Adana’da kendisi İstanbul’da görevlendiriliyor. Aile bizi Adana’da birleştirin diyor, Kütahya öneri olarak sunuluyor. Sağlık Bakanlığı hekimleri köle olarak görüyor. Bu son derece hatalı bir tutum. Parçalanmış yüzlerce doktor ailesi var. Bize her gün hekim arkadaşlarımızdan telefonlar geliyor.”

Erdoğan ‘Varsın Gidiyorlarsa Gitsinler’ demişti!

Erdoğan, mart ayında Cumhurbaşkanlığı Külliyesi Sergi Salonu’nda kadın muhtarlar ile bir araya gelmişti. Bu buluşmada Erdoğan doktorlara, *“Açık konuşuyorum; varsın gidiyorlarsa gitsinler, bizler de üniversiteleri yeni bitiren doktorlarımızı istihdam ederiz”* demişti. Erdoğan’ın bu sözlerine, Türk Tabipleri Birliği (TTB) olmak üzere birçok hekim, siyasetçi ve ünlü isim sosyal medyadan yaptıkları paylaşımlar ile tepki göstermişti.

29 Mayıs’ta Ankara’da Miting

Hekimler, özlük haklarından sağlıkta şiddete, kötü çalışma koşullarından yurtdışına göçe kadar sorunlarını gündeme taşımak için 29 Mayıs Pazar günü Ankara’da “Emek Bizim Söz Bizim, Sağlık Hepimizin” başlıklı mitingde buluşacak.

<https://www.gazeteduvar.com.tr/ttb-gunde-7-doktor-yurtdisina-gidiyor-haber-1565970> (Erişim Tarihi: 18.01.2023)

Sağlık Sektöründeki olumsuzluklar nedeniyle sadece hekimler değil, artık hemşireler de istifa edip yurt dışına adeta kaçıyorlar. Yardımcı sağlık hizmetlerinde olan hemşireler aslında fiilen hekimlerden daha zor bir yükü omuzlamaktadırlar. Teşhis sonrası tüm bakım ve hizmetler adeta hemşirelerin üzerinde. Hekim açığından sonra yetişmiş hemşire açığının oluşması sağlık sistemini daha da içinden çıkılmaz hale getireceği muhakkaktır.

Prof. Ayişe Karadağ: Hekimler Gibi Hemşireler Yurtdışına Göç Ediyor?

Candan Yıldız soruyor, Koç Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Ayişe Karadağ yanıtladı

18 Mayıs 2022 13:43

Koç Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dekanı **Prof. Dr. Ayişe Karadağ**, Türkiye’deki hemşirelerin de tıpkı doktorlar gibi yurt dışına göç ettiğini söyledi. Türkiye’de sağlık çalışanlarının yüzde 20’sinin hemşire olduğunu hatırlatan Karadağ, bu sayının OECD ülkelerine göre en düşük rakam olduğunu söyledi.

“Bazen gece nöbetinde bir hemşire 30 hastaya bakmak zorunda kalıyor” diyen Karadağ bu açığın kapatılmaması durumunda sağlık hizmetlerinde aksamalara neden olabileceğini dile getirdi.

“Hekimler gibi hemşireler yurtdışına göç ediyor” diyen Karadağ mesleğin sorunlarına dikkat çekti.

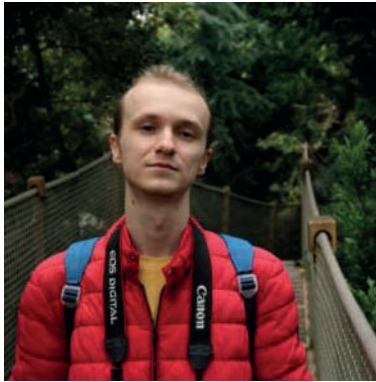
<https://t24.com.tr/haber/canli-dunya-hemsireler-gunu-hemsire-acigi-neden-buyuyor,1034973> (Erişim Tarihi: 18.01.2023)

2012-2021 yılları arasında istifa ederek yurt dışına giden hekim sayısı 5 bin civarlarında iken, sadece 2021-2022 yıllarında giden hekim sayısı;

Erdogan’ın “Gidiyorlarsa Gitsinler” Sözüünü Tıp Fakültesi Öğrencilerine Sorduk: “İnsanın yaptığı her şeyi silen, neler yaşadığını bilmeden söylenmiş bir cümle”

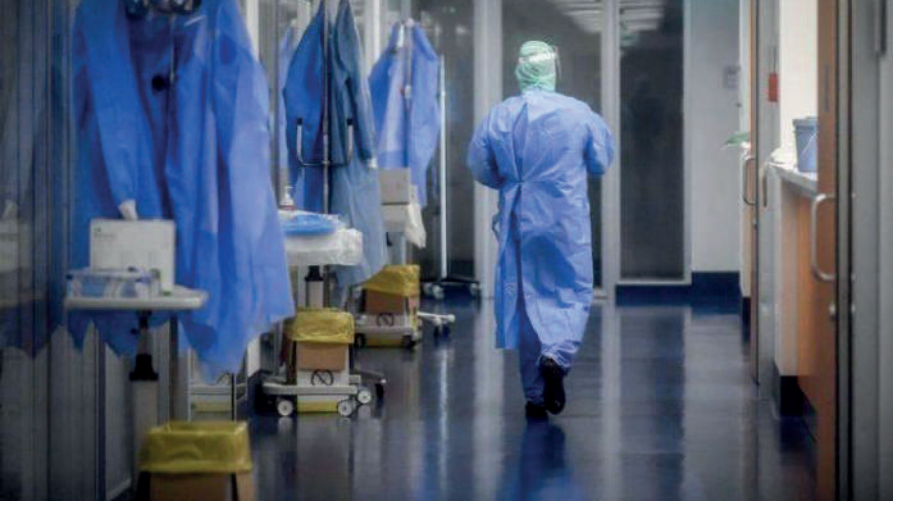
Cenk Narin

14 Mart 2022 Pazartesi

Cenk Narin

AKP Genel Başkanı ve Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, 8 Mart Dünya Kadınlar Günü’ndeki kadın muhtarlarla buluşma etkinliğinde yurtdışına giden doktorlara yönelik “*Açık konuşuyorum, varsın gidiyorlarsa gitsinler; biz de üniversitelerini yeni bitiren doktorlarla yolumuza devam ederiz*” açıklamasına doktor adayları da tepki gösterdi. Tıp fakültelerinde okuyan üniversite öğrencilerine konu hakkındaki görüşlerini sorduk.

“Umutsuzluk devam etti”

Bahçeşehir Üniversitesi Tıp Fakültesi üçüncü sınıf öğrencisi İdil Su Özer, *“Açıkçası Erdoğan’ın bizim hakkımızdaki hislerinin zaten böyle olduğunu biliyordum ve geleceğe dair planlarımı böyle yapmıştım, o yüzden beni pek şaşırtmadı. Zaten umutsuz hissediyordum Türkiye’de kalma konusunda, bu umutsuzluk devam etti”* diyerek gelecekte umudunun olmadığını söyledi.

Türkiye’deki geleceği konusunda endişeli olduğunu söyleyen Özer, mezun olduktan sonra doktorluk mesleğini Almanya’da yapmak istediğini aktardı.

“Çok ağır bir cümleydi”

Atılım Üniversitesi’nde üçüncü sınıfta okuyan bir başka tıp fakültesi öğrencisi Deren Gürbüz, açıklamayı gördüğünde kütüphanede komite sınavı için hazırlandığını söyledi. Gürbüz, *“Aslında çok manidar bir zamanlamaydı. Hayatım boyunca girdiğim ve gireceğim sınavlardan kim bilir kaçınıcıydı. Haliyle bir de o yorgunlukla bu cümle çok ağırdı. Sanki insanın yaptığı her şeyi silen, neler yaşadığını bilmeden söylenmiş bir cümle olduğu çok belliydi”* dedi.

Erdoğan’ın bu cümlesinin kendisini çok etkilediğini belirten Gürbüz, *“Ben sadece üçüncü sınıf öğrencisiyken beni bu kadar değersiz hissettiren bu cümle, nöbetten o an çıkan bir hocama, yoğun bakımda 24. saatini geçiren bir hocama acaba ne hissettirmiştir?”* diye sordu.

Açıklamanın Tıpta Uzmanlık Eğitimi Giriş Sınavı’ndan (TUS) birkaç gün sonra yapıldığını söyleyen Gürbüz, *“Düşünün TUS gibi bir sınav, hazırlandınız, girdiniz ve hizmet edeceğiniz ülkenin cumhurbaşkanı size ‘Giderseniz gidin’ diyor”* diye konuştu.

Endişeli olduğunu söyleyen Gürbüz, sözlerine şöyle devam etti:

“Endişe etmemek elde değil. Sonuçta gördüklerimiz kan donduran cinsten. Beni endişelendiren diğer bir nokta, bizleri hayata hazırlayan, meslekte konuşmamıza, yaklaşmamıza, hasta iletişimine, o odada duruşumuza kadar bize öğreten hocalarımıza ‘Giderlerse gitsin’ denmesi. Kolay mı? Ya giderlerse? Bizler onları izleyerek öğrenirken kendi kendimize ne yapabiliriz ki?”

“Hocalarım giderse ben de giderim”

Türkiye’deki sistem düzelirse Türkiye’de kalmak ve burada doktorluk yapmak istediğini söyleyen Gürbüz, *“Türkiye sağlık alanında kötü bir noktada değil. Aksine çok iyi bir noktada. Ama bu sistemi bu noktaya getiren kişiler ‘Giderlerse gitsinler’ denilen hocalarımız. Onlar giderlerse tabii ki ben de onları takip edeceğim. Bunun için bazı hazırlıklarım da var”* dedi.

“Sahte haber sandım”

Erzurum Atatürk Üniversitesi Tıp Fakültesi’nde okuyan bir başka öğrenci ise şöyle konuştu:

“Açıklamaları duyduğumda sahte haber sandım, çok kötü hissettim. Çünkü biz tıp öğrencileri geçemizi gündüzümüze katarak ülkemizi tıp alanında nasıl iyi yapabiliriz onu düşünüyoruz ama bize ‘Giderseniz gidin’ deniyor. Özetle hayal kırıklığı yaşadık ve çok üzüldük. Ben ikinci dönem öğrencisiyim. Ve şu andan itibaren dil öğrenmeye başladım. TUS çalışma düşüncem yok. Benim bütün çevremde aynı düşüncede. Hatta tıp fakültesini bile kötü koşullar yüzünden bırakmak isteyenler var. Türkiye’de devam etmeyi düşünmüyoruz.”

<https://medyascope.tv/2022/03/14/erdoganin-gidiyorlarsa-gitsinler-sozunu-tip-fakultesi-ogrencilerine-sorduk-insanin-yaptigi-her-seyi-silen-neler-yasadigini-bilmeden-soylenmis-bir-cumle/> (Erişim Tarihi:18.01.2023)

2020-2022 yıllarında 2 yılda 13555 hekim istifa etti. 2022'de nispeten azalarak 2239'a inse de krizin aşılmadığı görülmektedir. Sağlık Bakanlığının Beyaz Reform adını verdiği proje kapsamında hem kapsamlı bir sağlık personeli ataması ve hem de hekimlerin yanı sıra diğer sağlık çalışanlarının üniversite hastaneleri dahil olmak üzere döner sermaye ek ödemelerinin merkezi bütçe kapsamında garantiye alınma çabası ve bu arada SES ve TTB öncülüğünde hak arama mücadelesi sonucunda maaşlarda da nispi bir artışın gözlemlendiği görülmektedir. Ancak hala iş güvencesi konusunda hükümet cephesinde güven kaybına yol açan kararlar alınabilmektedir. Örneğin daha yılın ilk günlerinde

İstanbul'da aile hekimlerinin sözleşmeleri feshedildi.

Yayınlanma: 02 Ocak 2023 20:37

İstanbul Aile Hekimliği Derneği (İSTAHED) Başkanı Dr. Özbakış, “Bugün İstanbul'da aile hekimlerinin sözleşmesi sessiz sedasız feshedildi” dedi. Özbakış, hekimlerin, reçete sistemlerinin çalışmaması üzerine durumun farkına vardıklarını söyledi.

Artı Gerçek- Anayasa Mahkemesi'nin geçtiğimiz ağustos ayında (AYM), aile hekimleri ve aile sağlığı personelinin sözleşmelerinin feshinin Cumhurbaşkanı'nın çıkaracağı yönetmelikle belirlenmesini Anayasa'ya aykırı bularak iptaline karar vermesine rağmen Sağlık Bakanlığı aile hekimlerinin sözleşmesini bugün feshetti.

İSTAHED Başkanı Dr. Serkan Özbakış, bugün yaptığı yazılı açıklamada, aile hekimlerinin sözleşmelerinin feshedilmesine tepki gösterdi. “Bu haksız, hukuksuz, yargısız infazın durdurulmasını ve yapılan yanlıştan geri dönülmesini istiyoruz” diyen Özbakış'ın açıklaması şöyle:

‘Dünyanın Hiçbir Yerinde Böyle Bir Yargısız İnfaz Yapılamaz’

“Bugün İstanbul’da aile hekimlerinin sözleşmesi sessiz sedasız feshedildi. Üstelik Anayasa Mahkemesi’nin iptal ettiği, baştan sona haksız ve anlamsız ceza puanlarının dolu olduğu bir yönetmeliğe dayanarak. Hafta başı aile sağlık merkezlerine hasta muayene etmek için giden aile hekimleri reçete sistemlerinin çalışmaması üzerine durumun farkına vardılar. Dünyanın hiçbir yerinde bir kişinin iş güvencesini elinden almadan önce yargısız infaz yapılmaz. Hele ki konumuz en kutsal meslek olan hekimlikse.

‘Birçok Hekim İş Güvencesinin Elinden Alındığını İşinin Başında Öğrendi’

Sağlık Bakanlığı bugünlerde randevusuna gelmeyen hastalar yüzünden sıkışan randevu sistemini çözmeye çalışırken, birçok hekim iş güvencesinin elinden alındığını işinin başında öğrendi. Bu haksız, hukuksuz, yargısız infazın durdurulmasını ve yapılan yanlışın geri dönülmesini istiyoruz. İstanbul Aile Hekimliği Derneği olarak hekimlerin bu süreçte yaşayacağı kayıpları hukuka taşıyacağımızı ve üyelerimizi bu haksız fesihlerde sonuna kadar savunacağımızı bildirmek istiyoruz.” (ANKA)

<https://artigercek.com/emek/istanbulda-aile-hekimlerinin-sozlesmeleri-feshedildi-234551h> (Erişim Tarihi: 17.01.2023)

Ardı arkası kesilmeyen istifalar ve Sağlık örgütlerinin iş bırakma dahil emek ve çalışma koşullarının düzeltilmesi talepleriyle artan mücadelesi sonucunda Sağlık Bakanlığı, medyada oldukça iddialı duyurularla **Beyaz Reform** dedikleri uygulamayı yürürlüğe koyduklarını açıkladı.

Bakan Koca, 81 İl Sağlık Müdürü ile Beyaz Reform Gündemiyle Bir Araya Geldi

Bakan Koca, Beyaz Reform’un üç sacayağı olduğunu vurguladı ve şunları kaydetti:

*“Bunlardan ilki hekimlerimiz ve sağlık çalışanlarımız. Bu adım için üç kritik hamle yaptık. Bunlar, Sağlıkta şiddet yasasını çıkarmak, **Malpraktis*** yasasını çıkarmak ve özlük haklarını yeniden düzenleyen yeni emeklilik ve teşvik sistemini hayata geçirmektir. Bu adımda somut neticeler aldık. Sizlerden ve hekim arkadaşlarımızdan gelen geri bildirimler bu yönde.*

İkinci sacayağı ise vatandaşa verdiğimiz hizmete erişimin kolay, etkili, güvenli ve güvenilir olmasıdır. Sağlık çalışanlarımızın memnuniyeti sağlık hizmetinin her aşamasını iyileştirir demiştim. Şimdi sizler adına verdiğim bu sözüün hayata geçme zamanıdır. Vatandaşlarımızın sağlık hizmetine ulaşımını kolaylaştırmak, sorununu en kısa sürede çözmek artık bizlerin birincil sorumluluğudur.

Hastanelerimize müracaat eden hiçbir vatandaşımızı geri çevirmeden en iyi hizmeti en kısa süre ve en etkin maliyetle veren bir dinamizme ihtiyacımız var. Bundan sonra en önemli gündemimiz budur.

Üçüncü sacayağı ise ilk iki ayağın sürdürülebilir kılınmasıdır. Başlatılan bu yeni hareketi kalıcı ve sürdürülebilir kılmadıkça başarılı olamayız. Sağlık çalışanlarımızın beklentisinin çoğunu karşıladık. Sırada vatandaşın beklentisini karşılamak var. Sizlerden istirhamım, bu konuya azami hassasiyet göstermenizdir. Bu iki konuyu sürekli güncellemek ve dinamik tutmak zorundayız. Önlüğümüzün beyazına yakışır bir reformu gerçekleştirmek ancak sizlerin desteği ile mümkün olacak.”

<https://www.saglik.gov.tr/TR,92424/bakan-koca-81-il-saglik-muduru-ile-beyaz-reform-gundemiyle-bir-araya-geldi.html> (Erişim Tarihi: 19.01.2023)

*Malpraktis Nedir?

Malpraktis, hekim başta olmak üzere sağlık personeli tarafından gerçekleştirilen tıbbi müdahalenin tıbbi standarda aykırı olması nedeniyle hastanın zarara uğraması demektir. Tıbbi standarda aykırılık sağlık personelinin **bilgisizliği**, **deneyimsizliği** ya da **ilgisizliğinden** kaynaklanabilir. Tıbbi malpraktis ya da tıbbi hata olarak da adlandırılan bu durumda zarara uğrayan hasta veya yakınları zararın tazmin edilmesini isteyebilecekleri gibi hekim hakkında ceza soruşturma ve kovuşturmasının yürütülmesi de gündeme gelebilecektir. Malpraktis nedir sorusuna Hekimlik Meslek Etiği Kurallarında ise şu şekilde yer verilmiştir:

Bilgisizlik, deneyimsizlik ya da ilgisizlik nedeniyle bir hastanın zarar görmesi “hekimliğin kötü uygulaması” anlamına gelir.

Hekimlik Meslek Etiği Kuralları Madde 13

<https://www.saglikhukuku.gen.tr/malpraktis/> (Erişim Tarihi: 19.01.2023)

Lale Elmacioğlu @laleelmacioglu elmaciogluglale@gmail.com

Çarşamba 17 Ağustos 2022 12:02

Fotoğraf: Canva

Mobbing, “aşırı” iş yükü, “düşük” ücret, malpraktis davaları gibi nedenlerle son yıllarda pek çok hekim yurtdışının yolunu tutarken, kamudan özele geçişler katlandı.

Devlet hastanelerindeki yoğunluk nedeniyle pek çok yerde randevu tarihi için aylarca beklenmesi de sistemin tıkanığının bir işareti olarak görüldü.

Hem hastaların hem de sağlık çalışanlarının sıkıntıları büyürken, uzun süredir beklenen düzenleme duyuruldu.

Sağlık Bakanı Fahrettin Koca, Resmî Gazete’de yayımlanan “Ek Ödeme Yönetmeliği”nin sağlık çalışanları için bir “reform” niteliğinde olduğunu söyledi.

“Biz buna ‘beyaz reform’ diyoruz” ifadesini kullanan Bakan Koca, “Yönetmeliğin teknik anlatımı sebebiyle anlaşılmayan noktaları anlatacağız. Önümüzdeki günlerde, ilçelerimizden başlayarak, sözleşmeli kadro yaygınlaştırılacak. Yeni uygulamada sözleşmeli doktorlar daha yüksek özlük haklarına sahip olacak. Asistanlar ayda en fazla 8 nöbet tutacak” demişti.

Bakan Koca, “Sağlık Bakanlığı Ek Ödeme Yönetmeliği”nin Resmî Gazete’de yayımlandığını duyurdu

Hekimler göçü temmuz ayında rekor kırdı: 131’i uzman 231 hekim yurtdışı yolunda

Bakan Koca sonraki günlerde bunun devamını getirdi. Bugün de yaptığı paylaşımda soru-cevap ile yeni yönetmeliğin sağlık çalışanları için neler getirdiğini izah etmeyi sürdürdü.

Sağlık çalışanlarına yapılan iyileştirmenin hangi oranda yansyacağı, beklentileri karşılayıp karşılamayacağı ve bu durumun hekimler göçüne olası etkisi merak konusu oldu.

Independent Türkçe, Sağlık Bakanlığı tarafından açıklanan “beyaz reform”ün çalışanların beklentilerini karşılamada yeterli olup olmadığını Sağlık-Sen ve Türk Tabipleri Birliği ile konuştu.

“Yeni sisteme fırsat tanınmalı, esas olan uygulamaya yansması”

Sağlık-Sen Genel Başkanı Semih Durmuş’a göre yeni yönetmelik umut vadediyor ve bu sisteme bir şans tanıyıp görmek gerekiyor. Eski sistemle kıyaslanmayacak kadar önemli adımların atıldığını savunan Durmuş, sağlık çalışanların güveni kırıldığından öncelikle bunun tesisinin şart olduğunu, sonrasında ise yönetmeliğin uygulamaya yansması gerektiğini savundu. “Çalışma barışını bozan, performansa bağlı bir sistem vardı. Bu da taban ücretlerinin çok düşük kalmasına neden olmuştu” diyen Semih Durmuş, alınan ücretlerde de uçurum olduğu gerekçesiyle sıkıntıların büyüdüğünü hatırlattı. Hastanenin gelirene bağlı ödeme sistemini yıllardır eleştirdiklerini belirterek sistemin revize edilmesi gerektiğini öne süren Durmuş, “Şimdi hekimden hemşiresine tüm sağlık çalışanlarının, tabanın üzerinde ücret alması olası. Çalıştığı bölüme, kadro unvanına, hastanenin verimliliğine göre kriterler belirlendi, yeni ücretler alacaklar” yorumunu yaptı. Durmuş, Yeni sistemle birlikte gelen “taban ödeme sistemi”ne ilişkin ebe hemşire grubuna verilen 850 TL, genel idari, yardımcı ve teknik hizmetlere ise 350-400 TL’lik yansımaya beklense de bu çalışanların bir kısmının düşük rakamları bile alamadığını hatırlattı.

“Şartlar hekimleri kamudan da ülkeden de gitmeye zorluyordu”

Bakanlık bu düzenlemeyi aralık ayında yapsa, sağlık sisteminin bu kadar yara almayıp bu travmaları yaşamayacağını da ileri süren Durmuş, sadece çalışanlar açısından değil, sistemin bütünüyle değerlendirip, sağlık hizmeti alan vatandaşlar tarafından da durumu değerlendirmek gerektiğini söyledi.Yeni yönetmelik uygulanırsa, bunun hekimler göçüne karşı etki edebileceğini de savunan Durmuş, “Şartlar düzeltilirse hekimler kamuda kalmayı da Türkiye’de olmayı da ister. Şartlar onları ülkeden de kamudan da gitmeye zorluyordu. Bıçak kemiğe dayanmıştı, pandemiden sonra olumlu adım atılacağı beklentisi, hayal kırıklığıyla sonuçlanmıştı. Adımlar yetersizdi” yorumunu yaptı.

“Hekimleri kamuda tutmak için iş yükleri hafifletilmeli”

Hekimlerin ücretten çok daha büyük sorunlarının olduğunu savunan Durmuş, kimsenin günde 100 hasta bakmasının insani ya da sürdürülebilir olmadığını dile getirdi.Sağlık-Sen Genel Başkanı Semih Durmuş, bakanlığın sivil toplum kuruluşlarıyla görüşmesinin ve aile hekimliğini verimli çalıştırarak yoğunluğun önüne geçecek bir sistem yürütmesinin şart olduğunu sözlerine ekledi.İntörn doktorlara yapılan ödemenin asgari ücret düzeyine çıkarılacağı açıklansa da Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin (TBMM) tatilde olması nedeniyle kanun değişikliği gerçekleştirilemedi. Bakan Koca, ilgili değişikliğin TBMM açılınca yapılacağını duyurdu / Fotoğraf: AA

“Beklentileri, talepleri ve kayıpları karşılamadı”

Türk Tabipleri Birliği (TTB) ise Sağlık-Sen’den farklı görüşte. Yapılan düzenlemenin büyük değişiklikler sağlamadığını öne süren TTB Genel Sekreteri Prof. Dr. Vedat Bulut, “Bu yönetmelik beklentileri, talepleri ve kayıpları karşılamadı” yorumunu yaptı.Yönetmelikte bazı tanımlamaların değiştiğini, eskiden “performans” ifadesi yerine şimdi iki tanımlama kullanıldığını belirten Bulut, “Performansın adını teşvik yapmışlar, temel ek ödeme de taban ödemesi. 2003’teki satın alma gücü kaybını karşılamıyor! Bunu karşılamak için yüzde 200 zam yapılması gerekir. Emekliliğe yansıyan tek ücret ödemesi ve tatminkâr bir ücret de şart” dedi.

“Algı yönetimi yapılıyor”

Temel ödeme, teşvik gibi kavramların hekimleri mutlu etmeyeceğini ve göçü engellemeyeceğini savunan Bulut, pek çok konuda “algı yönetimi” yapıldığını da ileri sürdü.Ödeme bordrolarında herhangi bir artışın görülmediğini ifade eden Prof. Dr. Vedat Bulut, şunları kaydetti:

Bazı sorunlar var, örneğin üniversitelerde artış yok. Yönetmelik, Sağlık Bakanlığı ikinci basamak sağlık hizmetlerini ilgilendiriyor. Devlet hastaneleriyle eğitim ve araştırma hastaneleri gibi... Ancak birinci basamak olan aile hekimlerinde ücret iyileştirmesi yok. YÖK'ün kendi ek ödeme yönetmeliğini çıkarması gerekir ki özel hastaneler de dahil olsun.

<https://www.indyturk.com/node/542471/sa%C4%9Flık/beyaz-reform-sa%C4%9Flık-%C3%A7al%C4%B1%C5%9Fanlar%C4%B1n-%C4%B1n-yaralar%C4%B1na-merhem-olur-mu-sa%C4%9Flık-sen-umut> (Erişim Tarihi:18.01.2023)

Hükümetin Beyaz Reform adını verdiği bu iddialı düzenlemeye, TTB dışında, Sağlık ve Sosyal Hizmet Emekçileri Sendikası SES de olumsuz tepki verdi. SES'in bu konudaki basın açıklamasının ilgili bölümü aşağıdaki gibidir:

Sağlık Bakanlığı için çıkarılan ek ödeme yönetmeliğine de çok ciddi eleştirilerimiz bulunmaktadır. Bunlardan bazıları;

Bir kez daha belirtmek isteriz ki yoksulluk sınırının üzerinden belirlenecek temel ücret ve bu ücretin üzerinde, yapılan işin niteliğine göre ücretlendirme yapılarak tüm ücretlerin emekliliğe yansiyacak biçimde belirlenmesini savunmaya devam edeceğiz. Bu yönetmelikle çalışırken elde edilen ücretler, emekli olunca tamamen ortadan kalkmakta ve oldukça düşük emekli aylığına mahkûm edilmek istenmekteyiz. Bu tarz ücretlendirme politikaları ile hekimler 72 yaşına kadar, hekim dışı sağlık emekçileri de 65 yaşına kadar çalışmaya zorlanacaklardır. Bu yönetmelikle **“performans” kavramı yerine “teşvik” kavramı getirilmiştir.** Böylece yıllardır eleştirdiğimiz ve **“sağlıkta performansla dayalı ücret olmaz”** görüşümüz doğrulanmıştır. Ancak bu görüşümüz doğrulanmasına rağmen buna uygun bir düzenleme yapılmak yerine kelimeler ile oynanarak **“teşvik”** adı altında performansı gizleyen ve sorunu çözmekten uzak bir yaklaşım sergilenmiştir. Bu yönetmelik ile sağlık personelinin ek ödemesi üç başlık altında toplanmıştır: Bunlardan ilki 375 Sayılı KHK'nin ek 9. Maddesi emsal alınarak 209 sayılı kanunun 5. Maddesine göre sabit ödenen ek ödeme, ikincisi bu yönetmelikle ilk defa getirilen taban katsayıya göre ödenecek olan taban ek ödeme, üçüncüsü ise bu yönetmelik ile getirilen teşvik adı altında esasında fazla çalışma ve fazla girişimsel işlemlere dayalı teşvik ek ödemesidir. Sabit ek ödemedeki gelir vergisi alınmamaktadır. **Ancak taban ve teşvik ek ödemesinden gelir vergisi alınmaktadır. Her üç ek ödeme de hiçbir şekilde emekliliğe yansımamaktadır.** Emekliliğe yansımak yerine sadece hekimler için ilave emekli aylığı düzenlemesi getirilmiş ve hekim dışı personel kapsamında yer almamıştır. Ek ödeme yönetmeliği ile sağlık çalışanları arasındaki gelir

uçurumu daha da açılmıştır. Her ne kadar bu yönetmelikle taban ödeme altında hekim dışı personele cüzi bir ödeme getirilmişse de bunun yeterli olmadığını taban ödeme katsayılarının hekim dışı personel bakımından daha yüksek olması gerektiğini vurgulamak isteriz. Yine izin kullanımlarında ek ödemenin kesilecek olması, disiplin cezalarında ikinci bir cezalandırma olarak ek ödemelerin kesilecek olması kabul edilebilir değildir.

Bu nedenle üniversite hastaneleri için çıkarılacak yönetmelikte bu itirazlarımızın dikkate alınmasını bekliyoruz. Sağlık Bakanlığı ek ödeme yönetmeliği için yürüteceğimiz hukuksal ve demokratik mücadelemiz kapsamına üniversite hastanelerini de eklemek istemiyoruz. Özcesi bizi de yormayın kendinizi de yormayın diyoruz. Bu nedenle ek ödeme, teşvik, taban ek ödeme, performans gibi ücretlendirme biçimlerini kabul etmiyoruz. Yoksulluk sınırı üzerinde emekliliğe yansıyacak temel ücret belirlenmesi ve bu ücretlerin eğitim düzeyi, yapılan işin niteliği ve riski, hizmet yılı gibi kriterler ile giydirilecek bir ücret sisteminin oluşturulmasını üniversite hastanelerinde çalışan tüm emekçiler içinde talep ediyor ve mücadelesini yürütmeye devam edeceğimizi ifade etmek istiyoruz.

Teşvik ile Sağlık Sistemi Yürümez!

Teşvik İle Maaş Olmaz!

<https://ses.org.tr/2022/08/pandemiye-ayrimcilikla-basladik-beyaz-reform-aldatmacasi-ile-devam-ediyoruz-ek-odeme-degil-universite-hastanelerini-de-kapsayan-emeklilige-yansiyan-temel-ucret-istiyoruz/>
(Erişim Tarihi:18.01.2023)

Hekimler Neden Almanya'yı tercih ediyor?

Almanya tercihinin son iki asırda Almanya ile yakın tarihi ilişkilerin ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra 1960'lardan itibaren Türkiye'den Almanya'ya yoğun göç nedeniyle orada yoğun bir Türkiyeli nüfusun oluşması Almanya'yı adeta bir ikinci vatan yaptı ve Almanya herkesin az çok bildiği bir yer olması. İkincisi Almanya Hükümetinin İngiltere ve diğer Avrupa ülkelerinin aksine dil ve denklik konularında esnek tutum sergilemesi tercih nedeni olmaktadır. DW Türkçe servisinin istifa ederek Almanya'ya giden hekimlerle yapmış olduğu röportaj bu konudaki pek çok soruya cevap sunmaktadır.

Doktorlar neden Türkiye'den Almanya'ya göç ediyor? - DW Türkçe

07.12.2021 tarihli kısa videoda *“Fazla mesai, uzun nöbet, düşük ücret, liyakat sorunu, sağlıkta şiddet vakaları, mobbing ve zorlu çalışma koşullarını işaret eden sağlık çalışanları, çözümlü başta Almanya olmak üzere dünyanın çeşitli ülkelerine göç etmekte buluyor. Son yıllarda Türkiye'den Almanya'ya*

göç etmiş doktorlarla konuştuk, neden bu kararı aldıklarını ve Almanya'daki iş ile yaşam koşullarını sorduk.” Başlıklı haberde ikisi kardiyoloji uzmanı, birisi diş hekimi 3 doktorla yapılan 10,5 dakikalık röportajda her 3 hekim de kamuoyunda sıklıkla dile getirilen sağlıkta şiddet, liyakatsizlik, insanüstü hasta yoğunluğu ve nöbetlerin getirdiği çalışma koşullarının yarattığı manevi tükeniş, yalnızlık hissi, düşük ücretlerin yarattığı maddi tatminsizlik gibi nedenlerle Almanya'ya geldiklerini ifade ediyorlar.

Berlin'de Almanya'nın dünyaca meşhur Berlin Alman Kalp Merkezi Kardiyoloji Hastanesinde çalışan Dr.S.A; *“Türkiye’de birincilikle bitirdiğim üniversiteme işe giremez iken, Almanya’da bayal edemeyeceğim hastanede çalışıyor olmak ironik geliyor bana. Türkiye’de derin bir liyakat sorunu var ve hekimler ömrünü hak mücadelesiyle tüketiyorlar. Siyami Ersek Kalp Hastanesinde Uzmanlığımı birincilikle bitirdim. Yine türk Kalp Derneğinin yarışmasında birinci oldum. Ancak bitirdiğim üniversiteme bile giremedim. Burada haklarınızı elde etmek için çaba sarf etmek zorunda değilsiniz. Burada 1 haftada gördüğüm hasta sayısını Türkiye’de bazen yarım günde görebiliyorduk. Almanya’da hak mücadelesiyle ömür tüketmiyorsunuz. Burada her anlamda artılar fazla. Türkiye’de koşullar iyileşirse dönebilirim.”*

Dr. A.Ü. de; *“Değişen sağlık politikalarıyla hasta ve hasta yakınları doktorların üzerine salmıyor. (Bunu yazarken ironik bir şekilde iktidarın sağlık politikasını överken, “Doktor dövme en büyük zenginliğim (!)” diyen vatandaş videosu akla geldi. https://www.youtube.com/shorts/ck_mQOvoVNU) neredeyse şiddete maruz kalmayan arkadaşım yok ve yapanın yanına kar kalıyor. Asistanlıkta 36 saati bulan nöbetler yüzünden daha geçen gün uykusuz arabasıyla evine giderken bir arkadaşımız kaza yapıp hayatını kaybetti. Yine mobbinge uğrayan bir arkadaşımız intihar etti. Türkiye’de hekimler hem yönetimce hem halkça hem de meslektaşlarınca yalnız bırakılıyor. Bu manevi tükenişe ekonomik kriz ve yetersiz ücretler yüzünden maddi tatminsizlik de eklenince yurt dışına gitmek tek seçenek olmaya başlıyor. Almanya’da bir meslektaşım Türkiye’de kaç hastaya bakıyordun? Diye sormuştu. Ben de acilde bazen günlük 500 hasta baktığımız oluyordu dediğimde. 50 mi 500 mü? Yok 500 dediğimde, hesap makinesini çıkarıp -hasta başına 2,88 dakika böyle bir şey olamaz! Dedi. Almanya neyi sağladı? Derseniz. 2013’te Almanya’ya geldim.7-8 yıldır buradayım. Yaşam standartlarımız yükseldi. İşimizi yaparken dış faktörler etkilemiyor. Tedavi ne kadar tutuyor; şikâyet edileceğim korkusu yok. Kaybettiğim bir hastanın yakınına haber vermek için 3 tane güvenlik görevlisiyle gitmem gerekmiyor. Elini tutup, birlikte üzülebiliyoruz. Hasta ve hasta yakını tarafından tehdit edilmek yok. Almanya bunu verdi bana. İlk çalıştığım hastanede bir kez*

ırkçılığa maruz kaldım. Bunu şefime söyleyince o hastanın acil durumlar dışında hastaneye girişi yasaklandı.

Diş hekimi Z.Y.A. da “Benim için kırılma noktası okurken bir hocamızın; böyle giderse 10 yıla kadar diş hekimlerinin atanamayacağını ve işsiz kalabileceğini demesi oldu. Türkiye’de o kurulu düzenimi bıraktım. Çok büyük bir hastanede çalışıyordum. Türkiye’deki ağır çalışma koşulları motivasyonumu bozdu. Sıfır Almancayla geldim. Şimdi alıştım. Burada herkesi koruyan sistem hekimlerin çalışmasını kolaylaştırıyor.”

[## SONUÇ](https://www.dw.com/tr/doktorlar-neden-t%C3%BCrkiyeden-almanya-a-g%C3%B6z%C3%A7- ediyor/video-60035399#:~:text=Fazla%20mesai%20uzun%20n%C3%B6bet%20d%C3%BCn%C5%9F%C3%BCk,%C3%A7e%C5%9Fitli%20%C3%BCkelerine%20g%C3%B6z%C3%A7%20etmekte%20buluyor. Erişim Tarihi: 19.01.2023)</p>
</div>
<div data-bbox=)

Bilgi çağının büyük buluşu ve etkin aracı medya, her alanda olduğu gibi sağlık alanında da büyük bir etkiye sahiptir. Sağlık çalışanlarının yaşadığı tüm sorunlar yazılı, görsel, işitsel medyalarda gündemin ilk sıralarında yer almıştır. Bu sayede toplumsal duyarlılığın artması ve siyaset kurumunun soruna çözüm odaklı yaklaşması gereği noktasında baskı unsuru olduğu söylenebilir. Başta acil servisler ve polikliniklerde sağlık çalışanlarına ve bilhassa hekim ve hemşirelere olan fiziki ve psikolojik şiddetin önlenmesi için atılan adımlarda medyanın olumlu etkisi yadsınamaz. Yine sağlık örgütlerinin basın açıklamaları ve iş bırakma gibi sendikal haklar kapsamındaki eylemleri, son dönemdeki ana akım medyadaki iktidar baskısına rağmen, buna direnen muhalif medya portallarında yer almaya ve dolayısıyla kamuoyunu bilgilendirme işlevi sürmüştür.

Hekimlik, uzun yılları kapsayan oldukça yorucu-yıpratıcı ve kamuya maddi-manevi maliyeti yüksek olan ve üstelik yaşamsal yönü olan mesleklerin başında geliyor. Kamu sağlık sistemi hekimleri istifaya zorluyor. Böylesine mühim bir mesleğin mensuplarının *sağlıkta şiddet, elverişsiz çalışma koşulları-mobbing ve yetersiz ücretler* yüzünden istifa ederek yurt dışına gitmeleri sağlık gibi hayati bir alanda büyük bir sorun yaratmaktadır. Büyük emeklerle yetiştirdiğiniz bu nitelikli insan kaynağınızı adeta hazır ve bedavaya dışarıya ihraç ediyorsunuz. Giden bu hekim ve diğer sağlık çalışanlarını Almanya ve diğer Avrupa ülkeleri kısa süreli intibak evresinden sonra kolayca kabul etmektedirler. İstanbul Tabip Odasının saptamasına göre; Türkiye’den verilen hekim göçünün itici sebepleri arasında ilk olarak ekonomik faktörler göze

çarpılmaktadır fakat bu yeterli bir sebep değildir. İstanbul Tabip Odası Genel Sekreteri Dr. Ertuğrul Oruç, hekimlerin yurtdışına göç sebeplerin arasında ilk akla gelenin ekonomik sebepler olduğunu fakat genel siyasi atmosferin ve sağlık sistemindeki açıkların da önemli ölçüde etkili olduğunu ifade etmektedir (Ünal, 2022). Sağlık çalışanına yönelik şiddetin artan boyutu da hekim göçünü tetikler niteliktedir. Hastaneler hemen her gün şiddet vakalarıyla karşılaşılacak yerler haline döndü. Temel sorun sağlık sistemindeki açıkların kapatılmasına yönelik girişimlerde bulunulmamasındadır. Sistemler yaşayan dinamik organizmalar olarak ele alınmalıdır. Sistemin sürekli olarak denetlenmesi, çöken yerlerine müdahalede bulunulması gerekmektedir. Türkiye'deki sağlık sisteminin açıklarını sağlık çalışanlarının kapatmaya çalışmak zorunda kalması onları yormaktadır. Sorunlar çözülmedikçe sistemlerin kayıt dışı ve merdiven altı kaldığını ileri süren Öztürk (2022), hukuki ve meslek ahlakında ciddi bozulmalar olduğunu ve bunların çözümünü için idari ve siyasi müdahaleler yapılmadığını dile getirmektedir. Ayrıca genel siyasi dengesizlik ve sağlık sorunları arasındaki ilişki hasta memnuniyeti ile sağlık çalışanı memnuniyeti arasındaki dengeyi bozmaktadır. Sağlık çalışanına şiddet olaylarının temelini bu dengenin sağlanamaması oluşturmaktadır. Sağlık sistemindeki açıkların revize edilmesi büyük önem arz ederken sağlık kuruluşlarındaki yoğunluğun da azaltılmasına yönelik çalışmalar yürütülmelidir. Bir doktorun günde 100 hatta daha fazla hastaya bakması sistemdeki bozulmaları ve istihdam yetersizliği konusundaki açığı gözler önüne sermektedir. Halkın sağlık okuryazarlığı konusunda bilinçlendirilmesi de bu noktada önemlidir.

2021 ve 2022 verilerine bakıldığında Türkiye'de İyi Hal Belgesi alan hekim sayısının giderek arttığını görmek mümkündür. İyi Hal Belgesi alan hekimlerin tümünün göç ettiğine dair kesin bir kayıt tutulmasa dahi belge alımında Türk Tabipler Birliği'nin verdiği sayı sağlık çalışanlarının ülkeden gitmek istediğini, daha iyi şartlarda çalışmak ve yaşamak istediğini gösterir niteliktedir. Eğer bunun önü alınmazsa, sağlık sisteminde gerekli düzenlemeler yapılmazsa ülkenin daha çok sağlık çalışanı göçü vereceği kaçınılmaz bir gerçektir. (Öztürk, 2022) <https://www.tuicakademi.org/hekim-gocu-normal-mi/> (Erişim Tarihi: 25.01.2023)

Hekim istifaları ilk olarak 2010'larda medyada ilgi çekmeye ve gündem olmaya başladı. 2010'da Tam Gün Yasası popülist bir yaklaşımlar sonuçları düşünülmeden al el acele yeniden yürürlüğe girince ortaya çıkan kaos yüzünden çok sayıda hekim istifa etti.

Hekim istifalarında ekonomik sebeplerden sonra önemli bir paya sahip sağlıkta şiddete karşı gecikmeli de olsa birtakım önlemler alındı.

2020 yılında ve 2022'deki revizyonla Sağlıkta Şiddet Yasası Türk Ceza Kanunu'nda katalog suçlar arasına girdi. Faillere yönelik daha caydırıcı olmasına karşın, suçun ve şiddetin kaynağı olan sosyal-ekonomik sorunlar ve sağlıkta dönüşüm için gerekli reformlar yapılmadığından maalesef şiddet vakalarında arzu edilen düşüşler sağlanamadı. Hekim istifalarının sağlık sisteminin geleceği açısından ürkütücü boyutlara gelmesinden sonra 14 Eylül 2022 tarihinde Sağlık Bakanlığı tarafından **Beyaz Reform** adı verilen oldukça iddialı bir proje kapsamında Sağlık Bakanı Dr. Fahrettin Koca, 81 İl Sağlık Müdürü ile Ankara'da geniş kapsamlı bir toplantı gerçekleştirdi. Toplantıda "Beyaz Reform"un detayları masaya yatırıldı ve il sağlık müdürlerinin soru ve görüşleri alındı. <https://www.saglik.gov.tr/TR,92424/bakan-koca-81-il-saglik-muduru-ile-beyaz-reform-gundemiyle-bir-araya-geldi.html> (Erişim Tarihi: 31.01.2023) Bu toplantıda Sağlık Bakanı Fahrettin Koca; "*Beyaz Reform'un üç sacayağı olduğunu vurguladı ve şunları kaydetti:*

"Bunlardan ilki hekimlerimiz ve sağlık çalışanlarımız. Bu adım için üç kritik hamle yaptık. Bunlar, Sağlıkta şiddet yasasını çıkarmak, Malpraktis yasasını çıkarmak ve özlük haklarını yeniden düzenleyen yeni emeklilik ve teşvik sistemini hayata geçirmektir. Bu adımda somut neticeler aldık. Sizlerden ve hekim arkadaşlarımızdan gelen geri bildirimler bu yönde.

İkinci sacayağı ise vatandaşa verdiğimiz hizmete erişimin kolay, etkili, güvenli ve güvenilir olmasıdır. Sağlık çalışanlarımızın memnuniyeti sağlık hizmetinin her aşamasını iyileştirir demiştim. Şimdi sizler adına verdiğim bu sözün hayata geçme zamanıdır. Vatandaşlarımızın sağlık hizmetine ulaşımını kolaylaştırmak, sorununu en kısa sürede çözmek artık bizlerin birincil sorumluluğudur. Hastanelerimize müracaat eden hiçbir vatandaşımızı geri çevirmeden en iyi hizmeti en kısa süre ve en etkin maliyetle veren bir dinamizme ihtiyacımız var. Bundan sonra en önemli gündemimiz budur.

Üçüncü sacayağı ise ilk iki ayağın sürdürülebilir kılınmasıdır. Başlatılan bu yeni hareketi kalıcı ve sürdürülebilir kılmadıkça başarılı olamayız. Sağlık çalışanlarımızın beklentisinin çoğunu karşıladık. Sırada vatandaşın beklentisini karşılamak var. Sizlerden istirhamım, bu konuya azami hassasiyet göstermenizdir. Bu iki konuyu sürekli güncellemek ve dinamik tutmak zorundayız. Önümüzümüzün beyazına yakışır bir reformu gerçekleştirmek ancak sizlerin desteği ile mümkün olacak."

Sağlık Bakanının bu iddialı programı başta Türk Tabipler Birliği olmak üzere Sağlık Çalışanları sendikalarının performans dayatmasının teşvik adı altında manipüle edildiği, yine ek ödemelerin ve teşvikin taban maaşlara yansıtılmadığı için emekliliğe bir etkisinin olmayacağını dolayısıyla sağlık

çalışanlarının yaş haddine kadar çalışmak zorunda kalacakları endişesiyle yeterli bulunmadı. Ayrıca yıl içinde atama sözü verilen 85 bin yeni sağlık çalışanı kadrosunun işe başlatılmasından sonra haftalık 36 saati bulan ağır nöbetler ve gün içinde doktor başına 100'leri bulan hasta yoğunluğunun azalıp azalmayacağı büyük merak konusu. Sonuç itibarıyla gerek medyanın ilgisi ve gerekse TBB ve SES'in etkin mücadelesi sonucu Sağlık Bakanlığının sağlık çalışanlarının ücret ve özlük hakları konusunda bir çaba içerisine girdiği anlaşılmaktadır. Bunun nasıl bir yararı olduğu önümüzdeki kısa zaman diliminde değerlendirilebileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- (Grothusen K. “1933 Yılından Sonra Alman Bilim Adamlarının Türkiye’ye Göçü”, BELLETEN. 1981; 45/2(180): 537-550.) <https://dergipark.org.tr/en/pub/ttkbelleten/issue/70722/1138192> (Erişim tarihi: 02.01.2023)
- Şimşek, Kamuran, Osmanlı Devleti’nde Engelliler ve Engelli Politikaları, II.Ab-dülhamit Dönemi, Türk Tarih Kurumu Yay. Ankara 2022.
- Yücel Namal, Tunay Karakök, “Atatürk ve Üniversite Reformu (1933) Atatürk and the University Reform (1933)”, Yükseköğretim ve Bilim Dergisi/Journal of Higher Education and Science, Yıl:2011- Sayı:1, Sayfa: 27-35, s.32 <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1711445> (Erişim Tarihi: 04.01.2023)
- Bakırtaş Tahsin ve Kandemir Orhan, “Gelişmekte Olan Ülkeler Ve Beyin Göçü: Türkiye Örneği”
- Kastamonu Eğitim Dergisi, Yıl: 2010, Cilt:18, Sayı:3 Sayfa: 961-974, s.962, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kefdergi/issue/49056/625889> (Erişim Tarihi: 04.01.2023)
- Gezgin, D. D. M. (2011). İşgücü Göçü Teorileri. Istanbul Journal of Sociological Studies , 0 (23) , . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuoskon/issue/9545/119207> (Erişim Tarihi:04.01.2023)
- [https://hipokampusakademi.com/siddet-nedir-turleri-nelerdir/#:~:text=Bunlar%2C%20fiziksel%20C5%9Fiddet%20\(itme%2D,etme%2C%20isim%20takma%2C%20sosyal%20olarak](https://hipokampusakademi.com/siddet-nedir-turleri-nelerdir/#:~:text=Bunlar%2C%20fiziksel%20C5%9Fiddet%20(itme%2D,etme%2C%20isim%20takma%2C%20sosyal%20olarak) (Erişim Tarihi: 04.01.2023)
- Özişli, Ö. (2022). SAĞLIKTA ŞİDDETİN NEDENLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA. Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi, 8 (1), 62-68. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usaysad/issue/69679/1072269><https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2248666> (Erişim Tarihi:04.01.2023)
- Hoşgör, H. & Türkmen, İ. (2021). BİTMEYEN ÇİLE: SAĞLIKTA ŞİDDET (MEDİMAGAZİN HABER PORTALI ÜZERİNDEN BİR ARAŞTIRMA). Izmir Democracy University Health Sciences Jurnal, 4 (2), 192-211. DOI: 10.52538/iduhes.975708 <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1896739> (Erişim Tarihi: 05.01.2023)
- Yılmaz, E. (2020). Uluslararası Beyin Göçü Hareketleri Bağlamında Türkiye’deki Beyin Göçünün Durumu. LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 10 (2), 220-232. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/euljss/issue/52064/679373> (Erişim Tarihi:06.01.2023)
- Torun, N. “Şiddete yönelik beyaz kod verilerin değerlendirilmesi”. Cukurova Medical Journal 45 (2020): 977-984 <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cumj/issue/54246/726340> (Erişim Tarihi:13.01.2023)
- https://www.youtube.com/shorts/ck_mQOvoVNU (Erişim Tarihi: 19.01.2023)

- <https://medimagazin.com.tr/guncel/saglikta-siddetin-haritasi-cikarildi-54110>
(Erişim Tarihi: 18.01.2023)
- Kaya K., Köken Tok Ö. Sağlıkta Şiddetin Bir Başka Yüzü: Medya Etkisi. Harran Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi. 2021; 18(2): 217-220. <https://dergi-park.org.tr/download/article-file/1695612> Erişim tarihi: 12.01.2023)
- Katran M., Akdeniz Y. S., İpekci A., İkizceli İ. Acil Serviste Hasta ve Hasta Yakınlarına Karşı Şiddete Bir Bakış. Phnx Med J. 2020; 2(3): 160-167.
<http://www.acilx.com.tr/download/article-file/1320057> Erişim tarihi: 12.01.2023)
- <https://www.saglikxen.org.tr/haber/12308/saglik-sen-2022-yili-saglikta-siddet-raporu> (Erişim Tarihi: 18.01.2023)
(<https://www.besler.av.tr/mobbing-ne-demek/> Erişim Tarihi:13.01.2023)
- Kılıç, T., Çiftçi, F., Şener, Ş., Sağlık çalışanlarında mobbing ve ilişkili faktörler Mobbing in health facilities: A study in a public hospital, Sağlık ve Hemşirelik Yönetimi Dergisi/Journal of Health and Nursing Management, Sayı / Number: 2 Cilt / Volume: 3, 2016 https://jag.journalagent.com/shyd/pdfs/SHYD_3_2_65_72.pdf Erişim Tarihi: 13.01.2023)
- Aktaş, E. ve Aydemir, İ. (2018), Şiddete Maruz Kalan Sağlık Çalışanlarının Beyaz Kod Uygulamasına İlişkin Görüşlerinin Belirlenmesi, Türkiye Klinikleri J Health Sci 2018;3(1):32-47 (Erişim Tarihi: 18.01.2023)
<http://www.dilekekici.com/bilgi/saglik-alaninda-mobbing-psikolojik-siddet/>
(Erişim Tarihi:13.01.2023)
- <https://ses.org.tr/2020/01/kesk-neoliberalizm-mobbingi-uretiyor-yayginlastiriyor/> (Erişim Tarihi:16.01.2023)
- <https://kolayik.com/blog/mobbing-arastirma-ve-istatistikleri/> (Erişim Tarihi:16.01.2023)
- https://www.ttb.org.tr/kutuphane/calisma_kosullari.pdf (Erişim Tarihi:16.01.2023)
- <http://journal.acibadem.edu.tr/tr/download/article-file/1701810> (Erişim Tarihi:16.012023)
- <https://www.turkis.org.tr/aranlik-2022-acilik-ve-yoksulluk-siniri/> (Erişim Tarihi:16.01.2023)
- Tansel, A. ve Güngör, N, D. (2004). Türkiye'den Yurt Dışına Beyin Göçü: Ampirik Bir Uygulama, Economic REsearch Center, Middle East Tecnicl University Ankara 06531 Turkey, www.erc.metu.edu.tr
- <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-59657943> (Erişim Tarihi: 18.01.2023)
- <https://medimagazin.com.tr/hekim/129-doktor-istifa-etti-37854?p=1> (Erişim Tarihi: 18.01.20223)

- <https://www.diken.com.tr/doktorlar-kamudan-kaciyor-cebinde-istifa-dilekcesiy-le-dolasanlar-var/> (Erişim Tarihi: 28.12.2022)
- <https://www.cumhuriyet.com.tr/saglik/doktor-gocu-yilin-ilk-on-ayinda-rekor-kirdi-10-ayda-2-bin-153-doktor-goc-etti-1998708#:~:text=T%C3%BCrk%20Tabipleri%20Birli%C4%9Fi%202022'nin,si%20ise%20pratisyen%20hekimlerden%20olu%C5%9Ftu.> (Erişim Tarihi: 18.01.2023)
- <https://www.evrensel.net/yazi/91635/tip-egitiminde-bir-terslik-var> (Erişim Tarihi: 17.01.2023)
- <https://tr.euronews.com/2022/07/06/doktorlar-neden-turkiyeden-ayrilip-yurt-disina-yerlesiyor-saglik-calisanlari-anlatiyor> (Erişim Tarihi: 28.12.2022)
- <https://www.hurriyet.com.tr/kelebek/hurriyet-pazar/istifa-eden-doktorlar-anlatiyor-hayatimizden-vazgeciyoruz-ama-41897906> (Erişim Tarihi: 17.01.2023)
- <https://onedio.com/haber/yakinda-doktor-bulamayabiliriz-birer-birer-istifa-eden-doktorlar-sosyal-medyanin-gundeminde-1022867> (Erişim Tarihi: 17.01.2023)
- <https://ohsad.org/haber-global-doktorlara-dair-bir-yurt-gercegi-bu-sadece-kisa-sureli-bir-kacis-04022022/> (Erişim Tarihi: 28.12.2022)
- <https://saglikcalisanisagligi.org/1900-dou-ve-guenedouda-doktorlar-stifa-ediyor.html> (Erişim Tarihi: 28.12.2022)
- <https://www.cumhuriyet.com.tr/turkiye/erdogan-giderlerse-gitsinler-demisti-istifa-eden-doktor-sayisi-aciklandi-2015980> (Erişim Tarihi: 28.12.2022)
- <https://www.internethaber.com/saglik-bakani-fahrettin-koca-acikladi-2022-yilinda-kac-doktor-istifa-etti-2279873h.htm> (Erişim Tarihi: 28.12.2022)
- <https://tele1.com.tr/bakan-koca-chpli-vekilin-onergesini-yanitladi-13-bin-557-hekim-istifa-etti-761629/> (Erişim Tarihi: 28.12.2022)
- https://www.ttb.org.tr/haber_goster.php?Guid=7ba2d644-da94-11e-c-b138-b664d2f14170 (Erişim Tarihi: 29.12.2022)
- https://www.ttb.org.tr/haber_goster.php?Guid=f917ea20-4d26-11e-c-a3cd-6e38d170ba57 (Erişim Tarihi: 29.12.2022)
- <https://www.gazeteduvar.com.tr/ttb-gunde-7-doktor-yurtdisina-gidiyor-haber-1565970> (Erişim Tarihi: 18.01.2023)
- <https://medyascope.tv/2022/03/14/erdoganin-gidiyorlarsa-gitsinler-sozunu-tip-fakultesi-ogrencilerine-sorduk-insanin-yaptigi-her-seyi-silen-neler-yasadigini-bilmeden-soylenmis-bir-cumle/> (Erişim Tarihi: 18.01.2023)
- <https://www.saglik.gov.tr/TR,92424/bakan-koca-81-il-saglik-muduru-ile-be-yaz-reform-gundemiyle-bir-araya-geldi.html> (Erişim Tarihi: 19.01.2023)
- <https://www.saglikhukuku.gen.tr/malpraktis/> (Erişim Tarihi: 19.01.2023)

<https://www.indyturk.com/node/542471/sa%C4%9Flik/beyaz-reform-sa%C4%9Flik-%C3%A7al%C4%B1%C5%9Fanlar%C4%B1n%C4%B1n-yaralar%C4%B1na-merhem-olur-mu-sa%C4%9Flik-sen-umut> (Erişim Tarihi: 18.01.2023)

<https://ses.org.tr/2022/08/pandemiye-ayrimcilikle-basladik-beyaz-reform-al-datmacasi-ile-devam-ediyoruz-ek-odeme-degil-universite-hastanelerini-de-kapsayan-emeklilige-yansiyan-temel-ucret-istiyoruz/> (Erişim Tarihi: 18.01.2023)

<https://www.dw.com/tr/doktorlar-neden-t%C3%BCrkiyeden-almanyaya-g%C3%B6%C3%A7-ediyor/video-60035399#:~:text=Fazla%20mesai%2C%20uzun%20n%C3%B6bet%2C%20d%C3%BC%C5%9F%C3%BCk,%C3%A7e%C5%9Fitli%20%C3%BClkelerine%20g%C3%B6%C3%A7%20etmekte%20buluyor.> Erişim Tarihi: 19.01.2023)

Öztürk, Bennur; Hekim Göçü Normal mi?, TUIC AKADEMİ, <https://www.tuicakademi.org/hekim-gocu-normal-mi/> (Erişim Tarihi: 25.01.2023)

Eğitim Yönetimi Sürecinde Öğretmenlerin Stres Algısı Üzerine Bir Çalışma

Demet Deniz Konuksever¹

GİRİŞ

Stres farklı tanımları yapılmakla birlikte kişi ve örgüt üzerinde pozitif ve negatif sonuçlara neden olabilmektedir. Stres bir olay ya da durum karşısında bireyin mücadele edebilme gücünü tehdit eden bir gerginlik durumudur (Davis, 1982). Selye (1946) stresi ilk kez ortaya atan kişidir ve stresi kişinin değişime karşı bir tepkisi olarak tanımlamıştır (Akt. Pehlivan,2000, s.2).

Cüceloğlu (2003) stresi “Bireyin fiziksel ve sosyal çevreden gelen uyumsuz koşullar nedeniyle, bedensel ve psikolojik sınırlarının ötesinde harcadığı çaba” olarak tanımlamaktadır. Atkinson, Atkinson, Smith, Bem ve Nolen-Hoeksema (2012) tarafından “İnsanların fiziksel ya da psikolojik bakımdan tehlike olarak algıladıkları olaylarla karşılaşmaları halinde meydana gelen durum” olarak tanımlanmıştır. Stresin tanımlarına baktığımızda kişide stres oluşmasında olayın sonucunun belirsizliği ve sonucun ne olacağıın birey için önemidir.

Hayatımızın çok hızlı aktığı ve birçok şeye yetişemediğimiz yaşam koşullarına baktığımızda stressiz bir hayat düşünmemektedir. Bundan dolayı stres ile nasıl baş edileceği ve bu yöntemlerin neler olduğu her geçen gün daha da önem kazanmaktadır (Bıyık ve Boztaş, 2003).

1 Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi /Lisanüstü Eğitim Enstitüsü/ Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı/ Eğitim Yönetimi ve Denetimi/Çanakkale/ Türkiye, ORCID:0000-0002-0998-7273

Stres iyi yönetilemediği zaman bireye ruhen ve bedenen zarar veren, kişinin mücadele gücünün üstünde devamlı bir gerilim halini alır. Bu süreçte önemli olan stres kaynağını bulup krize dönüşmeden mücadele yöntemlerini belirlemektir. Bunun için kişinin strese neden olan olayı, bireye etkisini ve sonucunu bilmesi faydalı olacaktır (Barutçugil, 2002).

Stres insanlar tarafından olumsuz bir kavram olarak adlandırılmaktadır. Stresin içinde bulunduğumuz duruma göre yaralı olduğu göz ardı edilmemelidir. Yaşadığımız stresi olumlu stres ve olumsuz stres olarak ikiye ayırmak mümkündür. Olumlu stres kişinin karşılaştığı durumun üstesinden gelmesini sağlayarak performansının yükselmesinde ve bireyin gelişimini üst seviyelere çıkmasında etkili olmaktadır. Bireyin işinde terfi etmesi, çocuk sahibi olmak, evlilik gibi durumlar olumlu strese örnek olarak gösterilebilir (Can, 2013; İstar, 2012; Rowshan, 2003; Barutçugil, 2002; Güçlü, 2001; Doğan, 1999; Himmetoğlu, 1994).

Öğretmenlik Mesleği

Öğretmenlik mesleği çok değerli bir meslek olmasının yanında aynı zaman en stresli meslekler arasında yer almaktadır. Her şeyden önce insanlarla etkileşim halinde olan meslek gruplarından olması bu durumun oluşmasında öncelikli etken olarak söz edilebilmektedir.

Öğretmenlerin yaşadığı stres sınıf içi performanslarını, içinde bulunduğu örgüt yapısını, kişisel hayatını etkilediği gibi eğitimde ilerleme kaydedilememesine yol açabilmektedir. (Cozolino, 2017).

Öğrencilerin yaşam koşulları ve ekonomik durumları ve kişilik yapısının birbirinden farklı olması öğretmeni daha zor ve zaman ayırılması gereken bir meslek haline getirmektedir. Ayrıca okul örgütünde ders dışında gereğinden fazla iş yükü, evrak işleri, bürokratik işler stresin ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Karadavut, 2005). Diğer yandan ekonomik yetersizlik, adaletsiz yönetim, ödüllendirme ve okullarda alınan kararlara katılım sağlanamaması öğretmenlerde ruhsal bozulmalara yol açmakta ve eğitimde verim düşmektedir. Dolayısıyla bütün toplum oluşan durumdan etkilenmektedir (Celep, 2003).

Türkiye’de çalışan öğretmenler üzerinde; Ertekin (2006), Bozkurt (2005), Pehlivan (2002) ve Balcı (2000) tarafından yapılan araştırmalarda, öğretmenlerin yaşadıkları sıkıntılar ve mesleki saygınlığın kaybedilmesi öğretmenlerde her geçen gün stresin daha da artmasına ve eğitim hayatının olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır.

YÖNTEM

Araştırmanın modeli

Nitel araştırma yöntemlerinden yarı yapılandırılmış görüşme tekniği araştırmanın modelini oluşturmaktadır. Yapılandırılmış görüşme tekniği ile karşılaştırıldığında yarı yapılandırılmış görüşme tekniği daha esnekler. Araştırmacı sormaya karar kıldığı soruları önceden planlar ve görüşmeyi gerçekleştirir. Bununla birlikte araştırmacı katılımcının yanıtına bağlı olarak kişinin daha da ayrıntılı açıklama yapmasına katkı sağlayabilir. Katılımcı bazı soruların yanıtlarını diğer sorunun içerisinde belirtmiş ise tekrardan aynı sorular sorulmayabilir. Eğitim bilimleri araştırmalarına belli standart ve esneklik düzeyinden dolayı yarı yapılandırılmış görüşme tekniği daha uygundur. Bu tekniğin sağladığı en önemli kolaylık ise araştırmacının önceden hazırladığı görüşme sorularına bağlı olarak devam ettirilmesi sebebiyle daha sistematik ve karşılaştırılabilir bilgi sağlamasıdır. (Yıldırım ve Şimşek, 1999).

Evren ve Örneklem

Balıkesir ilinde ilköğretim okullarında görev yapan farklı branşlarda 15 öğretmen araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Araştırmaya dahil edilen 15 öğretmene yöneltilen görüşme sorularından 15'i de araştırmaya dahil edilebilecek düzeyde cevap vermiştir. Bu doğrultuda araştırmanın örneklem sayısı 15 olarak belirlenmiştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından oluşturulan görüşme formundan yararlanılmıştır. Bu form, 5 adet demografik faktörleri belirlemek, 6 adette öğretmenlerin yaşadıkları stres ve stresle baş etme yöntemlerini tespit etmek amacıyla toplam 11 sorudan oluşmaktadır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Görüşme yapılmadan önce görüşmeye katılacak olan öğretmenlere araştırmanın amacı ile ilgili bilgi verilmiş ve gönüllü 15 öğretmen ile çalışma gerçekleştirilmiştir. Araştırmada veri toplama yöntemi olarak yüz yüze görüşme yöntemi uygulanmıştır. Araştırmaya katılan 15 öğretmene görüşme formu dağıtılmış ve veriler toplanmıştır. Elde edilen veriler belirli içerik çerçevesinde anlaşılır şekilde analizi yapılmaya çalışılmıştır. (Yıldırım ve Şimşek, 2000).

Bulgular

Araştırmaya katılanların demografik özelliklerine ilişkin bulgular aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 1 Katılımcıların demografik özellikleri

		Ö1	Ö2	Ö3	Ö4	Ö5	Ö6	Ö7	Ö8	Ö9	Ö10	Ö11	Ö12	Ö13	Ö14	Ö15
Kıdeminiz	1-5 yıl	x														
	6-10 yıl		x													
	11-15 yıl			x	x	x	x	x	x	x	x					
	16-20											x	x			
	21-25													x	x	
	26 yıl üstü															x
Yaşınız	31-35	x	x	x												
	36-40				x	x	x	x	x	x	x					
	46-50											x	x			
	51-55													x	x	x
Cinsiyetiniz	Erkek	x	x	x	x											
	Kadın					x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
Göreviniz	Sınıf Öğr.															
	Branş Öğr.	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere katılımcıların 1 tanesi 1-5 yıl aralığında, 1 tanesi 6-10 yıl aralığında, 8'i 11-15 yıl aralığında, 2'si 16-20 yıl aralığında, 2'si 21-25 yaş aralığında, 2'si de 26 yıl ve üzerinde öğretmen olarak görev yapmaktadır. Katılımcıların 3'ü 31-35 yaş aralığında, 8'i 36-40 yaş aralığında, 2'si 46-50 yaş aralığında, 3'ü 51-55 yaş aralığındadır. Katılımcıların 4'ü erkek, 11'i kadındır. Katılımcıların tamamı branş öğretmenidir.

Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Katılımcılara yöneltilen “*Stresin olmadığı bir çalışma ortamı sizce mümkün müdür? Stres faktörünün olumlu bir yanı olduğunu düşünüyor musunuz?*” sorusuna verilen cevaplara göre; katılımcıların geneli stressiz bir çalışma ortamının mevcut olmadığını ifade etmiştir. Katılımcıların bu görüşüne katılmaktadır. Her sektörde olduğu gibi eğitim sektöründe de iş ortamında stres olabilmektedir. Katılımcıların konuyla ilgili verdikleri yanıtlar aşağıdaki gibidir;

Ö1: Stresin olmadığı bir çalışma ortamı mümkün değildir. Stres yoksa hayat bitmiş demektir. Yeterli derecede stres çalışma ortamının gelişimi için gereklidir. Fazla stres çalışma ortamını ve hayatı olumsuz yönde etkiler.

Ö2: Karşılıklı saygının olduğu herkesin üzerine düşeni layığı ile yapmaya çalıştığı iş ortamlarında stres oldukça azalabilir. Stresin olumlu bir yanı olduğunu düşünmüyorum.

Ö3: Stresin olumlu olduğunu düşünmüyorum...

Ö4: Değildir. Çok olmamak şartıyla stres olumlu olabiliyor bazen.

Ö5: Stresin olmadığı bir çalışma ortamının oluşturabilmek kişinin kendi kişilik özellikleri ile ilgili olduğunu düşünüyorum. Özel yaşamımızda stres ile başa çıkabilme becerilerimizi ne kadar geliştirsek bunu iş ortamına da entegre edebiliriz. İş ortamımızda planlı çalışmak yapacaklarımızı planlayarak ve zamanında ve en iyi olacak şekilde planlayabilirsek stresimizi ve oluşacak sorunları en aza indirgemiş oluruz. Ben bu şekilde yaparak sağlıklı bir iş ortamı yaratmaya özen gösteriyorum. Tabi sıklıkla stres yaşayacağım etkenler oluyor bu durumu sağlıklı biçimde atlatabiliyorum. Stresin olumlu yanları olduğunu düşünmüyorum.

Ö6: Hayır. Stressiz bir iş ortamı bence mümkün değildir. Stresin tek olumlu yanı belki sorun çözme becerilerimizi geliştirmesi olabilir.

Ö7: Hayır mümkün değil. Düşünüyorum. Stres benim işime daha iyi odaklanmamı, daha motive olmamayı sağlayan itici güç.

Ö8: Ülkemizdeki hiçbir işin stressiz olduğunu sanmıyorum. Bazen stresliyen sorunlara çözüm bulunabiliyor tabii soruna göre değişir.

Ö9: Her iş kolunda olduğu gibi çalıştığım iş kolunda da stresin olmadığı bir çalışma ortamı mümkün olamaz. Önemli olan stresin olabildiğince azaltıldığı bir ortamın oluşmasıdır ki şu an çalıştığım kurumda bunun da mümkün olabileceğini düşünmüyorum. Ben olumlu bir yönünü bulamadım, varsa bile dezavantajların yanında sönük kalıyor.

Ö10: Stres bana göre kişinin hayata ve olaylara bakış açısıyla oluşan bir zihin durumudur. Kişiye göre değiştiği için çalışma ortamı en rahat şekilde dizayn edilse bile çalışanlar içinde stres yaşayan bireyler mutlaka olacaktır. Stres kişide gerginlik, huzursuzluk, sağlık sorunları vb. Birçok sıkıntı oluşturan bir faktördür ve hem bireyselde hem toplumsalda iyi bir yanı olduğunu düşünmüyorum

Ö11: Stresin olmadığı bir ortam bulunmadığını düşünmüyorum. Her çalışma ortamında oranı değişse de stres mevcut. Kontrol edilebilir ölçüde stres insanı güdüler, çalışma isteği ve ortamı yaratır. Sorumluluk duygusu yükler çalışana.

Ö12: İşini iyi ve düzgün yapmaya çalışan insanların olduğu bir ortamda stres kaçınılmazdır. Bence mümkün değildir. Aşırı stres olmadığı sürece stres insanı daha uyanık ve diri tuttuğu için olumlu olabilir.

Ö13: Stres faktörünün olumlu bir yanının olduğunu kesinlikle düşünmüyorum.

Ö14: Stresiz bir iş ortamının mümkün olduğunu düşünmüyorum. Stresin stres yaratan duruma ve stres seviyesine göre az da olsa olumlu etkisi olabilir.

Ö15: Stresiz bir çalışma ortamı olmaz. Evet işlerin daha hızlı yapılmasını sağlayabilir. Stresten kurtulmak için yapacağımız işleri daha erken tamamlarız.

Katılımcılara yöneltilen “*Stresin tanımını nasılyaparsınız? Deneyimlerinizden yararlanarak cevaplayabilirsiniz*” sorusuna verilen cevaplara göre; genellikle öğretmenlerin başa çıkamadıkları bir durum karşısında yaşadıkları duygu olarak ifade edilmiştir. Stresin genel tanımına yakın yanıtlar verilmiştir. Katılımcıların stresi tanımlamaları aşağıdaki gibidir;

Ö1: İş rutinimi ve psikolojik sağlığımı etkileyen incir çekirdeğini doldurmayan problemlerin hayatıma girmesi. İnsanların insanlara iş yıkması. İçi boş insanların koca koca egolarla ortalıkta doşlaşıp yerli yersiz insanların hayatına müdahalesi

Ö2: Olumsuz bir olay-durum karşısında insan vücudunun heyecan-üzüntü gibi tepkiler vermesidir.

Ö3: Sıkıntılı, kararsız, panik atak geçirten durum.

Ö4: Yapabileceğin bir işle başa çıkamama durumudur. Çıkış yolları aramadır. İşte bu arayış sırasında bazen işi kolaylaştırıcı yöntemler keşfedilebilir.

Ö5: Stres bende gerginlik ve huzursuzluk yaratan faktörlerin tümüdür.

Ö6: Stres insanın çalışma ortamında veya herhangi bir ortamda motivasyonunu düşüren, kendisini değersiz ve yaptığı işin anlamsız olduğunu Hissettiren, kimi zaman yılgınlık hissi uyandıran bir durumdur.

Ö7: İş hayatında beni daha çok motive eden itici güç.

Ö8: Stres bana göre can sıkıntısı iştahsızlık bocalama.

Ö9: Çalıştığım ve yaşadığım ortamda, ortamın gerilim katsayısı olarak tanımlıyorum ben.

Ö10: Kişiye göre değişen psikolojik faktörler nedeniyle hissedilen yoğun gerginlik durumu, bir türlü huzurlu ve rahat hissedememe hali diyebilirim. Bana göre stres dış şartlardan dolayı değil de kişinin kendi içsel durumlarından kaynaklanan şiddetli gerilim hissidir.

Ö11: Bizi zorlayan durumlarda yaşadığımız gerginlik hali. Zor çocuklar ve ailelerine ulaşmaya çalıştığım anlarda hissettiğim durum örneğin.

Ö12: İnsanı daha çok zihinsel olarak yoran, yıpratın, normal işleyişinden saptıran duygu ve düşüncelerdir.

Ö13: Günlük hayatımızı olumsuz etkileyen gerilimli bir süreçtir.

Ö14: Stres fiziksel, zihinsel ya da duygusal olarak gerginlik ve baskı hissi.

Ö15: Stres insanın bir durum karşısındaki yaşadığı gerilimdir.

İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Katılımcılara yöneltilen “Okulda karşılaştığımız stres kaynakları nelerdir?” sorusuna verilen cevaplara göre; stresin birçok faktörden meydana geldiği ifade edilmiştir. Öğrenci kaynaklı, yönetim ve idare kaynaklı, veli kaynaklı birçok stres faktörünün mevcut olduğunu ve bu faktörlerin tamamının öğretmeni olumsuz yönde etkilediği ifade edilmiştir. Alınan cevaplardan görüldüğü üzere genellikle stresle başa çıkmak zorunda olanların öğretmenler olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda katılımcılar aşağıdaki gibi değerlendirmelerde bulunmuştur;

Ö1: Sürekli öğretmeni ilgilendiren problemlerin ortaya çıkması. Velilerin memnuniyetsizliği ve ilgisizliğinden kaynaklı problemlerin öğretmene ve çalışma ortamına yansması. Kendisi üzerine düşen vazifeleri yapmazken öğretmeninden fedakarlık isteyen idareciler. Gereksiz yere kasan üst yönetim.

Ö2: Davranış bozukluğu olan saygısız bazı öğrencilerin dersin-okulun huzurunu bozmaya çalışması. Bazı angarya işler.

Ö3: İdari problemler, Diğer öğretmenlerle yaşanan olumsuz olaylar, Angarya görevler.

Ö4: Ders anlatımı sırasında dersin birkaç öğrenci tarafından sabote edilmesi sonucu konuyu yetiştiremem. İdarenin gereksiz bir sonuca ulaşmayacak işleri yüklemesi

Ö5: Çoğunlukla veli kaynaklı oluyor, Olanakların yetersizliği ile ilgili oluyor, Bazen de (nadiren)idare ile ilgili oluyor.

Ö6: İdare, veli, öğrenci, çalışma ortamı

Ö7: İdare, veli, öğrenci, öğretmen

Ö8: Dersimde çoğu öğrencinin malzemesi varken malzemeleri olmayan çocuklara yetememiş olmak. Bazen de çocukların düşüncesizce cevap vermesi ve anlayışsız veliler

Ö9: En başta yönetici sınıfı stresin asıl kaynağıdır. Bilindiği üzere ehliyetin değil etiketlerin makama getirdiği, yönetim kabiliyetinden yoksun bir yöneticiler sınıfı ile çalışmak zorundayız. Diğer bir etken de eğitim sisteminin bize yarattığı kaotik ortam da önemli bir stres kaynağı olarak görünüyor. Diğer bir etkense öğrenciler ve ailelerinin olaya yaklaşımı stres yaratıyor diyebilirim.

Ö10: Geçmişte çalıştığım bir okulda yönetici tarafından mobbinge maruz kalmıştım ve çok yoğun bir stres durumu yaşamıştım. Hissettiğim yoğun gerilimden dolayı okula gitmek dahi istememiştim ki ben mesleğini severek yapan bir öğretmenim. Tabi o dönemlerde kendimi bu kadar geliştirmemiştim. Şimdi yaşasam mobbinge uğrasam beni o kadar da etkilemez. Bazen velilerimizden yana yaşadığım bazı sıkıntılar (şikayet vb. Gibi) çok kısa süreli ve şiddeti minimumda stres oluşturabiliyor

Ö11: Uzaktan eğitimde rehberlik çalışmalarını yapmanın zorluğu, fazla iş yükü, anlaşılama duygusu, ulaşamadığımız öğrenci ve veliler

Ö12: Çalışmayan bilgisayar ve fotokopi makineleri, sürekli evrakla insanı yoran idareciler, anlayıp dinlemeden hüküm veren veliler ve saygısız öğrenciler.

Ö13: Okullarda sunulan imkanlar veli profilleri, öğretmenlere olumsuz eleştiriler, sorumluluklarımızın fazla olması...

Ö14: Hedef kitlemiz olan öğrencilerin kayıtsızlığından kaynaklı mutsuzluk; zaman zaman iş yükünün 'angarya' olarak tanımlayacağım işler yüzünden fazla artması ve zamansızlık sorunu yaşamamdan kaynaklı gerginlik

Ö15: İdarenin davranışları, ortak görev verildiğinde takımdakilerin görevini eksik yapması ya da zamanında yapmaması, görev kapsamı dışında ek görevlerin verilmesi

Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

Katılımcılara yöneltilen “*Stresle baş etme yöntemlerinden hangilerini biliyorsunuz?*” sorusuna verilen cevaplara göre; katılımcıların geneli kendi alışkanlıkları ve fikirleri doğrultusunda stresle başa çıktıklarını ifade etmiştir. Bu durum stresle baş etme yöntemlerinin kişiden kişiye farklılık gösterdiği ve her kişinin stresle başa çıkma yönteminin birbirinden farklı olduğunu göstermektedir. Katılımcıların bu soruya verdikleri yanıtlar aşağıdaki gibidir;

Ö1: İçki, namaz, spor

Ö2: Temiz havada yürüyüş yapmak. Evde basit egzersizler yapmaya çalışmak. Arkadaşlarla neşeli sohbetler yapmak. Derin nefes alıp vermek.

Ö3: Nefes egzersizleri, Hazır bulunuşluk, Tecrübe, Araştırma için zaman tanıma

Ö4: Derin nefes tekniği, Sakin kalma

Ö5: Bildiğimi düşündüğüm ve uyguladığım yöntemlerden bazıları şu şekilde; Stres durumunda sakin olmaya çalışıyorum, Karşımdaki kişinin duygularını anlamaya çalışıyorum, Çözüm üretmeye çalışıyorum, Gerçekçi olmaya çalışıyorum, Çok katı bir tutum takınmadan yapmak istediklerimden emin olarak karşımdaki kişi ve kişilere kararımı net biçimde açıklıyorum.

Ö6: Nefes egzersizleri, olumlu düşünce, görmezden gelmek,

Ö7: Kendime zaman tanımak, derin nefes egzersizleri yapmak.

Ö8: Derin nefesler alma, bağırıp çağırma, 10a kadar sayma gibi yöntemler var.

Ö9: Bilinen stresle başa çıkma yöntemlerinin, bireysel ya da psikolojik ve sosyolojik tanımların bizim ülkemizde işe yarayacağını sanmıyorum. O yüzden de içeriğini aklımda tutmuyorum. Keşke devokuşu olsaydım o zaman işler daha kolaylaşırdı...

Ö10: Benim Stresle en güzel başa çıkma yöntemim insanların benim hakkımda ne düşündüğünü umursamamaktır. Bunun dışında günlük işlerimi ertelemekten vaktinde yapmak, Yaptığım her işten alabileceğim maksimum keyfi ve zevki almak, zevkli değilse zevkli hale getirmek, Anlamlı bilinçli farkındalıkla coşkuyla bir hayat sürmek, An’da kalmak, Duygularımı dönüştürerek yönetme çalışmaları yapmak, Hayatta karşıma çıkan her durum, olgu ve olayı kendi yaşam zikrime(paradigma) göre yorumlayıp kendime ve insanlığa faydaya dönüştürmek, Hayatta yaşadığım, başıma gelen olayları değiştirebiliyorsam değiştirmek, değiştiremiyorsam olduğu gibi kabul

etmek, Kendimi üçüncü bir göz gibi dışarıdan bakarak gözlemlemek, Nefes egzersizleri yapmak, Yolda olmak ve bu yolculuktan keyif almak..

Ö11: Spor, nefes egzersizi, hayır diyebilme, sağlıklı beslenme, dinlenme ve eğlenme

Ö12: Derin derin nefes almak, stresli ortamdan uzaklaşmak, sevdiğin bir işle meşgul olmak

Ö13: Sorunların kaynağını bilme, görmezden gelme yöntemi, sorunları yok sayma vb.

Ö14: Yapmaktan keyif aldığın şeyle uğraşmak, bir hobi edinmek

Ö15: Yaşadığın durumu aileyle ya da arkadaşlarla paylaşma, Uyku ve dinlenme

Katılımcılara yöneltilen “*Stresle baş etmek için neler yapıyorsunuz?*” sorusuna verilen yanıtlara göre; bir önceki soruda verilen yanıtlara benzer yorumlar yapmıştır. Her katılımcı kendi bildiği yöntemde stresle başa çıkmakla uğraştıkları ve bu doğrultuda hareket ettikleri görülmüştür. Katılımcıların konuyla ilgili verdikleri yanıtlar aşağıdaki gibidir;

Ö1: Spor diyet namaz

Ö2: Sakin kalmaya çalışıyorum. Açık havada yürüyüş yapıyorum

Ö3: Dinlenmeye özen gösteriyorum. Kendim için zaman ayırmaya çalışıyorum

Ö4: Daha çok yaptığım işe odaklanıyor, stres faktörlerini göz ardı etmeye çalışıyorum

Ö5: Nefes tekniğini uyguluyorum. Ayrıca olumlu düşünmeye çalışıyorum.

Ö6: Dediğim gibi stres beni motive eder. İşin sonucunda başardığımı görünce mutlu olurum

Ö7: Ben genelde derin nefesler alıp veriyorum bazen ağlayabiliyorum bide sigara içiyorum.

Ö8: Sanırım stres hayatımızın merkezinde yer alan birlikte yaşamak zorunda olduğumuz bir kavram haline geldi. Durumu kabullenmek belki de baş etme anlamında değilse bile yaşanabilirliği artırması bakımından faydalı olabilir. Bence en etkili yöntem yani benim için en etkili olacak yöntem sabırsızlıkla beklediğim emekliliğimdir.

Ö9: Yürüyüş (spor), komik film izleme, kitap okuma, bitki çayları (melisa, papatya, kediotu) dertleşme, sağlıklı beslenmeye dikkat etme

Ö10: 4 numaralı soruda bahsettiğim çalışmaların hepsini yaklaşık 3-4 yıldır yapıyorum ve muhteşem sonuçlar alıyorum

Ö11: Ucunda ölüm yok ya diye düşünmeye çalışıyorum

Ö12: Hoşuma gidecek aktiviteler yapıyorum. Zamanımı planlıyorum. vaktimi doğru kullanarak kendime daha fazla zaman ayırıyorum. Sevdiklerimle vakit geçiriyorum. Spor yapıyorum.

Ö13: Benim için en keyifli şeylerin başında kitap okumak geliyor. Beni dinlendiren günlük sıkıntılarımdan uzaklaştıran en etkili yol. Ancak bazı dönemlerde kitap okumaya fırsat bulamamak da ayrı bir stres sebebi olabiliyor.

Ö14: Stresli olduğumda durumu arkadaşşıma ya da aileme anlatıp onların görüşlerini alırım. Ayrıca yatağa uzanıp gözlerimi kapatıp sakin düşünmeye çalışırım.

Katılımcılara yöneltilen “*Stresle baş etmek için yardım talep ediyor musunuz? Destek görüyor musunuz?*” sorusuna verilen yanıtlara göre; katılımcıların geneli stresle başa çıkmak için yardım talep etmediklerini ifade etmiştir. Bunun temel sebebi her bireyin stresle başa çıkmak için kendine has yöntemler denediklerinden kaynaklı olduğu ifade edilebilir. Katılımcıların konuyla ilgili görüşleri aşağıdaki gibidir;

Ö1: Evet arkadaşlarımdan talep edip, destek görüyorum.

Ö2: Hayır

Ö3: Hayır

Ö4: Gerektiğinde evet

Ö5: Hayır destek görmüyorum. Çünkü stresli bir özel- iş hayatım olduğunu düşünmüyorum

Ö6: Hayır

Ö7: Stresle baş etmek için yardım isterdim evet. Yardımı eşinden almış olmak kabul ediliyorsa evet alıyorum. Günümüzün yaşam şartları maalesef stressiz gün geçmiyor insanların tahammül eşiği artırılabilir bu bir çözüm olur mu onu da bilmiyorum

Ö8: Yardım talep etmiyorum, bu talebimi iletebileceğim danışmanlar zaten kendileri birer stres yumağı haline gelmiş durumdadır, kimsenin kimseye hayrı yok dedikleri bu olmalı. Ben geçmiş dönemde bir psikologla seanslar yaptım ama somut bir faydasını da göremedim

Ö9: Bir dönem bundan yaklaşık 4 yıl önce bambaşka bir zikirle (paradigma, bakış açısı) ile karşılaştım ve şimdi sakin, dingin, huzurlu bir hayat sürüyorum. Sadece geçmişte yaşadığım ve içime attığım travmatik olayların etkileri bilinç seviyesi yükseldikçe ortaya çıkmaya başladı. Bazı zorlu psikolojik sıkıntılar olarak gün yüzüne çıkıyor bazen. Ancak bunları da yine bilinçli bir şekilde yaşayarak etkilerini gittikçe azaltan bir süreçle geçmişle hesaplarımı da kapatıyorum. Elbette insan, nefes almaya devam ettikçe imtihan ve sorular devam edecek ve böylece de gelişim, değişim, dönüşüm de devam edecektir.

Ö10: Hayır, destek almadım.

Ö11: Hayır

Ö12: Hayır destek görmüyorum

Ö13: Hayır

Ö14: Evet. Ailemden veya arkadaşlarımdan yardım talep ediyorum. Beni dinleyen görüşlerine değer verdiğim arkadaşlarımdan fikirlerini alıyorum. Duygularımı paylaşarak rahatlıyorum. Çözüm bulunmasa da beni dinleyerek, yorum yaparak destek oluyorlar.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Araştırmada elde edilen sonuçlar şu şekilde ifade edilmiştir;

Günümüzde stressiz bir çalışma ortamının mümkün olmadığı ve her meslek grubunda olduğu gibi öğretmenlikte de birçok stres faktörünün olduğu belirtilmiştir. Çalışmada bulunan bütün öğretmenlerin stres ile ilgili bilgilerinin olduğu ve stresin tanımını yapmada zorlanmadıkları görülmüştür.

Araştırmada stres kaynağı olarak birçok faktörün etkili olduğu tespit edilmiştir. Bu faktörler idare, öğrenciler, öğrenci velileri ve meslektaşlardan oluşmaktadır. Bundan dolayı öğretmenlerin okul hayatında stressiz bir çalışma ortamının mümkün olmayacağına göstergesidir.

Çalışmada öğretmenlerin stres kaynakları ve stresle başa çıkma yöntemleri bireysel olarak değişim gösterdiği ifade edilmiştir. Öğretmenler bireysel olarak stresle başa çıkma tarzları geliştirmekte ve uygulamaktadırlar. Araştırmada öğretmenlerin stresle başa çıkmak için farklı bir kaynağa ya da yardıma gereksinim duymadıkları tespit edilmiştir. Gereksinim duyan öğretmenler ise bir yakını veya arkadaşı ile paylaşmak şeklinde ifade etmişlerdir. Bu durum öğretmenlerin kendine has uyguladıkları başa çıkma yöntemlerinin kendilerince geçerli olduğu sonucunu ifade etmektedir. Yapılan diğer araştırmalarda da öğretmenlerin stresle baş etmede en fazla başvurdukları

yaklaşım kendine güvenli yaklaşımdır, bunun yanında boyun eğici yaklaşımın ise kullanımının daha az olduğu görülmüştür (Temel, Bahar & Çuhadar, 2007). Bu durum öğretmenlerin başa çıkmada öz güvenli olduklarını, planlı bir şekilde yaklaşım sergilediklerinin, bununla beraber stresle baş etmede faal, mantığa dayalı ve verilen kararların bilinçli olduğunu göstermektedir (Tekin, 2009).

Çalışma sonucuna göre öneriler şu şekildedir;

• Öğretmenlerinin stres kaynağına ilişkin stres düzeylerinin belirlenerek gerekli destek almaları sağlanabilir.

• Stres ile baş etmede kendine özgü yöntemler kullanan öğretmenler olmasından dolayı stres ile baş etme yolları ile ilgili eğitimler verilerek daha sağlıklı baş etme yöntemleri öğrenmeleri sağlanabilir. Bu şekilde daha huzurlu iş ortamı yaratılabilir.

• Çalışma ortamında strese neden olan dış etkenler en aza indirilerek örgüt ortamının çalışmaya daha elverişli olması duruma getirilmesi açısından faydalı olacaktır. Bunun için okul yönetimi gerekli tedbirleri alması yarar sağlayacaktır.

• Öğretmenlerin ders yükünün hafifletmek, ekonomik açıdan iyileştirme yapılması ve gereksiz evrak yükünün azaltılması stres faktörünün azalmasına yardımcı olacaktır.

• Öğretmenlere yapılacak maddi iyileştirmeler yaşam standartlarını yükselteceğinden, bundan kaynaklanan streslerini de azaltabilir.

• Kalabalık sınıf mevcutlarının azaltılması ve okulun fiziki şartların düzeltilmesi çalışma ortamının daha elverişli hale gelmesine yardımcı olacak ve öğretmenlere büyük kolaylık sağlayacaktır.

• Öğretmenlerinin yaşam kalitesini artıracak önlemlerin alınması ve bunu ortaya koyacak çalışmaların yapılması da faydalı olabilir

Kaynakça

- Atkinson, R. C., Atkinson, R., Smith, E. E., Bem, D. J., ve Nolen-Hoeksema, S. (2012). Psikolojiye Giriş (Çev. Yavuz Alogan). Ankara: Arkadaş Yayınları.
- Balcı, A. (2000). Öğretim Elemanının İş Stresi, Kuram ve Uygulama. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Barutçugil, İ. (2002). Organizasyonlarda Duyguların Yönetimi. İstanbul: Karıyer Yayınları
- Bıyık, M. ve Boztaş, K. (2003). Stres Kaynakları, Polis Dergisi, 35, 98-103.
- Bozkurt, N., (2005). İlköğretim Öğretmenlerinde Stres Yaratan Yaşam Olayları ve Stresle Başa Çıkma Tarzlarının Çeşitli Değişkenlerle İlişkisi. XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı, 6-9 Temmuz 2004 İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Malatya.
- Can, S. (2013). Kamu Personeli Seçme Sınavı Nedeniyle Öğretmen Adaylarında Oluşan Stresle Başa Çıkma Yöntemleri, e-Journal of New World Sciences Academy NWSA Education Sciences, 8 (1), 27-45.
- CELEP, C., 2003. Ortaöğretimde Öğretmenlerin Mesleki Tükenmişlikleri:2000'li yıllarda Lise Eğitimine Çağdaş Yaklaşımlar Sempozyumu, İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları,25,ss.239-252
- Cozolino, L. (2017). Predarea bazatã pe ataşament. Cum sã creezi o clasã tribalã.Ed. Trei, Bucureşti.
- Cüceloğlu, D. (2003). İnsan ve davranışı. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Davis, K. (1982). *İşletmede İnsan Davranışı*, Cev. (Kemal Tosun ve Komisyon) İ. U. İşletme Fakültesi Yayın No: İstanbul, 1982
- Ertekin, Y. (2006). Stres ve Yönetim. Ankara: Gazi Kitabevi.
- KARADAVUT, Y.,2005. “İlköğretim Okulu Öğretmenlerinin Örgütsel Stres Kaynakları, Stres Belirtileri ve Stresle Başa Çıkma Yolları”, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Pehlivan, İ. (2002). İş Yaşamında Stres. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Temel, E., Bahar, A., & Çuhadar, D. (2007). Öğrenci hemşirelerin stresle başetme tarzları ve depresyon düzeylerinin belirlenmesi. Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi, 12(5), 107-118
- Tekin, G. O. (2010). Çalışma Yaşamında Stres Kaynakları ve Kamu Kurumlarında Çalışanlar Üzerine Etkileri: Edirne Örneği, (Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), Edirne, s. 68-81-92.

Çok Tanrılı Dinlerden Tek Tanrılı Dinlere Simgesel Olarak Ekmek

Şule Duru Öğün¹

Fügen Durlu Özkaya²

Nilgün H Budak³

GİRİŞ

Beslenme, fizyolojik gerekliliklerin yanı sıra çevresel, simgesel ve kültürel faktörler çerçevesinde gelişip farklılaşarak sosyo-etnik kimliklerin oluşumuna etki etmektedir. İnsanlar yiyecek elde edebilmek için coğrafi koşullardan, kültürel ve tarihi geçmişlerden ve inançlardan etkilenecek farklı beslenme uygulamaları oluşturmuşlardır. Toplumlarda gıda üretimi, hazırlanması ve tüketilmesi aşamalarında din, belirleyici bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır (Fieldhouse, 2017).

Din, insanlık tarihi kadar eski olmasına rağmen toplumsal yaşamda da temel bir unsur olarak var olan önemli bir olgu olduğu söylenebilir (Okumuş, 2003). Din nasıl tanımlanırsa tanımlansın, her zaman ortak özellikleriyle evrensel olarak ele alınmaktadır. Bireyin iç dünyasında yaşayan,

1 Ankara Hacı Bayram Veli University, Faculty of Tourism, Gastronomy and Culinary Arts, Ankara, Turkey, ORCID: 0000-0002-0205-2694

2 Ankara Hacı Bayram Veli University, Faculty of Tourism, Gastronomy and Culinary Arts, Ankara, Turkey, ORCID: 0000-0003-2893-9557

3 Department of Food Processing, Egirdir Vocational School, Isparta University of Applied Sciences, Isparta, Turkey, ORCID: 0000-0003-2494-6370

yalnızca öznel bir deneyim olarak gerçekleşen hiçbir dinin olmadığı bunun yerine somut bir yaklaşım benimsenerek nesnel hale geldiği varsayılmaktadır (Goody, 1982). Dolayısıyla din ve toplum arasında karşılıklı bir etki ve karşılıklı beslenme ilişkisi olduğu bilinmektedir. Diğer bir deyişle din, yemeği kültürel olarak kodlamış ve ona kutsallık aşılamaştır. Ayrıca yiyeceğe yüklediği çeşitli anlamlara göre bireyin yemek kültürünü şekillendirerek, kendi inanç sistemini oluşturmuştur (Güvenç, 1999). Bununla birlikte tarımsal uğraşlar ve özellikle ekmek, mağara adamlarından medeniyet yaratan insana geçişle birlikte tüm inanç sistemlerine eşlik etmiştir (Beşirli, 2010).

Çok tanrılı dinler ekmeği tanrılara sunulan adakların en başına yerleştirmiş, Musevilik, Hristiyanlık ve İslam gibi tek tanrılı dinlerde de ekmek yüksek bir noktada konumlandırılmıştır. Tek tanrılı dinlere geçiş döneminde ise kutsal metinlerin belirttikleri, dini liderlerin davranış şekilleri ve dinsel tarihsel mitler beslenme pratiklerinin oluşumu sürecinde önemli olmuştur. Ayrıca yenilmesi uygun olan veya kutsal sayılan yiyecekler, semboller, ritüeller vb. pek çok uygulama için belirleyici olduğu görülmüştür (Beşirli, 2011).

YÖNTEM

Dinsel ve kültürel inanca dair simgelerin toplumsal hafızanın oluşumundaki etkisi göz önüne alındığı zaman karşılıklı etkileşim önem taşımaktadır. Çalışma dinin belirleyiciliğine vurgu yaparken sadece fiziksel ihtiyaca cevap vermemiştir. Aynı zamanda kültürel ve psikolojik süreçlerin temel nesnesi haline gelen “ekmek” konusunu bilimsel kaynakların ışığında ele almıştır.

Bu araştırmada, ekmeğin simgesel olarak dinler ile etkileşimini farklı boyutlarıyla ele almak hedeflenmiştir. Çalışma dinin belirleyiciliğinin vurgulanması doğrultusunda tasarlanmış ve aşağıdaki soruların yanıtları aranmıştır.

- Ekmeğin dinler üzerinde bir etkisi var mıdır?
- Ekmeğin dinler üzerindeki tesiri neden bu kadar önemlidir?
- Çok tanrılı dinlerde ekmeğin dinsel etkileri nasıl gelişmiştir?
- Tek tanrılı dinlerde ekmeğin dinsel etkileri nasıl gelişmiştir?
- Çok tanrılı dinler ile tek tanrılı dinlerde ekmeğin simgesel olarak benzerlikleri ve farklılıklar nelerdir?

Ekmeğin sadece beslenmenin doğal bir parçası olduğu düşünüldüğü takdirde, onun toplumsal anlamdaki yerini anlamak büyük bir eksiklik

olarak düşünülebilir. Bu anlamda ekmeğin inanışlar çerçevesindeki yönleriyle incelenmesi gastronomi yazınına fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

Çok Tanrılı Dinlerden Tek Tanrılı Dinlere ekmeğin simgesel değerinin araştırıldığı bu çalışmada literatür taraması yapılmış olup, konuya ilişkin çalışmalar incelenmiştir. Ayrıca üç ilahi (tek tanrılı) dinin kutsal kitaplarından faydalanılmıştır. Bu konudaki literatürün sınırlılığı ve incelenen kutsal kitapların araştırmacıların ana dilinden farklı bir dilde olması çalışmanın sınırlılıklarından biridir. İncelenen kutsal kitaplar arasında İbranice dilinde Tevrat, Aramice dilinde İncil ve Arapça dilinde Kuran-ı Kerim bulunmaktadır. Kutsal kitap çevirilerinin kullanılması çalışmanın diğer sınırlılıklarından biridir. Dinlerdeki yeme-içme ritüelleri ile ilgili bir literatür taraması yapıldığı zaman, dini ritüellerle ilgili birçok çalışmanın olduğu saptanmıştır. Ancak yeme-içme ile ilgili unsurların içerikte fazla yer almadığı görülmüştür.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Yiyecekler, toplumların yeme biçimleri, kimlikleri, hiyerarşik konumları, örgütsel durumları hakkında bilgi sunmaktadır. Fischler (1988) araştırmasında yemeğin bireysel kimliğin merkezinde yer aldığını belirtmektedir. Yemek yemek sadece fizyolojik bir ihtiyaç olarak görülmemelidir. Besinlerin bunun ötesinde, inançlarımızla ve kolektif bilincimizle bir ilişkisi olduğu düşünülmektedir. Bu açıdan bakıldığında Fischler (1988), Alman özlü sözü olan “*ne yersen o’sun*” sözünün hem biyolojik hem de sembolik anlamlar içerdiğini ileri sürmüştür. Yemeğin sembolizminin birçok anlamı vardır. Birçok dini inancın en önemli kaynaklarından biri olan yemek; ilim ile günah arasındaki bağlantıyı kuran konulardan biridir. Adem ve Havva, Cennet Bahçesi’ndeki “*iyilik ve kötülüğü bilme ağacının*” meyvesini yiyerek ilk günahı işlemişlerdir. Bunun sonucunda ise Cennet Bahçesi’nden kovulmuşlardır. Hristiyanlığa göre ilk günahın işlenişi bu şekildedir. Böylece yiyeceklerin temsil ettiği günahlar, yüzyıllar boyunca simgesel anlayışın büyük bir bölümünü oluşturmuştur (Morris, 2004).

Beslenme ve din olgularının karşılıklı etkileşimi çok tanrılı inanış sisteminden başlayıp günümüze kadar sürmüştür. Dinlerin beslenme uygulamalarının temel amacı yüce tanrıya şükretmek, iyi görünmek, hediyeler vermek ve onun onayını kazanmak ve kötülükle mücadele edilebilmektir. Tek tanrılı dinlerde ise haram ve yenmesi yasak olan yiyecekler ayrıca uyulması gereken kurallar vardır. Geçmişten günümüze yiyecek ve içeceklerin büyük bir değişim geçirdiği bilinmektedir. Dinlerin veya inanışların kökeni eskiye dayanmasına rağmen günümüz gıda tüketiminde bu kuralların önemli bir kısmının ise hala devam ettiği ifade edilmektedir (Kılıç, 2011).

ÇOK TANRILI DİNLERDE EKMEK

Mağara insanından günümüz insanına geçişle birlikte tarımsal faaliyetler özellikle “ekmek” inanış sistemlerinin tümüne eşlik etmiştir. Çok tanrılı dinlerde ekmeğe yüceltilerek; tarih, mitoloji, efsaneler içerisinde yerini almış, tanrılara sunulan adaklar ile baş köşeye yerleşmiştir (Beşirli, 2010).

Sunular bazen bir isteğin gerçekleşmesine yanıt olarak bazen de bir talebi iletme sürecinde bir araç olarak gerçekleştirilmiştir. Her iki durumda da, tanrıların gücü karşısında çaresizlik konu olmuştur. Böyle bir durumda, bireyler veya kabilenin kendisi, onlar için en değerli olanı sunmak zorunda kalmıştır (Beşirli, 2010).

Ayrıca yemek sadece yaşayanlar için değil ölümler için de önemlidir. Kabileler ölünün ruhlar âlemine, sağ salim ulaşması için ihtiyacı olabilecek bazı eşyalar ve çeşitli yiyeceklerle birlikte ölüyü gömmüşlerdir (Közleme, 2012). Yiyeceğin birçok şekilde sembolize ettiği değerler uygarlığın ilk çağlarından beri yemek seçimleri üzerinde etkilidir. Bu bağlamda incelemek açısından çok tanrılı dinlerde ekmeğin simgesel olarak değeri yaşanan coğrafya temel alınarak anlatılmıştır.

Pers Mitolojisinde Ekmek

Tanrı Mithra, Roma’da büyük ve yüce bir tanrıdır. Güneş tanrısının emriyle dünyada yaşamı yaratma görevini üstlenmiştir. Campbell (2003) “Batı Mitolojisi” adlı kitabında insanlığın doğuşunu ve başağın büyümesini şu şekilde ifade etmektedir:

“Mithra’nın yaşamı yeniden canlandırması için tanrılar öniüne kozmik bir boğa gönderirler. Mithra bu boğayı yakalar ve yere düşürür; bir eliyle burun deliklerini tutar ve bıçakla boğazını keser. İşte yeryüzündeki tüm yaşam bu boğadan gelir. Boğanın akan kanından asmanın dalları yeşerir ve üzüm verir. Boğanın iliği toprağa düştükçe başak ve buğday yerden yükselir”.

Bazı inanlar 1000 yıl öncesine kadar Mithra’nın doğumunu Noel’de kutlamış, kanının bir temsili olarak bir öküzü kurban etmiş ve şarap içip ekmeğe yemişlerdir. Bu bağlamda Mitra ritüellerin başlıca karakterleri, dünyaya yeni bir hayat, evrensel mutluluk ve iyilik ve diriliş getiren boğanın kurban edilmesiyle yakından ilgili olmuştur (Campbell, 2003)

Hitit Mitolojisinde Ekmek

Hitit tabletlerindeki metinlerde geçen ilkbahar mevsiminde tanrılar için düzenlenen **An.Tah.Sur** bayramı, adını aldığı Çiğdem çiçekleri yeşermeye başladığı zaman kutlanmaktadır. Ekmek konusunun geçtiği birçok metinde; bayram kutlamalarında tanrılara yapılan sunular yanında bu tanrıların

onuruna düzenlenen eğlenceler organize edildiği, bu törenler müzik ve dua eşliğinde uygulanırken tanrı heykellerine veya sunaklara hayvan, içki ve ekmek sunulduğu ifade edilmektedir (Karağuz, 2006). Tanrılar için yapılan bu kutlamaların amacı tanrıları memnun etmektir. Bu kutlamaların ihmal edilmesi durumunda toplumların büyük zararlara uğradığı düşünülmektedir. Şamuha şehrinin tanrıçası Lilü'nin hayvan ve ekmek sunularını düzenli olarak sağlamadığı için hasta olması, ülkede vebadan ölenlerin sayısının artması tanrılara kurban edilen ekmek ve içeceklerin düzenli olarak yapılamamasına bağlanmıştır (Karağuz, 2006).

Yunan Mitolojisinde Ekmek

Çok Tanrılı dinlerde ekmeğe tapınılan bir döneme değinildiği zaman Yunan mitolojisinde tarım ve bereket tanrıçası Demeter'in ve ona adanan Eleusis tapınağının önemi, Hıristiyanlığın ilk yüzyıllarında bile önemini hissettirmiştir (Gezgin, 2007). Bu süre zarfında Demeter, kutsal kabul edilen ekmeği elde etmek için gereken çalışmanın bir kült olarak kabul edildiği antik Yunanistan'da göksel bir referans olarak ortaya çıkmıştır. İnanışta her daim buğdayın kutsallığına vurgu yapan Demeter, kış mevsiminin bereketsizliğinin ve az ürün alınmasının nedeni olarak da ayrıca Yeraltı dünyasına kaçırılan kızını aramaya çıkması ve görevlerini unutmaması gösterilmiştir. "Eleusis Kültü" Hıristiyanlık öğretilerinden yüzyıllar öncesinde bile yeniden doğuş kavramını işlemiştir. Yıllar sonrasında Romalılar da Eleusis kültürünün etkisinden kendini sıyıramamıştır. Demeter'in yerini Roma şehrinde tanrıça Ceres olsa da tüm imparatorluk ekmeğin ve tarımın tanrıçasına inanmayı ve tapmayı sürdürmüştür (Campbell, 2003).

Sümer Mitolojisinde Ekmek

Çok tanrılı inanç sistemi, tanrılar ve insanlar arasında karşılıklı barışı teşvik eden işbirliği temeli üzerine inşa edilmiştir. Sümer inancında, insan tanrılarının ihtiyaçları için yaratılmıştır. Ayrıca onlar görevlerini törensel olarak yerine getirirken, bu dünyada ve ahirette rahat edecek ve tanrılar tarafından da korunacaklardır. Evrende tanrının varlığı göksel bir durum olmakla birlikte, insanın yaratılışı tamamen tanrılarının iradesine bağlı olduğu düşünülmektedir. Tanrılar tarafından sürekli izlendiklerini düşünen insanlar, zaman içinde şizofrenik bir dünya görüşüne sahip olmuşlardır. Başlarını belaya sokmamak, sıkıntıya düşmemek için yapılan ritüeller önem kazanmıştır. İnsan ve Tanrı arasındaki karşılıklı bağlantı bir tür rüşvet teolojisine dayandırılarak, herkes kendi üzerine düşeni yapmalı, tanrılarının payı bu anlamda kutsal görülmeli fikri gelişmişti (Zülfiyar, 2012). Diğer yandan emek ve bereket ortaklığına dayalı bir sistemde toprak, tanrılarının ortak malı olarak kabul görmüştür. Toprakta elde edilen tüm ürünler rahip görevlilerin kontrolünde işletilmekte, tapınakta

ekmek fırınının bulunması nedeniyle ekmekler tapınak deposuna aktarılarak her ailenin ihtiyacına göre dağıtılmaktadır (Demirci, 2017). Bu dönemde Mezopotamya devletlerinin merkezinde kurulan, piramit şeklinde bir çeşit tapınak olan Zigguratlar'da sadece ibadethane olarak kullanılmamıştır. İnsanlar zigguratların içindeki fırınlardan ekmeklerini almışlardır (Doyar, 2010). Bayram gibi özel zamanlarda tapınağa hediyeler getirildiği ve maddi gücüne göre tanrı veya tanrıçaya adak adadıkları metinlerde geçmektedir. Örneğin, yazılı bir kaynağa göre, bir katibin 900 ekmek somunu, bazı et ve süt ürünleri ile keçi derisi getirdiği yazılmıştır (Kınal, 1983).

Diğer taraftan insanın yaratılışı ile ekmek arasındaki ilişki Sümer toplumunda kadim bir temadır. İbrani ve Babil yorumlarından bin yıl öncesine ait olduğu düşünülen bir Sümer şiirinde, kilden türediği düşünülen insanın tek amacının, tanrıların rızkını yaratmak ve onları çalışma zorunluluğundan kurtarmaktır. Şiirin önsözünde tanrılara ekmek sağlamakta güçlük çeken tanrıçaların çektikleri acılar anlatılır. Su ve bilgelik tanrısı Enki onlara yardım etmek istese de derin uykuda olduğu için onları duyamamaktadır. Enki ve Ninmah'ın insanlığın yaradılışının anlatıldığı birçok bölümde ekmek defalarca tekrarlanmaktadır (Kramer, 2000). *“Enki, Ninmah’a cevap verdi:/ “Elleri bükülmez olan bir adamın kaderini belirledim, ona ekmek verdim./ Kör bir adamın kaderini belirledim, ona ekmek verdim./ Birinin kaderini belirledim. Sakat ayakları olan adama ekmek verdim./ Ersuyu damlayan adamın kaderini tayin ettim, ona ekmek verdim.”* Bu dizelerde “ben ona ekmek verdim” şeklinde yapılan tekrarlamalar ile “ekmeğin insan varlığının temel gıdası olduğu anlaşılabilir. Ayrıca Anadolu’da halen sofraya davet anlamında kullanılan “ekmeğe otur” ve “ekmeğe buyur” kelimeleri de ekmek kelimesinin bütün nimetlerin genel adı olduğunu düşündürmektedir (Kramer, 2000).

Ekmek ile ilgili dizelerin yer almış olduğu Sümerlerin efsanevi kahramanı Gilgamiş anlatan Gilgamiş Destanında da insanı ölümsüz yapan “**yaşam ekmeği**” ya da “**ölümsüzlük ekmeği**”nin Ortadoğu’da eskiden beri devam eden bir inanış olduğu, insanoğlunun ölümsüz olma düşüncesi ile tanrılarla yarış halinde olduğu bilinmektedir (Bottero, 2005). *“Gilgamiş ölümsüz olma isteğiyle, tanrıların karşısında ölümsüzlük sınavından geçeceği gün Sümer kahramanı “Utanapıştim” Gilgamişe uyumaması için yedi çeşit ekmek yapar. Ancak ne çare Gilgamiş yine de uyuyakalır, uyumakta bir çeşit ölüm değil midir? Gilgamiş fırsatı yitirmiştir. Artık ölümsüz değildir”*. Adı geçen dizelerde insanoğlu, ölümsüz olmanın nafiye uğraşı yanında bir taraftan da tanrıları öfkeliendirmekten korkmuştur. Tanrıların insanlardan memnuniyeti veya memnuniyetsizliği karşısında onlara adak sunmaktan başka çare olmadığını düşünmüşlerdir. İnsan doğaya hükmedemediği sürece her daim tanrılardan çekinmiştir. Ancak insan sadece tanrılara karşı suçluluk duygusu hissetmemiştir

(Campbell, 2003). Aynı zamanda tanrıların gönderdiği ürünleri yiyecek ve içecek haline getirirken de kendilerini onlara acı çektirmekten dolayı sorumlu ve suçlu hissetmiştir. Ekmek yapılırken buğdaya, şarap yapılırken üzüme çekirtilen eziyet “yaşamak için öldürmek” düşüncesinden kaynaklanan vicdan muhakemesinin sembol boyutlarını gözler önüne sermektedir. İnsanoglunun zarar verdiği ve yok ettiği şeylerin ruhlarından özür dilemesi kendini rahatlatmaya yöneliktir (Campbell, 2003).

“Tohum ruhtur:” Ruh dirilir ve mahsul verir, ancak mahsul ölür ve sonra tekrar dirilir. Eski Mısır’ın “Ölümler Kitabı”nda ruhun ölümden sonra hayatta kalması şu şekilde anlatılır:

“Tanrılar gibiyim ve tanrılar benim gibi, tanrıları severim. Tohum gibi yaşıyorum, tohum gibi büyüyorum. Ben arpayım” (Renouf, 2015).

Tahıl tohumu insan ruhuna o kadar benzer ki, hep toprağa gömülür ve hep canlanır. Bu amaç ile firavunların mezarlarına başta ekmek olmak üzere çeşitli yiyecekler konulmuştur. İnsan ruhu öldükten sonra dirilecek ve dirildiğinde aç kalmayacaktır.

Sümer mitolojik öykülerinde tanrılar, çalışmadan karınlarını doyurmak için insanlardan kendilerine hizmet etmelerini istemişlerdir. Bu öykülerde en çok ekmek kavramı geçmektedir. İlgili metin, su tanrısının Nippur’a yaptığı yolculuk sırasında ekmek ve bira hakkında şu bilgileri içermektedir; *“Enki şarap almaya gitti. / Bira almaya gitti, / Şarabı büyük bir bronz kaba doldurdu, / Aynı anda kırmızı buğday birası damıttı. / Kurkurru tenceresinde kepekli lapayı karıştırdı. / en iyisi olsun diye ./ Ağzından büyük miktarda hurma şurubu döktü, / Sonra Yaşam Armağanı kepekli lapa ile ekmek pişirdi/ Enki, Nippur tapınağında babası Enlil’e ekmek verdi”*(Kramer, 2000).

Sümer inancında tanrılara sunumlar belirli takvimlerle ilişkilendirilmektedir. Ayrıca yapılması/yapılmaması gerekenlerle ilgili birçok bilgi metinlerde geçmektedir: *“Tehlikeli bir gün. Büyük Halkın çobanı (kral) kömürde ızgara et veya külden pişmiş ekmek yememelidir. Kıyafetlerini değiştirmemeli, temiz kıyafet giymemelidir. Adak adamamalı, doktorlar hastalarına dokunmamalıdır. Bu gün insanın dileklerini gerçekleştirme için uygun bir gün değildir”* (Frankfort, 1978).

“Babil Takvimi”, “Şanslı ve Şanssız Günler Takvimi”, “Ay Tutulması Takvimi”, “Ekmek Takdim Takvimi”, “Huzurda Yere Kapanış Takvimi” gibi takvimlerde Mezopotamya krallarının ve halkının tanrılara adak adama günü, günlerin sayısı, yiyecek ve içeceklerin tanıtılması ve işlerin yapılma zamanı sabitlenmiştir (Frankfort, 1978). Aşağıda görülen metinlerde “Huzurda Yere Kapanış Takvimi”nde tanrılara sunulan adaklarda ekmeğin kutsiyeti ayrıca

özel günler ile belirlendiği ifade edilmiştir (Adalı ve Görgülü, 2016, Metli ve Ulutürk, 2020).

“20. Gün Ayyaru”: *“Yirminci gün çavdar ekmeği yemeli. Çobanın çığılığı arasında tanrı Nusku'nun huzuruna çıkmalı.”*

“3. Gün Tebētu” da: *“Tebētu ayının üçüncü günü açığı sıcak ekmeğe alsın. Aksi takdirde yemin ve lanet olur.”*Hattuşili'nin vasiyetnamesinde *“ninda-an ez-za-at-te-ni va-tar-ra e-ku-te-ni”* ifadesi *“Ekmeğimden tadacaksınız, suyundan da içeceksiniz”* olarak açıklanmıştır. Vasiyetname'de geçen bu cümlede, kral kendi ekmeğini ve suyunu paylaştığı ve emri altında olanlara güvenini ifade ettiği zaman, iki taraf birlikte yemek yeme sorumluluğunu paylaşmıştır. Kralın sofrasına oturmak ve ekmeğini paylaşmak bir statü sembolü olduğu kadar aynı zamanda bir güven göstergesi olarak görülmelidir (Morris, 2004).

Diğer yandan, bir kralın otoritesini emrindakilere ekmeğe ve su vererek sağlaması gibi, itaatini gösterdiği durumlar da gözlenmektedir. Kral, gücü altındaki toplumdaki güç alır, onlarla ekmeğe ve suyunu paylaşır ve aynı zamanda tanrısına ekmeğe ve içecek ikram eder, ancak bu kez sunu arzı ritüeline bağlı olarak tanrısına itaatini gösterir (Beşirli, 2010). Burada vurgulanması gereken en önemli husus, ekmeğin kimlerle paylaşıldığı veya adandığına göre emir veya itaat halinin el değiştirdiğidir. İtaat etme ve adak sunusunda Sümer kralı Ur-Nammu'nun stelinde içki içme sahnesi ayrıca Tanrıça Hepat'a şükranlarını ifade eden Hitit Kraliçesi Pudu-Hepa'nın ekmeğe ve içki sunduğunu gösteren kaya kabartmaları bu bakımdan örnek teşkil etmektedir (Darga, 1992).

Çok tanrılı dinlerde ekmeğe konusu ile ilgili bir diğer konu ise, hastalıkların insan vücudunu istila eden cinlerden ve ifritlerden geldiğine inanılmıştır. Kişinin ne tür hastalığı var ise bu hastalıktan kurtulmak için tanrıların yardımına ihtiyaç duyması, domuz kurban edilerek hasta kişinin üzerine etinin konulduğu, daha sonra hasta Apsu'nun kutsal suyu ile yıkanarak, hasta kapısının önüne günde iki kez tekrarlanmak üzere kül içinde pişmiş yedi somun ekmeğe yerleştirildiği, sonra da domuzun uzuvlarının, insanın aynı uzuvlarının içine konularak bunların cin ve ifritlere sunulduğu metinlerde geçmiştir (Altuncu, 2014).

Ekmeğin sunu kullanımının dışında en ilgi çekici uygulamalardan bir başka tedavi ritüelinde ‘dimitu’ olarak bilinen hastalık hakkında şu bilgilere ulaşılmıştır:

“Yedi somun ham un al ve onları bronz bir kordonla bağla. Hastayı çöl bozkırındaki yabani bir akasya ağacının dibine götür ve Eridu formülünü ezberden oku. Sonra bu ekmeğe somunlarını hastanın üzerine sür ve ona

tükürmesini söyle. Sonra bozkırların koruyucu tanrıçası Ninedinna'ya, yere düşen kırıntılar şeklinde, vahşi kemirgenlerin koruyucu tanrısı küçük Ninkilim'in ona kırıntı verip o hayvanları hastalığından iyileştirebileceğini duyurun. “Çok tanrılı bir inanç sisteminde, hastalıkları tedavi etmek için tıbbi yöntemlerin yanı sıra büyü kullanmak yaygın bir uygulamadır. Büyü yolu ile şifa her zaman törenseldir. Bazı büyü örneklerinde konusu geçen ekmele ilgili açıklamalar şu şekildedir:”*Evde bir hayalet için cenaze töreni düzenliyorsun. Ona bu tören için izin ver, sana ekmeği veren tarafından gömülsün. Bana göre, cenazeyi sana su getiren kişi yönetsin. Bırak o yapsın, başımın üzerinde asılı duran ve beni yiyip bitiren, vücudumdan çıkmana izin ver, onu kovdur ve tatlılar ye. Tatlı bir şeyler iç. Çörek yiyebilmesine izin ver, soğuk sudan da içsin”* (Scurlock, 2006).

Her zaman şifa dağıtan tanrılara yalvarmak gerekmektedir. Bu amaçla ekmele, eski mitolojik metinlerde ve tıbbi vakalarda bildirilen iyileştirme/sağlığına kavuşturma simgesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çok tanrılı dinlerde ekmele; ritüel uygulamaları, mitolojik eserler, büyü örnekleriyle, o dönemde yaşayan grupların ruhsal dünyasının bir yansıması sayılmıştır. Ayrıca tarihsel ve antropolojik değerlendirmelere ışık tutan tek tanrılı dinlere geçişle birlikte ekmeğin simgesel anlamı da artmıştır.

TEK TANRILI DİNLERDE EKMEK

Tüm insanlığa mesaj getirdiğine inanılan tek tanrılı dinlerin evrensel olduğuna inanılmaktadır. Din ile bağlantılı yaşam sürdüren, çoğunluğu çevresine toplayabilen ve herkes için uygulanabilen kutsal kitaba sahip olan dinler Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam dini olarak bilinmektedir. Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam kültüründe ekmele özellikli bir yere sahiptir.

Yahudilikte Ekmek

Yahudiliğin kutsal kitabı Tevrat'ta göç kısmından söz edilirken ekmeğin birçok kez bahsi geçmiştir (bölüm 12:8-9 ve 12:3). Ekmele ile ilgili bahsi geçen konulardan ilki “Manna” mucizesidir (*Tevrat*, Çıkış 16:1-35). Mısır'dan çıkan İsrailoğulları açlıktan şikayet etmeye başlayınca, Tanrı gökten “Manna” adı verilen küçük günlük ekmeleler indirmiştir Tevratın çıkış bölümü 16. Kısımında “Manna” ekmeğinden bahsedilmektedir. Bu bölümde *“İsrailoğulları'nın bütün cemaati Elm'den çıktı. İkinci ayın on beşinci günü Mısır'dan çıktıktan sonra Elim ile Sina arasındaki Sin çölüne vardılar. Çölde hepsi Musa'yla Harun'dan yakınmaya başladı. “Eğer; Mısır'dayken bizi yalnızca Yehova öldürdü” dediler. Ama sen bütün toplumu aç bırakmak için bizi buraya çöle getirdin”* denilmektedir.

RAB Musa'ya:

Dedi ki: "Sana gökyüzünden ekmekek yağdıracağım yağmur gibi", insanlar günlük ekmeceklerini almaya gidecekler. Ben de onları imtihan edeceğim: Benim kanunuma göre yaşayıp yaşamadıklarını göreceğim. Altıncı gün bir günde topladıklarının iki katını toplayıp hazırlayacaklar. Musa'yla Harun İsrailîler'e, "Bu gece RAB'bin sizi Mısır'dan çıkardığını anlayacaksınız" dediler. Rab'bin ihtişamını görün, çünkü Rab size onun hakkında söylediğini duydu. Biz kimiz ki bize söylenip, bağırıyorsunuz."

(Akşam bildircinlar geldi. Her yerdeydiler. Sabah her yerde çığ vardı. Çığ eriyince donmuş pullar (kırağı) oluştu).

"İsrailoğulları bunu görünce birbirlerine: "Bu nedir?" diye sordular".

"Musa, Yehova'nın size yemeniz için verdiği ekmeektir. Yehova'nın buyruğu şudur":

"Herkes yiyebileceği kadar toplansın. Çadırdaki her kişi için bir omer alın."

Tevratın çıkış bölümünde bahsi geçen "manna ekmeği" Tanrı tarafından indirilmiş farklı bir yiyecektir. Çünkü bolluk ve bereket içinde yaşayan İsrailoğulları'nın bu yiyeceği ilk defa görmelerinden yiyeceğin dünyaya ait olan bir yiyecek olmadığı düşünülmektedir (Atasagan, 2001).

Kutsal kitap metinlerine göre, Tanrı (Yahveh/Yehova), İsrailoğullarını yurtlarından sürdüğü için Mısırlılara kızmıştır. Sonuç olarak Mısırlı ailenin ilk doğan çocuğuna felaket yağdırmış, ancak burada Yahudilerin, çocuklarına bir şey olmamıştır. Bu nedenle ailenin ilk erkek çocuğu, "geçmek, atlamak" kelime anlamında tanrıya şükranlarını göstermek için "Pesah" Bayramı'ndan birgün önce oruç tutarlar. Kutlama sırasında özel olarak hazırlanmış mayasız "matzah/matzoה ekmeği" yenir. Sebebi ise Yahudilerin yolculuk sırasında pişirdikleri ekmeceklerin mayasız olmasıdır. Çünkü onların ayrılıp anavatanlarına dönerken zamanları yoktur. Hamursuz kelimesi burada mayalanmamış ekmekek anlamında kullanılmaktadır. Bu ekmeğin Yahudilikte bir özgürlük ve özgürleşme sembolü olarak yeri vardır. Bazı ifadelerde ise ekmeğin mayasız olmasının temel sebebi Tanrı'ya olan inanışta "saflık, temizlik" duygusunu vurgulamasıdır. Tanrıya sunulan ekmekek saf, içinde herhangi bir katkı maddesi bulunmayan yani mayasız olmalıdır (Tevrat, Levitikus, 2:11).

Yahudilik inancı, geçmişe bağlılığı, minnettarlığı aynı zamanda Allah'a sürekli şükretme durumunda olmayı gerektirir. Bu inanış sistemi ritüeller ve özel günler aracılığıyla yeniden inşa edilerek Yahudi kimliğinin kutsanmasını ve korunmasını sağlamaktadır (Adam, 2007). Bu önemli ritüellerden birisi

de her hafta düzenlenen şabbat ayinleridir. Yaradanı hatırlamak, şükür etmek yahudi kimliğinin en temel ve tekrarlanan ritüelidir. Bu ritüelin merkezinde ise şarabın kutsallığı ekmeğin paylaşımı ve birliktelik vardır. Kudüs'teki tapınakta her Sept (şabat) günü sadece mayasız, yatsı ekmeği yenilmektedir. Şabat/Sept, Yahudiler tarafından dinlenme ve ibadet günü olarak kabul edilmektedir (Feinberg ve Crosetto, 2011). Miladi takvimde Cumartesi gününe denk gelmektedir. Bu günde hiçbir iş yapılmamakta hatta elektrik bile kullanılmamaktadır. Şabat, Tanrı'yı düşünmek ve ona yakınlaşmak için Yahudilere sunulan önemli bir fırsat olarak değerlendirilmektedir (Roden, 2009). Şabat günü ile ilgili olarak Kutsal Kitap Tevrat'ta, çıkış bölümü, 16/26-32 'da şu bilgilere rastlanmaktadır:

“Altıncı gün ekmeği topluyorsunuz, ama yedinci gün, Şabat Günü ekmeği yok.”

“Yedinci gün bazıları ekmeği toplamaya gitti ama hiçbir şey bulamadı”.

Ve Rab Musa'ya:

“Emirlerimi ve öğretilerimi tutmayı ne zamana kadar reddedeceksin?” dedi.

“Size Şabat günü yani altıncı gün size iki günlük ekmeği vereceğim; ama yedinci gün herkes yerinde kalacak, dışarı çıkmayacak”.

Halk yedinci gün dinlendi. İsraililer gökten düşen tozdan yapılan ekmeğe manna adını verdiler. Kişniş tohumlarına benzeyen rengi beyazımsıydı ve bal gibi tadı vardı. Musa (çıkış bölümü, 16/26-32 ye göre) şöyle dedi:

“RAB'bin buyruğu şudur: “Omari saklayın ki, sizi Mısır'dan çıkardığım zaman çölde size yedirdiğim ekmeği torunlarınız görsün” Musa Harun'a, dedi ki:

“Bir testi al ve onu manna ile doldur! Gelecek nesiller görsün” dedi

İsraililer'in yerleştikleri kenan topraklarına varıncaya kadar 40 yıl “manna” ekmeği yedikleri metinlerde geçmektedir. Ayrıca bahsi geçen “manna” ekmeğinin gelecek kuşaklara bozulmadan aktarılacak kadar mucizevi bir yiyecek olduğu bilinmektedir. Bir rivayete göre de kişiye göre tat değiştirdiği ve kişinin yemek isteyeceği yiyeceğin tadını aldığı hatta hastalıkları tedavi edecek özelliğe sahip olduğundan aşağıda şu ifadelerle bahsedilmiştir (Mısır'dan Çıkış bölümü, 16:26-32).

Tevratın çıkış bölümünde;

“Tanrınız RAB'be tapınacaksınız; ekmeğinizi ve suyunuzu verimli kılacağım ve aranızdan hastalığı yok edeceğim; ülkenizde kıvrık kadın olmayacak; size uzun ömür vereceğim.”

Bu yiyecek ile ilgili Kuran'da şöyle geçmektedir;

“Ve zellelna aleykumul *gamame ve enzelna* aleykumul *menne ves selva kulu min tayyibati ma razaknakum ve ma zalemuna ve lakin kanu enfusehbum yazlimun.*”

Kurani Kerim, Bakara suresi 57. ayetinde: “*Ve bulutları üzerinize gölge kıldık. Size kudret helvası ve bıldırcın verdik. Size rızık olarak verdiğimiziz şeylerden temizlerini yiyin. Biz dedik, onlar bize değil kendilerine zulmettiler.*”

Tevratta adı geçen “**Manna**” ekmeği, Kurani Kerimin Bakara suresinde “Menne” (kudret helvası) olarak geçmektedir. Bunun nedeni “Menne” gökten yağın tozun adı iken “Manna” bu tozdan yapılan ekmeğin adıdır. İleriki dönemlerde “**Manna**” ekmeği “ruhani” yiyecek olarak adlandırılacaktır. İsrailoğullarının ekmek için söylediği “Man” kelimesinin Türkçeye “**Nan**” olarak geçtiği bilinmektedir. “**Nan**” eski Türkçe’de ekmek olarak adlandırılmıştır (Adam, 2007).

Diğer taraftan ekmeğin Yahudiler’in Tanrı’nın önünde yargılandığı Yahudi yılının en kutsal günü olan **Roş Aşana** günü, Yahudiler günahlarının bağışlanması ve Tanrı ile barışmak için dua ederler. İlahi yaratılışın şenlikli bir kutlaması olan bu gün ekmeğin simgesel olarak anlam kazandığı kutsal bir gündür. **Sabat** gününde olduğu gibi ekmeğin üzerine tuz serpmek yerine ekmek bala batırılarak yenmektedir. Bunun anlamı yeni yılın bal gibi tatlı olmasını dilemektir (Adam, 2007).

Ekmeğe yüklenen kutsallığın izlerini gördüğümüz Yahudilerin Mısır’dan çıkışları hatırasına kutlanan **Pesah Bayramı**, yılın ilk günü anısına **Roş Aşana**, her hafta düzenlenen **şabbat** ayinleri, toplulukların kendi inanış sistemleri ile ilgili yasak ve kutsal gördükleri gıdalarla ilgili düzenlemeleri dini kimliklerini muhafaza etmede birer aracı sembol olarak kullanılmaktadır. Bu doğrultuda toplulukların yaşamlarını sürdürdükleri alan içinde coğrafi, kültürel ve toplumsal gelenek ve göreneklerden etkilendikleri ve bunun neticesinde bir takım beslenme kuralları inşa ettiklerini söylemek doğru olacaktır (Cline ve Graham, 2017).

Hristiyanlıkta Ekmek

İkinci tek tanrılı din olarak ortaya çıkan Hristiyanlık inancında ekmek ilk olarak Hz. İsa’nın doğum yeri ile birlikte karşımıza çıkmaktadır. İsa’nın doğduğu yer İbrance’de “ekmek evi” anlamına gelen “Beytullahim” olarak adlandırılmaktadır. Ayrıca İsa’nın samanlıkta dünyaya gelmesi buğdayla bağlantılı olarak ekmek ile ilişkilendirilmiştir (Seyfeli, 2021).

Ekmeğin ile ilişkilendirilen diğer bir konu ise sonraki dönemlerde İsa tarafından sık söylenen “*ben yaşamın ekmeğiyim*” sözleri olacaktır. Dönemin en büyük sorununun açlık olması ve halkın ürettiklerinin dörtte birinin

Roma'ya verilmesi sebebi ile İsa bu konuyu açığa çıkaracak ve tanrıdan ekmeğini şu ifadelerle isteyecektir: Kutsal kitap, *matta 6:11 göre "Bugün bize gündelik ekmeğimizi ver"*

Tanrıdan bu sözler ile ekmeğini isteyen İsa, halkın hastalık ve açlık gibi mücadeleleri sırasında insanlığa bolluk bereket ve mutluluk vaat edecektir. Onun mucizeleri ile birlikte doğduğu düşünülecektir (Harman, 2003).

Kutsal kitap İncil de İsa'nın mucizelerine örnek olarak şu kelimeler yazılmaktadır:

Günbatımında Onikiler geldi ve Ona: *"Halkın gitmesine izin ver, barmak ve yiyecek aramak için çevredeki köylere ve çiftliklere gitsinler. Çünkü ıssız bir yerdeyiz"* dediler.

¹³İsa, dedi ki: *"Onlara siz yiyecek verin"*.

"Beş ekmekle iki balıktan başka bir şeyimiz yok" dediler.

Orada yaklaşık beş bin erkek vardı. İsa öğrencilerine: *"Halkı elliserli gruplar halinde yere oturtun"* dedi ¹⁵ Öğrencilerde öyle yaptılar. Hepsini yere oturtular. ¹⁶İsa, beş ekmekle iki balık aldı, gözlerini göğe kaldırıp şükretti; sonra onları böldü ve halka dağıtmaları için öğrencilerine verdi. ¹⁷Herkes yedi ve doydular. Kalan kısımlar on iki sepette toplandı. (Kutsal Kitap, Mat. 14:13-21).

"Yaşamın Mucizeleri" olarak bilinen anlatılarda İsa, ekmek, balık, şarap gibi yiyecek ve içecekleri olağanüstü şekillerde dönüştürür ya da çoğaltır. İsa'nın Ekmek ve Balıkları Çoğaltması bir mucizedir. Bu olağanüstü durum esas olarak İsa'nın az miktarda ekmek ve balık alıp şükretmesinden kaynaklanmaktadır. İsa, ardından ekmeği çoğaltarak aç insanlara dağıtmıştır Halk doyurulduktan sonra bile, sepetler dolusu yiyecek artmıştır. Hıristiyan kültüründe ekmeğin sembolü ve temel motifi, paylaşmak olarak düşünülmüştür (Smith, 2009).

Hıristiyanlığın kutsal kitabı "**Yeni Ahit**"te, somun ve balıkların çoğaltılması mucizesinde ekmekten altı kez bahsedilir. İlk mucizede beş bin (Markos 6:41-45; Matta 14:15-20; Luka 9:10-17; Yuhanna 6:1-14); ikinci mucizede dört bin kişinin doyurulmasıdır (Markos 8:1-10, Matta 15:32-39). Ayrıca Yuhanna İncilinde de İsa'nın yiyecekleri kutsamasından ve çoğaltımdan bahsedilmektedir. *"İsa ekmeği alır, kutsar ve halka dağıtır. Ancak balık için sadece "topluluğa istediği kadar verdi"* ifadesi geçer (Yuhanna 6:11). Sağ eliyle tuttuğu asası ile kutsama sahnelerine konu olan bölümün genel özelliği çoğaltılan yiyeceğin sadece ekmek olmasıdır (Lamberton, 2019; Ersin, 2019).

Hıristiyan yemek anlayışını ön plana çıkaran diğer temel ibadetlerden birisi de İsa ve havarileri tarafından yenildiği bilinen **Evharistiya** (Ekmek-Şarap) cemaat ayinidir. Hristiyanlık inancında, kilisenin İsa Mesih'e katılması ya da onunla mistik bir şekilde birleşme bütünleşme ifade edilmektedir. Yeni Ahit, Matta, 26: 26-28 göre bu, onun ibadetinin temelini oluşturan ana ritüeldir. İçerik olarak vaftiz törenlerine benzemektedir. Pavlus'a göre bu törende yenen ekmek ve içilen şarap Hz. İsa'nın kanı ve bedeniyle özdeşleştirilir. İsa Mesih çarmıha gerilmesiyle birlikte insanlık için kendini feda etmiştir ve bu yüzden artık kanlı kurbanlara ihtiyaç yoktur. Onun yerine **Kutsal Efharistiya** vardır. Birlikte (cemaat) yemek yenilerek, Hz. İsa'nın etini ve kanını simgeleyen ekmek ve şaraptan yapılan yemek, günah için bir kurban ve kefarete olarak kabul edilmektedir (Aydın, 2015). Sembolik olarak İsa'nın bedeninin ve kanının tüketilmesini ifade eden Eukharistia âyininin temeli Son Akşam Yemeği' anlatısına dayanmaktadır. Bu anlatıda İsa "kurban edilen bedeni" olarak tanımladığı ekmeği alır, şükreder, dağıtır; daha sonra bardağı alıp içindeki şarabı "yeni ahdin kanı" gibi sunar. Bu ayin topluluk ritüelindeki en önemli resmi durum olarak kabul edilmiştir. (Aydın, 2015).

Bu amaçla Kutsal Kitap (Luka 22:14:30) da belirtildiği gibi İsa'nın son akşam yemeğinde şu sözler dikkati çekmektedir:

"Sonra ekmeği eline aldı, şükretti, böldü ve onlara verdi. 'İşte bu benim size kurban edilen bedenimdir. Beni hatırlamak için böyle yapın'" dedi.

Yemekten sonra kâseyi de aldı ve: *"Bu kâse, sizin için benim dökülen kanımla yapılan yeni ahittir"* dedi. Bu ayin sırasında kişi ekmek yiyerek ve şarap içerek Tanrı ile bütünleşir. "Ekmeklerin ve balıkların çoğaltılması" mucizesinde, İsa'nın ekmeği alması, şükretmesi ve paylaşması sembolik olarak "Son Akşam Yemeği" eylemlerini hatırlatır. Eylemlerin benzerliğinin yanı sıra, Yuhanna'ya göre İsa'nın İncil'deki "yaşam ekmeği" hakkında konuşması (Yuhanna 6:35) ve Musa'nın çölde aracı olduğu Manna mucizesi (Çıkış 16:1-35) ekmeğin kutsallığına vurgu yapmaktadır (James, 1997).

Müslümanlıkta Ekmek

Tek tanrılı dinlerin sonuncusu olan İslam dininde ekmeğin tarihi Hz. Âdem'e dayandırılmaktadır. Bu inanç ile ilgili anlatıya Evliya Çelebi'nin Seyahatnâme'sinde rastlanmıştır. Hz. Âdem cennetten kovulup yeryüzüne gönderilince Hz. Âdem'in yediği ilk yemeğin buğdaylı çorba olduğunu, sonrasında Cebrail'in (as), Hz. Âdem'e ekmek yapmasını öğrettiğini eserinde anlatmıştır. Bu nedenle Hz. Âdem'in ekmeğilerin ilk pîrinin olduğu düşünülmektedir (Samancı, 2013). Kuran-ı Kerim, (Bakara Suresi 35. Ayet) te şu şekilde bahsedilmiştir:

“Şu ağaca yaklaşmayın. Yoksa ikiniz de suçlulardan (nefs-e zaliim) olursunuz.”

Allah Adem’e buğday ağacından yememesini emreder. İnsan unutkan olduğu için Allah’ın emrini unutup yeryüzüne inince Cebrail, Allah’ın emriyle buğdayı getirip buğdayı bir diktikde pişirir. Adem Peygamber’in açlığını gidermek için yediği ilk yemek buğday çorbasıdır. Bundan böyle biri onu aradığında

“Baba aş çorbası içelim” der.” Muhallebi aş şekerli pâlûde yiyelim demez”.

Daha sonra Cebrail’in öğretisiyle Hz. Adem Peygamber buğdayı çiçeklendirdi, hamur yaptı, sonra ekmek yaptı, onu sıcakken yedi ve karnını doyurdu. Bu nedenle hayat veren her zaman sıcacık ekmektir. Bu yüzden ekmekçilerin pîri Hz. Âdem’dir (Kahraman ve Dağlı, 2003).

İlahi hükümler İslam dini ile en son şeklini almıştır. Bir medeniyet dini olan İslam, yaşamın her safhasında kendi nizam ve kurallarını hayatın bütününe yaymıştır. İslam dininde yenilmesi ve yenilmemesi gereken birçok yiyecek belirtilirken bazı besinlerde kutsal sayılmıştır. Bu besinlerden en önemlisinin ekmek olduğu bilinmektedir. Hz. Peygamberimiz (sav) bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

“Göklerin ve yerin nimeti olan ekmeğe hürmet edin.”

Ekmeğin islam dininde değeri yüceltilmiştir. Ekmek kişiselleştirilmiş, kutsallığı açığa çıkartılmıştır. Yine Kuramı Kerim de Yusuf suresinin 36. ncı ayeti içinde ekmekten söz edilmektedir. Ayetin Türkçe meali ise şu şekildedir:

“Onunla birlikte iki genç daha zindana girdi. Birisi: “Rüyamda şarap saktığımı gördüm” dedi. Bir başkası dedi ki: “Ben de başımın üstünde ekmek taşıyordum ve onu kuşlar yiyordu. Bu konudaki hükmünü bize bildir, çünkü biz seni iyilik yapanlardan görüyoruz.” (Kuran-ı Kerim, Yusuf Suresi, ayet 36)

Rüyalarda görülen olay ve varlıklar sembolize edildiği için rüyalar bu sembollere göre yorumlanmaktadır. Yusuf peygamber rüyayı yorumlarken ekmeği olumlu ve kutsal olarak yorumlamış, görülen rüyanın hayırlara vesile olduğunu ifade etmiştir (Aydın, 2005).

Maide (Ziyafet, Sofra) Suresi 112. ve 114. Ayetlerinin Türkçe mealinde de ekmeğin ve yemeğin konusu şu şekilde geçmiştir:

112. Ayette:

“İşte havariler “Ey Meryem oğlu İsa, Rabbin bize gökten dolu bir sofrayı indirebilir mi?” dediler; o da şöyle cevap verdi: “Eğer ona inanıyorsanız Allah’tan korkun.”

114. Ayet te ise:

Meryem oğlu İsa dedi ki: “Ey Allah’ım! Ey Rabbimiz! Bize gökten bir sofrayı indir. Bizden öncekilerin (zamanımızın dindaşlarının) ve sonra geleceklerin (sizin için) bir bayramı ve senden mucizesi olsun. Bizleri rızıklandır. Sen rızıklandıranların en hayırlısın”

Yukarıdaki ifadede geçen “Rızık” kelimesinin sözlük anlamı yiyecek içecek bütün gıda maddeleridir. Bütün canlıların rızıkını veren ise sadece Allah’tır. Burada ekmeğin kendi anlamı dışında “yemek” anlamında kullanılmıştır (Zülfikar, 2012).

İslam dininde ekmeğe karşı büyük bir hürmet vardır. Yere düşen bir ekmeğin parçasını gören bir Müslüman hangi konum ve rütbede olursa olsun, ekmeği öper, alınına götürür, ayak hizasında olmayan yüksek bir yere koyar. Hz. Muhammed (sav) diğer bir hadisinde ise:

“Ekmeğin bize Allahın verdiği bir nimettir” diye buyurmaktadır (Şimşek ve Güleç, 2020).

Ekmeğin diğer adı da nimettir. Bu yüzden “Kuran nimet çarpsın” diyerek yemin edilir (Ünsal, 2021).

İslam dininde ekmeğin ile ilgili hadisler bu kadar ile sınırlı değildir. Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından 1986 ‘da yayınlanan “Hadislerde İslam” kitabında ekmeğin ile ilgili hadislerden bazıları şu şekilde verilmiştir: 1986’da yayınlanan “Hadislerle İslam” kitabında ekmeğin ile ilgili bazı hadisler yer verilmektedir:

“Ebu Sekine rivayet etmiştir: Ekmeğe hürmet edin. Çünkü Allah onu kıymetli kılmıştır. Kim ekmeğe kıymet verirse, Allah da ona kıymet verir.”

Ekmeğin hürmet ve saygı konusunda diğer hadisler şu şekildedir:

“Abdullah bin Ümmü Haram’ın (r.a.) rivayet ettiğine göre; Ekmeğe saygı gösterin. Çünkü o, göklerin ve yerin nimetlerindedir. Kim sofrada ekmeğin kırıntısı yerse günahları affolunur.”

Diğer bir Hadiste ise:

Aişe anlatıyor; *“Resûlullah s.a.v. odama geldiler. Düşmüş bir parça ekmeğin gördüler. Hemen onu sildiler ve yediler ve: “Ey Aişe! Kerim olana ikram ver! (Yani kıymetli görülen ekmeğe hürmet!) Çünkü o ekmeğin kavimlerden nefret edip kaçtığı zaman geri dönmedi.”* buyurdular

Ekmeğin konusundaki hadislerde Hz. Muhammed (sav) in ekmeğin seçimi konusunda çok farklı rivayetler bulunmaktadır. Öyle ki Hz. Peygamber’in genellikle, besleyicilik değeri daha yüksek olan beyaz un ile yapılan ekmeğin

ziyade arpa ekmeği yediği belirtilmiştir (İbn Sad, I, 400; İbn Mâce, Et'ime, 49 akt: Akgün, 2007).

Konu ile ilgili olarak aşağıdaki hadislere yer verilmektedir (Halîl bin Ahmed, 1994):

“Ebü Hazım diyor ki: Resûlullah (s.a.v.) bu dünyadan göç edinceye kadar arka arkaya üç gün buğday ekmeği yememiştir.”

“İbn Abbas (R.A.) diyor ki: Resulullah (sav) vefatına kadar elenmiş saf undan yapılan ekmeği yemedi ve ailesi birçok gece yemek yemeden yattılar. Onlar çoğu zaman arpa ekmeği yerlerdi.

Sad oğlu Sehl (R.A.) diyor ki: *“Resulullah (s.a.v.) peygamber olduğu günden vefatına kadar elenmiş saf undan yapılan ekmeği yemedi.”*

“Ümmü Eymen (R.A.) diyor ki: Ben undan kepeğini çıkarıp Peygambere ekmeği yaptım. Beyaz ekmeği görünce “Bu nedir?” diye sordu. Habeşistan’da ekmeği yaptığımız gibi elenmiş undan ekmeği yapmak istiyorum dedim. Sonra dedi ki: “Çıkarıp aldığın kepeği una karıştırdıktan sonra hamuru yoğur ve ekmeği yap.” buyurdu.

Yukarıdaki hadislerden de anlaşıldığı üzere Hz. Muhammed (sav) döneminde yaşanan sıkıntılar, ekmeği konusunda da kendini göstermiştir. Ekmeği, az bulunan ve ununun israf edilmemesi gereken bir yiyecektir. Bu nedenden dolayı, Hz. Muhammed (sav) :

“Su ile bile olsa ekmeği katıkla yiyin” buyurmuştur.

Hz. Muhammed (sav) Yer ve Gök benim emrime verilmiştir” diyerek ekmeğe verilmesi gereken önemden bahsetmiştir. Ayrıca insanların birbirleri ile ekmeğin paylaşmalarını, yere dökülen kırıntının bile değerli olduğunu israf etmemelerini tavsiye etmiştir (Bottero, 2005)

Ekmeğin Simgesel Anlamları

Çok tanrılı dinlerden tek tanrılı dinlere geçişte ekmeği, gerçek anlamından farklı anlamlar almıştır. Bu anlamlarla ekmeği sosyal, kültürel ve dinsel açıdan simgesel bir gösterge olarak kullanılmıştır (Tablo 1). İlahi kabul edilen tek tanrılı dinlerde beslenme kavramı kutsal kitaplar çerçevesinde şekillendirilmiştir. Allah'ın insana koyduğu ilk yasak yiyeceklerle ilgilidir. Kuralların hakim olduğu üç ilahi dinde Yahudinin Tanrı (Yehova) ya sunduğu ekmeği hamursuz (mayasız) olmalıdır. Hristiyan, ekmeği İsa olarak tanımlamıştır. Bir Müslüman için ise ekmeği, yere düşünce öpüp alınma götüreceği kadar kutsal görülmüştür (Bottero, 2005).

Tablo 1- Ekmeğin simgesel anlamları

Ekmeğin konusunun geçtiği durum/ durumlar	Ekmeğin Simgesel Anlamı	Kaynak
Roma – Kral Mitra	İnsanlığın doğuşu, başağın oluşumu	Campbell, J: Batı Mitolojisi: Tanrının Maskeleri, Çev. Kudret Emiroğlu, 4. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2003.
An.Tah.Sur Bayramı <i>Hitit</i>	Tanrıları Mutlu Etmek.	Karağuz, G Hititler Döneminde Anadolu'da Ekmeğin, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2006.
Gılgamış Destanı Ölümsüzlük/Yaşam ekmeği	Tanrılar gibi Ölümsüz Olma İsteği	Bottero, J. "Gılgamış Destanı; Ölmek İsteyen Büyük İnsan". Tarih İncelemeleri Dergisi 20, 172-173. 2005.
Demeter ve kıtlık	Yokluk/Kıtlık	Gezgin İ. Bitki mitosları, İstanbul Sel Yayıncılık, 2007
1.Enki ve Ninmah'ın İnsanlığın yaratılış ritüeli 2.Sümer su Tanrısının Nippura yaptığı yolculuk	Ekmeğin kutsallığı,	1-2 .Kramer N.S.: Tarih Sümer'de Başlar. Kabalcı Yayınları. I.Baskı. 2000.
Tanrılara yapılan sunum: Huzurda Yere Kapanma takvimi	Besinsel Çekinceme	Frankfort, H. Kingship and the Gods a Study of Ancient Near Eastern Religion as The Integration of Society and Nature. Chicago: The University of Chicago Press, 1978.
Hattuşili'nin vasiyetnamesi	İtaat ve Güven	Morris, B., Din Üzerine Antropolojik İncelemeler, İmge Kitabevi Yay., Ankara, 2004.
Sümer kralı Ur-Nammu'nun stelinde içki içme sahnesi .Hitit Kraliçesi Pudu-Hepa'nın ekmeğin ve içki sunduğunu gösteren kaya kabartmaları	İtaat ve Güven	Darga, M. Hitit Sanatı., İstanbul, s. 107-109, 1992.
1.Apsu'nun kutsal suyu ve yedi somun ekmeğin ritüeli 2.Dimitu hastalığının tedavi ritüeli	Sağlığına kavuşturma/ İyileştirme	1.Altuncu A, "Sümer Mitolojisi Bağlamında Otorite Tarafından Şekillendirilen İbadet ve Tanrılar". Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 1 sayı 1, 141-165, 2014. 2. Polonsky Janice, The Rise of the Sun God and the Determination of Destiny in Ancient Mesopotamia, in Asian and Middle Eastern Studies, Faculties of the University of Pennsylvania, Doktora Tezi, the USA, 2002.

Büyü Bozma Ritüeli	Büyüden Koruma tedavi etme	Nakamura Carolyn, “Dedicating Magic: Neo-Assyrian Apotropaic Figurines and the Protection of Assur”, World Archaeology Vol. 36(1): The Object of Dedication. Taylor & Francis, Ltd, 11-25, 2004.
Manna Mucizesi	Bölme, çoğaltma, sağaltma, iyileştirme	Atasagun, G , “Yahudilik’te Dini Sembol ve Kavramlar”, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, XI, Bahar, s. 125-156, 2001.
Yahudi Pesah Bayramı ve Mayasız ekmek yapılması	Özgürlük – özgürleşme Tanrı’ya olan inanışta “saflık” duygusunun verilmesi	Feinberg, DE & Crosetto, A., “ Yemek Kitapları: Yahudi Geleneğini Korumak. Musevilik Kütüphanecilik, 16, s. 149-172, 2011.
Yahudi Şabbat /Sept günü	Şarabın kutsallığı, ekmeğin bütünlendiriciliği ve birlikteliği	Roden, Claudia, “Ortadoğu’da Musevi Yemekleri”, İçinde: Zubaide, Sami ve Tapper, Richard, Ortadoğu Mutfak Kültürleri, Çev: Ülkün Tansel, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2009.
Yahudi Roş-ana günü	Günahlarından dolayı affedilmek ve Tanrı’yla barışmak	Közleme, O.Türk Mutfak Kültürü ve Din, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.
İsa Peygamberin Doğumu	İsa’nın doğduğu yerin ekmek ile özdeşleştirilmesi	Yeni Ahit, Matta5:17 Kur’an-ı Kerim, Âl-i İmran suresi
Yaşamın Mucizeleri anlatıları - Hz İsa nın mucizeleri	Paylaşma-tanrıya minnettarlık	Bakkal,A. Hz. İsa’ya Atfedilen Mucizelerin Olağanüstütlük Açısından Tahlili Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2, Sayı: 45, 2020.
Kilise Ekmek-Şarap Ayini	Tanrı ile bir olmak	Akalın, K. Yunan-Roma Uygarlığında İnsan-Tanrılara tapınma töreni olarak: kilise ekmek-şarap ayini. 41, 129 – 160, 2014.
İsa Peygamberin Asası ile kutsama sahneleri	Çoğaltma-Artırma	Lamberton, C. D., Themes From Ersin,Ş. Erken Hıristiyan Sanatında Ekmek ve Balıkların Çoğaltılması Mucizesinin İkonografisi (III - VI. yüzyıl), Selevcia IX, 383-418, 2019.
Hristiyan kiliselerinde Kutsal günlerde sunulan mayalı ekmek	Kutsal Ruh	Akalın, K. Yunan-Roma Uygarlığında İnsan-Tanrılara tapınma töreni olarak: kilise ekmek-şarap ayini. 0,(41) 129 – 160, 2014.

Cebrail (as) nin Hz. Âdem'e ekme yapmasını öğretmesi.	Ekmeğin değerinin pekiştirilmesi	Kahraman, S., Dağlı Y. Guntümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnâmesi. C. I (2. Kitap). İstanbul: YKY, 2003.
Kur'an Kerim Yusuf suresi 36. ayet	Rüya tabirinde ekmeğin kutsal olarak yorumlanması	Elmalılı Hamdi Yazır, Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali, Sefa Yayıncılık, Ankara, 2011.
Maide (Ziyafet, Sofra) Suresi 112. ve 114. Ayet	Rızık = Yemek-aş (yenilen her şey)	Atik Gürbüz, İ. Osmanlı dönemi metinlerinde ekme ve ekmele ilgili anlam çerçeveleri, Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi, 2019.
Araştırma da bahsi geçen bazı hadisler	Rızık Allah'tandır Başkasının Ekmeğine El Uzatmama Aza Kanaat Etme / Çoğa Tamah Etmeme Helal Lokma Yemek Kutsallık/ Ekmeğin Öpülmesi Beddua/Bir Parça Ekmeğe Muhtaç Olmak	Elmalı H. "Hadisler". <i>Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi</i> . 2: 416-417. Ankara: TDV Yayınları, 1989.

Tablo 1'de açıklamaya çalışıldığı gibi ekme; mitolojik ve kutsal metinler, ritüel uygulamaları, mitler ve hikâyeler, çağdaş toplumun manevi dünyasının bir yansıması olarak farklı semboller altında ele alınmaya çalışılmıştır. Ekme, itaat ve iman, şifa, çoğaltım, sağaltım, yaşam ve ölümsüzlük gibi konularda dini ve kültürel yaklaşımlarla karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla yemek ve onu çevreleyen olaylar özünde sadece biyolojik bir ihtiyacı yansıtmamaktadır. Benzer şekilde toplumdan topluma kültürel kodları da yansıtmaktadır (Eliade, 2014).

Gelenek, görenek, örf ve adetler zaman içinde değişse de hala çeşitli hikâyelerle nesilden nesile aktarılmaktadır. Yeme içmenin bu kadar farklı olay ve değişimlere maruz kalması, esasında kültür aktarımında yemek sembolünün önemini açıkça göstermektedir. Bu bakış açısıyla İnsanoğlunun uygarlık serüveni içinde binlerce yıldır, kültürden kültüre, bir iklimden diğerine coğrafya ve kültüre göre isimleri, yapıma ve pişirme teknikleri ne denli farklı olursa olsun ekme vazgeçilemeyen bir besin kaynağıdır. Temel

gıda kaynağı olmasının yanı sıra folklorumuzdan, batıl inanışlarımıza, kutsal kitaplardaki metinlerden; dua ve beddualara, şarkılardan, türkülere kadar insan hayatının her alanında (Samancı, 2013).

Dinler mutfağın şekillenmesinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Doğadaki her şeyi bilinçli bir ruha sahip gören çok tanrılı inanış sistemi, topluluklar, tanrılar kızınca kızgınlıklarını yatıştırmak, bol mahsul verdiklerinde de onlara adaklar sunmuşlardır. Tek tanrılı dinlerde ise ahlaki olmanın, bazı beslenme kurallarına bağlı olabileceğine inanmışlardır. Ekmek, hem maddi hem de manevi anlamı olan bir semboldür. Ekmeğe verilen anlamlar; ekmeğe dayalı inançlar ve bu inançlara dayalı uygulamalar oluşturmuştur. Din dünyasında ekmek bazen mutluluğun, bolluğun, bereketin ve uzun ömrün simgesi olmuş, bazen de yerini batıl inanışlar ve beddualara bırakmıştır (Kuter, 2013).

Batıl İnanışlar, Dualar ve Beddualarda Ekmek

Bilimde açıklanamayan sorular, batıl inançları oluşturmaktadır. En eski zamanlardan beri insanların gerçekdışı korkuları, çaresizlikleri ve genellikle doğüstü olaylara olan inançları vardır. Bu inançlar batıl inançlar olarak adlandırılır. Ekmek ile ilgili batıl inançlardan bazıları şu şekildedir (Kuter, 2013).

- *Yatakta ekmek yeme kıtlık olur.*
- *Ekmek kırıntıları atılmaz, toplanıp yenir ve ev bereketlenir.*
- *Ezandan sonra komşuya ekmek mayası verilmez.*
- *Köpeğin ulumasını engellemek için de köpek kovalanır, taşlanır, önüne ekmek doğranır; 'başım ye' denir.*
- Ekmek kırıntısı yiyenin çocuğu güzel olur, yemeyenin erkek çocuğu olmaz.
- Bir genç kız ilk kez misafir gittiği evden gizlice aldığı bir ekmek parçasını okuyup yediğinde, o gece kısmetini görür

Evde veya iş yerinde büyü olup olmadığını anlamak için, ekmeğin yapıldığı yerde büyü olursa ekmeğin kabarmayacağına inanılmaktadır. Simgesel olarak ekmeğin kutsallığı ve büyü olan yerlerde kutsallığın bozulması olarak düşünülmüştür (Göktaş, 2011).

İnsanların gruplar halinde yaşamaya başlamasından itibaren ortaya çıktığı düşünülen dua ve beddualar, sözlü anlatımın en önemli parçasıdır. Simgesel olarak duaların en belirgin yönü teslimiyet, inanç ve bir umut içermesidir (Göktaş, 2011).

İslam'da ekmekle ilgili dualar şöyledir:

“Allah oğul ekmeği yedirsın.”

“Torun ekmeği yiyessin”

Ayrıca hamur yoğuran kişinin hamurun kabarmasını dileyen bir çeşit dua niteliğindeki tekerlemede şu şekildedir (Kaya, 1997)

“Adım Eş, Hamurum coş”.

Ben gelmeden, (İ)leğenden aş”.

Beddualar, kötü düşünce ve dilekleri kapsayan, kalıplaşmış sözlerdir. “kötü dilek “ olarak ta adlandırılmaktadır. İçinde ekmeğin geçtiği beddular şu şekilde geçmektedir:

- *“Ekmeği aş olsun da yiyecek mecal-i olmasın.”*
- *“Yediği ekmek haram (zakkım) olsun.”.*
- *“Ekmeğini it, yakasını bit yesin.”*
- *“Devedikeni aş ekmeği olsun.”*
- *“Yediğin ekmek gözüne, dizine dursun.”*
- *“Yediğin ekmek haram olsun”*

Burada ekmeğin yokluğunu daha ağır bir ceza olarak ele alınması ile birlikte, yokluk, mahrumiyet yaratacağı için ekmeğe saygısızlık etmekten çekinme anlayışı da görülmektedir (Kuter, 2013).

SONUÇ

Dinlerin ekmek ile olan simgesel değerinin incelendiği bu çalışmada, çok tanrılı ve tek tanrılı dinlerin ekmeğe bakış açısı incelenmiştir. Dini inançların önemi çok tanrılı dinlerin mitolojik hikayeleri ve ritüel metinlerinden anlaşılmıştır. Tek tanrılı dinlerde ise Yahudilik, Hristiyanlık ve Müslümanlığın kutsal kitaplarından yararlanılmıştır. Yahudilik ve İslamiyet, yiyeceklerin haram ve helal olması, ayrıca beslenmenin din ile olan bağlantısı konusunda oldukça benzer noktaları olduğu görülmüştür. Hristiyanlık dini ise çok tanrılı Roma inançlarının da etkisiyle dünyevi bir beslenme anlayışı geliştirmiştir. Hristiyan dininde beslenme konusunda yasaklar yok denecek kadar azdır, Diğer taraftan yiyecek içecek ile ilgili ritüeller konusunda islam ve Hristiyan dinlerinde, Yahudi dini kadar ritüellere pek rastlanmamaktadır. İslamiyet’e konu olan yeme-içme ritüellerinin genellikle ikram ve hayır yapmak için olduğu belirtilmektedir.

Sonuç olarak bütün dinlerde beslenme şeklini genellikle dinlerin belirlediği anlaşılmaktadır. Dinin beslenme ve gıda üzerindeki etkisi birçok

alandan öne çıkmaktadır. Dinin beslenme ile olan ilişkisi çoğunlukla kutsal ve yasak, helal ve ya haram olarak görülmektedir. Belirlenen kutsal ve yasak çizgisi birçok simgesel yapı içermektedir. Bu yapı; sosyal statü, cinsiyet, rol, ırk, din, kimlik ve toplumsal olarak inşa edilmiş diğer düzenler hakkında bilgiler içermekle birlikte, simgesel bilgilerin kutsal kitaplarda yer aldığı görülmektedir.

Bu çalışma kapsamında simgesel olarak ekmek ve din arasındaki etkileşim farklı unsurlarıyla şekillendirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca ekmeğin simgesel anlamları, ekmek ile ilgili batıl inanışlar, dua ve beddualara bu araştırma da yer verilmiştir. Bu çalışma sadece araştırma birimi olarak seçilmiş dinler ve bu dinler hakkında literatürden elde edilen bilgileri kapsamaktadır. Gelecekte yapılacak olan araştırmalarda, dinler ile ilgili farklı sınıflandırmaları ele alan daha kapsamlı bir çalışma bilim dünyasına katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Adalı SF, Görgü AT 2016. Sümer Kral Destanları: Enmerkar – Lugalbanda, İş Bankası Kültür Yay, ISBN: 9786053328933, İstanbul, 120s.
- Adam B 2007. Yahudilik, Yaşayan Dünya Dinleri, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ed.: Şinasi Gündüz, 2. Baskı, ISBN : 978-975-19-3981-4, İstanbul, 608s.
- Akalın K 2014. Yunan-Roma Uygarlığında İnsan-Tanrılara tapınma töreni olarak: Kilise ekmek-şarap ayini, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1, (41), 129 – 160.
- Akgün SD 2007. Hz. Peygamber Döneminde Yemek Kültürü, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniv. Sosyal Bilimler Ens., İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim dalı, 127s.
- Altuncu A 2014. Sümer Mitolojisi Bağlamında Otorite Tarafından Şekillendirilen İbadet ve Tanrılar. Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1 (1), 141-165.
- Atasagun G 2001. Yahudilik'te Dini Sembol ve Kavramlar, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, XI, Bahar, 125-156.
- Atık Gürbüz İ 2019. Osmanlı dönemi metinlerinde ekmek ve ekmekle ilgili anlam çerçeveleri. Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi, 3 (4): 348-376.
- Aydın F 2015. Hıristiyanlık, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (SAUIFD) 5 (8), 189-198.
- Aydın M 2005. Ansiklopedik Dinler Sözlüğü Hristiyanlık, Yahudilik, İslamiyet, Hinduizm, Yayın Tarihi, Yayın Dili: Türkçe. Baskı Sayısı, ISBN: 9789759704667, 1.Baskı, 864s.
- Bakkal A 2020. Hz. İsa'ya Atfedilen Mucizelerin Olağanüstülük Açısından Tahليلi, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2, 45.
- Beşirli H 2010. Yemek, Kültür ve Kimlik, Milli Folklor, 11 (87), 159-169.
- Beşirli H 2011. Türk Kültüründe Güç, İktidar, İtaat Ve Sadakatin Yemek Sembolizmi Esasında Değerlendirilmesi, Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi 58, 139-152.
- Bottero J 2005. Gılgamış Destanı; Ölmek İsteyen Büyük İnsan. Tarih İncelemeleri Dergisi 20: 171-172
- Campbell J 2003. Batı Mitolojisi: Tanrının Maskeleri, Çev. Kudret Emiroğlu, 3. Baskı, ISBN:9789755330235, Ankara, İmge Kitabevi, 503s.
- Cline EH, Graham MW 2017. Antikçağ İmparatorlukları Mezopotamya'dan İslamiyet'in Doğuşuna, Çeviren: Ekin Duru, Say Yayınları, ISBN:9786050205664, 2. Bsk, İstanbul, 488s.
- Darga AM 1992. Hitit Sanatı, Akbank Yayınları, ISBN: 9757630241, İstanbul, 373s, s. 107-109

- Demirci K 2017. Eski Mezopotamya Dinlerine Giriş, 3. Baskı., Ayışığı Kitapları, ISBN:9789756336175, İstanbul, 118s.
- Doyar CD 2010. “Yalanlar Çelişkiler Uydurmalar”. Ozan Yayıncılık, ISBN: 9789944143400, İstanbul, 324s.
- Eliade M 2014. Dinler Tarihine Giriş, Kabalıcı Yayınevi, ISBN:9786055272784, İstanbul, 455s.
- Elmalı H 1989. Hadisler. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi. 2: 416-417. TDV Yayınları, Ankara.
- Ersin Ş 2019. Erken Hıristiyan Sanatında Ekmek ve Balıkların Çoğaltılması Mucizesinin İkonografisi III-VI.yüzyıl.9,383 – 418.
- Feinberg D, Crosetto A 2011. Yemek Kitapları: Yahudi Geleneğini Korumak. Musevilik Kütüphanecilik, 16, 149-172.
- Fieldhouse P 2017. Foods, feasts and faith: an encyclopedia of food culture in world religious. California: ABC-CLIO, LLC.
- Fischler C 1988. Food, Self and Identity, Social Science Information, 27(2): 275-292.
- Frankfort H 1978. Kingship and the Gods a Study of Ancient Near Eastern Religion as The Integration of Society and Nature. Chicago: The University of Chicago Press.
- Gezgin İ 2007. Bitki mitosları, ISBN: 9786057768711, İstanbul Sel Yayıncılık. İstanbul, 336s.
- Goody J 1982. Cooking, Cuisine and Class, Cambridge University Press, ISBN: 9780511607745, Cambridge.
- Göktaş Ö 2011. Türk Kültüründe Ekmekle İlgili İnanışlar. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, 95s.
- Güvenç B 1999. İnsan ve Kültür, Remzi Kitapevi Yayıncılık, ISBN:9789751402899, İstanbul, 398s.
- Harman ÖF 2003. İncil, TDV İslam Ansiklopedisi, C.22, (ss.270-276), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İncil, 1989. İncilin Yunancadan Çağdaş Türkçeye Çevirisi, Kitâb-ı Mukaddes Şirketi, ISBN: 5298648, İstanbul.
- James B 1997. Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament, 5th Edition. New Jersey: Princeton University Press.
- Kahraman S, Dağlı Y 2003. Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnâmesi. C. I (2. Kitap). İstanbul: YKY.
- Karağuz G 2006. Hititler Döneminde Anadolu’da Ekmek Arkeoloji ve Sanat Yayınları, ISBN: 9789756561768, İstanbul, 262s.
- Kaya D 1997. Dualar ve Beddualar, Türklük Bilimi Araştırmaları, S.4, Sivas, s. 99-121.

- Kılıç S 2011. İlahi Dinlerde Yiyecek ve İçecekler. Ankara: Sarkaç Yayınları. 3.Baskı,
- Kınal F 1983. Eski Mezopotamya Tarihi. Ankara: AÜ DTCF Yayınları.
- Kitâb-ı Mukaddes (Tevrat,Zebur,İncil), 1976, Kitâb-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul.
- Köroğlu K 2012. Eski Mezopotamya Tarihi, 7. Baskı, İletişim Yayınları, ISBN: 9789750503900 İstanbul. Kramer, 229s.
- Közleme O 2012. Türk Mutfak Kültürü ve Din. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, İstanbul, 240s.
- Kramer SN 2000. Sümerlerin Kurnaz Tanrısı, Enki, Çev.: Hamide Koyukan. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi. 461s.
- Kuter M 2013. “Ekmegin Tarihi”. Standart Ekonomik ve Teknik Dergi 52 (615): 41-45.
- Lamberton CD 2019. Themes From St. John Gospel in Early Roman Catacomb Painting, Princeton University Press, Princeton, N.J. 184s.
- Mâce İ, Muhammed EA 1981, Sünen-i İbn Mace; Çağrı Yayınları, ISBN: 9789755440200, İstanbul, 1800s.
- Metli M, Ulutürk M 2020. Ekmek Penceresinden Mezopotamya Medeniyetlerinin Kültürel ve Dini Hayatına Bakış Medeniyet e Toplum Dergisi, 4 (1), 76-99.
- Morris B 2004. Din Üzerine Antropolojik İncelemeler, İmge Kitabevi Yayınları, ISBN: 9789755333830, Ankara, 572s.
- Nakamuro C 2004. Dedicating Magic: Neo-Assyrian Apotropaic Figurines and the Protection of Assur, World Archaeology Vol. 36(1): The Object of Dedication. Taylor & Francis, Ltd, 11–25.
- Okumuş E 2003. Toplumsal Eşitsizliklerin Meşruiyet Kazanmasında Din. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, 1 (1): 51-68.
- Polonsky J 2002. The Rise of the Sun God and the Determination of Destiny in Ancient Mesopotamia, in Asian and Middle Eastern Studies, Faculties of the University of Pennsylvania, Doktora Tezi, the USA.
- Renouf LP 2015. Mısır'ın Ölüler Kitabı. On bir yayınları, ISBN: 9789944180238, İstanbul, 128s.
- Roden C 2009. Ortadoğu'da Musevi Yemekleri, İçinde: Zubaide, Sami ve Tapper, Richard, Ortadoğu Mutfak Kültürleri, Çev: Ülkün Tansel, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Sa'd İ, Muhammed EA 1904, Sa'd b. Meni' ez-Zührî, et-Tabakâtü'l-kübrâ, (Eduard Sachau), Leiden, EjBrill, s: 400.
- Samancı Ö 2013. “Osmanlı Kültüründe Ekmegin Simgesel Anlamları”. Yemek ve Kültür (32): 72-77.

- Scurlock J 2006. Magico-Medical Means of Treating Ghost-Induced Illness in Ancient Mesopotamia, *Studies in Ancient Magic and Divination* 3. Leiden: Styx.
- Seyfeli C 2021. “Mesih Sırrı”: Sakramentler Fikrinin Kutsal Kitap’taki Dayanağı (Pavlus). *Ortadoğu ve Göç*, 11(2) 332- 375.
- Smith 2009 Smith, D. E., *From Symposium to Eucharist: The Banquet in the Early Christian World*, Fortress Press, ISBN 0800634896, Minneapolis.
- Şimşek A, Güleç E 2020. Ayetler ve Hadisler Doğrultusunda İslamî Mutfak. *Journal of Halal Life Style*, 2 (1), 56-69.
- Tevrad: Kutsal Kitap 1989. Çağdaş Türkçeye Çevirisi, İstanbul, Kitâb-ı Mukaddes Şirketi.
- Ünsal A.2021. Nimet Geldi Ekine – Türkiye’nin Ekmeklerinin Öyküsü. Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, ISBN: 9789750806285, İstanbul, 242s.
- Yazır EH 2011. “Kur’an-ı Kerim ve Türkçe Meali”, Sefa Yayıncılık, Ankara,
- Zülfikar H. 2012. Anlamları, Deyimleri ve Çeşitleriyle Ekmek. *Türk Dili* 3 (728): 12-17.

Isparta Gastronomi Kültüründe Etkili Faktörler Belirlenmesi

Nilgün H Budak¹

Fügen Durlu Özkaya²

GİRİŞ

Geçmişten günümüze köklü kültürel değere sahip olan dünyanın önemli mutfakları arasında yer alan Türk mutfağı, yöresel yemek çeşitliliğini barındırmakta ve her dönem gelişerek ve çevresinden etkilenerek farklı kültürlerin özellikleriyle birleşerek bugünkü zengin yemek kültürünü oluşturmaktadır. Isparta ili, tarih boyunca antik çağlara kadar uzanan dönemlerde Lidya, Frig, Pers, Helen, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı uygarlıklarının hüküm sürdüğü bir bölge olmuştur (Babacan, 2012; Köstüklü, 1999).

Geçmişten günümüze toplumların gastronomi kültürü o topraklarda yüzyıllardır yaşamış olan medeniyetlere, yaşanan coğrafyanın iklim ve toprak özelliklerini yansıtan tarımsal ürünlere bağlı olarak değişim göstermektedir. Isparta gastronomi kültürü il'in meyve cenneti olması sebebi ile meyve ağırlıklı yiyecek ve içeceklere sahiptir. Isparta mutfağında özellikle elma, kiraz, üzüm, vişne, kayısı, şeftali gibi meyvelerin yazın taze

1 Department of Food Processing, Egirdir Vocational School, Isparta University of Applied Sciences, Isparta, Turkey, ORCID Code: 0000-0003-2494-6370

2 Ankara Hacı Bayram Veli University, Faculty of Tourism, Gastronomy and Culinary Arts, Ankara, Turkey, ORCID Code: 0000-0003-2893-9557

olarak kullanımı ve kışın meyve kurularının (meyve kak'ı) kullanımı ile hoşaf yapımı oldukça yaygındır. Meyvelerin kullanımı ile reçel, konserve, pekmez vb. ürünler yapılmaktadır. Pekmez Isparta ve ilçelerinde oldukça fazla üretilmekte ve pekmezin kullanımı ile bölgesel gastronomik değeri olan farklı lezzetler hazırlanmaktadır. Isparta ve çevre ilçelerinde iklim ve toprak yapısı sebebi ile ceviz ve badem ağaçları fazlaca yetiştirilmektedir. Üretilen ceviz ve badem kuruyemişleri aşure, ev makarnası (erişte), Sütçüler pohaçası, nokul, yuvalak, şekerleme, tava ekmeği, ceviz sucuğu, dut köftesi, üzüm köftüsü (sucuğu), tosmankara, dilber dudağı, tel kadayıf, sarı burma gibi yiyeceklerde kullanılmaktadır. Bölgede yetiştirilen gül'ün görsel güzelliğinin yanı sıra Isparta mutfak kültüründe farklı yiyecek ve içeceklerde kullanıldığı tespit edilmiştir. Yöresel olarak gül ve son dönemlerde lavanta bitkileri hem gastronomi, hem turizm hem de gastronomi turizmi açısından önemli çiçeklerdir (Budak, 2022).

İnsanların sosyokültürel yapısı, insanların yeme içme alışkanlıklarına bağlı olarak yemeğin tarihsel kimliğini oluşturmaktadır. Bölge'de yörük ve göçebe kültürünün hakim olması Isparta mutfağında büyükbaş, küçükbaş ve kümes hayvanlarının etlerinin kullanıldığı, ayrıca yemeklerin lezzetlendirilmesi için kaymak ve/veya tereyağının bolca kullanıldığı, yiyecek ve içeceklerde süt, peynir, yoğurt kullanımının genel alışkanlık olduğu belirtilmiştir. Yıllardır tarımı yapılan haşhaş ve haşhaş yağı bir diğer lezzet verici yağ çeşitidir. Bölgenin sulak arazi yapısı sebebi ile önemli oranda domates, biber, patlıcan, nohut, mercimek vb. sebze ve baklagil yetiştiriciliği yapılmaktadır. Ayrıca bölge de av hayvanlarından ve göl balığından özel yemeklerin yapıldığı yapılan araştırmalarda tespit edilmiştir (Budak ve Özkaya, 2022; Anonim, 2014)

Geçmişten günümüze Isparta mutfak kültürünün zengin yemek çeşitliliği incelendiğinde bölgede yaşayan uygarlıkların mutfak alışkanlıkları, bölgenin tarımsal ürün çeşitliliği, hayvan yetiştiriciliği bölge yemek kültürünü etkileyen önemli faktörlerdendir. Isparta sakin ortamı ile Akdeniz bölgesinin önemli tarihi, kültür ve turizm memleketi olma ayrıcalığına sahiptir. Özellikle gastronomi alanında gün yüzüne çıkarılmamış lezzetleri ile keşfedilmemiş güzelliklere sahiptir (Babacan, 2012; Köstüklü, 1999).

Isparta Tarihi ve Medeniyetler

Isparta ve ilçelerinin yerleşim tarihinin Paleolitik (Eskitaş) dönemlere kadar ulaştığı bilinmektedir. Bilinen ilk göç Mora Yarımadası'ndaki Sparta'da yaşayan Yunanların bir bölümünün Anadolu'da bulunan şu an Isparta olarak bildiğimiz coğrafyaya yerleşmesidir. Isparta'nın dağınık yerleşim alanı

olması, Mora yarımadasındaki Sparta'ya benzetilmiş olabileceği ve Eski Yunanca'da dağılık anlamı taşıyan "Sporada" kelimesinin bölgenin ismine Sporada (İsporada) verilmesine ve zamanla değişerek İsporada ve Sparta isminin değişim göstererek Isparta haline geldiği düşünülmektedir. Bir diğer kaynakta Isparta şehri isminin Şemseddin Sami'nin *Kamus-ul Alam* eserinde şehrin ilk adının "Baris" olduğu ve sonrasında "Baris" ismine Yunancadaki "Is" zarf edatı eklendiği ve "Isparita" şeklini aldığı ve bu ismin zamanla "Isparta" haline geldiği ifade edilmektedir. Isparta ilinin isminin ortaya çıkmasını araştıran bir diğer kaynakta Orta Çağ dönemindeki önemli seyyahlardan İbni Batuta'nın eserinde "Sabarta" olarak yazıldığı bildirilmiştir. Hitit ve Lidyalılar döneminde şehrin ilk isminin "Barida" olduğu ve güzel bir şehir olmasından dolayı "eis" takısı eklenerek "Eis Barida" olarak kullanıldığı ve zamanla değişim göstererek Türkler tarafından "Isparta" olarak kullanıldığı belirtilmiştir. Bölgenin ismi ile ilgili farklı yaklaşımların olması bu coğrafyada dönemsel olarak farklı medeniyetlerin yaşadığını göstermektedir. Yapılan arkeolojik araştırmalarda Isparta il sınırları içerisinde Seleukeia Sidera (Atabey), Apollonia (Uluborlu), Antiokheia (Yalvaç), Adada Sütçüler), Prostanna (Eğirdir) antik kentlerinin bulunduğu tespit edilmiştir. Yapılan incelemelerde bölgede antik çağlardan bu yana Luvî, Lidya, Frig, Pers, Helen, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı uygarlıklarının hüküm sürdüğü tespit edilmiştir.

Isparta ili ve özellikle Yalvaç ilçesi, Roma hâkimiyetinde iken yoğun imar faaliyetlerinin yaşandığı önemli bir merkez halini almış ve Pisidia bölgesi ismini alan bölgede MÖ 27-MS 14 sekiz koloni kurulmuştur. Günümüzde Yalvaç ilçesi olarak bilinen Pisidia bölgesi jeopolitik yapısı sebebi ile siyasi ve askeri yönetimin başkenti olmuştur. Günümüzde Roma dönemi eserleri bu bölgede görebilmek mümkündür. Isparta ili Gelendost ilçesi topraklarında Türklerin galibiyeti ile sonuçlanan Miryakefalon Savaşı gerçekleşmiştir. Anadolu'da Selçuklu Devleti'nin yıkılması sürecinde birçok beylik kurulmuş ve ilk başkenti Uluborlu sonrasında Eğirdir olan Hamitoğulları Beyliği hüküm sürmüştür. Karamanoğulları Beyliği ile mücadele eden Hamitoğulları beyliği I. Murat döneminde Osmanlıların himayesine geçmiştir. Osmanlı topraklarına geçen Isparta ve çevresi önemli bir dokümacılık merkezi olması yanı sıra bölge ekonomik faaliyetleri arasında gül yağcılığı, halıcılık ve haşhaş üretimi de gözlenmiştir. Milli mücadele döneminde Isparta, cephelere asker desteği ve savaş için gerekli malzeme ve teçhizat tedariki sağlamıştır.

Isparta, tarihi eserlerine sahip çıkması, çevresel doğal güzellikleri, zengin tarımsal ve hayvansal ürünleri ve antik çağlardan bu yana taşıdığı etkileyici mutfak kültürü ile Akdeniz bölgesinin bozulmamış tarih, kültür, turizm, gastronomi şehirlerinden birisidir (Babacan, 2012; Köstüklü, 1999, Web 1).

Geçmişten günümüze farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmış olan Isparta, mutfak kültüründe de bu medeniyetlerin izlerini taşımaktadır. Eski dönemlerde kullanılan mutfak araç ve gereçlerinin modernleşerek günümüzde de kullanıldığı gözlenmektedir. Isparta müze müdürlüğünden görsellerine ulaşılan bazı mutfak eşyalarının; bakır materyalden yapılmış tas, kap, sini, yoğurt kovası, semaver, ibrik yanı sıra ahşaptan yapılmış senit, oklava, fıç, havan, tereyağı yayığı, tulum peyniri için hayvan derisinin kullanıldığı tuluk unsurlarının son dönemlerde de hala kullanıldığı tespit edilmiştir. Medeniyetlerin mutfak alışkanlıklarının yüzyıllardır değişerek günümüze ulaştığı ve günümüz gastronomisini etkilediği gözlenmektedir.

Isparta Coğrafi Özellikleri

Isparta ili, göller bölgesinde bulunan 8.933 km² 'lik yüzölçümü ve 1050 metrelik rakıma sahiptir. Akdeniz bölgesinde dağları, ovaları ve gölleri ile önemli bir yere sahip olan Isparta'nın % 68,4'ü dağlarla ve % 16,8'i ovalarla kaplıdır. Türkiye'nin en karanlık gözlem şenliğinin yapıldığı Yenişarbademli Göküzü Gözlem Şenliği Melikler yaylası adı verilen yaylada yapılmaktadır. Dünya'nın 68., Asya kıtasının 3., Türkiye'nin en ve ilk karanlık bölgesi olma özelliğini taşıyan Melikler Yaylası il'in en yüksek dağlarından olan Dedegöl dağında bulunmakta ve eşsiz doğası, doğal güzelliği ve temiz havasıyla binlerce misafiri ağırlamaktadır. Bölge için önemli olan bir diğer dağ, önemli ulusal ve uluslararası kayak misafirlerini kabul eden Davraz dağdır. Eğirdir Gölü'nün harika manzarası eşliğinde toplam 23.500m. uzunluğunda toplam 12 pistin bulunduğu kayak merkezine sahip olan Davraz dağında, çığ ve kaybolma tehlikesi olmaması amatör veya profesyonel tüm kayakçılar için kayak ve snowboard yapma imkanı sunmaktadır. Dedegöl ve Davraz dağlarındaki etkinlikler bölge gastronomi turizmini hareketlendirecek düzeyde yüksek kapasiteli ziyaretçi kabul etmektedir.

Isparta ili, göller bölgesinde bulunması sebebi ile sulak alanların fazlaca olduğu, verimli toprakların bulunduğu, özellikle Akdeniz ikliminin yaşanması ile çok çeşitli tarımsal ürünlerin yetiştirilmesine imkan tanımaktadır. Bu çeşitlilik bölge yemek kültürüne ve gastronomi unsurlarına etki etmektedir. Bölgede bulunan ilin iklim ve verimli toprak yapısına etkisi olan Eğirdir Gölü, Beyşehir Gölü, Kovada Gölü ve Gölcük Krater Gölü önemli gölleri arasındadır. Akarsu ve tektonik hareketler sonucu Sütçüler ilçesinde vadi ve kanyonlar bulunmaktadır (Temurçin, 2004; Web-2)

Isparta Tarımsal Üretimleri

Isparta ili iklim özellikleri, verimli toprak yapısı ve konumu ile Akdeniz iklimi ve karasal iklim arasında geçiş bölgesi olması nedeniyle Türkiye'nin özel tarım bölgelerindedir.

Meyve ve Sebzeler

Isparta'nın yemek kültüründe bölgede üretilen tarımsal ürünler bölge coğrafyasına göre değişiklik göstermektedir.

Isparta ili elma, kiraz, üzüm, vişne, kayısı, şeftali, erik, çilek üretiminde Türkiye meyve üretimine önemli katkı sağlamaktadır (Web-3). Bölgede meyve çeşidi ve üretim miktarları dikkate alındığında Isparta'da meyvecilik önemli gelir kaynakları sınıfındadır (Koçer, 2013). Türkiye toplam elma üretiminin yaklaşık % 20 si Isparta ve ilçelerindeki elma bahçelerinden karşılanmaktadır. Üretilen elmanın taze tüketimi yanı sıra elma suyu, marmelat, reçel, konserve üretimi yapılabilmektedir. Elmanın katma değeri yüksek olan bir diğer değerlendirme şekli kurutulmuş elmadır (Web-4). Bölgede uzun yıllardır bilinen bu değerlendirme yöntemi Isparta yöresel mutfağında yerini almıştır. Bölge'de "elma kak"ı olarak bilinen ürünün her mevsim hoşaf olarak değerlendirilebilmesi veya atıştırılabilirlik olarak tüketilmesi yanı sıra kek, kurabiye gibi pastacılık ürünlerinde bu ürünün kullanılması bölgede oldukça yaygındır (Anonim, 2014). Bölgede yetiştirilen diğer meyvelerden kiraz, vişne, kayısı, şeftali, erik ve çilekten reçel, hoşaf ve komposto gibi ürünler elde edilmektedir. Bu meyvelerden özellikle meyve kurusu yapılmakta ve hoşaf yapında kullanılmaktadır.

Meyvelerden elde edilen farklı pekmez (üzüm, dut, elma) çeşitleri tatlıların yapımında ve tatlandırıcı olarak kullanılmakla beraber en yaygın kullanılan pekmez çeşidi üzüm pekmezidir. 2022 coğrafi işaretli ürünler sınıfında "Senirkent Üzüm Pekmezi" yer almaktadır. Üzüm meyvesi bölge için oldukça kıymetlidir. Üzüm taze ve kuru tüketiminin yanı sıra üzüm pekmezi yapımı oldukça yaygındır. Pekmez kullanımı lohusa yiyeceği olan pelte yapımında, kar helvası tüketiminde, samsa tatlısında, ayva aşısı, katmer, tava ekmeği, ceviz helvası, çakal helvası, haşhaş helvası, tosmankara, derdimi alan tatlısı, helikli pekmez, kaçamak tatlısı, ovma helvası, saksığan beyni (karga beyni), kabak galle ve hoşafın tatlandırılmasında tercih edilmektedir. Mevsimlik bayramlarda kiraz ve elma hasat zamanlarında kiraz ve elma bayramı törenleri yapılmaktadır (Budak ve Özkaya, 2022; Anonim, 2014).

Bölgede yetiştirilen badem ve ceviz ürünleri de bölge gastronomik lezzetlerinde yerini almıştır. Bölge cevizlerinin ve bademlerinin en yaygın değerlendirme şekillerinden birisi misafirlere sunulan ceviz helvası veya

çakal helvasıdır. Eski dönemlerde çikolata yerine sunulan bu atıştırmaıklar tüm evlerde her daim hazır olarak bulundurulmaktadır. Bebek mevlitlerinde misafirlere sunulan diğer yiyecek dirgit veya gölle isimli buğdaydır. Sağlıklı bir yiyecek olan dirgit in yanında sürtülmüş haşhaş yanısıra badem ve ceviz mutlaka sunulmaktadır. Senirkent ilçesinin coğrafi işaretli ürünü olan samsa tatlısı içerisinde dövülmüş ceviz yerleştirilmektedir. Bayramlarda ve nişan törenlerinde hazırlanan baklavalarda mutlaka ceviz kullanılmaktadır. Isparta mutfak kültüründe ceviz kullanılan yemek ve yiyecekler aşure, ev makarnası (erişte), Sütçüler pohaçası, nokul, yuvalak, şekerleme, tava ekmeği, ceviz sucuğu, dut köftesi, üzüm köftüsü (sucuğu), tosmankara, dilber dudağı, tel kadayıf, sarı burma olarak sıralanabilmektedir. Lohusa şerbeti veya gül şerbeti sunumunda bardakların üzerine kabukları soyulmuş kavrulmuş bademler yerleştirilmektedir (Budak ve Özkaya, 2022, Anonim, 2014). Bölgede bal kabağı yetiştirilmektedir. Karoten içeriği açısından sağlıklı bir ürün olan bal kabağı tatlısının üzerinin süslenmesinde ceviz kullanılmaktadır (Cingöz ve Demirdöven, 2022; Anonim, 2014).

Tahıllar ve Baklagiller

Her bölgede olduğu gibi Isparta da buğday, arpa, mısır, çavdar, yulaf, fasulye, nohut gibi tahıl ve baklagil ürünleri yetiştirilmektedir. Bu ürünler çorba, sulu yemek, bulgur pilavı yapımında kullanılmaktadır. Özellikle düğün yemeklerinde et ilaveli kuru fasulye ve nohut yemeği sıklıkla sunulan gastronomi ürünleri arasındadır. Tarhana ve yöreye has top tarhana çorbası yapımında, aşure yapımında baklagillerin kullanımına rastlanmaktadır.

Kuru fasulye yemeği Türk milli yemeklerinden geçmişten günümüze keyifle tüketilen yemeklerimizden olmuştur. Bu yemek törenlerin baş tacı olarak bilinse de kalabalık topluluklar için kurtarıcı yemek olarak bilinmektedir. Bölgede 1940 yılında Gönen Köy Enstitüsü olarak kurulmuş olan okul zamanla farklı isimlerle eğitim öğretim faaliyetini yatılı olarak devam ettirmiştir. Yatılı okulların yemeklerinden olan kuru fasulye yemeği bölgede “Kuru Fasulye Günü” töreni adı altında her yıl haziran ayının ilk haftasında coşku ve kutlanmakta ve tüm mezunlar bir araya gelmektedir. Gastronomi alanındaki bir yemek ismi tören ismi olarak anılmaktadır (Budak ve Özkaya, 2022).

Çiçekler

İnsanların eşsiz görselliklerinden etkilendikleri, mevsimsel olarak yetişen ve farklı amaçlar için kullanılan çiçekler hoş kokuları ile yiyecek ve içeceklerimizde yerini almaktadır. Isparta’da gül ve lavanta hem gastronomi, hem turizm hem de gastronomi turizmi açısından önemli unsurlardır (Akşap,

2018; Anonim, 2014). Isparta iklim özellikleri ve toprak yapısı ile gül yetiştiriciliğine uygun 1800 lü yıllarda Müftüzade İsmail Efendi tarafından tespit edilmiştir. Gül çiçeğinden ilk elde edilen ürün 1892 yılında gül yağı olmuştur. İlk dönemlerde imbik ve ilkel kazanlar ile gül yağı üretimi yapıyor iken 1935 yılında devlet tarafından ilk gül yağı fabrikası kurulmuştur. 1954 yılında Gülbirlik (Gül, Gül yağı ve Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri Birliği) adı altında ticari gül yağı üretimi öncüsü olmuş ve il genelinde yerli ve yabancı sermayeye ait aile, orta ve büyük işletmeler bulunmaktadır.

Isparta’da gül çiçeği üretim alanlarının toplam tarım alanı içerisindeki payı oldukça sınırlı olmasına rağmen gül’ün ekonomik olarak getirisi bakımından ilin önde gelen tarım ürünlerinden biridir. Isparta ili, gül çiçeği üretimi ve gülden üretilen ürünlerin pazarlanmasında önemli merkez konumundadır. Gül bitkisinin yetiştirilmesinde Isparta ilinin toprak ve iklim yapısı diğer illere göre oldukça uygundur. Gül bitkisinden toplanan gül çiçeği doğrudan tüketilen bir ürün değildir. Ancak farklı alanlarda değerlendirme yöntemleri mevcuttur. Gül çiçeğinden gül yağı, gül koncreti, gül suyu ürünleri elde edilmektedir (Baydar vd., 2013; Örmeci Kart vd., 2012). Dünya gül yağı üretiminin yaklaşık %50 sini Türkiye’den, Türkiye uçucu yağ üretimini büyük kısmını Isparta gül yağından elde etmektedir (Örmeci Kart vd., 2012).

Parfümeri sanayinin en önemli hammaddelerinden biri gül koncretinden elde edilen absolüt, dünya’da üretilen kadın parfümlerinin yaklaşık % 98’inde, erkek parfümlerinin yaklaşık % 46 sında kullanılmaktadır (Örmeci Kart vd., 2012; Bitrak ve Hatırlı, 2022). Gül çiçeğinden elde edilen gül yağı, parfüm endüstrisinde kokunun kalıcılığı amacıyla kullanılmakla birlikte gül kremi, gül losyonu gibi kozmetik endüstrisi dışında likör, şekerlik, sakız, jöle ve pudinglerde, diğ macunlarında, sabun ve deterjanlarda koku verici, tıpta antiseptik, tütüne koku ve lezzet kazandırıcı bir hammadde olarak ta kullanılmaktadır (Kıncı, 2005; Gökdoğan, 2011; Örmeci Kart vd., 2012; Dağlı, 2019) Gıda endüstrisinde gül yapraklarından gül mayası elde edilmekte ve gül mayası ile gül yağı temel alınarak gül reçeli, gül lokumu, gül sirkesi, gül şerbeti, gül şurubu, gül dondurması, gül çayı vb. ürünler gastronomi açısından değerli ürünler üretilmektedir (Budak ve Özkaya, 2022). Endüstriyel olarak üretimi yapılmayan ancak Isparta mutfak kültürü içerisinde güllaç, aşure, zerde, lohusa şerbeti, gül reçeli, gül şerbeti üretimi yapılmaktadır. Bölgedeki özel gün ve tören yemeklerinde özellikle mevlid törenlerinde, kız isteme, nişan, düğün ve bebek ile ilgili törenlerde sıcak veya soğuk ferahlamak amaçlı gül şerbeti mutlaka ikram edilmektedir. Düğün yemeklerinde tatlı amacı ile ikram edilen “zerde” isimli tatlı içeriğinde gül suyu mutlaka ilave edilmektedir. Isparta ili Yalvaç ilçesinde bayram hazırlıklarında şerbetli tatlı yanı sıra güllaç tatlısı da tercih edilmektedir.

Gül'den elde edilen günümüz lezzetlerinden gül çayı ve gül dondurması yeni gastronomi lezzetleri olarak karşımıza çıkmaktadır (Anonim, 2014; Budak ve Özkaya, 2022)

Isparta'ya gelen turistlerin beraberinde götürdüğü en favori hediyeliklerden bir tanesi de gül lokumudur. Gül lokumunda bölge gül yapraklı gül lokumu, çifte kavrulmuş gül lokumu, fındıklı gül lokumu, antep fıstıklı sarma gül lokumu, cevizli gül lokumu çeşitleri üretilmektedir.

Isparta gül yetiştiriciliği ve gülden elde edilen ürün çeşitliliğini, lavanta yetiştiriciliği ve lavantadan elde edilen ürünlerde de göstermektedir. Isparta ili Keçiözümlü İlçesi Kuyucak Köyü'nde uzun yıllardır lavanta yetiştiriciliği yapılmaktadır (Web-5). Ancak son dönemlerde lavantanın markalaşması, mevcut istihdam, göç ve kalkınma problemlerinin çözülmesine katkıda bulunulması ve alternatif gelir ve iş kaynakları oluşturulması amacıyla "Lavanta kokulu köy" projesi Isparta ilinin isminin anılmasında etkin rol oynamıştır. Toprak ve iklim özellikleri bakımından kolay yetiştirilebilme potansiyeline sahip olan lavanta, doğal antioksidan kaynağı ve farmasötik (etkin madde tasarımı) etkileri olan değerli bir çiçektir (Şahin, 2017; Gülçin, vd., 2004, Web-6). Lavanta hoş kokusu ve mor rengiyle etkileyici bir görünüm sağlarken, gastronomi açısından yiyecek ve içeceklerde farklı kullanım alanlarına sahiptir. Isparta'nın Kuyucak Köyü'nde lavantadan dondurma, çay, kahve, bal, reçel, gözleme, limonata ve lokum üretimi yapılmaktadır. Ayrıca et yemeklerine lezzet katmak amacıyla, sos yapımında baharat olarak kullanılabilir (Lim, 2014; Web-7).

Günümüzde gülden ve lavantadan elde edilen gastronomik ürünler farklı lezzet ve tatta çeşitlilik göstermekte ve bölgeye özgü mutfak kültürüne katkı sağlamaktadır.

Isparta Hayvancılık Ürünleri

Geçmişten günümüze hayvancılık faaliyetleri bölge halkının Yörük kültürüne hakim olması sebebi ile devam etmektedir. Isparta il ve ilçelerinde meyve bahçeleri ve tarlalar zamanla önemli geçim kaynağı haline geldiği için bölgede mera alanlarının azalması ile hayvancılık faaliyetleri şekil değiştirerek ağıl ve besi hayvancılığına doğru bir eğilim göstermektedir. Hayvancılık faaliyetlerinde büyük baş, küçükbaş ve kümes hayvancılığı yapılmaktadır (Koçer, 2013). Yetiştirilen hayvanlardan elde edilen süt, peynir, yoğurt, kaymak, tereyağı gibi ürünler bölge yemeklerini lezzetlendirmek amacı ile kullanılmaktadır. Yemeklerde kaymak yağı ve/veya tereyağı mutlaka kullanılmaktadır (Budak, 2022). Bölgenin dağlık ormanlık olan yerleşim alanlarında tavşan, keklik vb. yaban hayvanı avcılığı yapılmakta ve bu av

hayvanların etleri yemeklerde kullanılmaktadır. Ayrıca Türkiye'nin dördüncü büyük gölü olan Eğirdir Gölü'nden temin edilen göl balığından yöreye has özel yemekler yapılmaktadır (Budak ve Özkaya, 2022).

SONUÇ

Geleneksel yemeklerimizin geçmişten bugüne izlerinin takip edilmesi yemeklerin tanıtımının yapılması ve yemek kültürümüzün sürdürülebilirliği adına son derece önemlidir. Isparta ilinin gastronomi kültürü incelendiğinde bölgede yaşayan toplumların alışkanlıkları, medeniyetlerin gastronomi kültürleri, yörük ve göçebe kültürü, bölge coğrafyasının durumu, bölge iklim ve toprak özelliklerinin tarımsal ürünlere etkisi, bölge hayvan yetiştiriciliğinin çeşitliliği Isparta mutfak kültürünü etkilediği gözlemlenmiştir. Bölgede yaşayan insanların sosyokültürel yapısı, insanların yeme içme alışkanlıkları bölgede pişirilen yemeklerin tarihsel kimliğini oluşturmaktadır. Isparta ili ve ilçeleri sakinliği ve yemek çeşitliliği ile Akdeniz bölgesinin önemli tarih, kültür, turizm ve gastronomi memleketi olma ayrıcalığına sahiptir. Günümüzde oldukça bakir olan Isparta gastronomi çalışmalarına öncelik verilerek gelecekte gastronomi alanında yapılacak çalışmalarla bölge yiyecek, içecek ve yemeklerinin gün yüzüne çıkarılması ile daha ayrıntılı bilgiler kayıt altına alınacaktır.

KAYNAKLAR

- Akşap Y 2018. Gastronomik Bir Değer Olarak Lavanta. Uluslararası Global Turizm Araştırmaları Dergisi. 2,(1), 32-41.
- Altıntaş A 2009. “Gül: İlaçların En Güzel Kitabı”, Hayy kitap Yayınevi, I. Baskı.
- Anonim 2014. Isparta Mutfağı “Geleneksel Tatlarımızdan Seçmeler”. T.C. Isparta Valiliği İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü, 337s.
- Babacan H 2012. Isparta Tarihi, Böcüzade Süleyman Sami, T.C. Isparta Valiliği, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 750s.
- Baydar H, Kazaz S, Erbaş S 2013. Yağ Güllü (*Rosa damascena* Mill)’nde Mutasyon Islahı, Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 17 (2), 39-43.
- Bıtrak OO, Hatırlı SA 2022. Dünyada Yağ Güllü Piyasası Ve Türkiye’nin Rolü, Selçuk Üniversitesi Akşehir Meslek Yüksekokulu Sosyal Bilimler Dergisi, 13, 85-94.
- Budak NH, Özkaya FD 2022. Isparta Özel Gün Gastronomisi, ISBN: 978-625-433-740-6. Nobel Akademik Yayıncılık, 195s.
- Budak HN 2022. Isparta kültürü özel gün ve törenlerinde sunulan gastronomi uygulamaları. Başkent Üniversitesi, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Bölümü, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi), 185s.
- Cingöz A, Demirdöven A 2022. Bal Kabağı Bazlı Karışık Meyve Nektarı Üretimi. Gaziosmanpaşa Bilimsel Araştırma Dergisi, 11 (2), 25-35.
- Gökdoğan O 2011. “Isparta Yöresinde Gül ve Gülyağı Üretiminde Mekanizasyon Uygulamalarının Araştırılması”, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Makineleri Anabilim Dalı, Konya.
- Gülçin İ, Şat İG, Beydemir Ş, Elmastaş M, Küfrevioğlu Öİ 2004. Comparison of antioxidant activity of clove (*Eugenia caryophyllata* Thunb) buds and lavender (*Lavandula stoechas* L.), Food Chemistry, 87 (3): 393-400.
- Kıncı S 2005. “Gülyağı Eldesinde Verim Artırıcı Yeni Tekniklerin Araştırılması”, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Isparta, 70s.
- Koçer E 2013. Isparta Ovasının Ziraat Coğrafyası, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı, Yüksek lisans tezi, 183 s.
- Köstüklü N 1999. Millî Mücadelede Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları. Atatürk Araştırma Merkezleri Yayını, Ankara, 384s.
- Lim TK 2014. Edible Medicinal and Non-Medical Plants, New York: Springer.
- Örmeci Kart MÇ, İkiz M, Demircan V 2012. “Türkiye’de Yağ Güllü (*Rosa damascena*) Üretimi ve Ticaretinin Gelişimi”, Süleyman Demirel Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 7(1), 124-134.

- Şahin Ö 2017. Muğla karabaşının (lavandula stoechas l.) yiyecek ve içecek olarak değerlendirilmesine yönelik bir öneri. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies* 5, 37-49.
- Temurçin K 2004. Isparta İli Ekonomik Coğrafyası. Ankara Üniversitesi, Sosyal bilimler enstitüsü, Coğrafya (beşeri ve iktisadi coğrafya) Anabilim dalı, (Doktora tezi), 397s.
- Web 1. 10.02.2022. <https://isparta.meb.gov.tr/www/isparta-tarihcesi/icerik/1225>
- Web 2. 12.02.2022. <http://www.isparta.gov.tr/isparta>
- Web-3. 12.02.2022. <https://isparta.tarimorman.gov.tr/Belgeler/Tar%C4%B1msal%20Yap%C4%B1/2017%20Genel%20%20Brifing.pdf>
- Web 4. 12.02.2022. <https://baka.ka.gov.tr/assets/upload/dosyalar/isparta-ili-freze-dry-yontemi-ile-kurutulmus-elma-tesisi-on-fizibilite-raporu-2020.pdf>
- Web-5. 13.02.2022. The lavender museum sitesi, <http://www.musedelalavande.com/en/le-musee-de-lalavande-la-lavande-fine/le-musee-de-la-lavande-vertus-de-la-lavande-pure> (Erişim 05.01.2018).
- Web 6. 13.02.2022. <https://isparta.ktb.gov.tr/TR-163065/lavanta-kokulu-koy.html>
- Web-7. <https://isparta.ktb.gov.tr/TR-163065/lavanta-kokulu-koy.html>
- Yılmaz H, Demircan V, Dernek Z 2006. Isparta İlinin Tarımsal Yapısı, Üretimi ve Gelişme Potansiyeli, Süleyman Demirel Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi 1(2):1-1

Tarihi Isparta Evlerinin Mutfak Mimarisindeki Değişimler

Fügen Durlu Özkaya¹

Dilara Erem²

1. GİRİŞ

İnsanın hayatını devam ettirebilmesi için fizyolojik ihtiyaçlardan biri olan beslenme sadece gerekli olan temel besin maddelerinin giderilmesinden öteye geçerek yeme içme kültürü, sosyolojik, ekonomik, tarihsel ve coğrafi olarak incelenmesi yöre-kent ve ülkelerin gastronomisinin oluşmasını sağlamıştır. Ülke, kent ve yörelerin her birinin kendisine özgü çeşitli pişirme teknikleri ve yeme içme alışkanlıkları vardır. Bu nedenle farklı mutfak kültürleri ortaya çıkmaktadır. Bu kültürlerden günümüze taşınan ve somut olmayan kültürel miras listesinde yer alanlar doğru bir şekilde tanıtıldığında dünyanın farklı yerlerinden birçok turist için cazibe merkezi haline geleceği açıktır.

Isparta gastronomisi gelişim ve değişim sürecindedir ve Isparta geleneksel mutfak mimarisini konu alan çalışmaların oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Geleneksel mutfak mimarisinin ortaya konması, Isparta gastronomi turizminin eksik kalan yönünü tamamlayacağı gibi turizm çeşitliliğinin oluşmasına da katkı sağlayacağı öngörülmektedir. Turizm

1 Ankara Hacı Bayram Veli University, Faculty of Tourism, Gastronomy and Culinary Arts, Ankara, Turkey, ORCID Code: 0000-0003-2893-9557

2 Süleyman Demirel University, Faculty of Architecture, Architect, Isparta, Turkey, ORCID Code: 0009-0007-9656-3068

alanında yeni destinasyonlar listesinde, Isparta kırsal kent dokusunun ve geleneksel mutfak mimarisinin ilgi çekeceği düşünülmektedir.

Turizm amacıyla bölgeyi, kenti ziyarette bulunan turistler, kentin tarihini, mimarisini, kent dokusunu sosyal yaşayışını deneyimlemenin yanında şehrin gastronomisini de deneyimleyip kültürler arası aktarımını sağlamakta önemli rol oynamaktadır. Bir toplumun mutfak kültürü, yaşam sürdürülen evlerde oluşup gelişmektedir. Buradan yola çıkılarak geleneksel evlerin mimari biçimleri, kültürlerin geleceğe aktarılabilmesi için öncelikle incelenmesi gereken somut kültürel değerlerdir. Geleneksel Isparta evlerinin mutfak mimari yapısı incelenerek geçmişten günümüze mutfak kültürünün ayrıntılarını ortaya koymak mümkün olacaktır. Bu sayede tarihsel süreç içerisinde günlük yaşam ve sosyal ilişkiler hakkında da bilgi sahibi olunacaktır. Isparta il ve ilçelerinde 17 yy.'da yapılmış evler karşılaştırıldığında farklı bir mimariye sahip olduğu görülmektedir. Bu farklılığın başlıca nedeni il ve ilçelerinin coğrafi koşullarındaki farklılığın yanı sıra bölgede yaşamış olan Selçuklu beylikleridir. Uluborlu ve Eğirdir ilçeleri Anadolu'da Selçuklu Devleti'nin yıkılması sürecinde sırası ile Hamitoğulları Hamitoğulları Beyliğine başkentlik etmiştir. Isparta'nın ilçelerinden birisi olan Yalvaç'ın antik çağlara dayanan tarihi incelendiğinde, Roma hâkimiyetinde iken yoğun imar faaliyetlerinin yaşandığı bir bölge olarak bilinmektedir. Bu sebeple bölgede uzun yıllardır ayakta duran Roma dönemi mimari özelliklerine sahip yapılara rastlamak mümkündür. Atabey ilçesi ise Selçuklu döneminden bu yana ayakta durmayı başaran bölgenin en eski medresesi olan Ertokuş Medresesi, Şarkikaraağaç ilçesi ise bölgenin en işlek kervan yolu üzerinde olması bölgedeki geleneksel evlerin mimarisi ve mutfak mimarisini etkilemiştir (Babacan, 2012; Köstüklü, 1999; Çelik, 2013).

2. Tarihi Isparta Evlerinin Mimari Özellikleri

Isparta geleneksel konut mimarisinin şekillenmesinde, genellikle coğrafi özellikler ön plana çıkmaktadır. Isparta ili, Akdeniz Bölgesinde Göller bölgesinin merkezinde bulunmakta ve 1050 metre rakım ile 8.933 km²'lik yüzölçümüne sahiptir. Isparta'nın coğrafi özelliklerine genel olarak bakıldığında % 68,4'ü dağlarla kaplıdır, % 16,8'i ovalar ve % 14,8'i platolardan oluşmaktadır. Yüksekliği 3000 metreyi bulan oldukça yüksek dağlar sahip olan ilin bilinen en önemli dağları; Dedegöl, Barla, Davraz ve Akdağ'dır. Özellikle Davraz dağı bölgedeki önemli kayak merkezlerindedir. Eğirdir, Beyşehir, Kovada ve Gölcük Krater Gölü göller bölgenin göller bölgesi olmasına katkı sağlamaktadır. İklim olarak Akdeniz ikliminin etkilerini gösterir, kışlar yağışlı ve daha ılıman geçerken, yazlar sıcak ve nemlidir (Web-1; Web-2). Akdeniz bölgesinde bulunan evlerde açık sofalı

plan tipi uygulanmıştır. Kapalı mekanlar genelde açık sofaya yönlendirilmiştir. Ancak deniz seviyesinden uzakta bulunan karasal iklimlerde kış aylarının düşük sıcaklıkta ve soğuk olması sofanın kapalı bir mekan haline gelmesini sağlamıştır. Karasal soğuk iklimlerde karniyarik iç sofa, orta sofa tipleri yaygın olarak kullanılmıştır. İç sofalı planlarda, sofanın her iki yanında odalar yer alır Bu plan tipi “karniyarik” olarak da adlandırılmaktadır. İç sofalı plan şemasına sahip evlerde genellikle sofanın iki yüzünün de açık tercih edildiği görülür. Sofanın bir yüzünün sağır bırakıldığı evlerde bunun nedeni genellikle kullanım ya da topografik sebeplerden ötürüdür. Sofanın iki yanı da çıkma olarak devam edebilir (Uşma, 2021).

Isparta ilinde bulunan ve bulunduğu dönemin sosyo-ekonomik koşullarını inceleyebildiğimiz evlerin genel özelliklerine bakıldığında; evlerin inşasında genellikle bölgede yapılan incelemelerde köfke taşı kullanıldığı görülmektedir. Isparta kentinde, özellikle anıtsal mimaride, eskiden beri en çok kullanılan yapı malzemesi, yöredeki ocaklardan elde edilen ve yöre halkı tarafından “köfke” olarak isimlendirilen kaynaklanmış tüfler ile, yine Gölcük volkanizmasının ürünü olan traki-andezitlerdir. Söz konusu yapıtaşları, kullanıldığı yapılarda, hem statik olarak yük taşıyan olduğu gibi, hem de binaların duvarlarında dolgu malzemesi olarak uygulanmaktadır. Bunun yanı sıra özellikle köfke taşı, binaların dış cephelerini dekore etmede kaplama taşı olarak da yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Isparta ve civarında yaygın traki-andezit mostraları bulunmaktadır. Yapı taşı olarak işletilmeye elverişli olanları, Isparta güneyinde Sidre ve dolayında yüzeyleme vermektedir. Yörede, anılan taşlara “geyran taşı” da denilmektedir. Traki-andezitler, aynı zamanda poligonal biçimli soğuma çatlakları içermekte ve bu çatlaklar boyunca kolayca ilgili taş, ocaktan çıkarılmaktadır (Sargın, 2005). Evlerin zemin katları genellikle köfke taşından inşa edilmiştir. Bazı evlerin kuzeye cephe duvarlarının malzemesinde taşlar taşıyıcı sistem olarak kullanılmıştır. Üst katlarda ise duvarlar toprak, hımsı veya ahşap çita birleşimi tasarlanmıştır. Duvarların sıvası içerisinde ot, kerpiç ve kumdan yapılan bir karışım kullanılmıştır. Evlerin taşıyıcı sistemlerinde o döneme ait olan ahşap sistemler tercih edilmiştir. Isparta ilçelerinde bulunan konutlarda toprak damlar bulunmaktadır. Damlar özellikle kadınların günlük işlerini ve kış hazırlıklarını yapmasında önemli rol almaktadır. Örneğin; kaynatılan bulgur damlara serilir ve kuruması beklenir veya domateslerin salça olması için güneşte fermente edildikten sonra damlarda bakır sinilere serilerek kurutulması sağlanır. O günlerde yiyecek ve içeceklerin saklanma koşulları yetersiz olduğu için doğal iklimlendirme ile bu problemlere çözümler sağlanmaya çalışılmıştır.

Isparta'nın yerel evleri, tavanı toprak damlardan oluşan, ahşap çatıdan inşa edilen evlerdir. Avluya açılan zemin katlarda ambar, mutfak, kiler, ahır gibi daha çok günlük mekanlar, üst katlarda ise oturma ve yatak odaları gibi özel mekanlar ve salon ile hanaylar gibi daha çok özel gün ve misafirlerin ağırlandığı mekanlar bulunmaktadır. Her evin etrafında yaklaşık bir dekar bahçesi bulunurdu. O dönemde ayak yolu olarak adlandırılan tuvaletler genellikle evin bahçesinin uzak bir köşesine derin kuyular üzerine yapılırdı. O dönemde geleneksel olarak adlandırılan bir yaşam stilinden söz edilmektedir. Aynı zamanda bu dönemlerdeki aile yapıları da anne, baba, babaanne, dede, çocuklar, evlenmiş çocuklar vb. gibi hep birlikte yaşandığı geniş aile olarak adlandırılan aile türüdür. Evlerin içinde bulunan her oda bir ailenin kullanması için inşa edilmiştir. Oda sayısı hanede yaşayan insan sayısına göre değişmektedir. Halk dilinde bu odalara göz denmektedir. Evlerin üst katlarında gözler (odalar) bulunmaktadır. Genellikle üç veya dört adet olan bu göz odalar ailenin günlük ihtiyaçlarını giderebilmesi için yatma ve yeme işlevlerini gerçekleştirmeye yönelik tasarlanmıştır. Her bir göz, evdeki hane halkının ihtiyaçlarını giderebilmesi içindir. Bu yüzden her odada kapı karşısına gelecek şekilde bir ocak bölümü bulunmaktadır.

Isparta il ve ilçelerinde bulunan geleneksel konutların mimarisi geçmişten gelen gelenek ve göreneği, kültürü, yeme içme alışkanlıklarını günümüze taşımaktadır. Konutların mimari yapısı, hanede yaşayan insanlar hakkında bilgi vermektedir. Bireylerin alışkanlıkları, ekonomik durumu gibi birçok özellik evlerin mimari yapısından anlaşılabilir. Her evin taş iskeletten oluşan veya ahşap malzemelerle kapatılmış bir avluya sahip olması kişilerin sosyokültürel yaşamlarını ortaya sermektedir. Avlu ve bahçe ise dış âlemlerle bağ sağlamaktadır. Evin iç kısmına bakıldığında, şer'iyye sicillerinin verilerine göre, "iki göz çatma ambar, tahta odunluk, tahta samanlık, bir bâb ahır, fırın damı, kiler, sagir aşhâne, hane-i matbah, tabbahâne, taşra oda, bir bâb kış evi, iki katlı oda, harem odası, bir bâb fevkânî kahve odası, divanhâne, yaz odası, baş oda, harem, üst kat sofası, mabeyn sofası, selamlık, aralık, hamam" görülmektedir (Burkut, 2014). Isparta geleneksel evleri genellikle iki katlıdır ve üstte ifade edilen bölümler katlar arasında kullanıma göre yerleştirilmiştir. Samanlık, ahır, kiler, ambar, aşhane-matbah ve bazen kış odası, fırın damı ismi verilen bölümler evin alt katında planlanmıştır. Divanhane yani başoda, harem yani iç oda, selamlık yani dış taraf oda, kahve odası ve yaz odası ise üst katta bulunmaktadır (Binay, 2021).

3. Tarihi Isparta Evlerinin Mutfak Mimarisi

Mutfak dilimize Arapça'dan gelmiş bir kelimedir ve yemek pişirilen yer olarak tanımlanan “matbah” kelimesinden türemiştir. Türkçe’de mutfak olarak telaffuz edilen kelime günümüze dek bu şekilde kullanılmıştır. Mutfak, yiyecek ve içeceklerin hazırlanıldığı, yemek hazırlamakta kullanılan malzeme, araç ve gereçlerin yerleştirildiği ortamlardır (Kılıçhan,2018).

Eski zamanlarda insanlar, dışarıda yer ateşinin üzerinde yemeklerini pişirirlerdi. Daha sonra, yiyeceği daha uzun süre saklayabilmek için taştan basit ocaklar inşa edilmiştir. Orta Çağ’da metalin keşfi ve işlenmesiyle yiyecekler genellikle ateşin üzerinde metal kazanlarla pişirilmeye başlanmıştır. İnsanlar, yiyecek kaynaklarının zor bulunması ve daha güvenli saklayabilmek nedeniyle bu kaynakları saklayacak daha güvenli bir yer inşa etmek istemişlerdir. İnsanlar bu mekanların yapımında doğal ışık, ısı ve iklimlendirmeye dikkat etmişlerdir. O dönemde kolay bulunması ve işlenmesi nedeniyle genellikle ahşaptan yapılan bu mekanların en büyük sorunu yangın ve ateşten çıkan duman (is) olmuştur. Bir bacanın inşa edilmesiyle odalardan duman uzaklaştırılmıştır. Baca inşa edilmesi insanların nefes almasını, şöminelerde büyük pişirme ateşleri oluşturulmasını kolaylaştırmıştır. Bu mekanların belirgin somut özellikleri; ateş alanının üzerinde dumanı (isi) ortamdaki uzaklaştırmak için bacası olması, yemeklerin pişirilmesi için fırın, isin uzaklaştırılması için genellikle yüksek tavanlı odalardan oluşmasıdır.

Tarihi Isparta evlerini incelendiğinde, merkezi bir avlunun etrafına işlevi şeması olduğu görülmektedir. Bu planda orta kısımda kalan yerden, bir nevi mutfak olarak yararlanılmaktadır. Bu orta kısımda bulunan sofaya halk dilinde “hayat” denmektedir. Bunun sebebinin hane halkının günlük zamanının büyük bir bölümünü bu kısımda geçmesidir. Evlerdeki hayat kısmı kapalı olabileceği gibi açık kısmı da bulunmaktadır. Hayat tüm gözlerin açıldığı boşluk kısmı olarak tanımlanabilir. Üstü ahşaptan direklerle kapatılmış olup, evlerin güneşten maksimum yararlanabilmesi için sadece güney kısmı açılmıştır. Kış aylarını daha yüksek sıcaklıkta geçiren bölgelerde hayat kısmının etrafı çoğunlukla boş bırakılmış, böylece ev halkı için çok sıcak bir ortam olmaması sağlanmıştır. Kış mevsiminde ise odalar ocaklarla sıcak tutulduğundan odalarda konumlandırılmıştır. Bu alan başta tütün olmak üzere kışın tüketilmesi amacıyla kuru bakliyat, makarna, tarhana, reçel, bulgur ve sebzelerin kurutulması ve turşu imalatı için kullanılmıştır. Tarihi Isparta evlerinde hayat kısmı genellikle ocaklık, kaplık, kiler, tandır evi, ambar gibi hizmet mekanlarının birleşiminden oluşmuştur (Gül ve Apaydın, 2019).

4. Isparta Tarihi Evlerinde Mutfağı Oluşturan Unsurlar

4.1. Ocaklık

Türk evinde mekânların vazgeçilmezi hem ısınma hem de yiyeceklerin pişirilmesini sağlayan ocaklar, duvarların yüzeylerinde farklı şekil ve ebatlarda bulunmaktadır. Ocaklar, odaların sıcak tutulması ve bazı zamanlarda da yemeklerin odalarda pişirilmesi görevini üstlenmektedir. Ocaklıklar hayattan genellikle bir insan adımı yüksekliğinde bulunur ve mekanın bu şekilde özelleşmesi sağlanır. Yangın ve sıcaklığın yalıtımı için genellikle taş duvar olan cepheye ocaklık yapılmıştır. Genellikle odaların kuzey veya kapının karşısındaki duvara, ocak ve dolaplar inşa edilmiştir. Ocağın bulunduğu duvar, zamanla özelleşerek duvarın süslenmesi yönünden değer kazanmıştır. Yemeklerin pişirildiği mekanda genellikle duvar yüzeyinde sade bir şekilde yer alırken, gözlerde ve baş odada daha çok özenilmiş şekilde dolaplarla beraber bir “niş” şeklinde tasarlanmışlardır. Günün sosyo-ekonomik şartlarından etkilenerek külah, oyma ve çiçek şekilleri ile süslenmiştir. Bazı evlerde ocak, duvardan dışa doğru çıkılarak daha göz önünde görkemli bir hal almıştır. Odalarda ocağın bulunduğu yer özelleştirilmiş olup; ocak, dolap ve sedir (sedir dokumalarına ayrıca önem verilmiştir. Açık ve koyu kırmızı, mavi, sarı, yeşil kahverengi ve siyahtır) öğelerinin, fonksiyonları gereği birbirleri ile yakından ilişkileri vardır. Genellikle odalarda pencere duvarların önünde yer alan sedir daha uzatılarak, ocak-dolap öğeleri ile birlikte tasarlanmıştır (Baran ve Yıldırım, 2008). Bu alanların birlikte düşünülmesi, ocaklık kısmının mekanda daha özel bir mekan haline gelmesini sağlamıştır.

4.2. Kaplık

Kap, kacaklar ve mutfak kültürüyle ilgili ilk öğelerle tarih öncesi dönemlerden beri karşılaşılmaktadır (Arslan ve Sönmez, 2020). Buradan esinlenerek gastronominin kuşaklar arası kendini geliştirerek aktarım sağladığı söylenebilir. Sözcük anlamıyla “kap kacak” ifadesi tencere, tava, sahan vb. mutfak eşyası anlamına gelmektedir Tarihi Isparta evlerinde bu mutfak eşyalarının saklanması ve kolay tahrip olmaması için Hayat kısmında mutfağa yakın kısımda bir mekan bulunmaktadır. Bu kısım sayesinde eşyaların daha temiz tutulması sağlanmıştır. Aynı zamanda kaplık kısımları bu eşyaların kış soğuğu, yağmur suyu, güneş ışığı gibi doğal olaylardan etkilenme riskini düşürmek için inşa edilmiştir (Arslan ve Sönmez, 2020).

4.3. Kiler (Haney altı)

Bu alanda uzun zaman saklanabilecek erzaklar için topraktan yapılmış testiler vardır. Bu topraktan yapılmış testilerde sirke, pekmez, bulgur,

un, tarhana, vb. gibi gıda ürünleri saklanmaktadır. Bazı evlerde Haney altında ocak vardır. Buradan yola çıkılarak bu mekanın mutfak ve kilerin bir araya getirilerek kullanıldığını göstermektedir. Bu mekân yerel halk tarafından edinilen bilgiye göre sıklıkla gıda ürünlerinin saklanması için kullanılmaktadır. Girişte bulunur ve evin avlusuyla ilişkilidir. Genellikle tarımdan geçim sağlayan halkın, hasat zamanındaki meyvelerin kurutulması, bulgur, un gibi temel kuru gıdaların saklanabilmesi sağlanmaktadır (Göde ve Tatlıcan, 2016) Bu nedenle bir yönden evin yiyecek deposu olarak kullanılan bir mekân hâline gelmiştir.

4.4. Tandır evi

Tarihi Isparta evlerinin genel niteliklerinden olan sofa Akdeniz iklimden uzaklaştıkça kışların daha soğuk geçmesiyle yerini zemin katta hayat ve tandirevi'ne bırakmıştır. Zemin katta hayat kısmının oluşturduğu plan tipolojisine ayrıca ocaklık, kaplık, kiler gibi hizmet bölümleri eklenmiştir. Zemin katın en geniş alanı olan tandirevi, genellikle evin güney cephesinde konuşturulmuştur. Tandirevi genellikle kare veya ölçüleri birbirine yakın dikdörtgen şeklinde tasarlanmıştır. Geleneksel Isparta evlerinin en belirgin özelliği olan tandirevi, bölgede göz, ocaklık, ekmek evi, mutfak vb. gibi değişik isimlendirilmiştir. Tandirevi, ocakbaşı, küçük ocak, kiler-ambar, gibi mekanların tavanları kırlangıç tavan tekniğiyle inşaa edilmiştir. Bu teknik, aynı zamanda alanda baca görevi görmüştür ve yakılan ateş dumanı (is)'in ortamdaki uzaklaşması sağlanmıştır. Tandırın, pişirme ve ısınma amacıyla birlikte günlük işlerin yapımı sıcak suyun elde edilmesinde özellikle çamaşır yıkamak ve banyo sularını ısıtılması için kullanılmıştır. Bu ihtiyaçların karşılanması için ocak başının yanında bulunan küçük ocak kullanılmıştır (Köşklü ve Tali, 2007).

5. SONUÇ

İnsanın hayatını devam ettirebilmesi için fizyolojik ihtiyaçlardan biri olan beslenmedir. Beslenme, insanlar için gerekli olan temel besin maddelerinin giderilmesinden öteye geçerek toplumların yeme içme kültürünün, sosyolojik, ekonomik, tarihsel ve coğrafik olarak incelenmesini ve ülkelerin gastronomisinin oluşmasını. Isparta geleneksel konut mimarisinin şekillenmesinde coğrafik özellikler ön plandadır. Akdeniz ikliminde evler açık sofalıdır. Kapalı mekanların alanı kadar açık mekan alanının oluşturulduğu bu evlerde zemin katın bahçeye bakan cephesi açık bırakılmıştır. Ancak İç Anadolu Bölgesi gibi yörelerde güneyle oranla kış aylarının daha soğuk oluşu, sofanın kapanmasına neden olmuştur. İklimi soğuk olan yerlerde karnıyarık iç sofa, orta sofa tipleri yaygın olarak uygulanmaktadır. Isparta

ilinin Akdeniz ve İç Anadolu iklimlerinin geçiş bölgesinde olması sebebiyle genellikle geleneksel evlerde karniyarik sofa tipi uygulanmıştır. Geleneksel konut mimarisi her yerde olduğu gibi Isparta il ve ilçelerinde geçmişteki insanların gelenek ve göreneklerini, kültürlerini, yeme içme alışkanlıklarını günümüze taşımaktadır. Konutların mimari yapısı, hanede yaşayan insanlar hakkında bize bilgi vermektedir. Buradan yola çıkılarak konut sahipleri hakkında bireylerin alışkanlıkları, ekonomik durumu gibi birçok özelliği evlerine yansımıştır. Her evin taş duvarla veya ahşap malzemelerle çevrilmiş bir avluya sahip olması kişilerin sosyokültürel yaşamlarını ortaya sermektedir. Her ev bir aile için inşa edilmekte ve dolayısıyla mahremiyet esas alınmaktadır. Ayrıca mutfakların tasarlanmasında günlük yaşam ve sosyal ilişkiler de dikkate alınarak düzenlendiği fark edilmiştir. Isparta ve civarında eskiden yaşayan halkın çiftçilik ve hayvancılık yanında kısmen halıcılıkla meşgul olmaları nedeniyle evler genellikle iki katlı olarak inşa edilmekteydi. Bu evlerin zemin katları halı atölyesi, kiler, ahır ve samanlık olarak kullanılırken, birinci katları ise yaşam alanları olarak düzenlenmekteydi.

Bir toplumun kültürünü oluşturan unsurların başında mutfak gelmektedir. Yeme-içmeyle ilgili çeşitli gelenek ve görenekler, ritüeller, örf ve adetler, pişirme amaçlı kullanılan araç-gereçler, pişirme yöntemleri gibi faktörler mutfak kültürünün temelleri olarak kabul edilebilir. Tüm bunlara ilaveten insanların yaşam alanları olan evlerinin mimari yapısı, mutfaklarının mimari özellikleri de kişilerin alışkanlıkları ve sosyo-ekonomik konumları ile ilgili bilgi vermektedir.

Gastronomi kavramı son yıllarda yaygınlık kazanmış olup, Isparta özelinde değerlendirildiğinde de gelişim ve değişim sürecinde olduğunu söylemek mümkündür. Farklı alanlarda mutfak mimarisi üzerine yapılmış çalışmaların çok az olduğu bilinmektedir. Isparta geleneksel mutfak mimarisini konu alan çalışmaların ise yok denecek kadar az olduğu görülmektedir. Geleneksel mutfak mimarisinin ortaya konması, Isparta gastronomi turizminin eksik kalan yönünü tamamlayacağı gibi turizm çeşitliliğinin oluşmasına da önemli katkı sağlayacağı öngörülmektedir. Isparta'nın, kırsal kent dokusunun ve geleneksel mutfak mimarisinin öneminin ortaya konmasıyla, Turizm alanında yeni destinasyonlar listesinde yer alarak ilgi odağı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Arslan M, Sönmez M, 2020, Türkiye Türkçesindeki Kap Kacakla İlgili Söz Varlığının Çuvaş Türkçesiyle Karşılaştırılması, Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, 3(4):1-13.
- Babacan H, 2012, Isparta Tarihi, Böcüzade Süleyman Sami, T.C Isparta Valiliği, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 750s.
- Binay İ, 2021, Geçmişten Günümüze Türk Mimarisinin Değişimi, <https://akademiyadergisi.com/gecmisten-gunumuze-turk-mimarisinin-degisimi/>
- Burkut E, 2014, Osmanlı/Türk Evi Mekân Kurgusunu Modern Konut Mimarisinde Okumak, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Mühendislik ve Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 156s.
- Baran M, Yıldırım M, 2008, Geleneksel Türk Evi ve Renk Kullanımı. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 7(26), 223-234.
- Çelik M, 2013, Atabey Ertokuş Medresesi, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarih Bölümü,19s.
- Göde H, Tatlıcan N, 2016, Geleneksel Isparta Ekmeği Etrafında Şekillenen Somut Olmayan Kültürel Mirasın Turistik, Eğitimsel ve Ekonomik İşlevlerinin Yaratılmasına Yönelik Yaklaşımlar, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 38, 125-143.
- Gül A, Apaydın A, 2019, Isparta – İslamköy geleneksel konutlarının mimari ve ekolojik özelliklerinin kültür turizmi açısından değerlendirilmesi, Avrasya Bilimler Akademisi Avrasya Eğitim ve Literatür Dergisi, 3, 212-229.
- Kılıçhan R, 2018, Mutfağın Tanımı ve Mutfağın Tarihsel Gelişimi, https://www.gastronomi-mutfaksanatları.com/FileUpload/ks241201/File/1.hafta-mutfagin_tanimi_ve_tarihsel_gelisimi.pdf
- Köstüklü N, 1999, Milli Mücadelede Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını Ankara, 384s
- Köşklü Z, Tali Ş, 2007, Geleneksel Erzurum Evlerinde Tandır Evi (Mutfak) ve Mimarisi, Sanat Dergisi, 0,(11): 97 – 111.
- Web 1. 20.02.2022. <https://isparta.meb.gov.tr/www/isparta-tarihcesi/>
- Web 2. 20.02.2022. <http://isparta.gov.tr>
- Uşma G, 2021, Anadolu'daki Geleneksel Türk Evlerinin Plan, Cephe ve Süsleme Özellikleri Bağlamında İncelenmesi, . ARTS: Artuklu Sanat ve Beşeri Bilimler Dergisi, 6, 227-259.
- Sargın S, 2005, Isparta'da Kentsel Koruma, Doğu Coğrafya Dergisi, 14, 251-282.

Covid 19 Sürecinde Algılanan Stresin Çalışanların Motivasyonu ve İş Bağlılığı Üzerine Yaptığı Etkiler ve Örgütsel Değişimler

Türkan Esen¹

Hilal Çelik²

GİRİŞ

Dünya Sağlık Örgütü, Çin'den başlayarak Dünya'nın dört bir yanında hızlı ve çok şiddetli bir şekilde yayılan Covid 19 pandemisini 30 Ocak 2020 tarihinde "Uluslararası Boyutta Halk Sağlığı Acil Durumu" ve 11 Mart 2020 tarihinde de "Küresel Salgın" şeklinde ilan etmiştir.

Çok kısa zaman içerisinde dünya genelinde bir etki gösteren salgın, ölümlere neden olduğu gibi bireylerde stres ve işe bağlılığın azalması gibi tehdit kaynağını oluşturmuştur. Bireylerin fiziksel, psikolojik, ekonomik anlamda olumsuz etkilendiği böyle bir ortamda motivasyon ve işe bağlılık kavramların algılanan stres çerçevesinde ele alınmayı gerektirmiştir. İşletmeler çalışanlarının motivasyonunu ve işe bağlılıklarını etkileyen böyle bir ortamda örgütsel olarak değişime gitmişlerdir. Çünkü bireylerde devam eden belirsiz

1 Beykent Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi

2 Dr. Öğretim Üyesi Hilal Çelik, Beykent Üniversitesi, İktisadi ve İdari bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü

süreç, karantina uygulamaları, çalışma modellerinde yapılan düzenlenmeler; bireylerde kaygı, stres, korku ve tehdit seviyesini artırıcı yönde olmuştur. Örgütlerde bu yönde adımlar atarak, salgının getirdiği olumlu veya olumsuz etkileri daha işler hale getirme çabası içerisinde olmuşlardır. Bu çalışma kapsamında, Covid 19 sürecinde genel anlamda algılanan stres bazlı motivasyon, işe bağlılık ve bunun örgütsel değişimleri ele alınmıştır.

COVID 19 Salgını

Tüm dünyayı etkisi altına alan Covid 19 (Korona virüs) bireylerin hayatını değiştirmiştir. Dünyanın her ülkesinde görülen korona virüs salgını pek çok alanda değişim ve dönüşümleri beraberinde getirmiştir (Kırmızıgül, 2020, s. 284). Covid 19, insanların hayatında birçok değişimi yaşatmaktadır. Bu değişim, bireyler arasındaki ilişkilerde, sağlık, aile, ekonomi, din ve eğitim kurumlarında çeşitli şekillerde yansımıştır. İnsanların algıları ve diğer insanlara karşı bakış açıları da bu dönemde farklılık göstermektedir (Ersöz, 2020).

Solunum yolu enfeksiyonu ve bu şekilde bir tanımla karşımıza çıkan Covid 19, ateş, öksürük ve solunum yetmezliği gibi belli başlı belirtileri göstermektedir. Bu hastalığı ağır bir şekilde geçirenlerde zatürre, ağır solunum yetmezliği, böbrek yetmezliği ve ölüm gerçekleşebilmektedir (Doğancılı, 2020).

Covid 19 toplumun tüm alanlarında; sağlık, eğitim, beslenme, ilaç, ticaret, ekonomi, işsizlik ve sosyal açıdan bu hastalığın etkileri görülmektedir (Duygulu, Açıl, Özdemir, ve Erdat 2020, 35). Salgın başladığı ilk günden bu yana devletler çeşitli önlemler almıştır. Ülkeler kendi aralarında sınırlarını kapattılar ve ülkeler arasında çeşitli yönlerde kısıtlamalar yaşanmıştır. İnsanlar evde kal çağrısı adı altında, günlerce evlerinde kalmak zorunda kaldılar. Bu durum çeşitli sosyal sorunları ortaya çıkarmıştır (Afacan ve Avcı, 2020; Ongan, Bozdağ ve Ayer, 2020).

Covid 19'un dünya genelinde insanların hayatına girmesi ve bu süreçte salgının süreklilik göstermesi nedeniyle insanların birçok alışkanlığı değişmiştir. Geçmişte yaşanan salgınlar gibi bu salgının da süreklilik göstermesiyle insanların günümüzde Covid 19 kaynaklı hayatlarının ortasına yerleşen alışkanlıkları kalıcı olabilmektedir. (Demirdöğmez, Taş ve Gültekin, 2020).

Covid 19 sürecinde genel olarak dünya üzerinde ekonomik, sosyal ve toplumsal olarak çeşitli değişimler olmuştur. Bunları özetlemek gerekirse (Arslan ve Bayar, 2020);

- Hizmet sektörü en ağır darbeyi alan sektör olmuştur.
- Uluslararası kesintiye uğradı veya durağanlaştı.
- Yurt içinde ve yurt dışında her ülke vatandaşı için kısıtlamalar yaşanmıştır.
- İdari ve hukuki süreçler asgari seviyelerde yürütülmüştür.
- Eğitim faaliyetlerinde yüz yüze eğitim faaliyetinden vazgeçilmiş, online eğitim yaygınlaşmıştır.
- Bankacılık, sigortacılık vb. sektörlerde home ofis olayı yaygınlaşmıştır.

Covid 19 salgını tüm dünyayı etkilediği gibi Türkiye'yi de etkilemiştir. Salgın etkileri Türkiye'de kısa sürede hissedildi. 17 Mart 2020'de ilk Covid 19 kaynaklı ölümün gerçekleşmesi ile, Türkiye'de çeşitli kısıtlamalar ortaya çıkmıştır. İlk etapta 65 ve üzeri kişiler için uygulanan sokağa çıkma kısıtlaması ilerleyen zamanlarda yer yer toplumun bütün kesimleri için uygulanmıştır. Ekonominin birçok sektöründe kısıtlamalar yaşanmış ve insanlar ekonomik olarak zor dönemleri yaşamaya başlamışlardır (Soylu, 2020).

Algılanan Stres

Stres, yoğun bir şekilde yaşandığında fiziksel ve psikolojik olarak kişide kronik rahatsızlıkları meydana getirebilmektedir. Bireyin strese yönelik bilinçli farkındalığı, başka bir değişle stresi algılaması, kişinin karşılaştığı problemlere karşı da kendisini koruması anlamına gelir (Arslan, 2018).

Algılanan stres ile duygu düzenlenmesi söz konusu olmaktadır. Birey, duygularını ve düşüncelerini kontrol ederek ortaya çıkan pozitif ve negatif olaylara karşı stres düzeyini düzenleme çabası içerisinde olmaktadır. Bilinçli bir şekilde stresle ile bir mücadele söz konusu ise, stresin algılandığı ve stresin kaynağının ne olduğu saptanmıştır. Kişinin davranışsal, sosyal ve biyolojik yönü, duygularını kontrol etmesinde rol oynamaktadır (Önder ve Utkan, 2018).

Motivasyon Tanımı ve Önemi

Motivasyon kavramı Latince kökenli olup, Türkçe karşılığı olarak hareket anlamına gelen *movere* kelimesinden türemiştir. Motivasyon bir hareketin başlangıcı olurken, var olan bir eylemde de etkileyici bir rolde olabilmekte ve eylemi devam ettirici bir pozisyonda yer alabilmektedir (Önen ve Kanayran, 2015; Çetin, Giderler ve Güler, 2017). Motivasyonda hareket noktası; "*bireye ne sağlanmalı, bireye ne verilmeli ki, birey örgüt için veya ilgili yere yararlı tutum içerisinde olsun?*" gibi sorulara cevap aranmaktadır. Motivasyon tanımında

bireyin ihtiyaçları, istekleri, inançları ve dürtüleri bir bütün halinde ele alınmaktadır. Böylece motivasyona yönelik şöyle bir tanımlama yapmak mümkündür; bireylerin belirlenen bir amacı hayata geçirmeleri için kendi beklentileri ve ihtiyaçları doğrultusunda davranış içerisinde olmalarıdır (Küçüközkan, 2015).

İş Bağlılığı Kavramı ve Önemi

İş bağlılığı, yapısı itibariyle dinamik bir algı şeklinde ifade edilmektedir. İş bağlılığı, çalışanların duygusal bakımdan rollerini iyi yapma anlamında kullanılmaktadır. İş bağlılığı, bireyin deneyim ve duygularının bir araya gelmesiyle kendini göstermektedir. İş bağlılığı, bireyin çalışma ortamına, örgütüne veya çalıştığı kuruma ve iş çevresine sağladığı katkıların bir sonucudur (Kök, 2006).

İş bağlılığı, maddi ve manevi çıkarların bir sonucudur. İş bağlılığında işten maddi çıkar sağlandığında, bunun karşılığı ücrettir, işten bir hoşlanma duygusu ortaya çıkmaktadır. İş bağlılığı, bir kurum bünyesinde çalışan herkesin işinden duyduğu mutluluk yada mutsuzluk şeklinde ifade edilmektedir. Bu bakımdan iş bağlılığı kavramına iki yönlü bakmak gerekmektedir (Çalışkan, 2005).

Bireyin işe bağlılığı, yaptığı işin kalitesi bakımından da önemlidir. Diğer yandan iş bağlılığına neden olan durumlardan bağımsız olarak tatmin olmuş birey, yaptığı işte kaliteyi tutturmakta daha başarılı olabilmektedir. Özellikle kalitenin bazı iş sektörlerinde önemsendiği düşünülürse, iş tatmini- kalite ilişkisi örgütler açısından önemlidir. Araştırmalar iş tatmini ile kalite arasında hem doğrudan hem de dolaylı bir ilişkiyi ortaya koymaktadır. Öte yandan iş tatmini sağlanmış bireylerde stresin düştüğü görülmektedir. Aksi takdirde iş tatmininin eksik olması durumunda, stresin bireyin performansı ve iş hayatına etki ettiği bilinen bir gerçektir. Bu açıklamalar doğrultusunda, iş tatmini işletmeler açısından olduğu gibi bireyler açısından da önemli bir unsurdur (Özdevecioğlu ve Doruk, 2009).

Covid 19 Sürecinde Algılanan Stres ve Motivasyon İlişkisi

Motivasyonlu birey Covid 19 sürecinde çeşitli etmenlere bağlı olarak strese girmiştir. Öncelikle bireyin sahip olduğu rutin yaşantısı birdenbire kesintiye uğramıştır. Sağlık çalışanları üzerine bir yorum yapıldığında; daha az mesai harcayan bir sağlık çalışanı kendi işinde motivasyon sahibi iken artan iş yükü nedeniyle işine yönelik bir motivasyona sahip olmasına rağmen stres yaşamıştır. Strese giren bireyler Covid 19 sürecinde zihinsel, psikolojik ve benzeri sorunlar yaşamaktadırlar. Covid 19'un sosyal hayatı kesintiye

uğratması nedeniyle yoğun bir şekilde çalışmak zorunda kalan bireyler işle ilgili bir stresi yaşarken diğer yandan iş hayatından ayrı kalmak zorunda kalan bireylerde aşırı derecede bir zamana sahip olduklarından şikayetçi olmuşlardır. Bu süreçte bireylerin yaşadıkları stresi yönlendirmeleri ve stres ile baş edebilmeleri güçleşmiştir. Stresin başlangıç noktasının karmaşık olması, ortaya çıkan eylemin başlatılamaması, davranışların yönetilememesi ve sürdürülememesi stresi doğururken motivasyonu düşürücü bir faktörler halini almıştır (Yılmaz ve Sağlam, 2021).

Covid 19 sürecinde birçok birey stresli bir ortamda görevini yerine getirmeye çalışmıştır. Her meslek grubunda iş stresinden kaynaklı seviye farklılık göstermektedir. Aşırı derecede strese maruz kalan bireylerde yeteneğin körelmesi ve tükenmişlik gibi bir sorun ortaya çıkabilmektedir. Psikolojik ve zihinsel olarak kendini bitkin hisseden bireyler, motivasyonun olumlu özelliğinden farklı bir yöne yöneldiler. Kısa vadede talepleri ve ihtiyaçları karşılanamayan çalışan birey yada Covid 19 sürecinden kaynaklı olarak strese maruz kalan birey, kademeli olarak motivasyonlu olmayı da bırakmıştır. Hayatının bir evresini stresli yaşamayı kabul ederek, bir tür stresi algılayabilmiş ve onunla yaşamasını bilmiştir. Birey, Covid 19 sürecinde çevresindeki gelişmelere tepkisiz kalmamış, duyarlı bir varlık olarak sürecin bizzat içerisinde yaşam vermiştir. Bireyin hayata uyum sağlamak noktasında çeşitli sorunları karşılamak zorunda kalması onun stresi yenebileceğini ve motivasyonunu yükseltebileceğini de göstermektedir (Şenel ve Kılıç, 2022). Covid 19 sürecinde bireylerin sosyal imkanları kısıtlanmış ve toplumsal alana erişimleri belli şartlar altında gerçekleşmiştir. Bu kısıtlamalar neticesinde bireyin fizyolojik ve psikolojik olarak sorunlar yaşaması ihtimali doğmuştur. Birey yapısı gereği sosyal bir varlıktır ve Covid 19 sürecinde bireylerin sosyal hayatları kısıtlamalara maruz kalmıştır. Normal yaşantısında strese maruz kalan bireyler, bu süreçte daha baskın bir stres ile mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Ancak bireylerin her zaman stresi olumsuz bir yargı şeklinde görmedikleri de bir gerçektir. Birey bilinçli bir şekilde hedefine odaklanmışsa, onun için güdüleyici olan hedefleridir. Ortaya çıkan stresli hal, bireyin motivasyonuna etki etmemektedir. Dolayısıyla motivasyonu kırmak ve bireyin ihtiyaçlarının karşılamak önemsenen bir konudur. Örgütsel anlamda Covid 19 sürecinde birçok örgüt kurumsal yapılarını geçici süreliğine arka plana atarak uzaktan çalışma yolunu tercih etmiştir. Alışılmışın dışındaki bu durum iş ortamına alışkın bireyler için sorunlu olmuştur. Bireyler normal yaşamlarında beklentileri tam karşılanmazken, zorunlu olarak Covid 19 sürecinin sonuçlarına katlanmak zorunda kalmışlardır. Örgüt içerisinde çalışan bireyler kendilerine değer verildiğini düşündüklerinde Covid 19 sürecinin sorunlu ortaya çıkan durumlarına karşı strese bağlı olarak

motivasyon kontrolü da sağlamaktadırlar. Motive olmaları da algılanan stresten bağımsız olarak gerçekleşmektedir (Pars ve Cemaloğlu, 2022).

Covid 19 Sürecinde Algılanan Stres ve İş Bağlılığı İlişkisi

Covid 19 sürecinde organizasyonların çalışanlarına yönelik normal zamanlarda sağladığı çalışma koşulları, mesai arkadaşları ile ilişkiler eğitim ve gelişme imkânları, terfi olanakları, ücret düzenlemeleri, örgütsel adalet gibi unsurlar bu süreçte kısmen ertelenmiştir. Bu durumda bireylerin işe bağlılıkları ve yaşadıkları stres durumu da farklılaşmıştır. Örgütsel yapıların günümüzde yaşadığı sorunlar bu süreçte çeşitlilik göstermiş ve organizasyonların yönetim anlayışları da değişmiştir. Bireyler normal işlerinde memnun olmadıkları halde zorunlu olarak yaptıkları işlerden memnun olmak zorunda kalmışlardır. Eskiden ortaya çıkan işten ayrılma düşüncesi, artık kendisini işten atılmamaya bırakmıştır. Çünkü tam kapasite ile çalışmayan işletmeler daha az çalışan ile işlerine devam etmeyi tercih etmişlerdir. En yetenekli ve en ehil kişi ile çalışma çabası işletmeyi daha agresifleştirdiği gibi işletme bünyesinde çalışan diğer bireylerinde ayrıca bir strese girmelerine neden olmuştur. Çalışan bireylerde sürecin ortaya çıkardığı belirsizlikten dolayı gelecek endişesi taşıyarak bir tür strese girmişlerdir. Burada ortaya çıkan algılanan bir strestir ve kişinin işe olan bağlılığına etki etmektedir. Birey her an işten atılma ve işinden ayrılma endişesi taşımaktadır. Öte yandan işten ayrılma ve işten çıkarılma endişesi yaşayan bireyler farklı alternatif işlerin peşinde koşarken ayrıca bir strese maruz kalarak ve yeni iş fırsatların eksikliğinden dolayı mecburu işe devam yolunu tercih etmektedirler. Nihayetinde planlı ve sistematik bir stres durumu ortaya çıkmakta ve işe bağlılık zayıf bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır (Aksu, 2021).

Covid 19 Sürecinde Algılanan Stresin Çalışanların Motivasyonu ve İş Bağlılığına Etkileri

Covid 19 ile birlikte insanların hayatları çeşitli şekillerde değişmiştir. Covid 19'un salgın olarak nitelendirilmesinden sonra tüm dünyada çeşitli önlemler alınmış ve çalışan bireyler içinde bazı kısıtlı durumlar ortaya çıkmıştır. Salgın ilk başlarda daha çetin seyretmiş ancak ilerleyen dönemlerde salgının seyri değişmiştir. Ortaya çıkan çeşitli çareler salgının yayılımı azaltarak salgının insanlar üzerindeki etkisi düşürmüştür. Covid 19'un insandan insana solunum yolu ile bulaşması ve hızlı yayılım göstermesi insanlar arasındaki iletişimlerin kopmasına ve bireylerin yoğun olarak yaşaması gereken yerlerde ayrı birer fert olarak yaşamasına neden olmuştur. İnsanların alışık olmadığı bu durum sosyal hayatın her yerinde kendini göstermiş, en çok da iş hayatında kendini göstermiştir. Çünkü insanların

yaşamaları için çalışmaları önemli bir konudur. Birçok işyeri esnek çalışma saatleri uygularken birçok işyeri kapanmak zorunda kalmıştır. İnsanların evde geçirdikleri zamanları artınca çalışma motivasyonu ve işlerine yönelik bağlılıkları azalmaktadır. İşsizlik veya işten atılma kaygısı çalışan bireylerde olumsuz bir vaka olarak ortaya çıkmış, çalışan bireylerin işleriyle özdeşleşmesi zor olmuştur. Öte yandan Covid 19 sürecinde bazı sektörlerde tıkanıklıklar yaşanmıştır. Sağlık ve lojistik sektörleri salgın sürecinde en çok yoğun olarak çalışılan sektörlerin başında gelmektedir. Bu nedenle her iki sektörde çalışan bireyler aşırı iş yoğunluğu ve yorgunluk mesleğe yönelik bir stres durumunu doğurmaktadır. Bu sektörlerde çalışan bireyler çoğu kez ailelerinden uzak kalmak zorunda kalmıştır. Virüsün öldürücü etkisini en yakından hisseden bu sektör çalışanları ayrıca psikolojik yorgunluk hissetmişlerdir (Aksu, 2021).

Salgın döneminde sektörel düzeyde yeni iş ortamları çalışanlar üzerinde motive edici bir unsurda olmuştur. Covid 19 sürecinde özellikle uzaktan çalışma olanakları artmıştır. Bankacılık, sigortacılık, bilişim ve benzer sektörlerde uzaktan çalışma imkanı sağlanan bireyler evden çalışmanın verdiği motivasyon ile iş süreçlerinde yer almaktadır. Halen çağrı merkezlerinde kimi örgütler uzaktan çalışmayı tercih etmektedir. Bu durum şirketler açısından ayrıca düşük maliyetlere katlanmayı sunmaktadır. Çünkü kiralanacak yerlerin kirası ve ek olarak personel alımı gibi durumlar ortaya çıkmamaktadır. Uzaktan çalışmanın çalışanlar üzerinde olumlu etkileri olduğu gibi olumsuz etkileri de vardır. Düzenli olarak ofis ortamında çalışmaya alışkın olan bireylerde uzaktan çalışma ve ev ortamının iş hayatının bir parçası olması nedeniyle sosyallik olgusu kesintiye uğramıştır. İşe yönelik motivasyon ve işe bağlılık gibi konular bu süreçte zarar görmektedir. Birey ofis ortamından uzakta olması nedeniyle işine odaklanamamakta ve verimli bir şekilde işin gereklerini yerine getirememektedir. Dolayısıyla Covid 19 sürecinde çalışanların motivasyonunda sektöre bağlı olarak farklılıklar ortaya çıkmaktadır (Güven, 2021).

Covid 19 Sürecinde Algılanan Stresin motivasyon ve iş bağlılığına yaptığı etkiler ve Örgütsel Değişimler

Covid 19 sürecinde algılanan stresin çalışanların motivasyonu ve iş bağlılığı üzerine yaptığı etkiler ve örgütsel değişimler üzerine literatürde çok sayıda çalışmaya yer verilmiştir. Yapılan literatür çalışmasında çok sayıda çalışmanın olduğu görülmektedir.

Bu kapsamda Yılmaz ve Sağlam (2021) Covid-19 algılanan stres ve tehdidinin, çalışanların iş yaşam dengesi ve motivasyonu üzerindeki etkisi adlı çalışmalarında salgının çalışanlar üzerinde çeşitli etkiler oluşturduğunu

ve bunun bireylerin iş yaşam dengesinde ciddi sorunları oluşturduğunu göstermektedirler (Yılmaz ve Sağlam, 2021).

Güven (2021) yaptığı Covid 19 pandemi sürecinin birinci yılında, Türkiye’de akademisyenlerin iş yaşam kaliteleri üzerine bir değerlendirme adlı çalışmasında başta akademisyenler olmak üzere eğitim alanında eğitici konumunda bulunan bireylerin hayatlarında değişimlerin ortaya çıktığı saptanmıştır. Uzaktan eğitim modeli ile öğretmen ve öğrenci arasındaki ilişkilerde azalma bu çalışmada gösterilmiştir (Güven, 2021).

Aksu (2021) Covid 19 pandemisinin sağlık çalışanlarının iş güvencesizliği algıları, algılanan iş stresleri ve işten ayrılma niyetleri üzerindeki etkilerini incelemeye yönelik bir araştırma adlı çalışmasında sağlık sektöründeki çalışanların iş kaygı ve stres düzeylerinin arttığını, uzun çalışma saatlerinin sağlık çalışanları üzerinde olumsuz etkiler doğurduğunu ortaya koymuştur (Aksu, 2021).

Doğan ve Şimşek (2022) Covid-19 pandemisinin, yaşam kalitesine, işletmelerin iş sağlığı ve güvenliği uygulamalarına etkileri: İstanbul İktisadi Organize Sanayi örneği adlı çalışmalarında salgın sürecinde bu sektörde çalışan bireylerin hayatlarında ne gibi değişimlerin olduğunu göstermişlerdir. Salgında bu sektörde çalışanların sağlık güvenliği noktasında negatif etkilendikleri ortaya konulmuştur (Doğan ve Şimşek, 2022).

Sönmez (2020) Covid-19 kaygısının iş gören performansı ve motivasyonu üzerine etkisi: hizmet sektöründe bir araştırma adlı çalışmasında yöneticilerin Covid 19 sürecinde işçilerin motivasyonu ve iş performansı üzerinde olumlu ve olumsuz yönde etkilerinin olduğunu göstermektedir. İç kaynaklı olan bu etki önemslenmektedir (Sönmez, 2020).

Baykal (2020) Covid-19 bağlamında psikolojik dayanıklılık, kaygı ve yaşam doyumu ilişkisi çalışmasında, salgın sürecinde çok sayıda insanın psikolojik olarak yetersiz kalabildiğini saptamıştır. Kaygı ve yaşam dengesinde de insanların sorunlar yaşadığını çalışmasında belirtmiştir (Baykal, 2020).

Kaymaz (2021) Uzaktan eğitim sürecinde değişen iş yükü ve etkilerine ilişkin öğretmen görüşleri adlı çalışmasında salgın döneminde insanların farklı bir iş yaşamının olduğunu, bunun etkilerinin sektörel düzeyde farklılık gösterdiğini ve kimi sektörlerin salgın döneminde iyimser bir tablo oluşturduğunu ifade etmektedir (Kaymaz, 2021).

Doğan, Bayır ve Cinnioğlu (2022) otel çalışanlarının algıladıkları dönüşümcü liderlik davranışının çalışma yaşam kalitesi ve iş performansı düzeylerine etkisi: İstanbul örneği adlı çalışmalarında İstanbul üzerinden bir araştırma yapmışlardır. Salgın sürecinde insanlar yaşam kalitelerinden

taviz verdiklerinden dolayı bunun iş performansına etkileri görülmüştür. Bu çalışmada bunun etkisi anlaşılmıştır (Doğan, Bayır ve Cinnioğlu, 2022)

Özbezek, Paksoy ve Çopuroğlu (2021). Covid-19 pandemi döneminde sağlık çalışanlarının sosyal destek algılarının tükenmişlik düzeyine etkisi çalışmalarında salgın sürecinde en etkilenen sektörlerin başında sağlık sektörünün olduğunu ifade etmektedirler. Yoğun çalışma ve uzun çalışma saatleri sağlık çalışanlarında bir tükenmişliği ortaya çıkarmıştır (Özbezek, Paksoy ve Çopuroğlu, 2021).

Pars ve Cemaloğlu (2022) Covid-19 pandemi sürecinde uzaktan eğitim veren öğretmenlerin okul yöneticileri ile ilişkilerinden kaynaklı motivasyon düzeyleri adlı çalışmalarında eğitim sektöründe çalışanların salgın döneminde yaşadığı motivasyon durumunu incelemişlerdir. Yapılan çalışmada uzaktan eğitim ile öğretmen-öğrenci ilişkilerinde uzaktan eğitimden kaynaklı olarak bir motivasyon sorununun olduğu ortaya çıkmıştır (Pars ve Cemaloğlu, 2022).

Kırpık ve Doğan (2020) çalışanın stres düzeyi ile iş performansı arasında bir ilişki var mı? eczacılık mesleğine yönelik bir literatür taraması adlı çalışmalarında bireylerin stresli iken iş yaşamlarında verimlerinin düştüğünü göstermişlerdir. yine eczacılık mesleği sağlık sektörü içerisinde sayıldığından dolayı, salgın sürecinde bu sektörde çalışan bireylerin stres düzeylerinin yüksek olduğu ortaya konulmuştur (Kırpık ve Doğan, 2020).

Örücü, Hasırcı ve Kurt (2022) Covid-19 sürecinde üniversite öğrencilerinin örgütsel adalet algılarının uzaktan eğitime karşı tutumları ve yenilikçi davranış eğilimleri üzerine etkisi: bir alan araştırması adlı çalışmalarında salgın sürecinde farklı şekillerde toplumdaki bireylerin salgından etkilendikleri göstermektedirler. Yaptıkları çalışmalarında da bu yönde bulgular elde edilmiş, salgın sürecinde üniversite öğrencilerinin uzaktan eğitimde karşı yaratıcılık ve yenilikçilik özellikleri noktasında düşüşün olduğu saptanmıştır (Örücü, Hasırcı ve Kurt, 2022).

Alnıaçık, Of, Balkaş, Tülemmez, Mirzayev ve Alferra (2021) pandemi sürecinde üniversite öğrencilerinin psikolojik dayanıklılıkları ve umutsuzluklarının kariyer geleceği algısı üzerindeki etkileri adlı çalışmalarında üniversite öğrencilerinin psikolojik olarak dayanıklılıkları üzerinde durmuşlardır. Sosyal bir hayata sahip olan üniversite öğrencilerinin kısıtlılık durumundan kaynaklı olarak psikolojik sorunlar yaşadığı ve arkadaş ortamlarından uzak durdukları için buna negatif yönde tepki verdikleri anlaşılmıştır (Alnıaçık vd, 2021).

Mavi ve Yeşil (2021) covid-19 korkusu'nun duygusal emek, çalışan performansı, iş tatmini, yaşam doyumu üzerine etkisi: bir alan araştırması adlı çalışmalarında bireylerin salgın sürecinde çalışma hayatında iş dengesini kuramadıklarını göstermektedirler. çalışanların iş veriminde yetersiz olduğu ve iş hayatında ortaya çıkan belirsizlik durumu, bireylerin iş ve yaşam doyumunda negatif etkiler doğurduğu saptanmıştır (Mavi ve Yeşil, 2021).

Yapılan literatür çalışmasında anlaşıldığı gibi çalışmamızda elde ettiğimiz veriler diğer çalışmalar ile paralellik göstermektedir. Covid 19 salgını sürecinde insanların hayatlarında çeşitli yönlerden olumlu veya olumsuz etkiler ortaya çıkmıştır. Her kesimden insan salgın sürecinde normal ve iş hayatında zorluklar yaşamaktadır.

Covid 19 sürecinde birçok örgüt ayakta kalabilmek ve dijital çağa ayak uydurabilmek için değişime gitmektedir. Dijital çağ öncesinden hayatımızın bir parçası haline gelmiş ancak salgın ile birlikte artık hayatın bir parçası olmuştur. İnsanların alış-veriş alışkanlıkları ve sosyal hayatları dijital çağın içerisinde yer edinmekte ve işletmelerin bu yönde çabalar göstermesi gerekmektedir. Bazı iş alanlarında çalışma kapasitelerinde düşüş yaşanırken bazı iş alanlarında çalışan insanlar için daha uzun çalışma saatlerine alışmak durumu ortaya çıkmıştır. Ev hizmetleri, yeme-içme sektörü, araç kiralama, konaklama sektörü, ulaştırma ve havacılık gibi insanların hayatlarına doğrudan etki eden sektörler ise negatif yönde bir etkiye maruz kalmıştır. Bu nedenle bu sektörlerde çalışan insanlarda çeşitli kaygılar ortaya çıkmış ve stres hali bunlardan birisidir. Salgın sürecinde bu sektörlerde çalışan çok sayıda insan ya evden çalışmak zorunda kalmış yada işten çıkarılmıştır. Artan maliyetler ve girdilerin az olması nedeniyle kapanan işyerleri ise iş hayatında ekonomik sorunları ortaya çıkarmıştır.

Ev ortamında çalışan bireyler kendilerini daha güvende ve izole şeklinde görseler de, diğer taraftan sosyal hayattan uzaklaşmanın verdiği bir sorunla baş etmek zorunda kalmaktadırlar. Örgütler salgın sürecinde doğrudan müşterileri ile kısmen temas halinde olmuştur. Örneğin yemeiçme sektöründe faaliyet gösteren bir işletme müşterilerini doğrudan kendi işletmesinde kabul ederken paketleme sistemi ile müşterileri ile doğrudan iletişim kuramamıştır. Örgütlerin çalışanlarının evden çalışması ile örgütün kendi çalışanlarının performansını değerlendirme olasılığı azalmaktadır. Örgüt içerisinde doğrudan müşteriler ile iletişimde olan çalışanın performansını değerlendirmek her zamankinden daha da zorlaşmıştır. Aynı şekilde evden çalışan bireyin iş esnasında bilgisayar başında aktiflik durumunu tespit etmekte işletmeler için zordur. Bu nedenle örgütler açısından salgın süreci yeni işletme anlayışlarını geliştirmiştir ve işletmeler bu yönde adımlar

atmaktadır. Ancak işletmelerin geliştirdiği online toplantılar ve maille ile toplantılara katılım ile birlikte kısmen işletmelerin çalışanları üzerinde takip sistemi geliştirdiği de söylenebilmektedir.

Nihai olarak, işletmeler Covid 19 sürecinde dijital çağa ayak uydurarak ayakta kalabilmişlerdir (Köroğlu ve Semerciöz, 2022).

SONUÇ

Çin'in Vuhan şehrinde Aralık 2019 tarihinde ortaya çıkan Covid 19, ilk aşamada insanların hayatını ciddi oranda etkilemiştir. İlk başlarda ne yapılması gerektiği noktasında başarılı olunamayan Covid-19 salgını, insan yaşamı ve alışkanlıkları üzerinde çeşitli değişim ve dönüşümleri zorunlu kılmıştır. Dünyadaki karar alıcılar ve hükümetler salgının yayılmasını önlemek için çeşitli önlemler almışlardır. İlk başlarda insanların durumun önemini farkında olmamaları nedeniyle, kurallara sıkı bir şekilde uyulmaması durumunda hükümetler cezai yaptırımlar uygulamaya başlamıştır. Salgının günden güne artış göstermesi ve hastalanan kişilerin durumlarının ağırlaşmasıyla birlikte ölen sayısında artış olmuştur. Bu durum insan neslinin devamı için ciddi tehlikeli boyutlara taşınmıştır. Böyle bir ortamda hem bireylerin hastalığa yakalanması hem de sevdiklerinin hastalığa yakalanması gibi bir endişe hali ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla salgın insan sağlığı üzerinde olumsuz etkiler doğururken bireylerde psikolojik olarak da derin etkiler bırakmıştır.

İnsan tabiatı gereği tek başına yaşamaya elvermemekte ve sosyalleşmeyi gerektirmektedir. Bu yüzden kişilerin birbirleri ile sosyalleşmesi ve çeşitli faaliyetlerde bulunması fizyolojik ve psikolojik olarak önemlidir. Öte yandan Covid 19 salgını iş yaşamında da değişim ve dönüşümleri beraberinde getirmiştir. İşletmeler çalışanların sağlığını riske atmamak adına esnek çalışma saatleri veya uzaktan çalışma gibi alternatif çalışma seçeneklerini çalışanlarına sunmuştur. İlk zamanlarda uzaktan çalışma noktasında işletmeler uyum konusunda sorunlar yaşasa da bu durumun ehemmiyeti çalışma hayatında bu dönüşümü zorunlu kılmıştır. Var olan iş ve yaşam düzenleri bu nedenle değişime uğrayan çalışanların iş yaşamı düzenlerinde dengesizlik oluşmuştur. Bunun yanında birçok işletme ise kapanmak zorunda kalmış, çalışan bireylerin iş hayatı da kesintiye uğramıştır. Bireyler işi ve özel yaşamı arasında gerekli dengeyi kuramayınca, kişilerin stres düzeyleri artmış ve hemen hemen her ortamın stresli bir hal alması kaçınılmaz olmuştur. Dahası, bireyler yeni iş ve özel hayatlarında nasıl bir rol oynamaları gerektiğini tümüyle anlamamışlardır. Stresli, mutsuz, huzursuz bireyler çalışma hayatında işe gelmeme isteği, performans düşüklüğü, düşük motivasyon ve ilerleyen dönemlerde belki de işten ayrılma niyetini taşımış, çalışanların iş yaşam dengesi ve motivasyonunun bir şekilde etkilendiği anlaşılmıştır.

Yapılan literatür çalışmalarında elde edilen bulgularda çalışanların yaşadıkları stresli durumu algıladıkları ancak salgın boyunca nasıl hareket edeceklerini bilemedikleri yönünde verileri ortaya koymaktadır. Bu süreçte çok sayıda öneri sunulmuş, salgın sürecinden insanların stresten nasıl uzaklaşmaları gerektiği vurgulanmıştır. Bu çalışma kapsamında da elde edilen veriler doğrultusunda birtakım öneriler ortaya çıkmıştır. Bunlar;

1. Salgın sürecinde elde edilen tecrübeler doğrultusunda bundan sonraki benzeri süreçlerde bireylerin otoritelerce alınan kararlara uygun hareket etmesi, salgının seyrini değiştirmiştir. Halk sağlığı için bireylerin alınan kararlara uyması gereklidir.
2. Sosyal hayatın kısıtlanmasından dolayı ev içi veya karantina gibi süreçlerde stres doğurucu eylemleri ortadan kaldırıcı faaliyetler bulunmalı ve bu yönde çaba gösterilmelidir. Örneğin, çocuklar için ev içi oyunlar geliştirilmelidir.
3. Stresi sadece salgından kaynaklı olarak görmemeli, özel ve iş hayatında stresi doğurucu nedenler tespit edilerek çalışan bireylerin eylemsizlik halleri sona erdirilmelidir. Kişiye uygun iş seçenekleri geliştirilerek, çalışanlara uygun iş olanakları sunulmalıdır. Salgın sürecinde kimi sektörler yoğun çalışırken kimi sektör çalışanları bunaltıcı ve stres doğurucu işlerde çalışmak zorunda kalmıştır.
4. Salgın sürecinde sosyal hayattan uzak duran bireylerin sevdiklerine ayırdıkları zaman azaldığı gibi, bu süreçte iş yerleri kapanan kişilerin evde daha fazla vakit geçirmelerinden dolayı aile içi çatışmaları artmıştır. Buna yönelik psikolojik destek merkezleri kurularak sosyalleşememe durumunda insanların yaşadıkları psikolojik sorunlar tespit edilerek, çözümler üretilmelidir.
5. İster Covid 19 salgını döneminde isterse de normal zaman dilimlerinde kişilere uygun işlerin verilmesi birey üzerinde iş yükünü hafifletmekte ve iş doyumunu noktasında tatmin edici sonuçlar doğurmaktadır. Bu noktada iş hayatında kişilere uygun roller verilmelidir.
6. Covid 19 tecrübesinden yola çıkarak örgütlerde değişen koşullara ayak uydurmak amaçlı stratejiler belirlenmelidir. Örneğin uzaktan çalışma yöntemi pilot olarak uygulanmalıdır.
7. Çalışanların kendi kararlarını uygulamasına fırsat tanımak amaçlı olarak stresi ortadan kaldırıcı örgüt içerisinde destek birimleri kurulması önemlidir.

KAYNAKLAR

- Afacan, E. ve Avcı, N., (2020). Koronavirüs (covid-19) örneği üzerinden salgın hastalıklara sosyolojik bir bakış. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7/5 (2020) 1-14.
- Almaçık, E., Of, M., Balkaş, J., Tülemmez, S., Mirzayev, M. ve Alferra, H., (2021). Pandemi sürecinde üniversite öğrencilerinin psikolojik dayanıklılıkları ve umutsuzluklarının kariyer geleceği algısı üzerindeki etkileri. *Business & Management Studies: An International Journal*, 9/1 (2021) 248-266.
- Aksu, B. Ç., (2021). COVID 19 Pandemisinin sağlık çalışanlarının iş güvencesizliği algıları, algılanan iş stresleri ve işten ayrılma niyetleri üzerindeki etkilerini incelemeye yönelik bir araştırma. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 24/4 (2021) 747776.
- Arslan, I., (2018). Bilinçli farkındalık, depresyon düzeyleri ve algılanan stres arasındaki ilişki. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 8/2 (2018) 73-86.
- Arslan, İ. ve Bayar, İ., (2020). Covid-19 salgını, ekonomik etkileri ve küresel ekonominin geleceği. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 19(COVID19 Special Issue), (2020) 87-104.
- Baykal, E., (2020). Covid-19 bağlamında psikolojik dayanıklılık, kaygı ve yaşam doyum ilişkisi. *International Journal of Social and Economic Sciences*, 10/2 (2020) 68-80.
- Çalışkan, Z., (2005). İş tatmini: Malatya'da sağlık kuruluşları üzerine bir uygulama. *Fırat Üniversitesi Doğu Araştırmaları Dergisi*, 4/1 (2005) 9-18.
- Çetin, S., Giderler, C. ve Güler, M., (2017). Lider yöneticilerin çalışanların motivasyonuna ve performansına etkisi: kamu kuruluşunda bir çalışma, *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19/4 (2017) 36-49.
- Demirdöğmez, M., Taş, H.Y. ve Gültekin, N., (2020). Koronavirüs' ün (covid-19) eticarete etkileri, *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16/29 (2020) 125-144.
- Doğancılı, O. S., (2020). Covid-19 salgını sonrası turizm destekleri. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4/3 (2020) 2808-2820.
- Doğan, S., Bayır, M. ve Cİnnioğlu, H., (2022). Otel Çalışanlarının Algılandıkları Dönüştürücü Liderlik Davranışının Çalışma Yaşam Kalitesi ve İş Performansı
- Düzeylerine Etkisi: İstanbul Örneği, *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 6/1 (2022) 210-226.
- Doğan, F. ve Şimşek, S., (2022). Covid-19 Pandemisinin, Yaşam Kalitesine, İşletmelerin İş Sağlığı ve Güvenliği Uygulamalarına Etkileri: İstanbul ikitekilli Organize Sanayi Örneği, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 14/3 (2022) 2290-2308.

- Duygulu, S., Açıl, S. B., Özdemir, E. K. ve Erdat, Y., (2020). COVID-19 salgını: Yönetici hemşirelerin rol ve sorumlulukları, *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 7(Özel Sayı) (2020) 34-46.
- Ersöz, A. G., (2020). Covid-19 Salgını Özelinde Ulrich Beck'in "Risk Toplumunu" ile Anthony Giddens' in "Geç Modernite" Kavramlarını Yeniden Düşünmek, *Electronic Turkish Studies*, 15/6 (2020) 525-538.
- Güven, A., (2021). Covid 19 pandemi sürecinin birinci yılında, Türkiye'de akademisyenlerin iş yaşam kaliteleri üzerine bir değerlendirme, *Enderun Dergisi*, 5/1 (2021) 1-21.
- Kaymaz, A., (2021). Uzaktan eğitim sürecinde değişen iş yükü ve etkilerine ilişkin öğretmen görüşleri, *Uluslararası Liderlik Eğitimi Dergisi*, 1/1 (2021) 71-85.
- Kırmızıgül, H. G., (2020). COVID-19 salgını ve beraberinde getirdiği eğitim süreci. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7/5 (2020) 283-289.
- Kırpık, G. ve Doğan, M. A., (2020). Çalışanın Stres Düzeyi ile İş Performansı Arasında Bir İlişki Var mı? Eczacılık Mesleğine Yönelik Bir Literatür Taraması, *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16/27 (2020) 720-743.
- Koroğlu, D. ve Semerciöz, F., (2022). Covid-19 pandemi sürecinde yönetim fonksiyonlarının ve örgüt yapılarının değişimi, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 52 (2022) 129-146.
- Kök, S. B., (2006). İş tatmini ve örgütsel bağlılığın incelenmesine yönelik bir araştırma, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 20/1 (2006) 291317.
- Küçüközkan, Y., (2015). Liderlik ve Motivasyon Teorileri: Kuramsal Bir Çerçeve. *Uluslararası Akademik Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1/2 (2015) 86-115.
- Mavi Y. ve Yeşil, S., (2021). Covid-19 korkusu'nun duygusal emek, çalışan performansı, iş tatmini, yaşam doyumu üzerine etkisi: Bir alan araştırması. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 16/63 (2021) 1078-1104.
- Ongan, D., Bozdağ, A. N. S. ve Ayer, Ç., (2020). COVID-19 salgını sürecinde besin tedarigi ve güvencesizliği, *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 5/2 (2020). 215-220.
- Önen, S. M. ve Kanayran, H. G., (2015). Liderlik ve motivasyon: kuramsal bir değerlendirme, *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 5/2 (2015) 43-64.
- Örücü, E., Hasırcı, I. ve Kurt, P., (2022). Covid-19 sürecinde üniversite öğrencilerinin örgütsel adalet algılarının uzaktan eğitime karşı tutumları ve yenilikçi davranış eğilimleri üzerine etkisi: bir alan araştırması, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21/43 (2022) 68-95.
- Özdevecioğlu, M. ve Doruk, N. Ç., (2009). Organizasyonlarda İş-Aile Ve Aile İş Çatışmalarının Çalışanların İş Ve Yaşam Tatminleri Üzerindeki Etkisi,

Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 33 (2009) 69-99.

- Özbezek, B. D., Paksoy, H. M. ve Çopuroğlu, F., (2021). Covid-19 Pandemi döneminde sağlık çalışanlarının sosyal destek algılarının tükenmişlik düzeyine etkisi, *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (2021) 413-434.
- Önder, F. C. ve Utkan, Ç., (2018). Bilinçli farkındalık ve algılanan stres ilişkisinde ruminasyon ve olumsuz duygu düzenlemenin aracı rolü, *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14/3 (2018) 1004-1019.
- Pars, M. Ş. ve Cemaloğlu, N., (2022). Covid-19 Pandemi Sürecinde Uzaktan Eğitim Veren Öğretmenlerin Okul Yöneticileri ile İlişkilerinden Kaynaklı Motivasyon Düzeyleri, *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11/1 (2022) 21-37.
- Soylu, Ö. B., (2020). Türkiye ekonomisinde COVID-19'un sektörel etkileri, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7/6 (2020) 169-185.
- Sönmez, R. V., (2020). Covid-19 kaygısının iş gören performansı ve motivasyonu üzerine etkisi: hizmet sektöründe bir araştırma, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7/12 (2020) 155-175.
- Şenel, E. ve Kılıç, İ., (2022). Covid-19 Korkusu ile Seyahat Motivasyonu ve Satın Alma Niyeti İlişkisi, *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 6/1 (2022) 92-105.
- Yılmaz, B. ve Sağlam, M., (2021). COVID-19 Algılanan Stres ve Tehdidinin, Çalışanların İş Yaşam Dengesi ve Motivasyonu Üzerindeki Etkisi, *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)*, 13/25 (2021) 518-538.

Kentlerin Deprem Direnci: 6 Şubat 2023 Tarihli Depremler Bağlamında Belediyelerin Faaliyetleri

Meryem Arslan¹

Giriş

Afetler kentlere ve kentlerde yaşayan insanlara zarar veren doğa olayları olarak nitelendirilmektedir. Ülkemiz coğrafi konumu nedeniyle deprem, sel, heyelan, orman yangınları vb. gibi afetlere maruz kalmaktadır. Afetleri önlemek mümkün olmasa da afetle başa çıkma, afet etkilerini en aza indirmek; iyi bir afet yönetimi ve kentlerin afetlere direnç oluşturmaları ile mümkün olabilmektedir.

İçişleri Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) Deprem Dairesi Başkanlığı verilerine göre Türkiye’de 1900-2019 yılları arasında 240 adet deprem meydana gelmiştir. Bu depremler can kaybı, ağır hasar ve yıkıma neden olan depremler olarak sınıflandırılmıştır. Bu depremlerde 86 bin 456 kişi hayatını kaybetmiş, 603 bin 131 yapı ise ya yıkılmış ya da hasar görmüştür. Depremler yüzlerce hayvanın telef olmasına neden olmuştur.

Doğa olaylarını engellemek çağımız teknolojisi ile mümkün görünmemektedir. Kamu hizmetlerinin sürdürülebilirliğinin afet durumunda da devam etmesi, devletin tüm kurumları ile afet öncesi ve sonrasında

1 Dr. Öğretim Üyesi, Ekonomik Gelişim, Ar-Ge ve İnovasyon Daire Başkanı Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, meryemrsln@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-2877-0256>

gerekli tedbirleri alması hayati bir öneme sahiptir. Bu durumda kentlerin, kentlerde yaşayan insanların afetlere karşı dirençli hale getirilmesi söz konusu olmaktadır. Jeolojik afetler kategorisinde yer alan deprem yıkıcı etkilere sahip bir doğa olayıdır. Her yıl ortalama iki depremin yaşandığı ülkemiz bir deprem ülkesidir ve bu alanda dirençli kentler, dirençli toplum oluşturulması, afet yönetiminin proaktif bakış açısıyla gerçekleştirilmesi zaruri görünmektedir.

Bu süreç merkezi ve yerel idarelerin kriz yönetimi ve risk yönetimini gerçekleştirmesi ile başlamaktadır. Kriz yönetimi ile deprem anında ve deprem sonrasında kurtarma, enkaz kaldırma, tedavi, barınma vb. hizmetlerin verilmesi ifade edilmektedir. Risk yönetimi ise afet yönetiminin yükünü hafifletecek tedbirlerin alınmasını öngörmektedir. Depremle ilgili eğitime öncelik verilmesi, tatbikat çalışmalarının sürekli olarak yapılması, yapıların mevzuata uygun ve güvenli bir şekilde inşa edilmesi, mevcut yapıların can kaybını azaltacak şekilde revize edilmesi risk yönetiminin bileşenleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Risk yönetiminin deprem öncesi yapılması kayıpların en aza indirilmesi açısından önemlidir.

Ülkemizde 06 Şubat 2023 tarihinde sırasıyla 7.7 ve 7.6 büyüklüğünde depremler yaşanmıştır. Depremler Kahramanmaraş, Hatay, Adıyaman, Gaziantep, Malatya, Kilis, Diyarbakır, Adana, Osmaniye, Şanlıurfa ve Elazığ'da hissedilmiş can kaybı ve hasara neden olmuştur. Bu çalışmada deprem afeti karşısında 11 ilde bulunan belediyelerin çalışmalarının ortaya konulması, depremezdelerin bu süreçte görüş ve önerilerinin alınması amaçlanmıştır. Çalışmada ilk olarak doğal afet ve afet yönetimi konusuna değinilmiş, Türkiye'de afete direnç geliştirmek için yapılan çalışmalar incelenmiş, depremlere karşı dirençli kentler oluşturmak için yapılması gerekenler ele alınmıştır.

Doğal Afet ve Afet Yönetimi

Doğal afet; doğa olaylarının insanların hayatını olumsuz yönde etkilemesi şeklinde tanımlanmaktadır (Kadıoğlu, 2011). Doğal afetler; biyolojik, jeolojik, hidrolojik, meteorolojik, klimatolojik başlıkları altında sınıflandırılmaktadır (Bkz. Şekil 1). (Kadıoğlu, 2016). AFAD'a göre afetin tanımı ise: "Toplumun tamamı veya belli kesimleri için fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplar doğuran, normal hayatı ve insan faaliyetlerini durduran veya kesintiye uğratan, etkilenen toplumun baş etme kapasitesinin yeterli olmadığı doğa, teknoloji veya insan kaynaklı olaydır. Afet bir olayın kendisi değil, doğurduğu sonuçtur" şeklindedir (AFAD, 2023).

Şekil 1. Doğal Afetler

Kaynak: Kadioğlu, 2016

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı ise dünyada görülen afetleri aşağıdaki gibi ifade etmektedir (Bkz. Şekil 2)

Jeolojik	Klimatik	Biyolojik	Sosyal	Teknolojik
<ul style="list-style-type: none"> • Deprem • Heyelan • Kaya Düşmesi • Volkanik Patlamalar • Çamur Akıntıları • Tsunami 	<ul style="list-style-type: none"> • Sıcak ve soğuk Dalgası • Kuraklık • Dolu, Hortum • Yıldırım, Kasırga, Tayfun, Sel, Orman Yangınları vb. 	<ul style="list-style-type: none"> • Erozyon • Orman yangınları • Salgınlar • Böcek istilası 	<ul style="list-style-type: none"> • Yangınlar • Savaşlar • Terör Saldırıları • Göçler 	<ul style="list-style-type: none"> • Maden kazaları • Biyolojik, nükleer, kimyasal silahlar ve kazalar • Ulaşım kazaları

Şekil 2. Doğal Afet Türleri

Kaynak: AEAD, 2023.

Doğal afetlerin büyük bir kısmını meteorolojik afetler oluşturmaktadır. Doğal afet türleri ise ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir. Örneğin Akdeniz Bölgesinde doğal afetler; kuraklık, sel, orman yangınları, dolu fırtınaları vb. şeklinde sıralanmaktadır. Ülkemizde ise dolu, sel, taşkın, orman yangınları, kuraklık, yıldırım, far ve fırtına olarak sıralanmaktadır (AFAD, 2023). Afetlerin etkileri afet sonucunda ortaya çıkar. Buna göre ilk etkiler doğrudan etkilerdir; ölümler, yaralanmalar, hasarlar başlıca etkiler arasında yer almaktadır. Afetlerin ikincil etkileri ise “üretim ve hizmet kaybının yol açabileceği pazar kaybı, aşırı talebin neden olduğu karaborsacılık, sosyal dengelerin bozulmasının yol açabileceği asayişsizlik, hırsızlık, yağmacılık, tecavüz vb. olayların aşırı derecede artışı gibi etkilerdir” (AFAD Sözlüğü, 2014). Afet Planlaması, “ana hatlarıyla hazırlık, önleme

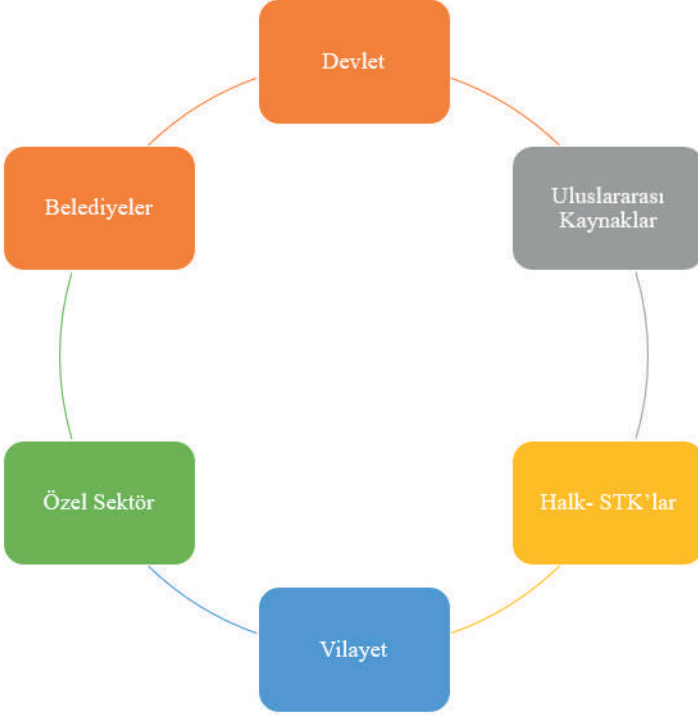
ve risk azaltma, afete müdahale ve iyileştirme planları adları altında afet öncesinde hazırlanması gereken planlama çalışmalarının tümü” olarak ifade edilmektedir. Afet Politikası ise “ülkeyi yöneten siyasi iradenin, afet risk ve zararlarının azaltılması konusundaki misyon (görev) ve vizyonunun (ülkü) ne olduğunu; hangi önlemleri almak için nasıl bir yol izleneceğini; merkezi ve yerel düzeylerde nasıl örgütlenileceğini; önceliklerinin neler olduğunu ve hangi kaynakların kullanılacağını gösteren ve ulusal nitelikteki planların temelini oluşturan kısa, orta ve uzun vadeli faaliyetlerin tümü”dür (AFAD Sözlüğü, 2023).

Afet Yönetimi; “Afetlerin önlenmesi ve zararlarının azaltılması, afet sonucunu doğuran olaylara zamanında, hızlı ve etkili olarak müdahale edilmesi ve afetten etkilenen topluluklar için daha güvenli ve gelişmiş yeni bir yaşam çevresi oluşturulabilmesi için toplumca yapılması gereken topyekûn bir mücadele süreci. Afetlerin önlenmesi ve zararlarının azaltılması amacıyla, afet öncesi, sırası ve sonrasında alınması gereken önlemler ve yapılması gereken çalışmaların planlanması, yönlendirilmesi, koordine edilmesi, desteklenmesi ve etkin olarak uygulanabilmesi için toplumun tüm kurum ve kuruluşlarıyla, imkân ve kaynaklarının belirlenen stratejik hedefler ve öncelikler doğrultusunda kullanılmasını gerektiren, çok yönlü, çok disiplinli ve çok aktörlü, dinamik ve karmaşık bir yönetim sürecidir” (AFAD Sözlüğü, 2023). Afet yönetimi, “afetlerin önlenmesi ve zararlarının azaltılması amacıyla bir afet olayının, afetin safhaları bölümünde açıklanan beş ana safhasında yapılması gereken çalışmaların, planlanması, yönlendirilmesi, koordine edilmesi, desteklenmesi ve uygulanabilmesi için toplumun tüm kurum ve kuruluşlarıyla, kaynaklarının bu ortak hedefler doğrultusunda yönetilmesini gerektiren çok geniş bir kavramdır” (Ergünay, 2009).

Afet yönetiminin başarılı olabilmesi için risklerin belirlenmesi, görevlendirme dağılımının yapılması, afet sonrası toplumun toparlanabilmesi için olumsuzlukların azaltılması ve doğru kaynak kullanımının gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Afetlerle ilgili dört evre karşımıza çıkmaktadır. Buna göre (Işık vd., 2012):

1. Zararların önceden alınacak tedbirlerle azaltılmasının sağlanması
2. Organizasyonel boyutta her an yeni bir afete hazırlıklı olma
3. Kayıpları azaltmak ve kurtarmak için olaya müdahale aşamasında yer alan tüm faaliyetler
4. Normale dönüşün sağlanmasını hedefleyen iyileştirme aşamaları bulunmaktadır

Bu dört evrenin oluşumu farklı örgütlerin organizasyonları ile gerçekleşmektedir (Bkz. Şekil 3). Afet yönetimi bileşenleri yönetim mekanizmasının etkili olduğu ve eş güdüm içerisinde güçlü bir iletişim ağı ve koordinasyon ile çalışması gereken bir topluluktur.

Şekil 3. Afet Yönetimi Bileşenleri

Kaynak: Işık vd., 2012

Afet risklerini azaltmayı hedefleyen uluslararası afet yönetimi politikalarına bakıldığında öncelikle 1990'lı yılların Birleşmiş Milletler tarafından "Uluslararası Doğal Afet Zararlarının Azaltılması On yılı" olarak ilan edildiğini görmekteyiz. Bu "on yıl" misyonu kapsamında ülkelerin doğal afetlerin önlenmesi ve etkilerinin azaltılması için çalışılması hedeflenmekte ve bilim ve teknolojiye dayanarak yararlanması tavsiye edilmektedir. Yerel yönetimler için hedef ise 10 yıl misyonu çerçevesinde hedeflere uygun çalışılmasıdır. Bu misyonun değerlendirilmesi amacıyla Japonya'nın Yokohama kentinde 1994 yılında Doğal Afet Zararlarının Azaltılması Konferansı düzenlenmiştir. Konferansta "Daha Güvenli Bir Dünya için Yokohama Stratejisi ve Eylem Planı" oluşturulmuştur. Burada risk yönetimi kavramının önemsendiği ve bu

çerçevede afet zararlarını azaltmaya yönelik politika ve faaliyetler yürütülmesi gerektiği ifade edilmektedir. Daha sonra gerçekleştirilen Hyogo Çerçeve Eylem Planında (2005-2015) ise; kurumsal yönetim, risk tanımlaması, bilgi, risk azaltma başlıkları afet yönetimi çerçevesinde ele alınmıştır. 2015 yılında ise Japonya'nın Senai kentinde Üçüncü Birleşmiş Milletler Afet Risklerini Azaltma Konferansı düzenlenmiştir (Kadıoğlu, 2016).

Türkiye'de afet yönetimi konusunda yapılan çalışmalar ve mevzuat düzenlemeleri ise aşağıda sıralanmaktadır (Kadıoğlu, 2016):

- 1868 yılında Hilal-i Ahmer Cemiyetinin kurulması. Cumhuriyet döneminde Kızılay adını alan cemiyet afetzedelere yardım etmeyi amaçlayan bir oluşumdur.
- 1939 Erzurum depremine yönelik olarak 1944 yılında afetlerle ilgili ilk kanun yürürlüğe konulmuştur.
- 7259 sayılı kanun yürürlüğe konulmuştur.
- Afet Fonu kurulmuştur.
- 1958 yılında 7126 sayılı Sivil Savunma Kanunu yürürlüğe konulmuştur.
- 7269 sayılı Umumi Hayata Müessir Afetler Dolayısıyla Alınacak Tedbirler ile Yapılacak Yardımlara Dair Kanun yürürlüğe konulmuştur. Afet yönetiminin ana esaslarını ortaya koyan bir kanun niteliği taşımaktadır.
- 1972 yılında 6785 sayılı İmar Kanunu'nda bazı değişikliklerin yapılması söz konusu olmuştur.
- 7269 sayılı kanunun uygulanmasını kolay hale getirmek için 1972 yılında 1571 sayılı deprem fonu kurulmuştur.
- 1983 yılında 2935 sayılı Olağanüstü Hal Kanunu yürürlüğe konulmuştur.
- 1985 yılında 3194 sayılı İmar Kanunu yürürlüğe konulmuştur.
- 1995 yılında 4123 sayılı Tabii Afet Nedeniyle Meydana Gelen Hasar ve Tahribata İlişkin Hizmetlerin Yürütülmesine Dair Kanun yürürlüğe konulmuştur.
- 1999 yılında Bakanlar Kurulu tarafından Yapı Denetimi, Yapı Denetimi Uygulama Yönetmeliği, Yapı Malzemeleri, Büyükşehir Belediye Sınırları Dışında Kalan Bölgelerde Yapı Denetimi ve Kalkınma konularında yönetmelikler yürürlüğe konulmuştur.

- 2005 yılında 5032 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu, 5393 sayılı Belediye Kanunu, 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu yürürlüğe konulmuştur.

Mevzuatta yapılan bu düzenlemeler gerekli kaynakların tahsis edilemeyişi, halkın bilinç düzeyinin düşük olması, sivil toplum örgütleri ile yerel yönetimler arasında koordinasyon eksikliği vb. sebeplerle uygulamada eksik kalmıştır.

Öte yandan tarihsel süreçte değişen afet yönetimi yaklaşımı ve politikaları aşağıda dönemlerine göre sıralanmaktadır (Özden, 2013):

- 1944 öncesi dönem
- 1944-1958 dönemi
- 1958-1999 dönemi
- 1999-2012 dönemi

Bu dönemlerde değişen afet yönetim politikaları aşağıda Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1. Türkiye'de Afet Yönetimi Politikalarının Gelişimi

Dönem	Afet Politikası
1944 Öncesi (1509 İstanbul Depremi ile başlayan süreç)	Ağırlıkla afete müdahale faaliyetleri + yeniden yapıyı da içeren çok sınırlı iyileştirme politika ve stratejileri: İyileştirici Devlet anlayışının baskın rolü, Afetleri İlahi güce ve kadere bağlama eğilimi, parçacıl planlama ve afet sonrası yaklaşımları
1944-1958 (Yer Sarsıntılarında Evvel ve Sonra Alınacak Tedbirler Hakkında Kanun'un yürürlüğe girmesi ile başlayan süreç)	Ağırlıkla afet sonrası politikaları (müdahale ve iyileştirme odaklı yaklaşımlar) + çok sınırlı ve başlangıç seviyesinde afet öncesi çalışmalar: Geleneksel afet yönetim modelinin kurgulanması ve yerleşmesi, Afetleri İlahi güce ve kadere bağlama eğilimi, İyileştirici Devlet anlayışının baskın rolü
1958-1999 (İmar ve İskân Bakanlığı'nın kuruluşu ile başlayan süreç)	Ağırlıkla afet sonrası politikaları (müdahale ve iyileştirme odaklı yaklaşımlar) + Gelişmekte olan ancak yetersiz ve bütünleştirilememiş afet öncesi çalışmaları: geleneksel afet yönetim modeli uygulanması, Afetleri doğal olaylara bağlama anlayışına doğru evrilme, İyileştirici Devlet anlayışının baskın rolünün devam etmesi ve Koruyucu Devlet anlayışının başlaması

<p>1999-2012 (Yıkıcı 1999 Doğu Marmara Depremleri ile başlayan süreç)</p>	<p>Afet sonrası politikalarında dönüşüm (daha etkin ve sürdürülebilir müdahale, iyileştirme ve yeniden yapım yaklaşımları) + Afet öncesi politikalarında dönüşüm (sakınım ve hazırlıklı olma yaklaşımlarının önem kazanması) + Afet öncesi ve sonrası strateji ve politikalarının birleştirilmesi çabaları: Afet risk yönetimi anlayışına doğru bir dönüşümün başlangıcı, Afetlerin hem doğal hem de insan kaynaklı olduğu anlayışının gelişmesi, İyileştirici devlet anlayışından koruyucu devlet anlayışına evrilme (ancak geleneksel afet yönetim modelinin baskın karakteri bu değişim önünde güçlü bir engel oluşturmaya devam etmekte)</p>
---	--

Kaynak: Özden, 2013.

Afet Yönetimi, afet öncesi ve afet sonrası yapılacakları içermektedir. Buna göre afet öncesinde ve afet sonrasında yapılacaklar aşağıda ifade edilmektedir (Ergünay, 2009):

Afet öncesinde;

1. Teknik, idari, yasal tüm önlemlerin toplumun afeti en az zararlı atlatabilmesi için alınması gerekmektedir.
2. Arama, kurtarma ve acil yardım ile ilgili gerekli iyileştirme çalışmalarının her an afete hazır olacak şekilde yapılması gerekmektedir.
3. Afet zararlarının, risklerin azaltılmasını sağlamak için kalkınma planlarına yapılacaklar listesini eklemek.
4. Afetle mücadele kapsamında toplumun uğrayacağı zararı azaltabilmek için eğitimlerin ve tatbikatların yapılması gerekmektedir.

Afet sonrasında ise;

1. Maximum oranda insan kurtarmak
2. Afet sonrası doğacak tehlike ve risklerin farkında olmak ve buna göre toplumu koruyacak tedbirler almak
3. Afetten etkilenen insanların ihtiyaçlarını karşılamak ve normal hayata en kısa zamanda geçişi sağlamak
4. Afetin yol açtığı fiziksel, ekonomik, sosyal, psikolojik kayıpları en aza indireyecek tedbirler almak, politikalar uygulamak

5. Afetten etkilenen insanlar için güvenli ve afetin tekrarlanma riskini azaltacak bir yaşam çevresi kurulmasını sağlamak söz konusu olmaktadır.

Türkiye’de Afete Karşı Direnç Geliştirmek için Yapılan Çalışmalar

1999 Marmara Depremi sonrası benzer kayıpların yaşanmaması için afet öncesi depremin yaratacağı riskin azaltılmasına yönelik çalışmalar başlatılmıştır. Bu doğrultuda yapılan çalışmalar aşağıda sıralanmaktadır (Varol & Kırıkkaya, 2017):

- Afete Duyarlı Yerleşim Türkiye Kolaylık Haritaları Projesi (TADYUS)
- JICA ve AFAD ortaklığı ile devreye giren Etkin Afet Risk Yönetimi Projesi için Kapasite Geliştirme Projesi
- Türkiye Afet Bilgi Bankası Projesi
- Bütünleşik Afet Risk Haritaları Oluşturma Projesi
- Türkiye Afet Müdahale Planı (TAMP)
- Ulusal Kritik Altyapı, Varlıklar ve Tesis Belirlenmesi Projeleri
- Deprem Gözlem Şebekeleri Projesi
- Kuzey Anadolu Fayı (GONAF) Jeolojik Gözlemler Projesi
- Afet Yönetmeliği Güncellenmesi Projesi
- Afete Hazırlanan Türkiye Projesi
- Türkiye’nin Afet Yönetim Strateji Belgesi
- DASK zorunlu afet sigortası
- Afet Riskleri Altındaki Alanların Yeniden Yapılanması Projesi
- Bütünleşik Uyarı ve Alarm Sistemi (İKAS) Projesi
- Türkiye Afet Risk Azaltma Planı (TARAP)
- Türkiye Afet Yönetim Stratejisi Belgesi (TAYSB)
- Afet Yanıt Planı

Toplumda afete yönelik bir bilinç oluşturmak için yukarıda sayılan faaliyetler dışında toplumun bu alanda eğitilmesi ihtiyacı doğmaktadır. Tatbikatların dönemsel olarak gerçekleştirilmesi, gerekli eğitimlerin verilmesi, yaşanan afetlerde tespit edilen sorunların çözülmesi, yurt dışında en iyi uygulama örneklerinin benimsenmesi bu faaliyetleri destekleyecek ve afet öncesi risklerin azaltılmasını sağlayacaktır.

Depremlere Karşı Dirençli Kentler Oluşturmak için Yapılması Gerekenler

Depremler ülkemizin sürekli olarak karşılaşıacağı doğal afetler olarak görülmektedir. Deprem ülkesi olarak anılan ülkemizin bu problemle birlikte ortaya çıkan can ve mal kaybının azaltılması için depreme karşı bir direnç oluşturması elzem görünmektedir.

AFAD'a göre deprem direnci; meydana gelme ihtimali bulunan depremin olası etkilerini zamanında ve doğru olarak öngörebilmek, tahmin edebilmek, bu etkilere karşı önlemler alabilmek, zararı azaltmayı sağlamak ve depremden sonra en hızlı şekilde iyileşebilmektir (AFAD Sözlük, 2014). Bu doğrultuda yerel yönetimlerin görev, yetki ve sorumlulukları kanunlarla belirlenmiştir. 5393 Sayılı Belediye Kanunu'nun 53. Maddesinde acil durum plânlaması başlığında belediyelerin görev ve sorumluluklarını sıralamaktadır. Buna göre; "Belediye; yangın, sanayi kazaları, deprem ve diğer doğal afetlerden korunmak veya bunların zararlarını azaltmak amacıyla beldenin özelliklerini de dikkate alarak gerekli afet ve acil durum plânlarını yapar, ekip ve donanımı hazırlar. Acil durum plânlarının hazırlanmasında varsa il ölçeğindeki diğer acil durum plânlarıyla da koordinasyon sağlanır ve ilgili bakanlık, kamu kuruluşları, meslek teşekkülleriyle üniversitelerin ve diğer mahallî idarelerin görüşleri alınır. Plânlar doğrultusunda halkın eğitimi için gerekli önlemler alınarak ikinci fıkrada sayılan idareler, kurumlar ve örgütlerle ortak programlar yapılabilir. Belediye, belediye sınırları dışında yangın ve doğal afetler meydana gelmesi durumunda, bu bölgelere gerekli yardım ve destek sağlayabilir" (www.mevzuat.gov.tr, 2005).

5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu'nda afet konusunda belediyelerin görev ve sorumluluklarını sıralamaktadır:

"İl düzeyinde yapılan plânlara uygun olarak, doğal afetlerle ilgili plânlamaları ve diğer hazırlıkları büyükşehir ölçeğinde yapmak; gerektiğinde diğer afet bölgelerine araç, gereç ve malzeme desteği vermek; itfaiye ve acil yardım hizmetlerini yürütmek; patlayıcı ve yanıcı madde üretim ve depolama yerlerini tespit etmek, konut, işyeri, eğlence yeri, fabrika ve sanayi kuruluşları ile kamu kuruluşlarını yangına ve diğer afetlere karşı alınacak önlemler yönünden denetlemek, bu konuda mevzuatın gerektirdiği izin ve ruhsatları vermek." "Afet riski taşıyan veya can ve mal güvenliği açısından tehlike oluşturan binaları tahliye etme ve yıkım konusunda ilçe belediyelerinin talepleri hâlinde her türlü desteği sağlamak. Afet riski taşıyan veya can ve mal güvenliği açısından tehlike oluşturan binaları tahliye etmek ve yıkmak" (www.mevzuat.gov.tr, 2004).

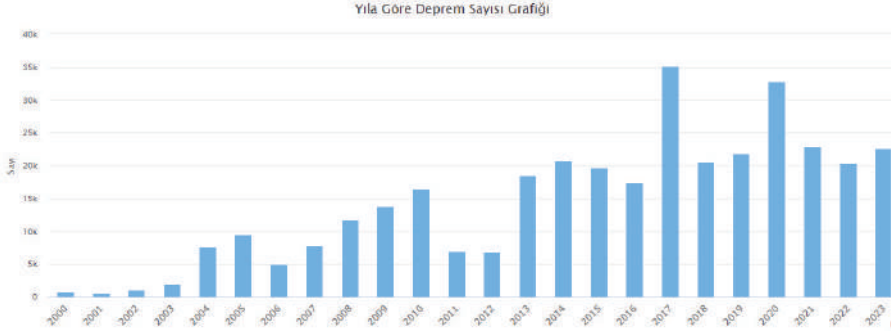
Öte yandan deprem ülkesi olan yurdumuzda son 2000-2019 yılları arasında 240 depremin gerçekleştiği 86 binden fazla vatandaşımızı kaybettiğimiz gerçeği afetin ne denli büyük ve sürekli yaşanır olabildiğini göstermektedir. Şekil 4'te 119 yıl içerisinde gerçekleşen büyük depremlerin verileri gösterilmektedir (TRTHaber, 2019).

Şekil 4. Türkiye'nin Deprem İstatistikleri

Kaynak: TRTHaber, 2019.

Ülkemizde 2000'li yıllardan itibaren gerçekleşen depremlerin istatistiğine bakıldığında ise deprem sayısında bir artış yaşandığı gözlenmektedir (Bkz. Şekil 5.)

Şekil 5. Türkiye'nin Yıllara Göre Deprem İstatistikleri

Kaynak: AFAD, 2023

Depremin kaçınılmaz olduğu ülkemiz şartlarında depreme karşı kentlerin direnç oluşturması zorunluluktur.

Kentlerin depreme karşı dirençli hale getirilmesi ve zararların en aza indirgenmesi için öngörülen çalışmalar aşağıda sıralanmaktadır (Değerliuyurt, 2015):

- Kentlerin cazibe merkezleri olması nedeniyle hızlı nüfus artışına maruz kaldığı bilinmektedir. Nüfusun kontrol altına alınması bu noktada önem arz etmektedir.
- Kentsel planlamanın optimum düzeyde gerçekleştirilmesi gerekmektedir.
- Risk ve değerlendirme çalışmalarının bilim öncülüğünde gerçekleştirilmesi ve siyasi etkilerden bağımsız olması elzemdir.
- Depreme hazırlık, risk, zarar azaltma çalışmalarının yapılması gerekmektedir.
- Depremin yol açtığı zararların önlenmesi için küresel iş birliklerinin sağlanması gerekmektedir.

Ülkemizde son olarak yaşanan ve 11 ilimizi etkileyen 6 Şubat 2023 depremleri dirençli kentler oluşturmak için birçok tedbirin alınması gerektiğini ortaya koymuştur. Bu doğrultuda T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından açıklanan "10 Maddede Deprem Bölgesini Yeniden İhya ve İnşa Süreci, Bilimsel, Hızlı ve Güçlü" başlıklı çalışmalar aşağıda sıralanmaktadır (T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2023):

- “Yerleşime açılacak alanlarda tüm afet risklerinin tespiti yapılacak. Morfolojik, jeolojik, jeofizik, jeoteknik, hidrojeolojik, sismoteknik arazi kullanımı incelenecek.
- Zeminin depreme dayanıklılığını ortaya koyan mikro-bölgeleme ve jeolojik etüt çalışmaları devam edecek.
- Eski yerleşim alanlarının zemin incelemelerine göre, imar kısıtlaması, bina yoğunluğunda azaltım dahil seçenekler değerlendirilecek.
- Sağlam zemin için sıvılaşmanın olmayacağı yerler belirlenecek.
- Fay hatlarına mesafe hesaplanacak.
- Dirençli şehirler için ‘ovadan dağlara doğru yerleşim modeli’ üzerinde durulacak.
- Radye temel tünel kalıp sistemi tüm yapılarda uygulanacak.
- Şehrin kültürüne, sanatına, doğal ve tarihi dokusuna, sosyolojisine, demografik yapısına uygun şekilde tasarlanacak.
- İki ay içerisinde TOKİ eliyle 200 bin konutun inşasına başlanacak. Konutların hiçbiri zemin artı 3-4 katı geçmeyecek.
- Sürecin her aşamasında üniversiteler, bilim insanları, mühendis, mimar, şehir planlamacıları olacak.”

T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından ayrıca Yapı Denetim Kuruluşlarının Elektronik Ortamda Belirlenmesine İlişkin Usul ve Esaslara Dair Tebliğde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ yayımlanmıştır. Tebliğe göre söz konusu kuruluşların görevlendirme sonrasında iş ve işlemlerdeki ihmallerine yönelik olarak yaptırım uygulanmıştır. Buna göre “Yapı Denetim Kuruluşlarının elektronik ortamda görevlendirildiği yapı için kendisinden kaynaklanan nedenlerle Bakanlıkça belirlenen sürede yapı denetim hizmet sözleşmesini imzalamaz veya yapıya ilişkin bilgilerin kontrolünü doğru yapmayarak yapı ruhsatı alındıktan sonra hatalı görevlendirmeye neden olduğu anlaşılırsa 60 veya 90 gün süreyle sıralamalardan çıkarılacak, bu süre zarfında yeni iş üstlenmesine izin verilmeyecek” (T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2023).

6 Şubat 2023 Tarihli Kahramanmaraş Depremleri Bağlamında Belediyelerin Faaliyetleri ve Depremzede Görüş, Önerileri

AFAD Ön Değerlendirme Raporuna göre 06 Şubat 2023 tarihinde saat 04:17’de ve aynı gün 13:24’de merkez üssü Kahramanmaraş (Pazarcık ve Elbistan) olan 7.7 ve 7.6 büyüklüğünde iki deprem meydana gelmiştir

(AFAD, 2023). Artçı sarsıntıları devam eden depremler 11 ilde can kaybı ve hasara neden olmuştur. 11 il ve 54 ilçenin etkilendiği deprem bölgesinde 807 belediyenin görevlendirme işlemi yapılmıştır.

Araştırmanın Amacı, Kapsamı ve Yöntemi: Çalışmanın amacı deprem sonrasında belediyelerin yaptıkları çalışmalarını örnek faaliyetler kapsamında tespit etmek ve depremzedelerin tecrübelerine yer vermektir. Çalışma kapsamında depremden etkilenen 11 ilin faaliyetleri **8 Şubat-8 Mart 2023 tarihleri arasında** incelenmiştir. İslâhiye ve Nurdağı çadır kentlerinde ve Gaziantep merkezde yaşayan ve yakınlarını kaybeden toplam 20 kişi ile yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ve gözlem yöntemi türü olan gözlemci olarak katılımcı yöntemleri kullanılmış, *Deprem anında neler yaşadınız? Belediyelerden deprem sonrası beklentileriniz nelerdir?* sorularına yanıt aranmıştır.

Çalışmada nitel veri analiz yöntemi olan doküman analizi (belgesel tarama) ve yarı yapılandırılmış görüşme tekniği, gözlemci olarak katılımcı yöntemleri kullanılmış adı geçen belediyelerin tweetleri incelenmiştir.

Araştırma Bulguları:

11 il belediyesinin deprem sonrası faaliyetleri aşağıda sıralanmaktadır:

1. Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi @buyuksehirkm

Prefabrik çarşı yapımı, konteyner kent yapımı, hasar gören yolların yenilenmesi, enkaz kaldırma çalışmaları, temizlik ve dezenfeksiyon çalışmaları, geçici konaklama merkezlerinde altyapı ve üst yapı çalışmaları, deprem sonrası sanayi bölgelerinin tekrar hizmete alınması ve üretimin başlaması için çalışmalar yapılması, belirlenen 16 güzergahta ücretsiz toplu taşıma hizmetinin sağlanması, sosyal marketlerin hizmet vermesi, taziye evlerinde kurulan çamaşır makineleri ve su ısıtıcılarıyla depremzedelere çamaşır yıkama ve duş imkanı sağlanması, konteyner kentte peyzaj çalışmalarının yapılması ve çocuk oyun gruplarının inşa edilmesi, belediyenin ekmek fabrikasına ve fırınlara un desteği sağlanması, depremde hayatını kaybedenlerin yakınlarına taziye ziyaretinde bulunulması, barınma ve yeme içme ihtiyaçlarının karşılanması için çalışmalar yapılması, zarar gören su ve kanalizasyon hatlarının onarılması.

2. Adıyaman Belediyesi @AdıyamanBeITR

Sıcak yemek dağıtımı, KYK yurtlarına yerleştirme duyurularının yapılması, toplanma alanlarının kullanma suyu ihtiyacının tankerlerle sağlanması, belediye otobüslerinin ücretsiz hizmet vermesi, nakliye taşıma ücretlerinin belirlenmesi ve kamuoyuna duyurulması, sosyal marketlerin hizmet vermesi, çadırkent vatandaş ziyaretleri, içme suyu şebekesi hatlarında arıza tespit ve onarım

hizmetinin verilmesi, çadır kentlere hazır su dağıtımının yapılması, sosyal market randevu sisteminin oluşturulması (sosyalmarket.adiyaman.bel.tr).

Adıyaman Belediyesi @AdiyamanBelTR · 20s
sosyalmarket.adiyaman.bel.tr adresinden Sosyal Marketlerden Randevu Oluşturabilirsiniz.

SOSYAL MARKET RANDEVU SİSTEMİ

Millet Bahçesi Giyim Market

Millet Bahçesi Sosyal Market

Yeni Otogar Sosyal Market

Cumhuriyet Kapalı Spor Salonu Sosyal Market

SOSYAL MARKET RANDEVU FORMU

* TC: TC Kimlik Numaranız...

* Ad Soyad Ad Soyad Giriniz

* GSM: Başarısız Olursa 10 Haneli Telefon Numarı

* Randevu Tarihi Seçiniz...

* Yer: Randevunu Tarihi Seçiniz...

Kaynak: @AdiyamanBelTR

3. Hatay Büyükşehir Belediyesi @HatayBSB

Lütfü Savaş @DocDrLutfuSavas

Deprem nedeniyle şehrimizde ne yazık ki büyük bir yıkım yaşanmıştır. Büyükşehir Belediye binamız ve birçok hizmet binamız tamamen çökmüştür. Bilgisayar ortak iletişim ağıımız kullanılamamaktadır.

ÖS 2:19 · 8 Şub 2023 · 564,3 B Görüntülenme

891 Retweet 30 Alıntı Tweetler 4.935 Beğeni

Kaynak: @HatayBSB

Baraj sularının sadece kullanma suyu olarak kullanılması duyurusunun yapılması, yardımların Antakya Expo alanında toplanıp ihtiyaç sahiplerine ulaştırılması, yemek dağıtım yerlerinin duyurulması, gıda, sağlık ve yakıt ihtiyacı için kurulan yeni yardım noktalarının duyurulması, çocuklu ailelere yönelik barınma ihtiyacının oluşturulması, kentin alt yapı hatlarında oluşan hasarın tespiti ve onarılması, su ve diğer ihtiyaçların halka dağıtılması, hasar gören yol ve kaldırımların onarılması, İBB tarafından gönderilen hastane gemisinde hasta kabulü ve gıda ihtiyacının karşılandığına dair duyuruların yapılması, kenti terk edenlere yönelik ulaşım hizmeti verilmesi, toplanma alanlarında dezenfeksiyon çalışmalarının yapılması, çadır kurma çalışmalarının yapılması, sahra hastanesine ulaşım imkanının sağlanması, enkazdan kaynaklı su verilemeyen bölgelerde sokak çeşmeleri ile vatandaşlara kullanma suyu ulaştırılması. 4 Mart itibari ile içme suyu ihtiyacının karşılanması sağlanmıştır.

4. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi @diyarbakirbld

 Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Retweetledi

 Ali İhsan Su @aliihsansu_ · 6 Şub

Değerli vatandaşlarımız İlimizde de hissedilen büyük bir deprem yaşadık. Tüm ekiplerimizi teyakkuza geçirdik.

Lütfen panik yapmadan toplanma alanlarında bekliyelim

Geçmiş olsun

 17 180 735 190,2 B

Kaynak: @diyarbakirbld

Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi @diyarbakirbld · 6 Şub

Arama kurtarma faaliyetlerinin devam ettiği alanlarda 📍

Vatandaşlarımıza yönelik sıcak çorba ikramına başladık. 🍲

Hemşehrilerimize yönelik destek ve hizmetlerimiz aralıksız devam edecektir.

#Diyarbakır

🗨️ 6

🔄 43

❤️ 154

📊 20,7 B

Kaynak: @diyarbakirbld

Halkın sığınabileceği toplanma alanlarının duyurulması, tüm toplu ulaşım araçlarının ücretsiz kullandırılması, afetin ilk gününden itibaren sıcak çorba dağıtım noktalarının oluşturulması, çadırkent alanlarının duyurulması, gezici aş evinin depremzedelerin hizmetine sunulması, her gün toplamda 775.860 vatandaşın yemek ihtiyacının karşılanması, Adıyaman iline yardım çalışması, barınma alanlarında internet alt yapısının kurulması, çocuklara yönelik psikososyal destek sunulması, moral ve motivasyon etkinlikleri düzenlenmesi, çadır kentlerde su ve kanalizasyon alt yapı çalışmalarının yapılması, haksız kazanç hedefleyen fırın ve gıda satışı yapılan işletmelerde fahiş fiyat, gramaj ve fiyat etiketi denetimlerinin yapılması, enkazdan çıkarılan veya deprem travması yaşayan hayvanlara yönelik Hayvan Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi'nde tedavi olanağının sunulması, depremzedelerin kişisel bakım ihtiyaçlarının karşılanması, nakliye araçlarının denetlenmesi, fahiş fiyat uygulayan nakliye firmalarına yaptırım uygulanması, fahiş kira bedeli isteyen ev sahiplerinin uyarılması, salgın hastalıkların korunması için dezenfeksiyon ve ilaçlama çalışmalarının yapılması, Hatay iline personel

desteği verilmesi, oyun parkı, sosyal market, sağlık merkezi, psikososyal destek merkezi hizmeti verilmesi, deprem nedeniyle deforme olan asfaltın yenilenmesi.

5. Adana Büyükşehir Belediyesi @Adana_Bld

↻ T.C. Adana Büyükşehir Belediyesi Retweetledi

Zeydan Karalar ✓
@ZeydanKaralar01

...

Geçmiş olsun.

Tüm ekiplerimizle teyakkuz halindeyiz. Kriz masamız toplanıyor. Sizlerden ricam gereksiz yere trafiğe çıkıp gerçekten ihtiyacı olan vatandaşlarımıza engel olmayın. Lütfen temel ihtiyaçlarınızı alıp toplanma alanlarına geçin.

ÖÖ 5:27 · 6 Şub 2023 · 901,6 B Görüntülenme

Kaynak: @Adana_Bld

Halka yönelik bilgilendirmelerin yapılması, acil ihtiyaç listesinin paylaşılması, hasar tespit çalışmalarının yapılması, metro ve belediye otobüslerinin ücretsiz hizmet vermesi, vatandaşların acil ihtiyaçlarının, sıcak yemek ihtiyaçlarının karşılanması, Hatay iline personel desteği ve yardım malzemesi desteği verilmesi, vatandaşlara yönelik kadın hijyen kiti dağıtımı ve doktor hizmeti verilmesi, yemek ihtiyacının karşılanması, çocuklara yönelik etkinliklerin düzenlenmesi, psikososyal destek verilmesi, gezici kuaför hizmetinin verilmesi, depremzede vatandaşların atkı, bere vb. ihtiyaçlarının giderilmesi için “İlmek İlmek” kampanyası başlatılması, salgın hastalık, haşere ve kemirgenlere yönelik ilaçlama faaliyetinin yapılması, sismik araştırma raporlarının, detaylı deprem haritasının çıkarılması, deprem çalıştayının planlanması, YKS-LGS'ye hazırlanan 1000 öğrenciye konteyner eğitim kampüsünde eğitim vermeye başlanması, 414. 576 adet sıcak yemek, 388.145 adet çorba, 201.788 adet sandviç dağıtımının yapılması, 2 ay süre ile su kullanımı bedelinde %50 oranında indirim yapılması, depreme dirençli kent olmak için 16 Mart tarihinde İstanbul Deprem Bilim Kurulu ile çalışma toplantısının planlanması.

6. Kilis Belediyesi @BelediyesiKilis

Ekmek dağıtımı yapılması, İslahiye'ye itfaiye ekiplerinin destek amaçlı olarak gönderilmesi, Kilis ve çevre illere yemek dağıtımı yapılması, hasar tespit çalışmalarının yapılması, toplanma merkezlerinde ve konteynerlerde

temizlik, dezenfeksiyon, çöp toplama çalışmalarının yapılması, çocuklara yönelik psikososyal etkinlikler düzenlenmesi.

Kilis Belediyesi @BelediyesiKilis · 6 Şub
Kilis'te de hissettiğimiz şiddetli bir #deprem yaşadık.

Vatandaşlarımızdan panik yapmamalarını, AFAD , Deprem Dairesi ve Kilis Valiliği'nden gelen bilgilere göre hareket etmelerini ve panik yapmadan dışarıda beklemelerini rica ediyorum.

4 3 10 3.183

Kaynak: @BelediyesiKilis

7. Malatya Büyükşehir Belediyesi @MalatyaBelTr

Malatya Büyükşehir Belediyesi Retweetledi

Selahattin Gürkan
@selahattingrkn

Kıymetli Hemşehrilerim ilk olarak 📍 Nikah Sarayı ve 📍 MAŞTİ'yi toplanma alanı olarak tüm halkımıza açtık.

Tüm vatandaşlarımıza geçmiş olsun dileklerimi iletiyorum.

ÖÖ 5:30 · 6 Şub 2023 · 38,9 B Görüntülenme

Kaynak: @MalatyaBelTr

Toplu ulaşım araçlarının halkın hizmetine ücretsiz sunulması, gezici yemek dağıtım araçlarının faaliyete geçmesi, çocuklara çizgi film ve animasyon filmi izletilmesi, otomobil anahtarına ulaşamayan depremzedelerin yeni anahtarlarının ücretsiz bir şekilde çıkartılması, ücretsiz ekmekek dağıtımının yapılması, fahiş fiyatla ev taşıma yapan nakliye şirketleri hakkında yasal işlem gerçekleştirilmesi.

8. Osmaniye Belediyesi @osmaniyebl

Osmaniye Belediyesi @osmaniyebl · 6 Şub

Kahramanmaraş'ın Pazarcık ilçesinde 7,4 büyüklüğünde deprem meydana geldi.

Kahramanmaraş'ın Pazarcık ilçesinde 7,4 büyüklüğünde deprem meydana geldi.

Deprem çok sayıda ilden de hissedildi.

En büyüğü 6,6 büyüklüğünde olmak üzere 32 artçı sarsıntı yaşanan depremde kentimizde de hasar ve kayıplar mevcut.

Valilikten yapılan açıklamaya göre,
Osmaniye Merkez'de yıkılan 49 bina var. Düziçi'nde 7, Bahçe'de 7, Hasanbey'de 1 bina yıkıldı. Toplam 65 binamız yıkılmış durumda.

Tüm kamu güçleri sahada müdahale durumunda.

Vatandaşlarımızdan sükunetlerini korumalarını rica ediyor, geçmiş olsun diyoruz.

Allah hepimizi bu tür felaketlerden korusun.

KADİR KARA
BELEDİYE BAŞKANI

Kaynak: @osmaniyebl

Semt pazarında çorba ikramı yapılması, kurtarma ekipleri ve enkaz bekleyen vatandaşlara su, kek, meyve suyu vb. ikramlıkların dağıtılması, evlerine giremeyen vatandaşlara yemek, ekmekek dağıtımının yapılması, battaniye ve ihtiyaç malzemelerinin dağıtımının yapılması, deprem bölgesinde ilaçlama çalışmalarının yapılması, çocuklara balon, oyuncak ve boyama kitaplarının

dağıtılması, çocuklara yönelik etkinlikler düzenlenmesi, gıda kolisi dağıtımı yapılması, tekerlekli sandalye ihtiyaçlarının karşılanması, çocuklara atkı ve bere hediye edilmesi, afet bölgesinde eşya taşıma tarifelerinin tespiti ve ilan edilmesi, engelsiz taksi ile depremzedelerin hastaneye ulaştırılması, Çocuk Oyun Otobüsü ile çocuklara yönelik motivasyon etkinliklerinin düzenlenmesi.

9. Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi @sanliurfabld

Şanlıurfa Büyükşehir Retweetledi

Zeynel Abidin BEYAZGÜL ✓

@zabeyazgul

Bugün sabah 04.21 saatlerinde merkez üssü Kahramanmaraş olan deprem şehrimizde de hissedilmiş olup ekiplerimizin saha çalışması devam etmektedir.

Her türlü durumda AFAD ile iletişimde kalalım.

Allah memleketimizi her türlü bela ve afetten muhafaza etsin inşallah.

ÖÖ 5:00 · 6 Şub 2023 · 37,8 B Görüntülenme

Kaynak: @sanliurfabld

Toplu taşıma araçlarının ücretsiz kullanımının sağlanması, halk ekmek satış noktalarından vatandaşlara ücretsiz ekmek dağıtımı yapılması, toplanma merkezlerinde vatandaşlara çorba ve ikramlık dağıtımının yapılması, kütüphanede konaklayan vatandaşlarla kitap okuma etkinliğinin yapılması, spor ve gençlik merkezlerinde rehabilitasyon çalışmalarının yapılması, ücretsiz internet hizmetinin verilmesi, Adıyaman'da içme suyu alt yapısının tekrar işlevsel hale gelmesinin sağlanması için destek verilmesi, fahiş fiyat uygulaması yapılan firmaların denetlenmesi ve cezai işlem uygulanması, bakıma ihtiyaç duyan hayvanlara veteriner desteği verilmesi, çocuklara psikolojik destek verilmesi, depremzedelere kuaför hizmeti, yakacak temini, afet bölgesinde dezenfeksiyon çalışmalarının yapılması, deprem panelinin düzenlenmesi, Adıyaman bölgesine gezici kuaför, sosyal market hizmeti verilmesi.

10. Elâzığ Belediyesi @ElazigBld

Elazığ Belediyesi Retweetledi

Şahin Şerifoğulları
@sahin_serifoglu

Kahramanmaraş Pazarcık'ta meydana gelen ve ilimizde de hissedilen 7.4 büyüklüğündeki [#deprem](#)'den etkilenen tüm vatandaşlarımıza geçmiş olsun dileklerimi iletiyorum.

Temennimiz, can ve mal kaybı yaşanmaması yönünde...

Rabbim ülkemizi ve milletimizi her türlü afetten korusun.

ÖÖ 4:42 · 6 Şub 2023 · 23,5 B Görüntülenme

Kaynak: @ElazigBld

Malatya, Adıyaman, Kahramanmaraş'a gıda, çocuklara yönelik etkinlikler vb. konularda destek verilmesi, depremden etkilenen illere gıda desteği verilmesi, çocuklara yönelik psikososyal destek hizmeti verilmesi, dezenfeksiyon çalışmalarının yapılması, çadır kentte kalan çocuklara yönelik oyun alanı çalışmalarının yapılması, yaralı hayvanlara veteriner desteği verilmesi.

11. Gaziantep Büyükşehir Belediyesi @GaziantepBeld

Gaziantep Büyükşehir Retweetledi

Davut GÜL
@gul_davut

Deprem ilimizde de şiddetli hissedilmiştir.

Lütfen panik yapmadan dışarıda bekleyelim.

Araçlarla yola çıkmayalım.

Ana yolları boş bırakalım.

Telefonları meşgul etmeyelim

Geçmiş olsun

ÖÖ 4:43 · 6 Şub 2023 · 829,5 B Görüntülenme

Kaynak: @GaziantepBeld

Su kesintisi olabileceğine dair duyuru yapılması, Gaziantep otoyolunda oluşan yarıkların kapatılması, depremden en çok etkilenen İslahiye, Nurdağı ilçelerine yardım ulaştırılması, depremde zarar gören hayvanlara veteriner hizmetinin verilmesi, 9 Şubat tarihi itibari ile fırınların ürettikleri ekmeklerin ücretsiz dağıtımının yapılması, 10 Şubat itibariyle toplu ulaşım hizmetinin ücretsiz verilmesi, depremden etkilenen çocuklara yönelik etkinlikler düzenlenmesi, salgın hastalıklara karşı dezenfeksiyon ve ilaçlama çalışmalarının yapılması, İslahiye, Nurdağı ilçelerinde çamaşırhane ve duş ihtiyacının karşılanması, 21 Şubat itibariyle içme suyu kullanımının mümkün hale gelmesi.

Gaziantep merkez, Nurdağı ve İslahiye’de görüşülen 20 depremzedeye *Deprem anında neler yaşadınız? Belediyelerden deprem sonrası beklentileriniz nelerdir?* soruları yöneltilmiştir. Bulgular aşağıda ifade edilmektedir:

- Deprem anının yaşanması ile birlikte depremzede vatandaşların evin dışına çıkmaya çalıştıkları gösterilen ilk tepki olarak tespit edilmektedir.
- Yaşanılan şoktan dolayı kadın depremzedeler ağlama şeklinde tepki gösterdiklerini, korktuklarını, yakınlarını merak ettiklerini ifade etmiştir. Erkek depremzedeler ise bu konuda konuşmak istememiştir.
- İslâhiye ve Nurdağı çadır kentlerinde yaşayan depremzedeler yaşadıkları akraba kayıplarının ilk şokunu atlatmıştır. Yas sürecinde oldukları görülmüştür. Duygularını ifade etmekte zorluk yaşamaktadır. Ayrıca temel ihtiyaçlarının giderilmesi için (elektrik, hijyen malzemeleri, toka, tülbent vb.) talepte bulunmaktadır. Konteyner kentlere geçişle birlikte daha rahat koşullara sahip olacaklarını ifade etmişlerdir.
- Depremzedelerin belediyelerden beklentileri ise; toplanma alanlarının önceden belirlenmiş olması, yönlendirme mekanizmasının işleyişi, belediye araçlarının devreye girerek halkın toplanma alanlarına taşınması ve özel araç yoğunluğunun yol açtığı trafik sorununun engellenmesi, toplanma merkezlerinin güvenli olması, ısınma sorununun giderilmesi şeklindedir. İlk birkaç gün fırınların ve marketlerin kapalı olması nedeniyle yiyecek temininde sorun yaşadıklarını bu alanda belediyelerin gerekli tedbirleri alması gerektiğini ifade etmişlerdir. Ayrıca bebekli ailelerin ihtiyaçlarının temin edilmesi gerektiğini, psikolojik destek konusunda belediyelerin ilk günden itibaren aktif çalışması gerektiğini belirtmişlerdir. Kaybı olan depremzedeler taziye evleri dolu olduğu için yaslarını yaşayamadıkları, diğer akrabalarla acılarını paylaşamadıklarını dile getirmiştir. Cep telefonlarının çekmemesi, elektrik kesintileri, su kesintileri veya suyun içilecek seviyeye gelebilmesi sürecinin uzaması başlıca şikayetler arasında yer almaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Afetler dünyanın her bölgesinde kaçınılmaz olarak yaşanmaktadır. Bu noktada önemli olan afetlere yönelik direncin geliştirilmesidir. Deprem ülkemizin bir gerçeğidir. Depreme dirençli bir toplum ve depreme dirençli kentler oluşturmak can ve mal kaybını azaltıcı yönde etki edecektir. Bu bağlamda afet yönetimi, kriz yönetimi, risk yönetimi önemsenmelidir. Deprem risk yönetimi kapsamında can kaybını azaltacak tedbirlerin alınması yerel yönetimlerin daha aktif bir şekilde sürece dahil olmasını gerektirmektedir. Deprem erken uyarı sistemlerinin kullanılması depremin yol açtığı zararların minimize edilmesi açısından önerilebilir. Ek olarak depremden depreme alınacak tedbirlerin sürekli bir şekilde devam ettirilmesi, edinilen tecrübelerden ders alınması ve depreme yönelik ilginin unutulmadan canlı tutulması önemlidir. Çünkü her deprem birçok can kaybının yaşanması sonucunu doğurmuştur. Depremle birlikte yaşamak, depreme ilişkin alınacak tedbirlerle zararı en aza indirmek bilinci toplumda yer bulmalı, buna ilişkin olarak çeşitli politikalar üretilmelidir. Deprem yönetişim mekanizması içinde belediyelerin daha aktif rol aldığı bir süreçler bütününe dönüştürülmelidir. Deprem anı ve sonrasında yaşananlar konusunda hafıza canlı tutulmalı, alınan dersler doğrultusunda belediyelerin gerekli politikaları üretmesi ve bir an önce hayata geçirmesi konusunda hassas davranılmalıdır. Zira deprem felaketinden aldığımız dersler gerekli düzenleyici politikalarla sorunların çözülemediği durumlarda başka bir depremde tekrar karşımıza bir sorun olarak çıkacaktır.

Öte yandan yerel yönetimlerde liyakatin hâkim olması, ahlaki değerlerin önemsenmesi, politik ve rantsal çıkarların farkına varılarak kamu yararının esas ve üstün tutulması deprem kayıplarının azaltılmasını sağlayacaktır.

Depremde müdahale aşamasında kurumlar arası koordinasyon ve iletişim hayati derecede önemlidir. Çift yönlü yoğun iletişim kurulması, yetki karmaşasının aşılması gerekmektedir. Resmî kurumlar ile halk arasında iletişim köprüsü geleneksel medya yerine sosyal medya olmuştur. Araştırma kapsamında belediye başkanlarının ilk gönderdikleri tweetlere yer verilmiştir. Anlık haberleşmenin ve yardım çağrılarının öncelikli adresi haline gelen sosyal medyanın infial yaratacak duyurulardan, dezenformasyondan uzak tutulması özellikle deprem afetinin yaşandığı süreçte önemlidir. Kriz anında önemli bir araç olarak karşımıza çıkan sosyal medyanın proaktif ve iyi yönlendirmelerle yönetilmesi gerekmektedir. Bu alanda yerel yönetimler sosyal medya yönetimlerini geliştirmelidir.

11 ilde yaşanan 54 ilçenin etkilendiği deprem bölgesinde belediyelerin deprem faaliyetlerinin ele alındığı ve 20 depremezdenin görüşlerine yer verilen çalışmada; belediyelerin genel olarak vatandaşların barınma ve yiyecek öncelikli olmak üzere, temiz su ve temel ihtiyaçlarının karşılanmasına

yönelik faaliyetlerde bulunduğu, psikososyal destek verdiği tespit edilmiştir. Belediyeler arasında yardımlaşma dikkat çekmektedir. Depremin ilk günlerde temiz su ihtiyacı ve gıda temini konusunda problemler yaşanmıştır.

Bu bulgular doğrultusunda öneriler aşağıda sıralanmaktadır:

1. Belediyeler 5216 ve 5393 sayılı kanunlarda belirtilen görevleri yerine getirmek zorundadır: “İl düzeyinde yapılan plânlara uygun olarak, doğal afetlerle ilgili plânlamaları ve diğer hazırlıkları büyükşehir ölçeğinde yapmak”, “Belediye; yangın, sanayi kazaları, deprem ve diğer doğal afetlerden korunmak veya bunların zararlarını azaltmak amacıyla beldenin özelliklerini de dikkate alarak gerekli afet ve acil durum plânlarını yapar, ekip ve donanımı hazırlar.” Araştırma sonuçları ve afetin yol açtığı yıkım değerlendirildiğinde belediyelerin anlık olarak hareket ettiği, vatandaşların temel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik çalıştıkları gözlenmektedir. Belediyelerin bu derecede yıkıma neden olan depreme karşı hazırlıksız olduğu görülmektedir. Mevzuat hükümleri doğrultusunda belediyelerin çalışmasını sağlayacak bilinç düzeyinin ve ortamın sağlanması gerekmektedir.
2. Depremin ilk anlarında depremezdelelerin özel araçlarına sığınması trafik yoğunluğuna neden olmuştur. Özel araç yoğunluğunun yol açtığı trafik sorununun engellenmesi için toplu taşıma araçlarının devreye girmesi gerekmektedir.
3. Merkezi anons sistemi uygulanmalı, vatandaşlar sakinleştirilmeli ve konumlarına göre toplanma merkezlerine yönlendirilmelidir.
4. Deprem konusunda sürekli bilgilendirme faaliyetlerinin yapılması gerekmektedir
5. Enkaz kaldırma çalışmaları esnasında asbest tehlikesine karşı vatandaşlar bilgilendirilmeli ve uzmanların önerdiği maskeler dağıtılmalıdır.
6. Deprem toplanma merkezleri önceden belirlenmeli, halka duyurulmalı, toplanma merkezlerinde temel ihtiyaç malzemeleri hazır bulundurulmalıdır.
7. Deprem erken uyarı sistemleri kullanılmalıdır.
8. Depreme dayanıklı yapı malzemelerinin kullanılması, deprem teknolojilerinin yakından takip edilmesi ve merkezi yönetime öneri sunulması gerekmektedir.
9. Depreme ilişkin uzman görüşlerine sürekli olarak danışılmalı ve yönetim mekanizması yoğun bir şekilde kullanılmalıdır.
10. Kurumlar arasında koordinasyon ve yoğun iletişim sağlanmalıdır.

Kaynakça

- AFAD. (2023). <https://www.afad.gov.tr/afet-turleri>
- AFAD Sözlüğü. (2023). <https://www.afad.gov.tr/aciklamali-afet-yonetimi-terimleri-sozlugu>
- Değerliyurt M. (2015). Kent ve Afet. Karakuyu M., Keçeli A., Çelikoğlu. (Ed.), *Kent Çalışmaları II*. (s. 251-272).
- Ergünay O. (2009). *Afet Yönetimi Genel İlkelere Tanımlar, Kavramlar*. Ankara.
- Işık Ö., Aydınlioğlu H.M., Koç S., Gündoğdu O., Korkmaz G. & Ay A., (2012), *Afet Yönetimi ve Afet Odaklı Sağlık Hizmetleri, Okmeydanı Tıp Dergisi*, 28, 82-123.
- Kadioğlu M. (2011). Afet Yönetimi Beklenilmeyeni Beklemek, En Kötüsünü Yönetmek. *T.C. Marmara Belediyeler Birliği Yayını*. İstanbul.
- Kadioğlu M. (2016). *Afet ve Acil Durum Yönetimine Giriş*. Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Ders Kitapları. <http://www.ataturk-aof.com/acil-yardim-ve-afet-yonetimi-ders-kitaplari-1-14-unite/>
- T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı (2023, Mart). *10 Maddede Deprem Bölgesini Yeniden İhya ve İnşa Süreci, Bilimsel, Hızlı ve Güçlü*. <https://csb.gov.tr/bakan-kurum-10-maddede-deprem-bolgesinin-insa-ve-ihya-surecini-paylasti-bakanlik-faaliyetleri-38443>
- T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. (2023, Mart). *Yapı Denetim Kuruluşlarının Elektronik Ortamda Belirlenmesine İlişkin Usul ve Esaslara Dair Tebliğde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ*. <https://csb.gov.tr/yapi-denetim-kuruluslarina-yonelik-yeni-duzenleme-resmi-gazetede-yayimlandi-bakanlik-faaliyetleri-38474>
- TRTHaber. (2019, Mart). *Türkiye'nin Deprem İstatistikleri*. <https://www.trt-haber.com/haber/turkiye/turkiyenin-son-119-yillik-istatistikleriyle-deprem-gercegi-427056.html>
- Türkiye'nin Yıllara Göre Deprem İstatistikleri. (2023, Mart). <https://deprem.afad.gov.tr/event-statistics>
- Sosyal Market. (2023). sosyalmarket.adiyaman.bel.tr
- Özden, A. T. (2013). *Architecture and Disaster: A Holistic and Risk-Based Building Inspection Professional Training Model for Practicing Architects in Turkey* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Varol N. & Kırıkkaya E. B. (2017). Afetler Karşısında Toplum Dirençliliği. *Dirençlilik Dergisi*, 1(1), 1-9.
- 5393 Sayılı Belediye Kanunu. (2023, Mart). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5393.pdf>
- 5216 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu. (2023, Mart). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5216.pdf>
- 6 Şubat tarihli Depremler. (2023, Mart). <https://deprem.afad.gov.tr/press-release-detail/216>

El Hac Mustafa Hami Paşa'nın, Sıhhatnüma- yı Kebir Adlı Eserinde Sağlıklı Yaşlanma ve Yaşlılıkta Sağlığın Korunmasına Yönelik Önerileri

*Ayten Can*¹

*Seher Büyükbaş*²

Giriş

İnsan hayatının son gelişim basamağı olarak kabul edilen, büyüme ve gelişme tamamlandıktan sonra doku ve organların yıpranması olarak da tanımlanan yaşlılık, kişiye göre değişen bir dönemi ifade etmekte olup doğum ile ölüm arasında evrensel bir süreçtir. Yaşlanmanın biyolojik ve kronolojik olarak ikiye ayrıldığı görülür. Kronolojik yaş tüm bireyler için aynı iken biyolojik yaş kişilere göre farklılık göstermektedir.³ Yapılan araştırmalarda yaşlanma durumunda olan bireyler fiziksel, psikolojik ve sosyal yönden

- 1 Dr. Öğr. Üyesi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Efeler-Aydın/ Türkiye, ORCID: 0000-0003-1739-8660, atunali@adu.edu.tr
- 2 Tarih Uzmanı, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Mezunlu, Efeler-Aydın/ Türkiye, ORCID: 0000-0003-0488-4440, seherbuyukbas11@gmail.com
- 3 Bu çalışmanın hazırlanmasında Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nda Dr. Öğretim Üyesi Ayten CAN danışmanlığında yapılan Yüksek Lisans Tezinden yararlanılmıştır. Bkz. Seher BÜYÜKBAŞ, 2022, El Hac Mustafa Hami Paşa'nın *Sıhhatnüma-yı Kebir* Adlı Eserinin Değerlendirilmesi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
Canan Yertutan, "Yaşlılıkta Ortaya Çıkan Fiziksel Değişiklikler", *Aile ve Toplum* 1, sy. 2 (1991) 63-67, <https://ekutuphane.aile.gov.tr/media/xwmdlrf0/2-sayi.pdf>, Çevirimiçi 29.09.2022

incelenmektedir. Günümüzde yaşlılık konusu geriatri ve gerontoloji bilimleri tarafından incelenmektedir. Geriatri yaşlılık ve hastalıklarını, gerontoloji yaşlanma olayını konu edinmektedir. Yaşlanma fizyolojisi olarak da tanımlanan gerontoloji bilimi yaşlanmanın bireylere yönelik olarak fizyolojik, psikolojik, ekonomik ve toplumsal etkilerini incelemektedir.⁴

Dünya sağlık örgütüne göre yaşlılık sınıflandırması dört ayrı kategoride değerlendirilmektedir. Bunlar:

1. Kırk beş elli dokuz arasını orta yaşlı,
2. Altmış yetmiş dört arasını yaşlılık,
3. Yetmiş beş seksen dokuz arasını ileri yaşlılık,
4. Doksan ve üstünü ihtiyarlık dönemidir.⁵

Ayrıca yaşlılık;

1. Takvim yaşı,
2. Biyolojik yaş,
3. Sosyal yaş,
4. Ekonomik yaş,
5. Fizyolojik yaş,
6. Psikolojik yaş,
7. Toplumsal yaş olarak ayrılmaktadır.⁶

Doğum ile ölüm arasında geçen sürecin son evresi olarak kabul edilen yaşlılık kişiye göre değişen bir hayat dönemini ifade eder.⁷ Yaşlılık bir hastalık olmayıp insan hayatını etkileyen bir süreçtir. Yaşlanma sürecinde bireylerde fizyolojik ve psikolojik değişim başlamakta, doku ve organların yaşlanması nedeniyle beyin, kalp, damar, karaciğerde sorunlar ortaya çıkmakta, kas-iskelet sistemi, sindirim ve dolaşım sistemleri işlevlerini tam olarak yerine getirememekte, beyin hücrelerinin yenilenememesi ve gerilemeye

4 Güler Çağatay, "Yaşlılık Tanımları ve Yaşlılık Üstüne Söylenenler", *Turkish Journal of Geriatrics, Geriatri 1*, sy. 2 (1998): 105; Halil Meltem, Mustafa Cankurtaran, "Geriatrik Hastaya Yaklaşım", *Türkiye Klinikleri J Med Sci 28* (2008), 262

5 M. Şevki Sözen, İmdat Elmas, "Yaşlılık ve Adli Tıbbi Sorunlar", *Klinik Gelişim, Geriatrik Hasta ve Sorunları 17*, özel sy. 2 (2004), 9.

6 Yıldız Tümerdem, "Gerçek Yaş (Real Age)", *Turkish Journal of Geriatrics*, 9,3, (2006), 195-196.

7 Özcan Güngör, "Yaşlılık ve Din", *Din Sosyolojisi El Kitabı*, , Edi. N. Akyüz.- İ Çapçoğlu., (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 254-306.

başlaması ile hafıza sorunları ortaya çıkmakta, saçlar beyazlamakta kemikler zayıflamaktadır.⁸ Ayrıca bireylerde yaşlanma ile birlikte yetersiz beslenme, barınma, ayrımcılık, ihmal ve istismar, statü kaybı, ekonomik sorunlar, hastalıklar gibi bazı sosyal sorunlar da ortaya çıkmaktadır.⁹

Yaşlılık konusunda yapılan birçok çalışma bulunmaktadır. Biz bu çalışmada kısaca yapılan bu çalışmalardan söz edecek sonra da Osmanlı Devleti'nde modern tıp eğitiminin başlamasının ardında bu eğitim kurumu Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de yetişen ve Osmanlı Devleti'nde önemli kademelerde yer alan Hekim El Haç Mustafa Hami Paşa'nın *Sıhhatnâme-yı Kebir* adlı eserinde yaşlanma konusunda ve yaşlıların karşılaşabileceği sağlık sorunları hakkında bilgi verilecektir. 1865 yılında Sultan Abdülaziz Han'a sunulan eser yayınlandığı dönem göz önünde bulundurulacak olursa özellikle sağlık ve halk sağlığının korunması konusunda önemli bilgiler içermektedir.

Yaşlılık Alanında Yapılan Çalışmaların Kısa Bir Değerlendirmesi

Çok eski dönemlerden itibaren yaşlılık konusu bilim insanlarının dikkatini çekmiştir. Yaşlıların deneyimlerine bağlı olarak oluşturdukları birikimlere değer verilmiş ve saygı gösterilmiştir. Antik Çağ'da yaşamış ünlü Yunan tarihçi ve ozan Homeros eserlerinde gençlerin yaşlıların deneyim ve yeteneklerinden yararlanmaya hazır olduklarını belirtmektedir. Yine Antik Yunan filozofu Platon da *Politeia/Devlet* adlı eserinde de bireylerin gençlik ve yetişkinlik dönemindeki yaşam biçiminin yaşlılık dönemini biçimlendirdiği aktarılmaktadır. Antik Yunanistan Klasik Dönem Filozoflarından Aristoteles ise *De Generatione Animaliom /Hayvanların Üremeleri Üzerine* adlı eserinde yaşlılığı "hastalığı zamansız gelen yaşlılık, yaşlılığı ise doğal bir hastalık" olarak tanımlarken *Rhetorik*¹⁰ adlı eserinde de yaşlıların kavgacı olduğunu ifade etmektedir. Latin kökenli Romalı filozof ve devlet adamı Marcus Tullius Cicero *Cato Major de Senectute /İhtiyarlık* adıyla yayınlan eserinde bireylerin yaşlanmaları durumunda zihinsel kapasitelerinde ortaya çıkan değişimler hakkında bilgi vermekte ve bunu yaşlıların devlet yönetimi ile sanat ve bilim dallarındaki başarılı performanslarını Roma ile Yunan tarihinden alınan örneklerle aktarmaktadır.¹¹ Ünlü İngiliz Şair ve oyun yazarı

8 Canan Yertutan, *A.g.e*, 64; Fatma Öz, "Yaşamın Son Evresi: Yaşlılık Psikososyal Acıdan Gözden Geçirme", *Kriz Dergisi* 10, sy. 2, (2002),18.

9 Emre Birinci, "Yaşlı Bireylerle Sosyal Çalışma" *Yaşlılar İçin Sosyal Hizmet* Der., Emine Özmete, (Ankara: Hedef Yayıncılık. 2018), 68-80.

10 Yunanca bir kelime olan retorik, söz söyleme, ikna edici bir dille konuşma anlamına gelmektedir. TDK Türkçe Sözlükte retorik kelimesinin karşılığı güzel söz söyleme, belagat, hitabet sanatı anlamlarına gelmektedir. Ayrıca söz sanatlarını inceleyen bir bilim dalıdır.

11 Mustafa Koç " Yaşlılık Psikolojisi İle İlgili Yapılan Bilimsel Çalışmaların Tarihi Ve Literatürü Üzerine Bir Araştırma" *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 6, Sayı 2, (2002),

Shakespeare bir bireyin yaşamını yedi döneme ayırmakta ve *Nasıl Hoşunuza Giderse* adını verdiği şiirde yaşlılıkta bedensel engellerin oluşması, fiziksel yapının değişmesi, başta zihinsel fonksiyonlar olmak üzere davranışlarda ve algılamada değişikliklerin oluşmasından bahseder. Alman düşünür Goethe de *İlkeler ve Düşünceler* adını verdiği eserinde yaşlılığı deneyim ve tecrübelerin zirveye çıktığı bir dönem olarak kabul etmektedir.¹²

Yaşlılıkla ilgili yapılan araştırmalar 20. yüzyılın ilk çeyreğinde başlar. Stanley Hall (1844-1924) tarafından 1922 yılında yazılan *Yaşamın Son Yarısı* adlı eser bu alanda yapılan çalışmaların öncüsü konumundadır. Psikolog olan Hall bu çalışmasında yaşlılığın kendine özgü duygu, düşünce ve istekleri barındırdığını ifade etmektedir. 1928'de Kalifornia Stanford

Üniversitesi'nden Miles tarafından yaşlılık dönemi problemlerini araştırmak ve incelemek amacıyla enstitü kurulmuştur. İlk kez 1929 yılında literatüre "Gerontoloji" terimini kazandıran Rus Araştırmacı N.A. Rybnikov yaşlanmanın nedenlerinin araştırılması ve yaşla ilgili davranışlarda görülen değişimlerin de titizlikle incelenmesi gerektiğini ifade etmektedir.¹³ Yaşlılıkla ilgili genellikle sosyolojik- psikolojik ve tıbbi alanlarda çalışmalar yapılmıştır. Özellikle son yıllarda yaşlanma süreci ile ilgili yapılan çalışmalarda bu süreç biyolojik, psikolojik ve ekonomik konularda da değerlendirilmektedir.

Türkiye'de yaşlılık dönemi ile ilgili tıp alanında çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Ayrıca genel olarak yaşlılık psikolojisi ile ilgili çalışmaların din ve gelişim psikolojisi ekseninde olduğu görülmektedir.¹⁴ Bu çalışmaların ilki 1986 yılında Prof. Dr. Bekir Onur tarafından hazırlanan *Gelişim Psikolojisi. Yetişkinlik - Yaşlılık - Ölüm* isimli eserdir.¹⁵ Diğer bir çalışma 1992' de Turan Örnek ve Erhan Bayraktar tarafından yazılan *Geriatrik Psikiyatri* adlı eserdir. Özellikle 1990'lardan itibaren üniversitelerde yaşlılık dönemleri hakkında yüksek lisans ve doktora tez çalışmaları yapılmaya başlamıştır. Ayrıca yurt dışında yapılan çalışmaların da çevirisi yayınlanmıştır. Çeviri çalışmaların ilki 1970'te yayımlanan Simone de Beauvoir'ın *Yaşlılık-I-II* adlı eseridir.¹⁶ Diğer bir çeviri eser Ursula Lehr'in *Yaşlanma Psikolojisi/ Psychologie des Alters* isimli

290. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cuifd/issue/4305/256665>, Çevirim içi 29.09.2022; Ursula Lehr, *Yaşlanmanın Psikolojisi, (Psychologie des Alters)*, Çev. Neylan Eryar, (İstanbul Bilimsel ve Teknik Yayınları Çeviri Vakfı 1994), 15-18.

12 Mustafa Koç, *A.g.e.* 291.

13 *A.g.e.* 292.

14 *A.g.e.* 295.

15 Bekir Onur, *Gelişim Psikolojisi, Yetişkinlik Yaşlılık Ölüm.* 10. Baskı, (Ankara: İmge Kitabevi, 2014)

16 Beauvoir, S. Yaşlılık I-II. Çev. O. Canberk ve E. Canberk (İstanbul: Milliyet Yayın Ltd. Şti. Yayınları, 1970)

çalışmasıdır.¹⁷Daha sonraki yıllarda yaşlılık hakkında hem çeviri eserler hem özgün çalışmalar yapılmaya devam etmiştir.

Türkiye’de yaşlılık ile ilgili yapılan yüksek lisans ve doktora çalışmaları yaşlıların ihtiyaçları, bakım gereksinimleri, fizyolojik ve psikolojik durumları, yaşlılık deneyimleri, ekonomik durumları, günlük yaşamlarında karşılaştıkları sorunlar gibi konulardadır. Yaşlı beslenmesi ile ilgili çalışmalar da yapılmıştır. Gerontolojinin kurucusu Nobel Ödüllü Bilim Adamı İlya Meçnikov’un yaptığı araştırmalara göre bireyler sağlıklı beslenmeleri halinde 120 yaşına kadar yaşayabilirler. Özellikle süttten üretilen fermente ürünler olan yoğurt, kefir, anne sütü beslenmede önemlidir.¹⁸ Meçnikov’un çalışmaları sonucu sağlıklı beslenmede prebiyotik bakterilerin önemi keşfedilmiştir. Görüldüğü üzere uzun süredir canlıların yaşam içinde doğal bir süreci içeren yaşlılık alanında yapılan çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmalar genel olarak yaşın ilerlemesi ile birlikte organizmada, özellikle de hareket sisteminde ve duyu organlarında fonksiyonel olarak ortaya çıkan gerilemeler, kaslarda görülen zayıflamalar nedeni ile oluşabilecek denge sorunları, psikolojik durumunda görülen değişimler ve yaşlanma ile birlikte ortaya çıkan birçok hastalığı konu edinmektedir.

Biz bu çalışmada El Hac Mustafa Paşa’nın 1865 yılında dönemin padişahı Sultan Abdülaziz Han’a sunulmak üzere yazdığı *Sıhbatnüma-yı Kebir* ¹⁹adlı eserinde yaşlanma ve yaşlılıkta sağlığın korunmasına yönelik önerilerini aktaracağız. El Haç Mustafa Paşa’nın bu eserinden de anlaşılacağı üzerine özellikle Osmanlı Devleti’nde modern tıbbın gelişmeye başlaması ile birlikte yaşlanma ve yaşlılık konusunda çalışmalar yapıldığı görülmektedir.

El Hac Mustafa Hami Paşa ve *Sıhbatnüma-yı Kebir*

Osmanlı Devleti’nde II. Mahmut Dönemi’nde 1827’de Mekteb-i Tıbbiye-i Amire’nin açılması ile birlikte modern tıp eğitimi başlamıştır. Öncelikle yeni kurulan Asakir-i Mansure-i Muhammediye²⁰ Ordusu’nun tıbbi ve cerrahi ihtiyaçlarını karşılamak üzere, özellikle modern tıp bilimine hâkim Müslüman hekimler yetiştirmek için kurulmuştur. ²¹ Mektep-i

17 Ursula Lehr, *Yaşlanmanın Psikolojisi*, Cev. Neylan Eryar (İstanbul; Bilimsel ve Teknik Yayınları Çeviri Vakfı, 1994)

18 Google “Google Gizlilik Politikası”, son güncelleme 20 Kasım 2022. https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0lya_Me%C3%A7nikov

19 *Sıhbatnüma-yı Kebir*, büyük/tulu sağlık anlamına gelmektedir. Sağlıklı bir yaşamın sürdürülmesi ve sağlığın korunmasının önemine vurgu yapılmaktadır.

20 1826 yılında Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılmasından sonra II. Mahmut tarafından kurulan Asakir-i Mansure-i Muhammediye (Muhammedin Muzaffer Askerleri) ordusu

21 Scher Büyükbaş, *El Hac Mustafa Hami Paşa’nın Sıhbatnüma-yı Kebir Adlı Eserinin Değerlendirilmesi*’ (Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim

Tıbbiye-i Şahane 'de eğitim alan Mustafa Hami Efendi de 1846 yılında Tıbbiye Mektebi'nden mezun olduktan sonra Hicaz Tabipliği 'ne atanmıştır. Hicaz Tabipliği sonrası Askeri Şura Azalığı görevinde de bulunmuş, askeri görevi nedeniyle kendisine Miralay ve Mirliva rütbeleri verilmiştir.²² Paşalık Rütbesine kadar yükselen Mustafa Hami Efendi Hicaz tabipliği sırasında Mekke-i Mükerrerme'de haç vazifesini de yerine getirdiği için El Hac Mustafa Hami Paşa adını kullanmaya başlamıştır. Tabipliğin yanı sıra 1864 yılında yayınlanmaya başlayan Ceride-i Askeriye Gazetesi'nde tercüme işleri de yapmıştır. Çalışkan ve üretken bir tıp adamı olan Mustafa Hami Paşa tıp ile ilgili ve tıp dışında birçok eser kaleme almıştır. Bunlardan bazıları *Menafiu'l-İnsan/ İnsanların Yararına*, *Fenn-i Sıhhat/ Sağlık Bilimi*, *İlm-i Nebadat/ Bitki Bilimi*, *Kimya*, *Hıfz-ı Sıhhat*,²³ *Fenn-i Kıyafet*, *Menafiu'l-â'za/ Anatomi*, *Sıhhatnümai Kebir*, *Hazine-i Fünûn Kanûn-ı Sıhhat*, *Manâfi'al-Huccâc*, *Manâfi'al-Âzâ*, *Manâfi' al-İnsan*, *Risâle-i Edviye*²⁴, *Panzehirnâme*, *Risâle-i Terceme-i Hıfz-ı Sıhha-i Ahali*²⁵, *Risâle-i Riyâzat-ı Bedeniye-i Tıbbiye*, *Sıhhat-nüma*, *Sıhhat-nüma-yı Kebir* de tıpla ilgilidir.²⁶

*Sıhhatnüma-yı Kebir*²⁷ adlı eser El Hac Mustafa Hami Paşa tarafından Sultan Abdülaziz Han'a sunulmak üzere kaleme alınmıştır. 11 Şubat 1865(fi Ramazan 1281) yayınlanan eser Osmanlı Türkçesi olarak yazılmıştır. 549 sayfadan oluşan eserin günümüz Türkçesi'ne çevirisi yüksek lisans tez çalışması için tarafımızdan yapılmıştır. Kendi içinde alt bölümlere ayrılan eser 30 bölümden oluşmaktadır. Eserde sağlığın korunmasına yönelik olarak yapılması ve dikkat edilmesi gereken şeyler hakkında bilgi verilmektedir. Bunlar; sağlığın korunması için kimlerin neler ve ne kadar yiyecek- içecek

Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2022), 29.; Ayten Can, Seher Büyükbaş, "El Hac Mustafa Hami Paşa'nın Salgın ve Bulaşıcı Hastalıklardan Korunmaya Yönelik Önerileri", 2. *İnternationel Azerbaijan Congress On Life, Social, Health, Art Sciences*, (BZT Akademi Yayınevi, 2022), 277. Altıntaş, Ayten. "Osmanlılarda Modern Anlamda Tıp Eğitiminin Başlaması Tıbhane-i Amire," *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 8, sf. 530.

22 Ekmeleddin, İhsanoğlu, *Osmanlı Tıbbi Bilimler Literatürü Tarihi*, (İstanbul: İrcica, 2008), 561-566.; Ayrıca Bakınız, Merve Burcu Dizdar, "*Riyâzat-ı Bedeniye-i Tıbbiye ve Tanzimat Dönem, Spor Terminolojisinin Oluşumu*", Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, (İstanbul: 2016), 16. Büyükbaş, *A.g.e.* 36. ;Can- Büyükbaş, *A.g.e.* 277

23 Hıfz-ı sıhhat; Sağlıklı yaşamak için doğrudan doğruya kişi ve içinde bulunan çevrenin sağlıkla alakalı şartlarını tetkik edip inceleyen, gerekli tedbirleri olan ve bu çeşit çalışmalardan bahseden hekimlik kolu veya sağlık bilgisi.

24 İlaçların faydaları hakkında yazılmış bir eserdir.

25 Halk Sağlığının korunmasına yönelik yazılmış bir eserdir.

26 BOA, A.} MKT.MHM. 465-18, H-03-08-1290 (26 Eylül 1873); Bursalı Mehmet Tahir Bey. *Osmanlı Müellifleri* 3. (İstanbul: Yayıncılık Matbaası. 1975), 213.; Büyükbaş, *A.g.e.* 36-37; Can- Büyükbaş, *A.g.e.* 277; Merve Burcu Dizdar, *A.g.e.* 16

27 Bkz Ek 1

tüketebileceği, yenilen şeylerin vücuda etkisi, perhiz yapılması gerektiğinde dikkat edilecek hususlar, nasıl giyinileceği, sağlıklı kalmak için spor yapılması gibi konularda verilen ayrıntılı bilgilerdir.²⁸ Yazar özellikle mide sağlığına dikkat edilmesi gerektiğini vurgulamakta ve midesi sağlam olan ve iştahı yerinde olan kişilerin sağlıklı ve uzun bir ömre sahip olacaklarını aktarmaktadır.²⁹

Hıfz-ı Sıhhat üzerine yazılan eserde özellikle sağlıklı beslenme üzerinde durulmaktadır. Ayrıca yaşanan coğrafyanın ve iklimin de sağlığa etkisi vurgulanmaktadır. Bunların yanı sıra faydalı ve zararlı gıdalar, hava koşulları, beden hareketleri, düzenli uyku, gam, keder, sevinç, korku, öfke gibi duygu durumlarının sağlığa etkileri hakkında ayrıntılı bilgi verilmektedir. Hacamat, sülûkle tedavi, kanın temizlenmesi gibi alternatif tedavi yöntemleri ve salgın ve bulaşıcı hastalıklarla mücadele konularında da bilgi aktarılmaktadır.³⁰

Sağlık Açısından Faydalı ve Zararlı Besinler

Yenilen yemeklerin vücut sağlığı açısından faydaları ve zararlarına değinen yazar, ayrıca yemek yerken dikkat edilmesi gereken hususlara da dikkat çekmektedir. Özellikle yemek vakitlerinin düzenli olması, özellikle mideyi yumuşatarak hazmı kolaylaştıracağı için yemeğe çorba ile başlanması gerektiği belirtilmektedir.³¹ Karışık yemekten uzak durulması gerektiği, özellikle yaşlı kişilerin sık aralıklarla ve az miktarlarda yemek yemesi gerektiği önerilmektedir. Yaş ayrımı olmaksızın yemek yerken acele edilmesinin de zararlarından söz edilmektedir. Yazara göre günlük yemek ihtiyacı da bireylerin yaş, sağlık durumu ya da fiziksel aktivitelerine göre belirlenmelidir.³² Midenin de diğer organlar gibi dinlenmesi gerektiği, öğünler arasının en az beş- altı saat olmasının uygun olduğu, özellikle yatmadan önce yemek yenmesi durumunda uyumakta güçlük çekileceği ve zararlı olduğu aktarılmaktadır.³³ Bünyesi zayıf olan yaşlılar, çocuklar ve hastaların özellikle yaz aylarında fazla yemek yerlerse bunun zararlarından söz edilmekte ve bireylerin felç olmasına neden olabileceği ifade edilmektedir. Yaşlı, hasta ve hamile kadınların çeşitli nedenlerden dolayı iştahsızlık çekilmesi durumunda özellikle yemelerine çok dikkat etmeleri ve iştah açıcı ürünleri

28 El Hac Mustafa Hami Paşa, *Hıfzı Sıhate Dair Sıhbat-Nüma-i Kebir*, Matbaayı Amire'de Tab olunmuştur. Fi Ramazan 1281 (11 Şubat 1865), İBB Atatürk Kitaplığı, Yer Bilgisi:297,515, Demirbaş, AHT_0087/02, 5., El Hac Mustafa Hami Paşa, *A.g.e.* 11.;bkz Ek 2; Büyükbaş, *A.g.e.* 41.

29 El Hac Mustafa Hami Paşa, *A.g.e.* 14.; bkz Ek 3

30 Büyükbaş, *A.g.e.* 42; Can- Büyükbaş, *A.g.e.*287

31 El Hac Mustafa Hami Paşa, *A.g.e.* . 16.; Büyükbaş 2022, *A.g.e.* 42

32 *A.g.e.* 20 : *A.g.e.* 42

33 *A.g.e.* 31 : Bkz.. Ek:4; *A.g.e.* 42

dikkatli kullanmaları gerektiği belirtilmektedir.³⁴ *Sahhatnüma-yı Kebir*'de aşırı yemenin zararlarından bahsedilirken fazla yemenin mide bağırsak, karaciğer hastalıklarına sebep olacağı gibi aynı zamanda tembellik, aptallık gibi sorunların da ortaya çıkabileceği aktarılmaktadır.³⁵

Özellikle yaşlı beslenmesinde hazmı zor olan besin maddelerinin alınmaması, yaşlıların çay, kahve, rakı gibi içeceklerde uzak durması gerektiği aktarılırken yaşlı kadınların bünyelerinin erkeklerden hassas olmaları nedeniyle beslenmelerine daha fazla dikkat etmeleri gerektiği hatırlatılmakta ve diş sağlığına da çok önem verilmesi önerilmektedir.³⁶ Hazmı zor olan ve kolay olan besinler hakkında da bilgi veren yazar yaşlıların hazmı kolay olan sebzelerden ıspanak, marul, salata, kuzukulağı, çalı fasulyesi, kabak, bamyası, kuşkonmaz, karnabahar, enginar, balkabağı, havuç; hazmı zor olan sebzeler ise yer elması, pancar, kereviz, patlıcan, şalgam, lahanası, pırasa, soğan, su teresi, turp ve mantar, meyvelerden de üzüm, armut, elma, kiraz, frenk üzümü, portakal, böğürtlen, çilek, şeftali, kayısı, kavun, karpuz, ekşi ve tatlı nar tüketmelerini önermektedir.³⁷ Et ve süt ürünlerin tüketimi konusunda da dikkat edilmesi yaşlılıkta hazımsızlık çeken kişilerin az tuzlu taze peynir tüketebilecekleri³⁸, etlerin ızgara ta da haşlama olarak tüketilmesini aktarmaktadır. Hazmı kolay olan etleri ise şöyle sıralamaktadır; piliç, tavuk, keklik, güvercin, bildircin, sığırcık ve çulluk kuşları, sülün, körpe hind tavuğu, oğlak ve kuzu, buzağı, koyun, öküz gibi hayvanların beyin, paça, yumurta gibi parçalarıdır.³⁹

Eserde içecekler hakkında verilen bilgilere göre özellikle günlük yeterli miktarda su tüketimi gerektiğinden bir kişinin günlük olarak en az bir litre su tüketmesinin öneminden bahsedilmekte, yemek sırasında ve yemeklerden sonra içilen suyun mideyi sulandıracağından dikkat edilmesi, yine suyun soğukluğunun da 12-15 derecenin altında olmaması gerektiği aktarılmakta, yaşlı kişilerin bu konuda dikkat etmesi istenmektedir.⁴⁰ Keyif verici ve bağımlılık yapıcı maddeler olan rakı, şarap, haşhaş, afyon, tömbeki, tütün, enfiyenin zararlarında bahseden yazar bu maddelerin her yaşta insanlar için sağlık açısından uygun olmadığını belirtmektedir.⁴¹

34 A.g.e. 36. ; A.g.e. 43

35 A.g.e. 24-25.; A.g.e. 45.

36 A.g.e.53.

37 A.g.e. . 49-58.; A.g.e..54.

38 A.g.e. 61-62.; A.g.e.55.

39 A.g.e. 63-75; A.g.e..55.

40 A.g.e. . 87-107; A.g.e. 57.

41 A.g.e. 129-135; A.g.e..60.

Hava Sıcaklığı Ve İklim Koşulları Yaşlı Sağlığına Etkisi;

Hava sıcaklığı, rüzgâr, hava basıncı, hava kirliliği gibi hava olaylarının insan sağlığına etkilerinden söz edilirken sıcak bölgelerde yaşayanların akciğer hastalıkları, bağırsak iltihabı sorunları yaşayabilecekleri, alçak basınç ve bataklik bölgelerde yaşayanların da humma, verem ve çeşitli cilt hastalıklarından muzdarip olabilecekleri, özellikle de yaşlıların bünyelerinin zayıflaması nedeniyle bu tür hastalıklara yakalanma olasılığının yüksek olduğu anlatılmaktadır. Bataklik olan yerlerde yaşayan insanların otuzlu yaşlardan itibaren güçlerini kaybedeceği, ellili yaşlarda güçten düşecekler bu nedenle bataklikların kurutulması ya da kanallar açılarak biriken suların derelere aktarılmasının önemi vurgulanmaktadır. Ayrıca bireyler giysilerine de dikkat etmeli, terlemeleri durumunda sık aralıklarla yıkanmaları ve fanilalarının sık sık değiştirilmesi, böyle yerlerde yetiştirilen sebze ve meyelerin tüketimine de dikkat edilmesi önerilmektedir.⁴²

İnsan sağlığı açısından temiz havanın önemine dikkat çeken yazar kirli havanın akciğer hastalıkları, karahumma, zehirlenme, baygınlık hali, sersemlik ve baş ağrısına neden olacağı, böyle yerlerde bulunmak zorunda kalan insanların ya sık sık dışarı çıkmaları ya da buldukları yeri sık aralıklarla havalandırmaları gerektiği vurgulanmaktadır. Şehirlerde yaşayan kişilerin özellikle de yaşlı ve çocukların temiz hava almak için park ve bahçelere gitmesi önerilmekte, kırsal bölgelerde yaşayanların temiz hava almaları nedeniyle daha zinde ve güçlü oldukları anlatılmaktadır. Ayrıca şehirlerde yaşayanların daha sağlıklı olmak için 6-7 ayda 5-10 günlük sürelerle kırsal bölgelere gitmelerinin, bağ bahçe işleri ile uğraşmalarının uygun olacağı anlatılmaktadır.⁴³

Yaşlılıkta Giyim- Kuşam ve Beden Temizliğinin Önemi

Eserde sağlığın koruması için mevsimine göre giyinilmesi önerilmekte, giysilerde kullanılan renklerin önemine de vurgu yapılmaktadır. Beyaz renkte olan giysilerin güneşi yansıtacağı, siyah renkli olanlarında güneşi çekeceğinden ara renklerin tercih edilmesi önerilmektedir. Ayrıca yaz aylarında bol, kış aylarında dar elbiseler giyilmesinin, başa takılacak fes ya da sarılacak şeylerin hafif olmasının önemli olduğu belirtilmektedir. Özellikle 45-50 yaş arası bireylerin sağlıklarını korumaları için fanila giymeleri gerektiği belirtilmektedir. Dar giysilerin kan dolaşımını engelleyeceği için bu konuya da dikkat edilmelidir. Ayakların da sıcak, soğuk ve nemden korunması gerektiği, kış aylarında yün, yaz aylarında da pamuk çorap giyilmesinin uygun olacağı

42 *A.g.e.* 162-174; 203- 211, *A.g.e.* 61- 62.

43 *A.g.e.* 244-248; *A.g.e.* 65- 66.

aktarılmaktadır. Ayak sağlığına dikkat edilmediğinde mide ve bağırsak, göğüs, idrar yolu hastalıkları ve karında sancı olacağı anlatılmaktadır.⁴⁴

Bedenin temiz tutulmasının insan sağlığı açısından öneminden söz eden yazar insanların özellikle hamamda yıkandıklarında terleyecekleri için ter ve kir nedeniyle kapanmış olan gözenekler açılacak, banyo sonrasında vücut hafifleyecek ve uykuya dalmak kolaylaşacaktır. Sadece hamamda değil aynı zamanda deniz, göl ve derelerde de yıkanılabilceği, suyun soğukluğuna göre yetişkinlerin 40-50 dakika arası suda kalmalarının uygun olacağı belirtilmektedir. Deniz suyunun faydaları hakkında da bilgi verilen eserde müzmin solunum yolu hastalıklarına, rahim, mesane, makat hastalıklarına, sarılık, vücutta şişlik ve zayıflık olması durumunda faydalı olduğu ifade edilmektedir. Yaşlılarda kan dolaşımı sorunu olanlar, kalp, göğüs hastalığı bulunanlar ile cilt hastalığı olanların denize girmesinin uygun olmayacağı aktarılmaktadır.⁴⁵

Yaşlılıkta Hareket Etmenin Sağlığa Etkisi

El Hac Mustafa Hami Paşa eserinde insanların organlarının hepsinin hareket etmesi gerektiği, hareket eden organların daha güçlü olacağı, sağlıklı olunması ve sağlığın korunması için hareket etmenin öneminden söz etmektedir. Sadece beden değil aynı zamanda zihin hareketlerinin önemi hakkında da bilgi veren yazar, özellikle beden sağlığını korumak için bireylerin ata binmek, arabaya binmek, kayığa binmek, yürümek, koşmak, sıçramak, oynamak, avlanmak veya herhangi bir nesne yardımı ile hareketler yapmalarını önermektedir. Yazara göre hareketsiz olan kişilerin hastalıklara yakalanma olasılığı daha yüksek olacağından hareket etmeyen organlar bir süre sonra tembelleşecek ve güç kaybedeceklerdir. Ayrıca hareket eden kişiler sağlıklı organlara sahip olacak, yediklerini daha kolay sindirebileceklerdir. Yaşlıların hareket ederken dikkat etmesi gerektiği, yokuş inmek, çıkmak, koşmak yerine düz yolda yürümeleri, yavaş hareket etmeleri önerilmektedir. 60 yaş üzeri kişilerin yaşlandıkları gerekçesi ile hareketsiz kalmaları nedeniyle inme, felç geçirebilecekleri, bu kişilerin akşamüzerleri arabayla dolaşmalarının uygun olacağı anlatılmaktadır. Yaşlıların bedenlerini zorlayan hareketlerden kaçınmaları gerektiği, özellikle şehirlerde yaşayan ve hizmetçileri olan kadınların hareketsiz oldukları için tembelleştikleri, bu kadınların sabah saatlerinde ve akşamüzerleri yürüyüşe çıkmak ya da bahçe işleri ile uğraşmasının gereğinden bahsedilmektedir.⁴⁶

44 A.g.e. 354-370.; A.g.e..73- 74.

45 A.g.e. 382-393; A.g.e.. 74-75

46 A.g.e. 248- 262.; A.g.e.. 67

Yaşlılıkta Uyku Bozukluklarının Sağlığa Etkisi

Sağlıklı bir uyku vücudun dinlenmesi için büyük öneme sahiptir. Gece uykusu gündüz uykusundan daha yararlıdır. Özellikle küçük çocukların düzenli bir şekilde uyumaları büyümeleri açısından önemlidir. 15-30 ya arası bireyler için günde sekiz saat uyumak yeterli olacağı, 30 yaşından büyük olan kişilerin de günlük altı ila sekiz saat uyumalarının yeteceği, uyku süresinin altı saatten az, sekiz saatten fazla olmaması gerektiği aktarılan eserde uykuya yatılan giysilerin dar olmaması, uyuyan kişilerin üstünün fazla örtülmemesi, yastık seçimine dikkat edilmesi, odaların karanlık olması gerektiği belirtilmektedir.⁴⁷

Yaşlılıkta Cinsel Sağlık, Duyu Organlarının Zayıflaması ve Diş Sağlığının Önemi

Yazar *Sıhbatnüma-yı Kebir* adlı eserinde bireylerin cinsel eylemlerinin sıklığının sağlığa etkisi hakkında da bilgi vermektedir. Yazara göre insanlar 21 yaşından itibaren güçlü şehvet duygularına sahip olmakta, 40-45 yaş arası şehvet duyguları zayıflamakta, 65 yaşından sonra da bu duygular son bulmaktadır. Yazarın aktardığına göre gençlik yıllarında fazla aktif bir cinsel hayatı olan kişilerin yaşlandıklarında cinsel güçleri zayıflayacaktır.⁴⁸

Eserde beş duyu organı olan görme, işitme, koklama, tatma ve dokunma konusunda bilgi bulunmaktadır. Yaşlanma durumunda bu organların tam olarak çalışmayacağı anlatılmaktadır. Görme ve işitme duyusu zayıflayacağı, koku almada zorlanacağı belirtilen yaşlı bireyler sağlıklı dişlere sahip olmadıklarında da tat almakta zorlanacaklardır.⁴⁹

Diş sağlığı hakkında da bilgi veren yazar özellikle dişlerde eksiklik olması halinde yemeklerin yeteri kadar çiğnenemediği için mide zor hazmedeceğinden sağlık sorunları ortaya çıkacağını, diş sağlığının korunması için dişlerin düzenli olarak temizlenmesini, dişlerin beyaz ve düzgün olmasının görünüşü güzelleştireceği gibi diş etlerinde ortaya çıkabilecek sağlık sorunların da önüne geçeceğini anlatmaktadır. Dişlere zarar verebilecek olan fazla sıcak ya da soğuk şeylerin yenilmesi veya içilmesi, fazla çay tüketilmesi, vurma, çarpma, ekşi ya da tatlı şeyler tüketilmesi gibi durumlardan kaçınılması gerektiğini belirten yazar özellikle yaşlılıkta sağlığın korunması için sağlıklı dişlere sahip olunması gerektiğini aktarmaktadır.⁵⁰

47 A.g.e. 289-294.; A.g.e.. 68.

48 A.g.e. 302-315;Ek: 5-6; A.g.e.. 69.

49 A.g.e. 302-315; A.g.e.. 70.

50 A.g.e. 341-349; A.g.e.. 74..

Sonuç

Yazar bireylerin doğumdan ölüme kadar geçen sürede kimi rahatsızlıklar yaşayabileceği, gençlik yıllarında bedenlerini aşırı derecede yoran, yeterli uyumayan, dinlenmeyen kişilerin organlarının da yorulacağını ve hızlı yaşlanacaklarını, sıcak bölgelerde yaşayanların yaşlanma hızının daha çok olacağı, serin ve havadar bölgelerde yaşayan kişilerin altmış yaşında olanlarının bile güçlerini kaybetmeyeceklerini aktarmaktadır.

Yaşlanma durumunda damarlar sertleşecek, cilt kırışacak, beden zayıf düşecek ve kemiklerde kırıklar oluşabilecektir. Dişlerde oluşabilecek olan eksiklikler nedeniyle yaşlı bireyler yediklerinden tat alamayacakları gibi, iyi çiğneyemediklerinden yediklerini hazmedemeyecekler, yeterince beslenemeyeceklerdir. Sıcak ve soğuk havadan daha fazla etkilenen yaşlı bireyler özellikle mevsim geçişlerinde dikkat etmelidir. Yaşlı kişilerin yattıkları odaların iyi havalandırılması, oda sıcaklığının 16-17 dereceyi geçmemesi gerektiği, aşırı sıcaklığın yaşlılara zarar vereceği anlatılmaktadır. Vücut temizliğine de önem verilmesi, giyilen giysilerin mevsime uygun olması gerekmektedir. Yazara göre yaşlı ve hassas olan kişiler ayda bir iki defa ılık su ile yıkanmalı, banyo sonrasında vücudunu soğuktan korumalıdır. Sağlığın korunması için her gün hareket etmenin gerekli olduğu da aktarılmaktadır. Dış sağlığının önemine de değinen yazar yaşlı bireylerin yediklerini daha iyi hazmedebilmeleri için eksik olan dişlerinin yaptırılmaları gerektiğinden de söz eder. Yaşlı kişiler yemelerine de çok dikkat etmeliler, çok yağlı, ekşi, tuzlu, acı şeyler yemekten kaçınmalı, çorba, yumurta, hazmı kolay sebze ve meyve yemelidir. Uyku düzenine dikkat etmeli, günde dört ya da altı saat uyku uyumalıdır.

Görüldüğü üzere El Hac Mustafa Hami Paşa henüz Avrupa’da konu ile ilgili çalışmalar yeni başlamışken 1865 yılında kaleme aldığı *Sıhhatnümay-ı Kebir* adlı eserinde yaşlılarda sağlığın korunması ve sağlıklı yaşlanmanın sağlanmasına yönelik yeme içmeden, giyim kuşam ve hareket etme gibi konularda kapsamlı önerilerde bulunmaktadır. Osmanlı Devleti’nde modern tıp eğitimi alan bir hekim olan yazarın aldığı eğitimin ne derece kapsamlı olduğu, aynı zamanda yabancı dil öğrendiği ve Batı’da konu ile ilgili yapılan çalışmaları takip ettiği de anlaşılmaktadır.

Kaynakça

- Altıntaş, Ayten. “Osmanlılarda Modern Anlamda Tıp Eğitiminin Başlaması Tıbhane-i Amire,” *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 8, içinde, 528-542. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999.
- Beauvoir, Simone. *Yaşlılık I-II*. (O. Canberk ve E. Canberk, Çev.).İstanbul: Milliyet Yayın Ltd. Şti.Yayınları, 1970.
- Birinci, Emre “ Yaşlı Bireylerle Sosyal Çalışma”. E. Özmete (Der.), *Yaşlılar İçin Sosyal Hizmet* içinde 68-80. Ankara: Hedef Yayıncılık, 2018.
- BOA, A.} MKT.MHM. 465-18, H-03-08-1290 (26 Eylül 1873); Bursalı Mehmet Tahir Bey. *Osmanlı Müellifleri 3*. İstanbul: Yayıncılık Matbaası, 1975.
- Büyükbaş Seher, *El HAC Mustafa Hami Paşa'nın Sıhbatnüma-yı Kebir Adlı Eserinin Değerlendirilmesi*, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Can Ayten, Büyükbaş Seher, El Hac Mustafa Hami Paşa'nın Salgın ve Bulaşıcı Hastalıklardan Korunmaya Yönelik Önerileri; 2. *İnternational Azerbaijan Congress On Life, Social, Health, Art Sciences*,72-81. Editörler. Assoc. Prof. Dr. Parvin Ahanchi, Dr. Farahila Babayeva- Shukurov, Emil Rau Oğlu Agayev; BZT Akademi Yayınevi,2022.
- Dizdar, Merve Burcu. *Riyazat-ı Bedeniye-i Tıbbiye ve Tanzimat Dönem, Spor Terminolojisinin Oluşumu*, Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2016.
- El Hac Mustafa Hami Paşa, *Hıfzı Sıhbat Dair Sıhbat-Nüma-i Kebir*; Matbaayı Amire'de Tab olunmuştur. Fi Ramazan 1281 (11 Şubat 1865), İBB Atatürk Kitaplığı, Yer Bilgisi:297,515, Demirbaş, AHT_0087/02.
- Güler, Çağatay, “Yaşlılıkta Tanımlar ve Yaşlılık Üstüne Söylenenler”, *Turkish Journal of Geriatrics*, Geriatri 1(2) 1998.
- Halil Meltem, Cankurtaran Mustafa, “Geriatrik Hastaya Yaklaşım”, *Türkiye Klinikleri J Med Sci* 28, 2008.
- Güngör, Özcan , “*Yaşlılık ve Din*”, *Din Sosyolojisi El Kitabı*, 254-306. Ankara: 2012.Öz, Fatma. “Yaşamın Son Evresi: Yaşlılık Psikososyal Açından Gözden Geçirme”, *Kriz Dergisi*, 10 (2) 18.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin. *Osmanlı Tıbbi Bilimler Literatürü Tarihi*, Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, 561-566. İstanbul; İrcica, 2008.
- Koç, Mustafa. “Yaşlılık Psikolojisi İle İlgili Yapılan Bilimsel Çalışmaların Tarihi ve Literatürü Üzerine Bir Araştırma” *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 289-308.6(2) 2002. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cuifd/issue/4305/256665>

Lehr Ursula, “Yaşlanmanın Psikolojisi, (*Psychologie des Alterns*)”, (Çev. Neylan ER-YAR), İstanbul; Bilimsel ve Teknik Yayınları Çeviri Vakfı, 1994.

Mençikov İlya, https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0lya_Me%C3%A7nikov

Onur, Bekir. *Gelişim Psikolojisi, Yetişkinlik Yaşlılık Ölüm*. 10. Baskı, Ankara; İmge Kitabevi, 2014.

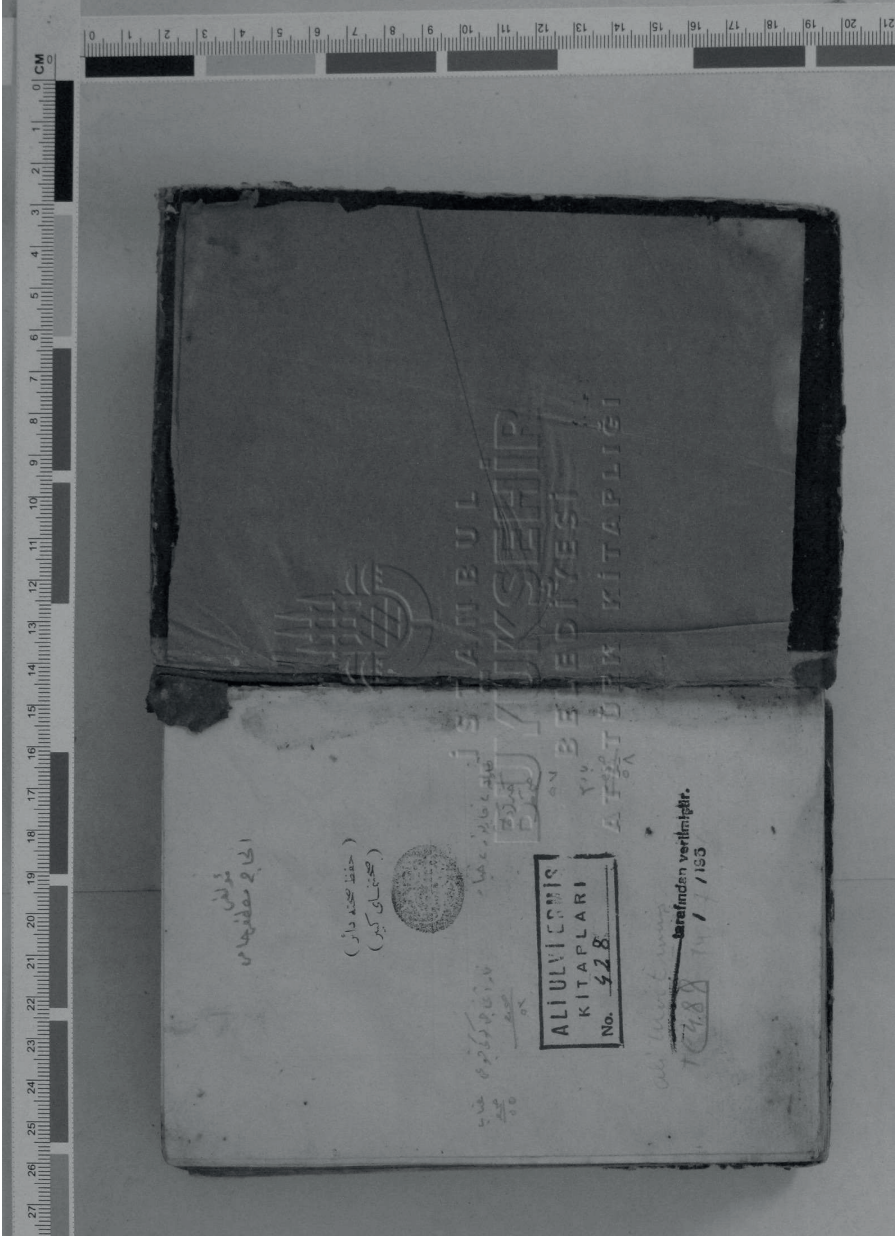
Örnek, Turan. Erhan Bayraktar. “*Geriatrik Psikiyatri*”. İzmir; Saray Tıp Kitabevleri, 1992,

Sözen M. Şevki; Elmas İmdat , “Yaşlılık ve Adli Tıbbî Sorunlar”, *Klinik Gelişim, Geriatrik Hasta ve Sorunları* 17, Özel sy. 2 (9)2004.

Tümerdem Yıldız. “Gerçek Yaş (Real Age)”, *Turkish Journal of Geriatrics*, 195-196. 9, (3) 2006.

Yertutan Canan. “Yaşlılıkta Ortaya Çıkan Fiziksel Değişiklikler”, *Aile ve Toplum* 1, (2) 1991

EKLER

Ek:1

﴿ ۱۱ ﴾

صحت و مضرت و یریحی شیرینی دخی بعینه دوست
و دشمن کبی فرض ایلیوب اکا کوره حرکت ایملک
لازمدر

بو سببه وجودینه محبتی اولانلر هر وجهله اکل
و شربنه دقت ایلیوب نافع و هضمی اسان و وجودینه
یرار اولان اطعمه بی استعمال ایلی زیرا حیات و صحت
وجود و قوت بدنک حفظ و حیا به سی بونلره دقتله
اولور قوی البینه و کمال درجه عاقبتده بولنان کیمسدر
وجودلرینه کوه نه رک اولور اولماز شیرینی بی پروا
اکل ایتملی کندورینی عاقبت و جودجه برفالغه
دعوت ایدر زیرا بوغازلرینه صبر ایتموب هر کوردیکی
شیرینی اکل ایدن نیجه قوی البینه کسدر مؤخر
علیل الوجود اولمشلردر

بونک عکسی اوله رق نیجه نحیف و عللیل الوجود
کیمسدر دخی وجودلرینه الویرمیان شیردن اجتناب
و مضرتسز شیرینی تناول ایتملی سببیه صحت و عاقبت
بولمشلردر

هر کس وجودینه الویرن ما کولاتی انتخاب و تناول
ایملک ایچون ابتدا ما کولات جنسنک ایولکنی و نایسا

❖ ۱۴ ❖

هضمی اسان اولدیغنه دلالت ایدر و برعکس بطننده
شیشکتنک و نفسده صفندی و صیق صیق تو کور مک
و وجود ده کسکک و باشد و اغرق ظهور ایدوب
ارینخویه دخی میل کلور ایسه اکل اوئسان طعامک
هضمی بطی اولدیغنه دلالت ایدر

اه کتری اکل اوئسان شیرک هضم اولنما سی انجق
برمرضک و جودنی و یا وقوعه جغنی بیان ایتکله
بو حالده بولنان کسندر بوغازلینه صبرایدوب حمیده
دقت ایلری امور مهمه دندر زیرتداوی ایله دفع
اولنه مامش نیجه علتلرحیه و پرهیز ایله دفع اولدیغنی
مجریدر

معدده دیلان شی بنای وجودک برنازلک عضوی اولغله
مضر و هضمی کوچ و افراط و زره یوروجی وقوت
فعلیه سنه نقصان ایراث ایدیچی ما کولات و مشروباته
متحمل اوله مد یغندن بونلردن احتراز اولمایدر
زیرامعدده یه ضعف کلوب هضم ایده مامسی انسانک
قوای عقلیه سنه دخی بالئا غیر بریشا نلق کینوررک
درلو درلو مراق و قره سودا و کدر و جان صفندیسی
کبی حالته دوچار ایدر چونکه معدده و امعا اعضای

(دهمه)

❖ ۳۱ ❖

بش ساعته قدر در پس اكل اوقاتى هضم مدته
 نسبتله حسب الامكان ترتيب اولتى اقتضا ايدر لکن
 معده سائر اعضا کي راحتہ محتاج اولديغندن همان
 خالى اولدوقده طعامله طولدروب اشغال ایتمک لازم
 اولديغى حسیله ایکی طعام بینده الی بایدی ساعته
 مدتى امرار ایتک اقتضا ايدر واختیار ومس اولان
 شخص یکر می درت ساعته فقط ایکی دفعه طعام
 ایدہ شویله که وقت زوالدن بریا ایکی ساعت اول
 برکرة وغروب شمسن برساعت اول دفعه اكل
 اولتوب لیلانا اول طعام ایدلیه بالضرورینلده
 یا تلیه زبیرا معده هضمه مشغول ایکن یا تلدیغى
 صورتده آن واحده بر جسمده ایکی فعل بولمقله
 بری بری تشویش ایدوب سوء هضم ونومده عدم
 راحت حاصل اوله جفندن ماعدا سکنه علتده دخی
 سبب اولور و دفعه اولیده قلیل المقداریمک خصوصاً
 اشغال عقلیه ایله مشغول اولان کسنه یه لازمدر
 زیرا چوق اكل ایتدیکی حالده هضم خصوصتیه
 عسرت کوروب اوینخو عارض اوله جفندن فکری
 پریشان ومشوش اولق سیبیله مقصودی اولان

دست
 طب
 رفا

(۳۰۶)

بش کونده بردفعه اجرا اولوب اشوری استک ایلدیکی
صورتده دهه از یاده سیرک ایلکده وجودجه پک چوق
فائده یی موجب اولور

شریعت احدییه ده تأهل بحسب الاشخاص اوچه منقسم
اولمدر که فرض سنت مکر وهدن عبارتدرفرض جماعه
اشوری درجه ده مجبور و اجرایه مقتدر وسنت فقط
اجرایه مقتدر و مکر وه رجلیتی ناقص و بی قدرت اولور
حقارنده در

انفا البیان قسمین اولین حقارنده تأهل ایلنک فائده سی
اولوب ازجهه باشلیجه سی نسلی ضایع ایتمک و حرامه
میل ایتیموب علل معهوده دن محفوظ اوله رق حلالیه
اولان حرام قدر جماعه کثرت حرص واستک کتور
مدیکندن اعتدال اوزره بولنمغله وجود لری صحت
وعاقیت اوزره اولور

طائفه نسا جماعدن رجال قدر مضرت کور مغزل
ایسه ده بولور حقارنده دخی اصول مذکور هیه
رعایت لازمدر زیرا بو بایده عدم اعتدال انترک دخی
حسرتینه خلل ایراث ایدوب وجودجه فسالغی
موجب اولور مدت حلاک اول و اخرنده چوق جماع

(سقوط)

(۳۰۷)

سقوط جنبه سبب اولد. یعنی مثلوه مدت رضاعده
دخی سودی تغییر ایدر
وائنای حیضده نسوانه یقینلق شرعاجاز اولدیغی کبی
بعض علتلری مورث اوله جغندن طبادخی پک مضردر
واوقات جماع نوم وقتندن اول اولانیدرز یراجاعدن
حاصل اولان تعبی راحت نوم ازاله ایدر کرک جماع و کرک
سبب اخردن ناشی وجود ده ضعف حس اولندیغی کبی
تاخیر اولتوب قوت یرینه کلد بجه اجراسی مضردر
تحصیل و یاخود اشوری قوت صرفیله اجرا اولنان
خدمتلرایله اشتغال اولندیغی مدته وجود لایق وجهله
بسلنه میه چکنندن بو وقتلرده دخی اجرا سنده ضرر
کله جکی ملحوظ اولغله ترکی اولادر ودخی انسانک سنی
کال بولدجه جماعی تقلیل ایلمک و شیخوخته رسیده
اولدقد. کلباترک ایتمک کرکدر زیراجاع شیخوخت
حالده مضر و بلکه مهلکدر و شیوخدن بعضهسنک
حالت جماعده فوت اولدیغی واقعدر ونسانک دخی
سنی کاله ایردکده کثرتندن امتناع ایتملری ایجاب ایدر
و بوستون جماعدن امتناع دخی بعض امر اضنک
حدوثنه سبب اولور ایسه ده لیکن بو امر اضنک ضرری

Sosyal Bilimlere Çok Yönlü Yaklaşımlar:
**Tarih, Turizm, Eğitim, Ekonomi,
Siyaset ve İletişim**

Editors/Editörler

Dr. Girayalp Karakuş • Dr. H. Fatih Yakut • Dr. Nil Didem Şimşek

 ÖZGÜR
YAYINLARI

ISBN 978-975-447-612-5

9 789754 476125